

10-3

35

1867

43.C. 16.

6. 46-a-37-

EPISTOLARUM
REGINALDI POLI
S. R. E. CARDINALIS
Et aliorum ad ipsum
COLLECTIO.

*Non videt egressa pictura, maxime Polle, In clivis tunc posuisset memae imago
Est expressa tunc corporis effigies. Pinge, nil sibi pulchrius aspicierant*

44. Ant. Flaminio

EPISTOLARUM REGINALDI POLI

S. R. E. CARDINALIS

Et aliorum ad ipsum

PARS II.

QUE SCRIPTAS COMPLECTITUR
ANNIS MDXXXVII. MDXXXVIII. MDXXXIX.

SCILICET

Ab initia Legatione Belgica
usque ad desitam Legationem Hispanicam.

PRÆMITTUNTUR

*Animadversiones in Epist. Jo: Georg. Schelbornii,
Diatriba, & Monumenta quædam præliminaria
ad easdem Epistolas.*

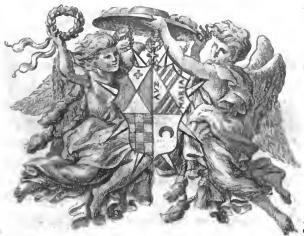

B R I X I Æ

Excudebat JOANNES - MARIA RIZZARDI.

CIDIO CCXLV.

SUPERIORUM APPROBATIONE.

JOACHIMO PORTOCARRERO

S. R. E.

CARDINALI AMPLISSIMO

ANGELUS MARIA QUIRINUS CARD. BIBLIOTHECARIUS.

UBLICUM *singularis meæ erga Te observantiæ argumentum exhibere jamdiu in animo habens , quo pacto bujusce consilii perficiendi occasionem capiam ex altero , quod modo in lucem edo,*

REGINALDI POLI *Epistolarum Collectionis Volumine , statim absque prologo explicabo . Gerit in eo primarum partium personam Vir eidem POLO amicissimus , optimus , nobilissimusque , bellicæ quidem disciplinæ deditus , & in ea præcellentissimus , at*
una

*una simul iis Christianis virtutibus , eo juvande
 Catholicæ religionis studio, ea in maximis Aposto-
 licæ Sedis negotiis consiciendis prudentia insignis,
 ut dotibus istis suis summam promeritus fuerit
 apud Romanos Pontifices, Paulum III. Julium III.
 Paulum IV. existimationem, qua effectum est, ut
 horum postremus dignum eundem reputaverit, quem
 in Aedibus Vaticanis penes se haberet, & militari
 licet sago indutum universis Pontificii regiminis
 curis præficeret. Præcipua Viri bujusce decora
 binæ ad ipsum POLI Epistolæ, & quidem inter
 prolixiores meæ bujus Collectionis, nimirum LVI.
 & LVII. graphice repræsentant; aperteque ex iis
 innotescit, quo ardore tantus Heros pro Christiana
 Rep. adversus irruentes in ipsam Turcicos exer-
 citus armis tuenda flagrabat, eodem quoque præsto
 ipsum fuisse sanctis consiliis Romanæ Aulæ pri-
 matibus pro instauranda Ecclesiastica disciplina,
 cujus vitia aditum ea tempestate Catholicam quo-
 que doctrinam insectandi Heterodoxis præbebant.*

*Ea igitur decora, menti meæ altius post abso-
 lutum Volumen istud defixa, in causa fuisse affir-
 mabo, ut Tibi, Cardinalis Amplissime, illud nuncu-
 pandi injectam mibi senferim cogitationem; quan-
 doquidem, etsi longissimo ego distem intervallo a
 POLI Cardinalis virtutibus, tuis ipse tamen præstan-
 tissi-*

tissimum illum *POLI* amicum adeo proxime refers, ut baud temere mihi facere videar, si ejus nuncupationis causa Te adeam, qui baud minus Te observem, & colam, quam cultus fuisse a *POLO* dignoscitur firmissimus ille causæ Dei, & religionis *Athleta*. Quid ni, quum Te quoque, antequam Clericali Ordini adscribereris, tam arma fortiter gesta, quam splendidissima munia populis, civitatibusque regendis sapienter obita, honestarint? Quum Te quoque *Romanæ Curia* cætus omnis maximi faciat, adeo ut, ea quodammodo efflagitante, Cardinalatus honorem *BENEDICTI XIV.* sapientia Tibi detulerit? Quum tandem eo auctus, par & ipse, universorum judicio, censearis gravioribus quibusvis Apostolicæ Sedis negotiis bene, & pro dignitate gerendis, siquidem fidei Tuæ committantur?

Neque vero ei tantum similitudini, quam bucusque persequutus sum, susceptum libri bujusce mei nomine Tuo ornandi consilium debeo; est alia præterea similitudo, quæ mihi ad Tua auspicia currenti calcar addidit; ea scilicet, quæ inter Te, & *Franciscum Barbarum*, cujus pariter gestis illustrandis, ut tute scis, nuperrime incubui, & adhuc incumbo, intercedit. Eximias Civis mei illius præclarissimi virtutes brevi elogio complexus est *Flavius Blondus*, dum scribit, incertum manere, quænam

nam in eo gloria præferenda sit, num doctrinæ, num
in administranda Rep. sapientiæ, num pietatis, num
rerum apud Brixiam præsertim gestarum; quas
virtutes omnes Barbarum non ad patriæ suæ tan-
tum, sed ad Romanæ etiam Ecclesiæ utilitates con-
tulisse, hoc illud est quod Tibi, aliisque ob oculos po-
sui nuperrime in Pastoralis ad Clerum, & populum
Brixianum Epistola. Par omnino dubitatio, quæ
Blondum de Barbaro scribentem, me quoque Tua,
antequam Romanæ Ecclesiæ officiis Te dederes, ge-
sta contemplantem, dum ancipitem facit, annon
stimulos novos mihi admoveret, ut meæ cuiuspiam
lucubrationi patrocinii Tui favorem accerferem?
quod profecto si benigne impertitus modo fueris,
hoc summo beneficio Tuo efficias, ut Tux pariter
res gestæ apud Brixiam Urbem prædicentur. Ef-
ficias præterea, ut studia mea, quæ potissimum in
offerendis clarissimorum hominum virtutibus ver-
santur, cariora mihi in posterum evadant. At ea
ipsa multo jucundissima erunt, si earundem exem-
pla ad memoriam meam identidem revocent, quid
a me officii Apostolica Sedes præstoleatur, pro qua
scilicet naviter laborare, & laborasse video eos etiam,
qui Ecclesiasticæ militiæ aut nunquam, aut valde
sero nomen dederunt, dum ipse in eadem veterani
jam locum obtinens, omnium forte digito monstror,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.

P R Æ F A T I O
A D L E C T O R E M.

Quandoquidem collectæ hoc Volumi-
ne Epistolæ seu REGINALDI POLI,
seu aliorum ad ipsum, tres dum-
taxat ad annos pertinent, nimi-
rum MDXXXVII. MDXXXVIII.
MDXXXIX. statim, Lector, in-
telligis, earundem copia fieri non posse quin sin-
gularem in modum explanentur præstantissimi il-
lius Cardinalis eo triennio res gestæ, imo vero
præcipua quævis capita tam Sacræ, quam Politicæ
Historiæ, cujus pars maxima res utique illæ fue-
runt; nec dubito tibi visum iri, vix, aut ne vix qui-
dem, Annalium genus ullum extare, seu Baronii,
seu Raynaldi, seu quos alios mavis, in quibus
æque brevi annorum spatio elucidando, æque pre-
tiosa monumentorum veterum supellex, alveo æque
pleno confluisse comperiat. Confidenter adeo de
meæ in hoc Volumine Collectionis pretio loquor,
quod ea non ex copia tantum, sed ex raritate etiam
mercium, quas omnium primus in dias luminis
auras profero, superbiat. Duas & nonaginta eadem
complectitur Epistolas; octoginta enim octo, quas
appositorum ad ipsas numerorum indicat series,
addendæ sunt una, quæ numero destituitur ex in-
curia Typothetæ, atque alia, in qua proxime super-
ioris numerus ex eadem causa iteratur, ac demum
binæ in Appendicem rejectæ. Ex illis vero omni-
bus,

Vol. II.

bus, quatuor tantum, videlicet una *POLI*, & una *Sadoleti*, binæque *Bembi*, antea editæ fuisse deprehenduntur. Insuper tam *POLI*, quam *Contareni* *Epistolæ*, quæ (ut cuivis Volumen aperienti statim constabit) ejusdem Collectionis utramque paginam faciunt, pleræque omnes erutæ sunt ex ipsismet *Authorum* autographis. In ea (obiter *Te monebo*) nescio quo modo factum sit, celebrem *Abbatem Schannatum*, *Belgam*, oculos minime conjecisse, etsi describendis *POLI* *Epistolis* *Romæ* vacanti *Vaticana* *scrinia* omnia patuerint; quemadmodum multo magis professus alibi sum me latere, cur in pauculis earundem a se transcriptis ex uno *Codice*, qui eidem exemplarium acervum exhibuit, omnino exlegem sectatus fuerit transcribendi rationem: quæ illa res est, quam valde admirari contigit quotquot hominis illius paginas, data opera, ut quam enormiter adversus artis fidem ille peccasset, animadverterent, spectatum admisi, prout occasio mihi in *Alma Urbe* se obtulit. Caveas tamen, velim, ne putes, me, quæ competi de *Viri* illius laboribus, palam vulgantem, adversus grati animi vices delinquere, qui contra ingenue fateor, humanitati ejusdem, quod paginas illas mecum communicaverit, magnopere me debere, & præterea, quod suis illis laboribus ignotos ipsi *POLI* *Epistolarum* fontes in ipsismet *Vaticanis* *Codicibus* investigandi desiderium mihi injecerit.

Ut autem fidem illico adstruam iis, quæ superius de

de Epistolarum hoc Volumine comprehensarum præstantia affirmavi, utque ea ratione remeriam gratam Tibi faciam, earundem summam in paucas chartas collatam oculis tuis hoc loco subicere haud refugio; idque a me commode præstari posse video, si easdem in quatuor classes disperiar. Harum prima Epistolas exhibebit, quas ob delatam sibi Cardinalatus dignitatem gratulatorias POLUS accepit, & officiosa hujus ad illas responsa: altera Epistolas Belgicæ Legationis ab eodem obitæ consilia exponentes: tertia conscriptas post ejus reditum in Italiam: quarta tandem de Hispanicæ Legationis, ei pariter demandatæ, negotio exaratas. Atque ut de singulis iis classibus aliquid breviter dicam, primam tredecim Epistolæ, principem locum in ipso Volumine nactæ, conficiunt, earumque, ut dixi, unum & idem est argumentum, POLI videlicet in Cardinalium Collegium cooperatio, & unus idemque sensus, omnium scilicet qui eidem gratulationis officium persolverunt, sinceræ, gestientisque lætitiæ; illius vero, impositum sibi onus reformidantis, modestiæ singularis, ac fere dixerim mœstitiæ. Persuasioni illi, quæ hominum mentibus de summis POLI virtutibus inerar, exultantis animi motus, quos officia illa produnt, juste admodum respondisse, nulla omnino est Collectionis meæ pagina, quæ apertissime non demonstrer. Novum hujusce rei testimonium nuperrime (his nempe iplis diebus, quibus hæc scribo) mihi hu-

manissime communicatum ab amplissimo Cardinali, quem in Voluminis hujus Mecœnatem adscivi, hocque ex Archivo Urbis Augustinensis Ordinis, meretur profecto, ut hic locum inveniat. Extat ipsum in Epistola Hieronymi Seripandi, ejusdem Ordinis Præfecti Generalis, & postea Cardinalis, ad Divum Thomam de Villanova, Archipræsulem Valentinum, die XXVIII. Novemb. MDXLIV. agiturque in ea de proventu cujusdam Dignitatis, quo in Ecclesia illa Cardinalis POLUS potiebatur. Ibi ergo eidem Cardinali hujuscemodi elogium textitur: *Est in Sacrosancto Senatu Cardinalium RAYNALDUS POLUS, Angliæ Cardinalis, Vir spectatæ virtutis, pietatis vere Christianæ, & doctrinæ singularis, de cujus humanitate, & sanctissimis moribus, tanta est apud bonos omnes opinio, ut qui hunc non colit & observat, in bonorum numero haberi non possit. Ego certe nulla re unquam me existimabo feliciorē, atque hac, quod Vir hic in omni virtutum genere maximus, sua me consuetudine domestica dignetur, & in suam admittat familiaritatem: quem quoties de divinis loquentem audio, non hominem, sed Angelum de Cælo Evangelium æternum ad homines afferentem, mibi audire videor. Nunquam silerem, si quæcumque mibi in mentem veniunt de RAYNALDI POLI innocentia, & vitæ sanctimonia, ac patientia in rebus adversis, quæ una Christiani hominis egregia virtus est, enarrare vellem. Reliqua, ut dixi, POLI virtutum testimonia singulari meæ Collectionis paginæ repræsentant, simulque*

que admirandam Pauli III. perspicaciam, ac sapientiam in evehendis ad eam ipsam dignitatem, quam POLO detulit, Viris præclarissimis, iisque vocatis, & rogatis, deprædicant. Quis crederet, inter ejusdem sapientiæ laudatores enituisse hominem, quo nemo insignior in licentia detrahendi, præsertim de Principibus, ac de Aula Romana, Petrum, inquam, Aretinum? Hic adeo Pontificem illum ex ea causa celebravit, ut scribere non dubitaverit in Epistola ad eundem: *Gli altri Pastori creano Cardinali Reverendissimi, & voi create Vicari di Christo, e ciò verificherebbe il lungo andare, caso che vivessero secondo il dovere delle virtù loro, & il bisogno della fede nostra. Veramente sì come essi non potevano nascere in tempo più opportuno, ne a i giorni di miglior Papa; così voi non potevate dispensare le dignità sacrosante in più necessaria occasione, ne in più giuste creature.* Homini istius vaticinium eventus utique comprobavit; nam quatuor Pontifices, qui proxime post Paulum III. sederunt, nempe Julius III. Marcellus II. Paulus IV. Pius IV. omnes ex iis fuerunt, quos ad Cardinalium Ordinem Paulus III. evexit.

Classis altera Epistolarum hujus Voluminis initium ducit a numero XIII. & desinit in numero XXXVI. datæque omnes visuntur a mense Februario an. MDXXXVII. quo POLUS itineri se dedit, Galliam primo, deinde Belgium versus, usque ad mensem Augustum, quo in Italiam e Belgio remeavit. Legationis, cujus causa longinquam illam

lam, incommoda prorsus anni tempestate, ingressus est ille profectiorem, quam sana, quam sapientia, quam Christiana fuerint consilia, tot fere extant testimonia, quot Epistolarum illarum seu verba, seu apices. Ad eas itaque provoco quorquod de Viri illius animo in eo munere obeundo corrupte judicantes, inhumanitatis ipsi sensus tribuunt, quibus nihil longius absuit ab ejusdem pectore. In primis vero provoco Cl. Jo: Georgium Schelhornium, Memmingensem Bibliothecarium, eoque liberius, quod ipsemet ad Epistolas illas appellasse censendus est, dum daris ad me literis die VII. Junii proxime elapsi, Diatribam meam, huic ipsi Volumini insitam, lectam a se fuisse affirmans (nam eam, quemadmodum superioris Voluminis illam, in antecessum eidem legendam transmiseram) humanissimis sensibus, quibus mentem suam de eadem mihi aperuit, verba ista subjunxit, *Sollicite perlustrandæ forent ipsæ Poli, aliorumque, quarum elucidationi doctissima Diatribe destinata est, Epistolæ.* En igitur Epistolas, quas illi perlustrandas modo offero. Sollicite, quæso, imo sollicitissime easdem perlustret, & hanc curam cum Gregaliis suis partiatur; audiantque horum singuli, quorem deducam: herbam scilicet a me porrectum iri polliceor, siquidem ostendant, vel guttam odii illius Vatiniani, & novercalis, cujus POLUM insimulant, e fontibus illis manare. Vicissim contendendo, homines illos dextra fidem sancire debere, imo

sa.

sacramento se adigere, non amplius commissuros, ut *POLL* seu *Gesta*, seu *Scripta* in malam partem accipiant, siquidem earum *Epistolarum* lectio æquissimum, & humanissimum ejusdem animum ipsis commendet. An pietatis, an prudentiæ, an sinceri erga *Henicum Regem amoris*, an teneræ erga patriam charitatis, an alias hujusmodi notas, *Christiano* homine dignissimas, ac proinde maxime alienas a quavis crudelitatis, asperitatis, & odii contumelia, *Epistolæ illæ* præferant, meridiana luce clarius iis omnibus innosceret, qui oculos conjiciant in earum singulas, quas *POLUS* ea Legatione suscepta exaravit, seu ad *Paulum Pontificem*, seu ad *Cardinalem Contarenum*, seu ad *Erardum de Marka*, *Cardinalem Leodiensem*, seu ad *Cardinalem Rodolphum Pium*, *Carpensem*, apud *Regem Galliarum Apostolicæ Sedis Administrum*. Artes, fallacias, officinas *POLUM* adhibuisse, dum iisdem publicæ rei sibi commissæ consilia, atque successus exposuit, siquis perfractæ affirmare vellet, is certe & lingua, & mente deliraret. Hoc loco satis mihi erit partem describere *Epistolæ unius ad Cardinalem Pium*, quæ copiosissima est, & principem sedem tenet inter illas, quas de Legationis suæ negotiis conscripsit. Sublata sibi facultate *Franciscum Regem*, etsi ad hujus *Aulæ fores* pene pervenisset, adeundi, *POLUS* adactum se vidit, anrequam e *Galliis* excederet, opera uti *Matthæi Giberti*, *Veronensis Antistitis*, qui se ultro obtulerat, eundem
Pium

Pium convenire, ut istius consilia in omnibus exquireret, quæ ad Polum referret. Abeuntem itaque Gibertum literis suis ad eum Cardinalem datis comitatus est, & in iis inter cætera hæc leguntur: Cum enim illa duo capita hæc nostra Legatio contineat, ut primum de Pace cum Principibus agamus, deinde de Concilio: an aliquid his temporibus, quod magis ad Dei honorem, & ad Ecclesiæ pertineat utilitatem tractari potest? Tertium illud, quod de rebus Anglicis est adjunctum, an non eodem pertinet? Quid enim aliud mihi mandatum est, nisi ut Insulam fluctuantem in dogmatibus Fidei, & propterea tumultuantem, ac in omne genus seditionis erumpentem, cum summo Ecclesiæ damno, propter nobilitatem illius membri, quod cæteris exemplum veræ, & stabilis religionis solebat esse, quantum in me esset, qui ex illis essem, omni ratione curarem, ut in antiquam stabilitatem reduceretur; unde Regno quies, & salus, & Regi ipsi honor, & Ecclesiæ pax, ad Christi gloriam consequi posset? Hic certe finis meæ Legationis in his, quæ ad res Anglicas pertinent, fuit. Quem si nemo reprehendere potest, videamus, an viam, quam ingressus sum, ut ad hunc finem pervenirem, alienam a majorum instituto quisquam dicere possit. Cum igitur a capite in universum Insulæ corpus hic quasi morbus defluxisset, cui medendi duæ erant rationes, altera per chirurgiam (ut medicorum more nunc loquar) altera per diætam; cumque priorem illam complures in tam inveterato morbo dicerent esse adhibendam, id quod
fane

sane multi in Insula se sentire sumptis armis ostendebant; an quod molliorem viam secutus sim, quod rationem per dietam curandi prætulerim, quod semper, ut mitior via iniretur, multis repugnantibus pugnaverim, adeo ne erravi? Statimque subdit: Certe cum ad Regem Christianissimum iter pararem, a cujus colloquio nunc excludor, ejus opera, ejus salutem maxime expetebam; hanc solam viam mihi proponebam, in qua, ut ad id quod volebam pervenirem, maximam opportunitatem habere videbatur amicitia duorum illorum Regum; amicitia præterea Regis Christianissimi cum summo Pontifice, & Christi nomine summa ejusdem obedientia, a qua quia alter Rex jampridem defecerat, omnia hinc mala in illa Insula erant orta. Ac maxime quidem idoneus videbatur ipse Rex Christianissimus, qui parem ordine Regem, eundemque amicitia sibi conjunctum, ad eandem, quam ipse sequebatur, obedientiam, ad eandem normam in omnibus iis, quæ ad religionis dogmata pertinent, sequendam hortari, & pertrahere, omnibus modis conaretur. Quantam vero occasionem id ei persuadendi dabat motus ille populorum nuper in Anglia ob has causas excitatus (qui quamvis pro tempore sedaretur, tamen ille nunquam nisi constitutis rebus religionis securus esset) ut hoc ei consilium vel salutis, & incolumitatis suæ causa maxime sequendum videretur? Hæc quidem summa erat omnium, quæ mihi cum Rege Christianissimo Angliæ causa agenda erant. Ac tandem addit: Multa autem omitto de ratione, & via, quam

excogitaveram, ut etiam cum summo Regis Anglia bonore, & cum universæ Ecclesiæ gaudio hæc fierent. Quæ si minus ille a me initio audire vellet propter alienatum a nostro ordine ejus animum, adducebam mecum illum, cujus summa officia amoris, & pietatis plena in ipsum Regem extiterant, dum rerum Romanarum sub Pontifice Clemente gubernacula teneret, quem tota nostra Natio amicissimum semper, & officiosissimum in se est experta, cujus etiam officia sibi gratissima Regem prædicantem sæpe audiveram. Is est Veronensis Episcopus, non minus etiam ob similia officia erga se Regi Christianissimo gratus, in primis autem Deo carus, cui sic in munere Episcopali jam multos annos inservit, ut omnes eum tamquam exemplar quoddam singulare justitiae, & veri Episcopi suspiciant, quale vix multis sæculis Deus populis donare soles. Hunc igitur maxime idoneum judicaveram, qui duobus his Regibus ea persuaderet, quæ utriusque dignitatem maxime decerent, ad alterius vero salutem etiam in primis conducerent, eumque ab Episcopatu suo abstractum interposita summi Pontificis auctoritate, & jussu, hac de causa mecum adduxi. Quidnam est (Schelhornium appello, suosque omnes Contribules) in tota hac Poli oratione, quod Tisiphonem repræsentet e Stygiis emissam tenebris, feros implexam pro crinibus angues, cujusmodi imaginem POLO, Legationem illam obeunti, affingere censendi sunt, qui eundem flagrasse contendunt odio in Henricum Regem novercali, Vatiniano, & si quid etiam de-
terius

terius est? Æque lurida aconita aliis omnibus in literis ad eandem Legationem spectantibus terribilem **POLUM** miscuisse iidem deprehendent; aconita tamen huiusmodi, quæ Henrici morbos non facerent, sed tollerent, si in medico fuisset, ut æger relevaretur.

Belgica Legatione successu omni fraudata, Poloque proinde a Pontifice in Italiam revocato, hanc iste ingressus est mense Septembri desinente, ejusque literæ ex agro Veronensi ad Contarenum datæ, tertiæ ei classis initium faciunt, de qua modo dicendum. Constat ista Epistolis viginquinque, scilicet a XXXVII. usque ad LXI. Viri illius obtrectatores sibi certe persuadebunt, teterri-
mo illo odio, cujus eum infimulant, efferbuisset universas illas, quas ex Urbe, in Belgium transmisit ad Cardinalem Erardum, Episcopum Leodiensem, cæterosque illius regionis, quibus, inter eos agens, suum illud virus aspersisset; hocque præterea inficere studuisse Romanam Aulam omnem, & Summum in primis Pontificem, cujus lateri assiduus hærebat. At ita judicantes, toto prorsus cælo aber-
rabunt; nam contra redolent undique eæ literæ animum omnino pacatum, atque compositum, & violenta quævis quam maxime averfantem. Ut primo Romam ingressus est, nihil antiquius habens, quam ut filialis pietatis partes imple-
ret erga Cardinalem memoratum, quem in se tuendo, dum apud ipsum substitit, numeris omnibus indulgentissimi patris satisfacisse expertus fuerat, sex proinde ad illum

exaravit literas, nimirum a XXXIX. ad XLIV. altumque in ipsis de Rege Henrico, de rebus Anglicis silentium, atque unice versantur in explicando eo studio, quod libentissimo animo suscipiebat, ut sanctum Leodiensis Cardinalis propositum in urgenda provinciae suae, & Cleri praesertim, reformatione, firmioribus Pontificiae potestatis praesidiis adversus refractarios quosdam ex eodem Clero muniretur. Retulit itaque Polus in Italiam animum omnis perturbationis expertem, nec ullo pacto in mentem ei venit per annum, & amplius, quo apud Pontificem substitit, paratas ab Henrico Rege adversus vitam suam insidias, quas certis argumentis, in Belgio degens, compererat, atrocibus ullis seu verbis, seu factis ulcisci. Imo adeo longe aberat a violentia omni, atque feritate adamanda, ut vel in ipso Leodiensis reformationis negotio pertractando, mittem prorsus animum exhibuerit; atque ita mitem, ut opus habuerit in literis ad eos datis, quos in ministerium pii illius operis sibi Leodiensis selegerat, naturae suae quamdam veluti ignaviam accusare. Quare ita ad eos scribit in Epistola XLV. *Et si (inquit) negare non possum ad exemplum aliorum maxime necessarium esse, ut rebelles castigentur, & in hac re non dubito ejus Reverendissimam Dominationem illa usurum moderatione, quae ejus personam decet; tamen, ut dixi, mea natura non patitur, ut non aliqua hac de re ad meos amicissimos scribam, vel unum potius significem, etsi rebelles sunt, filii tamen sunt, & filii*

re-

rebelles, quos si convertendi ad obedientiam ulla minor ratio inveniatur, ut ea primum exerceatur, etiam post confirmatam auctoritatem castigandi eos, cupio, ut prius quatiatur virga in conspectu illorum fugientium, antequam exerceatur per illum castigatio. Quia in re certe non tam admoneor naturæ meæ sive lenitate, sive ignavia, quam exemplo maximi Apostoli etiam in gravissimis delictis filiorum. Quemadmodum ergo in curandis inveteratis patris suæ morbis diætam chirurgiæ præferendam censuit lenissimi animi homo, ut paulo ante vidimus, ita vel in negotio reformationis, intra unius Diocesis limites circumscriptæ, gravissima factiosorum delicta nonnisi magna cum lenitate castigari debere existimavit. De medendis autem Catholicæ in universum Ecclesiæ morbis binæ in ea ipsa classe, quam percurrimus, Poli literæ extant, scilicet LVI. & LVII. ad Camillum Ursinum datæ, Virum præter bellicam fortitudinem, & Reip. administrandæ sapientiam, Christianis etiam virtutibus præcellentissimum. Sancta hujus consilia in ea curatione aggredienda admodum quidem ille probavit, at una simul eundem monuit, ipsum, zelo suo moderantem, cogitare debere, sibi rem esse cum hominibus in tenebrosa valle habitantibus, ubi sunt domicilia Principum hujus mundi, quorum oculi currum Israel in sublimem elatum conspiciere non valerent, cum hominibus carnalibus, non spiritualibus, quibus propterea lac præbere tanquam pueris præstaret, potius

rius quam solidum cibum. Reliqua omnia, quæ binis illis Epistolis (quibus nullæ in tota mea Collectione productiores) continentur, ne scintillam quidem feritatis præferunt, sed hominem ostendunt rerum cælestium, ac divinarum apprime studiosum, totumque in ea cogitatione defixum, ut ad sanctioris disciplinæ præcepta vitam suam conformaret. Eadem omnino pietas, ac sanctimonia, idem mundanarum rerum contemptus elucet in binis aliis ipsius literis LVIII. & LIX. ad Marcum Monachum datis. Tandem, inter illas vigintiquinque, quas tertiam classem conflare dixi, binæ quidem adsunt res Anglicas memorantes, ac paucis tantum verbis, quæque Christianæ lenitati nec mediocriter repugnent: *Quo magis* (ait ille ad Dominum de Granvelle, primarium Cæsaris Consiliarium, & Administrum, scribens) *borrenda sunt auditu cuiusvis animo Christiano, quæ ex Anglia de rebus religionis nuntiantur, eo magis me, & pietas erga Deum, & amor erga Patriam stimulant, ut hanc causam fidei, & religioni Cæsareæ Majestatis, etsi antea a Sanctissimo Domino Nostro commendatam, iterum meis litteris religiosissimo Cæsaris animo renovarem.* Paria ferme habet in literis ad Cæsaris Confessarium, Datæ sunt ambæ eodem tempore, nempe ultimo Novembr. MDXXXVIII. præferuntque in Collectione mea numeros LIV. LV. Earundem itaque verba, quæ recitavi, furialia illa sunt sibila e *POET* calamo emissa per annum & amplius, quem, ut dixi, re-
dux

dux e Belgica Legatione in Aula Romana peregit, singulari apud Pontificem gratia, & auctoritate florens, ac proinde maxime idoneus, qui eidem jurgiter permixta furore consilia ministraret.

Reliquæ omnes, quæ percurrendæ restant hujus Voluminis Epistolæ, scilicet a LXII. usque ad omnium postremam, classem quartam componunt, spectantque universæ ad tempus Legationis Hispanicæ a POLO initæ mense Decembri an. MDXXXVIII. desitæque mense Septembri an. MDXXXIX. Multo graviore tumultu, quam adversus Belgicam, obstrepitant adversus Hispaniensem istam quamplures, præsertim Heterodoxi, perinde ac si POLO ad eam exercendam Roma discedenti Pontifex ferale illud mandatum injunxerit, *Disjice compositam pacem, fere crimina belli*. At animadvertant, velim, disjiciendæ pacis, abrumpendæ scilicet cum Angliæ Rege amicitix, captam jam fuisse deliberationem a Cæsare, atque a Galliæ Rege, antequam POLUS Roma pedem moveret, imo vero ex initis inter utrumque Principem de ea re conventionibus Legationis POLO ad eosdem demandandæ consilium profluxisse. Quapropter si culpa istud minime vacare censeamus, hanc potius in Principes illos, quam in POLUM recidisse a nemine profecto in dubium poterit revocari. Id tantum negotii POLO datum fuit a Pontifice, ut iidem pactiones, quibus se obstrinxerant, cum factis conjungerent. Cui muneri ut ille satisfaceret, quænam crimina ferere adlabo-

laboraverit, ipsemet planum fecit in literis ad Contarenum scriptis, indicatisque numero LXXVIII. *Vides vero* (ita Contarenum alloquitur) *hac in causa quanti momenti sit. Regis Christianissimi animum prius explorare, imo in hoc esse omnia. Neque enim eo repugnante, aut non grato animo meum adventum excipiente, ut eo proficiscar, unquam scio suadebis. Quid ergo hic faciendum, ut omnibus satisfiat? Hoc solum quod est facillimum, si Casarem sententiam suam clarius explicari patiantur, ut mecum afferre possem certum aliquod testimonium ejus, quod verbis ostendunt. Hujus scilicet, primum Casarem contentum esse, ut amborum nomine mittantur, qui Anglo protestentur &c. Deinde hoc clare explicet, quod in omni protestatione intelligitur, Anglo non obediente, se contentum una cum Rege Christianissimo exequi, quæ ad obedientiam Principum Catholicorum pertinent &c. Hoc solum si exprimat, vel testimonio litterarum, quas Majestas Casarea potest ad Pontificem scribere, quæ si ad me postea deferantur, cum litteris ejus Sanctitatis, quæ me proficisci jubeant, jam vides, quanto majore cum auctoritate omnia fient, & bonore Sedis Apostolicæ. Et quid minus a Casare potest postulari, præsertim cum verbis hoc jam promittat facturum? At verbis nonne satis erit jam testari, quod reipsa postea per suum Oratorem apud Christianissimum est confirmaturus? Recte quidem, si Regi Christianissimo ita satisfaceret. At vero cum verbis hoc idem de voluntate Caesaris ad eum deferretur, referente Ab-*

bate

bate S. Salvatoris, tamen cum de eadem re, & de meo adventu postea loqueretur Nuncius cum Magno Contestabile, hoc tum in meo adventu exigebat, ut aliquid certius afferrem de voluntate Caesaris; significans interim aliter haud gratum fore meum adventum, & cum hoc gratissimum: quod quo pacto fieret, nisi aut Caesar per litteras hoc significaret, aut certum hominem ex suis una mecum, qui hoc testaretur, ad Regem mitteret, ipse quidem nihil video. Quod enim jam proponitur, de quo ipse agam cum Rege Christianissimo, ut causam hanc amplexari velit, jam per Abbatem est actum, & a Rege ipso toties responsum: Si Caesar velit in eam incumbere, se nunquam desuturum. Unde autem acciderit, istorum Principum facta consiliis minime respondisse, eorum temporum Historiæ nos edocent, ex quarum fide vel ipsi Scriptores Gallici (inter quos Abbas Joachimus le Grand in Tom. II. libri sui *Histoire du Divorce* p. 198. &c.) apertis verbis fateri non dubitarunt, muras eorum Principum suspiciones in causa fuisse, ut iidem, Polo Legationem obeunte, fluctuare animo, ac tergiversari cœperint, ac demum præferendum duxerint *l'utile & le présent à l'honnête, & au futur*, ut loquitur idem Abbas le Grand. Innoxio igitur animo POLUS negotium illud pertractavit, & mente prorsus æqua. Hanc ab ipso servatam fuisse, quo tempore fratrem primo, deinde matrem ipsius Henricus capitali sententiæ subiecisset, hoc profecto inter divinæ gratiæ prodigia haberi debet. At non

Vol. II.

æquam

æquain tantum mentem POLUS in acerbissimo eo casu tolerando servavit, verum præterea ita se gessit, ut nihil ejus virtute, & sapientia admirabilius, quemadmodum testatur Sadoletus ad Contarenum ita scribens: POLUS collega noster, optimus atque amplissimus vir, dignissimus illa fortuna in qua erat natus, non hac quæ nunc illi obstat, graviterque infecta est, iter faciens in Hispaniam, Carpentorastæ ad me diverſit: suoque mihi adventu cum non mediocrem dolorem, tum magnam etiam attulit voluptatem. Videre enim & aspicere hominem eum, quem summe diligo, & affari præsentem, quem absentem desiderare sum solitus, insigni quadam lætitia me afficit; audire autem ex eodem acerbos familiæ suæ casus, & nobilissimam immanitate terribissimi tyranni pene extinctam domum intelligere, sane usque eo mihi miserum & crudele visum est, ut nisi ejusdem POLI, cui erat illa calamitas inflicta, virtute & sapientia levitus essem, modum meo dolori facturus non fuero. Verum ille, quæ suis in rebus omnibus animi constantia & moderatio-
ne est, cum Deo semper se subjiciens, atque illius voluntati obtemperare paratus, de suis acerbissimis rebus, tanquam de alienis loqueretur, suum domesticum quidem incommodum fortiter ferebat, de publico vero Christiani nominis incommodo gravius commovebatur. Et in Epistola ad Cardinalem Alexandrum Farnesium; POLUS tuus (inquit) vir fortissimi animi, virtutisque non eximie solum, verum etiam admirabilis, (quod ipse & alias sæpe, & nunc cum maxi-
me,

me in hac iniquitate fortunæ, acerbisque suorum even-
tibus declaravit) summa mea cum voluptate nunc est
Carpentoracti. Itaque ab omnibus colitur, & in bono-
re habetur, ut non hominem nostri temporis, sed qua-
si e cœlo demissum, aut ab antiquitate nobis redditum,
videantur intueri. Tanta est sapientia, modestia, hu-
manitate, religione: quod quidem etiam in gloriam
vestri nominis cedit; cum videant hæ nationes, cu-
jusmodi vos viros ad Sedis Apostolicæ gubernacula ac-
ciendos esse putaveritis. Quid ni? Polum ipsum de
eo familiæ lux excidio loquentem audiamus. Au-
disti (ita ipse in Epistola ad Contarenium posita num.
LXXXIII.) credo de mea matre ad mortem consilio
publico damnatam, idest ad vitam, & eam æternam,
nisi enim ego ita vere interpretarer, ne vivere quidem
possem, & ne cum illa quidem firmissima animi per-
suasione solem intueri possem, nisi sub petra latitarem,
& in foramine illo me absconderem, ubi gloriam Do-
mini transeuntem expecto. Nec vero solam damnatam
mulierem septuagenariam, qua nulla, excepta filia
propinquiorem habet, & ut ille ipse, qui eam damna-
vit, sæpe dicere solebat, nec regnum illud sanctiorem
habuit feminam, sed cum nepote suo, filio fratris mei,
puero, spe reliqua stirpis nostræ. Vide quo est pro-
gressa hæc tyrannis, quæ incipit a Sacerdotibus, in
quorum ordine nonnisi optimos consumpsit, deinde ad
Nobiles, & illic omnium optimos similiter perdidit,
tandem ad mulieres est perventum, & ad pueros in-
nocentes, nec enim mea mater sola condemnatur, sed

conjug etiam illius Marchionis, qui cum meo fratre est interfectus, quæ ipsa bonitatis fama apud nostros fuit maxime insignis, quam filius parvus ejus est sequuturus. Deinde vero totus est in publico Christiani nominis incommodo deplorando, questusque de Cæsaris in eo vindicando seu inertia, seu cessatione, his tandem verbis animi sui tranquillitatem testantibus, Epistolam illam concludit: Ad eum ergo, qui solus potest, preces fundamus, ejusque voluntatem cum patientia expectemus. Huic consilio, voluntatis scilicet divinæ cum patientia expectandæ, totum se Porum dedisse, postquam inanem operam a se apud utrumque Principem sumi intellexit, aperte dignoscimus ex pluribus ejus literis, quibus enixe studuit, ut licentia a publicis omnibus negotiis cessandi, degendæque vitæ ab hominum oculis, & convictu remotæ, sibi a Pontifice indulgeretur. In LXXXIII. ita scribit Contareno: Cum omnes viæ ad serviendum causæ sunt, ut video, interclusæ, hoc quidem opto, quod sola ejus Sanctitas mihi concedere potest, ut secedere ad tempus a negotiis liceat, ut orare liceat, ut lugere. Hoc siue mihi concedat in his locis, siue in Italia, ubi procul ab urbanis negotiis vivere possim, quia celebritatem illam animus reformidas, me in voluntate quidem illius Sanctitatis pono, sed, ut secedere liceat, hoc, in meis precibus, in quibus eo plus juris habere videor, quo magis in dies audio quæ me, ut sub petra me abscondam, & ut in absconditum tabernaculum ejus fugiam,
cu.

cujus causa affligor, impellunt. Religiosis hisce sensibus, maximopere dislitis ab ea impotentis animi effrænatione, qua Principes ad arma adversus Henricum sumenda Polus concitasse accusatur, optime etiam respondisse vitæ rationem, quam iste, dum Legati ad eosdem munere fungeretur, sectandam sibi duxit, apertissime nobis constat ex indubiis plurimarum Epistolarum monumentis. Quod spectat ad pias Poli, sociorumque ejus in Carpentoracensi domicilio exercitationes, eas ipse testatur ad Contarenum Epistola LXVIII. hæc scribens: Noi (de Psiolo etiam, & de Beccarello loquitur) per la nostra consolazione mutua havemo cominciato a conferire insieme li Salmi di quel grande Propheta e Re, il quale Dio aveva eletto secundum cor suum, ed hoggi eramo arrivati a quel Salmo che comincia: Salvum me fac Domine quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Vana via &c. Reliqua nosti. E certo ebi pratica coi buomini, sa quanto è bisogno a pregar Dio di guardarci, e di ringraziar quando trova in qualcuno illam prudentem simplicitatem, che conviene così bene ai servi di Dio, e di questo posso dar testimonio, e di uno, e dell' altro più che mai, per la pratica che Dio mi ha fatto havere in questo negozio di tutte due vie. Io non posso dir altro, che sia laudata S. M. del tutto; e per tante difficoltà che sono mostrate in questa causa di Dio, non restarò però manco fidenc di veder buona resolutione all' onor di S. M. supponendo que-

questo, che tutte quasi le grandi imprese in natura vanno per grandi difficultadi, e le cose pervengono all' honore vero di Dio per la maggior parte per impossibilità, secondo quel che pare a noi. Quam sancte autem idem Polus, Belgica Legatione fungens, diei horas partiretur in Leodienſi commoratione, fidem facit Prioli Epistola ex eadem ad Beccatellum data, in qua hæc habentur: La mattina ogn' uno si sta nella sua camera fino a un' bora e mezza innanzi pranzo, nella qual bora convenimo in una Chiesiuola domestica, ed insieme cantiamo le ore more T'beatinico senza canto. Monsig. di Verona è il nostro Maestro di capella. Dette le bore, si ode Messa, e poco dappoi si disna: a parte della mensa si legge S. Bernardo; poi si ragiona. Postquam vero exempta fames epulis &c. il Vescovo legge ordinariamente un Capitolo d' Eusebio de Demonstratione Evangelica: si continua, e ripiglia dappoi qualche onestio e grato ragionamento che dura fino a una, o doi bore dopo mezzo giorno; ed allora ogn' uno ritorna alla sua camera, ove si sta fino a un' ora, e mezza innanzi cena: a quell' bora cantiamo Vespero, e Compieta; e dappoi il Rno Legato si ha tandem lasciato exorare di leggerci le Epistole di S. Paolo alternis diebus; ed ha incominciato dalla prima a Timoteo, con somma sodisfazione del Vescovo, e di tutti noi. Hominem tam impensæ erga sacras istas exercitationes voluntatis furis mentem efferam gestasse, Vatiniano scilicet, & novercali odio adversus Principem suum inflammatam,

matam, hoc profecto quicumque affirmaverit, omni primum pietatis sensu, deinde etiam communi carere, nisi jure ac merito censeatur, quidnam sint sensus illi, minime me intelligere profiteor.

Haftenus de Epistolis hoc Volumine comprehensis. Nunc ad ea veniendum, quæ illis in eodem præmittuntur. Primum locum tener Epistola altera Cl. Jo: Georgii Schelhornii cum meis ad eandem Animadversionibus. Omnem ille in ea lapidem movet, ut ostendat, *POLUM*, dum binas superius memoratas Legationes obivit, animum gessisse belli in Regem Hentricum ciendi cupidissimum, ac propterea maximopere curasse, ut Carolus Cæsar, & Franciscus Rex, odii, & inimicitiarum armis uterentur, quibus eundem opprimerent, atque spoliarent. Schelhornium ista scribentem Andabatum more pugnare, præterquam pervici profecto, æqui cujusque hominis judicio, in meis illis Animadversionibus, & in iis etiam, quas primæ ejus Epistolæ, primo hujus Collectionis Volumini insita, apposui, multo adhuc clarius dignoscent quotquot Epistolas a Polo de earundem Legationum negotiis exaratas perlustrabunt. Quod quum primum faciet Schelhornius, non dubito quin & ipse intelligat, se longissime a veritate aberrasse, quippe qui avem in serpentem, agnum in tygridem transformare non dubitavit. Miros ille exciverat antea tumultus adversus librum de Unitate Ecclesiastica a Polo compositum, & ab ipso transmissum ad Regem

gem Henricum , præsertim vero adversus Orationem ad Cæsarem conversam , quæ in eodem continetur; at nuperam Epistolam suam, de qua hic agitur, scribens, enssem quodammodo illum vagina texisse censendus est, dum ad compescendos ejus tumultus argumentationes a me in prioribus illis Animadversionibus adhibitas, in pauca ista conferens verba: *Tu autem, Domine, ut maculam hanc a POLI nomine abstergas, regeris Orationem ad Cæsarem conversam, in ejus Opere pro remedio adhibitam a POLO fuisse, ut Henricus periculum amittendi Regni, in quod se conjecerat, offensis summis in Orbe terrarum Potestatibus declinaret; eam vero Cæsari fuisse transmittendam, non autem libro ad solum Regem transmissio infereudam, si ad exitium Regis, potius quam ad salutem ejusdem spectasset*, paulo post hæc alia subjungit, *Lubens largior animum POLO, cum Opus suum concinnaret, baud fuisse, & externos Principes, & Angliæ populum ad arma contra Henricum capienda sollicitare*. Æque lubentem largiturum modo spero, perlustratis scilicet Epistolis, quæ in hoc Volumine exhibentur, eundem animum a POLO pariter abfuisse, dum Legationes exercuit. Has unice in invidiam pertrahit in Epistola ista sua, qui tamen usurpatam a POLO in eo libro scribendo rationem multo graviore, quam Legationes illas, censuræ subjecerat in Amœn. Tom. I. Hist. Eccl. Liter. animadvertens p. 172. eundem in Epistola ad Eduardum Regem conatum quidem fuisse, eas Legationes defend-

fendere, at intacta reliquisse, quæ Operi illi suo ad excitandum in Henricum, & subditum ipsi populum, & extraneos Principes inseruerat, cum tamen (inquit) ea, siquid judico, virgula censoria sint omnium dignissima; idque contentantur iis, quæ p. 128. ejusdem Tomi scripserat hisce verbis: *Scriptis ita contumeliose in Regem, ut valde dubitem, an ab orbe condito unquam ullum scriptum injuriosius in Regem, & Magistratum suum a quodam in lucem emissum sit. Scripsit denique hoc animo, ut & ejus imperio subiectos ad seditionem, & potentissimos Principes ad bellum Regi suo inferendum concitaret.* Invisus itaque olim homini illi POLI liber, multo magis quam ejus Legationes, si postea ejusdem judicio culpæ expers censendus foret, dummodo Legationes abfuissent, istas quoque eidem innocuas in posterum visum iri, perlustratis, ut dixi, hujus Voluminis Epistolis, cur non confidam? Addam, me non videre, quo pacto ab eo Scriptore simul componi possint verba illa, *Lubens largior &c.* atque ea, quæ statim sequuntur, *Si iis monitis, ac reprehensionibus suis locum dans (Henricus) Pontificis Primatum in Anglia iterum stabilire, seque & suum Regnum ejus dominationi in sacris denuo submittere non recusaret,* componi, inquam, possint cum odio novercali, cujus labem adeo frequenter, & præfervide Polo idem Schelhornius inurit. Certe nec Vir ille doctus, nec alius quivis sanæ mentis homo, dixerit, jactas a filio in scelestum parentem, etsi vehemen-

tissimas, reprehensiones, seu a medico in ægrotum de vita periclitantem, seu a Confessario in pœnitentem vitiis inquinatum, ex odio proficisci, siquidem ad eorum, in quos illæ jaciuntur, bonum, & commoda unice referantur; qua ratione Henrici Regis incolumitatem, & felicitatem POLUS in eo libro styli acerbitate usus, unice persequabatur. Non ita profecto odisse didicerunt novercæ privignos suos. Tandem observo, verba, quæ paulo ante recitatis subdit Schelhornius: *Si vero res aliter cecidisset* (si POLO scilicet auscultare Henricus renuisset) *cum in antecessum jam satis superque animum tumultus, ac belli in Regem ciendi cupidissimum prodidit*, consistere nec ipsa posse cum superioribus, quibus ille diserte affirmaverat, cum animum a POLO abfuisse, cum Opus suum concinnaret. At nihil in eo Schelhornii convicio mirabilius, quam quod ad illud probandum vitur POLI Oratione ad Cæsarem conversa, ea ipsa, quam Cæsari fuisse transmittendam, non autem libro ad solum Regem transmissio inferendam, si ad exitium Regis, potius quam ad salutem ejusdem, spectasset, me præeunte adnotaverat, indeque adductus fuerat ad munifice largiendum, quod verba illa, *Largior libenter*, declararunt.

Post Schelhornii Epistolam subsequitur in hoc Volumine Diatriba, cujus Epistola illa vestibulum reputari potest. In ea Diatriba, Lector, invenies recenseri Epistolas singulas ipsius Voluminis, earum-

rumque loca illa præfertim, seu recitari, seu adnotari, ex quibus enitescat Romanæ Ecclesiæ ea præte, ad quam eadem Epistolæ spectant, conspectus, indeque constet, injuste ab eadem Sectarios defecisse. Mea ista lucubratio, ut superius prodidi, haud refugi, quin ejusdem Schelhornii oculos, & judicium subiret pluribus mensibus antequam in vulgus spargeretur. Prodidi pariter, quam singulari humanitate ab eodem excepta fuerit, & quonam ipsum desiderio affecerit perlustrandarum Epistolarum, quarum recensio, & elucidationi destinatur. Addam modo, hæc mihi ab eodem ingenue scripta fuisse, *Haud equidem deessent quæ de Paulo III. aliisque e genuinis historiarum monumentis regere possem, sed iis Tibi, quem observantissime veneror, gravis esse nolo.* Haud equidem gravis mihi Vir ille eruditus, & humanus fuisset, si honesti censoris animum sumens, tradita a me in Diatriba ista mea ad examen revocare suscepisset, nec abnuissem quorquor ejus admonitu & sine pondere, & honore indigna in eadem comperissem, movere loco, etsi intra penetralia Vestæ versari quodammodo viderentur post appositum iisdem Typographicum veluti sigillum. At si veritus est homo ille mihi lima sua gratificari, velim tamen, ut comiter, & gratiose excipiens Opusculum, ex ea ipsa Diatriba nuperrime procreatum, citoque ad ejus manus perventurum, libellum, inquam, de Pauli III. Gestis, eo saltem perlecto, mecum libere communicare

**** 2

nicare

nicate non dedigneretur quæcumque immortalibus
 ejus Pontificis laudibus adversantia e Bibliothecæ
 suæ armatiis (phatetras illas dico venenatis gravi-
 das sagittis, ut norunt omnes, quicumque Amœ-
 nitatum ejus Tomos evolverint, ea sæpe Syntag-
 mata proferentes, quibus nihil Catholicorum au-
 ribus inamœnius) depromere potis erit. In iis ve-
 ro maxime cupio, ut ab eo investigentur quæ ido-
 nea putaverit ad eam accusationem tuendam, quam
 adversus Pontificem illum Amœnit. Histor. Eccles.
 & Liter. p. 464. & sqq. intentavit ob fidem ab eo
 præstitam Astrologiæ judiciariæ. Innititur Schelhor-
 nii accusatio ista auctoritati Hieronymi Cardani,
 qui in libro Geniturarum profert ejusdem Pontificis
 Genituram, a Paride Astronomo Mantuano conse-
 ctam ipso, nondum Pontifice, mandante, & inter arca-
 nas chartas Petri Aloysii Fatnesii, Parmæ, & Placen-
 tiæ Ducis, repertam. Ego vero in Diatriba aperte
 demonstravi, vel ab ipso Adversario habendum esse
 pro figmento thema illud generthiacum, quippe qui
 divinatricis artis derider vanitatem, de ea agens ejus-
 dem Tomi p. 609. & sqq., & præterea ostendi indu-
 biis innixus documentis, studium, quo Paulus
 III. tenebatur Philosophiæ, præsertim illius, quæ
 circa sydeta, & cælestes Orbes versatur, non in-
 nocuum dumtaxat fuisse, sed supremo Ecclesiæ Hie-
 rarcha dignissimum, quod tenderet ad rectam Cy-
 clorum Ecclesiasticorum constitutionem omnimo-
 de necessariam, ne in Ecclesia Catholica, magno
 Hæ-

Hæreticorum, & Judæorum risu, sanctum Pascha præpostere celebretur. De egregiis aliis Pauli Pontificis Græcis, Latinisque studiis fuse egi in I. Capite Opusculi mei paulo ante memorati, & multa præterea ad ejus calcem attuli ex Romuli Amasei Oratione. His omnibus adjungere modo juvat quod Ludovicus Nogarola (cujus doctissimæ adhuc superstites in Codicibus Mss. lucubrationes magna cum laude commemorantur in parte II. præclarissimi Operis, *Verona illustrata*) testatum reliquit, nimirum, Paulum III. mensæ assidentem in more habuisse de eruditæ vetustatis quæstionibus inter se decertantes audire, quod literatos Vitos maximo-pere diligeret, literis ipse omnigenis ita excultus, ut provecta etiam admodum ætate utrumque Homeri Poema, & Horatii Carmina ex toto memoria retineret. Eximiam hanc ejusdem literaturam Græcam, Latinamque collaudari tradidi in Diatriba, etiam a M. Antonio Flaminio in Epistola, qua ei nuncupat suas in Psalmos Explanations. Et quoniam iste ibidem his verbis Paulum III. compellat: *Quid? quod castissimus summi Dei cultus, plenissimaque pietatis religio, summa omnium voluntate fidei tue, præstantissimaque virtuti credita est, atque in terris maximi numinis locum tenes. Ad quem igitur misterem potius explanationem libri sanctissimi, quam ad custodem, & principem omnis sanctitatis, quem jure omnes sanctissimum & colimus, & nominamus?* Schellhornii erit inspicere, quænam ipsi ineunda sit via pro componendis

nendis, quæ ipse exaravit in Syntagmate de M. Antonii Flaminii religione, initio Tomi II. Amœn. Histor. Eccles. Liter. cum iis potestatis, & sanctitatis notis, quas Paulo III. impertitus est idem Flaminius. Hunc profecto quandoquidem ille eo ipso loco suas ad parres pertrahere omni nisu conatur, ejus Christianam pietatem, quam præcipue in iis Psalmorum Explanationibus apertam fecerit, sanctumque Deo unice placendi studium mirifice extollens, animo vehementer fluctuet, & angatur, oportet, dum eundem audit in ipsa earum Explanationum Præfatione tam sancte, & tam magnifice de Pauli III. suprema in sacris rebus auctoritate loquentem. Hæc, & alia plura a me sive in Diatriba, sive in Opusculo illo in medium allata, videlicet de sincero Pauli III. animo in urgenda Ecclesiæ Universalis Reformatione, de ejus æquitate, ac sapientia in Schismatis Anglicani negotio, de cura in derivandis ex privato familiæ suæ commodo publicis utilitatibus, demum de Cardinalium delectu, deque ipsius benignitate in excipiendis horum consiliis, excitent, velim, Schelhornium, ut in medium & ipse afferat, quæ a se regeri posse de Paulo III. affirmavit, dummodo ex Horatiano monito, paulo ante indicato, *Cum tabulis animarum censoris sumat honesti*, quod profecto non faceret, si iniquiorem erga eum Pontificem se exhiberet Petro Aretino, cujus verba superius recitavi.

Tandem Epistolis hujus Voluminis præmittuntur

rur Monumenta quædam, & primo loco octo literæ
 a Paulo III. post demandatam POLO primam Legatio-
 nem conscriptæ ad Angliæ populos, ad Regem Sco-
 tiæ, ad Regem Galliæ, ad Reginam Belgii Guberna-
 tricem, ad Regem Romanorum, ad Cardinalem
 Leodiensem, & demum ad Cardinalem Polum. Eas
 omnes debeo Odorico Raynaldo, qui illas ex Va-
 ticani Archivi Codicibus depromsit, quum nondum
 in more positum fuisset, institutoque majorum, ut
 ad custodiendas loci illius fores, velut ad Hesper-
 ridum hortos, excubitor federet. Ostium Raynal-
 do paruisse non illæ tantum octo literæ fidem fa-
 ciunt, sed alia quoque documenta, quibus ejus
 Annales redundant, & quibus diligenter adscribi-
 tur Codex ejusdem Archivi, & pagina, unde sunt
 eruta. Schelhornius, quo nemo diligentior, ac so-
 lertior in venandis undique causæ suæ præsidiis, sibi
 persuadet, nihil Pauli literis illis luculentius affer-
 ri posse ad evincendum seditionis studium, quo
 POLUS incendebatur: *E quibus (ait ille) affatim pa-
 tet, POLUM tumultus Anglici fovendi causa Legatio-
 nem illam potissimum gessisse, imo idem Raynaldus §. 42.
 memoriæ prodidit, POLUM quidem a Pontifice ingenti au-
 ri vi instructum fuisse, tum ut sumptus itineris toleraret,
 tum etiam ut Catholicis stipendia suppeditaret.* At ejus-
 modi persuasio pugnat omnino cum eo apertissimo
 testimonio, quod POLI animo in ea Legatione obeun-
 da perhibent ipsius literæ superius laudatæ ad Cardi-
 nalem Carpentem; apertissimo, inquam, & validis-
 simo,

fimo, nec enim in Schelhornium cadere potest desipientia, qua autemet, Polus ad eum Cardinalem scribentem de rebus, collata opera ex ipsius Pontificis mente ab utroque apud Regem Christianissimum tractandis, non ex animo dixisse quæ sentiret, sed eundem mendaciis obvelasse. Arma ad curandum Angliæ morbum ab ejus populis sumi, Polus, ut in iis literis palam profitetur, haudquaquam probavit, imo asseveravit, ei curationi potius diatræ, quam chirurgiæ remedia convenire; unice probavit, ad eos tumultus, ad quos Angliæ populum excitabat aviæ religionis ruendæ ardor, seu ab Apostolica Sede, Christianorum omnium matre, seu a Principibus Christi nomine eandem venerantibus, diligenti cum cura advigilari, quod ex illis *Regno quies, & salus* (ut loquitur Polus in iisdem literis) *& Regi ipsi honor, & Ecclesiæ pax ad Christi gloriam consequi posset*; quandoquidem facile ex iisdem Henricus intellexisset, se, nisi constitutis religionis rebus, nunquam securum futurum. *Quantam occasionem id ei (Henrico) persuadendi* (subdit idem Polus loquens de Regis Christianissimi hortationibus) *dabat motus ille populorum nuper in Anglia ob has causas excitatus, ut hoc ei consilium vel salus, & incolumitatis suæ causa maxime sequendum videretur?* Ex iis ipsis motibus occasionem Paulum III. cepisse pecuniario aliquo subsidio juvandi quotquot in eo Regno compererat summas in angustias adductos, quod recusarent, prisca religione ejurata,

a Romana Ecclesiæ fide deficere , inauditumque omnibus sæculis supremæ, quam sibi Rex Henricus in sacris arrogaverat , potestatis monstrum admittere , hoc, inquam, Pauli III. factum , si cui grave crimen videatur, non deerunt certe qui sentiant, eundem Pontificem , contra æternæ eorundem salutis curam projecisse visum iri Catholico universo gregi, ni paternæ charitatis viscera eo subsidio expandere studuisset miseris illis, quorum visceribus, & sanguini immanissimus Catholicæ fidei oppugnator inhiabat. Seditiosam fuisse hujuscemodi charitatem dum clamitant Heretodoxi, latere nostros existimant, quæcunque illi conculcatis Sacerdotii & Imperii juribus omnibus tentare sunt ausi omni ætate, ut Christifideles a sancta unitate divellentes, suis eos partibus adjungerent. Quare juste in eosdem illud Poetæ regeremus, *Quis tulerit Græcos de seditione quærentes?*

Octo hucusque recensitis Pauli III. literis subjunximus binas Instructiones, quarum una spectat ad Belgicam POLI Legationem, altera ad Hispanicam. Primam (etsi Instructio nominetur) Pontifici obtulit POLUS ad illius mentem recte percipiendam, ut imposito sibi munere rite, fideliterque fungi posset. Ea quoque inter POLI Scripta recenseri deber, quæ apertissime comprobant, summa lenitate ejusdem animum præditum fuisse; namque in ipsa inter cætera leguntur: *Piacerà a V. Sant. ordinare mi sia data una informazione di quello che era solito di communicar la Chiesa de Anglia con questa Santa*
Vol. II. * * * * * Se-

*Sede, perche sappino, che è quello, a che si devono ridurre, & ancora della maniera con che si avesse ad accettare il Re alla penitenza, benchè credo purchè venisse, quando non si potesse ridurre a tutto quello, a che più esso che gli altri doveria esser pronto, che V. Sant. si contenteria di quel a che si potesse condurre purchè non fosse fuora delli termini del dovere. Quæ ultimo loco in eadem traduntur de pecunia a Pontifice suppeditanda, qua subventum iretur Anglici populi, in Catholica unitate perseverantis, miserrimis arumnis, eam POLI lenitatem non evertunt, sed magis adhuc adstruunt, ut paulo ante demonstravi. Instructio autem altera fidem facit, Pontificem, demandata POLO Legatione ad Cæsarem, id unum intendisse, ne ulterius Hentico Regi liceret impune sævire in Deum, & in Sanctos ejus; quare prohibenda monet commercia, inter eundem scilicet Henricum, & Principes, ex quorum consiliis Diploma primo adversus eum Regem, deinde deliberatio commerciorum ei subtrahendorum emanaverant. In utrumque Scriptum istud statim ac oculos Schelhornius conjecerit, novum, ut bene intelligo, sibi partum subsidium ad impingendam in POLUM seditionis culpam gratulabitur; quod dum egerit, novum ille mihi argumentum præbebit damnandi insensissimum ejus animum in POLI seu factis, seu dictis carpendis. Non ita profecto turbarum adversus Henricum concitator fuit POLUS, ac adversus POLUM Schelhotnius ipse, omnia
sus*

fus deque vertens, dummodo seditionis faciem, & flammellum POLUM repræsentet. Præter ea, quæ quamplurimis locis a me sunt allata ad comprobendam hominis voluntatem illam, unum hoc loco afferendum occurrit, quod vel ex se solo eandem nullo modo excusari posse pervincit. Recitat ipse prolixum POLI locum, quo Henrici vitia carpit, ex libro tertio ejus Operis de Unit. Eccles. sub finem, atque de illo ita pronunciat: *Hæc & alia profecto ita sunt comparata, ut nullo modo excusari queant; statimque sui hujusce judicii causam subdit: Minime vero decebat Anglici regni civem, qualis POLUS erat, adeo ferociter in Regem suum insurgere, & nihil non audere, ut tam Britannos ejus imperio subiectos, quam externos Principes in eum concitaret.* At quidnam sit quod excusationem non admittit, num POLI locus ille a Schelhornio recitatus in Hist. Oper. de Unit. Eccles. p. 118. usque ad p. 123. an vero Schelhornii fides in illo recitando, quivis, locum illum in ipso fonte perlegens, facile dijudicabit. Hisce verbis librum illum tertium POLUS concludit: *Ubi ergo auxilium, ubi remedium tot tuis malis, si neque in divitiis, neque in amicis spei quicquam superest? An omnia sunt desperationis plena? Minime equidem ita sentio, quin potius (ac vide, quo progrediar) si modo te ipse non deceperis, ut instantem jam tibi perniciem agnoscere nolis, sed omnia tuta, ac periculo vacua putes; idem ego, qui jam dudum videor tibi nihil relinquere, ex quo salutem sperare possis;*

***** 2

finis;

sis: ego inquam, non solum remedium esse dico, sed me etiam illud habere, & nisi tu recuses, adhibiturum esse profiteor. Et mox subdit: Id autem quale sit, alio libro, quando hic pene ultra modum excrevisse videatur, exponam. Quartum autem librum illum ita exorditur: Ventum est aliquando tandem, Princeps, ad eum locum, quem ego jamdudum, quasi quendam ex longa jactatione portum expetebam; ut postquam ea, quæ tute tibi contraxisti, mala, ac pericula demonstravi, deinceps expeditissimam salutis viam tibi ostendam. Dijudicandum cuivis, ut dixi, relinquo, an excusari nullo modo queat, seu P^{OL} locus a Schelhornio in medium allatus, seu Schelhornii fides in eo afferendo, prætermiſſis iis verbis, quæ cum eodem connexa deprehendit, quæque extra omnem controversiam constituunt, locum illum, & alia quoque, ea tantum de causa ab Auctore exarata fuisse, & in Henrici aures ingesta, ut iste pericula, quæ sibi tam a Britannis suis, quam ab exteris Principibus imminebant, declinaret.

Ultimum locum in Monumentorum, de quibus hic agitur, serie occupant literæ quatuor Cardinalis Alexandri Farnesii, Toletæ datæ, dum Pontificii Ablegati ad Carolum Cæsarem officio fungeretur, quarum unæ ad Cardin. P^{OL}um sunt scriptæ, reliquæ tres ad Paulum III. Eas mecum communicari ex Codicibus MSS. Marcelli II. Pontificis Maximi, Senis apud nobiles Cervinos servatis, benigne indulſit Thomas Cervinus, Patriarcha Hierosoly-

solymitanus, spectatissimæ probitatis Præsul, summa etiam cum laude commemorandus ob magni momenti, & ponderis munera, quæ in Aula Romana jamdiu diligentissime obivit, & modo adhuc obit, dignusque omnino ejus stirpis nomine, cui tantum decoris, & splendoris accessit ex Pontifice illo, qui etsi paucis tantum diebus in Petri Cathedra sederit, magnæ tamen & bonitatis, & sanctitatis famam reliquit. Ex illis quatuor literis binas integras attuli, quod ex toto in rebus religionis, Anglicis præsertim, versentur; at ex binis aliis ea tantum recitavi, quæ faciunt ad illa ipsa publica negotia, omissis quæ spectant ad privata Farnesæ familiæ. Eæ omnes magis, magisque confirmant, Paulum III. Christianæ Reip. utilitatibus nihil antiquius habuisse, omnique propterea nisu curasse, ut iisdem Ecclesia Catholica potiretur. Præter res Anglicas, agitur ibidem de Christianorum Principum pace, de fœdere adversus Turcas, de Concilii Generalis convocatione. Confirmant præterea, Cardinalem Farnesium ad gravissima illa negotia pertractanda, licet octodecim annos dumtaxat natum, eam adhibuisse ingenii præstantiam, ac maturitatem, quam in causa fuisse affirmavi, integerrimorum Scriptorum testimonio, ut rem neque periculosam, neque lubricam fecisse censendus sit ejus Sanctissimus Avus, dum illum admodum adulescentem inter Romanæ Ecclesiæ Senatores cooptavit. Confirmant denique, in Anglicis rebus nihil

Pon-

Pontificem unquam decrevisse, nisi communicatis cum Carolo, & Francisco consiliis. Eas sibi cordi esse quum Cæsar profiteretur, expedire tamen putabat, ut prius Germanicis rebus succurreretur. Hanc ipsam sententiam quum Cæsarei Consiliarii tuendam suscepissent in habito ex Cæsaris jussu cum Cardinale Farnesio colloquio, iste in hunc modum se respondisse significat Pontifici: *Cbe quanto a questo parer di Sua Maestà, venendo da così prudente, e catholico Principe non saprei che dir' altro eccetto di riferirlo a V. Sant. Ma che io vedevo bene nel differire la cosa d' Inghilterra farsi una gran ferita alla Sede Apostolica, perche essendo già emanate le censure, e le Bolle contra quel Re di parer di l' una, e l' altra Maestà Cesarea, & Christianissima (come lor Signorie sapevano bene) ove hora non si eseguissero, l' autorità di quella Santa Sede diveria molto negletta, & ogn' uno conosceria, che si portava più rispetto al Re d' Inghilterra così impio, & scelerato, come è, che alla Sede Apostolica. Perchè almeno per riparare a questo inconveniente si doveria far' in modo, che apparisce la pratica mantenersi viva, & che se le Bolle non sono ancora eseguite, o non si eseguiscono così presto, non resta per negligerfi, ma per bonestare, & maturar meglio la esecuzione, & però che almeno non si doveva restar hora di non mandar li dui Ambasciatori a quel Re, come si era ordinato &c. Confessorno, che io dicevo il vero, & che si doveva mantener la pratica viva come havevo detto, & attender' in tan-*

to ad acconciare le cose di Germania, & che questa propria era la via, ma sterno però nella medesima opinione di prima, che fosse necessaria l'andata del Cardin. POLO in Francia avanti che li Ambasciatori si mandassero, dicendo che trovandosi S. S. R^{ma} in Avignone lo porria far subito, & che così li Ambasciatori andarebbero subito. Et in alia Epistola eidem Pontifici ita scribit: *D' Inghilterra stiamo sul trovar modo, sel si potrà, che quelli protestanti vadino, & che il Cardin. POLO anch'egli vada alla Corte di Francia, ma dubito sarà cosa difficile, perche il Nunzio con Monfig. di Granuele aveva loro tocco il fundo della oppinione di S. Maestà, quale è in somma, che ancora che li protestanti si mandassero, finche le cose in Germania non sono acconcie, S. Maestà non vuol romper con Inghilterra. Faccia il Re di Francia quel che vuole, & acconcie le cose di Germania, & che il Re di Francia non volesse concorrer, S. Maestà sola vendicherà ad ogni modo l'ingiurie della Sede Apostolica, & sue.* En nova luculentissima testimonia, Pontificæ in Henricum Regem execrationis Diploma emanasse, assentientibus, consulentibusque Principibus Carolo, & Francisco, nec eos detrectasse pro eodem exequendo socias manus jun gere; quod tamen facinus mutux eorundem suspiciones disturbarunt.

Ut autem aliquid etiam indicem de Farnesiis negotiis, quorum mentio fit in iis Cardin. Alexandri literis, ea statim istarum verba recitabo, quæ aperte decla-

clarant, innocuam prorsus fuisse initam a Pontifice rationem Camerinenfis Ducatus in familiam suam transcribendi: *Finire le cose publiche con Sua Maestà come nell'ultima lettera ho scritto, entrammo su le private, & cominciai io a dire, come tenevo lettere del Signor Duca mio padre dopo la partita mia di Roma, per la quale ero avvisato, che Madama Margarita mia cognata, e figlia di Sua Maestà, & esso mio padre vedendo che horamai lo stato di Camerino era liberato di ogni interessi altrui per aver il Duca, & la Duchezza di Urbino ceduto liberamente, & ricevuto la dote sua, & perche il Signor Hercole Vezano vedendosi vecchio, & che la sua investitura non passa a figli, come savio faceva istantia a V. Bñe di ceder ancor lui le sue ragioni, confidando che V. Santità non li mancava di qualche mercede che passasse a figli in modo che potessero vivere da gentilhomeni, vedendo dico questo, havevano fatta instantia a V. Santità che volessi farlo venir nel Sig. Prefetto mio fratello & in essa Madama sua Moglie, aggiungendo, che anch' essa n' haveva parlato a V. Santità particolarmente perche mi scrivono, che V. Santità rispose, che quanto a sè l' amore che porta a quella Signora per infinite virtù, & rare qualità sue, & al Signor Prefetto suo nipote le insegnava a desiderarle ogni bene, ma che per hora la non sapia se non rimetterse alla prudentia di S. Maestà inteso che avesse le qualità della cosa. Postea narrat quæ de eo negotio ultro citroque dicta fuerunt tam a se, quam a Cæsare, ejus-*

ejusque Confiliariis, & in primis de præstanda Apostolicæ Sedi indemnitate centum, & quinquaginta nummorum aureorum, quos ipsa pro Ducatu illo redipiscendo expenderat. In iisdem literis sermo etiam fit nuptiarum, pro quibus inter sororem Cardin. Farnesii, & Sabaudia Principem pacificendis tractationem instituerat Cardinalis Eporediensis: *Parentomi ogni cosa rasserenata, dissi in ultimo quello che il Card. d' Iurea ha significato a V. Sant. circa il maritaggio di mia sorella col Principe di Savoia, che lo colsi improvviso, & narrai per ordine la cosa come V. Sant. me la scrive, & in ultimo supplicando S. Maestà in nome particolare di tutta casa vostra a degnarsi di pigliar cura che questa sorella sotto gli auspici di S. Maestà ci esca presto di casa, & si collochi secondo che conviene a una cognata di una figlia di S. Maestà, la pregai di una delle due cose, ovvero che S. Maestà piaciendogli il parentado, ne volesse scrivere a quel Duca l' animo suo, ovvero quando il Duca ne scriverà a S. Maestà, laudare la cosa, & abbracciandola condurla all' ultima perfezione, con molte altre parole, che mi parveno convenire, quali per brevità taccio. Quæ omnia ne in malam partem accipiantur, nimirum perinde ac si studiosius, quam par foret, Paulus III. amplificandis familiæ suæ commodis incubuisset, consulendum est* Caput II. Opusculi mei de ejus Pontificis Gestis, unde cuivis facile persuadebitur, eam amplificationem cum Christianæ Reip. utilitatibus fuisse con-

jun.

junctam. Consulenda est etiam Sadoleti Epist. XIV.
 lib. XII. & Opusculi illius mei Cap. IV. p. 75. lau-
 data, quam ille solum non probaverit, cui aut ma-
 la bile ferveat pectus adversus Paulum Pontificem,
 aut qui multo rectius, & justius, quam Sadoletus
 se videre existimet, quæ tranquillitati publicæ,
 quieti Italix, Pontificiæ auctoritatis sustentaculo,
 ea ætate convenirent, aut denique Cardinalem il-
 lum sanctissimum, habitumque (ut eum appellat
 Lud. Don. d'Attrichy, Episcopus Æduensis, Vitam
 ejus describens in Tomo tertio Florum Histor. S.R.E.
 Cardin.) tanquam alterum sui temporis Aposto-
 lum, vili assentatorum gregi adscribat. Ab horum
 consortio quantum ille abfuerit, docent saluberrima
 illa monita, sapientissimæque consilia, quibus ejus
 Epistolæ scatent, non tantum sine adulatione ulla,
 sed etiam cum libertate maxima conscriptæ. In
 earum unis ad Cardin. Alexandrum Farnesium da-
 tis ita loquitur: *Agam fortiter, utarque libertate,*
quam tribuit mihi Deus: neque eum Principem, cui
omnia debeo, cujus eximiam laudem virtutis, probi-
tatis, sapientiæ, ullis hominum sermonibus infringi,
aut imminui iniquissimo animo patior, falsis assenta-
tionibus in errorem inducam. Libertatem illam, qua
 usi sunt præter Sadoletum, alii etiam Cardinales,
 æqui bonique consuluit Paulus III. ut Opusculi mei
 Capite ultimo comprobavi. Quæ Pontificis benigni-
 tas ea etiam de causa singularem commendatio-
 nem promeretur, quod ille plerosque omnes eos
 Car-

Cardinales, non sapientia tantum, sed ætate etiam, gestisque pro Christiana Republica (per quadraginta & amplius annos Vaticana Purpura claruit) domi, forisque amplissimis muneribus, antecelleret. Ea utique benignitas innumeris aliis Pauli III. præclarissimis dotibus miro fœdere conjuncta palam ostendit, nihil verius dici potuisse, quam quod idem Sadoletus de eodem Pontifice in alia Epistola affirmavit, Deo maximas gratias habendas fuisse, *Qui populo suo tan necessario tempore talem Pontificem præficere dignatus est;* & nihil proinde minus verum, quam eundem Pontificem eam notam promeruisse, quam illi inuisse reperitur Jac. Augustus Thuanus Histor. lib. I. ad an. MDXXXIV. *In reliqua vita* (loquitur de Henrico, qui Pontificiam auctoritatem suo in Regno abrogaverat) *ita se gessit ille Rex, ut eum, si aequiores, & prudentiores Pontifices nactus fuisset, sponse se subiecturum ipsorum potestati fuisse appareret.* Longius adhuc distant a veritate ex laudes, quibus idem Historicus Regem illum cumulavit, ita de eo scribens: *Princeps omnibus naturæ donis cumulatissimus, & in quo, si in voluptates solutior non fuisset, nihil merito desiderare posses.* Quid in Henrico desideraverint ejus imperio subiecti Britanni, facile quivis intelliget ex eorum temporum Historicis, & ex recentibus etiam, quibus, nemine ex ipsis prorsus refragante (nec Burnetium, nec alios Anglos Scriptores excipio) Regis illius tyrannicæ immanitates describuntur.

De-

Demum ad POLUM reversus, confidenter affirmabo, nihil heroicis ejus virtutibus defuisse, quin & ipse iis Cardinalibus adnumerari mereatur, quos cum fama Sanctitatis obuisse ex recitato eorum Catalogo in præstantissimo Opere de Serv. Dei Beatif. & Beat. Canonizat. lib. III. Cap. XXXIII. docemur. In Diatribæ §. VI. POLI literas recitavi ad Cardinalem Betonium, Archiepiscopum Sancti-Andreanum in Scoria, ubi inter cætera ex ejusdem virtutibus magnas Scoriæ primo, deinde universæ Britannicæ utilitates, ob quas sanguis quoque foret fundendus, derivatum iri ominatus, ita suadit: *Cujus rei nos inter alia maxime vel vestimentum ipsum nostrum nos admonet, unde nos si aliquis, ut Propheta ille, interroget: Quare rubrum est vestimentum tuum? hoc solum habemus quod respondeamus: quod Christus fecit; quod nos factis potius, quam verbis respondere decet. Id quod sperare de Rina Dominatione Vestra, & mihi firmiter polliceri non dubitabo.* Quæ verba quum recitasset, adnotavi, Cardinali quoque POLO ad subeundum Martyrium, cujus horiatorem se Betonio præbuerat, non animum, sed occasionem defuisse, ut sexcenta Epistolarum ejus loca, præter ipsius Vitæ, evincunt, indeque affirmavi, Confessoris nobilissimi titulum eidem deberi, ac propterea locum in eo ipso Cardinalium Catalogo.

Hæc præfatus, & forte prolixius quam par foret, nil aliud addam, nisi ut salvere, Lector, Te jubeam.

EMI.

EMINENTISSIMO AC REVERENDISSIMO PRINCIPÍ
ANGELO MARIE QUIRINO
S. R. E. CARDINALI, ET BIBLIOTHECARIO
AMPLISSIMO
EPISCOPO BRIXIENSI

Jo. Georgius Schelhornius Felicitatem perpetuam.

EXpositurus dulcem illum sensum, quem oculis animoque percepi, PURPURATORUM EMINENTISSIME, cum libri Tui exquisitissimi, vel potius reconditæ eruditionis thesauri, munus $\chi\rho\upsilon\sigma\acute{\iota}\nu\chi\rho\upsilon\sigma\acute{\iota}\sigma\tau\epsilon\rho\alpha\iota$, mihi redderentur, in eam me angustiam conjectum esse video, ut omni plane facultate illum, sicuti vellem, declarandi, quantumque TUA incomparabili liberalitati hoc nomine debeam, rite demonstrandi me destitutum esse fatendum sit. Hoc unum TIBI devota mente, ac ipsa veritate suffragante testatum cupio, incredibilem voluptatem cum summa utilitate conjunctam, quam ex iis hausi, plus ad valetudinem confirmandam, suumque animo vigorem roborandum contulisse, quam balinei acidularumque usum. Bone Deus! quam stupenda in illis polyhistoria, quantæ ingenii, doctrinæ, sedulitatis opes, quod judicandi acumen, quæ suadæ medulla, ac profluens dicendi copia, quam mirandus immensæ lectionis apparatus, quam eximia in illo dignitatis culmine modestia, quanta denique abstrusa quævis & antehac nemini cognita ex intimis penetralibus eruiendi solertia atque felicitas! ut ipsas TIBI scriptitanti Musas Gratiasque adstitisse, mentemque manumque flexisse dicendum sit. Ego certe candido lapillo diem hunc notabo, qui tanti me thesauri compotem reddidit, eruntque splendida illa volumina, quibus mea jam bibliotheca mirifice superbit, perenne & ad posteros quoque, siqui futuri sunt, meos duraturum clementiæ in me haud merentem ac liberalitatis TUA nunquam satis prædicandæ monumentum. Idem etiam dictum volo de pulcherrimis

Vol. II.

a

æneis

æneis tabulis, magnificentiæ TUA testibus locupletissimis, quæ in pinacotheca mea inter reliquas icones splendent, tantam inter stellas luna minores, ac oculos mentemque spectatorum afficiunt tenerrime. Sed & aliud superest, quo TIBI me devinxisti maximopere, PRINCEPS INDULGENTISSIME, insignis nempe illa comitas, cum pari eruditione atque elegantia certans in doctissimis TUIS Animadversionibus, quas epistolæ meæ apologeticæ adicere visum TIBI fuit. Meo me metiri modulo didici, nec ita mihi suffenus sum, ut illam ulla ratione dignant esse suaviter mihi blandiar eo honore, quo ipsam affecisti sola TUA rarissima humanitate ductus, inferens quippe eam Præfationi primo Epistolarum Card. Poli Volumini præmissæ, adeoque vilem meum paninum magnificæ purpuræ TUA assuens. Neque sane per somnium unquam in eam cogitationem uncti, id consilii abs TE, DOMINE, susceptum iri; omnem alias movissem lapidem, quod in illa festinatione ac inter tot interpellationes haud eo, quo par erat, modo fieri potuit, ut ipsa limatior & copiosior in TUAS, TEQUE proxeneta in eruditorum pervenisset manus. Bonum autem factum, quod tam indulgenter ac placide mecum egeris, quæ omnem laudem supergrediens humanitas non nostri tantum, sed futuri etiam ævi cordatis viris admirationi erit, summæque animi TUI lenitatis memoriam posteris quoque reddet venerabilem. Haud quidem mihi deessent, quæ ad Animadversiones, doctrinæ, elegantix, humanitatis plenissimas, possem regerere: certumque mihi est ac indubitatum, TE, CARDINALIS EMINENTISSIME, qua pereximia polles æquanimitate, mihi libertatem sentiendi ac tuendi ea, quæ solidis rationibus subnixæ mihi videntur, facile concessurum. Sed statutum cum animo atque deliberatum mihi est, calamum, quod ad hanc quidem causam, satis inter nos disceptatam, pertinet, jam deponere, ac lectorum iudicio rem totam permittere; cum mens mea TIBI devotissima in certamen TECUM, quem observantissime veneror, amplius descendere plane recuset. Floreat igitur inter nos perpetuo pulcherrimum

&c

& dulcissimum pacis nomen! Unicum tamen patere clementer, PRINCEPS, ut adhuc moneam. Cardio rei inter nos ventilatæ in eo, ni fallor, potissimum vertitur, num Polus in Regem suum subditum ipsi populum ad seditionem, & exteros Principes ad bellum ei inferendum concitare revera contenderit, atque adeo, quod prono inde mihi fluere videtur alveo, Vatiniano in illum odio flagrasse jure dicatur. Tu, DOMINE, negas & pernegas, ego ajo. Hoc vero ex ejus orationibus ad Angliam & Carolum V. directis, quas interim denovo studiosissime legi relegique, sole meridiano clarius elucere censeo, mecumque, scio, plures censebunt, qui iis curate legendis operam infumere volent.

ANIMADVERSIO.

Quo humanius, quo blandius, quo benignius mecum agis, erudite Schelhorni, dum & munuscula mea, libros scilicet, quos Tibi obtuli, & initam in causa Orthodoxæ religionis propugnanda rationem, liberali exornas encomio, eo magis doleo, nihil Tibi alteram hanc Epistolam exaranti ex ea acerbitate decessisse, qua in superiore susceptum a REGINALDO POLO consilium de Rege Henrico ad bonam frugem adducendo, ceu a Vatiniano odio profectum, insectari instituisti; quod ipsum plenius adhuc ante septem annos præstiteras in ea lucubratione, cujus conscribendæ occasionem Tibi præbuit Apologetica ejusdem POLI ad Eduardum Regem, Henrici filium, Epistola, tua primum cura in lucem emissâ. Rursus itaque regeris Orationes ad Angliam, & ad Carolum V. directas, aisque, ex iis, quas denovo Te studiosissime legisse, relegisque profiteris, odium illud meridiano sole clarius elucere, atque

ita tecum iudicatu-
 ros, qui iisdem curate legendis
 operam infumere volent. Infumpsi ipse, semel an-
 tequam Diatribam meam componerem, secundo,
 dum eandem adversus Epistolam tuam vindicare
 contendi, tertio his ipsis diebus, quibus hæc scribo,
 & quo acrius repetitis hisce lectionibus in earum
 Orationum scopum oculos intendi, eo apertius mihi
 paruit, ipsas non quidem odii, sed contra flagran-
 tissimi erga Henricum amoris fœtus, dumtaxat ad
 ipsius Regis bonum, ad avertenda scilicet amittendi
 regni pericula, quibus obnoxium se fecerat, colli-
 massæ. Quod Polus Orationes illas neque Cæsari,
 neque Anglicæ nationi reipsa transmiserit, sed taci-
 to consilio assuerit ei Operi, quo Henrici iussis pa-
 rens, de suscepto ab eodem Anglicæ Ecclesiæ Capituli
 titulo sententiam suam aperuerat, quodque diligen-
 tissime caverit, ut Opus illud ad solas Henrici manus
 perveniret, ac proinde lateret Anglos suos, externos
 quosque, vel ipsos Italos, ne Romano quidem Pon-
 tifice excepto, inde existimabam extra controver-
 siam omnem a me tam in Diatriba, quam in ejus
 Vindiciis positum fuisse, Polus Orationes illas ea invi-
 dia nequaquam laborare posse, pro qua ipsis inuren-
 da Te lapidein omnem movisse conspexeram. At
 quoniam, Schelhorni, idem saxum adhuc revolvere
 pergis, ceu *Sanguine cretus Sisyphio* (parce quæso
 Ovidianum hemistichium usurpanti) eo cervicem
 tuam levare si, novo adhibito studio, modo curave-
 ro, officium quod amice præsto benevole accipe,
 iisque

iisque accenseas, velim, quæ a me in Te profecta stylo diserto, pro humanitate tua, descripsisti.

Orationem ad Cæsarem his verbis POLUS concludit: *Sed quid ago qui orationis quasi æstu ablatum, pene videor oblitus, quocum sermonem habeam? Tanquam enim cum Cæsare, non tecum, Princeps, agerem, Orationem hic ad Cæsarem inclusi. Aestu amoris & pietatis erga Regem num se ablatum etiam dicere POLUS potuerit, judicandi arbitrium volens lubensque in Te trajicio, Schelhorni, dummodo honestum censoris animum, quo Diatribam, aliasque lucubrationes meas oculis tuis subjectas expendisti, in POLI, quæ statim subdam, examinandis, æque lenis, æque pacatus adhibeas. Ea honestas omnem laudem (tuamet verba de me humanissime dicta Tibi ipsi aptabo) supergrediens non nostri tantum, sed futuri etiam ævi cordatis viris admirationi erit, summaque animi tui lenitatis memoriam posteris quoque reddet memorabilem. Itaque POLUS, Cæsare, quem ea Oratione compellaverat, dimisso, perinde ac si ad mentem rediret, Henricum in hunc modum alloquitur: *Ut igitur eo revertar, unde digressus sum; animadverteris, opinor, qua maxime ratione te rebus tuis consulere putabas, si Morum, & Roffensem tanquam graves adversarios sustulisses, multo majores te iniunecos iustissimis de causis tibi accersivisse, universos quidem Principes Christianos communiter; proprie autem Cæsarem ipsum, quo plures simul conjunctæ causæ eum magis quam quemquam aliū stimulare debens, & eo*
qui-*

quidem tempore tunc illum tibi hostem reddidisti, quo & inimicis maxime formidabilis evasis propter vires his paucis annis minum in modum auctas, & amicis praesidia esse potest: qui si nulla privatum injuria a te affectus esses, tamen reipublicae nunc causa non posset, non tibi infensissimus hostis esse. Hoc autem nunc dico, non tam de Caesaris officio, & pietate loquens, quam de reliquis Principibus Christianis, quam etiam de ipso Rege Christianissimo, a quo non te pudet contra ipsius honorem, ut tali in causa te adjuvet, postulare. Si sane Pontifex Romanus, cui Rex Christianissimus, ut italo nomine est dignissimum, tanquam Christi Vicario obedientiam praestat, hoc tempore pro sua a Christo accepta in universam Ecclesiam auctoritate, jubere eum his partes suscipere, ut tuos conatus reprimeret, & armis coerceret, Caesarem autem quiescere, & ad alias reipublicae partes constituendas se convertere; profecto si vel suis, vel majorum suorum praeclara gestis rebus constare vellet Rex Galliae, non posset hanc Provinciam sibi a summo Pontifice fidei causa delatam recusare; non posset non promptissime suscipere, etiam si frater ejus germanus esses. Quam cum recepisset, non minorem certe laudem omnium bonorum judicio, tuos in Ecclesiam conatus domi reprimendo auferret; quam ipse Caesar, si ex Furcarum tyrannide Constantinopolim eripuisset, atque haud scio, an etiam majorem, quo perniciosius id quod nunc agis, premis Ecclesiam, quam omnia mala quaecunque, vel a Constantinopoli, vel ab omnibus, quibus Turca imperat, Provinciis timeri possunt.

sunt. Vide ergo quo tua, & tuorum consiliatorum prudentia te deduxit, qui hisce rebus, quas nullo more, nullo exemplo, summa autem iniquitate, vel impietate potius suscepisti, omnes Principes, quosquos Christiani nomen sueri volunt, necessario tibi hostes reddidisti. Quæ postea sequuntur, summariam Henrici in regno administrando actionum seriem exponunt, idque ad eum unice finem, ut tandem ipse periculum, in quo versabatur, agnosceret, indeque POLO ipso adiutore eriperetur. Hisce autem verbis opem suam is pollicetur: Ubi ergo auxilium, ubi remedium tot tuis malis, si neque in divitiis, neque in amicis spei quicquam superest? An omnia sunt desperationis plena? Minime, equidem ita sentio, quin potius (ac vide, quo progrediar) si modo te ipse non deceperis, ut instantem jam tibi perniciem agnoscere nolis, sed omnia tuta, ac periculo vacua putes, idem ego, qui jam dudum videor tibi nihil relinquere, ex quo salutem sperare possis, ego inquam, non solum remedium esse dico, sed me etiam illud habere, & nisi tu recuses, adhibiturum esse profiteor. Sed quale tandem est, quod dixi? Est ne vel tuum malum tam leve, vel facultas mea tanta, ut te saluum præstare possim? Tam cito aut me ipsius tenuitatis, aut mali tui gravitatis oblitus sum? Ego vero utrunque novi, & me nihil admodum præter cæteros posse, & te graviori malo oppressum esse, quam quicquam unquam Rex fuerit; idem tamen, Dei auxilio fretus, remedium me præsentissimum habere profiteor. Id autem quale sit, alio libro, quando hic pene ultra
mo.

modum excrevisse videtur, exponam. Hunc ipsum amoris æstum erga Regem palam omnino facit libri, qui mox sublequitur, exordium, quod hujusmodi est: Ventum est aliquando tandem, Princeps, ad eum locum, quem ego jamdudum, quasi quendam ex longa jactatione portum expesebam; ut postquam ea, quæ tute tibi contraxisti, mala, ac pericula demonstravi, deinceps expeditissimam salutis viam tibi ostendam. In quo, si usquam alias, attentione tua, & in auscultando æquitate mihi in primis opus est: nunquam enim rem majoris momenti a quoquam audies; nisi aliquid majus corporis simul, & animi salute cogitari potest. Quæ enim sum dicturus, ad utriusque salutem sic pertinent, ut nisi ea nunc ex me audieris, sero sis fortasse aliorum remedia auscultaturus, sero auxilium imploraturus. Mala nanque omnia ante te oppriment, quam quisquam succurrere, atque opitulari possit. Quare, si unquam ulla in causa, nunc maxime attente omnia audire te oportet. Sed quo pacto me de tua salute loquentem auscultare possis, quo pacto credere iis, quæ sim dicturus, qui, si ulla verborum contumelia ostendere possit animum inimicum, ea dixi in nomen, & facta tua, quæ nemo unquam hostis tibi objecit, nec plura posset objicere, qui maxime hostili in te animo esses. Quid ergo? inimico ne, qui tam aperte, & tanta verborum licentia tibi insultaverit, operam dare, aut aliud quid credere debes, quasi de salute tua postea dicturo? Auscultare quidem nihil prohibes, etiam inimicum, Princeps; neque ego tamen, utcumque ex verbis, atque

que ex oratione hostis videor, tibi unquam inimicus fui, nec aliud nunc a te peto, nisi ut me tua causa benigne audias, postea tantum credes, quantum tibi res ipsa persuaserit in rem tuam fore. Nunc tantum ausculta.

Adjuro Te, Schelhorni, an vanis terroribus Henrici mentem implere studuisse POLUM suspicatus, *Somnia, terrores magicos, miracula, sagas - Nocturnos lemures, portentaque T'heffala rides?* At Historici omnes, qui eorum temporum res descripserunt, certos nos faciunt, non terriculamenta ea fuisse, sed vere metuenda pericula, de quibus arcendis POLUS adeo enixe, adeo amanter satagebat. An censebis, POLUM, si eadem dissimulasset, rectius & sanctius munus illud Consiliarii obitutum fuisse, quod illi a Rege fuerat impositum? At POLUS ita se gerens ex iis fuisset Consiliariis, de quibus Ecclesiast. cap. xxxvii. v. 9. *a Consiliario serva animam tuam.* Quid? si prava potius, quam recta consilia Henricum sequutum, e regio solio, sive ob coortas in Angliæ populis seditiones, sive ob arma adversus ipsum ab exteris Regibus parata, deturbari contigisset? Haud equidem reor, Schelhorni, adeo væcordem hominem inveniri posse, qui POLO in crimen verteret saluberrimas eas suasiones, quarum author extitisset. Successibus autem, Deo ita disponente, tam seditiones illas, quam jungendorum armorum conventiones, caruisse, ac propterea Henricum Imperio non excidisse, nemo dixerit, id efficere posse, ut qui ad ob-

Vol II. b tinen-

tinendam Regis emendationem non innoxie tantum, sed iuste ac laudabiliter laborasset, ex eo eventu culpæ obnoxius evaserit. Iterum Te adjuro, ne iniquam hanc sententiam feras, non Christianæ tantum, sed politicæ etiam Reip. nimis quam exitialem, quamque nec Burnerius ipse suffragio suo comprobare potuisse videtur, quippe qui tyrannicam Henrici in administrando regno nequitiam iis coloribus delineavit, quos recitatis ejus verbis priores Animadversiones repræsentarunt. An non iniqua foret sententia, quæ medicum odii adversus ægros damnaret, quod iis gravissima amittendæ vitæ pericula, in quæ immodicis cupiditatibus indulgentes se coniecissent, aperiret; quod præterea cupiditates illas acerbissimis verbis infectaretur; quod tandem opportunam sanando morbo medelam pararet, eaque omnia lectulo ægrorum assidens, arbitris prorsus remotis? Nihil frequentius in POLI Scriptis, quibus Henricum redarguit, reperitur, quam apertæ sibi medici, confessori, & chirurgi personæ. Quæ itaque istos de ægrorum salute sollicitos injusta censura vexaret, procul pariter abesse debet a POLO, ea omnia munera eo acrius, eo ardentius obeunte, quo vehementiore erga Regem pietate, & charitate incendebatur. Aptissima quoque est similitudo alia a POLO in Epistola ad Eduardum injecta his verbis: *Nec tamen inficior, in eis (libris suis) multa esse, quæ ejus (Henrici Regis) turpitudinem ac dedecus ostendant: quod quidem necessario a me factum est, cum vellem illi,*
quasi

quasi sordibus ore sedato, speculum simul, & spongiam tradere, ut se ipse intuens abstergeret. Nec enim in ea parte, quæ turpia Regis facinora continet, aliud mihi propositum fuit, nisi ut, quas ignominie maculas sibi ille adperferat, indicarem: in ea vero, quæ sequitur, eum rationem & viam doceo, qua non modo sine dedecore, sed magna cum laude omnes sordes eluere posset. Utinam facta tulissent, supremi scilicet Numinis decreta, Henricum non quidem in medicum, qui venerat curare eum, insanientem, sed ejus amantissimis monitis parentem, mutatis moribus ad sanitatem rediisse! Nihil profecto felicius ipsi Henrico, nihil populis ipsi subditis, nihil ipsius in Regno successibus, nihil universæ Britannix ad hæc usque tempora contingere potuisset. Avita adhuc in ea Insula floreret religio, quam studiosissime retinendam vel ipse Erasmus Tunstallum, Episcopum Dunelmensem, adjurabat, dum illa scilicet, eodem Erasmo teste, in Romanam Sedem propensissimo animo foret, ejusque Primas, Gulielmus Varamus, ejusdem Sedis ornamentis ita faveret, ut nemo magis. Erasmi testimonium hujuscemodi in Diatriba, & Animadversionibus a me allatum maximi momenti, & ponderis apud Sectarios esse debere, in dubium revocari non patiar.

II. Tu autem, DOMINE, ut maculam hanc a Poli nomine abstergas, regeris, orationem ad Cæsarem conversam in ejus opere pro remedio adhibitam a Polo fuisse, ut Henricus periculum amittendi regni, in quod se conjecerat, offensis summis in orbe terrarum potestatibus, declinaret: eam vero Cæ-

fari fuisse transmittendam, non autem libro ad solum Regem transmissio inferendam, si ad exitium Regis potius, quam ad salutem ejusdem, spectaret. Sed ut taceam, valde inconcinnum videri, scripto non ad alios, sed ad unum Regem privatim directo integras orationes, easque seditiosissimas, ad alios inferere: poterat sane & debebat Polus periculum illud longe alia ratione, quæ & Regem, & ipsum, ceu ejus civem, & alumnum, magis decuisset, ostendere, si lætum & exoptatum molimina sua nancisci eventum gestit. Qui enim, quæso, isthac inita ratione ille sperare potuit a Rege, tam ad iracundiam ac ulciscendi libidinem pronus? Potius, siquid judico, a quovis, affectuum æstu non abrepto, facile prævideri poterat, asperrimis illis increpationibus ac orationibus Regis animum tam irritabilem magis exacerbatum ac alienatum a Romana Sede iri, id quod etiam exitus edocuit. Lubens largior, animum Polo, cum opus suum concinnaret, haud fuisse, & externos Principes & Angliæ populum ad arma contra Henricum capienda sollicitare, si iis monitis ac reprehensionibus suis locum dans, Pontificis primatum in Anglia iterum stabilire, seque & suum regnum ejus dominationi in sacris denuo submittere non recusaret. Si vero res aliter cecidisset, tunc in antecessum jam satis superque animum tumultus ac belli in Regem ciendi cupidissimum prodidit, ipsique Henrico, quid a se expectandum ei esset, verbis præsertim p. 101. sqq. Amœn. obviis aperte ob oculos ponere haud erubuit. Quid? si vero nunc manifestum faciam, Polum, quod verbis minitatus fuerat, deinde exequi, licet irritato conatu, contendisse? Testis est Sleidanus Commentar. l. x. A. 1537. ad Regem Franciæ a Pontifice venisse legatum Card. Polum, legationisque causam fuisse putatam, ut adversus Angliæ Regem aliquid cuderetur. Objicies, DOMINE, testimonium ejus nullius esse ponderis, partim quod ita putatum tantum esse, partim quod partium studio abreptus sic scripserit. Alterum objicere quoque scriptori integerrimo, more suo, Surius & Spondanus. At nonne Beccatellus, Poli rerum scientissimus, ejusque in ista legatione comes, idem, quod Sleidanus, imo plus testatur verbis a me p. 97.

ANNO.

Amoen. productis / Sleidanus, scriptor sane circumspectus, cui res non ita ad unguem explorata erat, sic putatum dumtaxat esse memorat: Beccatellus vero disertim refert, Pontificem sive sponte sua, sive hortatu Cæsaris, & Regis Galliarum, qui etiam affirmarent, sibi nullum deinceps fore cum Anglo commercium, quod hac re nonnulla spes ostenderetur, populos Angliarum ad tumultus ac seditionem adduci posse, Polum iterum legatum ejus rei causa misisse. Quid, quæso, manifestius, seditionis adversus Regem suum excitandæ ergo legationem in Galliam suscepisse Polum? sed luculentissima exstant ejus rei documenta in Odorici Raynaldi Annalibus Eccles. ad A. 1537. §. 38. sqq. quæ eam extra omnem dubitationis aleam ponunt: Epistolæ nimirum Pauli III. Pont. ad populos Angliarum jam tumultuantes, ad Reges item Scotiarum & Galliarum, nec non Reginam Mariam Flandriæ Gubernatricem exarata, e quibus affatim patet, Polum tumultus Anglici fovendi causa legationem illam potissimum gessisse, imo idem Raynaldus §. 42. memoriæ prodidit, Polum quidem a Pontifice ingenti auri vi instructum fuisse, tum ut sumtus itineris toleraret, tum etiam ut Catholicis stipendia suppeditaret, cum autem majore copia auri in re gravissima egere posset, Papam cum Cardinali Leodiensi egisse, ut quam vim auri deposceret, eam ipsi subministraret, quam sine ullo damno esset ex pontificio ærario recepturus. An ne igitur alieno a seditione in Henricum cienda, & fovenda animo fuisse Polum dici potest? Huc spectant quoque cum alia, tum ea præcipue, quæ Polum in Apologia ad Carolum V. Cæs. p. 78. §. VIII. & p. 154. sub finem §. xxxvi. scripsit. Hæc singula, nisi me fallunt omnia, aperte refragantur Poli asseverationi in Epistola ad Eduardum Regem, ad quam in literis meis apologeticis p. xxiii. provocavi, ubi ut Cæsar & Galliarum Rex odii & inimicitiarum armis uterentur, quibus Henricum opprimerent atque spoliarent, hoc se profecto nunquam voluisse asserit. Id vero etiam certum est; Carolum & Franciscum, Pontificis & Poli excitationibus neglectis, foedus societatemque cum Henrico, licet Romanæ Sedi insensissimo, ac ab ecclesiæ Vestræ communione se-

ciulo,

cluso, inire religioni sibi haud duxisse: cum si res ad Poli ruinas & præfagia fluxissent (vid. p. 118. sq. Amœn.) & Rex & subditi ejus imperio populi, mercaturis faciendis plurimum victitantes, omni reliquarum gentium commercio arcendi fuissent: at ab illo ævo ad nostra usque tempora non facile ullus Rex fœderibus cum aliis Principibus, Romano etiam Catholicis, iniris Angliæ Rege est illustrior, nec ulla facile gens commerciis & opibus ejus populo florentior, etsi Britannia hodiernum tam alieno a Sede Romana sit animo, quam tunc fuerat. Sed transeant hæc. Nunc ad alia &c.

ANIMADVERSIO.

Dum gestas a Polo Legationes mihi objicis, saxum aliud ex fabula Æolidæ superius indicata sursum agis, quod tuis e manibus quodammodo elapsum censebam, postquam scripsisses Operis tui pag. 172. quæ attuli p. LXVII. in Animadversionibus ad superiorem Epistolam tuam. Ut autem illud iterum ex iisdem excutiam, omnique ejus revolvendi labore, si fieri potest, in posterum Te liberem, primo loco adnotabo, quæcumque Polus in iis Legationibus adversus Henricum molitus fuerit, pro injuncto sibi a Paulo Pontificæ Legari munere, fideliter moliturum fuisse, ac proinde ex ea causa non Vatiniani odii culpam, sed integræ & sacræ fidei laudem promeruisse. Non erat prorsus, cur odii illius invidia in eum caderet, qui in iis Legationibus non propriam, sed Principis sui personam repræsentabat. Deinde vero adnotabo, quamplurima esse, quæ aperte demonstrant, POLUM vel in ea persona gerenda nihil penitus remisisse ejus lenitatis, quam a natura singularem acceperat, nec ejus studii, quo amantissimè

fime ad procurandam Henrici incolumitatem ferebatur. Multa in hanc rem protuli tam in Diatriba, quam in Animadversionibus; at quoniam ad plura adhuc proferenda provocari me video tua hac altera Epistola, nonnulla in eam ipsam rem hic exhibeo, eaque præferrim ex literis hoc ipso Volumine comprehensis. Hæ utpote ad eos conscriptæ, quibuscum amicitia necessitudines omnes POLO inerant, quique præterea Romanæ Aulæ negotia, ad id a Pontifice Maximo lecti, sustinebant, omnino censi debent intimos ejusdem POLI sensus declarare, adeo ut si quam iste dissimulationis larvam sibi, dum Henricum, & Eduardum Reges Angliæ, seu ejus Insulæ Concilium, & reliquos Magistratus, seu ejusdem aut Proceres, aut populum alloqueretur, accommodare necesse habuisset, ea foret prorsus abiicienda, & condita pectoris evolvenda, statim ac pernecessarios illos, Sodalesque suos, Pontificiæque Curia Administros per literas adibat, quo certiores eos redderet de Legationum suarum successu, aut cum ipsis gerendarum rerum consilia communicaret. POLO primam ex duabus iis Legationibus, quas Voluminis istius literæ exponunt, ad res scilicet sacras in Anglia restituendas, incunt, & per Gallias iter habenti, jamque Lugduno Lutetiam usque prætervecto, unde facilem ad Franciscum Regem sibi accessum futurum speraret, Henrici Regis artes obstitērunt, ne accessus ille ipsi pateret, neve ei facultas foret in ejusdem Francisci ditionibus subsistendi;

di; quare coactus fuit inde pedem e vestigio movere, ac primo Cameracum, deinde Leodium diverteretur. De hoc infortunio amare conquestus est in Epistola ad Rodulphum Cardinalem Carpensensem, qui id temporis Sedis Apostolicæ negotia apud Franciscum Regem moderabatur; at vel in ea animi anxietate non alios Pontificio illi Administro sensus erga Henricum Regem explicavit, quam ex una erga Deum, erga Ecclesiam, erga Patriam charitate profluente, quæ tamen ad honorem quoque Regis, non vero ad ejus perniciem spectaret. En verba quibus declarat, quid sibi de rebus Anglicis a Pontifice mandatum fuisset: *Quid enim aliud* (inquit) *mibi mandatum est, nisi ut Insulam fluctuantem in dogmatibus Fidei, & propterea tumultuantem, ac in omne genus seditionis erumpentem, cum summo Ecclesiæ damno, propter nobilitatem illius membri, quod cæteris exemplum veræ, & stabilis Religionis solebat esse, quantum in me esset, qui ex illis essem, omni ratione curarem, ut in antiquam stabilitatem reduceretur; unde Regno quies, & salus, & Regi ipsi honor, & Ecclesiæ pax, ad Christi gloriam consequi posset? Hic certe finis meæ Legationis in his, quæ ad res Anglicas pertinent, fuit. Prodit deinde quamnam viam, ut ad hunc finem perveniret, ingressurus foret, nisi temporum iniquitas se a Christianissimi Regis colloquio arcuisset: Certe cum ad Regem Christianissimum iter pararem, a cujus colloquio nunc excludor ejus opera, cujus salutem maxime expetebam; hanc solum*

solam viam mihi proponebam, in qua, ut ad id quod volebam pervenirem, maximam opportunitatem habere videbatur amicitia duorum illorum Regum; amicitia præterea Regis Christianissimi cum Summo Pontifice, & Christi nomine summa ejusdem obediensia, a qua quia alter Rex jampridem defecerat, omnia hinc mala in illa Insula erant orta. Ac maxime quidem idoneus videbatur ipse Rex Christianissimus, qui parem ordine Regem, eundemque amicitia sibi conjunctum, ad eandem, quam ipse sequebatur, obediensiam, ad eandem normam in omnibus iis, quæ ad religionis dogmata pertinent, sequendam hortari, & pererrare, omnibus modis conaretur. De Anglicis vero seditionibus ita subdit: Quantam vero occasionem id ei persuadendi dabat motus ille populorum nuper in Anglia ob has causas excitatus? qui quamvis pro tempore sedaretur, tamen ille nunquam nisi constitutis rebus religionis securus futurus esset, ut hoc ei consilium vel salutis, & incolumitatis suæ causa maxime sequendum videretur. Hæc quidem summa erat omnium, quæ mihi cum Rege Christianissimo, Angliæ causa, agenda erant. Tandem quantum opis in hoc negotio a Giberto, Episcopo Veronensi, Legationis suæ socio, expectaret, in hunc modum ostendit: Multa autem omitto de ratione, & via, quam excogitaveram, ut etiam cum summo Regis Angliæ bonore, & cum universæ Ecclesiæ gaudio hæc fierent, quæ si minus ille a me initio audire vellet propter alienatum a nostro Ordine ejus animum, adducebam mecum illum, cujus summa officia amoris, &

*Vol II.**c**pie-*

pietatis plena in ipsum Regem existerant, dum rerum Romanarum sub Pontifice Clemente gubernacula teneret, quem tota nostra natio amicissimum semper, & officiosissimum in se est experta, cujus etiam officia sibi gratissima Regem prædicantem sæpe audiveram. Is est Veronensis Episcopus, non minus etiam ob similia officia erga se Regi Christianissimo gratus, in primis autem Deo carus, cui sic in munere Episcopali jam multos annos inservit, ut omnes eum tamquam exemplar quoddam singulare justi, & veri Episcopi suspiciant, quale vix multis seculis Deus populis donare solet. Hisce omnibus in medium allatis, POLUS Cardinalem Rodulphum ea oratione compellat, qua & veteres ipse adversarios suos falsitatis redarguit, & æque ego premi posse cenfeo quotquot hisce temporibus gestas a POLO Legationes criminantur: *Habes nunc, qualis sis Regis Angliæ in bis proditor. Et quoniam præclari illi ejus Consilarii hoc ipsi persuaserunt, ut litteris ad Regem Christianissimum scriptis, me proditorem appellaret, & reum læsæ majestatis diceret; ego sane Regem Christianissimum judicem non recusò, immo exposco. Nec vero deerit, ut spero, occasio, qua non solum apud Regem Christianissimum, sed apud omnes Reges Christianos, denique in conspectu universæ Ecclesiæ, qualis sis proditor, declarare possim. Illi vero, qui, hoc Regi ut scriberet, persuaserunt, si non satis se proditores ejus Majestatis ostenderunt, cum ipsum, natura in religionem propensissimum, institutorumque majorum suorum maxime observantem,*

mo-

modestum, benignum, sua sponse liberalem, & clementem, ita prorsus depravarunt, ut, qui nulli unquam Regum in mentem venissent, bonores concupisceret, Ecclesiæ dogmata mutaret, Ecclesias spoliaret, Monasteria everteret, Ministros Ecclesiæ vexaret, eos denique crudelissime interficeret, quibus nunquam illa Insula meliores tulit, doctrina, omniq; virtute præstantiores, qui iidem summa etiam in ipsum Regem fide erant. Multum absum, Schelhorni, ut Te nequissimis hujuscemodi Confiliariis accenseam; ac illud pro amore, quo Te complector, me summo opere excruciat, æque pariter Te abesse a POLI confiliis probandis. Remora etiam Legati persona, quæ in eadem Epistola de se prædicat POLUS, innocuum ejus animum abunde demonstrant: *Si hoc tantum* (ait ipse) *spectetur quam personam a puero semper gesserim; si; qui amor erga Regis salutem meus fuerit ex totius vitæ meæ cursu, ex actionibus omnibus, atque studiis, & moribus consideretur, si, quam multa hoc tempore concurrerint, ut illi, & domi, & foris usui esse possem, si, quanta animi contensione egerim, ut Regi ad illius incolumitatem, bonorem, & ad Regni quietem inservirem, cogitetur, quod maxime ex hac Legatione suscepta omnibus perspicuum esse potest.* Hæc omnia si falsa esse, Schelhorni, contendas, vereor, ne hac persuasione tua vetus illud dictum comprobetur, *Ninium altercando veritas amittitur.*

Testimoniis singularis erga Henricum pietatis sciant complures insuper POLI Epistolæ, quæ ad pri-

nam illam Legationem referuntur . Quoniam vero ipsi nullus carior , nullus amior Contareno , ac proinde nullus extitit , cui apertius , & nitidius cogitata sua patefaceret , horum testem hunc igitur si afferam , nihil amplius desiderare posse videris , Schelhorni , ut sine fucō nuda simplexque veritas Tibi conspiciendam se præbeat . Contarenum autem loquentem audire , non POLI tantum pietati illi fidem adstruet , sed certo demonstrabit , eos ipsos sensus Contareno etiam communes fuisse , ac præterea erga Regem Henricum optime animatum quoque fuisse Paulum Pontificem , quem compertum est in gravibus quibusque Ecclesiæ negotiis Contareni sententiam plurimi fecisse . POLO igitur in hunc modum scribit Contarenius : *Summopere cupio certior fieri , quo loco constituta sit res Anglicana , quæ sit spes sanitatis . Scis quantopere doleam ratione communis , & publicæ utilitatis Ecclesiæ , nunc cum inspiciam , præter Lutheranorum Schisma , Regnum illud Angliæ , membrum præcipuum hujus corporis , divulsū esse , ingemisco , & doleo quantum scis , immo fortasse quantum nescis ; doleo insuper , quantum Tibi non persuaseris , Regis illius , qui oriebatur , ut lucifer , vicem , & casum . Qui fieri potest , per Deum immortalem ! ut animus ille tam mitis , tam mansuetus , ut ad benemendum de hominum genere a natura factus esse videretur , sit adeo immutatus ? Deum Optimum quotidie fere rogo , ut ex ejus animo aboleat omne illud , quod ipse non suavit , sed inimicus ejus acerrimus inussit , tibi que ,*
qui

qui Regem semper, plusquam vitam suam, amasti, & coluisti, adsit in hoc negotio, ut per te universa Ecclesia Christi, Rex tuus, ac universa Anglia patria tua, Deo gratias agat, Dei laudes decantet, cum videbimus inventam esse Margaritam, quam amiseramus, & reductam ad ovile ovem pulcherrimam, quæ deerraverat. Contatenus, ut omnes norunt, homo ea ætate, si quis alius, ingenio suo micissimus, an non mereatur, ut ipsi de POLI animo ita sentienti animi quoque nostri sententia suffragetur, ac proinde ad ejusdem Scripta, & Gesta interpretanda eam Tu lenitatem adhibeas, Schelhorni, cujus ille mirum exemplum præmonstravit; eam etiam ipsam, quam & a me in causa religionis pertractanda adhibitam fuisse confiteris, quamque, quod minime pariter abfuerit ab Epistola illa tua, qua Diatribam meam expendisti, magnam confiteor ego eidem gratiam non apud me tantum, sed etiam apud Aulæ Romanæ Proceres, quotquot eandem legerunt, conciliasse?

Ad alteram Legationem venio, quam biennio post, anno scilicet MDXXXIX. POLUS obivit, ut eam quoque ab ea invidia eximam, qua ipsam onerare Tibi posse visus es, Sleidani, Beccatelli, & Raynaldi locis in medium adductis. Nihili igitur facis quæ de scopo eidem proposito enarrat ipse POLUS in Epist. Apolog. ad Eduard. his verbis: *Cum utroque autem Principe (Cæsare Carolo, & Rege Francico) sic egi, ad id utrumque semper hortatus sum, ut amoris & amicitiae rationem potius adhiberent, qua*
ami-

amicum & fratrem graviter lapsum erigerent, erectum-
que in regio statu confirmarent, quam, ut odii, & ini-
micitiarum armis uterentur, quibus eum opprimerent,
atque spoliarent. Hoc ego nunquam profecto volui, ne-
que cum illis egi: sed intelligens, quantum eorum vel
auctoritas in tam bonesia piaque causa valere posset, ab
utroque id contendi, ut omni auctoritate & gratia apud
illum niterentur, ne diutius in sua a communi omnium
matre Ecclesia defectione perseveraret, neque a reliquis
Christianis Principibus hac in re sejunctus esse vellet.
Quod si, tentatis omnibus amoris, & benevolentiae officiis,
nihil se proficere viderent, tum quidem non negabo,
suavissime me, ut minas etiam adderent, & ab omni cum
eo usus & commercii genere prorsus abstinere. Huic
tamen POLI narrationi summam inesse fidem, ma-
nifeste probant binæ aliæ literæ, unæ nimirum
POLI ad Contarenum, alteræ Cardinalis Farnesii ad
Paulum III. suo loco laudandæ. Ille studia sua eo
ferri testatur, ut Caroli, & Francisci nomine mit-
tantur, qui Anglo protestentur (id ipsum scilicet,
de quo perhibet testimonium Epistola ad Eduar-
dum) Anglo vero non obediente, ex minæ adji-
ciantur, de quibus ipse ad Eduardum. Quæ au-
tem scribit Paulo III. Cardinalis Farnesius adeo evin-
cunt, ejus Legationis scopum ab omni sævitia, &
asperitate abfuisse, ut potius institutam doceant, ne
duris remediis adhibendis, cujuscemodi Apostolicæ
Pauli III. literæ jam paraverant, locus daretur. Qui-
cunque extra partes positus trium harum Epistola-
rum

rum expenderit verba, certo intelliget, nihil sævi, nihil asperi eam Legationem prætulisse; præterquam quod si in scopum illum criminatio aliqua iuste cadere posset, insons adhuc *POLUS* habendus foret, ut iam dixi, quippe qui non propria sponte, sed ex injuncto sibi a Pontifice munere negotio illi se immiscuerat. Exhibitam a *POLO* in ea Legatione fidem ii tantum carpent, ii tantum damnabunt, qui sibi persuaferint, Principum Administros, suæ potius, quam dominorum voluntari in publicæ rei procuracione obsequendo, officio suo recte defungi.

Muneri meo, quod in hisce Animadversionibus suscepi, jam satis defunctus mihi videor, *Schelhorni*, iis allatis, quæ adversus alteram Epistolam tuam opponenda judicavi. Has ergo Animadversiones claudo; ac unâ simul Te moneo, consilium a me cap- tum fuisse, quod cum jactis in calce Animadversio- num ad primam illam Epistolam tuam seminibus apte consentire nemo, ut spero, negaverit. Quum enim ob oculos ibidem Tibi posuerim Romanæ Ec- clesiæ Conspectum, ut comprobarem, Majoribus ve- stris fas minime fuisse ab eadem desciscere, & no- vam Ecclesiam fabricari, eundem nova huic Volumi- ni præposita Diatriba apertius adhuc, & fufius expo- nere constitui, unde clarius quam antea innotescat, eisdem gravissimam veteri Ecclesiæ injuriam fecisse secessione illa; cujus luctuosissima damna insatiabili- ter, æternunque a bonis omnibus deflenda; namque *Nulla dies nobis mærorem e pectore demet*. Desseverunt ipsam

ipsam amatissime POLUS, Contarenius, Sadoletus (ut hos tantum nominem, quorum excellentem pietatem cum eximia doctrina, & Christiana prudentia conjunctam, Sectarii omnes ea ætate suspicere non recusarunt), ac illorum constantia in avita religione retinenda, Majoribus illis vestrīs documento esse poterat, Christiani quidem hominis partes ea ætate fuisse, pro eluendis corporis maculis sancte, & sapienter laborare, non vero membra a se invicem dissidentia effingere, & corporis naturam perdere. Quod enim unum objicitis POLO, Contareno, Sadoletō, horumque Sodalibus, quorum virtus solidum decus exhibebat, eos infirmitate humana implicatos fuisse, *quominus* (verba sunt Seckendorffii in Præloquio ad primum libr. Histor. Luther. prior. Edition.) *sterilem & periculosam veritatis professionem dignitatibus, commodisque suis præferrent*; id nonnisi pro vitreo & ficulneo effugio habendum esse, suscepta a me nunc POLI Epistolarum Editio singulis fere paginis certissime demonstrat. Continent enim indubia documenta, eorundem animos summa moderatione præditos, ab iis dignitatibus, commodisque expetendis longissimo intervallo abfuisse. Quod Bembus in Epist. ad Sadoletum Famil. lib. III. scribit, culpæ obnoxium se putare, quod in Cardinalium Ordinem cooptari se permisisset, qui jucundissimis prioris vitæ suæ studiis impedimento, potius quam ulli usui, esset fururus, eorum omnium sensum fuisse, certo novimus. Hæc habui quæ Tibi, bone Schelhorni, reponerem. Vale.

DIA-

DIATRIBA
QUA
EPISTOLÆ HUIUS VOLUMINIS
RECENSENTUR

Locaque illa præsertim proferuntur
EX QUIBUS ENITESCAT
ROMANÆ ECCLESIAE EA ÆTATE CONSPECTUS
Indeque constet
Injuste ab eadem Sectarios defecisse.

1. THE 1977-1978 FISCAL YEAR
 2. THE 1978-1979 FISCAL YEAR
 3. THE 1979-1980 FISCAL YEAR
 4. THE 1980-1981 FISCAL YEAR
 5. THE 1981-1982 FISCAL YEAR
 6. THE 1982-1983 FISCAL YEAR
 7. THE 1983-1984 FISCAL YEAR
 8. THE 1984-1985 FISCAL YEAR
 9. THE 1985-1986 FISCAL YEAR
 10. THE 1986-1987 FISCAL YEAR
 11. THE 1987-1988 FISCAL YEAR
 12. THE 1988-1989 FISCAL YEAR
 13. THE 1989-1990 FISCAL YEAR
 14. THE 1990-1991 FISCAL YEAR
 15. THE 1991-1992 FISCAL YEAR
 16. THE 1992-1993 FISCAL YEAR
 17. THE 1993-1994 FISCAL YEAR
 18. THE 1994-1995 FISCAL YEAR
 19. THE 1995-1996 FISCAL YEAR
 20. THE 1996-1997 FISCAL YEAR
 21. THE 1997-1998 FISCAL YEAR
 22. THE 1998-1999 FISCAL YEAR
 23. THE 1999-2000 FISCAL YEAR
 24. THE 2000-2001 FISCAL YEAR
 25. THE 2001-2002 FISCAL YEAR
 26. THE 2002-2003 FISCAL YEAR
 27. THE 2003-2004 FISCAL YEAR
 28. THE 2004-2005 FISCAL YEAR
 29. THE 2005-2006 FISCAL YEAR
 30. THE 2006-2007 FISCAL YEAR
 31. THE 2007-2008 FISCAL YEAR
 32. THE 2008-2009 FISCAL YEAR
 33. THE 2009-2010 FISCAL YEAR
 34. THE 2010-2011 FISCAL YEAR
 35. THE 2011-2012 FISCAL YEAR
 36. THE 2012-2013 FISCAL YEAR
 37. THE 2013-2014 FISCAL YEAR
 38. THE 2014-2015 FISCAL YEAR
 39. THE 2015-2016 FISCAL YEAR
 40. THE 2016-2017 FISCAL YEAR
 41. THE 2017-2018 FISCAL YEAR
 42. THE 2018-2019 FISCAL YEAR
 43. THE 2019-2020 FISCAL YEAR
 44. THE 2020-2021 FISCAL YEAR
 45. THE 2021-2022 FISCAL YEAR
 46. THE 2022-2023 FISCAL YEAR
 47. THE 2023-2024 FISCAL YEAR
 48. THE 2024-2025 FISCAL YEAR
 49. THE 2025-2026 FISCAL YEAR
 50. THE 2026-2027 FISCAL YEAR
 51. THE 2027-2028 FISCAL YEAR
 52. THE 2028-2029 FISCAL YEAR
 53. THE 2029-2030 FISCAL YEAR
 54. THE 2030-2031 FISCAL YEAR
 55. THE 2031-2032 FISCAL YEAR
 56. THE 2032-2033 FISCAL YEAR
 57. THE 2033-2034 FISCAL YEAR
 58. THE 2034-2035 FISCAL YEAR
 59. THE 2035-2036 FISCAL YEAR
 60. THE 2036-2037 FISCAL YEAR
 61. THE 2037-2038 FISCAL YEAR
 62. THE 2038-2039 FISCAL YEAR
 63. THE 2039-2040 FISCAL YEAR
 64. THE 2040-2041 FISCAL YEAR
 65. THE 2041-2042 FISCAL YEAR
 66. THE 2042-2043 FISCAL YEAR
 67. THE 2043-2044 FISCAL YEAR
 68. THE 2044-2045 FISCAL YEAR
 69. THE 2045-2046 FISCAL YEAR
 70. THE 2046-2047 FISCAL YEAR
 71. THE 2047-2048 FISCAL YEAR
 72. THE 2048-2049 FISCAL YEAR
 73. THE 2049-2050 FISCAL YEAR
 74. THE 2050-2051 FISCAL YEAR
 75. THE 2051-2052 FISCAL YEAR
 76. THE 2052-2053 FISCAL YEAR
 77. THE 2053-2054 FISCAL YEAR
 78. THE 2054-2055 FISCAL YEAR
 79. THE 2055-2056 FISCAL YEAR
 80. THE 2056-2057 FISCAL YEAR
 81. THE 2057-2058 FISCAL YEAR
 82. THE 2058-2059 FISCAL YEAR
 83. THE 2059-2060 FISCAL YEAR
 84. THE 2060-2061 FISCAL YEAR
 85. THE 2061-2062 FISCAL YEAR
 86. THE 2062-2063 FISCAL YEAR
 87. THE 2063-2064 FISCAL YEAR
 88. THE 2064-2065 FISCAL YEAR
 89. THE 2065-2066 FISCAL YEAR
 90. THE 2066-2067 FISCAL YEAR
 91. THE 2067-2068 FISCAL YEAR
 92. THE 2068-2069 FISCAL YEAR
 93. THE 2069-2070 FISCAL YEAR
 94. THE 2070-2071 FISCAL YEAR
 95. THE 2071-2072 FISCAL YEAR
 96. THE 2072-2073 FISCAL YEAR
 97. THE 2073-2074 FISCAL YEAR
 98. THE 2074-2075 FISCAL YEAR
 99. THE 2075-2076 FISCAL YEAR
 100. THE 2076-2077 FISCAL YEAR
 101. THE 2077-2078 FISCAL YEAR
 102. THE 2078-2079 FISCAL YEAR
 103. THE 2079-2080 FISCAL YEAR
 104. THE 2080-2081 FISCAL YEAR
 105. THE 2081-2082 FISCAL YEAR
 106. THE 2082-2083 FISCAL YEAR
 107. THE 2083-2084 FISCAL YEAR
 108. THE 2084-2085 FISCAL YEAR
 109. THE 2085-2086 FISCAL YEAR
 110. THE 2086-2087 FISCAL YEAR
 111. THE 2087-2088 FISCAL YEAR
 112. THE 2088-2089 FISCAL YEAR
 113. THE 2089-2090 FISCAL YEAR
 114. THE 2090-2091 FISCAL YEAR
 115. THE 2091-2092 FISCAL YEAR
 116. THE 2092-2093 FISCAL YEAR
 117. THE 2093-2094 FISCAL YEAR
 118. THE 2094-2095 FISCAL YEAR
 119. THE 2095-2096 FISCAL YEAR
 120. THE 2096-2097 FISCAL YEAR
 121. THE 2097-2098 FISCAL YEAR
 122. THE 2098-2099 FISCAL YEAR
 123. THE 2099-2100 FISCAL YEAR
 124. THE 2100-2101 FISCAL YEAR
 125. THE 2101-2102 FISCAL YEAR
 126. THE 2102-2103 FISCAL YEAR
 127. THE 2103-2104 FISCAL YEAR
 128. THE 2104-2105 FISCAL YEAR
 129. THE 2105-2106 FISCAL YEAR
 130. THE 2106-2107 FISCAL YEAR
 131. THE 2107-2108 FISCAL YEAR
 132. THE 2108-2109 FISCAL YEAR
 133. THE 2109-2110 FISCAL YEAR
 134. THE 2110-2111 FISCAL YEAR
 135. THE 2111-2112 FISCAL YEAR
 136. THE 2112-2113 FISCAL YEAR
 137. THE 2113-2114 FISCAL YEAR
 138. THE 2114-2115 FISCAL YEAR
 139. THE 2115-2116 FISCAL YEAR
 140. THE 2116-2117 FISCAL YEAR
 141. THE 2117-2118 FISCAL YEAR
 142. THE 2118-2119 FISCAL YEAR
 143. THE 2119-2120 FISCAL YEAR
 144. THE 2120-2121 FISCAL YEAR
 145. THE 2121-2122 FISCAL YEAR
 146. THE 2122-2123 FISCAL YEAR
 147. THE 2123-2124 FISCAL YEAR
 148. THE 2124-2125 FISCAL YEAR
 149. THE 2125-2126 FISCAL YEAR
 150. THE 2126-2127 FISCAL YEAR
 151. THE 2127-2128 FISCAL YEAR
 152. THE 2128-2129 FISCAL YEAR
 153. THE 2129-2130 FISCAL YEAR
 154. THE 2130-2131 FISCAL YEAR
 155. THE 2131-2132 FISCAL YEAR
 156. THE 2132-2133 FISCAL YEAR
 157. THE 2133-2134 FISCAL YEAR
 158. THE 2134-2135 FISCAL YEAR
 159. THE 2135-2136 FISCAL YEAR
 160. THE 2136-2137 FISCAL YEAR
 161. THE 2137-2138 FISCAL YEAR
 162. THE 2138-2139 FISCAL YEAR
 163. THE 2139-2140 FISCAL YEAR
 164. THE 2140-2141 FISCAL YEAR
 165. THE 2141-2142 FISCAL YEAR
 166. THE 2142-2143 FISCAL YEAR
 167. THE 2143-2144 FISCAL YEAR
 168. THE 2144-2145 FISCAL YEAR
 169. THE 2145-2146 FISCAL YEAR
 170. THE 2146-2147 FISCAL YEAR
 171. THE 2147-2148 FISCAL YEAR
 172. THE 2148-2149 FISCAL YEAR
 173. THE 2149-2150 FISCAL YEAR
 174. THE 2150-2151 FISCAL YEAR
 175. THE 2151-2152 FISCAL YEAR

AD EPISTOLAS
HUIUS VOLUMINIS
DIATRIBA

§. I.

Ad Epistolas

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. *XII.

EGINALDI POLI in S. R. E. Cardinalium Collegium coopratione Diatribarum nostrarum primo hujus Collectionis Volumini appositae finem imposuit. Alteram hanc exordiantur gratulatorum ad eundem de ea dignitate litterarum, quarum plures adhuc extant. Quemadmodum vero in superiore illa ex ea coopratione ansam suscepimus, eximiam Pauli III. Pont. Max. sapientiam in adscribendis Apostolico Senatui Viris pietate, doctrina, & Christiana prudentia praestantissimis, quos e speculae suae fastigio oculos quaqua-versum circumferens, undique conquisivit, Romamque evocavit, debito elogio exornandi; ita ad eandem sapientiam hoc quoque loco praedicandam litterarum illarum nos valde invitant, quippe quae ad scopum Diatribarum isti propositum maximopere collimant. Quid enim ad commendandam eam faciem, quam Ecclesia Romana illa aetate praeferebat, magis conferre potest,

d 2

quam

quam Supremum ejusdem moderatorem sollicitissima cura incubuisse, ut oprimos Senatores, quibus cum regiminis sollicitudinem partiretur, sibi adscisceret? Hanc profecto laudem Paulum III. mirum in modum promeritum fuisse, docent nos innumera eorum temporum testimonia. At quoniam horum insignis copia obviam cuivis se facit, præsertim in Alphonsi Ciaconii Opere, unum tantum ex iis recitare contentus ero, quod nimirum neque a Ciaconio, neque ab aliis memoratum comperi; autorem autem habet Ludovicum Sensum. Hujus quinque Conclusiones ad Cives Perusinos ex demandata ipsi ab Ascanio Parisiano, Cardinale Legato, provincia publicè habitæ, typisque excusæ, lectæ a me sunt; exque omnes in Pauli III. laudibus potissimum versantur, quinta vero easdem a capite ad calcem persequitur. In hac igitur de Cardinalibus a Paulo delectis ita habetur: *Verum enimvero, magis quam hoc, aut illo nomine, debere dixerim, quod Augustum, & sacrosanctum Patrum Collegium multis ob summam omnium rerum scientiam, summam sapientiam, viæ spectatissimam sanctimoniam, & innumerabiles alias virtutes, insignibus, ac divinis pene Viris suppleverit. In quorum delectu eam liquet esse habitam rationem, ut quicquid ubivis gentium perfectum, aut natura ipsa tulisset, aut ars, & industria consumasset, id ex omnibus terris, in amplissimum eum Ordinem cogeretur. Quo factum est, ut sacrosanctus ille Senatus non tam ex hominibus, quam ex purioribus illis mentibus, quas Græci Philosophi* ap.

appellarunt, & cœlestibus Spiritibus constare videri possit. O divinam, & immortalem Divi Pauli III. laudem! Non modo optimum, ac sapientissimum Principem ipsum fuisse, sed etiam, ut post eum futuri sint optimi, & sapientissimi Principes effecisse! Quem igitur prosperum rerum statum, terrarum orbis omnium summorum Pontificum bonitate in posterum obtinebit, huic uni, quasi suæ sementis fructum, acceptum referat. Atque hoc nomine non una, aut altera tantum, sed omnibus futuris ætatibus ei debebit. Namque ut Paulus, non ipse tantummodo fuit nobis bonus, & sapiens, sed ex sapientia, & bonitate sua, elegit optimos, & sapientissimos Cardinales, eadem ratione, qui eorum ad supremum illum honorem Pontificatus, aliquando evecti fuerint, non solum in administranda Republica, sed etiam in optimis, ac sapientissimis successoribus eligendis, sapientia, ac bonitate sua utentur. Atque ita res Christiana unius Divi Pauli III. opera, ac virtute, illam beatitudinem consequetur, quam nequicquam temporibus suis desiderans, deque his nostris forte vaticinatus, habituras Respublicas Plato dicebat: Cum aut sapientes regnassent, aut Reges sapientiæ studiis se dedidissent &c. Hæc ferme ipsa de Pauli III. in Cardinalium delectu sapientia Jo. Casam prædicasse, ex superioris Diatribæ calce, ubi ejus verba recitavi, innotescit. Testimonium vero de eadem re, quod ex Lazaro Bonamico protuli, inter cætera, in Epistola quinta tertiæ meæ Epistolar. Decadis, locum hic quoque nancisci mereatur, namque eo verius, quo pressius, & elegantius;

In

In amplissimum (ait iste ad Sadoletum scribens) Ordinem asciti sunt sapientissimi, innocentissimi, clarissimi, & summa auctoritate præditi Viri, evocati, rogati, facti sunt Cardinales. O præclara Comitia! O his difficillimis temporibus necessaria! O Pauli III. sapientiam, & bonitatem singularem! Vel hoc Recensionis nostræ exordium ex se solo indubium documentum præbet, gravissimam Romanæ Ecclesiæ injuriam fecisse quotquot ea tempestate sibi fas esse putarunt ab ejusdem communione desciscere, ac proinde a Virorum illorum consortio sese longius sejungere, idque ut Lutheri, Oecolampadio, & Melanchthoni sociarentur, aliisque hujusmodi, quos omnes a divinis eorum virtutibus æmulandis procul abfuisse (ipsorum hujusce temporis Heterodoxorum bonam fidem appello) compertum est.

Venio nunc ad recensendas Epistolas hoc §. indicatas. Principem inter eas obtinet locum, qui Venetæ Reip. Principatum obtinebat, Andreas Gritti, isque, qualis & quanta foret apud Venetos suos PONTIFICIS existimatio, his verbis declarat: *Cum proximis bisce diebus jucundissimum nuncium acceperimus, te, quem plurimi semper fecimus, charumque in primis habuimus, a Pontifice Maximo in Collegium Reverendissimorum Cardinalium cooptatum fuisse, non potuimus non plurimum eam ob causam gaudere, & Summi Pontificis consilium sapientiæ, bonitatisque plenum magnopere admirari. Qui si nullum aliud in Republica Christiana beneficium posuisset (posuit autem nullo ejus vitæ*
tem-

tempore non & plurima & maxima) optime tamen de ea hoc uno nomine meritis esset, quod sales viros, qualis ipse es, vel doctrina, vel morum sanctitate excellentes, & premiis affeceris, & in excelso isto dignitatis gradu collocaris. Quo facto non solum quid de te judicaret, sed etiam quid aliis præscriberet, ostendis. Quibus autem animi sensibus eam Venetæ Reip. gratulationem Porus exceperit, declarant ipsius literæ ad eundem Gritum, secundo loco positæ; nam in iis proficitur, Patriæ suæ vocem, quam unam delato sibi ex benignitate Pauli Pont. Max. honori deesse valde contristabatur, in officio illo a se exaudiri, tam fuisse, propterea quod majorem prope, ac meliorem ætatis suæ partem apud Venetos consumpserit, eorumque fuerint in se merita, ut, si cum iis, quæ a Patria sua acceperat, conferrentur, majora existimari possent. Quoniam vero Venetus Princeps suis in literis vehementer a Deo petebat, ut Christianæ Reip. salutariter eveniret, iste ita huic voto reponit: *Quæ omnia cum vestram in Deum pietatem, & in ejus Ecclesiam, maxime declarant, tum vero, quantum nunc bumeris meis onus sit impositum, facile admonent. Ad multa enim magna, & gravia, quæ me ex Pontificis judicio, atque Ordine ipso, in quem sum cooptatus, valde premebant, hoc vestrum gravissimum judicium adjunctum habeo, cui ut aliqua ex parte satisfaciam, video quam sit mihi laborandum; nec tamen quicquam aliud a Deo petendum censeo, quo vestra*

fræ expectationi satisfaciam, præter occasionem & vires. Si enim voluntati, quam abunde mihi datam esse sentio, reliqua adjunxerit qui solus potens est, spero futurum, ut vestra humanitatis, & benigni, atque gravis de me judicii vos numquam pœniteat. Andræ Gritti, Venetorum Ducis, & Laurentii Bragadeni, Veneti apud Pontificem Oratoris, qui Serenitatis Sux officia POLO detulit, illustria admodum in Patriæ Annalibus nomina conjungunt pariter Lazari Bonamici literæ, quæ inter Select. Claror. Viror. inscriptæ visuntur Instauratoribus Gymnasii Patavini. De laudibus Gritti Orationem conscripsit Jovita Rapicius, in libro de Brixian. Literat. a me laudaram. De Bragadeno autem id memorabo, ipsum eo munere Romæ fungentem, Romanis Antiquitatibus perscrutandis maxime studuisse, ut docet Epistola Hieronymi Nigri Romæ data ad M. Anton. Michaelem Vol. I. literar. Italicar. ad Princip.

Tertio, & quarto loco succedunt mutux Guidonis Ascanii Cardinalis Sfortiæ, Bononiensis Legati, & POLI literæ. Sfortia in suis humaniter affirmat, se optasse iis Comitiiis interesse, quibus POLO Purpura delata fuerat, nec quidquam sibi eo nuncio jucundius accidere potuisse. Quibus humanissime, ut decebat, Polus respondens, inter cætera scribit, Sfortia a Comitiiis absente, talem tamen, tantamque benignæ voluntatis propensionem ejus Consobrinum, Alexandrum nempe Cardinalem Farnesium, sibi exhibuisse, ut nemini sibi magis gratificandi locum

locum relinquare voluisse videatur. Addit de insigni liberalitate, & benignitate, qua se Pontifex ipse complexus fuerat. In observantiæ autem suæ, & amoris erga Sfortiam argumentum, eum sanctis hisce verbis affatur: *Quoniam tuæ nunc fidei gubernatio tam ampla populi Dei, propter Legationem tibi a Sanctissimo Domino Nostro datam, sit commissâ, ut ad id præcipue te hortet: Tu regere (amore) populos, Legate, (Christi) memento; Hæ tibi erunt artes, iis tu toto pectore incumbas, ut discas penitus, has, postquam didiceris, perpetuo exerceas; hæ enim, vel hæc potius ars (unica enim est) hæc sola est, quæ apud Deum, & homines immortalẽ laudem conjunctam immortalĩ præmio tibi acquires. Quæ cum tam eximie dignitatis sit, ut ad eam perfecte docendam, nullum humanum ingenium aspirare queat, nullum magistrum nisi Dei Filium agnoscat, is vero maxime precibus, & oratione ad docendum conducatur; ut te primum in discipulum suum asciscas, deinde ascitum in omnibus erudiat, & perpetuo in sua disciplina retineat, hoc mihi onus, tua causa, sumam, ut apud eum perpetuo sis supplex. De quo tamen si certi esse volumus nos impetraturos, quod petimus, commune utrique hoc onus facias, & tuas preces meis adjungas, ac pro utroque roges oportet.* Bononientem Sfortiæ Legationem illam Sen- sus in Concione superius laudata ita commendat: *Sfortia Bononiensem provinciam prima adolescentia ita Legatus gessit, ut nihil verendum sit, nequis audeat dicere, ullius Bononiæ Magistratum aut gratiorem, aut cla-*
Vol II. e rio-

riorem unquam fuisse. Et paulo ante de binis Pauli Pontificis nepotibus hæc dixerat: *Nunc contra Alexandri Farnesii, & Guidonis Ascanii Sfortie Cardinalium Maximorum prudentiam & modestiam queso respicite: quibus, etsi ob summam Avi in se charitatem licere omnia videantur, & ea ætate sint, cui condonari etiam tacitis hominum judiciis multa facile possent, nihil tamen eorum sibi permittunt, neque se vanis ullis, neque adeo juvenilibus studiis admodum occupant; at moderandis rebus mortalium, & regendo imperiis terrarum orbi, junctis cum magno Avo consiliis, una intendunt. Atque ita ineunte adolescentia, cælestium clavium oneri assuescentes, sustinere discunt sub monitoris multo sapientissimi, & amantissimi disciplina Pontificatum. Hæc placuit recitare, quod probent, Pontificios hujuscemodi nepotes decus Romanæ Ecclesiæ non fœdasse, ut contendunt Heterodoxi, alique e Nostreis non pauci, sed, virtutibus suis vel in ipsa adolescentia admodum commendatos, auxisse. Id ipsum plura suis locis tradenda demonstrabunt. At unum ex Sadoleti literis locum hic præstat adjicere. Eæ datæ sunt ad Cardinalem Farnesium, cui Cardinalatum gratulatus, causamque reddens, cur valde sero id præstiterit, ita loquitur: *Postquam vero plurimorum literis ac numtiis, unaque & constanti voce omnium, de tuo ingenio, tuaque modestia, deque optimis & liberalissimis moribus, illaque in primis admirabili comitate, veræ nobilitatis sociâ, qua tu probos & doctos præcipue complecteris, famâ ingens increbuit, egoque Avenione tuas quasdam le-**

gi

gi literas diligenter scriptas, quibus cura & sollicitudo animi tui indicabatur, ut in Ecclesia, quæ ad Deum, & ad cultum religionis pertinent, rite atque integre administrarentur omnia (quam ego virtutem omnium maximam esse judico) tunc demum existimavi maturum esse scribere aliquid ad te, & tibi de tuis amplissimis ornamentis gratulari: cum jam non ad incertam amplius spem, sed ad firmam & fundatam de te opinionem, mea & lætitia & gratulatio dirigeretur.

Duplex jam allatum mutuarum literarum par excipiunt breves Bembi literæ, ad quas quodnam fuerit POLI responsum, ignoramus. Id tamen novimus, sumptam a Bembo in iisdem monitoris personam, dum ad ipsarum calcem hæc habet, *Tu vero longe ornatior, atque illustrior factus, non Italiam modo, sed Britanniam etiam tuam, atque ipsum calti verticem tuarum laudum splendore fac impleas*; novimus, inquam, eam personam minime effecisse, ut POLUS etiam parem indueret in iis literis, quibus Bembo post biennium delatum Cardinalatus honorem gratulatus est; imo vero obstare sibi ætatis discrimen affirmavit, ne ad ea, ad quæ se juvenem Bembus senex hortatus fuerat, ipse juvenis Bembum senem hortaretur. Verba hæc austerius, quam opus foret, Bembus accepit; quare POLO rescribens, testatus est, se eadem legentem concidisse animo, quod nihil ineptius, atque impudentius a se fieri posse censuisset, quam monendo Virum maximum, atque amplissimum; omnibus bonis artibus excultum, omnibus virtutibus perornatum,

tum, magna prudentia, magna rerum experientia præditum. Ita Bembus in literis hujusce Collectionis; additque, verba illa a se adhibita non tam hortandi, aut monendi, quam laudandi, orationis quendam colorem esse, lufumque magna, atque præclara de eo, ad quem scribitur, sperantis, atque pollicentis. Cæterum Bembo vere perjucundam accidisse collatam in POLUM dignitatem, certo traditur in ejus Epistola Italicar. Vol. III. libr. III. qua Francisco Molæ scribens, de POLO hæc habet: *Medesimamente mi è dolce e cara stata la creazion di Monsignor POLO, a cui e per la sua eccellente dottrina, e per l'infinita bontà non si conveniva men chiaro grado; e spero ch'egli sia spirito molto utile alla Romana Rep. che grandemente ha di tali Uomini uopo a questo tempo.* Nihil autem ex illo Bembi lusu imminutum fuisse ejus cum POLO necessitudinis, dicimus ex illius Epistola ad Cardinalem Sadoletum Familiar. lib. III. sex tantum mensibus post apologeticam illam ad POLUM, exarata.

Gratulatoriam Bembi Epistolam, POLI responso, ut diximus, destitutam, subsequitur POLI responsum ad Cosmi Gherii, Fanensis Episcopi, gratulatoriam, quæ desideratur. Quanti faceret POTUS Christianas Gherii virtutes cum præclaris aliis ingenii, animique dotibus conjunctas, jam prodidi superioris Diatribæ Cap. V. quod ipsum ex eo illo responso innotescit; namque ibi inter cætera POTUS eas Gherii literas sibi placuisse scribit ob singularem ipsarum elegantian,

tiam, summamque erga se humanitatem, tum vero maxime propter pietatem, quam in Christum, & Ecclesiam eximiam præferebant; idemque de illis iudicium fecisse Viros iudicio, doctrina, & pietate multum præstantes, quibuscum eadem communicaverat. Christianis autem sensibus, & sacro Anrhistite dignissimis officium gratulationis POLO Gherium exsolvisse, satis nos docent sensus illi, quos idem eo ipso tempore, eademque de causa, ob evectos scilicet ad Cardinalatum POLUM, Sadoletum, Caraffam, explicavit Contareno in literis, quæ leguntur inter Epistol. Claror. Viror. Huic enim gratulatur, quod ex Cardinalatus tui (inquit) quasi semente, eam Cardinalium tui similium frugem Deus colligere velle videatur, quæ sit in veterem suam dignitatem Christianam Reimp. tristissimis temporibus vindicatura. Plura de Fanensis hujus Episcopi sanctimonia in ea Epistola attuli, quæ tertiæ Decadi nostræ typis excusæ finem imponit; hic vero addendum occurrit, Florentiæ inter rariores Magliabechianæ Bibliothecæ Codices unum extare, cui titulus, *Vita e Costumi del Reverendo Monsignor Vescovo di Fano*, eumque conscriptum (Author non indicatur) Aloysio Priolo petente; atque ibi quoque referri somnium in Epistola illa nostra ex Italica Bembi Vita memoratum, quod scilicet Fanensi Episcopo POLUM, Sadoletum, Contarenum una secum in Paradiso degentes repræsentavit. In ea autem Magliabechianæ Bibliothecæ lucubratione, æque ac in Epistolis nostræ hujus Collectionis, nec vola, nec
sti-

stigma compareret infandi illius facinoris, quod in Gherium a Petro Aloysio Farnesio admissum fuisse, ex Varchii, & Segnii Historiis seu editis, seu manuscriptis pro certo a quibusdam habetur. At perperam; nam ejusdem facinoris infamiam præterea aperte refellit febris quinquaginta septem dierum circuitus, qui ex Magliabechiano Anonymo Gherium confecit; dum ex earum Historiarum fide proditur, intra pauculos omnino dies (quatuor tantum Varchius numerat) post vim execrandam sibi illatam Gherium summo oppressum mœrore e vita migrasse. Consonant Magliabechiani Codicis, & Collectionis nostræ Epistolarum silentio Benedicti Rhamberti literæ Philippo Gherio, fratribusque datæ Non. Octobr. 1537. inter Select. Claror. Viror. quæ nimirum id unum præpostere in Gherii morte contigisse affirmant, quod divinus ille juvenis, optimus, atque sanctissimus in ætatis flore decesserit. Gherii præclara animi, & ingenii ornamenta commendant etiam Bembi literæ in Diatriba laudatæ.

In ea pariter Cap. V. laudavimus inter cariores Poli necessarios Georgium Selvam, Vaurensem Episcopum, cum quo, dum Venetiis Regis Galliarum Legatum ageret, arcto ipsum amicitiae vinculo copulatum fuisse, ex Petri Bunelli literis constare diximus. Ex iisdem pariter constat, in eo Antistite veterum Patrum sanctitatem minime fucatam emicuisse, ac proinde, *quam multos, si diutius in vira ille mansisset, exemplo suo ad religionis Christianæ la-*
ben-

bentis, & inclinata ruinas fulciendas allicere potuisse; hæc Bunellus in Epistola ad Petrum Danesium. Ex ea itaque inter ipsos familiaritate, & ex eo pretio, in quo Selvæ virtutes Polus habebat, is, statim ac Cardinalis renunciatus fuit, ultro ad illum literas dedit, quæ tamen desiderantur. At earum argumentum nobis aperit ipsius Selvæ Epistola in hac Collectione num. septimo consignata, qua affirmat, quo ipso tempore Poli illam accepit, jam se in eam persuasionem venisse, ipsum non suo consilio, sed Dei voluntate ad genus vitæ multo molestius esse traductum; quod ipsum clarius adhuc cognoverat ex ea, quam idem scripserat Marchionissæ Piscariæ, & cujus exemplum sibi transmiserat. Porro de Cardinalatu a Polo non quidem affectato, sed contra pro viribus summoto, consulenda in superiore Volumine præter ejus Vitam loca plura Diatribæ. Egregia autem Victoriæ Columnæ, Ferdinandi Francisci d'Avalos, Marchionis Piscariæ, Conjugis, decora, scilicet non poetica tantum in arte excellentiam, sed pietatem, omnigenamque, sacram præsertim doctrinam, quamplures ejus ætatis Scriptores mirifice collaudant. Ea paucis complectitur Adamus Fumanus in Epistola, qua ipsi nuncupar, a se in Latinum conversa, Moralia, & Ascerica D. Basilii Scripta, affirmans, Giberto Veronensi Episcopo teste, ipsam ita vita, ac moribus præstare, ut cæteris non fœminis modo, sed Viris etiam, & quidem gravissimis, clarissimum velut e superiore loco ad salutarem vitæ portum petendum lumen

lumen prætulisse videatur. Inter eas fœminas, ut in eadem Epistola prodit Fumanus, Victoria jam versabatur assidue, quæ spretis vitæ hujus voluptatum illecebris, Deo totas se penitus consecrarunt. Præstantissimum hoc muliebris sexus, Italicæque nobilitatis ornamentum alibi celebrandi redibit occasio. Alibi etiam Georgii Selvæ recurret mentio, Præfulis magna laude dignissimi, qui Veneta Legatione fungens, etsi foret plurimarum rerum, earumque minime levium, tractatione districtus, numquam tamen opimarum artium studia intermittebat, in quibus præterea eos progressus fecerat, ut ad extremam etiam senectutem provectos superaret. Hæc, & alia plura de laudibus Georgii Selvæ Paulus Manutius in literis, quibus ipsi inscribit Commentarios Græcos in libros Aristotelis de Moribus.

Paravinum, & Venerum domicilium, quemadmodum Bembi, Gherii, & Selvæ, ita & Lazari Bonamici familiaritatem Polo conciliasse, plura Diatribæ superioris loca demonstrarunt. Gratulatorias igitur & ipse Polo literas dedit, quæ modo recensitis trium eorum Præfulum illico subsequuntur. In iis autem ita Poli laudes extollit, ut una simul Pauli III. sapientiam in renunciandis Cardinalibus concelebrat, quod paulo ante vidimus ab eodem præstitum fuisse in literis ad Sadolerum. Pontifici itaque gratulatur, qui excelsi animi sui propositum in evehendo ad Cardinalatus dignitatem Contareno declaratum, constanter a se retineri, eadem in Polum col-

collata ostendisset, unde cuivis apertum fieret, omnia ab illo ad rem Christianam constituendam referri, ac proinde iusta spes oriretur, dignitatem illam, multo quam antea, apud omnes augustiorem, & venerabiliorem fore. Egregia hæc Patavini Professoris in Deum, & Ecclesiam ejus pietas ita Poli animum commovit, ut eidem rescribens professus sit, se ejusdem literas maxime exosculatum fuisse, ac resque sibi stimulos addi sensisse, ut assiduis precibus Dei opem ad præstandum debitum illud, quo ex nova dignitate, ut monuerat Bonamicus, onerabatur, imploraret, qua in re a Bonamico quoque in suæ egestatis subsidium perit, ut Deum exorare dignetur.

Novum ex Poli inter Venetos commoratione ejus necessarium prodit Epistola decima, scilicet Benedictum Lampridium, ea ætate adeo celebrem humaniorum literarum præceptorem, ut fateri Bembo non dubitaverit in Epistola ad Torquatum filium suum, non aliam in docendi arte peritiorem tota Europa, vel ipsis magnorum Principum filiis instituendis, parari unquam potuisse. Eam Epistolam, aliasque ejusdem Bembi, Lampridii doctrinam prædicantes, in Diatr. Cap. IV. laudavi. Paucis iste verbis gratulationis munus implevit, at multa completur, dum Epistolam ita concludit: *Paulo primum gratulor, quod Te suo maximo beneficio dignum propter singularem virtutem tuam esse statuerit; deinde Tibi, quod a Paulo acceperis, hoc est a Pontifice non falso Maximo, ac Sanctissimo.*

Vol. II.

f

Bene-

Benedicto Lamptidio alium Benedictum, Monachum, subjungit Collectio nostra, non quidem Polio datam ab ipso Epistolam afferens, sed Polio dumtaxat responsum. In hoc nihil iste dissimulare apud eum, qui sibi in Christo conjunctissimus erat, sed omnem animi sensum, quem habuit, dum Cardinalatus munus accepit, aperire cupiens, ingenue testatur, etsi eo tempore hortator sibi adesset Cardinalis Contarenus, adeo se abfuisse ab alacritate, & gaudio, ut multo promptius responsurus fuerit, si animo suo satisfacere licuisset, quæ Tobias juvenis Azariæ Angelo hortanti, ut uxorem illam acciperet, cujus plures viri interierant, respondit. Subdit tamen, se Contareno, ut Tobias Azariæ; tandem acquievissse. Benedictus ille Monachus, quod in Polii literis Ferrariensis indigitetur, diligenter curavimus, ut, quoniam ejus nomen in Biblioth. Benedict. Casin. desideratur, seu ex Cœnobii Benedictinorum Ferrariæ, seu ex Urbis illius vetustis tabulis, quânam foret, compertum nobis evaderet. At frustra & nihil enim in iisdem datum fuit reperire. Nullus dubito, eum Benedictum ex iis Monachis unum fuisse, quorum sancta consuetudine Polum Patavii degentem se oblectasse, discimus ex hujus literis, quas prima Pars Collectionis nostræ complectitur. Occurrit mihi, dum hæc scribo, libellus Italicus Joannis Casæ pro-
fusas nonnullas exhibens, isque nuncupatus an. 1561.
Al P. D. Benedetto Prassi Monaco negro dell' Ordine di S. Benedetto, cujus præclaræ virtutes, unde spes fo-

foret, ut ipe ad majores dignitates eveheretur, ibidem laudantur. Hunc esse Benedictum illum, ætas quidem, in qua vixit, non dissentiret, at divinare non licet.

Inter illos, qui Patavii, dum ibi Polus versaretur, Lazaro Bonamico præceptore sunt usi, accensendus venit Stanislaus Osius, Polonus, qui Bonamici doctrinam tanto in pretio habebat, ut omnes consilii, industrizque nervos intenderit, quo eundem Patavio in Poloniam ad aperiendum ibi ludum literarum pertraheret, votique compos minime effectus, sibi, aliisque Sodalibus optimis, & nobilissimis Patavium adeundum censuerit. Hæc constant ex ipsius Bonamici Epistola inter Select. Claror. Viror. inscripta *Petro, Oσιο, Polonis omnibus, & in hunc modum conclusa, Venetiis MDXXXV. eo ipso die, quo de adventu ad vos meo desperabamus.* Quo artius autem Bonamico Osius Patavii adhæsit, eo magis intimam cum Polo familiaritatem conjunxit, quam aperte testatur ipsius Osii Vita a Stanislaio Relicio exarata, eandemque declarant mutæ hæc literæ, quæ præsentis §. coronidem adjiciunt. Osii pietas in utrisque comparet. Polus enim his verbis ipsum compellat, *Velim, Tibi persuadeas, me, ut indoli tuæ ad omnem pietatem, virtutem, atque doctrinam florescenti, cum Patavii adolescens literis operam dares, favebam, sic nunc, postquam edoctus sum, præclaros fructus easdem virtutes edere, non potuisse non maxime gaudenti animo audire.* Inter præclaros eos fructus recensendæ urique laudes, quibus Osius

Paulum III. suis in literis donavit ob eximiam prudentiam, atque sollicitam adhibitam in Apostolico Senatu constituendo. Quod autem Osius subdit, ex eadem sapientia, quæ in amplissima ea dignitate, *Sadoles, & Consarenos* Polo dederat locios, æque hunc socios habiturum *Roffenses quoque, & Erasmos*, nisi *crudelis mors* hunc illis bonorem invidisset, id, inquam, profecto probat, memoriam Osium honorasse Erasmi recens defuncti, quem pariter viventem ita excoluerat, ut ex Italia in patriam remeaturus, animo destinasset, Basileam consulto desictere, quo eundem coram alloqueretur. Præterquam quod Osii voluntas ista effectu caruit, Erasmo non adeo in posterum favisse ejusdem judicium, discimus ex libello de Legitim. Judic. Rer. Ecclesiastic. ubi Erasmi testimonia proferens adversus Pseudo-Evangelicos, *Audi* (inquit) *quid scribat de vobis, qui versatus fuit multis annis inter vos, nec valde nonnullis visus est alienus a doctrina vestra, ita ut quasi vulgo diceretur illud, aut Erasmus Lusberizat, aut Lusberus Erasminizat*. Poli cum Osio consuetudo eam mihi in mentem revocat, quam ab illo cum alio Polono jungendam, scilicet Joanne Lasco, curavit idem Erasmus, ut dixi Cap. I. superioris Diatribæ; ac magnum inter utramque discrimen extitit, nam Osius, lucidissimi syderis instar, Catholicam Ecclesiam illustravit, contra Lasco eandem impiis erroribus obtenebrare conatus est. Hactenus de literis hoc §. comprehensis, quarum singulæ cuivis oculato, & extra partes posito fidem fa-

faciant; oportet, Paulo Farnesio Pontificatum gerente, magna cum laude a Catholicis Viris laboratum fuisse, ut Ecclesia Romana in veterem dignitatem restitueretur. Eo scilicet tendebat Supremi illius Hierarchæ studium in Apostolico Senatu componendo, id enixe conabantur recens adsciri Senatores; Præsules alios eadem cura tenebat; vota Principum, politicas Respublicas administrantium, sanctissimorum Cœnobitarum preces, tanto bono divinitus impetrando supplicas ferebant, cumulumque his omnibus addebant præcipui in eloquentia Viri, eam exerentes, ut sanctum illud propositum fautoribus, atque patronis abundaret. Hujuscemodi Catholicorum labores, conatus, & curæ, videant Heterodoxi, quam valide, quam luculenter demonstrent, optimam rationem Majores suos inituros fuisse, si quorquor apud ipsos ex pietatis, doctrinæque opinione commendabantur, non quidem veterem Ecclesiam abolendam suscepissent, sed in ejus communione permanentes, consilia cum Catholicis contulissent ad ejusdem maculas eluendas, quo certe pacto implendis Christiani hominis partibus debitam operam navassent. At eas contra, de nova Ecclesia erigenda unice sollicitos, inducetoque damnosissimo schismate, miserandum in modum abjecisse, nimis quam dolendum. Novi utique quid ipsi ad hæc reponant, præstantissimos scilicet e Nostris, dignitatibus, commodisque suis, veluti vinculis, itretitos, veritatem quidem propius inspexisse, at quum de ea

li-

libere profitenda ageretur, earum utilitatum jacturam reformidasse; quibus verbis manifestam inesse calumniam singulæ fere Collectionis nostræ Epistolæ satis superque comprobabunt. Novi quoque, Adversarios illos, dum majori adhuc studio detrahere contendunt choro illi Catholicorum, strenue ad reparandum, augendumque Romanæ Ecclesiæ decus desudanti, invchi acerbe solere Supremum in ejusdem Præsidem, & longe alium fuisse clamare, quam decus illud poposcisset. Itaque Paulum III. criminantur ex morum juvenilibus annis licentia, ex nimio adversus Consanguineos amore, ac demum ex fide præstira Astrologiæ judiciaræ. Quoniam vero. postremum hoc a Schelhornio meo (meum appello, quod in suscepta cum ipso concerratione, ejus eruditionem, dicendi vim, atque elegantiam, singularem humanitatem, honestum etiam animum expertus fuerim) Pontifici illi potissimum objici deprehendi Amœn. *Histor. Eccles. & Liter. T. II. p. 464. & seqq.* operæ pretium puto ad labem eandem ab eodem repellendam aliqua pro primi hujus §. coronide subungere, quæ præterquamquod proposiro hujus Diatribæ scopo mirifice inservient, necessaria etiam censenda erunt ei incuriæ (absit verbo invidia) supplendæ, qua passim Scriptores nostri tantum Pontificem tantum gravi dedecori obnoxium manere sunt passi.

Itaque Schelhornius eo loco agens de quibusdam Actorum Concilii Tridentini Collectionibus, maxime interesse affirmat, præ cæteris, quam potest fieri,

ri, penitissime cognitos habere illos Pontifices Romanos, qui per Legatos suos Synodum Tridentinam moderati sunt; moxque Paulum III. verbis Hurtaei Mendozae, Caroli V. ad Concilium illud ablegati, in medium allatis sigillatum, magis magisque sigillandum sumit, professus, qui ejus pectus sanctum Dei Spiritum inhabitasse persuasum sibi habeat, toto errare cælo jure dicendum esse. Quare ut se alienum ab ea persuasione demonstret, Virgilianos eos versus recitat,

Ante leves certe pascentur in æthere cervi,

Et fræta destituent nudos in littore pisces,

Ante pererratis amborum finibus exul

Aut Ararim Partibus bibet, aut Germania Tigrim.

Tantus iste, ut mihi videtur, hiatus quid ferat, inspiciamus. Ad ea Mendozae verba, *Le Pape deferre plus que jamais à ses Astrologues*, Schellhornius statim subjungit: *Hæc non in ejus odium conficta esse a Mendoza luculenter evincunt, quæ jam ex Hieronymi Cardani, Medici Mediolanensis, qui ea tempestate in Italia vixit, & floruit, libro Geniturarum, Lugduni anno MDLV. in 8. typis excuso, deprompta dabitur.* Lugdunensem hujus libri Cardani Editionem non vidi, at præsto mihi fuit Basileensis in fol. ex officina Henricpetrina, biennio ante Lugdunensem in lucem educta, quæ Cardani Commentariis in Ptolom. de Astror. Judic. subjungit librum illum Geniturarum. Dat autem Genituram Cardinalis Alexandri Farnesii, tempore obitus Leonis X. confectam ab

ex-

excellentiſſimo Aſtronomo D. Paride de Manſua, cujus initium huiusmodi eſt: Reverendiſſime Domine, vidi, & cum ſummo ſtudio, ea quæ ad me tranſmiſiſti circa Genituram Veſtræ Reverendiſſ. Dominationis, & diem natiuitatis, quæ fuit 28. Februar. m. 46. anno Domini 1468. Inſpectis ſyderibus, quatuor ex illorum recurſu Paris Alexandro prænunciat in hunc modum: Cuperemus recurſu ſyderum ſatisfacere deſiderio tuæ D. Rmæ in his proximis Comitiis; verum ſydera pro nunc non ſunt diſpoſita, ſed in aliud tempus erunt benigniora. Pollicentur enim aſſumptionem ad ſummum gradum Pontificatus an. Dom. 1534. qui eris annus (vitæ) 66. dies 253. hor. 9. min. 34.... At interim non leve periculum in aquis an. 61. mens. 6. dieb. 3..... Anno 81. diebus 68. 1549. D. veſtr. Reverendiſſ. graviter ſe habebit cum magno vitæ diſcrimine, quæ dies eris 4. vel 5. Maii 1549.... Poſſet tamen præſentia Jovis conferre, quod tamen nos non credimus. Hæc recitans, riſum tenere vix poſſum, Schelhorni. Hucque facere cenſeo verſus illos, Anſe leves certe &c. quam ipſe ſcilicet credam, Genituram a Cardano allatam, eſſi inventa jactetur inter arcanas chartas Petri Aloyſii Farnęſii, Pauli III. filii, pro germana habendam eſſe, quam ſcilicet Paris Aſtronomus vix mortuo Leone X. confecerit. Ignoscas, Vir bone, vel ipſemet mecum ſentire omnino debes, quippe qui ejuſdem Tomi p. 609. & ſqq. erroris condemnas Philippum Melanchtonem, ejuſque diſcipulos, & alios præterea Contribules tuos, Arti divinatrici plus juſto tribuen-

buentes, hisque verbis Observationem, quam de eo argumento instituisti, concludis: *Quam autem, queso, temerarius fuit ausus, virorum adhuc Principum, aliorumque Virorum illustrium, themata genetliaca, ipso etiam expresso mortis anno, die, horaque, omnium oculis exponere!* Si hujusmodi desipientia in Schelhornium non cadit, deroganda ab ipso igitur erat fides omnis, & auctoritas themati illi genetliaco, quod Cardanus Arti, quam profitebatur, accommodatum pro vero potuit venditare. Excellentiam hic proinde Paridis Astronomi in prædicendo, rhema illud afferens, collaudavit; at in isto exsufflando, tanquam commentitio, videlicet post rerum tantum eventus excogitaro, satis erit animi sanitas, qua in Observatione illa se probe præditum Schelhornius ostendit, licet ab ea alienus videri possit quibus tradita ab ipso de Pauli III. Genitura legere contigerit, nisi mihi sentiant, devii tantum animi fuisse, quod ille de carpendo Paulo magnopere sollicitus, minime animadverterit, eum Pontificem ex Genitura a Cardano in lucemeducta damnare, idem prorsus esse, ac divinarricis Artis figmentis suffragium tribuere. Equidem, ut sincera undique charta illa compareret, haud neglexit adnotare ad calcem p. 464. omissum ibidem in Pauli Nativitate fuisse *hor. 6. ante meridiem*, quod Cardanus ab Evangelista Brasca, Mediolanensi, Monacho Ordinis Benedictini, Paridis Mantuani discipulo, cognovisse se scribit. Ea sinceritas ut Schelhornio, aliisque magis magisque

Vol. II.

g

de-

declaretur, haud omittam ipse eisdem certiores red-
dere, periculum, quod in aquis a Paulo subeundum
ante Pontificatum charta illa vaticinata est, etſi ne-
que in Alphonſi Ciacconii Opere, neque a Raynal-
do in Annalibus memoretur, revera tamen conti-
giſſe, idque conſtare, ſi cætera deſint, ex Ludovi-
ci Senſi Concione ſuperius laudata, cujus verba re-
citabo: *Cenſeo, Cives, audiſſe vos, cui enim mortali-
um eſt inauditum? quod cum Alexander Farnexius,
tunc maximus Cardinalis, is, qui nunc Paulus Ter-
tius, Maximus Pontifex, Roma Hoſtiam (cujus erat
Epiſcopus) cum Octavio nepote, & nonnullis familia-
ribus ſecundo Tyberi veberetur, neſcio quo caſu depreſ-
ſo lembo in profluentem cum omnibus, qui ſecum eſſent
una, cecidiſſe; & tantummodo Cardinalem cum parvo
nepote, quem in tanto periculo, ſui præ illo immemor,
pius complexus fuerat, evaſiſſe. Sananda in ea char-
ta reſtaret nota chronica, quæ magnum vitæ Pauli
diſcrimen, unde mors etiam conſequuta eſt, hoc pa-
cto deſignat, quæ dies erit 4. vel 5. Maji 1549. ſa-
nanda, inquam, nam Pauli Pontificis mors conti-
git anno quidem 1549. ſed 4. Id. Novembris, idque
poſt pauculos tantum dies a decubitu. Videat Sche-
lhornius, num in ea quoque nota Scriba hallucina-
tus fuerit menſem Majum pro menſe Novembri ſcri-
bens, nam Pauli mortem ex Actis Vaticanis, aliif-
que Diariis accidiſſe diſcimus die decima Novem-
bris, ac proinde quarta, vel quinta ejus menſis ve-
re in magno illo vitæ diſcrimine verſari cœpit, do-
lore*

lore animi victus, deficienteque spiritu, statim post lectas Octavii nepotis literas. Præterea quis verat verba, quæ, illo discrimine in ea Genitura indicato, subduntur, *posses tamen præsentia Jovis conferre; quod non credimus*, ita interpretari, ut Jovis præsentia sex illorum mensium, qui inter Majum, & Novembrem excurrerunt, beneficium Pauli vitæ fuerit impertita? Nullam tamen volo seu ex recitato Sensu loco, seu ex allata chronicæ illi notæ medela, seu etiam ex modo adjuncta interpretatione, a Schelhornio gratiam inire; nam contra quo plenius Paridis varicationem comprobassent eventus comperietur, de charitæ fallacia, unde gravissima injuria ei Pontifici illata ab eodem Schelhornio fuit, clarius constabit.

Ea autem labe a Paulo III. in hunc modum depulsa, præstat insuper explicare, quodnam fuerit Astronomiæ genus, quam ille perdidicit, adamavitque. Non innocuum tantum, sed sapientissimi Pontificis mente dignissimum illud fuisse, certo certius liquet ex Hieronymi Fracastorii testimonio, quod legitur in hujus libello de Homocentricis inscripto, Pauloque ipsi nuncupato, ac typis edito an. MDXXXVIII. quo ipso Cardanus, notas adjiciens Paridis fragmento illi, affirmat meminisse, *audivisse Pontificem jactasse, quod securus esset de vita usque ad 14. annos ex-pleros ab assumptione dignitatis*. In ea enim Epistola Nuncupatoria Fracastorius narrat, se ab Episcopo suo, Joanne Matthæo Giberto, impulsus fuisse, ut ipsi Pontifici, non vero sibi, opus illud dicaret, *præsertim*

quod is post religionis, & Christianæ Reip. curas nullo alio magis teneretur studio, quam totius Philosophiæ, præcipue illius, quæ circa sydera, & cælestes orbes versatur. Fructum autem, quem præcipue Pontifex ex eo studio relaturus foret, his verbis declarat, Paulum ipsum affatus: Quod si & ea quoque te tenebit tum digna, tum necessaria cura, quæ Julium Cæsarem Pontificem Maximum habuit, reformandi anni, & Solaris cursus ad vera æquinoctia reducendi, succurrendique lapsis cyclis, hinc te non invitabunt modo, sed apertissimam viam ostendent sydera. De hac ipsa cura ad Summos Pontifices maximopere spectante, a quibus scilicet minime ferendum esset, sacrosanctam Ecclesiam magno Hæreticorum, & Judæorum risu sanctissimum Pascha præpostere celebrare, plura idem habet in quibusdam Fragmentis inscriptis de Cyclo. In literis vero ad Gibertum, aliisque certos nos facit, scientiam illam Astronomicam, cui Paulus III. incumberebat, nec per somnium quidpiam commune habuisse cum Astrologiæ judiciaræ ineptiis, ac fatuitatibus, quippe qui hæc in libris suis ne verbulo quidem designet. Silent pariter de iisdem quotquot Astronomica Fracastorii Scripta commendant, inter quos legenda præsertim testimonia M. Antonii Flaminii, & Jacobi Augusti Thuani, quæ extant ad calcem Operum Hieronymi Fracastorii Patavii excusorum an. MDCCXXIX. At quodnam certius testimonium, quam Giberti sanctissimi Episcopi, cui Cardinalis Alexandri Farnesii studia optime erant comperta, &
com-

compertus ejus etiam animus, postquam Pontificium thronum conscendisset? Ad ipsius siquidem recens electi deosculandos pedes Romam accessit, indeque Veronam redux, Fracastorio suasit, librum suum sub ejusdem auspiciis ponere, quod speraret eidem acceptissimum futurum. Sincerus ille pietatis magister, Gibertus, quo longius abfuisse credendus est a divinatricis Artis deliramentis probandis, eo minus consilii illius Fracastorio auctor fuisset, si qua ipsi hæssisset vel levis suspicio fidei, quam Arti eidem Paulus quoquo modo præstaret. Addam insuper, ex mutuis literis Cardinalis Contareni, & Joannis Sepuluedæ, quæ leguntur inter Epistolas Claror. Viror. ab Joanne Michaelē Bruto collectas, editasque Lugduni an. 1561. constare, Astronomica iis temporibus studia potissimum ad anni reformationem spectasse.

Demum a Schelhornio, aliisque Paulum III. accusantibus fidei Astrologis præstitæ, libenter postulare, num ipsi censeant etiam, Pontificem illum consulto syderum aspectu Viros sapientissimos, integerrimos, atque doctissimos Romam undique accersere consuevisse, eosque ad Cardinalarus fastigium evehere? Ecquisnam erit, qui tantam devoret ineptiam? At, ajunt ipsi, Brascam, Paridis Mantuani discipulum, aliosque *ob Astrologiæ, quam vocant, judiciariæ notitiam ad amplissimas dignitates a Paulo III. proventus commemorat P. P. Vergerius in primo Tomo Operum adversus Papatum p. 269.* ita enim lego in notula Schelhornii loco sæpius citato p. 465. Quorum

rum scientiarum notitia Pauli iudicium moveret ad Ecclesiasticas dignitates conferendas, ea aperta nobis redditur ex Viris illis præstantissimis Apostolico Senatui ab eodem, dum nihil tale cogitarent, accensitis. Quinam forent Astrologi, quos de ea re confutere in more habuit, edocent nos temporis illius monumenta, quorum unum sat disertum, hic afferam, depromptum ex Vita Cardinalis Contareni a Ludovico Beccatello idiomate Italico exarata, quæ inter MSS. Codices Vaticanæ Bibliothecæ servatur. In ea scriptum reperio, *Aver usato spesso volte di dire a S. Santità il Cardinale Contarini, che se S. Santa voleva far bella la Chiesa, non accadeva più scrivere leggi, che assai già ne erano fatte, ma che facesse dei libri vivi, i quai quelle leggi facessero parlare, e render fruttuoso, & questo era fare Cardinali, & Vescovi, che bavessero il timore di Dio, & fossero dotti.* Statim autem subiungit, statuisse Pontificem Cardinalatum conferre in D. Gregorium Cortesium, Benedictinum Abbatem, postquam a Contareno poposcisset, *che li dicesse liberamente sulla coscienza sua, in che conto lo teneva.* Nec omittam referre, in eadem Vita narrari quid Pontifici ægre aliquando ferenti in Cardinalium quorundam delectu Contarenum sibi refragari, & de hujus animo quidpiam non plane innocuum suspicanti, iste libere responderit: *Padre Santo, disse, V. Beatitudine non mi faccia questo torto di avermi in tal concetto, ch' ella sà, quanti buoni Subgetti io gli hò ricordati per questo officio; & per mio conto a dir il ve-*
ro

ro io non reputo, che'l Capello sia il mio maggior onore. Cardanus in examen revocata Paridis Mantuani de Alexandro Farnesio prædictione, eaque comparata cum binis, æque, ut ille putat, admirandis, scilicet Ascletarionis de Domitiano, & Francisci Mariæ Ferrariensis de Jacobo Picinino, exclamat: *Sileant jam Apollinis responsa, nihil tale enim in his memoratur.* Justius vero, in medium allatis iis ex Contareni Vita testimoniis, exclamare mihi posse videor: Sileant ineptissimi omnes Astrologi, Contareno pro Ecclesiæ recta administratione Pontifici consilia præbente, ex quorum scilicet norma multo iste tutissime, susdeque habitis vanis prædictionibus, sacræ Reip. bono prospexit. Qua autem ratione Paridi Mantuano Ascletarionem, & Franciscum Mariam Ferrariensem Cardanus copulavit, Contareno ipse adjungam Polum, & Sadolerum, quorum, æque ac Contareni, admirandas virtutes Paulus III. suspiciens, eorum quoque consultationes volens & libens admittebat. Porro sumptæ a Sadoleto partes in eodem bono juvando, præsertim dum ageretur de Cardinalibus a Pontifice renunciandis, abunde ex pluribus ejus literis se produnt; Poli autem in ea ipsa re curam prorsus singularem jam prodiderunt ipsius literæ, quas Epistolæ quintæ Decadis nostræ tertiæ inseruimus, Cardinali Contareno datæ. Ex iis vero constare adnotavimus, Paulum III. Pontif. Max. Spiritu Sancto duce ad evehendos Cardinales procedere consuevisse, præterea Cardinales delatam sibi di-

dignitatem nonnisi ejusdem Spiritus impulsu accepisse, & demum Pontificium nepotem, etsi juventute admodum florentem, in delectis Cardinalibus nil magis desiderasse, quam ut judicio probarentur sanctiorum, & sapientiorum Collegarum, qui scilicet Pontificem seu monentes, seu consulentes, eo unice spectabant, ut ex eo delectu Christi gloria, & magnus Apostolicæ Sedis fructus emanarent. Eas literas POLUS his verbis concludit: *Non voglio restare di direli questo, che'l R^{mo} Fiernese mi ha detto, che quando V. S. R^{ma} avesse avuto da eleggere due Cardinali, era certo che non haveria eletto altri che questi (Badia, e Cortesio) anzi si può dire che il Signor Iddio l'abbia in ogni modo usata per primo & principal instrumento in questa sancta electione per quello che V. S. R^{ma} ha fedelmente altre volte arricordato a S. Sant. ragionando di uno e dell' altro.*

Audeant nunc Heterodoxi in dubium revocare, num Nostrorum hujusmodi hominum pectus Spiritus Sanctus inhabitasse censendus sit, potius quam Lutheri, quam Oecolampadii, quam Melancthonis, & aliorum, quotquot ipsi jactant Theologorum suorum coryphæos, & principes; num etiam sancta rerum, & consiliorum concordia in Christiana Rep. gubernanda Nostrorum virtus potius fuerit, quam quorum, avita religione rejecta, studium fuisse dignoscitur, tot, tamque secum pugnantes Sectas confingere, quas dinumerasse, damnassee sit.

§. I I.

Ad Epistolas

XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX.

QUAM præclara, quam sancta fuerit omnium fere Romanæ Ecclesiæ ordinum consensio in iis Comitibus concelebrandis, quibus Paulus III. **POLVM**, aliosque una cum ipso præstantissimos Viros in Cardinalium numerum referens, ejusdem Ecclesiæ dignitati maximopere prospexit, superiori §. ostendimus. Hoc vero ostendendum suscipimus, pari cum sapientia & Pontificem illum ad Angliam Catholicæ Unitati restituendam **POLO** Legationem demandasse, & **POLVM** eandem obiisse, ac demum in eandem singulari cum studio sociam operam subministrasse quorquor ad id adhibendos sapientissimus Pontifex existimavit. Hæc omnia ex literis mox recensendis innotescunt. At, quod caput est, ejus Legationis consilia longissime abfuisse ab Henrici Regis perniciæ molienda, imo contra spectasse ad eundem ex iis periculis vindicandum, quibus ipse se objecerat, id, inquam, jam innotuit ex pluribus superioris Voluminis literis, & præterea ex evulgata in eo **POLI** ad Angliæ generale Concilium Apologia, quam exaravit, antequam Legationem illam iniret. Apertius etiam innotuit ex nostris in alteram Schelhornii Epistolam Animadversionibus, quas præfenti Volumini præfiximus. Itaque istud argumen-

Vol. II.

h

tum

tum carptim tantum, prout occasio tulerit, delibantes, recensionem nostram persequemur. Prius tamen Legationem illam narrantem Dudithium audiamus, nam juvabit ejus verba, ne ad *Poli* Vitam in superiori Volumine allatam Lectores nimio cum incommodo confugere adigantur, subinde hic & alibi recirare. Hæc igitur in ea Vita leguntur num. X. *Magnam ex hac Poli dignitate boni omnes voluptatem ceperunt. Deinde vero non ita multis post diebus, Legatio ei in Galliam, atque in Belgas, Flandriam vocant, decreta est, ut qui adhuc in Anglia Catholici essent, eos in Ecclesiæ fide retineret. Ad eam rem Cæsar, & Gallie Rex, suam Pontifici opem & auxilium detulerant, atque hic quidem etiam tutum Polo per sui Regni fines iter fore promiserat. Hanc ille provinciam non invitatus accepit, quod adjunctis ad Pontificis Max. studiis tantorum Principum voluntatibus, Henricum Regem ad Ecclesiæ unitatem & obedientiam revocari posse non omnino diffideret. Itaque, iis a Pontifice facultatibus instructus, quæ Legatis tribui solent, Roma discessit, nonnullosque præstantes homines in comitatu secum duxit, atque in his Joan. Mattbaum, Veronæ Episcopum, virum maximo rerum usu ac prudentia præditum, sibi que conjunctissimum. Lutesiam cum pervenisset, ibi & a Civitate ipsa, jussu Regis, & a cunctis Ecclesiastici ordinis hominibus, honorifice est exceptus: sed diutius eo loco commorari ei non licuit, propterea quod Henricus per certum hominem vehementer contenderat, ut in suam potestatem Polum traderet. Rex*
offi-

officio & religione prohibitus, quod fidem Pontifici Max. de POLI incolumitate jam ante dederat, Angli postulas nullum apud se locum relinquens, ne tamen illum insensum haberet, ipsi POLO, suo nomine significandum curavit, ut postridie ejus diei abiret. Is novæ rei eventus graviter commotus, cum permagnas sibi undique obiectas difficultates videret, ne quam tamen novis Henrici Regis insidiis occasionem diuturna mora præberet, Deum pie, atque ex animo, ut solebat, precatus, illiusque patrocinio se se totum committens, quam potuit brevissimo itinere, Cameracum, quod est Cameracensis Episcopi juris ac ditionis oppidum, contendit, quo quidem non sine magno discrimine pervenit. Etenim per ea loca iter illi faciendum fuit, quæ tum exardescente inter Cæsarem, & Gallum bello, nunc hujus, nunc illius, atque ipsius etiam Regis Angliæ militum excursionibus ac direptionibus maxime infesta erant.

Tres priores ex literis hoc §. comprehensis, unæ scilicet Contareni, & Poli binæ, initi ab hoc itineris rationem exponunt. Contareus suas dedit die 15. Febr. an. mxxxvii postquam a Ludovico Beccatello familiari suo, qui Polum abeuntem prosecutus fuerat aliquot potius milliaribus, quam diebus, hunc prima die itineris aliquid incommodi sensisse, recte tamen valere, intellexisset. Itaque eidem valetudinis lux curam maximopere commendat, monetque ut res suas tuto Veronensis Episcopi, qui ipsi a Spiritu Dei datus fuerat comes, judicio committat. Tibique (inquit) compersissimum sis, banc omnium ma-

ximam Diaboli fraudem, ad probos, & prudentes Viros decipiendos, ut eis scilicet persuadeat, ita Deo fidendum, ut nihil præterea prospiciendum ipsis sit, atque ut sibi fidant in hac Dei fiducia, quam conceperunt, ut nullius consilio parere debeant. Innuit tandem, quod spectat ad ejus victum, & esum piscium, ut caveat, nefasque putet, quidpiam agere præter id quod Episcopus in primis, & Priolus ei dixerint facienda. Hisce literis POLUS Bononia respondens die ultimo Februarii, profitetur, se a Contrateno parere jussum eorum voluntati, quibus non alios nec prudentiores, nec sui amantiores experiri ipse posset. Jocatur deinde, quod in eo imperio Priolum Veronensi Episcopo socium adjunxerit Contratenus, narratque, quod ille autoritate sua insolentius post eas Contratени literas uteretur, ab equo, quem ipsi utendum præbuerat, quasi voluntatem suam præsentiente, nudius tertius e sella excussus fuisse. Affirmat vero, se primis quidem diebus, quibus iter fuerat ingressus, ex subita mutatione a summo otio, & quiete ad laborem, & negotia, & ex mutatione etiam victus, ejusque generis, quod laborantibus non ita salubre est, deinde ex ventis, & aperto cælo, cui se ab aliquot mensibus non assuefecerat, distillationes excipere assiduas, quæ pectus etiam occuparent, nec sine febre, passum fuisse; at iis omnibus ita jam liberatum esse, ut ad omnes itineris labores robustior quam antea sibi factus videretur. De exitu autem Legationis suæ ita loquitur: *Ego vero ea spe vivo, qua*

qua maxime te in tuis frui ostendis, omnia tandem ad bonorem Christi, cui servimus, & divinam voluntatem Sanctissimi Domini Nostri, quam maxime in hac causa ostendis, cum mihi hoc negotium dederis, esse successura. Demum salutem impertitur Reverendissimo Decano, Joanni Cardinali Piccolomineo, cujus lauto hospitio Senis usus fuerat, pariterque Cardinalibus Sanctæ Crucis, Theatino, & Carpentoratenſi, quibus addit Magistrum Sacri Palatii, & Laurentium. De humanitate vero Reverendissimi Farnesii erga se, quam in primo hospitio ostenderat, & deinde Bononiæ, quo commendatitias ille literas præmiserat, scripturum se dicit Ambrosio Protonotario. Illud ipsum argumentum, curandæ scilicet valetudinis ex Veronensis Episcopi præscriptionibus, adductus fuit Polus retractare ex novâ Contareni Epistola, quæ tamen non extat. Rursus igitur se iisdem comitibus suis accurate paritutum pollicetur, fateaturque ex ea obedientia vires suas mirum in modum refectas fuisse. Quid autem causæ fuerit, cur se initio minus morigerum præberet iisdem, etsi maxime salutis suæ consulere, his verbis declarat: *Timebam scilicet, ne, quod corpori meo prodesset, aliorum animis noceret; & offendiculum afferret: quod eo majus etiam esse necesse erat, quo major est personæ dignitas, quam nunc gerimus, quam apud Deum, & homines quam maxime integram, & quam minime hominum maledictis obnoxiam servare cupio. Sancta hæc Poli sollicitudo, ne forte in ciborum delectu quid ageret*
præ-

præter fas, & æquum, admodum commendat initam ab ipso in obeunda Apostolica Legatione rationem, cui præterea aliam parisiæ pietatis accessisse commendationem hæ ipsæ literæ ostendunt, dum edocent, ipsum a Pontifice discedentem nil aliud sua causa ab eo petiisse, nisi ut se suis precibus Christo una cum causis, quas sibi imposuisset, commendaret. *Hoc scio, inquit, aliis ineptum visum iri. Quid enim minus vulgo usitatum? Quid magis ineptum, quam a Summo Pontifice discedentem, tanquam ab infimo quodam Monacho, qui nihil majus præstare possit, nihil petere, nisi ut in suis ad Deum precibus mei recordaretur?* Eam tamen postulationem suam nihil inepti habuisse pluribus evincit; ac demum a Contareno quoque ejus generis opem deposcit, ita scribens: *Si quod Moysi accidit, & aliter fieri non potest, manus aliquando graves Pontifici videas, ut eas perpetuo ad Deum tollere non possit, ipse tanquam Aaron assistas, & tuis precibus sustentas; hoc abs te sic precibus omnibus contendo, ut majore animi contentione nihil possim.*

Binæ literæ, quæ jam allatas subsequuntur, mutæ & ipsæ Poli, & Contareni, novum nobis exhibent Christianæ pietatis documentum, moderati scilicet animi, quo ille, dum necessariam Legationi suæ pecuniam sibi a Romano Pontifice subministrari peteret, ab auri fame abhorreere comprobavit. Lugdunum quum advenisset, edoctusque ipsa experientia optima magistra, majores esse sumptus, quam

ut pecunia sibi assignata sustentari posset, Pontificiam liberalitatem ope Contareni, ad quem proinde de ea re ex Urbe illa die 24. Martii Epistolam dedit, modestis omnino verbis exoravit, & inter alia, *Ego certe (inquit) si montes aureos haberem, unde depromere possem, nunquam plane plus quam ad sumptus necessarios opus esset, quicquam auferrem, & si minus petere possem, ne hoc quidem peterem, ac neque hoc ipsum petere auderem, nisi tanta me spes teneret hujus negotii, quod mihi Ejus Sanctitas commisit, cum fore exitum, ut si multo majores sumptus facti fuissent, facile tali animo, qualem scio Ejus Sanctitatem habere, satisfieri posset.* Contarenius nihil cunctatus utilem amico operam præbere, impetravit statim ab optimo Pontifice, ut præter quingentorum aureorum summam Legatis Ultramontanis dari consuetam, Porro subventionis nomine, extra ordinem, aliqua insuper pecunia contribueretur. Ita ille in literis Roma datis die 12. Maii, in quibus præterea subjungit quæ primo singularem ejus amorem erga Angliæ Regem Henricum restantur, deinde vero enixum studium, quo & ipse, & plerique alii, ipso Summo Pontifice duce, in Christianæ Reip. bonum incumbabant. Verba amorem illum palam facientia jam recitavi in superioribus ad Epistolam alteram Schelhornii Animadversionibus; ac præstabit etiam hoc loco recitare, quæ studium ejus boni curandi demonstrant. Candide illud exponit in hunc modum Contarenius: *Pontifex aggressus est Reforma-*

tio-

tionis negotium. *Cæpit a se ipso, elegitque quatuor Cardinales Simonetam, Gbinucium, Theatinum, & me, quibus injunxit, ut diligenter videamus, & corrigamus ea quæ expediri consueverunt per Datarium. Nos non dærimus officio Christianorum Præsulum. Omnes ferme Reverendissimi Cardinales favent Reformationi. Incipis immutari facies Consistorii, ea quæ proponuntur, non ita facile expediri incipiunt, Canones proferuntur, perpenditur quod fieri debes, & quid non fieri; adeo ut magnam spem, non dico, conceperim (quia nunquam desperavi) sed foveam, res nostras quotidie melius processuras. Summopere cupio te, ac Reverendissimum Carpentem nobis adesse, ut pluribus operam dantibus Resp. Christiana facilius instauretur. Audeant nunc Heterodoxi Paulo III., nostrisque, eo Pontifice, exprobrare summam Romanorum consiliorum id unum spectasse, ut populorum simplicitati illuderetur, & pulchrum illum fucum vel ab ipso Pallavicino in Histor. Conc. Trid. pro summæ prudentiæ specimine habitum, nonnisi pallium, & crustam fuisse enixæ in Pontifice, & Aula Romana voluntatis, ut nihil fieret quod Reformationem saperet, ne dum reipsa promoveret. Pallavicini verba in malignum sensum detorta justa interpretatione ab invidia vindicabimus suo loco. Reformationis Capita a novem Præsulibus in eo scripto repræsentata, de quæ o egi in Diatriba, & fufius in Animadversion. ad prior. Epistol. Schelhornii, vel ipsa ex se satis evincunt longissime a fuco abfuisse molitiones a Paulo Pontifice*
ad-

adhibitas, ut re ipsa Reformatio illa ad exitum perduceretur, eumque, quoad fieri potuit, etiam nastam fuisse; hoc illud est quod apertis Pallavicini verbis edocemur, quippe qui libri IV. Cap. V. totus in eo est, ut ostendat singula ejus Reformationis capita, quæ perceret, opportunam medelam admisisse, quare his verbis Caput illud concludit: *Scorgesi emendato per quanto hà permesso l'umana condizione tutto ciò ch' allora sù riputato degno d'ammenda, con diminuir in gran parte l'uso delle grazie a Pontefici, e per conseguente quei due acquisti, per cui soli appar desiderabile il Ponteficato, dell'oro, e degl'animi*. Pari candore Contarenus in eadem Epistola testatur sincerum Pontificis studium in generali Concilio convocando, causamque affert, cur Mantua non amplius ad id res idonea censeretur: *Concilium* (inquit) *dilatatum est ad Kalendas Novembres ob id, quod Dux Mantuæ pesierat a Pontifice mille & quingentos pedites, centumque equites, alendos Pontificis pecunia, ob Civitatis Mantuanæ præsidium; quæ res visa est allatura fuisse calumniam nobis, utpote qui nollemus Concilium liberum, si armati hoc præsidio venissemus*. Sinceram Pauli III. Procerumque Aulae Romanæ in utroque negotio, nimirum Reformationis, & Concilii, voluntatem extra omnem controversiam ponunt hæ Contareni literæ; neque enim aut ipse idoneus, cui quisquam in hujusmodi rebus fucum faceret, aut ipse fuco aliis faciendo, multo minus sibi amicissimis, accommodatus. Plures alias ejusdem argumenti

seu Poli, seu Contareni, seu aliorum literas exhibet Collectio nostra, quarum loca, prout occasio feret, recitabimus. Adeo autem verum est, Paulum Pontificem serio curasse ut Reformatio perficeretur, utque Concilium cogeretur, quod hac ipsa de causa homines sapientissimos sibi adsciverit, qui in id operis strenuissime incumberent. *At enim* (ait Sensus in laudata Concione) *quis Pontificum unquam post hominum memoriam magis omni divinarum, humanarumque scientiarum genere Viris eruditissimis abundavit, nimirum quam hic præ cæteris omnibus post-natos homines summo studio illos semper complexus, & maximis, & altissimis pretiis auxerit, & beneflaverit? Nam neque apud Ptolomæum, neque Augustum, aut quemvis alium hise studiis ulla ætate amicæ principem, in tanto honore, quanto apud Paulum III. Pont. Max. doctos Viros fuisse censeo; qui semper simul atque vividum aliquod ingenium deditum literis ubivis gentium esse accepit, singularibus donis ultro est prosecutus, & commeatu honestissimo sustentavit.* Hujuscemodi vere fuisse, scilicet divinarum, humanarumque scientiarum peritissimos, quotquot Reformationi statuendæ Paulus III. delegit, comprobat Novemviralis census, quem attulimus in Diatr. superiori, ubi actum est de eorundem Consultatione, & quaternarius eorum numerus, quos suis in literis Contareni nominavit. Præter ipsum Contarenum, & Theatinum, qui Consultationis illius primæ maximæ pars fuerant, Ghinuccius, & Simoneta in altera hac

hac Consultatione comites additi, doctrinæ, & integritatis laudibus iis claruerunt, quibus testimonium perhibent ejus temporis monumenta in Ciaconii Opere indicata, & alia etiam quamplura.

POLUS Lugduno digressus, cito Lutetiam advenit; inde vero pedem movere statim adactus fuit, ut recitata ejus Vitæ verba narrarunt. Quare absque mora, querulas literas dedit, in Collectione num. XVII. positas, Rodolpho Pio Cardinali, qui Pontificis negotia apud Franciscum Regem curabat. Doluit in iis, ut par erat, Legationis suæ jura perfringi, postquam eisdem suscipiendæ Christianissimi Regis Oratores Romanæ non assensum tantum præbuisent, sed præterea & sibi ex ea Urbe discessuro, & Pontifici ipsi constanter affirmassent, adventum suum Regi gratissimum fore. Attamen in eo dolore declarando modestè abstinuit ab ipso Rege accusando: *Nihil* (inquit) *plane habeo quod accusem, nisi iniquitatem ejus amicitiae, cui Rex necesse judicavit hac in re gratificari, accusare debeo; quam tamen in hac re non accuso, nihil enim tale illa amicitia postulabat, sed hoc postulabatur, idque a Rege Christianissimo, ut in Oratorem, & Legatum Vicarii Christi, Christi causa ad eum advenientem, manus injiceret, & vinculum in Regis inimici potestatem traderet.* Eum dolorem qua ratione POLUS cum debita erga Regem Franciscum reverentia in iis literis exposuit, æque studiose cavet, ne quoquo pacto Henrici Regis nomini injuriam inferret. Hujus itaque tantum Consiliariorum iniquitatem

causatus est, quibus scilicet deberetur, Regem *natura in religionem propensissimum, institutorumque Majorum suorum observantem, modestum, benignum, sua sponte liberalem, & clementem, ita prorsus depravasse &c.* Verba ista, etsi forent *satagentis, solliciti, & in tribulatione positi*, imo & quæcumque alia in ea Epistola leguntur, POLI animum in Legatione quam obibat, judicet quisquis, num mitem, atque mansuetum, an vero Vatiniano, & novercali odio æstuantem, anhelantemque minas, & cædes demonstrant. At illa ipsa ad labem hanc expungendam jam satis laudavimus in Animadversionibus ad Epist. alter. Schel. Quare contentus ero ea recitare, quæ sanctos omnino POLI sensus in eo munere fungendo patefaciunt. Sunt autem hujusmodi: *Illud autem me maxime confirmat cogitantem, si Deus me ministro uti velit ad res Ecclesiæ in Patria mea ad ejus bonorem componendas, nihil prorsus horum conatus efficere posse ad id impediendum, etiamsi universus Orbis cum illis conspiraret, & una omnes spirituales nequitie in cælestibus; sin aliter Divinæ providentiæ visum fuerit, nedum completæ sint iniquitates Amorrhæorum, nostrorumque homines majoribus adhuc calamitatibus afficere Deus statuerit, & his, qui sanguinem innocentem quarunt, permittere, ut desiderium suorum expleant; modo id ad bonorem ejus redundet, id quidem in meo sanguine fieri, non solum non ægre feram, sed ut quamcivissime fiat, maxime ab ejus benignitate precabor, atque hoc summum beneficium Summo Pontifici semper debeo,*
quod

quod mihi æternum portum jam diu spectanti, compendiosissimam viam eo perveniendi, & hac Legatione mihi patefecerit. Nota seu temporis, seu loci in iis literis desideratur. Eas tamen conscriptas constat post POLI Lutetia discessum, atque, ut videtur, ante ejusdem Cameracum adventum.

Cameraci POLUS jam aderat, priusquam Aprilis mensis desineret; hujus enim die 27. Epistolam ad Erardum Cardinalem Leodiensem exaravit, quæ septima est hujus §. In ea statim narrat, quam grave sibi acciderit, unum ex familiaribus suis, Virum nobilem, & sibi a secretis, prohibitum fuisse a Duce, qui Valentianæ oppido præerat, ne Bruxellam usque iter faceret, Aulam Reginæ aditurus, ad cujus primarium Consiliarium literas ob eam causam afferebat. Subdit, Regis Gallorum pariter adeundi facultatem sibi paulo ante ademptam fuisse, at multo tristius sibi accidere, quod par obstaculum in dirione Cæsaris afferatur, postquam Legationem sibi a Pontifice impositam ejusdem Oratores urfissent, eorumque consilio, hortatu, imo & impulsu, se maxime reclamante, itineris per Galliam habendi consilium caprum fuisse constaret: *Si humanitatis* (inquit) *in Gallia quasi gutta aliqua degustata, flumina benignitatis, omnisque humanitatis in Cæsarea dirione nobis promitteremus, merito quidem id facere videremur; nil enim nobis cum Gallis plusquam cum hospitibus in diversoriis publicis, per eorum provinciam iter facientibus fuit; finis vero itineris, si Anglia probi-*
bere.

beremur, *Cæsaris provincia ab ipsis Cæsaris Oratoribus propofita fuerat.* Demum refert, se etfi valde munirum benevolentia Cameracensis Episcopi non tamen sine cura, & sollicitudine animi esse, tam propter milites, qui ad portas usque quotidie excurrentes, aut se, aut quempiam ex suis nusquam exire paterentur, quam propter transitus licentiam quibusvis factam, ac proinde Anglis etiam, quorum insidiæ iuste timendæ. Tandem hæc habet: *Summa vero harum litterarum est, ut, qui sim, a quo missus, quibus de causis, & quibus instigantibus, atque adeo compellentibus veniam, intelligas, atque ita me tuo consilio, & opera in omnibus rebus juves, ut pietas tua erga Deum, & Ecclesiam, atque ipsius Dei Vicarium, tum honoris Cæsaris studium, & Sacri nostri Collegii conjunctio postulans, atque ut Sanctissimi Domini Nostri fiduciæ perspecta, & cognita animi tui generositate, quæ omnia meam spem confirmans, maxime respondeas, meque in omni re commendatum babeas.*

Aliam ex ea ipsa Cameraci Urbe die 18. Maii Pontifex ad Paulum Pontificem Epistolam dedit, jam recensitæ proxime conjunctam, in qua haud opus habuit fusius exponere, quæ vel ad causam sibi a Sanctitate Sua commissam, vel ad se ipsum aliquo modo pertinentia, in itinere scire potuerat, quod omnia scripsisset ad Ambrosium Protonotarium, prout locus & tabellariorum expedita facultas occasionem aliquam præbuerant. Statim itaque de reditu sibi ejusdem Ambrosii literis, Sanctitatis Sux verba præ-

præferentibus, perscripto, agere instituit, in quibus, inquit, *tangam difficultatem progrediendi Sanctitatis Tuæ divinaret, jubet, ut quod commodo meo & causæ facere possim, reditum maturem, ut in Sacro Concilio Mantuæ celebrando Sanctitati Tuæ præsto adsim, quo, ut ex ratione dierum colligo, multo ante Sanctitatem Tuam puto perventuram, quam ei hæc literæ reddi possent.* Igitur deliberatissimum sibi esse profiteretur Pontificiis jussis parere, eoque magis, quod quæcumque sibi ad eam usque diem contigerant (ea autem narrat, prout fecerat in literis ad Cardinales Rodolphum, & Erardum) non invitarent modo, sed quasi impellerent, ut quam longissime, & quam celerime ex iis locis se subriperet; magisque adhuc, quod causa ipsa, quæ sola ipsum retinere posset, & quæ illuc sola traxerat, ne spem quidem ullam ostendere videretur, vel minimo periculo dignam, cur in illis locis diutius maneret, populi tumultu, qui causam fovebat, ita sedato, ut multi supplicio sint affecti, duces autem omnes in Regis potestatem venerint. Hisce præmissis, progreditur ad ea postea proponenda, quæ diuturniorem moram in locis illis suadebant, vel potius illud unum, quod unum valere deberet, idest causam ipsam: *Quæ (inquit) si tanti momenti est judicata, ut propter eam S. T. impensis, & cura se se oneraret, ipse omni periculo me objicerem, dum huc venio; non minoris certe momenti eadem videri debet ad retinendum me tantisper, dum, quid proficere possimus, intelligi possit.* Hoc enim plane

ne constat, discessum meum tam celerem universæ causæ plurimum obsuturum, quod, & populis illis, quibus maxime consultum oportet, desperationem certam afferet, & adversariis, ut magis in populum, & Ecclesiæ ministros insultent, summam securitatem. Deinde vero acrius ipsius causæ momenta perpendens, nihil opportunius eo tempore, antequam scilicet veteris religionis memoria oblitteretur, fieri posse affirmat ad desperationem illam ex Anglorum animis removendam, quam, si quis (inquit) ex suis cujus existimatio nunquam apud eos sit læsa, reliquæ semper, & constans de Religione opinio extiterit, quasi in conspectu illorum maneat, cujus vel exemplo, vel auctoritate, & suasionem, ut se occasio tulerit, moveantur, qui non tam verbo, quam re, paratus sit omnia prorsus extrema corpore subire, quam perniciosis istis opinionibus quæ animas perdunt, assentiri. Addit, satis sibi de loco prospectum fore, si in Leodientem provinciam tuto penetrare posset; insuper occasiones rei bene gerendæ minime defuturas, quod eas Deus in manu sua habens, sæpius præter spem novas offerat, qua ratione oblatas elabi patitur, quum illas apprehendere cogitamus; demum Regis sibi inimicissimi, & potentissimi insidias minime vereri. Postremum hoc iis verbis declarat, quæ, etsi longiora, haud faciam, quin recitem, quod ipsa scribenti POLO Spiritus Sanctus, cujus proinde habitaculum foret illius pectus, dictasse censendus sit. Pontificem enim in hunc modum affatur: *Quis ergo me tutum ab hujus infesta po-*
ten-

tentia præstabit? Idem, Beatissime Pater, qui animam securam facit, & omni terrore, qui per hominem inferri possit, liberat, qui me id munus obire, quod mihi ea persona, quam gero, imponit, reliqua istius providentiæ relinquere jubet, cui nemo unquam frustra est confisus, sub quo omnes, qui ei fidunt, ab omni incommodo, quod vel ab homine, vel ab ulla re proficisci possit, semper tuti sunt. Munus vero meum est, qui Cardinalis sum, & in Sacrum illud Collegium cooptatus, nullum ut periculum pro Capitis Ecclesiæ bonore, & ipsius Ecclesiæ utilitate recusem, sed ultro etiam, & libenter, si ita opus sit, omnia pericula oppetam, nulla habita salutis meæ, & vitæ ratione. Hoc enim patrimonium est, quod nobis a magnis illis Ecclesiæ Cardinibus Apostolis, quorum successores esse gaudemus, est relictum, qui universam mundi potentiam contra se, dum Christi, & Ecclesiæ bonori, & commodo servirent, provocare non dubitarunt. Hæc quidem in animo meo Christus, antequam in sacrum hunc Ordinem cooptarer, imprefferat, & postquam sum cooptatus, eadem suggessit, & antequam Roma egrederer, omnia hæc pericula ante oculos posuit, in quibus si nunc exercere me illi placeat, quid est quod timeam? quid est quod non potius gaudeam? qui cum causam communem cum magnis illis viris habere me sciam, quin Ordinem eundem, & eundem etiam Protectorem habiturus sim, dubitare non possum. Protectoris nomine ipsum Pontificem designat, cujus iudicio, & mandato in omnibus se subiiciens, literis suis finem imponit.

Vol. II.

k

Fi-

Finem pariter literis hoc §. designatis imponit Contareni ad POLO Epistola, Romæ die 22. Maii exarata. In ea affirmat, etsi non aliam a POLO acceperit post Lugdunensem, de qua superius, se tamen ex Prioli literis intellexisse, quo in statu res Legationis forent, subditque, *Doleo plurimum, Regem tuum, cujus bonum novi quantopere cupias, quotidie longius recedere a Christi Ecclesie Unitate, sibi que dum putas optime consulere, & rebus dignitatique suæ, magis in præceps ferri; intellexisse etiam, quibus rationibus adductus decreverit diutius in eis regionibus morari, qua in re moderationem quandam adhibendam suadet, ne (inquit) vel cum ignominia properetis, vel cum indignitate diutius delitescatis.*

Quemadmodum autem exhibet in superiore §. recensitioni coronidem quandam adicere nos adegit intentata ab Jo. Georgio Schelhornio adversus Paulum III. Pont. Max. accusatio; hujus quoque §. protrahendi quamdam nobis necessitatem injicit lahes nomini Giberti, Veronensis Episcopi, inusta ab Ottone Friderico Menchenio. Hic siquidem in libro, quem conscripsit de Vita & Scriptis Hieronymi Fracastorii, dum acerbissime insectatur Præfationem Homocentricorum ab ipso inscriptam Paulo III. Pontifici, suatore, quin autore eodem Giberto, hunc, æque ac Fracastorium ipsum, sua censura vexasse censendus est. Antequam tamen tractationem hanc, labis scilicet illius propulsationem, aggrediar, Lectores monitos volo, complures Epistolas hoc §. designa-

signatas summa cum laude commemorare divinas virtutes ejusdem Giberi, quem POLO in Legatione jam jam descripta Pontifex non comitem tantum, sed socium veluti, & collegam dedit; indeque peti commodè posse, quæ earum encomiis cumulatis in Episcopi sui Vita, a doctissimis Veronensibus, ejus Operum Editoribus, diligentissime conscripta, haud exigui momenti mantissam adjiciant. Quo plenior vero non ex ea tantum Vita, sed & ex Epistolis nostræ Collectionis earum virtutum exurget commendatio, eo firmiter sustinebitur, atque vigeat potissimum præsentis Diatribæ institutum, ac proinde quæ ratione eidem haud mediocriter contulit orta in superiore §. occasio ex iis Comitibus, quibus a Paulo III. adscripti sunt Apostolico Senatui Viri sanctissimi, insigne etiam Episcopaliū Infularum decus esse rendi, videlicet Cosmum Gherium, Antistitem Pannensem, ita par emolumentum ex Legatione, de qua hoc §. dictum est, consequetur, si eidem illustrandæ, præter eximia ejusdem Senatus lumina, ipsum scilicet Polum ea functum, pariterque Contarenum, Rudolphum Pium, Erardum a Marka, quos singulos suas in ea partes implexisse vidimus, præclarissimi insuper Antistitis Christianarum virtutum decora minime defuisse comperiantur. Porro tam Gherii, quam Giberi Infulas Romanæ Purpuræ ornamento caruisse, nemo mirabitur; nam Gherius juvenis admodum decessit, natus scilicet annos tantum viginti quatuor (& quidem post dies quinquaginta septem

k 2

puta.

putatos ab initio morbi, qui illi exitialis fuit, ut supra p. xxxviii. ex Cod. Magliabechiano tradidi, addens, quatuor tantum numerasse Varchium in Hist. Floren. ex Batava an. 1723. Editione, at nuperrime comperi *quaranta* legi in Editione Coloniae an. 1721.) quare in literis Rhamberti superius laudatis *divinus plane juvenis*, *animique plane caelestis juvenis*, & in literis Bembi ad Philippum Gherium ejus fratrem Vol. III. lib. IX. *buono & santo giovane* nuncupatur. Hæ datæ sunt *A' 6. di Gennajo* 1538. *di Padoa*, loquunturque de Gherio jam mortuo, & revera obierat ante Octobrem an. 1537. ut certos nos reddit notæ chronica Rhamberti literis apposita, hæcque, quemadmodum & Codex ille Magliabechianus, aliaque monumenta, vitii redarguunt notam aliam, quam præferunt Bembi literæ ad ipsum Cosmum Vol. I. lib. IX. quæ pariter datæ leguntur *A' 6. di Gennajo* 1538. *di Padoa*. Quod spectat ad Gibertum, justior subire posset admiratio, eoque etiam major, quod ad Purpuram, qua ipse caruit, alios necessitudinis vinculo sibi conjunctissimos ipse, ut loquitur idem Cosmus in Epistola ad ipsum exarata inter Select. Claror. Viror. quodammodo deduxisset; at eandem Purpuram non ipsius virtutibus denegasse Pontifices, sed ipsum invicta humilitate (novi quosdam natalium vitium causari) quemadmodum & amplissimos alios Episcopatus, respuisse docemur in ejus Vita, de qua paulo ante. Hæc certe a capite ad calcem tota est in Giberti virtutibus extollendis, easque Cap. XIX. quo etiam ejus-

ejusdem mors narratur, paucis hisce verbis perstrin-
git: *In banc rationem compositus Jo. Mattæus Giber-
tus Episcopus Veronensis, ille, inquam, Jo. Mattæus
optimarum litterarum promotor ac fautor benemeren-
tissimus, eximius ille magnanimusque contemtor opum
& bonorum: ille virtutum omnium ac solidæ pietatis
observator integerrimus, ille antiquarum legum consue-
tudinumque assertor cultorque diligentissimus, ille vi-
tiorum atque corruptelarum, necnon rituum rerumque
novarum hostis & infestator acerrimus, ille tandem op-
timus pastor, ac pastoris optimi exemplar omnibus Epi-
scopis propositum, annos natus plus minus octo supra
quadraginta, in domo Nazareth, ubi morbum sustinuit,
Creatori suo, quem semper adamavit, pro quo tot pe-
ricula totque labores adiit, cujus Ecclesiam tam sancte
rexit atque instituit, suaviter spiritum reddidit, ex-
eunte anno 1543. III. Calendas Januarii, die Domi-
nica, hora circiter decima septima; moxque ibi sub-
ditur, non Clerum dumtaxat, & populum Vero-
nensem sensisse eam jacturam, sed omnes, quibus
explorata erant illius gesta, Antistites præsertim,
& Cardinales, imo vero Paulum ipsum III. Sum-
mum Pontificem, qui tristi de Giberti morbo pau-
cis ante obitum diebus Romam usque perlato nun-
cio, hoc pervulgandum duxit in publico Consi-
storio, ac si de re ad totam Ecclesiam pertinente
actum fuisset. Hæc, ut dixi, in Cap. XIX. ejus Vi-
tæ; Capite autem proxime subsequenti testimonia
de ejusdem Sanctitate recitantur.*

Venio

Venio nunc ad Menchenium, & statim explico qua ratione Giberti nominis injuriam intulerit. In eo libro de Vita, & Scriptis Hieronymi Fracastorii non dubitat quidem subscribere pag. 164. & sq. iis omnibus elogiis, quibus vitam Viri maximi, honores, laudesque præcipuas tam ipse Fracastorius, quam M. Antonius Flaminius carminibus suis celebrarunt; at nescio quo pacto iisdem elogiis invecundæ, & flagitiosæ assentationis criminationem adversus Fracastorium intrens, Gibertum etiam, quem tamen non nominat, iniqua censura percellit. Juvabit huic expendendæ & refutandæ aliquantulum immorari, quod ea novum documentum præbeat, ab Heterodoxis sus deque veritatem haberi, & venenosus interpretationibus Catholicorum Scriptorum dicta corrumpi, ut pronius sibi ad obloquendum de Romano Pontifice iter sternant. Postquam ergo Menchenius miris laudibus in cælum extulisset Fracastorium, idque non ex ejus tantum in omni doctrinæ genere præstantia, sed ex probitate etiam, fide, & integritate, adeo ut de eo scripserit p. 139. *Quis est igitur, quem bonorum Virorum amore dignum putemus, si Fracastorium non putabimus?* & postquam mira pariter de Homocentricorum libro, cujus autor Fracastorius, prædicasset, affirmans in eo colligi quidquid in re Astronomica sublime & divinum est, ad examen pag. 168. revocat ejus libri Præfationem Paulo III. Pont. Max. inscriptam, & de ea (proh Superi, quantum mutatus ab illo!) statim pronunciat

ciat, quotquot eam legerint, si veritatem ament, fore, ut in eam sententiam descendant, nihil legisse se unquam, quod cum maxima dictionis, verborumque gravitate tantam adulandi libidinem conjunctam habeat; & postea, bile veluti exæstuans, subjungit: *Non calo, non astris pepercis inverecundus assensator, dummodo quancumque blandiendi inde capiat materiam.* Bonæ verba, Mencheni. Nonne vides te per latus optimi Fracastorii tui Gibertum etiam transfodere? Si quod in ea Præfatione scelus, hujus utique ducem & artificem habeamus, oportet, Antistitem illum sanctissimum, cujus alumnus Fracastorius, & cujus opus Præfatio illa, quam si ejus non tantum suasu, & impulsu, sed ipso dictante exarata fuisse dixerimus, haud procul certe a veritate aberrabimus. Studia enim totius Philosophiæ, & præcipue illius, quæ circa sydera, & cælestes orbis versatur, quod jucunda forent, post religionis, & Christianæ Reip. curas, Paulo Pontifici, hinc placuisse Giberto, ut eidem Homocentricorum Syntagma dicaretur, jam vidimus supra p. LXII. ejusque desiderio morigeratum fuisse Fracastorium. Quisnam autem, amabo, Præfationis illius locus, in quo horrendum cubet nefas? Ecce quem profers: *Ego tantum hoc auspiciū capiens, & desiderio nostri Episcopi morem gerendum duxi, & plane cognovi, nulli convenientius, quam tibi, deberi stellarum orbiumque consemplationes, in quibus potestatem tantam unus ex mortalibus cunctis habeas. Æquissimum præterea est, ut & tu novis plerisque orbibus,*
qui

qui nunc primi cogniti sunt, gratuleris, & illi tibi: quos fata tuum in Pontificatum quodammodo reservare, ut, patente jam & terra omni, nihil in inferiori hoc mundo sit, nihil in superiori, quod tibi non sese aperiat ac gratuletur. Recitatis autem verbis his, atrocia sunt, quæ non in Fracastorium, non in Gibertum tantum, sed in Italos omnes, veluti lapidem, jasis: *Belle admodum, & ad servum Italarum ingenium perquam accommodate.* Doleo, Mencheni, quod, licet eruditionem tuam magni faciam, gratique animi sensus profitear singulati humanitati, qua libros quosdam meos in Actis Eruditorum perconsere consuevisti, quamque prolixius adhuc mihi declararunt non unæ literæ tuæ mihi datæ, cogar tamen ex veritatis amore postrema ista tua hoc pacto tibi regetere: *Belle admodum, & ad lividum, ac mordax Heterodoxorum ingenium perquam accommodate.* Ipsemet nec cælo, nec astris pepercisse videris, quippe qui piacularem culpam impingis primum Fracastorio, quem cum Auctore ejus Vitæ quasi quoddam in terris delapsum numen vocare p. 139. non refugeras, deinde transverso ictu etiam Giberto, quem verbis usus Fracastorii p. 165. *Dis celestibus* & ipse veluti æquaveras. Nonne præstabat (quo Heroibus hîc tuis quoquo pacto blandireris) si quid absconi deprehenderas in tradita Paulo Pontifici in cælestes orbes potestate, ut benignam vocibus eam explicantibus interpretationem adhiberes? Saltem ad Poeticæ artis confugium, qua excelluisse Fracastorium fateris, aditus tibi patebat, ut eas-

easdem mollius acciperes, tuncque memoriz tuæ occurrere potuisset celebre illud, *Sapiens dominabitur astris*. Quid vero, si nullius benignitatis indigæ sanum prorsus sensum per se satis expromant? Potestatem illam aperte adstruunt claves cælorum a Christo Domino traditæ Petro, ejusque Successoribus. Nec officit, ex vestrorum hominum sententia easdem Apostolis cunctis, æque ac Petro, assignatas fuisse, & potestatem illam æqualiter in cunctos illorum Successores transmigrasse; nam stabit adhuc ejusdem minime expertem habendum Romanum Pontificem, Petri Successorem. Non aliam quam clavium potestatem verbis illis Fracastorium designasse, idque ex Giberti mente, docet ipsemet, cum ad se in hunc modum loquentem inducens: *Meum enim si est hoc munus, placet ut novo Pontifici novum dicetur opus, quod cæli, ac syderum contemplationem complectatur, quorum ille claves, atque imperium gerit*. At ad verba ista minime animadvertisti, nec ad alia etiam, quæ supra p. LII. recitavi, quæ scilicet fructum, quem Pontifex ex Homocentricorum libri lectione ad anni reformationem, sanctumque Pascha terminis justis figendum capere posset, significant. Ista siquidem non satis idonea reputasti, quæ dicteris tuis inservirent, ac propterea missa fecisti, cordique potius tibi fuit, alio etiam loco, nempe p. 206. eandem in Fracastorium censuram refricare; quare ibi ita scripsisti: *Literæ quibus hunc (Homocentricorum) Paulo librum dedicavit Fracastorius, si dicendi*
Vol. II. 1 *genus*

*genus species, graves sunt, & elegantes, si rem ipsam, & sententiam, animi ad adulandum compositi testes certissimæ. Æquius, ut spero, Mencheni, censebis de his, quibus te hucusque compellavi, non animo quidem ad carpendum composito, sed veritatis tuendæ studio. Quo ipso pariter adnotabo, te haud mediocriter caligasse ad Giberti patriam, pro qua Veronam habuisse videris p. 164. ad Francisci Turriani genus p. 162. & sq., de quo mox dicam, ad Fracastorium denique, cui, ob medicæ artis operam Tridentinæ Synodi Patribus præstitam, traditum amplissimum a Paulo III. stipendium, de quo ipse p. 59. ex Sleidano, e memoria tibi excidisse visum est, ut novo scommati locum faceres, hæc scribens: *Nec dubito, quin promeritam ingeniosæ assentationis mercedem tuleris. Nihil tamen de illa Fracastorius. Forte syderum illorum, quorum ipse expers fuit, regendam ei dedit partem aliquam.**

Injecta Francisci Turriani mentio me monet, ne §. hunc absolvam, quin aliqua tradam de ipso, aliisque insignioribus POUR comitibus in Legatione, de qua hucusque actum est. Inter Epistolas Virorum Illustrum Italica lingua exaratas, quas Dionysius Athanasius, aliique plures post ipsum collegerunt, bene multæ extant ejusdem Turriani, nec desunt quæ datæ visuntur ex Flandria, dum in ea regione cum POUR Legato versaretur. At legendæ præ ceteris binæ ad Carolum Gualteruccium de Giberti morte sanctissime obita agentes, & unæ ad Benedictum Rhambertum

rum de eadem, quæ lacrymas profecto elicient ex eorum oculis, quotquot, non limis, Romanæ Ecclesiæ fœtus, pios & præclaros, aspiciant, & de quibus ipsa iuste conqueri non valeat, Virgiliano illo, *Nescio quis teneros oculis mibi fascinat agnos*. Mirum, eas omnes Collectiones ignotas fuisse Menchenio, ut ipse de Fracastorii Epistolis loquens pag. 222. fateatur; nam, ut Athanasii illam Heterodoxi facile agnoscerent, & libenter amplecterentur, effecit cura a Vergerio suscepta in edendo libello, officina hominis illius urique digno, cui titulus, *Giu-dizio sopra le lettere di XIII. buomini illustri publicate da M. Dionigi Atanagi, e stampate in Venezia nell'an. 1554*. Vergerium dixi, duce Joan. Georg. Schelhornio Amœn. Histor. Eccles. & Liter. T. II. p. 7. cæterum nec Vergerii, nec alterius cuiusvis Auctoris nomen præfert libellus ille in Romano Indice scriptus, a Schelhornio vero in medium allatus, ceu susceptæ de M. Antonii Flaminii religione, illius Tomi initio, tractationi opportunus, idoneusque, qui Catholicis ipsis, Flaminii pietatem quotquot magni æstiment, fucum faciat. Contra ex Collectiones multo aptiores censendæ erant, quæ absque fucocomper-ta facerent Menchenio quæcumque de ejusdem Turriani patria, genere, vitæque Instituto frustra se diu investigasse fateatur, & de quibus, postquam ex Carminibus M. Ant. Flaminii, quantum scire satis foret, percepisse se affirmavit, nonnisi tamen involuta, ne dicam inter se pugnantia, eloquitur p. 162. & sq. in

hunc modum: *Patrum habuit Rhaimundum, unde patrem ei M. Antonium, aut, quod dubitanter magis affirmarem, Rhaimundum fuisse colligo.* Unde, quæso, colligit Menchenius, monstratum ei in Flaminii Carminibus Francisci patrum, nomine Rhaimundum, patrem ejusdem potius fuisse quam patrum? Id agens, profiteri videtur, se ex illis cognovisse non quantum satis, sed plus quam opus foret scire. Falso etiam collegit, Francisco patrem fuisse M. Antonium, quem utique fratrem habuit Rhaimundus, at frater pariter eorundem Julius, a quo Franciscum procreatum fuisse discimus ex egregio Opere, cui titulus, *Verona Illustrata*. Præterea non erat cur Menchenius cespitaret in patria, & genere Francisci, ita scribens: *Solum natale idem ei consigit, ac Fracastorio. Parrisii Veronensis dignitatem, nescio, an a parentibus acquisitam, an sua partem virtute tenuit.* Rhaimundus, & M. Antonius Turriani ipsum certe tuto manuducebant ad dignoscendum in Francisco germen familiæ illius, de qua ipsemet p. 158. ita locutus fuerat: *Fuit splendidissima Veronæ, multisque in literas meritis nobilissima gens Turrianorum, Hieronymo in primis patre, filiisque M. Antonio, Joanne Baptista, & Rhaimundo insigniter nobilitata.* Hæc tamen Menchenio Francisci Turriani genus quærenti lucis minus habuisse videtur. Quid? si Turriani illi omnes, Franciscus in primis, aperte omnibus sese prodant in Collectionibus paulo ante indicatis, ad quas propterea Menchenio confugiendum erat, potius quam

quam ad Indicem Carmin. Flamin. Edit. Patav. 1727. unde edoctum se scribit p. 161. Rhaimundum Turrianum (quem gratis omnino fratrum natu minimum fuisse suspicatur) maturiori ætate factum fuisse Episcopum Comensem, & Aquilejensem. Portenta fabularum hic loci, potius quam historicam veritatem, placuisse video Menchenio, quid enim monstrosius, quam Rhaimundum, de quo agimus, cum alio Rhaimundo Turriano Mediolanensi, qui ante trecentum fere annos utrasque eas Insulas tenuerat, confundere? Reponet Menchenius, Collectiones Epistolarum, unde historica illa veritas eruatur, frustra a se diu conquisitas fuisse, easque nancisci, opus fore laboriosum, & intra anni spatium vix absolvendum. Ita ipse loquitur p. 222. de Fracastorii Epistolis, sermone patrio scriptis, agens. Non vero deerit forte, qui ipsi respondeat, multo utique, quam operam in ea per investigatione insumere, pronius & expeditius esse, scommata in Romanum Pontificem, Catholicosque omnes, quaqua arrepta occasione, jactare.

Præter Franciscum Turrianum Polus itineris comitem habuit Adamum Fumanum, ut certum me faciunt MSS. Aloysii Prioli literæ, licet de ea re ne verbum quidem legatur in Selectis doctorum Virorum testimoniis, quæ præmissa visuntur in Patavina Editione an. 1739. ejusdem Fumani Carminum, nec in Giberti Vita superius citata, cujus Cap. XXIV. pag. LIX. inter ministros & familiares insigniores Giberti Fumanus laudatur. Prioli Epistola Leodio data est die

die 28. Junii, hæcque ejus sunt verba, *Si rimanda in Italia alquanti della compagnia, fra quali il Vesco-vo vuole che per suoi bisogni il Torre torni a Verona, Mr Adamo, e Mr Lombardo resteranno con noi.* Fumanum Veronensis Ecclesiæ Canonicum, utraque lingua disertissimum fuisse sat comprobant testimonia illa. Unum ipse proferam ex Præfatione ipsius ad D. Basilii Operum Versionem a se confectam, quod in ea Poli Legatio Britannica commemoretur, solo tamen Giberto inter ejusdem comites nominato. De diligentia sua ad eam Versionem adhibita Fumanus in ea Præfatione ita loquitur: *Biennium jam, antequam difficillimæ ac periculossimæ Britannicæ illius Legationis Pontifex Summus Paulus III. fortissimo ac sanctissimo Viro Reginaldo Polo Gibertum comitem ire jussisset, cum ego etiam (ut tute poses meminisse) Romæ essem una, exemplaribus ibi compluribus ex Vaticana Bibliotheca conquisitis, consultisque, tantum paucis diebus effeci, ut non usquequaque posita me ea in re industria pœnitet. Nam loca multa, quæ in hoc, qui modo Græce editus circumfertur, varie erant depravata, ita ex illis correximus, ut sancte affirmare possim, Latini hunc, si non tam elegantem tamque commode, ut oportuisset, expressum, ac certe multis in locis illustriorem ad intelligendum fore, quam Græcum.* Ea illa est Præfatio quam superius pag. xxxix. inscriptam diximus Victorix Columnæ, & de hac sapientissima forma ibidem narrat Fumanus, eandem, quum Romæ Caput nescio quod Operum Divi Basilii, Latine red-

redditur, sibi recitari voluisset, ita eo visam esse delectari, ut dixerit, non purare se ab Autore ipso sua lingua elegantius esse conscriptum. Quod autem affirmat Fumanus, ejus Versionis provinciam se ex imperio Giberti, qui mirum in modum eorundem Operum lectione capiebatur, suscepisse, ea confirmant, quæ de Giberti cura in extruenda Veronæ typographia, unde veterum Patrum volumina in lucem prodirent, diximus in Cap. III. Diatr. eandem in primis extollentes allatis in medium verbis Erasmi, qui in Epistola ad Germanum Brixium bona omnia apprecatur Præfuli illi Veronensi, quod suis impensis de parando studiosis omnibus insigni beneficio satageret: *Usinam (ait) hoc exemplum amulentur Abbates, & Episcopi nostri prædivites*. Fumanum Poësi excelluisse fidem faciunt ejus Carmina eleganter excusa una cum illis Fracastorii in Patav. superius laudata Editione.

Lombardus, POLI & ipse itineris comes, in quibusdam etiam POLI literis nominatur, nec alius forsitan a Lombardo, Turriani, & Fumani cive, de quo hæc habet Panvinus in libro de Urbis Veronæ viris doctissima, & bellica virtute illustribus: *Bartholomæus Lombardus, Veronensis, dignus admodum est, qui Philosophorum Veronensium albo a nobis adscribatur. Hic enim Aristotelicæ disciplinæ peritissimus, cum Vincentio Madio Brixiano Philosopho eximio, communes explanationes scripsit in librum Aristotelis de arte Poetica, quas Madius ipse post obitum Lombardi cum suis annotationibus edidit, apposita Lombardi Præfatione in Aristot-*

*ſtotelis Poeticam, quam ad Inſtammatos in Academia Patavina habuit. Ejuſdem Bartholomæi Lombardi laudes plenius proſequitur in Præfatione a Panvinio indicata Vincentius Madius, ſaſſus inter ſe, & Lombardum mutuam amicitiam ex amœniſſimis Philoſophiæ ſtudiis ortam, longa plus annis viginti conſuetudine, conjunctiſſimam vigiſſe. Extat vero inter Epiſtolas Italicas Hieronymi Fracaſtorii, Joanni Baptiſtæ Rhamnuſio datas, recitataſque in Collectionibus Thomæ Porcachii, & Bernardini Pinii, una, qua affirmat, ſe neque Robortelli, neque Madii in Poeticam Explanations vidiffi, & de Madio addit, *che intendo hâ fatto favor grande al noſtro povero M. Bortolameo Lombardo attribuendogli tanto.**

Aliquid dicendum ſuperellet de Aloyſio Priolo; at quoniam plura jam de eo diximus in Diatriba, & quoniam non hujus tantum itineris POLO comes adfuit, ſed, ejusdem velut alter Achatès, nunquam ab ejus latere diſceſſit, ac proinde frequentiffime tam in Vita, quam in Epiſtolis POLI memoratur, id unum de ipſo hoc loco tradam, hunc POLI impulſu, dum Leodii moraretur, acres ſtimulos addidiſſe Coſmæ Gherio, de quo ſupra, ut cœptam Roſſenſis Cardinalis Vitam perficeret. Id diſcimus ex Prioli Epiſtola MS. data Leodii die 5. Junii, in qua hæc leguntur: *S. S. Rîna ſpera che V. S. debba ſcriverla (la Vita del veramente beato Roſſenſe) e lo deſidera offai.... O ſe ce la mandate un giorno ſcritta all' improvifo, quanto ci fareſte coſa grata!*

§. III.

Ad Epistolas

XXI. XXII. XXIII. XXIII. XXV. XXVI. XXVII.

XXVIII. XXVIII. XXX. XXXI. XXXII.

XXXIII. XXXIII. XXXV. XXXVI.

SEXDECIM Epistolæ, quas §. iste complectitur, datae sunt omnes, dum POLUS Leodii versaretur, scilicet a die 10. Jun. usque ad diem 21. Augusti. Causam, qua ductus, ad eam Urbem, relicta Cameracensi, migravit, in hunc modum declarat ejus Vita num. X. *Ibi (Cameraci) aliquandiu commoratus, cum non satis tutum sibi illud domicilium esse non obscurè animadvertisset, alio se se recipere statuit. Nam paulo ante factus erat certior, se perduellionis reum a Rege declaratum, ac publice quoque eo nomine proscriptionem in se latam esse; ac non id tantum, verum etiam, si quis eum interemisset, ei quinquaginta millia aureorum nummum, necis præmium esse constitutum. In tantis difficultatibus atque periculis extitit unus Erardus a Marchia Cardinalis, idemque Episcopus Leodiensis, qui eum, interposita fide publica, Leodium ad se invitaret. Eo profectus, perhumaniter, ac plane fraterno amore ab amplissimo illo viro est acceptus, atque liberalissime tractatus. Sex menses illic permansit, expectans dum Anglicanæ res meliore loco esse inciperent, quemadmodum Caesar, & Galliae Rex, fore promiserant. Sed, dum ii sua nimis studiose conservare cupiunt, discordiis ac dissensionibus suis tyrannicam Angli domi-*

*nationem confirmant, sibi que ab eo illudi patiuntur. Sex mensium spatio, quod Leodiensi POLI domicilio ea Vita tribuit, palam refragantur Epistolæ mox recensendæ, intra terminos, ut dixi, duorum mensium cum dimidio conclusæ, & fortius adhuc refragantur & ea, quæ easdem proxime præcedit, die 18. Maii a POLO Cameraci exarata, & quæ proxime ipsas subsequitur data ab ipso pariter, in Italiam jam reduce, pridie Calendas Octobris. Non igitur ad solum Leodiense domicilium referendum est spatium illud, sed putandum est a POLI in Galliam ingressu usque ad finem Legationis, quæ cœpisse censenda est mense Martio, & mense Augusto expirasse; nullo quidem fausto exitu, si ad causam ejusdem inspiciamus, at maxime fausto, si animo revolvamus POLI in ea Legatione administranda virtutes præclaras ita earum Nationum oculis eluxisse, ut in omnium admiratione forent, propterea quod perfectum Viri Apostolico munere fungentis exemplar offerrent. Vitæ contemptum, quem plura jam superiorum Epistolarum loca comprobarunt, manifestius demonstrat numeri X. ejus Vitæ initium, quod hujusmodi est: *Eo tempore Anglus Senatui apud Belgas, in quo erat etiam Leodiensis Cardinalis, quatuor millia peditum, solus ad decem menses stipendiis, auxilio adversus Gallos vissum se pollicitus fuerat, si POLUM in suam potestatem traderent. Id cum Leodiensis POLO patefecisset: Errat Rex, inquit ille, qui meæ propterea vitæ insidietur, quod magno me aliquo malo affectum iri existimet,**

met, cum potius contra eventurum sit, mihi enim bisce insidiis nil aliud, quam quies queritur; similiterque Rex facit, ut si quis dormitum ire cupienti vestem ipsam velit detrahere. Præclaros hosce sensus, Christiano Heroe vere dignos, Epistolæ etiam, quarum recensio- nem aggredior, confirmabunt.

Omnium prima scripta visitur ad Paulum Pontificem, hisque verbis inchoatur: *Magna jactati tempestate, in eam tandem Urbem pervenimus, quam Sanctitas Tua portum nobis tutum, & certissimum in quavis necessitate perfugium, modo illuc penetrare possemus, futurum prædixeras. Pervenimus, inquam, Leodium, atque ita pervenimus, ut cum nihil magis in votis haberemus, nihil magis contenderemus, cum nihil denique, in quo opera nostra valere posset, a nobis intentarum relinqueretur, ut eo accederemus, unde bidui iter abeamus, vix post quadraginta dies id assequi potuerimus: tantum conatus adversariorum, quasi validi venti resistentes, potuerunt, qui nos suo impetu, & terrore ex tota provincia ejicere, & Romam, unde venimus, repellere contenderunt. Atque hoc illi quidem, si nos perdere non possent, quod ante omnia spectabant, ut variis modis tentarunt, quasi secundo loco sese perfecturos existimabant. Eadem deinde unice versatur in commendanda egregia virtute, & præstanti benignitate Antistitis Leodiensis, qui Polo officia omnia cumulate præstiterat, quæ, ut ipse loquitur, vel a filio obsequentissimo, vel ab amico fidelissimo, vel a collega conjunctissimo expectari poterant. Subdicunt tandem:*

Reliqua, quæ ad negotium mihi a Sanctitate Tua commendatum attinent, quoniam de his Reverendus Veronensis ad Reverendum Protonotarium, Sanctitatis Tue Secretarium, proximis diebus diligenter perscripsit, ne molestus sim Sanctitati Tue, eadem omittenda duxi, Tueque Sanctitatis pedes humillime osculor. Datum Leodii x. Junii M.D.XXXVII. Eodem die, eodemque de argumento scripta est Epistola ad Sacrum Collegium, superiori proxime juncta. Falsus in ea Polus impositam sibi ex sola pietate a Summo Pontifice provinciam, a se ex sola etiam pietate susceptam fuisse, Reliqua (inquit) si non respondeant vobis, tamen æquo animo sunt ferenda, ne non tam Dei voluntate, quam nostra, nisi videamur, si eventus rerum, quarum solus Deus est dominus, quod præter nostram voluntatem accidunt, ægre nos ferre ostendamus. Ei Epistolæ subjungitur Cardinalium responsum, quo POLI virtutibus collaudatis, de summa negotii illi commissi difficultate in hunc modum loquuntur: Non ea res suscepta est, quæ lenitatem perferret, sed aspera admodum, & duræ tractationis; cui tamen æquanimiter se accommodare oportet, cum tristitia, & inamœna quælibet tolerare sit æquum, quicumque in Vineâ Domini laboramus. Deus, & laborem leniet, & exitum dabit, quem expectamus, cum reditu optato, felicem. Eodem tandem die consignata est Epistola ad Contarenum, quæ statim post tres illas recitatur. POLUS in ea prius agit de re pecuniaria, quam Contarenius apud Pontificem procuraverat, actif-

atque huic ea de re gratias, dolet propter vim naturæ suæ illatam ab extraordinariis Legationis suæ sumptibus, *Sed necessitati* (inquit) *resistere non potuimus, cui omnia cedunt, quæ, ut habet antiquus versus, ipsum summum exsuperarent Jovem.* Quod vero ad Legationis ejusdem causam spectat, præmissa studii sui erga Henricum Regem significatione, accusataque ejusdem Consiliatorum voluntate, qui omni loco, & tempore calcaneum suum observabant, se maxime sperare subjungit rem tandem optime successuram, si in ea vel mediocris cura adhibeatur; qua ratione clarissimi Israelitæ contra fratres Benjamin pugnantes, Deo duce illis providente, gloriose vicerunt. Demum hisce verbis Epistolam absolvit: *Quod vero in altera parte litterarum tuarum scripsisti, Pontificem ardentem perseverare in ipso suo instituto, & optimo suo animo de Reformatione, valde quidem animum meum exilarasti: & non minus in illis Philippi Melancthonis capitulis, quibus tuam sententiam adjunxisti, quæ libentissime docta, & pia tua censura examinata legi, & in maximam spem veni, Pontifice perseverante in censura morum, in cæteris non ita magnam futuram controversiam, ut non facile ad professionem unius fidei in charitate omnes provinciæ consensiant. Quod pro sua misericordia Christus hoc misero seculo concedere dignetur, qui te sibi, & Ecclesiæ diutissime servet incolumem.* Quibus verbis quid clarius ad testandum Pauli Pontificis in urgendo Reformationis negotio optimum animum? & ex iis etiam di-

discimus, articulos a Philippo Melanchtone in Conventu Smalcaldico propositos, Contareni quidem censuram promeruisse, at eam non solum doctam, & piam, sed quæ spem Ecclesiasticæ pacis obtinendæ, Pontifice perseverante in censura morum, foveret, potius quam præscinderet. Eos articulos, & quæcumque in illo Conventu seu gessit seu scripsit Melanchton, fatentur Heterodoxi eorum rebus haud parum incommodare, ut facile intelligit, qui pro dignoscenda ejusdem Conventus historia adeat Commentarium Sechendorffii lib. III. Sect. 16. §. LV. præsertim in Additione.

Adnotantur n. XXV. literæ, quibus Polus respondet iis, quas die 22. Maii a Contareno datas acceperat. Spectantia ad rei nummarie negotium, paucis expedit, dolens, ut in aliis fecerat, sibi opus fuisse ea flagitare, quæ in minimis suis curis semper ponenda statuerat; nec fusior est in expendenda seu celeris sui in Italiam reditus, seu longioris in Belgio commorationis utilitate. Quoniam tamen Contarenius ei scripserat non quidem reditum nimis accelerandum, sed tamen cavendum, ne in angulo diutius delitesceret, quod certe non satis dignitatis habere videretur, ita Polus reponit: *Quod ad banc partem attinet, scito, ut delitescam, hoc mihi per adversarios minime licere, qui, multo magis quam vellem, per nuncios, & speculatores suos, non solum per banc provinciam, sed omnes vicinas regiones, meam hic commorationem celebrari faciunt, sic autem omnia vestigia*

Agia mea observant, ut non modo hic latere, sed neque aliquo me movere possem, ut non facilius exercitus delirescere, quam ego hoc tempore possem. Quod si ea præcipua mihi cura esset, ut meæ salutis consulerem, primo quoque tempore hinc ut aliqua ratione me subducerem, in primis conandum judicarem. Verum si quod magis conducatur, potius est attendendum, prodesse maxime, nulla vero ex parte obesse dignitati posse iudico hic meam commorationem ad tempus. Eum tamen celem reditum tam Pontifici, quam Contareno placuisse intelligimus ex hujus literis datis pridie Calend. Julii. Multum tibi times (ait Contarenius de Pontifice loquens) in iis regionibus degenti, quem censes summa diligentia servandum esse, veluti pretiosum thesaurum, ut ejus verbis utar, cum aliis rebus, ac commoditatibus Ecclesiæ, tum melioribus temporibus; ideoque appetentibus etiam Calendis Novembribus, quibus indictum Concilium est, reor, eum decrevisse, ut ad nos tuto redeas. Addit, se non tantum summo desiderio POLI videndi, ac fruendi jucundissima ejus consuetudine ductum, verum e Rep. esse censere, ut cito redeat, nam (inquit) nullum aditum conjicere possum patere nobis ad sanandum, aut aliqua ratione curandum eum morbum, cujus curationem summopere cupimus. Pauculis diebus post eas Contareni literas, suas dedit ad POLUM Cardinalis Sadoletus, officiosas tantum & breves, quibus nempe dolet POLI conatus non eum habuisse exitum, qui in votis erat: Sed hoc (inquit) æquiore animo fero, quod ita
pra-

prævideram. Tu modo saluum te nobis exhibeas, atque restituas. Occasiones aliæ non deerunt. Datæ sunt Roma IV. Nonas Julii. Contareni Literas illas recipiat Collectio nostra n. XXVI, & has Sadoleti num. XXVII.

Tres autem numeri, qui subsequuntur, adnotandis mutuis POLI, & Contareni, interjectisque inter ipsas Epistolæ ad POLUM datæ ab Anglo juvene, Lovanii literis operam dante, fragmentis inserviunt. POLI Epistolæ pars prima breviter perstringit angustias, in quas ipse conjectum se viderat, antequam Leodii receptus fuisset; breviter, inquam, nam de hisce rebus binas jam ad Contarenum, & ad Pontificem literas scripserat, quas ad eorum manus pervenisse existimabat. At valde efficaciter inculcat, quæ faciunt ad causam diuturnioris suæ in eis regionibus commorationis. *Nec vero (ait) de indignitate est timendum, cum nihil magis dignitatem tueatur, quam quod ausi sumus, & audemus contra tot minas in his locis subsistere, in quibus causæ adversarius minime omnium nos manere velit, & ejecturum minatur. Quod si nunc discederemus, etiam ejecisse gloriaretur. Sed hoc non tanti existimandum est, quid ille aut dicat, aut gloriatur, nisi eadem res multorum bonorum animos magis fortasse quam quicquam eorum, quæ hætenus contra illorum spem acciderint, dejiceret.* Statim subdit, se ei mittere exemplum literarum, quas Anglus quidam Vit bonus, Lovanii studiis incumbens, sibi miserat, & quibus quid de ea
com-

commoratione sua iste sentiret, quid consilii daret ad religionis causam adjuvandam, Contarenus intellexeret. Hæc, ut dixi, in prima Poli Epistolæ parte leguntur; iis vero statim subiungitur: *Hactenus jam scripseram, cum ecce Pontificis litteræ mibi redduntur, quæ inanem omnem priorem deliberationem, quam superioribus scriptis de mea hic commoratione sum completus, ostendunt. Ille enim me revocant, & primo quoque tempore reditum ornare jubent. Quibus cum promptissimo animo parere sim paratus, frustra quidem priora scripta mitto, nisi forte hoc ad rem facit, ut ex illis, & ex iis, quas nunc scribo, scias nihil tam fixum in animo meo esse posse, quod non statim ad imperium illius, cujus obedientiæ me totum dedi, sim rejeçturus. Eandem obedientiam se Pontifici ipsi datis literis testatam facere affirmat, nec tamen dissimulat, se optasse, ut vel agricolarum patientiam tali in causa, qui agricolas animarum esse profitemur, ostenderemus. Plura postea habet de itineris securitate, atque ita loquitur: Quod reliquum est, cum quantum erit in nobis procuraverimus ad itineris securitatem (ne si aliter faceremus, ut nunc sunt tempora, temere nos processisse videri possemus) alacres, ut spero, postea nos itineri dabimus, præsertim cum hac primum spe nos consolati fuerimus, si quid adversi acciderit, id nobis Dei voluntate accidisse, & ob ejus causam nos pati, & cum Dei filio compati. Quod si compatiamur, & conregnabimus. Rogat tandem, ut Contateno curæ sit, ne Episcopus Veronensis post graves labores, quos pertulerat, il-*

lum etiam adungere compellatur, scilicet Romam usque progrediendi, postquam Veronam, sedem suam, adierit. Datæ sunt hæc POLI literæ 21. Julii. Eo ipso die suas dedit Contrarenus ad POLUM, at breviusculas ex temporis angustia. Significat, se nudius tertius cum Pontifice egisse, ut literæ Apostolicæ Regi Romanorum, Regi Galliæ, & Archiepiscopo Coloniensi scribantur, quibus a Principibus illis efficaciter contendatur, ut tutum ei reditum procurent; negotiumque earum mittendarum Bloisio datum fuisse; Pontificem tamen reditum per Galliam præferre, ubi agendum non foret cum tot Principibus, quorum diversæ sunt factiones: *Hæc sententia (inquit) mihi quoque magis probatur. Deus Optimus diriget gressus vestros. Cadent a latere vestro mille, item decem millia, ad vos autem non appropinquabunt. Ego aridissime exspecto vestrum reditum.* At ab illa sententia longe aberat POLUS, qui in superioribus eidem ita scripserat: *At certe nimis recens est hæc plaga, quam ex nimia credulitate accepimus, dum Cæsaris Oratoris verbis sine litteris de nostro in Flandriam transitu crederemus (quæ præcipuas difficultates, & pericula maxima peperit) quam ut iterum spei tantum nostræ, nec litteris, nec verbis eorum adhuc confirmatæ, simili in periculo credamus. Sed Domino credimus, & in Domino confidimus.* Ut aliquid dicam etiam de Angli illius juvenis ad POLUM literis, quæ jam jam allatas interjacent, harum exordium hujusmodi est: *Libenter accepi ex hoc tabellario, te isthic menses aliquot*
com-

commoraturum, Pater Sanctissime, libentius auditurus, se in his regionibus hybernaturum, quia res Britannicæ Ecclesiæ, & Patriæ tuæ salus necessario id exposcere videntur. Duo postea ceu valde utilia religionis causæ futura proponit. Primum, ut Summi Pontificis autoritate indicto prius universæ Ecclesiæ jejunio, quod Jovis die quopiam inchoetur, receptaque ab omnibus, quarto, nempe Dominico, die, Eucharistia, Supplicationes ubique fiant, sed divulgata causa, Sacerdotibus cum populo Deum orantibus, ut universæ Ecclesiæ pacem, ac concordiam restituat, ut Germanos, ac Britannos ad unitatem Ecclesiæ revocet. Id consilii adeo POLO arrisit, ut Contareno in iisdem literis scribere non dubitaverit: *Memes certe mei ipsius suppudebat, cum istam legerem, quod non prius mea sponte de hac re cum Sanctissimo Domino Nostro egissem, quod plus causæ prodesse posse nunc video, quam non modo censura illæ, & execrationes, de quibus toties est actum, sed vel quicquam illorum, quæ vel ante, vel hoc tempore excogitare potui.* Secundo loco, Anglus ille proponit, ut libellus aliquis, Paulinam charitatem, ac pectus referens, in publicum prodeat typis excusus, qui unitatem, & auctoritatem Ecclesiæ tueatur, quique, quantum inter Regiam potestatem, & Pontificiam intersit, luculenter declaret ex Sacræ Scripturæ, ac Sanctorum Patrum autoritate, & sententiis, confutans eum librum, qui eodem argumento ante aliquot annos prodierat in Britannia. data opera, ut corrumperet,

ac tenebris offuscaret veritatem; *Quo in libro* (subdit) *consilium itineris tui, ac Legationis a te susceptæ aperiri poterit, aliæque Apostolico spiritu tractari, quæ ad faciendam Ecclesiæ pacem, atque concordiam, aut ad emolliendos obduratorum animos facere videbuntur. Istiusmodi Opusculum non tantum Britannis conducet, sed universæ prorsus Ecclesiæ. Tandem juvenis ille Christiano candore subungere non est veritus: Quæ ad Regem, & ejusdem Consultores a Tua Paternitate in Britanniam scripta privatim mittuntur, ea crede cum maximis cæcinnis excipi, & ceu nihil ponderis habentia irrideri.*

Hic ipse Angli libellus, non Latina tantum, sed & Græca lingua exaratus, quomodo omni laude dignus ob pietatem, & eruditionem tam Pontifici, quam sibi, visus fuerit, Contarenus explicat literis numeri XXXI. quæ præterea declarant tres causas, quibus Pontifex adductus fuerat ad Polum in Italiam revocandum: *Prima* (inquit) *quod non sine indignitate putabat se isthic amplius moram trahere absque spe ulla quicquam efficiendi; deinde, quod, & tibi timeret, ac etiam vereretur, ne Leodiensis, magis quam par esset, incommodi caperet ob diuturnam vestri curationem Leodii; postremo, cum indictionis Concilii tempus, Kalendæ, inquam, Novembres, jam prope esse incipiant, summopere concupivisse, ut ad id tempus tu quoque nobiscum adesses. Subdit tamen, consilium vel reditus, vel mansionis, ejus judicio a Pontifice permitti: Facias tu id, quod magis in rem Christiana-*
nana

nam fore existimabis. Hæc summa. Nescio, an hæc nostræ litteræ te sint inventuræ in Flandria, an in itinere. Deus Opt. Max. dux tui itineris est. Quicquid evenerit in meliorem partem accipito. Nonnulla tandem habet de magno Turcarum apparatu, quos in Italiam trajicere posse Pontifex, alii que maximopere verebantur. Datæ sunt literæ 12. Augusti. At ante biduum suas Contareno dederat POLUS n. XXXII. signatas, quibus eidem parata jam omnia ad reversionem significat, nec aliud expectari, nisi ut Leodienſis Cardinalis, Aula Reginae relicta, Leodium ipse reverteretur, quippe qui Veronenſi Episcopo, se aduenti, professus fuerat, se non posse pati, ut prius e provincia discederemus, quam mutuo salutaremus.

POLUS itaque quam citius Leodio discessurus, officiosas literas dedit Domino de Prat, Domino Scerperio, & Domino Archiepiscopo Panhormitano, quibus omnibus grati animi sensus declarat ob exhibita ab ipsis (primas in Reginae Consiliis partes tenebant) erga se singularis humanitatis officia; testatur insuper, se immortaliter debere, ac debiturum Leodienſis Antistitis non humanitati tantum, sed plusquam Regiæ liberalitati. Hæc cujusmodi fuerit statim ex MSS. Prioli literis aperiam. Tres illæ, quas paucis verbis modo complexus sum, præferunt numeros XXXIII. XXXIV. XXXV. datæque visuntur uno eodemque die, quo illæ ad Contarenum.

Claudit præsentis §. censum POLI Epistola ad hunc ipsum data 21. Augusti, dum crastino die Leodio foret

foret discessurus, & in ea quoque humanitatem, & munificentiam Leodiensis extollit, additque, nihil ab ipso omissum, ut itineris sui securitati consulere.

Regiam hanc Leodiensis illius Antistitis liberalitatem manifestiore adhuc reddunt MSS. Prioli Epistolæ, eamque propterea, non aliis verbis repræsentabo, quam quibus illam exposuit idem Priolus ad Beccatellum scribens eo ipso die 21. Aug. quo laudatam a POLO vidimus in Epistola jam jam recensita. Ita autem se habet: *Dimani piacendo al Sig. Dio si partirò. Dappoi le ultime mie, per le quali vi scrissi l'arrivar del Rño Leodiense in questa Città, e l'ottima ciera che l'aveva fatto al Rño Legato, mostrandogli un animo benivolentissimo, e più che paterno, S. S. Rña ogni dì, ed ogni bora ha consinuato in più dimostrargli sal suo ottimo animo. E tra l'altre cortesie, il giorno dappoi l'arrivar suo gli mandò squarciato uno scritto delli Scudi 1500. che S. Sig. ricevè da lui nel nostro giunger qui; ed altri doi dì dappoi questo gli mandò altri doi mila Scudi, pregandolo che l'volesse per amor suo goderli in una Credenza d'argento, o in quel modo che più gli tornasse comodo: nè valse resistenza alcuna, che bisognò che li accettasse; e già questi doi mila Scudi sono stati rimessi al Clarifs. M. Tomaso Contarini nostro, che averà cura di far fare gli argenti con le arme del Rño Leodiense, la cortesia, ed amorevolezza del quale, oltra le narrate, in verità è tanto grande, che maggiore non si potria desiderare. Il Signor Dio glie la renda. Il Sig. Legato scrive in genere a S. Sant. ed al Reveren-*

rendiss. nostro di ciò, ma Monsig. di Verona in particolare al Segretario di S. Sant., e si lascia intendere, che li mille e cinquecento Scudi gli saranno fatti buoni a conto delle spese, perche avranno tanto manco gravèzza delle spese straordinarie e fatte, e che si faranno in questo passar, secondo il consilio di colui che ci guida. En, quænam fuerit regia Leodienſis Antistitis liberalitas, de qua propterea Polus ad Dom. de Prat vere scribere potuerit, *eam tantam fuisse, ut omnes fere thesauros, arcasque suas mecum videatur voluisse esse communes.* Eandem liberalitatem luculenter testatam reperio in Erasmi Epistola, quæ MCXXXVIII. est Baravæ anni MDCCIII. Editionis, in qua Cardin. Leodienſi ita scribit: *Audio te non solum ditionem tuam, verum etiam Cæsareæ ditionis urbes magnificis ædificiis exornare; quæ res tibi non mediocrem liberalitatis, atque adeo pietatis in Rempublicam laudem conciliat: fatentur enim omnes, merito in unum tantum opum ac dignitatum congestum, qui quod nactus est facultatum aut splendoris, non sibi vindicat, sed ad publicam confert utilitatem.* Hortatur deinde ipsum Erasmus, ut opibus suis Collegii trilinguis, quod nuper Lovanii institutum fuerat, commodis faveret, qua ratione optime de studiis promeritus, quem admodum apud homines plurimum veræ gloriæ comparatur, ita apud Deum rem cum primis gratam fœneratetur, nam (inquit) *quo verbo potius utar, quum pro temporaria munificentiâ cælestis vitæ præmiûm reponitur? Fœnori huic operam revera dedisse*

disse Erardum a Marka docent nos plures libri ab ipso Erasmo, aliisque eidem inscripti, nam eorum Praefationes fidem faciunt, insignia beneficia in literas, literatosque conferri ab ipso consuevisse, ac proinde verum esse demonstrasse, quod ipsi in eadem Epistola Erasmus significaverat, videlicet, qui hoc animo sit, ut quantum potest, tantum & velit omnibus benefacere, huic quodammodo praestare officium qui vellicat aurem, admonens, ubi recte valeat beneficium collocari. At majorem laudem promeritum fuisse Cardinalem Leodiensem ex maxima cura suscepta in moribus Diocesis suae, Cleri praesertim, emendandis, eique negotio valde utilem operam Polum contulisse, ex proximo §. innotescet.

Hunc claudio ex MSS. Prioli literis ea decerpens, quae edita a POLO in Leodiensi domicilio Christianae pietatis exempla patefaciunt. Quam sancte ibidem iste, sui que horas partirentur, Priolus Beccatello die 28. Julii his verbis exponit: *La mattina ogn'uno si sta nella sua camera fino a un' hora e mezza innauzi pranzo, nella qual' hora convenimo in una Chiesavola domestica, ed insieme cantiamo le ore more Theatinico senza canto. Monsig. di Verona è il nostro Maestro di cappella. Dette le bore, si ode Messa, e poco dappoi si disna: a parte della mensa si legge S. Bernardo: poi si ragiona. Postquam vero exempta fames epulis &c. il Vescovo legge ordinariamente un Capitolo d' Eusebio de Demonstratione Evangelica: si continua, e ripiglia dappoi qualche onesto e grato ragionamento che dura fino a una,*

o doi bore dopo mezzo giorno; ed allora ogn' uno ritor-
na alla sua camera, ove si sta fino a un' ora e mezza
innanzi cena: a quell' bora cantiamo Vespere, e Compie-
ta; e dappoi il Rmo Legato si ha tandem lasciato exo-
rare di leggerci le Epistole di S. Paolo alternis diebus;
ed ha incominciato dalla prima a Timoteo, con somma
sodisfazione del Vescovo, e di tutti noi. O quanto desi-
dero e voi, ed il nostro dabbenissimo Vescovo di Fano a
questa santissima lezione da questo santissimo uomo con
tanta riverenza, ed umiltà, e con tanto giudizio letta,
che io non saprei certo desiderar meglio! ne credo che l'
amor m'inganni questa volta. Spero dalle micche ch'io
ne racogliero potervene dar buon saggio, quando al si-
gnor Dio piacerà che ci troviamo insieme. Alquanto
dopo la lezione si cena: si va per una o doi bore in barca
per il fiume, o in l'borto passeggiando, e ragionando sem-
pre di cose convenienti a questi Signori; e spesso spesso,
anzi cotidianamente desideriamo, e chiamiamo il Rmo
vostro, e la sua compagnia a questo nostro honesto, e bel
tempo, ringraziando il Signor Dio di tanto bene, che l' si
dega di concederne. O quante volte mi replica il Signor
Legato: Certe Deus nobis hæc otia fecit! O quanto
gli siamo obbligati etiam hoc nomine! ed aggiugne
sempre: O perche non è Monsig. Contarini con noi?

Genus hoc vitæ degendæ a Polo in Apostolica Le-
gatione obeunda susceptum atque servarum compa-
rent nunc Heterodoxi cum moribus atque institutis
Lutheri, aliorumque, quos Christi Legatione functos
in avita religione evertenda existimant ac veneran-

tur. Ut de iis tantum loquar, qui Smalcaldiani, dum POLUS Leodii ageret, ad decernendum de Pontificia Concilii indictione, aliisque sacris rebus conveniant, narrat Joannes Cochläus in Commentariis de Actis & Scriptis Lutheri ad an. 1537. tam Lutherum, quam ejus discipulos in eo Conventu impugnasse omni machinationum genere Concilii auctoritatem, adversus illud, nullum modum servantes, pasquillos, novas Beelsebub Epistolas, & ludicra alia figmenta in vulgus sparsisse, etsi in Indictionis Diplomate Paulus Pontifex sancte testatus fuisset, se cogendi Concilii propositum suscepisse, *Ut sic universo Orbe in unum idemque ovile Domini coalescente, in vera fide, spe, & charitate, sobrie, juste, & pie vivatur, & inde ab Omnipotenti Deo corona justitiæ expectetur.* Ad eas ineptias, ad ea nugamenta abiisse in Conventu illo Smalcaldie Lutheranos, quo ipso tempore Romanæ Curie ablegatus, tam ipse, quam comites, quos secum ex Italia duxerat, cœlestium rerum studio unice occuparentur, cui non occasionem judicandi suppeditet, sinceram religionem his, potius quam illis, cordi fuisse?

Eusebii Opus de Demonstratione Evangelica, cujus Caput unum, statim ac fames epulis eximia foret, ab Episcopo Veronense, ut Priolus prodidit, legebatur, unus erat ex iis Græcis libris, quos in Latinum idioma converti idem Episcopus curaverat. Ad discimus ex Præfatione ejus Operis Paulo III. inscripta a Donato Veronense, qua refert, eundem Roma

ma domum regressum, quo migraverat, recens electum Pontificem veneraturus, haud satis habuisse ejusdem probitatem, religionem, prudentiam, & magnitudinem animi prædicare, faterique tandem tempus illud, quo Deus Ecclesiæ suæ labefactatæ, ac nutanti consulere, venisse, sed præterea cogitasse de certo aliquo gratissimi animi sui testimonio inveniendi, ac palam offerendo, indeque in memoriam revocasse, quos sibi Latine reddendos tradiderat libros Eusebii de Evangelica Demonstratione. Subdit vero, Gibertum ad munus illud Paulo exhibendum libentius devenisse, quod ipsi innotesceret, *Te* (ita Pontificem in ea Prefatione alloquitur Donatus) *illorum Græcum exemplar, quod unum in Italia penes Joannem Franciscum Mirandulensem Principem exaret (Virum, cujus in omni genere literarum, omnibusque magnarum artium disciplinis industria, atque excellentia nunquam satis prædicabitur) omni studio & habendum, & legendum curasse, idemque summo opere laudare consuevisse.* Annon hæc ipsa Pauli III. cura, annon sacra ea lectio ab eodem usurpata, annon ingenii, & doctrinæ munera, quibus ipse impense delectabatur, ostendunt, eundem Pontificem (quidquid adversus eum garriant Heterodoxi) Evangelicam veritatem maximopere adamasse, atque fovisse?

§. IV.

Ad Epistolas

XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. XLI. XLII. XLIII.
XLIV.

PRIOR ex Epistolis istis reducem in Italiam **P**OLUM exhibet; isque in ea Contareno statim narrans, se Tridenti tantum, Ambrosii Protonotarii illam accepisse, qua, Pontificis verbis, suo iudicio integrum relinquebatur, sive hybernare vellet in provincia Leodiensi, sive ad Urbem redire, mox subdit, iudicium suum tale esse, ut optime cecidisse existimet, quod evenit, idest, ut non prius illas literas haberet, quam prioribus paruisset. Locum autem, unde Epistolam suam dabat, & prosequendi Romam usque itineris rationem his verbis declarat: *Has enim literas Borvolonæ in Villa Rev. Veronensis scripsi, quæ non longe ab Hostilia oppido Agri Mantuani in ripa Padis posito distat, quo nos cras cogitamus, ut inde Ferrariam secundo Pado navigemus, & post eodem flumine usque Ravennam; hoc enim, & ad facilitatem itineris maxime confert, & cum nos Loretum cogitemus, illa via maxime compendiosa videtur. Rev. Veronensis Ferrariæ nos relinquet. Commendat insuper Veronensis Episcopi erga se pietatem, qui, ut præsens, consilio, amore, omni genere officiorum se prosequi nunquam cessaverat, sic multo magis discedentem, adjunctis etiam liberalitatis*
suar

suar pignoribus, in quem (inquit) ego potius liberalis esse deberem. Sed hoc, cum Deus dederit, nunc abstulisse videtur, ut aliorum liberalitati locum faciat. Denique affirmat jucundissimum sibi accidisse, Veronæ amplecti Thomam Contareni fratrem, & Matthæum Dandalum, sororis ejus Virum, qui (inquit) statim ut de meo adventu audierunt, eo advolarunt. Haud alio, mihi crede, genere gaudii illos amplexans animum mihi profundi sentiebam, quam quo solebam perfundi parentes, & propinquos ex longo intervallo videns, quos in horum similes Deus transfuisse videtur. Prius noster alter Acabates a latere nusquam discedit. Reliqua coram, ut spero, brevi. Christus te servet. Data est hæc Epistola pridie Calend. Octobris.

Antequam autem POLUM (litteras quæ subsequuntur recensendo) Romam deducam, quid ipse in eo transitu, Veronæ egerit, operæ pretium puto explicare, unde scilicet constet novo argumento, Heterodoxos nihil profus videre, dum sacram Catholicorum rebus nocendi famem exsaturent. Degebat in ea Urbe M. Antonius Flaminus, quo tempore POLUS ad eam, ut diximus, ex Legatione revertens advenit, quumque, suatore Giberto, Explanations quasdam in duos & triginta psalmos lucubrasset, quam valide a POLO excitatus fuerit ad easdem in vulgus edendas, his ipse verbis testatur in Præfatione, qua illas Paulo Pontifici nuncupavit: *Accidit autem nuper, ut REGINALDUS POLUS, Vir literarum, & omnium virtutum gloria præstantissimus, Veronam veni-*

ret ex Gallia revertens, quo tu illum simul cum Giberto maximis de rebus legaveras. Is cum forte has meas lucubrationes inchoatas, & rudes legisset, a me summopere contempsit, ut illas quamprimum emendarem, atque in vulgus ederem, quod eam rem hominibus piis, & religiosis non inutilem fore judicaret. Eas igitur paulo post publici juris fecit Flaminius, ratus, etsi periculosum foret, quod Giberto, & sibi familiariter scripserat, id pervulgari, atque edi, tanquam omnibus scriptum, Polo tamen morem gerere se debere: *Cur enim (inquit) ejus hominis ego judicium contemnerem, cujus in omni literarum genere apud se, ac cæteros omnes gravissima foret auctoritas? aut qui poteram ejus voluntati non parere, qui me unice amaret, carissimumque haberet, quemque ego propter singulares ejus virtutes summa semper observantia coluissem?* Idem Flaminius alios præterea labores in psalmis interpretandis insumpsit, nam integrum eorum librum explanavit, & tandem triginta ex ipsis Latino carmine reddidit. Quotquot ex Heterodoxis Flamini Christianam pietatem collaudant, in cælum præsertim extollunt eas in psalmos lucubrationes; nam in ipsis, ajunt, ubi vis elucere eximiam in Deum pietatem, ardensque Numini optimo serviendi placendique studium, & animum divino spiritu repletum, ad dentes tamen, in iisdem animi sui sentia de præcipuis Christianæ fidei capitibus, deque pia & recta vitæ institutione, ita exponere, ut nemo *Evangelicæ Ecclesiæ* addictus aliquid amplius possit desiderare, ita

ita concinnasse & Paraphrasin, & Explanationem illam, ut nec ipse Lutherus nec tantillum in iis obelo dignum fuisset deprehensurus. Hæc ipsa verba in libello superius pag. LXXXIII, citato de M. Antonii Flaminii religione habet Schelhornius, quibus certe facit, ut optimo jure petere Catholici ab eo valeant, ut, antequam isti iisdem præconis absque ullo temperamento subscribere adigantur, ipse, omnesque ejus Contribules, nulla pariter exceptione facta, volentes libentesque amplectantur, quæ in Præfatione ad Explanationes illas Flaminius de Romani Pontificis dignitate, & potestate exaravit. Ea quæ præfixa visitur Explanationi, de qua hujus loci erat disserere, Paulum Pontificem primo collaudat, quod ut cæteris omnibus ingenuis arribus a puero semper studuerat, ita Poetas Græcos, & Latinos maxima diligentia perlegisset, deinde ipsum his verbis affatur: *Quid? quod castissimus summi Dei cultus, plenissimaque pietatis religio, summa omnium voluntate fidei tuæ, præstantissimaque virtuti credita est, atque in terris maximi numinis locum tenes. Ad quem igitur mitterem potius explanationem libri sanctissimi, quam ad custodem, & principem omnis sanctitatis, quem jure omnes sanctissimum & colimus, & nominamus?* Id certe eo justius petere posse videtur, quod Schelhornius aliam Flaminianarum Explanationum Præfationem, inscriptam scilicet Cardinali Alexandro Farnesio, æque sanctam putaverit ac Explanationes ipsas, & proinde dignam habuerit, quam integram, paucis primis lineis

ex.

exceptis, libello illi suo infereret. Quare eodem pariter loco habenda ab ipsis videtur Præfatio, de qua loquimur; nec enim puto iisdem visum iri, studium Numini Optimo serviendi placendique, quo homo ille, in primis psalmorum Explanationi incumbens, flagrabat, ab Operis ejusdem fastigio, cujusmodi Præfatio ad Paulum Pontificem, abfuisse, imo vero in fœdæ assentationis vitium immigrasse. Id autem si revera accidisse arbitrentur, nil erit quod sibi plaudant de eximia Flaminii religione, & de eo homine ad partes pertracto, indeque Catholicorum partibus illudant. Si igitur nunquam rei, quam postulo, assensum sunt præbituri, desinant, amabo, egregiam laudem, & spolia ampla a se relata jactare ex eo Flaminianarum Explanationum corpore, quippe qui eidem cervicem equinam inesse fateri cogantur. At de Flaminii religione aderit alibi dicendi locus. Hujus vero sit adnotare, omni verisimilitudine carere, Opus a Flaminio, sanctis, ut ipse loquitur in ea Præfatione, Giberti Episcopi, divinarum literarum amantissimi, precibus sulceptum, & voluntate Cardinalis POLI, cujus in omni literarum genere apud Romanum Pontificem, ac cæteros omnes gravissima foret autoritas, ut idem pariter affirmat, evulgatum, tandemque eidem Pontifici dictum, cujus fidei in eadem Præfatione castissimum summi Dei cultum, plenissimamque pietatis religionem credita fuisse asseverat, atque ipsum in terris maximi Numinis locum tenere, insuperque ceu custodem, &

& principem omnis sanctitatis, jure ab omnibus sanctissimum, & coli, & nominari, Opus, inquam, hujusmodi non Catholicorum, sed Heterodoxorum, sententiis favere. Adnotabo præterea, testimonia quæ ex iis Explanationibus decerpta Schelhornius in medium attulit a pag. 67. usque ad p. 80. quæque ipse luculentissime demonstrare contendit nostram in rebus spiritualibus *advantages*, gratiam Dei, & justificationem hominis peccatoris per solum meritum Christi vera fide apprehensum, *quo articulo* (ait ille) *cadente cæteros cadere omnes, stante autem universam stare religionem, Theologorum probatissimorum est sententia*, ea, inquam, testimonia facile evinci posse haudquaquam refragari Concilii Trident. Sess. VI. Cap. VIII. ubi docemur, gratis hominem, & per fidem ex Pauli Apostoli doctrina justificari, *quod nihil eorum, quæ ejus justificationem præcedunt, siue fides, siue opera, ipsam justificationem promeretur*, & Cap. IX. *neque remitti, neque remissa unquam fuisse peccata nisi gratis divina misericordia propter Christum*. Refragarentur autem Tridentinis sanctionibus, & cum Lutheranorum erroribus convenirent, Flaminii dicta, quæ adstruerent, hominem seu ex sola fide justificari, seu teneri ex fide, cui factum subesse non possit, ad credendum, se gratiam Dei esse consecutum, & se esse in numero Prædestinatorum. Nihil hujusmodi in Excerptis illis, nihil proinde in toto eo libro, ex quo insuper depromi possent, quæ certitudinem illam evertunt; cujusmodi

Vol. II.

P

cer-

certe est quod prodir ad Psalmum CXXX. & ad ea verba, *Speret Israel in Domino*, falsus, in certamine conscientiae, quum lex, diabolus, & sensus, peccati nos accusant ad tribunal Dei (quod maxime quidem evenit imminente morte) difficillimum esse desperationi resistere, sed optime tamen sperandum ob infinitam Dei misericordiam. Ita quidem ille loquitur ex Catholicorum mente spem, eamque firmam, admittentium, investam vero a Lutheranis certitudinem, unde absona quam plura consequuntur, rejicientium. Demum non video, quo jure Schelhornius, observans, neque in iis Explanationibus, neque in sacris Carminibus, quæ Flaminius jam prope animam agens composuit, preces ad Mariam Virginem, aliosque Sanctos ab eo seu commendatas, seu suas comparere, præna sibi canere posse visus fuerit, perinde ac si Cœlitum cultum, atque suffragia ille damnasset. Non video cerre, nam facile Schelhornius observare etiam potuisset, inter Flaminii Epistolas (quas integras, ut plenius inde constet in hoc sinceræ pietatis cultum & doctrinæ cœlestis studium viguisse, in eodem libello exhibet) unam extare, quæ agnitum a Flaminio Cœlitum cultum apertissime comprobat. Data ea est ad Carolum Gualteruccium, ibique libellus de Imitatione Christi ita plene laudatur, ut similis Scripturæ Sanctæ (unicum ex eo nævum de itinere Timoris amovendum prius monuerat) a Flaminio prædicetur. In eo autem loca non desunt, quæ Cœlitum cul-

cultum, precumque ad ipsos fularum utilitatem inculcant: *Circa principalia festa renovanda sunt bona exercitia & Sanctorum suffragia ferventius imploranda*, ita lib. I. cap. 19. & lib. III. cap. 58. *Melius est Sanctos devotis precibus & lacrymis exorare, & eorum suffragia humili mente implorare, quam eorum secreta vana inquisitione perscrutari.* Quoniam vero Epistolam Flaminii ad Gualteruccium laudandi incidit occasio, haud omitam monete, in eadem etiam non deesse locum, qui haud bene convenit cum doctrina certitudinis, de qua paulo ante. Quisnam timor verum Christianum deceat, his verbis ibi declarat: *Ut ille vitam degat in perpetuo timore sui ipsius, & pertimescat semper, ne affectiones, & appetitus animi impellant ipsum ad facinus aliquod indignum professione & dignitate sua, quo contristetur Spiritus sanctus, qui in ipso est.* Jactent nunc Lutherani, in eo illo dogmate, quod suæ doctrinæ fundum vocant, Flaminium cum ipsis sentire. At hæc loca Schelhornio perscrutari non intererat, quippe quæ minime inservirent, ut ad suos conversus Ovidianum illud occineret, *Dicite, jo, Pean, & jo, bis dicite, Pean.* Novi utique, in Indice Romano evulgato an. 1559. adnotari paraphrases, & commentaria in psalmos, item literas, & carmina omnia Flaminii; at novi etiam, in aliis, quotquot postea excusi sunt, Indicibus nullum Flaminii Scriptum comparere. Novi præterea, in Augustini Calmeti Bibliotheca sacra, præfixa ejusdem Dictionario Histot. Critico Venetæ edit. 1734.

Flaminium inter Protestantes Psalmorum Interpretes accenseri, quod valde mirum, & magis adhuc mirum ibidem ipsum hoc elogio exornari: *Obiit Rome an. 1550. pietate, ac probitate vir eximius, summoque qua judicio, qua ingenio, studio assiduus, & catholicus optimus.*

At recensioem prosequamur. Epistola secundo loco in hoc §. designata, quæ scripta visitur ab Isidoro Clario Mutinæ ex Cœnobio Divi Petri, & ipsa ansam mihi subministrat Heterodoxos redarguendi quod pii doctique Cœnobitæ hujus nomine ad causæ suæ patrocinium abutantur. De argumento ejus Epistolæ prius dicam, postea eorundem dicta refellam, ad præstandam Catholicorum causæ defensionem. Gaudet Isidorus Porcum Legatione sua functum, incolumem, ac salvum ex tam longo itinere revertisse; at incredibilem in modum dolere se proficetur, quod magna spe, quam per tot menses aluerat, frustratum se viderit, *ut (inquit) vel iter per Urbem Mutinam agentem, hospitio, quale id cumque esset, acciperemus, vel aliquo in loco sibi obvius fierem.* Subdit, ex eo congressu, quo frui datum sibi fuisset, eam se certe utilitatem percepturum, quam olim perceperat, quoties ejusdem consuetudine, ac sermonibus ingentem sibi ad omnium virtutum progressus materiam expertus fuerat. Tandem: *Sed quando (inquit) res ob meritum meum sic accidit, illud, quo me fraudatum iri nullo modo quisquam unquam persuadebit, quotidie audire expecto, non exiguam scilicet accessio-*

sionem ad rem publicam Christianam instaurandam, tum ad Urbem Romam reditum attulisse, cujus & exemplis & exstimulationibus optima quæque consecutura speramus, ac nobismetipsis tuto pollicemur. Vota postremis hisce verbis ab Isidoro nuncupata pro Christianæ Reip. instauracione quum in ejusdem Orationibus, & aliorum etiam quorundam Catholicorum ea ætate Scriptis fufius exposita deprehendisset Schelhornius Tom. I. Amœn. Histor. Literar. & Ecclesiast. pag. 384., statim pronunciat, ea indicare, ne micam quidem sanctitatis in Catholicorum cœtu id temporis extitisse. At iisdem contra demonstrari optime animatum erga Ecclesiam Catholicam Cœnositam primo, deinde Præsulem, cujusmodi fuit Isidorus, certo certius nos docent plura ejusdem Scripta, & præsertim, quam exaravit, ad eos, qui a communi Ecclesiæ sententia discessere, Adhortatio ad Concordiam, typis Mediolanensibus an. 1540. excusa, & Cardinali Contareno inscripta. Degebat Romæ Clarius cum Gregoriô Cortesio, quem ad eam urbem comitatus fuerat, dum iste cum Contareno, & aliis a Paulo Pontifice accersitus eo fuisset, ut in rebus ad Christianæ Reip. emendationem pertinentibus versarentur. Itaque ne sibi videretur otiosus comes additus ex omni prorsus parte patri, & præceptori suo (ita illum vocat) suum in illô negotio obolum offerre cogitavit cum Evangelica muliere. Is autem fuit Adhortatio illa, cui conscribendæ justum mensem infumfit, quamque Contareni eruditissimæ li-

mæ castigandam, & expoliendam tradidit. Hæc omnia ex Clarii Epistola ad Contarenum præfixa ei lubricationi. Ista autem a capite ad calcem adhibitos a nostris in reparanda Christiana Republica conatus ita collaudat, ut una simul maxime damnetur captam, ut a communi ejus sententia discederetur, occasionem ex vitiis, quæ in eandem irrepserant. Unum & alterum locum excribam, unde Schellhornius, aliique Romanæ Ecclesiæ hostes intelligant, eorum partibus Clarii dicta nihil minus quam favere. *Verum (inquit) nulla tamen existere debuit tanta perveritas quæ nos provocaret, ut vetustissimum sanctissimumque morem a Christi ecclesia tolleremus, qui cum per se optimus sit, id tantum enitendum fuerat, ut ad veterem formam priscumque institutum revocaretur, & tanquam auro suus color, & species restitueretur. Etiam tuius multo est, ea instaurare, quæ experti antea fuimus recta, atque honesta, remotis, quæ hominum negligentia obrepserant, vitiis, quam incertis eventibus sese committere. Quam cogitationem plerique vestrum si habuissent, non fuisset, opinor, necessarium, tam invidiose, & tanto cum stomacho Romanam Sedem insectari, & optare dejectam esse, ac dirutam. Et paulo post: Quare utilior omnibus, & vobis honorificentior, & summo cum Principum, tum populorum favore excepta ratio fuisset, si postulatum esset, ut staret quidem suo gradu Romana Sedes, neque ulla ex parte illius dignitas imminueretur, verum ad priorem speciem, pulchritudinemque revocaretur.* Ea cura Catholicam Ecclesiam

ad

ad veterem pulchritudinem revocandi quam valde cordi foret Romano Pontifici, ejusque Aulae Primatibus, testes certissimæ erunt reliquæ hujus §. literæ, quas jam pergimus recensere.

Eas POLUS conscripsit, jam Romam reversus, ad Cardinalem Leodiensem, versanturque omnes in unico argumento, quod ipsis præbet Legati de latere munus Leodiensi a Pontifice concessum ad Cleri sui reformationem. Ut eo munere idem Leodien-
sis liberius uti posset etiam super Exemplis, petiit ut, POLI præsertim ope, novum Breve a Pontifice impetraretur, unde nullum amplius effugium patere posset iisdem potestati illi suæ obnitendi. POLUS huic petitioni respondens, scribit se rem cum Cardinalibus, & Ginuccio in primis, contulisse, omnesque censuisse, opus non esse nova declaratione, quam nihil certius sit, quam Legatum de latere eam potestatem habere ex jure, quam propterea etiam Cardinalis de Mantua in Dicecesi sua amplam exerceret ex sola facultate concessa Legato de latere; subditque, nihilominus eundem Ginuccium cogitaturum de aliqua forma Brevis, per quod, sine diminutione prioris, tolleretur prorsus scrupulus omnis. Hæc in prima ex iis Epistolis; in altera vero, quæ mox subsequitur, rursus aliqua habet de modo ejus petitioni cum honore Leodiensis, & minima querela aliorum satisfaciendi, multaque occurrere impedimenta ex earum rerum peritorum judicio affirmat. Tertia autem Epistola rem jam compositam repræ-
len-

sentat, quod Leodiensis sibi jam persuasisset, præter declarationem facultatum, quæ in corpore juris habentur, omnem aliam fore supervacaneam. Quarta tamen, quinta, & sexta memorant novas literas Apostolicas Leodiensi a Paulo III. concessas, petentibus, præter Polum, Campegio, & Simoneta Cardinalibus, ad coercendam Cleri, Legati imperio parere recusantis, pervicaciam. Primæ tres datæ sunt mense Novembri, & mense Decembri 1537., reliquæ tres mense Januario, & mense Febuario an. 1538.

At postremas eas Poli literas minime accepit Erardus a Marka, Leodiensis Cardinalis, nam medio mense Febuario an. 1538. e vivis excessit, Præsul non ex regiæ tantum liberalitatis laude, sed ex singulari etiam doctrina, vere inclytus, ex amore vero in Christianam religionem nemini forte in Germania ea ætate secundus. Quare nil mirum, in eundem calamum strinxisse Sleidanum, vanæ ipsum ab hominibus quæsitæ gloriæ insimulans, quod aliquot ante obitum annis magnificum sibi monumentum, in quo mortuus collocaretur, Leodii extruxerit. Acerimum Catholicæ fidei assertorem, & vindicem adversus Lutheranos, e quorum grege Sleidanus, Erardus se præbuit, & una simul, ut modo vidimus, nihil reliqui fecit, quo perversos Cleri sui mores corrigeret. En igitur qua ratione singulæ fere Collectionis nostræ literæ demonstrent, sanctiori disciplinæ in Clero, & populo statuendæ, omnibus viribus collaborasse Romanæ Ecclesiæ Proceres, Pontificem
in

in primis, Cardinales, Antistites, Cœnobitas, ac propterea eadem evincant, inique prorsus facere Heterodoxos, dum ex ea, quam non diffitemur, morum depravatione ansam capiunt virulentiam suam adversus eosdem Proceres exerendi, etsi omni laude dignos ob susceptam Reformationis curam, promeritosque, ut, pene dixerim, eo & ipsi præconio ornarentur, quo Trajanum ornavit Plinius in Panegyrico ad eundem, dum ait: *Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector, emendatorque contingeres, inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur.* POLI Romam reducis primum fuisse facinus instaurationi illi, quam tanto studio sua in Diœcesi Leodiensis Cardinalis curabat, operam navare, testantur & illius Vita, cujus num. XI. ita habetur: *Hinc, hyeme jam adventante, a Pont. Max. revocatus, per Germaniam Romam revertit. Ac Pontifici cum Legationem suam renunciaret, commemoratis præclaris in se hospitis sui meritis, gravissimoque ejus virtutibus testimonio dato, perfecit, ut illi Pontifex Legationem apud Belgas decerneret; & luculentissime sex Epistolæ paulo ante recensitæ, quæ æque fidem faciunt, Paulum Pontificem nihil antiquius habuisse, quam ut universalis quoque Ecclesiæ morbis sanandis ex officii sui munis prospiceret; namque inter cætera POLUS Leodiensi ita scribit: Maxime delectari ejus Sanctitas hoc sermone est visa, quæ eundem animum erga Reformationem universalis Ecclesiæ ostendit, quæ Illustriss. D.V. erga suam. Sed cum quasi parvum navigium tranquil-*

lo mari sit Ecclesia Illustris. D.V. facile fructum tam pii desiderii omnes sentiant, Illustris. D.V. brevi, ut spero, faciet, quod in tam magna navi, tot fluctibus agitata, qualis est Ecclesia universalis, tamen si Sanctitas Ejus fructum semper amittere non potest tam pia voluntatis, tamen sentiri non tam facile potest, praesertim cum tam multos praeterea hostes habeat. Quinam alii Romae, praeter POLUM, sedulam operam praestarent curandis Leodiensis Episcopi commodis, POLUS ipse certiores nos facit, eorum nomina recitans in Epistola ad eundem, videlicet Cardinales Campegius, Genutius, & Contarenus, iisque addit Ascanium, Ariminensem Episcopum, ac Durantem intimum Cubicularium Domini Papae, & demum Benedictum Gentilem, Agentem, & Procuratorem, eorum omnium judicio sic industrem, sic peritum juris & consuetudinis Curiae, ut vel solus multorum aliorum onus sustinere valeret, & saepe sustinuerit.

Antequam POLUS Romam repeteret, contigit obitus Cosmi Gherii, Fanensis Episcopi, cujus in eo itinere salutandi quo desiderio ille, ejusque comites flagrant, dignoscimus ex MS. Prioli Epistola, cujus allata sunt verba p. cii. & seq. Ea enim ita desinit: *Mi rincresce non avervi prima scritto, che fostate e pregaste il nostro Monsig. di Fano a venirvi incontro fino a Verona per averlo a goder tanto più, ma chi sa, che da se non l'abbia fatto? Almeno spero certo che lo ritroveremo a Bologna.* Quo tempore data fuit Epistola ista, jam lectulo affixus languebat Praeful ille optimus,

mus, obiitque ex eo ipso languore post aliquot hebdomadas, sanctissime quidem, quemadmodum etiam vixerat. Siquidem egregios ipsum pietatis sensus in eo etiam morbo declarasse, fidem facit ejus Epistola in Codice Magliabechiano, de quo supra, mense Augusto exarata. En ejus verba, quæ integre recitabo, ut novum documentum suppeditent Antistitis hujus sanctimonix pereximix ad magnum Romanæ Ecclesiæ decus, eademque novo insuper documento narrationem, de qua p. xxxviii. dictum est, falsitatis evincant. *Io ho havuto cinque ò sei termini di terzana semplice, dipoi altri tansi di doppia, con alcbuni svenimenti molto molesti, del che sia ringratiato il nostro Signore Dio per la cui infinita gratia mi par d'aver ricevuto questo poccho di male, come riceve un putto alle volte delle battiture dal suo carissimo & amorevolissimo padre; non credo che sia la miglior scuola, ne miglior strada ad imparare & camminare in quella benedetta e nobil via di Jesu Cbristo benedetto che quella delle tribulationi, le quali ci posson facilmente dare non sol memoria, ma etiam qualche poccho di gusto della santissima Croce, oltra che la mortificatione de nostri appetiti, e lo sprezzamento di queste cose terrene, e la cura e'l desiderio delle celesti non so in qual miglior modo si possa acquistar che per la via delle tribulationi. Ma basti fin qui in questo priina perche il campo e troppo largo, di poi che non vorrei che vi pensaste che apposta d'una terzarella mi pareffe d'aver sentito qualche gran tribula-*

zione, sia pur del tutto ringraziato, e lodato sempre il Signore; Et paulo post: Non vi date molestia del mio male, anzi rallegratevene & ringratiate Dio imperbò che se l' disetto non verrà da me che mi voglia dimenticare quello ch'io ho imparato io mi sento haver fatto maggior frutto in X, o XII. di che sono stato alla scuola della terzana, che in tutti li miei studii di questo anno, e così sia molto ringraziato il Signore Dio d'ogni cosa il quale per l'infinita sua misericordia si degni conservarci tutti nella gratia sua; Amen. Per quinquaginta septem dies ea febre. Gherium vexatum fuisse, jam prodidi ex ejus Vita, quæ extat in eodem Codice, ex qua, quemadmodum ex Epistola ista, narrationis jam jam indicatæ fidem labefactari multo clarius innotescit, quam ex anno, cui affixus videtur in Varchii Historia Gherii Episcopi obitus, & ex veneno, cui iste tribuitur a Vergerio, & de quo Joannes Casa. in Dissertatione adversus improbum hunc obrectatorem. Multo, inquam, clarius; nam, quod spectat ad Epistolam, blandi prorsus, & placidi sensus, qui in ea leguntur, sat aperte docent, animo Gherii, eo morbo conflictati, nullam horrendi flagitii, de quo in ea narratione, obversatam imaginem fuisse, quæ certe gemitum aliquem columbæ, vocem aliquam doloris, quem altum corde premeret sanctus Antistes, expressisset.

§. V.

Ad Epistolas

XLV. XLVI. XLVII. XLVIII. XLVIII. L.

SEX Epistolæ, quas in hoc §. connectimus, apte inter se cohærent, quod omnes, quemadmodum & ex superioris §. seu ad Reformationis Leodiensis negotium, seu ad procuranda commoda Alberti Pighii, POLO tam a Leodiensi Antistite, quam ab hujus in eadem peragenda ministris, commendati, referuntur. Ceu instrumenta sibi divinitus concessa ad sanctum illud opus perficiendum, quanti faceret Antistes ille Theodoricum, & Tongrensem, explicaverat ipse in suis ad POLUM literis; quare iste, quemadmodum antea suis literis de ea re eidem Antistiti gratulatus fuerat, ita binas conjunctim scribens ad eosdem, quæ primis duobus numeris adnotantur, pares sensus exprompsit. Quæ primo loco leguntur hisce verbis incipiunt: *Summam vestram pietatem mihi, dum apud vos versarer, non sine magna voluptate, & majori cum fructu meo cognitam, & exploratam, ex vestris ad me litteris libenter recognovi; quæ quidem non ex ea solum parte in illis elucet, quod causam maxime piam, quæ maxime ad salutem animarum vestrorum fratrum pertinet, mihi commendans, sed quod tanto studio, tanta sollicitudine animi idem faciant, quasi vobis privatim, vel salus quæreretur, vel utilitas aliqua magna inde quæreretur. Quibus scio*
nihil

nihil in hac causa præter summos, & molestissimos labores vobis superesse, in quibus ne odium quidem apud illos, pro quorum salute maxime laboratis, effugere potestis. Eorundem studium ad salutem animarum conversum multis adhuc verbis commendat, & inter cætera hæc habet: Non possum non vebementer gratulari Reverendissimo, & Illustrissimo Domino Leodiensi, cui vos tanquam Angelos Dei in ministerium tam pii operis datos esse video ab eo, qui tam piam sui gregis Reformationem, tam necessario tempore, in mentem illi inseruit, qui fecit ministros suos flammam urentem: hic est Cbristus Dominus benedictus in sæcula. Refert deinde, quam propenso animo Pontifex indulserit, ut ad firmitus communiendas Legati de latere facultates eorum Antistiti concessas, nova Diplomata in eam formam, quam ipsi postulaverant, conficerentur. Tandem, quod ageretur de Leodiensis Cleri protervia castiganda, ansam inde capit explicandi quo pacto ex naturæ suæ sive lenitate, sive, ut ipse ait, ignavia, sive etiam exemplo Pauli Apostoli, ægre admodum adduci soleat ad pœnam improbis infligendam; indeque eos, quibus scribebat, ita monet: *Esse rebelles sunt, filii tamen sunt, & filii rebelles, quos si convertendi ad obedientiam ulla mitior ratio invenitur, ut ea primum exerceatur, etiam post confirmatam auctoritatem castigandi eos, cupio, ut prius quatiatur virga in conspectu illorum fugientium, antequam exerceatur per illam castigatio.* Primæ hæc literæ datæ sunt die 28. Januar. an. 1538. ac proinde, dum adhuc
in-

inter vivos degeret Cardinalis Leodiensis; alteræ vero, quæ mox subsequuntur, post plures menses ab ejus obitu, desinente scilicet mense Octobri ejusdem anni. In istis unice agitur de Alberto Pighio, quem POLO Theodoricus, & Tongrensis commendaverant, quemque antea sibi carum valde esse is declaraverat in literis ad Leodiensem datis, una simul testatus, eundem carum etiam esse ipsi Pontifici ob eruditionem, & virtutem, ex quibus eundem superioribus annis Trajectensi quadam Præpositura donaverat. Polus autem proclivem erga Pighium animum suum his verbis enunciat: *Quod vero mihi Dom. Alberti Pighii causam commendatis, sic habetote; eum, & suo nomine, & eo libro, quem de Hierarchia Ecclesiastica scripsit, cujus magnam partem perlegi, sic mihi esse commendatum, ut nihil mihi antiquius esse possit, quam eum in omnibus, quibus possim, & valeam, juvare.* Moxque addit, se & sponte id facere, & propter Pighii erga Ecclesiam merita, demumque ex honoris vinculo, quod sibi Pontifex injecerat, adeo ut (inquit) *salium hominum patrocinium negligere, quod in aliis est vituperium, in me quidem scelus esse judicem.*

Binas istas POLI literas quaternæ ejusdem ad Pighium, totidem numeris in fronte hujus §. designatæ, subsequuntur. Tria istæ negotia complectuntur, librorum scilicet Pighii commendationem, causæ ejusdem, quæ in secreto Consilio Cæsaris agitabatur, patrocinium, & pensionis, qua Pighii amicus gra-

va-

vabatur, solutionem. Ut a postremo hoc incipiam, dolet POLUS, nihil se proficere potuisse cum Cardinale Simoneta, qui pro liberatione pensionis sibi a Friderico Skenchio debitæ se nullam a Papa Clemente recompensationem unquam accepisse adjurabat: *Multa autem* (subdit) *adjungebat de ingratitude ipsius Federici, qui a quo illud beneficium receperat, tam inhumaniter tractaret, & contra fidem, quod deberet solvere, non solvisset, deinde quod jam plusquam septies cum agnoscat se excommunicatum esse ob non solutam pensionem, in nulla re videtur ostendere æstimare censuras Ecclesiæ.* Quapropter POLUS ita concludit, *Quæ si vera sunt, tu vides, quam mihi causam committas.* Quod spectat ad Pighii negotium coram secreto Cæsaris Consilio, POLUS eundem certiore facit, ad Leodientem Cardinalem, jussu Pontificis, se scripsisse, ut omnem curam apud Reginam Hungariæ, ejusque Consiliarios succiperet, quo Pighius ab ea molestia eriperetur. Præter hanc, quam Pighio attulisse puto jura Trajectensis suæ Præposituræ, pro quibus ipse juste laboravit, molestiam aliam cum ignominia conjunctam, quæ fere in causa fuerat, ut ejusdem nomen inter reos Romæ referretur, obscuris verbis designant eadem literæ, quæ præterea testantur Pighium ex ea liberatum fuisse; at prius eundem hortatus fuerat POLUS in hunc modum: *Noli pati cujusquam injuriam animum tuum emollire, ut non semper ardeas, quantum in te est, Ecclesiæ causam defendere.* Is Pighii ardor maximopere emicuit in libris
ab

ab ipso compositis. Quare Joannes Guntherus in ejus Vita: *Nullum (ait) doctrinae genus est, in quo non sit Pighius exquisitè versatus, homo multae quidem ac infinitae lectionis, ut qui aetatem omnem in aequi bonique cognitione contrivit, qui literarum quoque certaminibus inter ipsos milites, vel exercitatissimos excelluit. Ac statim subdit: Nusquam tamen acrius insurgit, quam ubi cum haereticis (ad versus quos perpetuum, ac implacabile bellum instituerat) Hierarchiam Ecclesiasticam gravissime iustatus est. Hunc ipsum librum cum laude commemorant, ut supra vidimus, et POLI literae, quæ binos insuper commendant libros, unum, in quo responderat Lutheranis calumniantibus indictmentem Concilii Mantuæ celebrandi, alterum, in quo suscepit defensionem Ecclesiæ adversus ea, quæ impie in eandem sententiam Angliæ Rex evulgaverat. Primam ex his duabus lucubrationibus POLO transmisserat Pighius, alteram Francisco Quignonio, Cardinali Sanctæ Crucis, ut Paulo Pontifici easdem offerrent. Ambos hos Cardinales inter præcipuos patronos suos Pighius numerabat, præsertim postquam e vivis decessisset Nicolaus Schombergius, Cardinalis Capuanus, de quo propterea POLUS ad eundem ita scribit: *Scito illum heredes reliquisse voluntatis suæ, et auctoritatis, qui non minus studebunt virtutibus tuis favere, quam ille unquam studuit, inter quos spero te habere Reverendissimum Sanctæ Crucis. Tandem POLUS vehementer se probare profitetur, quæ in libro alio Pighius parabat ad Ecclesiasticorum dogmatum de-**

fensionem. Hic ille liber est, de quo & Hæretici maximopere sibi blandiuntur, & Catholici etiam non omnino bene sentiunt. Itaque haud abs re facturum me puro, si, servata, quæ postremis hisce debetur, reverentia, aliquas ejuldem modo vindicias in medium afferre conabor, Scriptoris illius estimationi consulens, cujus labores valde caros habuerunt Pontifex ipse, deinde sapientissimi Cardinales, inter quos POLUS disertis verbis judicavit, in illis pietatem, judicium, & eruditionem sic elucere, ut nihil locupletius ad Dei, & Ecclesiæ causam tuendam possit desiderari.

Primo igitur loco refellendam sumo vanam Hæterodoxorum gloriationem, qui affirmare non dubitarunt, Pighium ab eorum partibus stare in causa Justificationis; mirorque vehementissime, quid hominibus illis in mentem venerit, dum in hunc modum sibimet ipsis gratulari sunt ausi, *Pontificiorum Achilles (Pighius) adversus Lusberum, qui totus noster est in causa Justificationis.* Apertissimi mendacii statim eisdem coarguo iis recitatis, quæ leguntur in ejus libro, quem inscripsit, *Controversiarum*, quibus exagitur Christi fides, & religio, diligens, & luculenta Explicatio. Ibidem Controversiam secundam, qua agere instituit de Fide, Operibus, & Justificatione hominis, hisce verbis exorditur: *Quoniam quidem, in hoc velut cardine vertitur, & ex hoc principio pendet, universa pene quæ inter adversarios, & nos est, in religione, & fide controversia, in hoc in-*
quam

quam dogmate, quod de fide quadam speciali, nos iustificante introducunt, quo, universa pene nostræ religionis dogmata inficiunt, & contaminant: id ipsum quale sit, ordinem articulorum Confessionis eorundem sequentes, nunc excutiendum est. Moxque ad propolitam rem veniens, Adversariorum doctrinam his verbis repræsentat: *Docent per solam fidem, a Deo, in Cbristo salvatore, redemptoreque nostro, omnem justitiam, & salutem mere gratis, expectare nos oportere, & certo accipere. Hec summa doctrinæ est, brevis quidem, si verba numeres, at multis magnisque fecunda mysticis, præsertim, ut illi ipsi eam intelligunt, atque explicant. Tanto equidem perniciosior, ac pestilentior, quanto ipsam assequendæ salutis nostræ medicinam, suo toxico penitus inficit: & nihilominus speciosis, religiosisque verbis proposita, magna se probabilitate insinuat: idque eo facilius, quod nostræ subscribat pigritiæ, & ignaviæ: ut qui omnes, facile, & libenter, a labore, ac difficultate bonorum operum, si nihil, ut ii docent, ad salutem momenti habeant, absolui nos acquiescimus: si in una fide minime operosa, securissimam ejusdem salutis, quam ii inculcant, certitudinem tenere possimus. Quæ hætenus incerta omnibus, & magna cum sollicitudine, ac timore querenda, nobis proposita est. Quis enim istiusmodi doctrinam, tam facilem, & tam certam assequendæ salutis viam nobis demonstrantem, non libenter, & utrisque manibus amplexaretur, si modo vera sit? Tota ea Controversia docte, valide, & diserte Adversariorum commenta Pighius refellit,*

quare non totus eorum habendus est, ut ipsi impudentissime jactant, in causa Justificationis, sed contra totus ille est in eorum sententiis profligandis.

Haud ita facile me expediam ab intentata adversus Pighium a veteribus Theologis accusatione, cui recentiores etiam passim assentitos esse comperio. Illorum princeps Ruardus Tapperus, Lovanienſis Academiae Doctor, & Cancellarius in libro, quem inscripsit, Explicatio Articulorum vener. Facult. Sac. Theol. General. stud. Lovanienſ. circa dogmata ab annis triginta quatuor controversa, una cum responsione ad argumenta Adversariorum. Ibi in Artic. VIII. de Justificatione agens de Tridentinae Synodi definitione, qua statuitur, justificados non modo reputari, sed vere justos esse & nominari, atque anathemati subjacere quotquot inhærentem justitiam negant, hæc de Pighio subjungit: *Contra banc, qua justum imbui, & donari diximus, & intrinseca denominatione fieri justum, argumentatur Albertus Pigbius, olim noster condiscipulus, sub præceptore Sanctiss. D.N. Adriano sexto, fasciatus errore, & seductus ex lectione Institutionum Joannis Calvinii.* Refert deinde ejusdem argumenta, eaque sophistica appellat, nec ullam habere dicit soliditatem, si diligenter expendantur, imo deprehendi ex falsis principiis procedere, inculcatque, Virum illum, etsi firmiter in regulis fidei Ecclesiae Catholicae stabilitum, lapsum fuisse in errorem ex blanda suaviloquentia librorum hæreticorum. Ut verum fatear, Condiscipulum suum,

um, suumque in Catholica doctrina defendenda illustrem Commilitonem, nimis aspere tractasse videtur Ruardus Tapperus, ac primo quidem censeo, austerius, quam par foret, rixæ adversus eundem ciendæ illico causam cepisse, quod ille hominum justitiam explicans, eam dixerit *exactam ad suam regulam correspondentiam*, quodque statuerit, actionibus nostris, si ad regulam divinæ justitiæ exigantur, inesse, quod ex parte nostra minus est, quod deficit, quod exorbitat, quod subsultat ab ea regula. Hæc enim certe sanum omnino sensum aut palam faciunt, aut admittunt, concordem scilicet Divi Augustini sententiæ, quam Pighius ibidem affert, *Væ hominum vitæ, quantumcumque laudabili, si remota misericordia judicetur*. Inde vero Pighius procedit ad explicandum, qua ratione justitia nostra coram Deo, & salutis spes in una Dei misericordia sit sita, per Christum ignoscentis iniquitates nostras, ejusque ista sunt verba: *In illo ergo justificamur coram Deo, non in nobis, non nostra, sed illius justitia, quæ nobis cum illo jam communicantibus imputatur. Propriæ justitiæ inopes, extra nos, in illo docemur justitiam querere. Eum, inquit, qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, hoc est, hostiam peccati expiatricem, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. Non nostra, sed Dei justitia justi efficimur in Christo. Quo jure? amicitiae, quæ communionem omnium inter amicos facit, juxta vetus, & celebratissimum proverbium, Christo inseritis, conglutinati, & uniti, etiam sua, nostra facit: suas divi-*

divitias nobis communicat, suam justitiam inter patris
 judicium, & nostram injustitiam interponit, & sub ea, velut
 sub umbone, ac clypeo, a divina, quam commeruimus,
 ira, nos abscondit, tuetur, ac protegit: immo, eandem
 nobis impartit, & nostram facit, qua cæli ornatique,
 audacter & secure jam divino nos sistamus tribunali &
 judicio, justique non solum appareamus, sed etiam simus.
 Hæc ipsa sunt verba, quibus duriusculum de Pighii
 doctrina judicium suum Tapperus superstruxit, ita
 scribens: *Nullam habet probabilitatem doctrina Al-*
berti Pighii, qua dicit, quod in Christo iustificamur
coram Deo, non in nobis, non in nostra, sed illius justi-
tia, quæ nobis jam cum illo communicantibus impu-
tatur. Quoniam vero Tapperus verbis illis statim
 hæc alia subjungit, *In Christo iustificamur coram Deo*
effective, quærerem ab eodem, unde ei constet, Pi-
 ghium in loco mox recitato, non quidem ad cau-
 sam Justificationis efficientem respexisse, sed tantum
 de formali cogitasse. Pighium siquidem in secunda
 illa Controversia præcipuum sibi scopum statuisse,
 non formalem, sed efficientem, sed meritoriam Ju-
 stificationis nostræ causam assignare, non omni certe
 probabilitate caret, ad quam rem maxime facit lo-
 cus ille, quem tractationi omni suæ Pighius præpo-
 suit, ut quisque eam lectionem ingressus probe sta-
 tim intelligeret, quodnam sit disputationis suæ con-
 silium, & quænam Adversariorum ad sanam doctri-
 nam labefactandam machinamenta. Ita ipse loquitur
 sub ipsum Controversiæ illius secundæ initium: *Cras-*
sif-

ssimam nobis ignorantiam affingunt nostræ justificationis mysterii, ut in eo proscribamus Christum, nec quicquam doceamus, quam vel pharisaicam, vel ethnicam, nude rationis, nostrorumque operum, aut legis justitiam; Dei autem justitiam ignoremus. Hic velut Phariseos, carnalesque Judæos, nos producant, spirituales scilicet homines, & qui intendamus in legem, velut in velatam faciem Moysi, & hinc, in hypocrisis præsumptionem excitemus, inde vero, ad desperationem adigamus parvidas conscientias, quod illam non doceamus, tam securam salutis certitudinem. Affirmans autem a nobis imprudentissime doceri, quod homines, rei iræ æternæ, mercantur remissionem peccatorum, per actum dilectionis Dei. Integras quoque humanæ naturæ vires, a nobis attribui, ad diligendum Deum super omnia, universaque ejus mandata implendum, absque Spiritus S. gratia. Breviter, a nobis doceri, ne Christo mediatore, ac propitiatore utantur homines: & per ipsum, gratis se accipere remissionem peccatorum intelligant. Quæ, quocandore in nos congerant, & his traducant apud simplicem, & harum rerum ignarum, sibi que plus satis credulum populum, quo omnes intelligant, & ipsi, & ceteri, doctrinæ, hac de re, nostræ summa, quantum fieri potest, & paucis, & luculenter exponenda est. Hæc Pighji verba, aut valde fallor, aperte demonstrant, eundem ne cogitasse quidem de oppugnanda justitiâ inhærente, sed alium prorsus in ea controversiâ scopum suscepisse, assignandæ scilicet, ut dicebam, causæ effectricis, & meritoriæ justificationis.

Adeo

Adeo tamen ille abfuisse videtur a rejicienda, seu ignoranda vera causa formali ejusdem Justificationis, quæ scilicet non in externa Justitiæ Christi imputatione, sed in donis cælestibus, justificatio homini infusus, consisteret, ut discessis verbis in ea Controversia ab ipso tradatur, Christum justificatis suam justitiam impertiti, hos Christo inseri, conglutinari, uniri, Christi esse, Christum, aut spiritum ejus in se habere, Christum induere, a Christo irradiati, in eorum corde sincerum Dei amorem dominium habere; quæ omnia ad formalem Justificationem commode omnino, ne dicam necessario, referuntur. Quapropter, hac quantum satis forer delibata, totus esse debebat in cura illa, quam ab ipso postulabat argumenti, quod tractandum susceperat, demonstratio. Quodnam illud fuerit, ex ejusdem tractationis conclusione Pighium magis magisque explicanrem audiamus: *Jam demonstratum est (hæc ejus sunt verba) pleraque requiri in nobis, & in primis fidem, ex fide pœnitentiam, & detestationem vitæ veteris, deinde, & spem veniæ, ac fiduciam in Dei bonitatem, ac misericordiam, sed omnium horum consummatio, est ille Dei amor sincerus, dominium in corde nostro jam obtinens, secum inseparabiliter conjunctum habens illum sanctum, & sollicitum timorem, & fidele studium, voluntati ejus obsequendi per omnia, ad cujus adventum usque mors in nobis permanet, etiam cum illis ipsum præcedentibus omnibus, fide inquam illa, & vitæ veteris detestatione, ac pœnitentia, spe veniæ in Dei bonitatem, ac misericordiam. Per quæ omnia,*

nia quousque eo perductus peccator fuerit, ut Deum sincere corde, ut prædictum est, diligat, adhuc in morte permanet: nihil se esse affirmat Apostolus cum prioribus illis omnibus, quamdiu abest caritas. Cum qua, primum incipimus esse aliquid, cum ea primum nos induit, & super nos recumbit illa Dei justitia, & Christi sanguis ab omni peccato nos emaculat. Id quod mihi ex evidentissimis, quas induximus divinarum scripturarum sententiis, & doctrina Christi, & apostolica, irrefragabiliter demonstratum videtur.

Causam autem cur Pighius parce ibidem de formali Justificatione locutus fuerit, ipsemet indicasse censendus est in disputationis exordio, nam ibi profiteretur, se confutandas suscipere Augustanam Confessionem, ejusque Apologiam a Melanchthone confectam. In utroque autem Scripto nihil legi, quod internæ regenerationis necessitatem excludat, imo nonnulla reperiri, quæ eandem adstruant, testis adest Bossuetus, eximius Meldensis Episcopus, in præstantissimo Opere, *Histoire des Variations des Eglises Protestantes* lib.III. n.XXV. ubi probans Justificationem, Regenerationem, Sanctificationem, Renovationem, si res bene excutiatur, eandem omnino gratiam esse, subdit: *C'étoit aussi la doctrine de Luther, & de Melancton. Ces subtiles distinctions entre la justification, & la régénération ou la sanctification, où l'on met maintenant toute la finesse de la doctrine Protestante, sont nées après eux, & depuis la Confession d'Augsbourg.* Et paulo post, Apologix loca aliqua laudans, illud ipsum

sum his verbis affirmat : *On ne voit aucun vestige du contraire dans la Confession d'Augsbourg, & il n'y a personne qui ne voye combien ces idées, qui avoient alors les Lutheriens, reviennent aux nôtres.* Si igitur ea tempestate Lutheranorum, & Catholicorum sententiæ de intimæ regenerationis necessitate eodem recidebant, Pighio non ita facile vitio verti posse videatur, in Justificationis, & Sanctificationis discrimine adnotando veluti calamo temperasse. Fusius & ipse, quemadmodum Tapperus, & alii, in eo argumento versatus fuisset, si ejus vita usque ad coacti Concilii Tridentini tempus, conditorumque in eo Canonum de Justificatione processisset. Exortis enim jam quæstionibus, quas Bossuetus vocavit *subtiles distinctions*, Catholicis Scriptoribus tunc maxime incumbere cœpit, nihil omittere, quod singula Justificationis capita in eo Concilio decreta tueretur, ac confirmaret. Addam, ex ea falsa doctrina, quæ a nostris Pighio affingitur, quatuor errores necessario consequi, ut traditur a Bellarmino initio lib. III. de Justificat. videlicet posse omnes homines, ac debere certo statuere se esse justos, imo non tantum justos, sed electos, & prædestinatos, deinde se fidem, ac justitiam semel acceptam nullo unquam tempore posse perdere, tandem se justitiam possidere, qua nemo sit alio justior. Quid si omnes errores istos Pighius non quidem amplectatur, sed arceat, atque refellat? Quæ omnia dicta a me sunt, ut Pighio officium tribuerem, quod a me deposcebat summa ejusdem cum

cum POLO studiorum, & amicitie conjunctio, quodque haud parum conducere putavi rei Catholicæ, quæ certe detrimenti aliquid caperet, si præstantissimi ejus defensores ab Orthodoxæ veritatis semitis deflexisse comperiantur. Cæterum suum cuique de ea Pighii sententia judicium erit, quibus pariter judicandum relinquo, cujus sint roboris duo in medium allata ab eodem Tappero, aliisque; scilicet Bucerii jactatio, quod Pighius in causa formalis Justificationis secum conveniat, & criminatio altera ab iisdem in Pighium impacta, quod lapsus pariter fuerit in explicanda Originalis peccati natura. Pighii causam pro deplorata certe non habuit Andreas Vega, primariis Concilii Tridentini Theologis, quos præstantissimos fuisse constat, jure optimo annumeratus; nam in lib. VII. de Causis Justification. c. XXI. de prava opinione circa Christi Justitiam imputativam agens, non eam Pighio placuisse scribit, sed tantum Pighio a quibusdam attribui. Hæc verba multum absunt ne ita prægravent, ac Tapperi illa, quibus Pighius inducitur contra sanam de Justitia in hærente doctrinam *argumentatus*, quando nonnisi obiter ad eandem respexit, quod ita ferret argumenti ab illo tractari ratio, & quando, vel in ea levi deliberatione, ea tradidit, quæ sane illi doctrinæ statuendæ valde accommodata censerî possunt.

Supereft, ut aliquid etiam dicam de libro, quem Pighius de Ecclesiastica Hierarchia conscripsit. Hunc quoque non desunt Catholici Scriptores, qui carpant,

& mordeant, quotquot scilicet Dupinio assentiuntur de Pighio ita sentienti: *Il estoit assés bardi dans les questions qui ne regardoient point les intêreux de la Cour de Rome. Mais dans cesres-ci il étoit entierement prévenu pour les sentimens les plus insoutenables, & de tous les Auteurs, qui ont écrit sur ces matieres, il n'y en a point qui ait poussé les choses si loin, & qui ait plus donné au Pape que lui.* Dupinium exhibent Continuator Hist. Ecclesiast. Fleur. Niceronius, & alii. At prastantissimi, doctissimiue Cardinales. multo aliter de eo Pighii Opere judicarunt. Poli testimonium supra attuli. Sadoleti modo recirabo. Multiplex extat; unum ad Joannem Cochlaeum in Epistola data Carpent. prid. Cal. Dec. 1538. alterum in Epistola ad ipsum Pighium Carpentor. 3. Cal. Mart. 1539. Primum tulerat, quum nondum Pighii Opus legisset, & ex illa discimus quod in eodem non valde probaverat Cochlaeus, vix aut ne vix quidem, Sadoletio displicuisse, nam ibidem ita loquitur: *Quod vero in quibusdam tibi videatur nimis ille exaggerare summi Pontificis auctoritatem, idque tamen si vere fiat, tamen in hoc tempore nonnihil periculosum esse, noli egre ferre. Utinam tam mores nostri probari essent hominibus, quam est Pontificis potestas sine ulla dubitatione maxima. Neque hoc nocere publicae causae (ut ego arbitror) potest.* Eo autem libro inspecto, & perlecto magnifice postea de ipso se sensisse his verbis Pighio significavit: *Tuos libros de Hierarchia Ecclesiastica principatu cum legerem, plurimaeque in illis invenirem, quae*

sua cura & diligentia in lucem e tenebris, quasi vetustatis prolata sunt, scaterereque ibidem omnia optimis & sententiis & auctoritatibus cernerem; equidem ingenium, & doctrinam, & notitiam tuam rerum antiquarum si m' admiratus. Probitatem autem & religionem illa mibi res etiam in te ostendit, quod vidi & cognovi, te optimo animo & consilio adductum, quo Christianæ Reipublicæ tot malis detrimentisque affectæ, opem pro tua parte ferres, tantum negotii & laboris suscepisse. Multis postea exponit animi sui erga Pighium benevolentiam, ac tandem addit: *Scito, Alberte doctissime, me ex tuis libris in maximas angustias & sollicitudines animi conjectum esse. Versabar enim in eisdem plane studiis, & in eodem argumento elaborabam: jamque confeceram bonam partem lucubrationis meæ, cum tui ecce libri mibi inopinanti advenerunt. Nunc quo me vertam nescio: si pergo atque insisto, videbor omnia abs te esse mutuatus; quid enim tu cuiquam reliquisti, quod is tanquam novum aut inexpectatum possis dicere? Si desino, durum eris frustra a me susceptos fuisse tot labores.* His autem ex angustiis quomodo se explicare cogitaret, declarat statim, veterum scilicet Philosophorum, & Jureconsultorum morem sectando, nimirum alio modo eisdem de rebus disserendo; quod quum dixisset, iterum redit ad commendandam Pighii Scriptorum excellentiam, quæ se tantum detereretur, quantum adjuvaret eorundem copia. Binæ aliæ præterea Sadoleti literæ extant ad binos Galliæ Proceres, datæ scilicet ad Gulielmum Poietum, Franciæ

ciæ Cancellarium, & ad Franciscum Cardinalem Turnonium, pro commendando iisdem Pighio, Gallicum iter suscipiente, & Regem adituro aliquot de causis, quas non declarat. Rogat ergo, ut ab utroque in fidem, & patrocinium recipiatur; homo de quo audacter (ait) non dubito confirmare, eorum qui ex ceteris nationibus doctrinæ & literarum nomine ad cognitionem meam pervenerint, neminem neque doctiorem, neque variis scientiis instructiorem atque ornatorem, quam hunc, mihi notum fuisse. Accedit, quod Theologiæ scientiam, qua mirabiliter est præditus, ad eos usus convertis, qui maxime sancti & salutare populo Christiano sint. Semper enim fidem catholicam, & Ecclesiam Romanam nostram acri & invicta propugnatione, pluribus egregiis voluminibus editis est tutatus, ut hoc quidem nomine noster illi ordo plurimum debeat. Ita Sadoletus ad Turnonium. Ad Poietum vero: Nos quidem qui complura ejus ingenii monumenta legimus, non solum probamus scientiam hominis, & doctrinam, quæ multiplex in eo, & varia & referta est, sed etiam propositum animi, & insignem Christianæ pietatis cultum. Incredibile est enim quantum hic vir de fide Catholica & Christiana religione sis meritus. Datæ sunt ambæ hæc literæ Idib. Nov. 1541. Carpent. Quid ad tot tantosque Pighii laudationes quorundam recentium Scriptorum adversus eundem obtestationes?

Tandem Lectores monitos facio, ne Pighium istum, in Campensi Germaniæ Inferioris civitate ortum, cum Campensi, quem pariter Polus inter
ami-

amicos suos habuit, cujusque in re Biblica literaturam plurimi fecit, confundant. Id factum video in Vita M. Antonii Flaminii ad frontem nuperrimæ Editionis Patav. an. MDCCXLIII. Carminum ejusdem apposita, nam in ea ita legitur: *Ubi vero ad Sacrarum Litterarum studia (eodem Giberto duce atque Alberto Pighio Campense doctissimo viro præceptore) traduxit animum &c.* Quinam fuerit Campensis, a Pighio diversus, occasionem explicandi nactus sum in Cap. V. Diatribæ superioris, versus Fracastorii recitans, in quibus iste Flaminio, & Florimontio gratulatur, quod in Giberti Academia cœlesti sacræ Poesis nectare animum alerent, *Campense magistro*. Hunc ibi notum reddidi, primo quidem ex binis Poli ad Conrarenum literis, deinde ex Erasmi Epistola, pariter ex Opusculis juxta Hebraicam veritatem Venetiis an. 1533. impressis, *autore Joanne Campensi, publico Lovanii Hebraicarum litterarum Professore*, demumque ex Monito præfixo Commentariis Jo: Baptistæ Folen- gii in Psalmos an. 1585. Romæ editis. Nunc autem addam, hunc ipsum Campensem pluribus vicibus memorari in MSS. Prioli literis, quarum unæ Gherio, Fanensi Antistiti, significant, eo præceptore Ludovicum Beccatellum sacris literis incumbere, & valde in istis proficere, idque eo tempore, quo certum est, Albertum Pighium, relicta Italia (quo sæpius accesserat gravissimis de Religione negotiis adhibitus ab Hadriano VI. Clemente VII. Paulo III.) in Germaniam remigrasse.

§. VI.

§. VI.

Ad Epistolas

LI. LII. LIII. LIV. LV.

QUINQUE harum literarum recensio, quod pauculas tantum Collectionis nostræ paginas impleant, pauculis etiam lineis concluderetur, nisi necesse mihi foret argumentum ex illis capere lugubrem rerum Anglicarum statum, quem scilicet earundem nonnullæ designant, exponendi; quod dum fecero, præfens §. justam & ipse mensuram sortietur. Istarum prima ad Davidem Betonium, sacra Purpura a Paulo III. die 22. Decembris an. 1538. donatum, exarata est, non tamen Calendis Januarii an. 1538. quas notas chronicas præfert, sed aut Calendis illis an. 1539. aut die aliquo ante easdem an. 1538. ut eæ notæ cum Purpuræ delatæ die, de quo dubitare non licet, concordent. Religiosi, & sancto Cardinali admodum digni sunt sensus, quos in eadem more suo Polus effert, in qua non uni tantum Cardinali recens cooptrato, sed Ecclesiæ Romanæ, sed Jacobo Scotiæ Regi, sed universæ Scotiæ, sed sibi tandem gratulatur. Ecclesiæ quidem Romanæ, quod uberimam Deo gratias agendi materiam habeat ex tali filio suum in Senatum relato; Regi Scotiæ, quod Regno suo in tanta, & tam vicina conragione, quæ universum vicinum populum infecit, integrum & in-

incontaminatum servaturus, eidem de columna Ecclesiæ prospexerit; Scotiæ ipsi, ad quam maximi fructus tempore maxime necessario perventuri forent; ex novi Cardinalis virtutibus; sibi denique, qui non posset non sperare tali vel exemplo, vel auxilio vicinam Patriam suam ad pristinum decus restitutum iri: *Quod (inquit) faxit Christus Dominus, & Sponsus Ecclesiæ, qui, ut ejusdem maculas abstergeret, sanguine eam suo preciosissimo lavit, cujus exemplo, qui Dominus est omnium, nos pro eadem sanguinem fundere semper parati esse debemus. Cujus rei nos inter alia maxima vel vestimentum ipsum nostrum nos admonet, unde nos si aliquis, ut Propbeta, ille interroget: Quare rubrum est vestimentum tuum? hoc solum habemus quod respondeamus: quod Christus fecit, quod nos factis potius, quam verbis respondere deceat. Id quod sperare de Rmâ Dominatione Vestra, & mihi firmiter polliceri non dubitabo. Sanctissimum hoc Poli monitum Cardinalem Scotiæ animo suo bene fixum gessisse, sanguis ab ipso post aliquot annos pro Catholica fide fusus manifeste comprobavit; eoque certe promeritus est, ut in Catalogo Cardinalium ex fama Sanctitatis illustrium, qui in sapientissimo Opere de Servor. Dei Beatif. & Beator. Canoniz. l. III. c. XXXIII. exhibetur, ipse pariter locum, eumque non ultimum, nanciscatur, quemadmodum suum ibidem nactus est Cardinalis Joannes Fischerus. Quot, quantique Scriptores honorifico Martyris titulo appellarent Davidem Betonium, & quam validæ præterea*

sint conjecturæ, seu potius confirmationes ejus honoris eidem a Deo impetrati, docet luculenter Historia Cardinalium a Donio d' Attichy, Episcopo Aduensi, collecta, cujus Tomo III. Vira ejusdem Betonii continetur, ibique Cardinalis S. Stephani in Monte Coelio, Archiepiscopus Sant-Andreas, Episcopus Mirapicensis, & demum Martyr inscribitur, atque in eadem disertis verbis affirmatur, argumento irrefragabili colligi, *vere Martyrem dici posse Cardinalem Betonium*. Hunc certe Paulus Pontifex in amplissimum Collegium coopravit eo ipso sanctissimo consilio, quo ante biennium cooptraverat Fischetum; idque nobis detegit Sadoleti Epistola ad Paulum III. Non. Jan. 1539. *Perpexi* (ita in ea loquitur) *penitus cum altitudinem animi tui, tum vim singularis prudentiæ, per quam pati non vis, impium Regem vacantem domesticis finitimisque periculis suspicionibus, impune ac licenter in depopulanda Dei Ecclesia debacchari: quod consilium simul & factum Sanctitatis Tuae Deum immortalem fortunaturum esse non dubito, idque uti ita eveniat, Deum eundem precor.* Pontificis consilium & factum fortunavit Deus, ac martyrio Cardinalis ejusdem, quod evenit an. 1546. aut 1547. quodque subsequuta est post annos circiter quadraginta cædes impia Reginx Matix Stuartæ, de qua, ut ad Catholicæ Religionis normam educaretur, insigni zelo laboraverat idem Betonius. Hujus proinde Martyrium admodum apte conduceretur, non solum Fischeti, sed & Reginx illius Mar-

Martyrio, quod eidem etiam nihil fortasse deesset ex iis, quæ pro vero Martyrio sunt necessaria, ut in paulo ante laudaro sapientissimo Opere lib. III. de Mariæ Martyrio prædicatur. Cardinali quoque POLO ad subeundum Martyrium, cujus hortatorem se Betonio præbuerat, non animum, sed occasionem deduisse, sexcenta Epistolarum ejus loca, præter ipsius Vitam, evincunt; Confessoris autem nobilissimi titulum eidem deberi, nemo certe diffitebitur, nec etiam locum in eo ipso Cardinalium Catalogo, de quo supra.

Binas literas, quæ sequuntur, POLO dedit Georgius Selva, Vaurensis Episcopus. Primis exhibet officia sua, idest domum suam, & suas, suorumque fortunas POLO, ad amplissimam Legationem gerendam iter per Galliam facturo, ut partim ex fama, partim ex literis Aloysii Prioli ad Danesium datis acceperat. Illas Selva dedit Venetiis IV. Cal. Mart. 1537. Alteras vero Vauri Cal. Jan. 1538. hisque POLO commendat Franciscanum quendam, Virum non solum doctrina, sed etiam moribus, ut ipse loquitur, Christianum, cujus opera in Diocæsis suæ regimine utebatur, & de cujus negotio copiosissime scripserat ad Cardinalem Sanctæ Crucis. Binæ tandem postremæ inscribuntur, Domino de Granvelle primæ, Nicolao nimirum Perrenoto, patri Antonii Cardinalis Perrenoti, Cancellarii munus in Aula Caroli V. gerenti, & alteræ Petro Soto, Confessario ejusdem Cæsaris, atque in utrisque postulat PO-

LUS, ut res Religionis, quas in Anglia pessum ire nunciabatur, fidei, & religiosissimo animo ejusdem commendare dignentur, quantum pietate, & auctoritate valerent apud ejus Majestatem, quam Deus in tanto gradu ad Ecclesiæ suæ defensionem constituerat.

Venio nunc ad exhibendum Anglicanarum rerum statum, de quo horrenda se percepisse POLUS in iis literis ad Nicolaum Gravelanum affirmat. Hujusmodi profecto videbuntur cuivis ea legerit apud Historicos ejus ætatis; at nemo fidelius ea repræsentasse censendus est, quam POLUS ipse in eo Scripto, quod Apologia ad Carolum Cæsarem inscribitur, quodque in superiori Volumine integrum ex MS. Cod. Vat. evulgavimus. Ex ea igitur Apologia aliquot loca excerpam, quæ aperta faciant atrociam illa Henrici Anglorum Regis flagitia, unde non Catholicorum tantum, sed hominum quorumvis animus, dummodo humanitatem omnem non exuerit, maximo horrore perstringatur. Iis autem recitatis æquo & Christiano Lectori judicandum remittam, num Jacobus Augustus Thuanus de eo Rege ita scribens Historiar. l. 1. ad an. 1534. *In reliqua vita* (loquutus antea fuerat de Pontificia potestate abrogata) *ita se gessit ille Rex, ut eum, si equiores, & prudentiores Pontifices nactus fuisset, sponte se subjeclurum ipsorum potestati fuisse appareret; & l. 3. ad an. 1547. Princeps omnibus naturæ donis cumulatissimus, & in quo, si in voluptates solutior non fuisset, nihil merito desiderare posses; judicandum, inquam,*
re-

remittam, num Thuanus ita de Henrico Angliæ Rege scribens, celsissimas eas laudes in Historia conscribenda promeritus fuerit, quibus ipsum ad cælum extollunt quotquot eundem nuncupant veritatis Historiæ lumen, inter Historicos recentiorum seculorum nemini secundum, Historicum incomparabilem. Quoniam autem in iis Thuani Historiis nec vola nec vestigium apparet horrendorum scelerum, quæ ab Henrico perpetrata fuisse constat, earundem veneratorum partes erunt, causam afferre, cur *Catholicorum suorum scelera* (hanc ipsi laudem plures tribuunt) *non dubitaverit divulgare, adeo vere, & usque adeo veritatis habita ratione, ut ne Papæ quidem pepercerit*, alto autem silentio presterit gravissima flagitia, quæ jam jam describenda aggredior ex præclarissimo monumento, cujusmodi profecto habenda est Poli lucubratio illa.

Ibi num. XVIII. quo pacto Henrici avaritia usque ad sacrorum deprædationem exarserit, his verbis representatur: *Quot enim fuerunt tyranni, & privati etiam, avaritia maxime infames, quorum tamen cupiditas non ita graviter exarsit, ut ad deprædationem sacrorum perveniret? Hic vero uno die trecenta & sexaginta, si bene memini, Monasteria ad prædæ sibi designari fecit, id quod voluit esse decretum Consilii regni, ut Nobilitas majorum suorum monumenta, & plebs sua prope alimenta (talìa enim erant illa Monasteria) impie ejus cupiditati sponte concederent. Ex tali vero decreto (si decretum appellari volumus, quod iremenda*
ava-

avaritia ab invitis extorsit) sic post consensum , utcumque datum involare festinabat in prædam , ut quamquam omnia abacta , quæ alicujus pretii essent ex Monasteriis , atque in fiscum redacta audiret , prædia autem omnia illius juri atque jurisdictioni subacta , tamen quandiu starent ædificia , quandiu aliquod vestigium extaret , per quod judicari posset aliquando non fuisse ejus juris , nunquam quiescere potuit . Quare dirui & funditus everti jussit quidquid uspiam sacri , vel profani ædificii in illis Monasteriis esset . Hoc vero cum tardius fieret propter firmitatem ædificiorum , quod omnia fere ædificia Monasteriorum , quæ ad perpetuum Dei cultum dedicata essent , ex quadrato lapide , & cum plura ad summam magnificentiam constructa essent ad perpetuitatem religionis , quantum industria humana perficere potuit , ab illis piis & nobilebus animis fundata , qui suæ pietatis ad exemplum posterorum , & perpetuitatem divini cultus , quam longissimam memoriam esse cupiebant ; hæc ergo , ut dixi , cum tardius dirui audiebat , hac arte est usus , qua in bello in expugnandis hostis urbibus uti Duces solent ad celerem everisionem , ut immisso in fundamentis murorum pulvere , & ignem scilicet adhiberet . Qua ratione plurima , & præclarissima regni ædificia , & sola digna , quæ pro ædificiis in Anglia spectarentur , maxima ornamenta regni , & præclarissima monumenta pietatis majorum nostrorum , ac plebis egestati maxima subsidia , quæ hostium incurSIONem toties evasissent , tot seculis durassent , una hora absumsit , ut unius hominis ardeuti avaritiæ satis fieret , si hominem adhue

appellare possumus, a quo humane malitiæ & impietatis terminos tam longo intervallo videmus superatos.

Enarratur postea tribus iis numeris, qui illico in eadem lucubratione subsequuntur, Henrici sævitia (& ea pariter locum minime naçta est in Thuani Historiis) adversus Cardinalem Rossensem, & Thomam Morum; at quoniam de illa dictum fuit in primi Voluminis Diatriba, quod spectaret ad tempus in eodem comprehensum, satis erit Lectorem hic monere, POLUM in ea narratione fidem perhibere, Henricum ante facinus illud de Rossensis doctrina, virtute, & benevolentia ita præclare sensisse, ut, nemine interrogante, sua sponte gloriarì solet, talem in Regno suo Episcopum se habere, qualem sibi persuadebat neminem aliorum Principum ostendere posse: *Hocque* (inquit) *ipse memini, non solum me præse, sed quod ad me sermonem converteret, quem existimabat, quia diutius studiorum causa fuisset peregrinatus, majorem cum viris doctis consuetudinem habuisse, eum dixisse, se judicare, me nunquam invenisse in universa mea peregrinatione, qui literis & virtute cum Rossense esset comparandus.* Sævitia autem, quæ spectat ad rempora, quæ in hoc Volumine prosequimur, enarratur toto n. XXII. eaque statim declarata dicitur in illis Viris, *Quos partim ex Religiosorum, qui sanctæ Brigidæ appellatur, partim ex Ordine Cartusianorum extractos ex monasteriis, ubi tantum orationibus vacabant, pro salute quidem universæ Ecclesiæ, præcipue vero Regis ac regni, quibus nul-*

*nulli in nostra provincia fama sanctitatis, & observantia religionis magis celebres fuerant, mori ob eandem causam fecit. Exponitur deinde, quam ingeniosa fuerit ea crudelitas, ne videlicet Monachi illi mortem gustarent, nisi postquam ex uno supplicio ad aliud pertracti, cruciatus mortis multifariam experti fuissent, & quam insignia eorundem sanctitatis, & integritatis apparerent, dum eorum corpora nudarentur, indicia, scilicet cilicia, ex quorum duritie, gladii aciem non admittente, jam non secari corpora, sed lacerari viderentur. Quare affirmatur, nullum miserabilius, & crudelius spectaculum Christianis oculis exhiberi potuisse; & statim: *Sed quid Christianis oculis dico? Qui hominis oculos, & animum haberet, etiam si is infidelis esset, modo signum illud sacrati Deo corporis agnosceret, etiam si crudelius aliquid in eos, qui illud gerebant, prius cogitasset, postquam subito nudatum Dei servorum signum, cui reliqua vita omnis responderet, an quisquam inter infideles tam alienus a cultu Numinis inveniri posset, qui majoris crudelitatis occasionem ex eo sumeret, quin potius manum idem retraheret, ut subsisteret, ut parceret? Verisimilius certe de omnibus, qui aliquo modo Deum venerantur, existimari posset. Subditur, ne Tyrannum quidem Turcarum quicquam simile, si Monachi illi suas in manus captivi incidissent, adversus eosdem facturum fuisse, de quo ab iis, qui illius morem noverunt, prædicatur, Monachos in monte Athos, ejus ditionis loco, viventes, sic nulla ab eo contumelia affici, ut sæpe ad illos mu-**

munera mittat, & quoties ad bellum proficiscitur, se eorum orationibus commendet. Denum concludit, eos, qui statum provinciæ norant, prorsus affirmare, numerum illorum, qui per quadraginta annos in eadem bello, vel peste, aut quavis alia calamitate periere, haud æquari posse eorum numero, quos Henrici solius gladius ad mortem cum cruciatu perduxit.

Tandem progreditur *POLUS* n. XXIII. ad ostendendam Henrici Regis immanitatis, ut ipse loquitur, profunditatem ex maxime impiis factilegiis, quibus ille in Divi Thomæ Cantuariensis sepulchrum, & corpus desævit; eandemque iterum deteriorem facit Turcarum Tyranni moribus, quippe qui, dum victor paucos ante annos Rhodum ingressus fuisset, ubi multorum Sanctorum corpora erant sepulta, nec in horum ullum quicquam contumeliose fecit, nullum prorsus ex sepulchro eiecit, imo petentibus Christianis, ut sibi liceret quædam corpora, & reliquias eorundem secum asportare, id benigne permiserit. Quæcumque toto eo numero XXIII. de Henrici impietate narrantur, hujus profunditatem adeo ob oculos ponunt, ut quivis illa legerit, tandiu sibi certe videri poterit apud Inferos versari, quod ipsum sibi visum *POLUS* affirmat, dum sævitias omnes illas Henrici ad memoriam revocaret, & scriptis consignaret. Horrebis cujusque animus ea legere, at præterquam quod multa inde emergunt, sinceram referencia historiam martyrii primum Sancti Thomæ, deinde pœnitentiæ

ab Henrico II. de eo scelere actæ, ac tandem edicti ab Henrico VIII. in eundem Sanctum promulgari, clarius etiam patebit, Thuanum ab historica fide defecisse, dum Henricum, post veterem Religionem abrogatam, tot tantisque cædibus ditones suas popularum, omnibus tamen virtutibus, una excepta ad voluptates proclivitate, ornatissimum fuisse dicit, ac promeruisse, ut ejus tempora in æquiores, atque prudentiores Pontifices inciderent.

Postremum hoc Thuani judicium etsi loca hucusque allata abunde refutarint, cogor præterea ex stomacho, quem mihi mover, in eodem refellendo aliquantulum adhuc immorari, ac statim libere dicam, æquiorem a me pariter, prudentioremque Thuano Historicum desiderari, ne Pauli III. cujus sententia ab Ecclesiæ Catholicæ communione seclusus fuit Henricus Rex, nomini, atque virtutibus ea nota inferatur, a qua certe promerenda longissime absuit. Summi illius Pontificis in Christiana Rep moderanda æquitas, atque sapientia ut indubiis documentis undique consent, non hujusce tantum Diatribæ, sed universi Operis ad Poli literas evulgandas, illustrandæque a me suscepti unum esse ex præcipuis institutis, facile quivis intelligit ex ejus Operis parte, quam publici jam juris feci. Ei autem æquitati, atque sapientiæ adeo non derogavit anathema illud in Henricum inflictum, ut potius eandem commendaverit. Quid, amabo, æquius, quid prudentius ab eo Pontifice fieri poterat, quam ut scriptam in Henricum, qui

qui ab Ecclesia se se jam segregaverat titulo Supremi ejusdem Capituli sibi arrogato, Excommunicatio-
nis sententiam per tres & amplius annos intra scrinia
sua contineret? quam ut de eadem pervulganda non
cogitaret, nisi postquam defectionem illam suam
Henricus horrendis perpetratis immanitatibus ma-
gis magisque sœdasset? quam ut evulgationem tan-
dem illam decerneret, habitis prius de ea re quatuor sa-
pientissimorum Cardinalium suffragiis, quorum prin-
ceps Contarenus, homo profecto, in quo nemo erit
qui pereximiam animi lenitatem, ingenuam sensus
suos coram Pontifice depromendi libertatem, sum-
mam sapientiam, ac singularem demum erga Hen-
ricum Regem amorem desideret? Quam mature Pau-
lus Pontifex, quam ægre ad eam sententiam ferendam
processerit, vel ipsa ejus verba satis manifestant: *Nos
qui, ut hominum natura fert, facile credebamus, quod de-
siderabamus, dictam executionem suspendimus: sperantes,
ut nobis spes data erat, ex ipsa suspensione correctionem,
& resipiscentiam, non autem pertinaciam, & obstinatio-
nem, ac majorem delirationem, ut rei effectus edocuit,
proventuram. Cum itaque resipiscentia & correctio bu-
jusmodi, non solum postea sequuta non sit, sed ipse Hen-
ricus Rex quotidie magis se in sua feritate, ac temeritate
confirmans, in nova etiam scelera proruperit, &c.* Quid,
quod hanc Pauli Bullam Principes quoque, nimi-
rum Carolus Cæsar, Franciscus Galliarum Rex, Ja-
cobus Rex Scotiæ, probasse comperiuntur, dum ean-
dem suis in ditionibus affigî ultro sunt passi? Novi

utique, alio prorsus modo de ea re argumentantem Burnetium ita scribere: *Puisque ces mêmes Princes continuèrent de vivre dans une bonne intelligence avec Henry, ils mépriserent la Sentence du Pape.* At multo justius Burnetianam hanc ratiocinationem improbasse reperio Abbatem Joachimum le Grand, qui Tomo II. libri sui *Histoire du Divorce &c.*, quem laudavi in superioris Voluminis Diatriba, ad eandem ira reponit p. 198. *Le raisonnement de M. Burnet est fort specieux, & il auroit toute la vraisemblance imaginable, si les Princes étoient toujours bien instruits de leur interests ou plutôt, s'ils ne préféroient pas, comme les autres hommes, l'utile, & le présent à l'bonnesté & au futur.* Moxque allatis in medium literis Domini de Marillac perspicue ostendit, non a sapientibus Pauli III. consiliis, sed ab impiis Henrici Regis factis Carolum Cæsarem, & Franciscum Franciæ Regem alienum animum gessisse, quem tamen aliorum malo fato traduxerint mutux eorundem suspensiones. Ita Gallus ille Scriptor, & hujusmodi Gallus, qui Aulæ suæ primatibus, quorum aliqui, & magnæ quidem auctoritatis, adhuc in vivis degunt, acceptissimus fuit ob lucubrationes illas suas, quas eorundem auspiciis evalgatas, dum Luteriæ morarer, intellexi.

At inspiciamus insuper, num forte Thuanus æque injurium, ac in Romanum Pontificem, se in Regem suum Franciscum præbuerit. Id utique nec Gallos, quotquot sunt, in dubium revocare posse puta-

ta-

tarem. Bossuetus libro VII. Operis sui *Histoire des Variations &c.* in Henrici Regis Angliæ gestis nil mi-
gis agnoscit, quam *le comble de la cruauté & de la tyrannie*, affirmans, vel ipso Burnetio teste, eun-
dem in eas nequitias prolapsum fuisse decem ex-
tremis vitæ suæ annis, quod temporis spatium ju-
ste respondet apertæ ipsius Regis a Romana Eccle-
sia defectioni. Burnetii de ea re testimonium ip-
se attuli in Animadversion. ad priorem Epist. Schel.
quo utique imaginem teterrimi tyranni, humana,
divinaque omnia jura proterentis, in eo Rege repræ-
sentavit. Isaacus Larreius in Opere *Histoire de l'An-
gleterre &c.* Historiam Henrici VIII. his verbis con-
cludit: *On ne peut nier que la plupart de ces repro-
ches (loquitur de Henrici vitiis) ne soient bien fon-
dés. Cependant on ne peut refuser à ce Roy le titre de
grand Prince, quand on luy deniecelui de bon &
de juste; & si sa memoire n'est pas digne des louanges
de la posterité, a cause de ses cruantez qu'on ne sçau-
roit lui pardonner, elle est digne au moins de son ad-
miration par les choses merveilleuses, qu'il a eu la har-
dieffe d'entreprendre, & le bonheur de mettre en execu-
tion.* Id ipsum de Henrico testantur plerique omnes
Historici, etsi ex grege Heterodoxorum. Unicum
igitur Thuanum fuisse reor, qui non solum ab
omni fere culpa Henricum absolvit, sed diserte tra-
dit, nihil eidem ad optimi Principis laudem defuisse
se præter immodicarum voluptatum fugam. Inde
vero ille ipse sibi affirmare licuisse putavit, dum ad
an.

an. 1547. ageret de Henrici morte ; talem , tantam-
 que fuisse morum similitudinem inter hunc ; & Fran-
 ciscum Galliarum Regem , *ut nulla inter duos Principes
 vel temporum quovis intervallo disparatos major us-
 quam commemorari possit .* Vitiis itaque , quibus
 perditus deditus Henricus , haud expers habendus erit
 Franciscus , si Thuani dicto stemus . At Franciscum
 candore animi , clementia , & pietate nullum inter
 Principes habuisse parem , Jovius in Elogiis testatus
 est , nec dissentiunt plerique ejus ætatis Historici ,
 iidemque fidem faciunt , opposita iis dotibus vitia in
 Henrico triumphasse . Quam dispares Francisci , &
 Henrici mores forent , nos docet (ut unum testem
 asseram) laudatus le Grand , nam postquam dixisset ,
*graviter offensum fuisse Franciscum Henrico de
 ce quel année precedente (1537) Henry l'avoit vilai-
 nement abandonné , ou ne luy avoit donné que des pa-
 roles , lorsque Charles V. entra en Provence avec une ar-
 mée formidable , & depuis quelques mines qui firent les
 deux Roys , il n'y eut jamais une bonne intelligence en-
 tre-eux ;* mox subdit : *Leur froideur enfin degenera en
 haine , l'on se reprocha les services rendus de part &
 d'autre , & on en vint a une guerre ouverte . Je remar-
 que cependant , que Francois I. aimoit Henry ; mais qu'
 Henry vain , orgueilleux , & plein de caprice au dernier
 point , n'aimoit rien .* Galli istius Scriptoris , cui , ut su-
 pra dixi , singularis honor apud gentem suam constat ,
 quique non ex eo tantum Opere , quod laudavi , sed ex
 aliis etiam lucubrationibus , quibus eximium illud
 pau-

paulo ante memoratum Bossueti valide propugnavit, magnam apud Catholicos omnes laudem promeruit, standum esse in re, de qua actum est, potius quam Thuani, judicio, vel ipsos Gallos, optime animatos erga Principes suos, existimatuos confido.

Saris esse debuisset Thuano deprædicare indolem, quam Hentius primis imperii sui annis præferulit, tuncque sententiæ suæ suffragatorem POLUM quoque habuisset, qui ea Regis sui initia, pro ardentissimo, quo erga ipsum flagrabat, studio, pluribus literis, ut jam vidimus, mirifice celebravit; utque eadem celebraverit in Apologia, ex qua superius excerpta dedimus, locus mox afferendus declarat: *Summum in eo pietatis studium apparebat, & religionis cultus, magnus amor justitiæ, non abhorrens tamen natura, ut tunc quidem videbatur, a clementia, tantum liberalitatis specimen, ut non solum, ubi opus esset, libenter daret, sed multos ultro ad virtutem præmiis invitaret, & virtute præditos muneribus honestaret; neque in hoc discrimen poneret, suus ne, idest ex regno, an æternus esset, sed in quibuscunque virtutem elucere videret, dignam præmio judicabat, & præmiis afficiebat. Ex quo effectum est, ut etiam exteri multi ad eum confluerent, qui literis, qui aliis artibus præstantes erant, tanquam ad virtutis æstimatorem optimum, & præmiatorem liberalissimum. Ob quas causas non tam nostris, quam multis exteris nationibus, cepit esse, ut celebris, ita maxime carus, ejusque nomen illustrari, quod maxime auxit præsertim pietatis fama eo tempore, quo*
orien-

orientibus in Germania opinionum in religione dissensionibus, quæ spectare videbantur ad apertum schisma, se illorum principi auctori opposuit, cujus dogmata libro edito, quæ minus convenire videbantur cum Ecclesiæ veteri doctrina, oppugnavit. Qua in re grandem laudem ab omnibus meruit, maximeque a Summo Pontifice, ad quem librum misit. A quo ob eandem causam, & ardens studium, quod præseferebas in tuendis fidei dogmatis, honorificentissimo Defensoris Fidei titulo est ornatus. Quod gratissimo ille animo, & summa cum veneratione accepit, eamque postea spem de se excitavit, ut de nullius pietate Ecclesia in dubiis suis rebus & periculosis, quæ erant, & pejora impendebant, temporibus, majora præsidia ad pietatis tutelam sibi promitteret. Hæc, inquam, Porus ex sincero erga Henricum animo; at Thuanus, nescio quo studio abreptus, iis ipsis encomiis, quibus eundem, post eliminatam Pontificiam potestatem, in reliqua vita ornavit, ad obitum usque prosequi non est veritus. Causam, qua iste adductus virulentum calamum strinxit in Reginam Mariam Stuartam, pro comperta habemus, quod scilicet, seu Camdeni literas ad se datas, seu (quod verosimilius puto) Buchananum & Hæreticum insignem, & mendacem Historicum, sacra omnia, ac prophana audaci conatu temerantem, ut de eo loquitur civis ejus Guillelmus Barclaius, exscripserit; at quid causæ fuerit, cur Henrico Regi Angliæ gratificatus, Francisci Regis sui honori non pepercerit, prorsus me latet.

§. VII.

Ad Epistolas

LVI. LVII. LVIII. LIX.

QUATUOR literæ hujus §. ob oculos nobis ponent, qua singulari bonitate Deus Optimus Maximus fortunaverit industriam illam vere laudabilem a Paulo III. Pontifice adhibitam, ut, accersitis undique adjumentis, atque præsiidiis, Christiani nominis utilitatibus prospiceret. Binæ enim ostendent cælitus excitatos sanctissimos Monastici instituti cultores, quorum quoque exemplis & precibus Resp. juvaretur, binæque alteræ (quod multo magis admirandum) vel ex armis, vel ex militum tabernaculis hominem proferent saluberrimorum consiliorum auctorem, cujusmodi certe a gente diræ illi disciplinæ addicta, atque innutrita, vix erat, ut Ecclesia expectare unquam posset. Camillus Ursinus, ad quem datæ sunt binæ priores POU literæ, etsi a nobis secundo loco numeratæ, præclarissimam, ex qua ortum duxit, prosapiam adeo illustravit suis inclytis gestis, ut qui in eadem non aliud illustrius germen emicuisse diceret, non utique a vero abluderet. Militarem, qua excelluit ille, peritiam, Historiæ ejus ætatis abunde testantur, & omnium luculentissime Vita ejusdem, Italico idiomate conscripta ab Josepho Horologio, ac Venetis typis edita an. 1566. curante Ludovico Dolce, qui eandem Paulo, Joan-

ni, & Latino Urfinis nuncupavit. Ibi pariter affirmatur disertis verbis; *Cbe Camillo Orfino sia stato non pure il maggior buono, che nascesse dell' Illustrissima famiglia Orsina così ne i maneggi di guerra come ne i governi de Popoli, ma ancora che fusse mai in tutta Italia.* Literæ autem, de quibus modo agimus, talem præterea, tantamque Christianam ejus pietatem fuisse edocebunt, ut inde præsertim maximo in pretio ipsum habendum POLUS censuerit. Quare Paulus Pontifex ejusdem POLI opera est usus, ut Camillum ex Ferrariensi otio, cui se dederat post gestam per annos quamplures Venerarum copiarum præfecturam, sua ad stipendia evocaret. Hujus rei certam nobis fidem facit eadem Vita, in qua legitur: *Però fece (Paolo III.) che Reginaldo Polo Cardinale d' Inghilterra grandissimo amico dell' Orfino il chiamò dall' otio di Ferrara con grandissima instantia a Roma, dove gli fù dato il titolo di Governatore Generale della Chiesa* Id accidit post Petri Aloysii Farnesii necem, ac proinde post annos decem quam scipræ fuissent POLI literæ, quarum modo recensitionem aggredior. In hisce, in primis nimirum ex duabus, elucebunt non solum sanctissima illa Camilli Urfini consilia, sed præterea ratio sapientiæ plena, quam, de gravissimis Ecclesiæ negotiis Paulus Pontifex deliberaturus, inire in more habebat, adhibens scilicet integerrimos, & prudentissimos Cardinales ad consultationes, eodem intento maxime animo audiens, nec quidquam decernens, nisi quod post singula eorum dicta diligenter

gentissime expensa Reip. bono conducere judicaret; quæ ratio magis magisque confirmabit, per summam injuriam Optimum illum Pontificem a quibusdam infirmulari, perinde ac si humani generis utilitatibus procurandis non eam diligentiam præstaret, quam Pontificatus sui partes, & iniqua tempora, in quæ ille inciderat, postularent.

POLUS acceptis quibusdam Camilli literis, salutarium consiliorum & exhortationum Volumen, ut eas vocat, referentibus, statim earum exempla describenda curavit, quo ea cum Contareno, & Theatino Cardinalibus communicaret, quos in negotio tractando POTO consortes esse Camillus optaverat. Æque etiam consortes fuerunt in judicando earum literarum scribam dumtaxat fuisse Camillum, authorem vero, illum, qui mutos loqui facit, & ora disertorum obstruit, cujus tota foret causa illa, quæ in iis literis tractabatur. Eo autem animo quum essent, Pontificem adierunt, tempus petituri, quod commodum ipsi videretur, iis audiendis, quæ Christus, potius quam Camillus, exponenda mandaverat. Eo munere ut exactius, die quem Pontifex constituerat, fungerentur, onera inter se ita partiti sunt, ut non unus solus referret, sed singuli partes singulas sibi assignatas, idque, quod copiosissimæ essent ex literæ, & rationibus abundarent, ac proinde haudquaquam facile possent ab uno tantum memoria teneri. Hæc POLUS Epistolæ primo loco adnotatæ initio, quibus mox subjungit: *Summa autem attentione Sanctissimi Do-*

mini Nostri auditi sumus. De cujus animo si nunc queris, quo pacto acceperis omnia, tibi quidem, qui filium babes, facilius multo erit, hoc aestimare, quam mihi scribere; maxime si hoc tecum cogites, quo animo esses, si quempiam filii tui sanctos in pietate progressus, mentem in vera, & sinceræ religionis cognitione illustratam, animum denique in omni virtutis genere, ac in omnibus, quæ hominem carum Deo, & hominibus reddere possent, confirmatum, narrantem, & certis testimoniis tam præclarum profectum probantem audires; si nibil gratius auribus tuis accidere posset. Certe, & gratissima primum attentio Pontificis, & postea responsio multo benignissima declarant, non alio animo hæc omnia de te, quem carissimi filii loco habet, narrantes nos certis testimoniis audivisse, & eo quidem gratius hæc accepisse, quo magis Respublica Christiana tali Viro his temporibus maxime opus habet, quod in sua responsione maxime declaravit. Refert postea ejus responsionis summam, quæ hujusmodi est, ut quisquis eam legerit, non commendare tantum, sed ad cælum tollere adigatur, oportet, flagrantissimum studium, quo Paulus Pontifex satagebat eos motus sedare, unde Christiana Resp. jactabatur, ita tamen, ut interioribus malis primum obviam iretur, deinde exterioribus. Quare inter cætera hæc Pontificem respondisse, significat: *Esti nulli rei magis studere se, quam ut hæc ipsa, & hoc modo fiant, quod summum Dei beneficium agnoscit, qui ante omnia Concilii universalis indicendi voluntatem, & pacis inter Principes*
pro.

procurandæ studium, semper post commissam curam universalis Ecclesiæ maxime infudit; tamen banc ipsam exhortationem sic gratam esse, ut, quasi Deo per te exhortante, quo enixius labores, in eo, in quo nunquam nimis magnum studium poni potest, eundem libentissime; & cum summa gratiarum actione audiat, quem videt, quanto ardore spiritus, & caritate in Deum, & Ecclesiam, atque quanta animi sollicitudine scripserit. Tandem quod Camillus in literis suis id vehementer flagitasset, ut Dalmatiæ rebus haud mediocriter periclitantibus succurreretur, multisque rationibus ostendisset, Venetos in eo sancto bello omni ope a Pontifice esse adjuvandos, hunc constanter affirmasse Polus Camillo significat, nullum esse patrimonium in Ecclesia, quod ad suum usum, vel aliorum Ecclesiasticorum malis converti, quam Illustrissimorum Dominorum Venerorum usus, in tali causa, & tempore.

Hæc Polus scripserat post rem cum Pontifice gestam, & post impetrata ab eo quæ pro tempore concedi potuerant; at gravis valetudo nuntii, seu procuratoris, quem Romam Camillus transmiserat, ejusdem discessum remorata, effecit, ut ille literis suis auctarium adjungeret, totum utique ab animo cœlestibus, & divinis cogitationibus referto profectum. In eo statim declarat, se Camilli literas accepisse, non ut vulgo amici ad amicos suis de negotiis scribunt, sed ut primitias spiritus Deo, patri spirituum, dedicatas, quæ proinde simulac ad se perlatae fuerunt, ad officium suum, qui *puer in domo Dei, & summi*

Sa-

Sacerdotis Diaconus foret, pertinere judicaverat, eadem ad summum Sacerdotem perducere, a quo postea Deo offerri possent. Cum vero (subdit) quales essent primitiæ considerassem, id est non horum fructuum, qui humana cultura maturitatem, & bonitatem accipiunt, sed quorum Deus solus incrementum dederat, ad illum primum deferendos existimavi, qui cum Filius Dei, & Deus esset, nostra causa, ut grata nostra sacrificia Deo faceret, voluit Sacerdos fieri, ut in sempiternum appareret vultui Dei pro nobis, qui est Christus Dominus Sacerdos in æternum, benedictus in sæcula. Ad hujus ergo pedes in ejus conspectu eos projecit, addito orationum mearum incenso, quod ab eodem accepi, ex quo nihil jam dubito in odorem suavitatis Deo Patri suo eum obtulisse, omnia enim sua Patri semper offert; in his autem omnibus nihil est, quod non suum agnoscat. Petit deinde, ut Camillus hujusmodi fructus, quos ex divina plenitudine acceperat, cum fratribus suis communicaret, moxque narrat, quomodo ejus animus, quum jam jam præ mœsticia deficeret, Camilli literarum lectione refocillatus fuerit, & ad pristinas vires restitutus. Testatur vero, se tristitiam illam non quidem sensisse, quum cerneret in quem se labyrinthum conjecisset Legatio paulo ante suscepta pro Christi causa, male in ea habitus a potentissimis Principum Christianorum, per quorum provincias sibi eundum fuerat, & omnibus præterea insidiis expositus sibi paratis ab eo Principe, cujus bono procurando eam Legationem admiserat, non, inquam,
tri-

crificiam eo tempore se sensisse, imo vero securissime illud traduxisse, testibus quotquot secum comites erant, eandemque securitatem perdurasse usque ad reversionem suam in Italiam, ubi nihil non securum suspicari potuisset; eo autem simulac descendisset, tunc primum animum suum e curru veluti igneo, cujuscemodi Helix ille, in altissima valle sibi visum fuisse depressum, atque ibi moerore & fame prope contrahescere. Quam vero vim sui salvandi literæ illæ Camilli habuerint, his verbis exponit: *Talem quidem vocem* (induxerat Angelum ad Danielem, in lacu leonum positum ita clamantem, Daniel, Tolle prandium, quod misit tibi Deus) *tabellarii tuarum litterarum audire videbar, cum illas traderet, quas vix, mihi crede, in manu accepi, cum statim quasi odore aliquo bono meum animum recreari maxime sentiebam. Ut vero aperui, & legens animadverti, quo tu lumine, qua prudentia spiritus, orbis Christiani mala, totius ægritudinis Ecclesiæ causas colligis, deinde quo ardore animi, quanta fide remedia proponis, medicum ostendis, viam ad eum facile aperis; hæc quidem legens, cum inter omnes causas ægritudinum, meam interim agnoscerem, cum pabulum, quo maxime egebam, appositum videbam, quod statim apprehendi, in eodem quidem momento vires mihi restitui, iterum me abs te in currum igneum illum tolli, & tandem in ipso sinu Abrabæ requiescere cum Lazaro mihi videbar. Lætus itaque omnino literas suas Polus obsignat die 14. Januar. 1538. & in Dalmatiam transmisit,*

quo

quo Camillus, ut ex ejus Vita constat, ab anno 1532. concesserat, ibique rem militarem adversus Turcas strenue gerens, plura eorum oppida expugnavit. Eum tamen Veronæ se nancisci posse Polus in Italiam redux speraverat, atque cum ipso panem illum quotidianum, quem eidem minime deesse posse judicabat, frangere: *Quo ut perveni* (inquit) *nec te reperi, quam præsentia tua sedari posse sperabam, insperata absentia augeri necesse fuit, famem, de qua supra, intelligit.*

Quæ mox sublequitur Epistola, nihil & ipsa a prioris sensibus degenerat, probatque, æque ac præcedens, Polum pietatis, qua ipsius pectus calebat, veluti magistrum, Camillum agnovisse. Ad cujus rei argumentum satis erit ejusdem initium recitare: *Quod ad me attinet, vere dicere possim, nullam meminisse me unquam ex homine, vel hominis potius ministerio, consolationem accepisse majorem, aut lumen clarius accepisse, quam quod aliquando sentio legendo tuas litteras, de quibus hoc vere dicere possum, ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, statim exultasse in gaudio infantem in utero animi mei, adeo ut non dubitarem, etsi enim unam tantum matrem Domini secundum carnem agnoscamus, tamen cum fructum animi tui ita in fructum uteri animi mei operantem sentirem, statim ad me dicere: Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Nisi enim in utero Deum consolationis gestares, ad verba tua animum gestientem gaudio, qui prius mæore fuit repletus, nunquam prorsus sensissem.*

Ad.

Addit statim, se legisse pariter literas, quas ad Regem Christianissimum Camillus scripserat, at valde dubitare, ut splendorem ex illis diffusum ferre possent eorum oculi, *qui in tenebrosa valle habitant, ubi sunt domicilia hominum & principum hujus mundi*. Cujus suæ dubitationis causam ut magis declararet, recitat verba Helixæ Prophetæ ad Heliseum, *Si me videre possis, cum tollor, fiet quod petis; sin minus, non fiet*: verba quoque Pauli Apostoli ad Corinthios, quibus, ob eorum contentiones, lac tanquam pueris, non solidum cibum dare, se coactum esse affirmat. Quare concludit: *Hoc valde cuperem, ut, non tanquam sol, sed potius, qua cum illis agendum est, qui affectos oculos habent, & solis splendorem ferre non possunt, ut tanquam stella, lumine magis proportionato agris oculis, in locum illum eos conduceres, ubi ad stellæ ostensionem Christum cum matre inter animalia panis involutum viderent, qui non possunt eum exaltatum contemplari. Tale ergo lumen in litteris tuis, quale stellæ diffundere solent, si ostendere posses, ad eos scribes, qui vestimenta ejus, ut sol splendentia, adhuc videre non valent*. Data est Epistola ista 21. Mart. 1538.

Porro rectæ conscientix, atque sinceri animi, fideique pleni perspicua edidit argumenta Camillus Ursinus ad extremum usque vitæ spiritum, ac proinde usque ad an. 1559. quo decessit, dum a Paulo IV. post Nepotes ab omni administratione submotos, regimen universum Ecclesiasticæ ditionis sibi commendatum sapienter, ac fortiter sustineret. *Era*

Fol. II.

y

cosa

cosa maravigliosa (ita de Camillo munus illud gerente in ejus Vita) *vedere la matina per tempo i Cardinali, i Vescovi, e gli altri Prelati della Corte andare a Palazzo dove era l'appartamento suo appresso quello del Papa, per conferire con un soldato così le cose pubbliche, come le private di tutto lo stato loro, tanto più piena di maraviglia quanto più si conosceva insolita. & non mai più accostumata che altri che Cardinali, e Prelati grandissimi avessero l'intero governo, e la suprema autorità nelle cose della Chiesa.* Inter Epistolas Petri Aretini una extat lib. II. ad Camillum Ursinum data an. 1538. quæ tora est in extollenda præclara ejusdem cura, qua militum, quibus præerat, disciplinam ad exactam Christianæ sanctimonix normam ita redigere satagebat, ut ab iis quoque vitiis, quæ vel ipsorum Sacerdotum, & Monachorum mores haud raro inficiunt, abstinerent. Hanc vero Camilli laudem multo pluris faciendam Aretinus affirmat, quam oppida subigere, quod in istis vis, in illa ratio dominetur.

Binæ reliquæ hujus §. Epistolæ fidem faciunt, ut diximus, sanctissimos quoque Cœnobitas, temporibus quæ prosequimur, non defuisse, innocentia primum sua, & vitæ integritate, deinde etiam industria, correctionem, emendationemque morum curantes, quam in universo populo Christiano Pauli Pontificis virtus, & sapientia moliebatur. Præstabat inter ipsos pietate, atque doctrina Marcus Monachus, ad quem datæ sunt Epistolæ illæ. De eo autem

rem plura prodidi in superioris Voluminis Diatriba, & multo adhuc plura in Epistola, quæ septima est Decadis meæ tertix, in qua scilicet nonnulla loca literarum, de quibus modo agitur, recitavi, unde omnino innosceret, divinis referta charismatibus præcordia eum Monachum gestasse. Quæ spectant igitur ad Marci sanctimoniam, tam in binis hisce, quam in aliis POLI literis, mellito prorsus sermone commendatam, haud opus est hic rursus Lectorum oculis subicere; hos tamen ut convertant, velim, ad inspicendum, num ea ætate in Ecclesia Catholica nemica quidem sanctitatis, ut Heterodoxi contendunt, extaret, an contra pretiosis ipsa donis redundaret, ex quorum fonte profluerent tot sancti labores, quibus Christi Servi male se habentes, & ægros ad sanitatem animi revocare conabantur. Vas profecto cœlestium charismatum a POLO habebatur Monachus ille, cujus proinde eloquia, tanquam ros fluentia, aliorum ariditatem reficerent, eoque abundantius, quod plures ille socios, fratres, & filios in idem opus sibi parasset. Quare conqueritur POLUS, quod absens non ita copiose eorum charismatum particeps fieri posset, quam quum præsens cum ipso fuerat, etsi eo tempore in eo loco staret, unde ipse Marcus, infirmitatem animi, & egestatem bonorum ejusdem timens, jam olim fugerat, cellæ tranquillitatem mundi blanditiis, atque honoribus præferens; quæ POLI verba Marcum illustribus Cremonæ natalibus ortum fuisse significant. Quosnam socios Marcus in

sancto eo opere haberet, Polus ibidem declarat; eos tamen tantum nominat, quibuscum ille in eodem Cœnobio versabatur. At magnam præterea eorundem copiam ipsi subministrasse Cœnobio alia Congregationis, quæ eo tempore Sanctæ Justinae vocabatur, palam facit Epistola illa Decadis nŕæ, quam paulo ante memoravi. Ibi siquidem in scenam proferuntur, præter Marcum Cremonensem, & plures ejus filios, Gregorius Cortesius, Isidorus Clarius, Placidus Contarenius, Jo. Baptista Folengius, Fl. Alexius Ugonius, Lucianus de Othonibus, Gregorius Bornatus, Angelus Sangrensis, Laurentius Massolus, & tandem Chrysostomus Calvinus. Istorum in ea Epistola mentionem feci, quod illius institutum foret eos in medium proferre, quos POLI Epistolæ aliquæ, seu aliorum ad ipsum, quas ad manus habebam, occasionem mihi laudandi præbuisſent. Cæterum ex ea Congregatione Viros doctos, velut ex equo Trojano, id temporis prodiisse, testatur reliquit Cornelius Franciscus, Venerus, Monachus Benedictinus, severioris instituti, in Epistola, qua Chrysostomo Calvino, Gemilianensi, Archiepiscopo Ragusino, libellum Bornati de libero hominis arbitrio inscribit. Ii autem superius recensiti eximiam vitæ integritatem cum studiis Theologicis, & plerique ex ipsis cum singulari Latinarum, Græcarum, & Hebraicarum literarum pericia conjunxerunt. Aliqui veroad Episcopales Insulas promoti, virtutibus omnibus sacro Pastore dignis claruerunt; aliqui tandem inter

Pa-

Patres Concilii Tridentini magna cum laude confederunt. Fueruntque hi omnes inter præclarissimos fructus, quos edidit, Numine bene favente, instituta a Ludovico Barbo, Abbate S. Justinæ Patavii, Benedictini Ordinis in Italia Reformatio. Hæc valde sane dispar ab ea, quam in Angliæ Cœnobiis molitum vidimus Henricum Regem, quæ in Germania etiam Lutheranis arrisit, qua scilicet Cœnobia funditus tollerentur, Cœnobitisque inde emigrantibus latus aperiretur campus se se dedendi viriorum illecebris, ac voluptatum cupiditatibus. Suam hanc Reformationem Sectarii dum unice commendant, improbant vero illam, quam Catholicæ Ecclesiæ leges, & mores invexerunt, ægre profecto quibusvis sanæ mentis persuadebunt, sanctitatis ne micam quidem, Catholicos, ipsos vero magnum acervum, cumulumque possedisse. Sexcenta sunt in Erasmi Epistolis, alique ejus lucubrationibus loca, quibus Reformationem a Luthero, aliisque ejus Sodalibus, seu discipulis procreatam irridet, atque execratur; unicum autem hic proferam, quem mihi obtulit prima ex ejusdem Epistolis, quas, quod inter vulgatas in magno Volumine non comparerent, editas deprehendi in parvo libello an. 1649. Lugduni Batavorum. Ad ejus Epistolæ calcem Erasmus, cur nihil ipse in Lutherum scriberet, hanc causam assignat: *Nunc Lutherus scribis in se ipsum, videns rem alio versi quam putarat, & exoriri populum non Evangelicum, sed diabolicum, cum interitu omnium bonorum studiorum.*

§. VIII.

§. VIII.

Ad Epistolas

LX. LXI.

EPISTOLA primo loco recensenda data est ex Villa, in Tarvisino agro sita, ad quam POLUS divertit, redux ex itinere, quo Nicæam comitatus fuerat Paulum Pontificem, scriptaque visitur ad Conrarenum, qui pariter in eo reditu ad Bellunensem Sedem suam commeaverat, ut gregi suo, antequam Romam regrederetur, paterni amoris argumentum exhiberet. Secessum illum utriusque Cardinalis, præter laudatam Epistolam, tres aliæ etiam inter Prioli MSS. illustrabunt. At de itinere illo prius dicendum ex POLI Vita, captumque de eodem incundo a Paulo consilium ab ea invidia liberandum, quam ipsi, non Heterodoxi tantum, sed aliqui etiam ex nostrarum partium Scriptoribus inurere tentarunt. In ea Vita n. XI. hæc habentur: *In Urbe autem (POLUS) tamdiu commoratus est, quoad Paulus III. Nicæam, Galliæ Narbonensis oppidum, ad conciliandam inter Cæsarem, & Regem Galliæ pacem, profectus, eum quoque sibi itineris, & actionis illius comitem esse voluit. Memoria teneo, cum primum Cæsar ad Pontificem Max. in quoddam monasterium, quod non longe ab urbe Nicæa aberat, salutatum venires, eique Cardinales omnes, qui cum Pontifice erant, obviam officii causa processissent, Cæsarem mandasse Granvelano, ut de*

de Cardinale Polo sciscitaretur, quod cum scilicet in primis videre & alloqui cuperet. Non enim erat nescius, quanta esset hominis virtus, neque se nihil ei debere sentiebat, quod Regina Catharina, matertera sua, causam perpetuo tutatus esset, atque ejus rei causa caput suum omnibus fortunæ telis objecisset. Pontificem pacis inter Cæsarem, & Regem Franciscum obtinendæ sincero studio incitatum, iter illud suscepisse, testis omni major exceptione habendus est ejus Vitæ Scriptor Beccatellus, quippe qui POLO ipse comes adfuit, ut verba, quæ mox sequuntur fidem faciunt: *Adfuit etiam, cum POLUS Villamfrancam ad Cæsarem, officii gratia salutatum profectus est, quem ille honorifice, amanterque accepit, aliis, qui ob eandem causam eo tum convenerant, relictis, longioremque cum eo sermonem habuit.* Nihilominus Reipublicæ, pacisque in primis curandæ nomine Pontificem privatæ familiæ suæ commoda obtexisse, passim a nonnullis vulgatur, quos inter Petrus Franciscus le Courayer, qui Historiam Concilii Tridentini, a Paulo Sarpio, compositam, in Gallicum idioma convertit, notisque auxit. Iste allatis ejusdem Sarpii verbis: *Le prétexte public étoit de rétablir la paix entre ces deux Princes, mais sa fin principale étoit de faire tomber le Duc de Milan dans sa Maison,* nos monet, Jo. Baptistam Adrianum, Historicum coævum, & Onuphrium Panvinium, fidei integræ Scriptorem, Sarpii suspensionem confirmare, atque ita notam illam suam concludit: *Sur de pareils gavrants est ce un si grand crime a Fra Paolo d'avoir avancé*

c'è un tel fait ; Et crois-on qu'un argument negatif, tel que celui que lui opposa Pallavicin , Et qui même est convaincu de faux par la deposition des Historiens suffise pour anéantir le poids de ces témoignages ? Pallavicinum Sarpîi narrationi nil aliud quam argumentum inficiale opposuisse, impudentissime a Courayero affirmari, nemo non inficietur, qui Pallavicinum adeat, ubi agit de Pauli itinere illo, scilicet lib. IV. cap. 6. Ait quidem iste, nihil in ejus temporis reconditoribus memoriis se reperisse, quod vel unica linea cupiditatem potiundi Ducatus Mediolanensis, qua Pontifex arderet, significet; at insuper subjungit: *Ma in questo fatto io posso abbatte l'accusa con un testimonio oculato superiore ad ogni eccezione, il cui detto non potè rimaner'ignoto al Soave, e che per conseguente il convince d'una fraudolente malignità. Non lessè per avventura egli la Relazione di Niccolò Tiepoli che fù mandato Ambasciadore dal Senato Vineziano à tutto quel trattamento, e che promosse con ogni studio per volontà della sua Republica il maneggio della concordia, e fù partecipe d'ogni arcano? Ora il Tiepolo nel racconto accuratissimo ch'egli ne scrìsse, non pur non accenna mai che'l Pontefice procurasse Milano per la sua Casa, mà riferisce, com'egli con somma efficacia s'ingegnò di persuader' all' Imperadore, che il concedesse al Duca d'Orliens.* Hæc, & alia quæ ex eadem Relatione depromit Pallavicinus de sincera, paterna, & Christiana Pontificis cura in pacis inter eos Principes negotio curando, cujus gratia, & itineris illius incommoda, &

man-

mansionis in Cœnobio prope Nicæam angustias valerudinarius, & longævus senex tolerare coactus fuerit; hæc, inquam, omnia quum Courayerus in Pallavicini Historia legisset, valde admirandum est, non aliam ipsis inesse vim censuisse, quam quæ ex argumento inficiali proficisceretur. Non ita certe visum est celebratissimo Historiæ Veneræ Scriptori, Andree Mauroceno, a quo sanctam illam Pontificis sollicitudinem ita laudatam fuisse deprehendimus, ut certo constet, ipsum de eo argumento scribentem, Nicolai Theupoli Relationem ante oculos sibi proposuisse, eamque ferme exscripsisse. Quamvis is non dissimulet, dum in Senatu actum est de binis Oratoribus ad Nicæam designandis, non defuisse, *qui Regum consilia ex insita humanis animis ambitione metiri assueri, dicerent, non in Christianæ Reip. solidam gloriam, atque incrementum, sed in privatos Principum affectus hos labores insumptos*, ac proinde Pontificem quoque spe magni præmii ad iter illud suscipiendum adductum fuisse; nihilominus tota ea narratione Pontificem vel suapte ingenio, vel ex Pontificio munere, omnino in Remp. Christianam incensum representat. Nec etiam dissimulat, in eo conventu magnum quidem domesticis rebus ejusdem incrementum, ac decus accessisse, Novaria urbe Petro Aloysio Farnesio dono data a Cæsare, hujusque filia Octavio Farnesio desponsa; at subdit, id factum a Cæsare, quod hac ratione res Italicas confirmaturum se arbitraretur. Theupoli Relationi (typis etiam edi-

ta hæc extat) præter Maurocenum, concinunt Cardinales Polus, Contarenus, Sadoletus, quorum præferti opera constat usum fuisse Pontificem, ut Principes ad pacem traheret, suaderentque, ne privatarum rerum rationibus periclitantem Remp. proderent. Contareni suasiones ad eam rem accessisse aperte restatur idem Maurocenus. Sadoletus vero in eo conventu quomodo se gesserit, narrat ipsemet in Epistola ad Georgium Ducem Saxoniae, quæ quarta est lib. XI. Epistolar. ubi inter cætera, *Collaudavi (inquit) Summum Pontificem, bene institutam ab eo, susceptamque pacificandi provinciam vebementer comprobavi, precatus sum, ne pergeret, instaret, urgeret.* Paria de optima voluntate Pontificis, qui nulla cupiditate extraordinaria se transversum agi, neque ferri pateretur, qui patrem communem se omnibus præberet, in aliis quoque literis ad eundem Ducem datis Sadoletus affirmat. Polus tandem Pontificem ex solo Reip. studio iter illud Nicæam versus aggressum fuisse, testem se prodit in superioribus ad Camillum Ursinum literis, unis siquidem, antequam illud iniretur, datis, illi ex Pontificis iussu significans, inducias, præter omnium spem, jam factas inter duos Principes, subdit, jubere Pontificem ut bono animo esse pergeret, speraretque Religionis quoque quietem sequuturam, *quam omnes, inquit, præcipue desiderare debemus, cujus procuratori, quam nunquam intermisit (Pontifex) se nunc eo enixius operam daturam, quo magis hac porta a Deo aperta per pacem inter Principes*

pes, se ad hoc magis invitari agnoscit. In alteris vero, dum in procinctu itineris illius foret, exaratis, se valde cupere affirmat tabellarium esse Epistolæ, quam Camillus ad Regem Christianissimum scriberet: *Qua in re* (subdit) *eam mihi occasionem Christus præstat, quo Vicarium Christi tempore comitor, qui, ut illis Principibus pacem evangelizet, proficiscitur.* Po-
 11, Contareni, Sadoleti testimonio quidnam efficacius ad rem, de qua agitur, comprobendam? neque enim isti peregrini erant, quos Pontifex facile ludificaretur, neque fabulis venditandis literarum commercia inter se frequentabant, sed eos natura primum, deinde Religio ita finxerat, ut licet etiam opus fuisset Pontificis benevolentiam blanditiis, & assentationibus colligere, has adhibere turpissimum putassent.

Hiscæ adversus Sarpium, & Curayerum adnotatis addere juvat, antequam transeam ad literarum hujus §. recensionem, ea quæ faciunt ad refellendum etiam Ludovicum Seckendorffium, cujus Commentarius de Lutheranismi Historia, armamentarii loco ab Heterodoxis habetur. Ibi Lib. III. Sect. 17. §. LXII. Pallavicini verba de scopo itineris Pontificis in pravam sensum detorquens, ista videlicet Cap. VI. l. IV. *A ricoverare i perduti vedevassi che non saria bastata l'esemplar vita della Corte senza il terrore de' Principi. L'una valeva co' popoli travciati per simplicità, l'altro riciedevassi co' Grandi sollevati per ambizione,* ad hæc excitat turbas, perinde ac si simplicitatis vocabulo

Pallavicinus grande piaculum obtexisset, animum scilicet Pontificis probe compositum ad officias non Germanis solum, sed Orbi Christiano, Cardinalibus etiam suis, faciendas, & perinde ac si ex disciplina Pontificum foret, fraudi, ut ipse loquitur, vim succenturiati. Commenta ista quam impudenter effutiantur, singulae fere Operis a me suscepti paginae demonstrant. Negat deinde, *obtentui solum sumptos esse defectus, & excessus Pontificum a Lusbero, ut odio Sedis Romanae impletos populos ad haeresin tanto facilius induceret; causamque inficiationis suae reddens, Nihil enim (inquit) prorsus lucratus est, nihil petiit. Nihil nisi odium sibi peperit, commoda, si quae fuerunt, ad alios transmisit.* Quibus breviter reponam, lucratum fuisse Lutherum, ut monastico cucullo abjecto voluptatibus corporis indulgeret, ac praeterea laudem etiam aucuparetur ex candore, quo suam fragilitatem ingenua professus est cum libertate, ut loquitur idem Seckendorffius in Praeloqu. ad Commentar. Lucratum praeterea fuit ille, ut tyrannidem in aedibus suis libere exerceret, cujus ipsum redarguunt non Erasmi tantum, sed Melancthonis etiam Epistolae quamplures. Tandem ad propositam rem veniens Seckendorffius, de Gallico Pontificis itinere haec habet: *Praeterea quae adversus Paulum Venetum, aliosque illius temporis Scriptores disputat (Maimburgius). ut Pontificem a privatae utilitatis, itinere illo Gallico quae sit, studio excuset. Silentium arcanarum (quas visas sibi esse jactat) chartarum non absolvet transferrimum* se.

senem, suæque familiæ evēbendæ deditissimum, a suspitione, quod illa ætate iter molestissimum sine omni peculiaris commodi respectu non inierit. Quibus chartis, non arcanis scilicet, sed publici juris, Pauli Pontificis, iter illud ingressi, sanctum propositum defendatur, jam omnibus mea hæc legentibus innotescet. Gratias autem Seckendorffio habendas censeo, qui de Concilii prorogatione, in qua Pontifex Cæsari, & Gallia Regi assensum præbuit, non ita maligne loquitur, ac Paulus Venerus, & Courayerus; nam quænam fuerit vera Concilii protrahendi causa, Nolo (inquit) hic disceptare, & speciem habent, quæ Pallavicinus d. l. §. 9. ad excusandam Concilii dilationem commentatus est. Quanta vero non excusatione, sed commendatione sit digna susceptorum ab eo Pontifice itinerum ratio, audiaturs ejusdem Encomiastes superius pluribus vicibus laudatus: Hunc (inquit) cernimus, ut in gratiam eos (Principes) reducat, omnia tentare, omnia moliri, in omnia se se vertere; non sumptibus, non laboribus, non suæ denique vitæ parcere. Quot itinera jam sex & septuaginta annos natus confecit? Quot ob eam ipsam causam confecere Nepotes sui? quot maria? quot terrarum tractus per imbres, per æstus, per frigora emensus est? Nunc Bononiam proficiscitur, nunc Missiliensium Nicæam navigat, nunc Lucam properat, nunc iteridē Bononiam refertur, nunc in citeriorem Galliam recurrit; tantum ut aliquem discordiis finem statuat, & gregem creditum a sævissimorum hostium armis securum reddat. Ec
in-

infra: *Divus Paulus III. memor se a Deo Maximum Episcopum constitutum, quæ vox Græca speculantem, ac visitantem sonat, ut fideliter munus commissum expleat, singulas civitates, & singula propemodum Castellæ, singulos vicos semel, & cum usus postulat, iterum, sæpiusque visens, nunquam subsistit. Quo fit, ut ad eum suprema illa, atque celestis dignitas, non honoris plus attulisse, quam laborum, & oneris videatur. Atque ita, quod cuique opus sit, per se audiens, lustrans, ac rimans omnia, & quæ mala, quibus remediis egeant, oculis suis credens, miseris opitulatur, jacentes sublevat, audaces comprimit, nefarios abigit, bonos remunerat, & omnia pro divina sua providentia disponit, & moderatur. Quisnam vero crederet, vel ipsum Petrum Aretinum, improbissimum illum alienæ famæ, Romanæ in primis Curia, detractorem, miris tamen laudibus Nicienſe Pauli Pontificis iter celebrasse? Epistola, quæ Tom. I. Epistolar. ejusdem reperitur ad Paulum III. data, ita incipit: Padre Beattissimo, la cagione, che vi ha mosso da Roma a Nizza è la più gloriosa di quante ne occorsero mai da che i Pontefici fur Vicarj di Christo. Ella è il decoro del grave de i vostri anni, l'ornamento del sacro del vostro grado, il diadema del santo de la vostra vita; e perche basta solamente sì fatta dimostrazione a strangolare l'heretico del grido Luterano, il popolo fedele vi loda d'haver pensato di andarvi, e ringratiavi d'esserci pur andato. Ma sendo spinto costì dall'opra dell'istessa bontà &c.*

Sed

Sed ad Epistolam tandem veniens, cujus gratia de itinere illo hucusque egi, quod scilicet eam dederit POLUS ex eodem in Italiam redux, Lectores jam monui, scriptam ipsam fuisse ex Villa Tatvisina, quo concesserat, antequam Romam repeteret, ad Contarenum, qui pariter, bona Pontificis venia, ad Sedem suam Episcopalem, brevem ibi moram tracturus, diverterat. Moram eorundem in iis locis triam circiter mensium fuisse constat, si non ex Epistola, de qua agimus, ex tribus Prioli ad Beccarellum, quo comite in itinere illo Contarenus usus fuerat, procuratione rei domesticæ, & familiaris ei destinata, quo munere ita functus est, ut non Contareni tantum familiarium, sed Cardinalium, quotquot Nicæam adveniant, benevolentiam, estimationemque sibi inde comparaverit. Ita legitur in ejus Vita alibi a me laudata. POLI Epistola illa data est die 4. Augusti; tres vero Prioli, die postremo Julii, die 3. Augusti, die 25. Septembris, arque ultima ista nos docet, diem octavum Octobris constitutum fuisse Romano itineri ineundo. Omnes quatuor fidem faciunt, ambos Cardinales otium illud, ut in reliqua omni vita in more habuerunt, sancte traduxisse. POLUS de se ita loquitur: *Ego interim fructus otii hic capio con questo buon Padre con tanta avidità, con quanta mai Agnello da latte, sugens ubera matris.* Forte Marcum Monachum, eo vocabulo POLUS designavit, aut aliquem alium parvis pietatis ex ejusdem sodalitis, cujusmodi Aloysius, Federicus, Lombard-

bardus, Bernardinus, Benedictus Ferrariensis, & Bernardinus Presbyter, quos inter Marci filios nominant POLI ad eundem literæ in superiori §. laudatæ. Lombardus ille, alius certe fuit a Lombardo, quem vidimus POLO comitem fuisse in itinere Belgico, quemque eidem in Tarvisina pariter hac rusticatione socium adhæsisse dignoscimus ex una ex tribus illis Prioli literis. Alterum hunc, superius p. LXXXVII. dixi eundem forte fuisse cum Lombardo, de quo Madius in Proœmio ad Explanaciones in Artem Poeticam; at quoniam ex eodem Proœmio discimus, Lombardum per annos viginti ita conjuncte cum Madio vixisse, ut ne momentum quidem temporis eos separaverit, hinc adducor modo ad credendum & a Lombardo, de quo Madius, alium fuisse Lombardum istum. Quod autem tam POLI, quam Contareni secessum maxime exhilaravit, nuncius fuit seu pacis, seu induciarum, quæ inter Carolum, & Franciscum statutæ fuerunt. De his ita POLUS in eis literis: *Di quelle nove della Pace non posso dir altro per adesso che quel che mi replicava un Pittore a Verona a ogni ora parlando delle cose spirituali: Ob bontà di Dio! & quod non frustra cadit in terram verbum Domini, sed prosperabitur ad omnia, ad quæ misi illum, ut inquit ille Propbeta in persona Dei: tam cum magna spe expectavimus Pacis fructus.* Sacra præterea studia otium illud utrique ex ipsis jucundius adhuc reddidisse, fidem faciunt S. Augustini, & S. Basilii Opera in literis & POLI, & Prioli memorata; novamque eidem oblecta-

stationem accessisse ex doctorum Virorum convictu demonstrant, qui ibidem nominantur, bini celeberrimi Patavinæ Scholæ Professores M. Antonius Genua, & Lazarus Bonamicus, pariter Trypho Gabriellus, Victor Superantius, Carolus Gualteruccius, & Donatus Rullus, omnes ex quamplurimis Bembi, Sadpleri, aliorumque Scriptis sat bene comperti. Hi cuncti ad Polum rusticantem adierunt. Cum Contareno autem adfuisse intelligimus præter Thomam ejus fratrem, & Mattheum Dandalum, sororis ejus Virum, quos ipsos Polo e Belgio redeunti obvios Veronæ factos fuisse vidimus, Petrum Danesium, celebrem illum ea ætate ex doctrina Virum, postmodum vero ex demandata ipsi Francisci II. Regis Galliæ in literis institutione, insuper ex Vaurenfi Episcopatu in ipsum collato, ac demum ex aditione ad Tridentinam Synodum, ubi famigeratam de Gallicinio argutiam jactavit. Ipsum, & in hac, & in prima Diatriba laudandi occasio mihi adfuit. Jucundissimum tandem eorundem Cardinalium secessus ille evasit, quod mutuo ad se invisendos accesserint, & una simul per dies aliquot vicissim habitaverint. Villa, in qua degebat Polus, ad Priolum spectabat, & de ea hæc scribit Bembus Bruno suo Vol. III. lib. XI. *Se farai io a Treville col Mag. M. Luigi Prioli, mi piacerà, che so'averei avuto piacere, e veduto una bellissima villa, e di vero degna del Signor suo.*

Tam Paulus Pontifex itinere prospere confecto, quam Polus, & Contareno(arque hi quidem post
Vol. II. *a a* *ali-*

aliquot dies Venetiis consumptos) Romam reversi, animum statim ad Christianæ rei negotia appulerunt. Hujusce rei testis adest Epistola altera in hoc §. adnotata, & modo recensenda. Data est ex Ostiis Tiberinis die 11. Novembris ad POLUM a Contarenno. Hic Pontificem comitatus fuerat, novo itineri Roma vix adita se dantem, nullumque, ut supra vidimus, incommodum refugientem, ut Ecclesiæ Romanæ populis otium, quietem, pacem, justitiam procuraret, mirantibus omnibus, qui fieret, ut sex & septuaginta annos jam natus, tot itineribus, tot laboribus adeo non deficeret, ut magis magisque indies vires acquirere, in juventutem referri, & revirescere benignitate Dei insigni, & incredibili videretur. Ita Sensus in sæpius laudata Concione; ac statim adnotat, inde ob summum desiderium, quo prodesse cunctis mortalibus, præsertim vero ditionis suæ, flagrabat, plus virium ei accessisse, quam ætate detraheretur. POLUS autem Romæ substiterat, etsi optasset otium sibi fieri, imo illud a Pontifice impetrasset, ut discimus ex tertia ex illis Prioli literis jam jam memoratis, ubi ad Beccatellum ita scribit: *Tre di sono ba avuto lettere (de POLO loquitur) da M. Bortolamio da Roma, che gli scrive che S. Sant. l'aspetta ed è contenta di concedergli ozio, e secesso da Roma, ma vicino a Roma per ogni buon rispetto, e però averva disegnato che Sua Signoria stesse a Tivoli, e già s'è averva dato ordine per il Palazzo ch'è del Cardinal Santa-Croce.* Cur autem Romæ POLUS, ut dixi, substite-

te.

terit, in causa fuisse censenda est novæ in Hispaniam Legationis ei post tres menses demandata provincia, de qua in §. proxime subsequenti. Romam igitur ad Polum ex Ostiis Tiberinis Contarenus literas scripsit, quarum argumentum colloquia ab ipso cum Pontifice habita de negotio ad Curia Romanæ reformationem spectante: *In via (inquit) compellavit me seorsim Optimus hic Senex Noster, solusque cum solo sermonem instituit de Reformatione Compositionum, & dixit, se detulisse secum, atque legisse antelucanis horis tractatulum quendam, quem conscripsi (de ea re nihil tibi hætenus dixi, quia fere desperaveram, putabamque fore celandum potius, quam prodendum quidquid actum fuerat) plurimæque Christiane mecum disseruit, quo effectum est, ut iterum conceperim magnam spem aliquid Deum boni acturum, neque portas inferi prævalituras esse contra Domini spiritum. Hæc ut quam celerrime scires, cupio, ac Deum ores, ut cæpta a se dirigat, ac perficiat. Quid clarius ad probandum, adeo vehementer, & assidue Paulum III. ad Christianæ Reip. instaurationem, submotis morum corruptelis, adspirasse, ut cogitationem illam neque inter itinerum labores, neque inter graves curas, quibus in ea ditionis suæ municipiorum lustratione implicabatur, deponeret? Opusculum illud Contareni de Reformatione Compositionum extat in Biblioth. Pontif. Rocaberti T. XIII. atque in eo de Pontificiæ potestatis finibus ita modestè, ita sapienter ille disserit, ut longissime abesse se ostendat, ut eandem ultra modum amplificatu-*

rus, honesta virtutum nomina vitiis impertiatur. Quæ profecto sincera dicendi libertas, nihil scilicet eorum, quæ Reip. Christianæ bonum postulabat, vel ipsi Romano Pontifici reticendi, inter præcipuas laudes tam Contareni, quam insignium aliorum id temporis Cardinalium emicuit, eaque tot fere constat documentis, quot supersunt seu eorundem Epistolæ, seu lucubrationes aliæ. Eadem compareret in alio etiam Contareni Opusculo, quod superius laudato in Collectione illa Roccaberti conjungitur, imo præmittitur; hujusque exordium statim aperit, quid idem Contarenius de gravissimo illo Reformationis negotio cogitaret, nam ibi hæc habentur: *Beatissime Pater, equidem tot curis, & gravissimis occupationibus cum videam Sanctitatem Tuam distineri, & non queat omnibus per se satisfacere, hominum nostri Ordinis officium esse duco, quoniam in partem hujus sollicitudinis publicæ vocari sumus, ut quisque nostrum pro virili eam, quam potest, opem ferat Beatitudini Tuæ, præsertim his temporibus, quibus multo magis, quam per multa secula retro, navicula Petri fluctuat, ac undique oppugnatur. Innumera fere sibi sunt negotia obeunda, verum horum maximum non injuria quivis censuerit hoc, quod aggressus es Reformationis negotium. Quæ mox subsequuntur, palam est referri ad Consultationem novem Cardinalium, & Prælulum, de qua multa dixi in superiori Volume, scilicet in Diatriba, & in Animadversion. ad Epist. Schel. nam hujusmodi sunt: *Super quo* (Reformationis negotio) *cum besterna die, multa ultro, citro-**

citroque dicta fuerint in Conventu Reverendissimorum Cardinalium & prudenter, & docte; attamen, quoniam nonnulla incidit dubitatio de his, quæ in principio statim illorum capitulorum, quæ jussu Sanctitatis Tuae consecimus, dicta fuere, an liceat Romano Pontifici Christi Vicario, vel cuivis alteri, qui est particeps potestatis clavium, aliquid sibi ex usu illius potestatis comparare, meas partes esse duxi &c. Paria utique leguntur Consultationis illius Novemviralis initio, ubi inter cætera: Putamus, non licere Pontifici, & Christi Vicario in usu potestatis (clavium potestatis inquam) a Christo ei collatæ lucrum aliquod comparare. Conclusio demum ejus Opusculi ista est: Pater Sanctissime, ingressus es viam Christi, audacter age. Neque magno isto tuo animo ullo pacto verearis, si ob correctionem hujus rei desins tibi ob distractionem bonorum Ecclesiæ factam a tuis Prædecessoribus viginti, aut triginta milia nummorum aureorum ad sustinendam vitam Pontificis. Quin facillime multis modis resarcire hæc possis cum immortalis tuæ, tuorumque omnium laude, ac sempiterna memoria. Universa Christiana Resp summum gaudium capiet, te venerabitur ut Deum alterum; nullumque Pontificum post Beatissimum Petrum tibi præferendum ducent, & nostræ ætatis homines, & universa posteritas. Hoc castigato, quod ad Te pertinet, cætera omnia erunt facillima.

De ea castigatione, seu emendatione, Pontificum imperio perfecta, quantum tamen humana conditio pateretur, Pallavicini verba p. lxxv. attuli, quibus scilicet

licet claudit lib. IV. Cap. V. Eo loco fufe expend-
 rat Novemvralis Consultationis Capita omnia, com-
 probaturus providam ubique manum morbis Eccle-
 siæ fanandis potius re ipsa, quam sanctionibus, ad-
 hibitam a Pontificibus fuisse. Quam vero mirum
 mihi acciderit, eodem loco Pallavicinum de ea Con-
 sultatione ita loquutum fuisse, ut plane ostenderit,
 nihil se prorsus rescivisse de eadem typis Romanis
 vulgata per Antonium Bladum, Cameræ Apostolicæ
 Typographum, aliisque, in quorum fronte Pontifici-
 um Pauli Stemma non desideratur; nihilve etiam de
 eadem in Catalogum librorum veterum, Paulo IV.
 Pontifice publicatum, reposita; & insuper, utrumque
 hoc æque ignorasse tam Sarpium, quam Couraierum,
 & alios plerosque omnes, quibus occasio adfuit de
 ea differendi; id, inquam, quam mirum mihi acci-
 derit, adnotavi in Animadversionibus paulo ante
 memoratis. Modo autem, capta occasione ex Opus-
 culo illo Contrarenî, adnotabo, laudatas ibidem a
 me Sadoleti ad Sturmium de ea Consultatione lite-
 ras ab ipsomet Sadoletto memorari Epist. VI. lib. XI.
 ad Joannem Cochlearum, cui causam significat le-
 nitatis a se adhibitæ in Sturmio objurgando, ita scri-
 bens: *Decet enim nos istorum (Hæreticorum) insolentiam non exasperare convitiis, quo in genere maxime exultant ipsi, sed mansuetudine retundere, quod proprium officium Christiani hominis est.* Integras eadem literas Sadoleti exhibet, non Germanica solum Col-
 lectio, cui titulus, Discursus Epistolares Politici
 Theo-

Theologici &c. Francof. an. 1610. sed præterea ipsa
 frons Tomi IV. Oper. Sadol. Edition. Veron. earum-
 que demum partem recitat idem Cochleus in lib. de
 Act. & Script. Luth. ad an. 1539. quo loco de Con-
 sultatione illa agens, statim testatur, evulgatam il-
 lam fuisse *in scio Pontifice*, & postea narrat, se edito
 libello eandem a Sturmii, & Lutheri criminationibus
 vindicasse. Et hic quoque libellus proscriptus visitur
 in Indice Romano. Adeat, velim, Lector meas illas
 Animadvers. quibus p. XLIII. & sqq. pro virili laboravi,
 ut quibusdam conjecturis res maxime involutas, &
 ut mihi visæ sunt, ænigmati similes, aperirem. At con-
 tra nil apertius, quam juste omnino conqueri in ea
 Epistola Sadoletum de injuria Catholicis facta, dum
 uno nomine omnes in vituperationem vocantur,
*Cum tamen (inquit) & de singulis judicium faciendum
 sit, & major sit copia bonorum Virorum in Urbe Roma,
 eorum, inquam, qui sacerdotiis præsunt, quam malo-
 rum; & virtus, ac religio in eadem Urbe summo apud
 omnes in pretio, atque honore sit. Nil etiam magis
 perspicuum, quam conferre maxime ad Pauli III.
 laudem, quod idem Sadoletus ejusdem libri XI.
 Epist. I. testatur reliquit, nil aliud dies, & noctes
 cogitasse Paulum Pontificem, quam quo pacto ista,
 quæ dissidiis, & alienationibus animorum distracta sunt,
 in unum rursus quasi corpus coalescant. Addere po-
 tuisset, in eandem curam intentum fuisse Pontifi-
 cem, dum etiam iter haberet, eoque etiam tempore
 antelucanas horas sanctæ illi cogitationi consecrasse.*

§. IX.

Ad Epistolas

LXII. LXIII. LXIV.

ROMAM ex itinere, quod in superiore §. descripsimus, POLUS appulsus, desinente Octobri, seu ineunte Novembri, per reliquos duos tantum menses ejus anni 1538. in Urbe substitit, quandoquidem prima ex tribus hujus §. literis ipsam exhibet non Roma tantum egressum, sed Bononiam advectum ante diem Epiphaniæ anni 1539. Itineris hujus causam hisce verbis ejus Vita exponit: *Romam per æstatem Pontifex Max. rediit, eumque non ita multo post Contaremus, & POLUS una, paucis diebus in Gallia Cisalpina consumptis, consecuti sunt. Ac Pontifex quidem, sive sponte sua, sive hortatu Cæsaris, & Regis Galliæ, qui etiam affirmarent, sibi nullum deinceps fore cum Anglo commercium, quod hac re nonnulla spes ostenderetur populos Angliæ ad tumultus, ac seditionem adduci posse, POLUM iterum Legatum ejus rei causa mittit; atque ut celerius, quo iter erat, pervenire, ac Regis Angliæ insidias effugere tutius posset, placuit Pontifici, ut mutato vestitu, paucis quibusdam comitibus, recta in Hispaniam ad Cæsarem, qui Tolei erat, contenderet, atque illinc postea ad Galliæ Regem se confert. Interim autem, dum uterque cum Anglo amicitiam abrumperet, ipse loco aliquo, sive in Galliæ finibus, sive in Belgis, ubi magis e re futurum esse videtur.*

deretur, subsisteret, ibique totius rei exitum expectaret. Unus ego tum ex iis fui, qui POLUM secuti sunt. Quæ tamen Legatio, licet hortatu Oratorum Cæsaris, & Regis Galliæ suscepta, æque improsperum habuit successum, ac Belgica superius descripta, cui pariter ineundæ eorundem Principum consilia, & hortamenta non defuerant, ut POLI literæ ibi allatæ perspicue comprobarunt. Eandem sancto animo tam a Paulo Pontifice decretam, quam a POLO initam fuisse, nemini certe licebit in dubium revocare, si ad ea animadvertat, quæ copiose de huiusmodi argumento in medium attuli pluribus locis tam huius, quam superioris Diatribæ, & copiosius adhuc in Animadvers. ad utramque Schelhornii Epist. Saluti profecto, non exitio Henrici Regis, non Angliæ cædibus, sed tranquillitati institutam ipsam fuisse, omnium luculentissime declaravit POLUS ipse in Epistola pluries laudata ad Regem Eduardum, narrans quid sibi ea Legatione apud Cæsarem perfuncto acciderit, dum ex Hispania rediens per Provinciam Galliæ iter faceret, atque e via paululum declinans, Speluncam inviseret Sanctæ Mariæ Magdalenz. Eam narrationem in alium §. reservamus. Quæ autem eidem POLUS præmisit, etsi alibi a me allata sunt, hic iterum Lectorum oculis supponam, quod summam operis POLO a Pontifice in eadem Legatione demandati ita in propatulo ponant, ut nihil magis: *Cum utroque autem Principe* (ait POLUS in Epist. ad Eduard.) *sic egi, ad id utrumque semper hortatus sum, ut*
Pol. II. b b amo-

amoris & amicitiae rationem potius adhiberent, qua amicum & fratrem graviter lapsum erigerent, erectumque in regni statu confirmarent; quam, ut odii, & inimicitiarum armis uterentur, quibus eum opprimerent, atque spoliarent. Hoc ego nunquam profecto volui, neque cum illis egi: sed intelligens, quantum eorum vel exemplum vel auctoritas in tam honesta piaque causa valere posset, ab utroque id contendi, ut omni auctoritate & gratia apud illum niterentur, ne diutius in sua a communi omnium matre Ecclesia defectione perseveraret, neque a reliquis Christianis Principibus hac in re sejunctus esse vellet. Quod si, tentatis omnibus amoris, & benevolentiae officiis, nihil se proficere viderent, tum quidem non negabo, suasisse me, ut minas etiam adderent, & ab omni cum eo usus & commercii genere prorsus abstinere. Extremum itaque remedium, ad quod ille, quotiescumque desperatam prope Henrici salutem conspexisset, se confugere posse existimabat, idque, ne quid inrentatum relinqueret, quo seu labentem, & ruentem sustineret, seu lapsum ab ineritu vindicaret, non aliud fuit, quam ut ambo illi Principes amicitiam Henrico renunciarent, seu ab omni cum ipso consuetudine discederent. Qua autem ratione expositis a POLO in ea Epistola sensibus respondeant reliqua omnia monumenta ad eandem Legationem pertinentia, suis locis manifeste patebit.

Tres literæ modo recensendæ POLUM iter aggressum repræsentant; nam unæ ab ipso datæ sunt Bononiæ, alteræ Placentiæ, tertiumque locum occupant

pant literæ Contareni alteris illis respondentes. Bononiæ POLUS hospitium cepit apud Beccatellum, indeque Contareno significat, tempus quidem omnium asperrimum propter maxima frigora, & altissimas nives in Appennino tolerandum sibi fuisse, *tamen nihil inde (ita subdit) me magis invalidum factum ad labores ferendos sentio, adeo ut, si iter, & propter anni tempus, difficultatemve viarum, & longitudinem, multo difficillimum restet, tamen, ut spero, iter durum vincet pietas, quam spem meam augent cum orationes multorum bonorum virorum (quos scio in hoc officio mihi non defuturos) ut ab eo, qui solus debiles fortes facit, idem pro me precibus impetrent, tum maxime Rmæ D.V.* Datæ sunt hæc literæ in Festo Epiphaniæ an. 1539. Alteræ autem datæ sunt post quatuor tantum dies Placentiæ; & ex iis discimus, a Cardinale Joanne Maria Montio, Pontificis in iis regionibus Legato, POLO exhibitas fuisse ejusdem Pontificis ad utrumque Principem literas, & una simul præstita officia omnia, quæ maxime ad itineris sui commoditatem pertinerent. At nihil opportunius, nihil jucundius POLO in ea Urbe contingere potuit, quam ibi nancisci Gibertum, Episcopum Veronensem. Quemnam ex hujus præsentia fructum ceperit, declarat Epistola illa hisce verbis: *Ego hic unum diem integrum permansi, ut me reficerem, eo quidem libentius, quod Reverendum Veronensem hic repererim, qui me ad aliquot dies jam expectaverat, ut mecum condoleret, simul ac de itineris nostri ratione intellexisset, de gra-*

vi casu meorum. Et ego quidem nunc sensum illius multo melius, quam unquam ante, ex ejus conspectu visus sum intellexisse, qui dicebat, animo afflicto nihil majorem consolationem asferre, quam φίλον ὄμμα, quasi diceret, cari amici oculus. Quod prorsus nunc maxime sensi, cum mea afflictio maxime renovaretur ex quibusdam litteris, quæ mihi damnationem fratris majoris natu ad mortem significabant; quare nunquam opportunius tam carus amicus mihi se offerre potuit, qui in multis, quæ ad commoditatem itineris etiam pertinebant, sua liberalitate prospexit. Deus illi referat gratiam. Sanderum, heroicam POLO in adversis tolerandis constantiam tribuentem, Burnetius sibi satis refusasse videtur, ita scribens: Nous avons ensuite dans nôtre Auteur quelques traits de la constance heroïque de POLUS. Mais puisqu'il ne les appuie d'aucun témoignage, & que pas un autre Auteur n'en a parlé, du moins de ma connoissance, nous les considérons comme des essais de l'éloquence & du génie de Sanderus. At erectum illam, imperterritumque POLI animum innumeris exemplis demonstrant tam quæ in ejus Vita Beccatellus descripsit, quam quæ ipsemet in litteris suis prodidit, cujusmodi certe est locus jam jam recitatus. Præterea eam POLI pectoris constantiam commendant literæ Contareni in fronte hujus §. ultimo loco designatæ, siquidem earum hoc est exordium: *Accepi litteras tuas datas Placentiæ x. die mensis, quem agimus, simulque Epistolam Beccatelli nostri; nimirum, quas possum, maximas gratias ago Deo Optimo, qui te*
in-

incolumem servas, adeoque singulari ope fovet, ut nec sentias incommodum iter, neque moleſtam hyemem, animumque habeas imperturbatum in his procellis, quibus fortuna te exercet. Mibi equidem illud Raphaelis ad Tobiam in mentem venit: Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit, ut tentatio probaret te. Verum Deus divas in miſerationibus, ut video, cum tentatione proveniunt facit. Ne dubites, tempus venit, cum illud psalms cantabimus: Letati ſumus pro diebus, quibus vidimus mala, annis quibus nos humiliasti: tranſivimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium. Quam vehementer vero eandem virtutem admiratus fuerit Sadoletus, binæ ejus Epistolæ ſtatim declarabunt,

Iter ſuum magna Polus celeritate proſequutus. Alpibus conſcenſis, in Galliam advenit, indeque in Hiſpaniam proſecturus Carpentoraſte ad Sadoletum divertit, manſitque cum ipſo unum diem. De eo igitur ſcribens Sadoletus ad Contarenum, ita Epistolam, quæ prima eſt lib. XIII. exorditur: Polus collega noſter, optimus atque ampliſſimus Vir, digniſſimus illa fortuna in qua erat natus, non hac, quæ nunc illi obſtat, graviterque infeſta eſt, iter faciens in Hiſpaniam, Carpentoraſte ad me divertit, ſuoque mibi adventu cum non mediocrem dolorem, tum magnam etiam attulit voluptatem. Videre enim & aſpicere hominem eum, quem ſumme diligo, & aſſari præſentem, quem abſentem deſiderare ſum ſolitus, inſigni quadam læticia me affecit. Audire autem ex eodem acerbos familiæ ſuæ caſus, & nobiliſſimam inmanitate teterrimi tyranni pene extin-
ctam

*Etiam domum intelligere, sane usque eo mihi miserum & crudele visum est, ut nisi ejusdem POLI, cui erat illa calamitas infligta, virtute & sapientia lenitus essem, modum meo dolori satisfurus non fuero. Verum ille, qua suis in rebus omnibus animi constantia & moderatione est, cum Deo semper se subjiciens, atque illius voluntati obtemperare paratus, de suis acerbissimis rebus, tanquam de alienis loqueretur, suum domesticum quidem incommodum fortiter gerebat; de publico vero Christiani nominis incommodo gravius commovebatur. Ignotum itaque prorsus Burnetio fuisse oportet Sadoleti Epistolarum Volumen, quando affirmavit, POLI constantiam, de qua Sanderus, nullius Scriptoris testimonio fulciri, *du moins de ma connoissance*. Altera Sadoleti Epistola data est ad Cardinalem Montium, & prima est lib. XIV. atque hujusmodi habet exordium: *Adventus hic POLI amplissimi collegæ nostri, & magnum mihi dolorem attulit, ut tu quoque futurum videras, & non minorem etiam voluptatem; videre enim hominem amicissimum utrique nostrum, summa ipsum virtute, summa temperantia, modestia, sanctitate vitæ præditum, sane jucundissimum mihi fuit. Eundem autem videre tot appetitum injuriis, atque alienæ impietatis & crudelitatis scelere, in tantas, & tam graves conjectum calamitates, certe non mediocriter mihi molestum accidit: cum præsertim non amici solum in eo incommoda, sed Christianæ etiam Reipublicæ vulnera, uno & eodem tempore, dolere, & misereri cogeret. Atque ipse quidem,**

dem, quo animi robore, & qua erga Deum pietate munitus est, ferebat res adversas fortiter atque constanter. Ego vero qui nequaquam simili virtute præditus sum, cum me afflitterem in ejus acerbis casibus, illo ipso consolatore sublevatus sum, cui me afferre solatium magis oportebat. Atque is unum diem apud me cum fuisset, ita a me discessit, ut præter pristinam mentem de illo opinionem, novam etiam admirationem sue spectatissimæ virtutis in animo meo relinqueret. Quid ad hæc Burnetius? Non aliud certe, nisi fassus, Sadoleti Epistolas nulla ratione fuisse sibi compertas, quæ tamen in lucem prodierunt ante finem sæculi XVI. non unis Germaniæ typis, quæque Auctorem nactæ omni disciplinarum genere, omni literarum cultu longe præstantem, merebantur utique, ne Historicum de ejus ævi memoriis evolvendis sollicitum laterent. Aliæ Sadoleti Epistolæ, quæ fortissimum Poli animum, haud minus quam allatæ, collaudant, non defunt, locumque suum inferius nanciscuntur.

Historicam Burnetii fidem æque nutare deprehendo in prodenda causa, qua ductus Henricus fratrem Poli, aliosque e primaria nobilitate extremo supplicio affecerit. Sanderum a Burnetio impugnatum vindicat in hac etiam parte Abbas le Grand in Opere sæpius laudato; hujus vero dicta postquam ad examen revocasset Isaacus Larrejus, tandem ita concludit: *Peut être qu'il seroit plus glorieux a un Prince de pardonner des paroles indiscretes, & de mechanres intentions, qui n'ont point été mises en execution,*
que

que de les punir . Mais il y a long tems que ces pro jets criminels , & ces discours seditieux , qui attaquent la perſonne du Souverain , ont ete mis au nombre des crimes de leze Majeſte . At veram cauſam ejuſdem ſupplicii nobis aperiet POLUS ipſe in Apologia ad Cæſarem, ubi hæc narrat n.XXV. Tres uno tempore interfecit, Henricum Cortenei, Marchionem Exoniensem, Henricum Polum Dominum Montacutæ appellatum, & Eduardum Nevellum ex Equeſtri ordine, de quibus nihil verebor dicere (etiamſi unus illorum mihi frater germanus fuit) quod ſcio, ex communi univerſi Regni judicio & omnium, qui eos norerunt, me dicere, ut nullis nobilitate generis ceſſere, ſic virtute, quæ genus, & nobilitatem ornabat, paucos ipſos habuiſſe pares . Moxque profiteretur, ſe paucis de eo argumenro ibi agere, quod libro, qui per eos dies ad ſe perlatus fuerat, vulgato ab impietatis fautoribus ad iniquam illam cædem excuſandam, imo probandam, in animo jam haberet reſpondere. Qua ratione magis adhuc magiſque POLI heroica conſtantia enituerit in matris ſuæ ſupplicio, dicetur ſuo loco.

Ut ad Contareni Epistolam redeam, paucis nonnulla POLO ſignificat de publicis rebus, ſcilicet de reſtitutione Camerini, de negotio Ferrarienſi, de Principis Auriæ Romam adventu, celerique inde diſceſſu, ac tandem, *Ego* (inquit) *libenter vellem, ut conſtitutis rebus cum Turca, vineam noſtram repurgaremus.* Data viſitur Epistoſola iſta die 18. Januar. 1539.

§. X.

§. X.

Ad Epistolas

LXV. LXVI. LXVII. LXVIII. LXIX.

U No die, ut supra nos edocuit Sadoleti Epistola, Carpentoracti transacto, POLUS in Hispaniam ad Cæsarem iter prosequutus est, gravi quidem corporis cum incommodo ex hyemalis tempestatis rigore, exiguo autem, ne dicam nullo, negotii sibi commissi cum emolumento ob Angliæ Regis molitiones. Rem ita narrat-Beccatellus in ejusdem Vita num. XI. & XII. *Mense Januario propter severam hyemem, & viæ asperitates perdifficili itinere Barchinonem venimus. Hinc POLUS, quod jumenta nimium defatigata essent, ut profectiorem maturaret, quatuor ex familiaribus secum ire jussis, per equos dispositos magna celeritate Toletum venit. Interea Anglus de regni sui incolumitate sollicitus, cum nonnihil de Pontificis Max. contra se studio atque conatibus inaudisset, Legationem ad Cæsarem de ineundo adversus ejus inimicos fœdere miserat. Eam rem Cæsar, qui in Gallum offensus erat animo, minime contemnendam ratus, ut Anglum confirmaret, POLI Legationem, commutata voluntate, sic audit, ut alienum illud esse tempus exequendis Pontificis postulatibus dicat; & ut prius Galliam adeat, ex cujus sententia ipse quoque consilium capturus sit, monet. POLUS, cum satis intelligeret, quo utriusque consilia spectarent, & sua in Galliam profectiione Angli*

Vol. II.

cc

cum

cum Cæsare fœdus magis ac magis confirmatum iri animadverteret, non existimavit prudentis hominis esse, nulla proposita utilitate, quin potius magno Christianæ Reipublicæ detrimento, & causæ, propter quam missus esset, everfione, certissimis caput suum periculis objicere. Ita abeundi venia a Cæsare impetrata, cum se omnia Pontifici perscripturum, & quæ is mandaret, faciendum dixisset, eodem, quo venerat, itinere, Avenionem revertit, atque illinc Carpentoracte, quæ ambæ Civitates Pontificis Romani juris ac ditionis sunt, abiit. Nulla extat Poli Epistola scripta ex Hispania, ac plures exaravit Carpentoracte reversus, quarum quatuor hoc §. recensendas sumimus.

Prima data est die 25. Martii, ibique, quod spectat ad itineris sui labores, & causæ successum, Contarenum, cui scribit, ad Beccatelli literas amandat, hoc solum addens, tantis malis, quibus Resp. vexabatur, non aliunde proficisci posse remedium, quam ex precibus ad Deum fuis, iisque propterea porissimum incumbendum: *Quod si quis* (inquit) *hoc pro se primum impetravit, ut auferatur cor lapideum, quod perpetuo resistit voluntati divinæ, si idem aliis, quod est voluntatis divinæ, persuadere cupiat, frustra quidem hoc verbis contenderis, utcumque ratione niti, muniri, & acui videantur, nisi prius a Deo precibus assequutus fueris, ut dura corda emolliat, ut verba possint penetrare.* Hæc in postrema ejus Epistolæ parte, quæ quo brevior est, eo longior pars prima, in qua agitur de libro quodam Sadoleti, de quo judicium suum aperue-

ruerat Contarenus per literas datas ipsi Sadoleto, qui easdem POLO legendas tradiderat. Hic Contarenum certiores facit, quæcumque ipse in eo libro notaverat amanter, & prudenter, amantius forte, & majore cum judicio, atque animi æquitate a Sadoleto accepta fuisse, gratulatumque eundem sibi præterea de eo maxime, quod loca quædam ejusdem libri, quæ nonnulli perperam fuerant interpretati, accurate expendens Contarenus, oculo suo columbino in ipsam rei veritatem, & Authoris ipsius sententiam penetrasset. *Interim vero* (ita postea subdit) *hoc eum merito dolet* (quod certe nobis omnibus non minus molestum esse debet, pro tanti Viri fama, & Collegii conjunctione) *quosdam esse inventos, qui ex eodem libro, de quo ipse nondum firmum judicium fecerat, quem paucis communicandum, & bis solis, quorum judicium exquirebat, esse voluit, nescio quæ excerpere, & in vulgus protulere, quæ nec cum illius sententia, cum scriberet, conveniunt, & huic infamiam apud ignaros rei veritatis inurere posset, tanquam novi, & alieni a consueta Ecclesiæ doctrina dogmatis auctor esse vellet.* Tandem Contarenum rogat, ut pro tanto Viro, & Collega, imo pro honore ipsius Collegii, defensoris partes ubique, & apud omnes, atque ipsum etiam Pontificem, si opus foret, suscipiat. Agebatur de libro, cui Sadoleto titulum fecerat de *Ædificatione*, seu *Substructione Ecclesiæ*, quem ab eo dictum fuisse Cardinali Joanni Salviato discimus ex Epistola huic ab illo data, & quarta est lib. XIV. nam ibi hæc

leguntur: *Hujus ego operis duos jam libros confeci: sed cum prior liber aliquanto videretur esse limatior, non duxi procrastinandum, quin mitterem eum ad te, ut perspicere primo quoque tempore posses, Salviare amplissime, quam in intimis mei sensibus fortiter inbæreris. Videbantur duo adhuc restare libri, quos ut absolvam atque perficiam, maximæ quidem mihi curæ est. Sed omnino magnitudine rerum impediatur vis ingenii nostra, etsi animo quidem sumus alacres, sed copiis baud ita firmi. Data hæc V. Id. Decembr. 1539. Quod autem in ea subditur: Illud te rogo, ut cum liber satis apud te fuisse videbitur, Romam postea illum ad Contarenum nostrum remittas, ad quem ego hæc de te scribo, ut ibi quoque tanti viri gravitate & scientia, & eorum quos ille adbibueris iudicio, diutius perpendi, & omni ex parte excuti diligenter possit, non videtur convenire cum notis chronicis Epistolæ, quam jam jam recensuimus, nam ex ijs constat non desinente, sed ineunte eo anno 1539. librum illum a Sadoletto transmissum fuisse Contareno. At facile ad concordiam utriusque Epistolæ notas redigemus, si antiquiores ad Opus nondum limatum, quale certe innuunt verba a me laudata ex Epistola ad Contarenum, recentiores ad illud jam expolitum, de quo aperte loquitur Epistola ad Salviatum, referamus. Constabat Opus illud pluribus libris; siquidem de eo in Epistola alia ad Contarenum Sadoletus: *Superiore (inquit) anno confeceram quidem secundum meum de Edificatione Ecclesiæ librum: sed non retractaveram, quod deinde æstate pro-**

xime exacta feci, eumque describendum curavi, quem nunc ad te mitto, tuæ & prudentiæ & doctrinæ totum me permittens, teque enixius rogans, ut ea qua soles humanitate & benevolentia, me & corrigere, & admonere ne graveris. In eadem a Contateno petit, ut eam lucubrationem communicet cum Fregosio, Bembo, POLO, amplissimis, ita eos vocat, *Collegis nostris, & concordissimis fratribus*, iisque postea addit Rodolphum Pium, *Collegam* (inquit) *nostrum, dignissimum* (meo iudicio) *qui in summorum, & optimorum Cardinalium numero censeatur, eundemque præterea amantissimum mei*. Addidit insuper iisdem Dionysium Laurerium, Cardinalem S. Marcelli, atque in Epist. ad ipsum, his verbis eum affatur: *Te obtestor atque oro, ut lege accurate meum librum, meque admonere & docere audacter omnibus de rebus velis: ut quoniam ego & in doctrina, & in benevolentia tua maximam spem repono, id per tuam fidem ac diligentiam consequar, ut ex fontibus scientiæ eruditionis tuæ, mei tenues rivi uberius irrigentur, tuæque opera & ope fluant pleniores*. Tandem addidit Cardinalem Marcellum Cervinum, ut constat in Epistola ad ipsum, ubi de eo libro (secundo scilicet, nam primum in Gallia jam legerat Cervinus) ita loquitur: *Oro te atque rogo, mi optime Marcelle, ut hanc ejus perlegendi operam, si ve etiam molestiam, non gravate recipias meæ utilitatis causa, tribuasque hoc cum amicitia nostræ, tum humanitati etiam tuæ, ut tuo labore, cura, diligentia, meus liber efficiatur correctior*. Hæ tres Sadoleti Epistola

læ datæ sunt an. 1541. extantque lib. XIII. Epistolar. ejusdem. Scopus illius Operis, ut ex laudatis Epistolis patet, tendebat ad banc fulciendam reparandamque Ecclesiam, quæ jam ad procumbendum vehementer prona est, & inclinata, vel ad novam, & firmiorem aliam, super idem fundamentum, constituendam. Hæc Sadoleti sunt verba ad Cardinalem Laurecium. Ex ea autem Epistola ad Contarenum intelligimus, mulra in eodem fuisse de Sacramentis Ecclesiæ conscripta contra Lutheranos. De eo ipso Opere nullus dubito loquutum fuisse Sadoletum in Epistola ad Albertum Pighium allata superius in §. V. qua ille, quandoquidem data fuit III. Kal. Mart. an. 1539. bonam tantum partem lucubrationis suæ a se confectam fuisse affirmat, eam scilicet ipsam, quam ejus anni initio subjecerat Contareni judicio.

Epistola secundo loco in fronte hujus §. indicata, scripta & ipsa a POLO ad Contarenum die 8. Aprilis, ac proinde quinto decimo die post superiorem, ab hujus mentione initium facit hinc verbis: *Ancora che V.S. Riverendissima per le lettere, che io li scrissi alli xxv. del passato quì da Carpentras possa facilmente haveve inteso quanto si abbia potuto ritrar dal Imperatore, e la causa perche siasi ritenuto quì a Carpentras, e come haveva mandato l' Abbate di San Saluto al Re Cbristianissimo, pur perche sappia ogni cosa da capo, e piedi, e le riposte, e proposte particolari sopra il tutto quello è occorso, e più quanto poteria fusse bisogno trattare per l'avenire, l'ho voluto mandare in posta a Roma, il quale*

quale è stato meco in Spagna, e di poi andato alla Corte di Francia, ed è molto bene instrutto di tutto l'andamento di questa causa, Uomo pratico di queste due Corti, e buono intelletto, e buona volontà. Qui hoc loco, & alibi etiam, vocatur Abbas di S. Saluto, non alius quam fidus POLI Achates Aloysius Priolus, quem oportet dicere recens assecutum fuisse Abbatiam aliquam S. Salvatoris, in quibusdam aliis hujus Collectionis Epistolis justo hoc vocabulo indigiratum. Agit postea POLUS in literis illis de studio, quod (ne omnino in cassum caderet Legatio sua) adhibendum foret, ut Cæsar omnem aliarum rerum respectum sibi tandem abscindens, re ipsa pro bono Religionis perficeret quod rories pollicitus fuerat, sociaret scilicet consilia cum Rege Christianissimo, quem Priolus sar bene animatum deprehenderat ad molienda quæcumque causæ, de qua agebatur, conducerent. Addit, Cæsari ad moras omnes abrumpendas impellendo, utilem satis operam eundem Abbatem præstaturum, quod omnibus adjumentis abundaret gerendo negotio illi opportunis, quin opus foret ea de causa Hispanum iter denuo a se sulcipi; subdirque: Quando poi loro Maestà fossero risolti di far' insieme questa impresa, allora io potria conserirmi alle loro Maestà, per far la Capitolazione per nome di S. Sant. riguardo di quei popoli d'Inghilterra. Aliqua insuper tradit de extraordinariis expensis, le quali (ait) superano le nostre forze, ancora che si usano tutti li sparagni. Questo correre di poste a Toledo, in Francia, ed a Roma, sono quelle
che

che ci rovinano; ma in una causa così importante, ed ove va la prestezza del tempo, non mi pare si possa fare di manco. Tandem commendat Contareno causam Episcopi Gerundensis in Catalonia adversus quosdam immorigeros ejus Diocesis Sacerdotes, qui Romam accesserant, litigiumque coram Auditore Camerae instituerant, ut se ab Episcopi potestate exemptos comprobarent; affirmatque, sibi valde dolere, quando (inquit) veggio fare ingiuria a simili Prelati, che doveriano essere favoriti, e non sbattuti dalla Sede Apostolica, ed ajutati a fare il debito suo, siccome fa questi, il quale fa residenza, e fa l'offizio di buon Pastore, & bene audit appresso li uomini da bene. Scrissi una lettera al Riverendissimo Jacobacci in favore, ed in giustificazione di questo Vescovo, così prego V. S. Riverendissima, voglia difenderlo, ed ajutarlo nelle sue oneste dimande appresso l'Auditore della Camera, e dove bisognerà, perche questa è causa degna del suo patrocinio.

Alium Polus commendat Contareno Epistola, quæ statim sequitur, nimirum Patrem ex familia S. Dominici, qui Carpentoracti Romam adibat ad Capitulum Generale sui Ordinis. Quarra, quæ illam excipit, Polus Contrareno significans se binas ejus Epistolas accepisse, datas scilicet die 21. & 28. Aprilis, profiteretur, in maxima, qua ex temporum iniquitate premebatur, tristitia, se una consolatione sustentari, quod sibi ejusdem amoris, studii, & pietatis officia non deessent; nec jucundius quidquam accidere sibi potuisse, quam quod ex literis ipsius intel-

tellexerat, ch'essendo deliberata di partirsi di Roma questa Està, ricordandosi bene di me, e della causa che pratico, questo è stato tra li altri rispetti quel di più importanza che l' ha fatto restare. Io non so dir' altro, che penso che Dio ha messo in mente de V. S. Rina a fare così di non lassare mancare la causa sua di un tale patrone a un tempo così necessario come pare adesso, e di non darmi tristitiam supra tristitiam, che appresso altri impedimenti della causa haveria reputato questo di non bavere al suo solito patrone, non essendo poi altra consolazione piena dell' animo mio, a che ho posuto ricorrer, & per questo Lio avendomi consolato in questa parte spero del resto, che il suo restare sarà ogni di più dolce e jucundo a lei medesima, come pregherò continuamente la Sua Maestà. Explicat deinde qua ratione orium illud Carpetoraecten oblectarent, ipse, Beccatellus, & Piolus, & quam congrue eo iplo die, quo literas illas scribebat, ad eum Psalmum devenissent, *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuta sunt veritates a filiis hominum. Vana &c.* affirmatque multis verbis, Poi pietate dignissimis, id unum in tanta rerum peturbatione sibi esse propositum, ut se penitus ad omnem divinam voluntatem conformaret. Cœlestia hæc Poi, ejusque comitum oblectamenta si cum Lutheri Actis comparemus, horum Annales nobis exhibebunt, quæ eodem illo anno, quo Polus Carpentoracti degebat, imperium asscurus Misnie, Turingie, & Saxonie Henricus Dux (successor, heresque Georgii fratris,

Vol. II. d d cujus

cujus obitu gravissimum passa est res Catholica detrimentum) in eas ditiones, Lutheranæ ipse sectæ addictus, invexit, inter quæ, teste Cochleæ in Act. & Script. Luth. ad an. 1539. *In Ecclesia Carbedrali Misnensi, ubi antea divinis officiis, & diversis cantandi, & psallendi vicibus laudabatur Deus jugiter die, ac nocte, omni hora absque ulla intermissione, cultum divinum maxima ex parte abolevis.* Meminerit Lector, parem a me institutam fuisse comparisonem inter sacras occupationes, quæ in Leodiensi domicilio, POLI, & comicum horas sibi vindicabant, atque inter ludicra illa, & impia commenta, quibus eodem tempore Smalcaldensis Conventus in universum Catholicorum cœtum grassabatur. Utraque ista comparatio quidvis potius certe demonstrat, quam eam morum emendationem, cujus quod cupidissimi forent Lutherani (ut ipsi jactant) necesse sibi fuisse arbitrati sunt a Catholicorum hominum communione discedere. Tandem POLUS in ea Epistola Contarenum certiore facit, sibi Sadoletum legenda tribuisse quæ ipse censuerat de Epistola ejusdem ad Genevenses, & de ea, quemadmodum de alia ejusdem ad Sturmium, se in aliis literis verba facturum pollicetur. Literæ istæ seu Contareni, seu POLI non extant, at extant Sadoleti ad ipsum Contarenum, quibus a censura Epistolam illam ad Genevenses in hunc modum vindicat: *In epistola mea ad Genevates, ea quæ notas legi perdidigenter, totamque rem cum eruditissimo POLO communicavi. Quod in ea scripsi, Visum esse Spiritui sancto*
 &

& mihi, in eo nihil sum equidem elatum neque arrogans meditatus: quin etiam me deprimere volui, ne, si tantummodo mihi visum id fuisset dicerem, plus mihi ipse tribuerem, quam ferri posse videretur. Atque illud dictum samen dupliciter sum interpretatus: nam & Scripturæ sacræ morem loquendi imitari me dixi & re vera ita esse, ut quæcunque recto & pio erga Deum aguntur animo, ex Spiritu sancto cuncta sint. Aliqua postea addit de justificatione, & iustitia, quæ alibi expendendi occasio suppetet. Quod spectat ad Epistolam Sadoleti ad Sturmium, non defuerunt utique e nostris, quibus parum probaretur, quam sectatus fuit Sadoletus, moderata, & lenis, potius quam vehemens, & convitiolosa in Religionis causis tractandis disputatio. POLI Epistola hæcenus recensita data est die 12. Maii, probatque, Priolum eo tempore nondum Romanum iter suscepisse, de quo supra in alia mense Aprili scripta; susceptum vero paulo post illud fuisse alia POLI Epistola in proxime subsequenti §. afferenda nos edocebit. Ejusdem Prioli ad Regem Franciscum aditionem, quæ præcellerat, præter POLI Epistolam alteram hujus §. memorat POLI Vita his verbis: *Unum etiam ex familiaribus suis (POLUS) in Galliam mittit.* Ea occasione Priolum ingenii sui, ad hujusmodi res gerendas aptissimi, virtutem patefecisse nullus dubito, at eo fere exitu, quem habuit Gibertus ad eundem Regem pariter a POLO, dum Belgicam Legationem obiret, missus, qui scilicet id unum ab ipso Rege obtinuit, ut ejus suasionem censuerit *in discor-*

so più ricercato, e rettorico, che veritiero, ed efficace. Ita Pallavicinus extremis lineis cap. IV. lib. IV. post exposita quæ in literis Giberti datis Ambrosio Protonotario Ambiani die 20. Aprilis an. 1537. continebantur.

Claudit præsentem §. Contareni Epistola. Eam ille dedit die 12. Aprilis; quodque angustia temporis magnopere arctaretur ob improvulum discesum illius, cui eandem tradiderat, paucis se expedit, gratulatus primum Polo faustam ad Sadoletum reversionem, cum quo etiam Paschales dies jucundissime egisset; deinde eidem significans, Pontificem non tantum probare, verum etiam admirari ejus prudentiam, ac animi in toto eo negotio præsentiam; insuper obstupescens, quod illi, POLUS scilicet, & Sadoletus, nullam ipsius Epistolam acceperint, etsi novies scripsisset, quodque una tantum POLI Epistola, Carpentoracti data, ad ipsum pervenerit; ac tandem petens, ut Sadoletum certiorum faciat, se non defuisse eidem in tuenda ipsius dignitate cum Pontifice, & nonnullis aliis Cardinalibus, imo, antequam etiam illius literæ sibi fuissent redditæ, dixisse, sentire se proculdubio rectum fuisse ejus sensum *in illa auctoritate doctorum, & proborum, qui tum non essent Episcopi.* Hæc verba referuntur ad Sadoleti librum, de Ædificatione Ecclesiæ, cujus defensionem in Romana Curia POLUS Contareno commendaverat. Mirum, celebrem illum librum, adeo multis Sadoleti literis, ut supra vidi-

mus

mus memoratum, latuisse Dupinium, quippe qui in Histor. Eccles. Sæc. XVI. agens de Sadoleto, & ejus Scripta Theologica recensens, præter typis edita, meminit quidem libri de Purgatorio, atque, *On ne trouve point, que cet Ouvrage ait été imprimé*; at ne verbum quidem facit de Opere illo, quod tribus libris distinguebatur. Ejusdem mentio in Nicetio pariter desideratur. Extare illud inter Codices MSS. Vaticanos adnotavit Montfauconius in Biblioth. MSS.

Mentionem ipse facere non omitam, antequam huic §. finem imponam, testimonii, quod POLI, Carpenteria motantis, virtutibus, animi præsertim fortitudini (quam absque veterum documentorum auctoritate jactari, Burnetius affirmabat) perhibuit Sadoleto Epist. IV. lib. XII. ad Cardinalem Alexandrum Farnesium: *POLUS, tuus (inquit) vir fortissimi animi, virtutisque non eximie solum, verum etiam admirabilis, (quod ipse & alias sæpe, & nunc cum maxime, in hac iniquitate fortune, acerbisque suorum eventibus declaravit) summa mea cum voluptate nunc est Carpenteria. Itaque ab omnibus colitur, & in honore habetur, ut non hominem nostri temporis, sed quasi e cælo demissum, aut ab antiquitate nobis redditum, videantur inveni. Tanta est is sapientia, modestia, humanitate, religione: quod quidem etiam in gloriam vestri nominis cedit, cum videant hæ nationes, cujusmodi vos viros ad Sedis Apostolicæ gubernacula acciendos esse putaveritis. Data est Calendis Maii.*

§. XI.

Ad Epistolas

LXX. LXXI. LXXII. LXXIII. LXXIV. LXXV.
LXXVI. LXXVII. LXXVIII.

COMPLEXI sumus proxime superiori §. Epistolas Carpentoraëti a POLO datas tribus prioribus domicilii sui in ea Urbe mensibus, nimirum Martio, Aprili, & Majo. Hoc autem Junium, & Julium, qui subsequuntur, complectemur, ad quos spectant Epistolæ novem modo designatæ, quarum septem a POLO, unæ a Contareno, & unæ a Nuncio Apostolico apud Regem Galliarum conscriptæ visuntur. Quoniam vero pleræque omnes mentionem faciunt itineris a Cardinale Farnesio in Hispaniam suscepti, quod ei scilicet Paulus Pontifex demandavit post mortem Isabellæ, Caroli Cæsaris uxoris, ut consolationis officia ipsi nomine Sanctitatis Sux impenderet, & una simul eundem hortaretur primo ad ineundam cum Galliarum Rege pacem, deinde ad socianda cum isto consilia adversus Henricum Angliæ Regem, recensionem meam exordiar a laudibus ei Pontifici debitis obinjuncta adolescenti Nepoti ejusmodi munera, unde is ediscere valeret virtutem, verumque laborem. Illas autem non aliis verbis prædicabimus, quam quibus usus est Sensus in Concione a me satis frequenter laudata. Ea ita se habent: *Et cum nequirer ipse* (loquutus fuerat de Pau-

Pauli Pontificis iuneribus) in locis omnibus eodem tempore præsto esse, quemadmodum pro Rep. nunquam sibi pepercit, ita nec suis unquam parcendum ratus, jam bis Alexandrum Farnesium, Cardinalem nepotem, paci publicæ statuendæ, cursim trans Alpes Allobrogum, & Pyreneos saltus legavit. Parum admodum pro Reip. cbaritate sollicitus, quod corpus illud adolescens, tene- rumque adhuc, immensa ea jactatione, cui sæpe durati laboribus non sufficiunt, labascere facile potuisset.

Prima ex Epistolis nunc recensendis initium ducit a commemorando eo iunere Farnesii, & a commendanda hujus indole, quam rei naviter gerendæ magnopere idoneam ex sermonibus cum eodem habiris, dum Avenionem pertransiret, Polus compererat. En Poli verba ad Contarenum: *Alli 2. di questo scrissi d'Avignone a V. S. Rña, & l'avvisai come io era andato per ritrovarmi con Monsig. Rño & Illm̃o Farnese col quale io parlai a lungo sopra le cose d'Inghilterra, le quali sino quì sono scorse in lungo senza risoluzione alcuna. Et se all' andata bora di S. Signoria Rña alla Cef. Maestà non se ne cava qualche conclusione, non so più quello se ne possa sperar dagli uomini. Il Rño Farnese è molto bene istruito, e mi ha promesso farà bonissimo officio. Frerus itaque Polus Farnesii ingenio, arque prudentia, statim subdit, inde nihil opus amplius fore, ut ad Cæsarem Priolus ablegeretur, quem propterea cuperet Roma, quo concesserat, ad se cito reverti. Hisce autem verbis Epistolam concludit: *Noi tutti stiamo benissimo che Dio**

ne sia laudato, & così Monfig. Rñò Sadoletto & tutti di cuor basciano la mano a V. S. Rñà. La prego si degni per me salutar il P. Mrō, Mr Galeazzo, & Mr Danesio, che Dio tutti in sua grazia conservi. Scripserat eandem Polus die 8. Junii. At priusquam ipsam obsignaret, aliqua adjunxit de rebus Germaniæ, scilicet de Conventu Norimbergenſi, quem audierat statutum fuisse ad Calendas Octobris pro rebus Ecclesiæ componendis, idque ex decreto superiorum mensium Conventus Francofordienſis, in quo nulla facta foret mentio nec de Pontifice, nec de aliquo, qui pro Sede Apostolica interveniret. *Vides credo (subdit ibidem Polus) quo isti tendunt. Usinam ego decipiar. Sed hoc prorsus judico; etsi presentibus conatibus Regis Angliæ maxime sit obstandum, tamen non hunc esse qui maxime Sedi Apostolicæ possit nocere.* Et post pauca: *Ego certe talem nunc video Ecclesiæ statum, ut si unquam dixi ulla in causa cum Isaia, Mitte me, nunc potius, si rogarem, dicerem cum Moyſe, Rogo, Domine, mitte quem missurus es.* Tandemque Contareno libere significat, amorem suum erga ipsum non tantum apud se posse, quin valde cuperet, ut ex orio, quo sciebat valde ipsum oblectari, ad gerenda gravissima illa Religionis negotia extruderetur. Quanto cum zelo Francofordienſis illius decreti iniquitatem Paulus Pontifex improbaverit, ex Annalibus Raynaldi, & ex Historia Pallavicini facile cuivis innotescet, indeque etiam patebit, præclare pro eodem castigando laborasse Hieronymum Card.

Card. Aleandrum tam voce apud Ferdinandum Regem Romanorum, quam scriptis apud Romanum Pontificem. Nescio itaque quid in mentem venerit Continuatori Histor. Fleur. dum initio libri 139. T. XXVIII. ita scribit: *L'Assemblée fut indiquée a Francfort, & le Pape a la priere de Charles V. y envoya le Cardinal Hiérôme Aleandre en qualité de Legat.* Eo quidem tempore Legati Pontificii munus in Germania Aleander gerebat; at nec missum ipsum fuisse ad Francfordiensem Conventum, nec huic interfuisse, certo certius nos docent ejusdem Epistolæ ad Cardinalem Farnesium, & alia scripta Romam transmissa, quorum auctoritate Pallavicini de eo Conventu narratio nititur, neque ista vel uno verbo seu a Sarpio, seu Courayero impugnatur.

Hiscæ POLI literis Contarenus respondit die 22. ejusdem mensis Junii, ac primo gaudere se scribit, quod POLUS, bonique ipsius socii optime valerent, deinde certiorum eum facit de integra valetudine, qua ipse cum suis Romæ fruebatur; *e ci godiamo il bel Palazzo di Monsig. Rñio di Carpi.* Aliqua postea habet de misero Ecclesiæ statu, cui quam cuperet vel proprio sanguine opitulari, in hunc modum declarat: *Quantum ad me pertinet, adscribo humanitati, & amoris tuo singulari ea, quæ mihi attribuis, sicuti arrogantis, & temerarii esse existimo præter cetera pericula, & incommoda bujusmodi, quidquam appetere, ita impium existimarem, si oblatum recusarem, nulla etiam habita vitæ ratione. Nam quid optabilius, quam mori pro*

causa ejus, qui nobis veram vitam sua morte comparavit? Orate Deum assidue pro nobis, ac in primis pro Sanctissimo D. N. & pro Collegio nostro. Tandem salutem impertitur Sadoletus, & duobus Paulis, quorum nomine intelligit Paulum Sadoletum, & Paulum Sacratum. Hi ipsi æque conjuncti mihi occurrunt in Pauli Manutii Epistola, quæ legitur Epistolar. hujus lib. V. & æque laudati, præter alias doctrinæ, & integritatis dotes, ex orationis exornandæ facultate, ad quam scilicet aditus ipsis foret patefactus Cardinalis Jacobi Sadoleti præceptis, & consuetudine domestica, quamque quasi patrimonium, familiæ ipsorum proprium, & communem hereditatem conservarent.

Hæ Contareni literæ secundo loco indicantur in fronte hujus §. moxque ibidem post ipsas ex POLI subsequuntur, quibus iste certum illum reddit, easdem sibi redditas fuisse, & alias etiam datas die 14. ejusdem mensis Junii, quæ tamen non extant. Significat præterea, Priolum ad se rediisse incolumem, & bene valentem, seque magnopere lætari ex eo adventu, & quod plurimum delectetur ejusdem consuetudine, & quod gratissimi sibi accidant sermones omnes, quos cum ipso de Contareni rebus conferret, quosque re ipsa adhuc copiosiores se habiturum sperabat. Demum sui secessus jucunditatem his verbis exponit: *Noi siamo alli Frati, luogo devoto & solitario, & molto mi diletta questa stanza, ove si trovano de buoni Padri, & non siamo lontani dal giardi-*

no di Monfig. R^{no} Sadoletto, ove almeno una volta la settimana andiamo a star un giorno tutto intiero, senza che ci visitiamo tratto tratto, & spesso li suoi Nipoti da bene ci vengono a visitar. Hortis illis suis suburbanis affirmat Sadoletus in Epist. ad Contarenum supra p. ccx. laudata, jucunditatem accedere ex ipomet. POLO: Hoc mihi (ait) amantiores jucundioresque sunt, quod eos interdum amplissimus vir POLUS noster visitare humanissime, & mihi cupientissimo suavitatis sue copiam facere non gravatur. Usnam, iterum dico utinam, te nobiscum una, optime Contarene, haberemus, disceremus profecto simul vivendo & latando, quibus in rebus beata vere consistat vita. Suis illis literis, signatis die 1. Julii, nonnulla POLUS adjungit de iis, quas a Farnesio ex Hispania acceperat, unde edoctus fuisset, suam ad Galliarum Regem aditionem a Carolo Cæsare, antequam ipse negotio illi se implicaret, vehementer urgeri, nec tamen abnuere, ut de re illa suo in Consilio ageretur.

In eo ipso argumento versantur literæ designatæ numeris LXXIII. & LXXIV. Postremas hæc POLO Luteriæ dedit Nuncius Pontificius, qui eum aperte monuit, ne itineri Gallico se daret, antequam ex Farnesii literis intelligeret, Cæsarem paratum omnino esse ad id agendum, quod initis inter ipsum, & Galliarum Regem consiliis conveniret; sin vero de eo Cæsaris animo nondum ipsi plane constaret, non gli pareva (ita subdit) che per bora la S. V. R^{na} dovesse venir qua altramente, si per obviare a tutte le

cc 2

suf-

suspizioni che porriano nascere, come per non dar' occasione all' altro di provedersi. Si che V. S. Rina la intende & come savio & prudente si governarà in modo che le cose habbino il verso suo. Quas propterea literas POLUS quum accepisset, inde suas, numerum LXXIII. præferentes, Contareno scribens, anxiam, qua torquebatur, curam minime dissimulat, quod in ancipiti, & maxime lubrico loco constitutum se conspiceret, quodque præterea pecunia ad iter illud, quoties suscipiendum foret, necessaria prorsus careret, idque his verbis declarat: *Bisognerà ancho, come altre volte ho scritto, che dovendo andar' in Francia, o altrove, io sia provisto di denari, perche ne' viaggi si fanno di bone spese, & io sono senza un quatrino, e non ho molta compagnia anchora come saria necessario che io avessi in simil paese.* Postea in ea Epistola Contarenum certiores facit, a se frequenter magna cum animi oblectatione Sadoletum iavisi, omnes recte valere, omnes studiis vacare, Priolum præsertim, qui Philosophiæ, & Historiæ se dederat, atque una simul hortorum culturæ, ad quam re ipsa, potius quam lectione, ediscendam ipsum invitabat elegantissimus hortus Cœnobitarum eorum, apud quos degabant. Claudit Epistolam salutans Patrem Magistrum Badiani, Galeatii Florimontium, & Danesium. Data est die 16. Julii; ornaturque & ipsa, quemadmodum præcedens, auctario quodam, quod præfert notam diei proxime subsequenti, atque in eo Contarenum primo monet, se eidem copiam facere literarum

rarum Nuncii Apostolici, deinde de rebus Hiberniæ aliquid breviter indicat, ac postremo verba facit de Contareni libro ad Pighium mittendo, pariter de alio sui ipsius, quem Rhambertus sibi legendum tradi petebat, ut ex eodem Contareno intellexerat. Nuncii literæ illæ post POLI istas in Collectione nostra comparebunt. Excitatas in Hibernia turbas, postquam ibi quoque Ecclesiasticum suum Primatum agnosci, ac publice approbari Henricus Rex per vim obtinuerat, describunt Historici; eisdem vero in grave Catholicorum damnum cessuras POLUS ominatur in hunc modum: *Di questo sono causa questi romori, che fanno questi Principi di voler far l'impresa, & noi non facendo altro saremo cagione che tanto più saranno li sudditi oppressi da quella tirannide.* Quinam foret Contareni liber Pighio destinatus, nos latet; certum autem est, POLI librum non alium esse quam ipsius Opus de Unitate Ecclesiastica, quod seu a Rhamberto, seu a quovis ne tunc legi pateretur, hanc causam reddit: *Havrò caro non se mova parte alcuna sino che non sia fornito, & che io non gli habbia giunto quello ho scritto qua, che sono parecchi foglii; molti altri mi hanno fatta la medesima richiesta, & con tutti mi sono excusato, & quando lo dessi ad uno, agli altri farei ingiuria.* Additamentum, in quod POLUS se eo tempore incubuisse scribit, nullus dubito fuisse Apologiam ad Cæsarem a me primum evulgatam, & de ea ipsa mentionem facit in alia Epistola in proximo §. recensenda.

Lite-

Literæ Poli signatæ n. LXXV. Contareno commendant Judæorum negotium, de quo & ipse, & Sadoletus Farnesio scripserant, *Pregando S. S. Rña voglia operar con N. S. che le domande faranno a Roma questi Giudei contra questi poveri non siano esaudite, perchè in fatti questo è un'anno da haver gran rispetto alla povertà, la quale non coglierà grano in questi paesi apena per seminar.* Non solum autem de ea rescripserant, sed ambo de ipsa cum Farnesio, dum in Hispaniam iter haberet, collocuti fuerant, ut prodit ea ipsa Sadoleti Epistola, quinta scilicet lib. XII, qua dolenter maxime, & libere disserit de frænanda Judæorum avaritia, qui opibus referti, fautoribus insolentes, inter eas plebes, tanquam inter pecudes lupi, grassarentur, ac proinde oppida jam dudum pleraque vastata forent, familiæ plurimæ exturbatæ laribus suis, & extorres factæ, dispertæ inter finitimas nationes, quererentur conditionem temporum, & miseras fortunas suas, cum tamen (subdit) *quotidie Judæi istinc ex Urbe a præfectis æarii nova ad nos privilegia deferant.* Adeo autem ex tot, tantisque malis, eam Epistolam scribens, commotus fuit Sadoletus in improbos stomacho, erga pauperes misericordia, ut Pontificium Nepotem, cui data est, his verbis compellare non dubitaverit: *Agam forsiter, utarque libertate, quam tribuit mibi Deus: neque eum Principem, cui omnia debeo, cujus eximiam laudem virtutis, probitatis, sapientiæ, ullis hominum sermonibus infringi aut imminui iniquissimo animo pa-*
tior,

tior; falsis assentionibus in errorem inducam. Sed dicam aperte ut se res habet. Qui potest videri amore religionis in suis provinciis Lutheranos persequi, qui in eisdem provinciis tantopere sustinet Judæos? Sustinet autem? Immo vero augeat, condecorat, honestat? Nulli enim unquam ullo a Pontifice Christiani tot gratiis, privilegiis, concessionibusque donati sunt, quos per hosce annos Paulo Tertio Pontifice honoribus, prærogativis, beneficiis, non aucti solum, sed armati sunt Judæi. Ac ceteris quidem fidelibus & optime meritis nova juris beneficia ad propulsandam, si qua illa sit, injuriam conceduntur: Judæis solum ad inferendam. Et paulo post: Et hæc vos tandem quomodo ab his trans alpes nationibus accipi existimatis, quarum in oculis & in conspectu posita sunt? Quæ nationes carent omnes hac Judæorum peste, nec abominantur pejus quicquam quam Judæorum nomen, quos tantopere vident istic in deliciis esse. In tanta ne defectione animorum omnium jam a nobis gentium (plane enim dico omnium, quod ego ita esse intelligo; vos haud ita sentitis, propterea quod auribus vestris vulgo homines blandiuntur) in tanta ne, inquam, defectione omnium, & prope execratione auctoritatis ecclesiasticæ, magno Reipublicæ præsidio futurum putatis, si sic alueritis, sic extuleritis Judæos? fideles autem, & pauperes populos vestros sic lacerari ab illis, & diripi neglexeritis? Quæ tamen dum scriberet, fateri non omittit, culpam eam esse non optimi Pontificis, sed eorum, qui ad suum ex Judæis quæstum, Pontificis nomine abuterentur. In aliis vero literis magnam præ-

præterea eidem laudem tribuit, quod ipſius non ſolum æquitate, & juſticia, ſed ſumma etiam clementia, & benignitate, omnia quæ voluerant conſecuti fuiſſent ipſe, & populi illi, quæ ſcilicet ad horum fortunæ, ac ſalutem potius, adverſus Judæorum improbitatem, & fraudes tuendam pertinebant. Eas exaravit utrique Pontificis Nepoti, Farnefio, & Sfortiæ, quos paribus laudibus cumulat, teſtatus, ex ſuſcepto cauſæ illius patrocinio maximum, certiſſimumque confirmatæ in ſe ipſis virtutis, egregiæque in Chriſtianam Remp. voluntatis argumentum præbuiſſe. Perlegant, velim, literas illas omnes de eo negotio a Sadoletto conſcriptas, quotquot ſeu Pauli in publicis utilitatibus curandis ſocordiam, ſeu Cardinalium in obſequium Pontificum ad blanditias, & aſſentationem pronum ingenium, ſeu denique eorum Pauli Nepotum adoleſcentiam parum dignam ampliſſimis honoribus in eoſdem collaris, carpere, atque reprehendere non verentur. Siquidem ex iis literis intelligunt, eos adoleſcentes ſingulari virtute, & ſupra ætatem prudentia præditos fuiſſe, Cardinales libere omnino, quoties res & cauſa poſtularet, ſenſus ſuos Pontifici explicare non reformidaviſſe, Pontificem demum Reip. adminiſtrandæ ſedulam ubique, ſapientemque operam navaviſſe, nec quidquam magis ſeu a Nepotibus illis ſuis, ſeu a Cardinalibus aliis præſertim a ſe renunciatis, expetiſſe, quam ut ad illius gubernacula admoti, pro ſua quiſque parte ſinguli opem ferrent, & periclitanti ſubvenirent. POLI Epiſtola, cujus occaſio-

ne

ne memoratæ sunt Sadoleti illæ, data est die 18. Julii.

Ad eum ipsum diem spectant binæ ejusdem POLI literæ, binis numeris LXXVI. & LXXVII. in fronte §. indicatæ, agiturque in iis de controversia pecuniaria excitata inter Bartholomæum Stellam, POLI familiarem, & Cardinalis Verulani, Ennii Philonardi, nepotem. Stella tercentum aureorum summam sibi creditam, ad eum, qui eandem deposuerat, ita exigentem, transmisit, de ejus securitate nil minus prospiciens, quam si sua fuisset pecunia. Quum autem in direptione Urbis, ejusdem jactura accidisset, POLUS, cujus arbitrio Philonardus causam commiserat, Stellam nonnisi injuria in summa illa condemnari posse contendebat, hominem de tali fraude nunquam ante suspectum, imo vero in paribus negotiis integerrimum inventum, atque ab omnibus habitum. Censuit tamen, eundem posse jure amicitie extra judicium invitari, ut partem damni cum amico pro sua facultate solveret, *Et sic ego* (subdit ille) *condemnavi illum, ut centum aureos solveret in resarcitionem damni, quibus ego ex meis totidem adjunxi.* Equum adeo, ac POLI proluxa, beneficaque natura dignum arbitratum, Philonardus rejecit, causatus, Stellam gloriari, & aliqua dicere, quæ suum honorem tangerent, ac præterea diminuere velle de summa, quam POLUS solvendam statuerat; eo autem rejecto, maluit, ut lis reverteretur ad Judicem, & ab eo pro tribunali decidetur. Rei novitatem a Sadoletto, cui de eadem scripserat Philonardus, POLUS

Vol. II.

ff

in-

intellexit, statimque ad hunc literas num. LXXVI. designatas dedit, quibus profiteretur, omnia se Philonardi voluntati remittere, perinde ac si inter ipsos de ea re nihil esset actum, nihil promissum, nihil dictum; duo tamen petere, primo ne Philonardus in eam adversus se suspicionem adducatur, quasi plus tribueret familiaris sui utilitati, quam ejus honori, quem maxima a se observantia omnibus officiis colendum esse semper censuerat; deinde vero ne congruum tempus ad probationes suas afferendas Stellæ, qui eas in patria habebat, Brixie scilicet, denegaretur. Tandem de integritate sui illius familiaris ita loquitur: *Hoc autem iterum dico, postquam eum recepi, nunquam me pœnituisse, illis qui auctores fuerunt, ut mihi operam præstaret, sæpe gratias egisse, talem invenisse, qualem illi mihi descripsierant, & talem, qualem Rm̃a Dñio V. judicavit, quando tantam pecunie summam illi crediderat, & qualem nunc invenires, si æmulis ejus aures obstruere velles, integerrimum, observantissimum etiam honoris Rm̃æ DV. si illi se reconciliari pateretur.* De re vero antea gesta, & de pactis inter se, & Philonardum, testes laudat Durantem, Episcopum Algerensem, & Vorstium, Episcopum Aquisgranensem. Ille pluries alibi memorabitur. Hunc autem, ex Pallavicini Historia satis celebrem, hoc POUZ exornat elogio: *Sic de illo Viro sum persuasus, eum doctum, probum, exercitatum in jure, & qui Dei non hominis faciem, aut personam in judicando respiciat.* Ad hunc ipsum data est POUZ Epistola, signata num.

LXXVII.

LXXVII. qua paucis se expedit, affirmans, se plenius scripſiſſe Cardinali S. Angeli, ſeu Verulano, nec tamen diſſimulat, ſe adhuc valde cupere, & expectare, *Ut (inquit) Dñio ejus Rñia reipſa præſtet, ac perficiat, quod tanta humanitate, ac benignitate mihi antea eſt pollicita.* En quo pacto bonum & honeſtum POLI animum vel Epistolæ iſtæ demonſtrent, in quibus tantum de pecuniarum ſummulis agebatur.

Reſtant recensendæ poſtrema omnium literæ, ſignatæ num. LXXVIII. quibus magis, magisque POLIUS in medium affert & diſcutit momenta profeſſionis ad Regem Gallia, a Pontifice, ut ex Contareni literis intellexerat, arbitrio ſuo permiſſæ, non ira facile ſuſcipiendæ, quin antea Cæſar ſententiam ſuam clariuſ explicaiſſet, imo vero voluntatis jam conſtitutæ certum aliquod teſtimonium præberet, nam eo tantum munitus, ſuum ad Regem adventum gratum futurum ſperabat, quod id ipſum Nunciſi Apoſtolicſi apud eum literæ, ſibi datæ, & Romanam a ſe tranſmiſſæ, ſed a Contareno nondum acceptæ, apertis verbis teſtatæ fuerant. Cuiuſcemodi eſſe oporteret teſtimonium illud, ita declarat: *Majeſtas Cæſarea poteſt ad Pontificem ſcribere (literas) quæ ſi ad me poſtea deferantur cum literis Ejus Sanctitatis, quæ me proſiciſci jubeant, jam vides quanto majore cum auctoritate omnia fient, & honore Sedis Apoſtolicæ. Et quid minus a Cæſare poteſt poſtulari, præſertim cum verbis hoc jam promittat facturum?* Unde vero exiſtimaret, nuda Cæſariſ verba non ſuf-

ficere, in hunc modum explicat: *Cum verbis hoc idem de voluntate Cæsaris ad eum deferebatur, referente Abbate S. Salvatoris; tamen cum de eadem re, & de meo adventu postea loqueretur Nuncius cum Magno Constabile, hoc tum in meo adventu exigebat, ut aliquid certius afferrem de voluntate Cæsaris, significans interrim, aliter baud gratum fore meum adventum, & cum hoc gratissimum, quod quo pacto fieret, nisi aut Cæsar per litteras hoc significaret, aut certum hominem ex suis una mecum, qui hoc testaretur, ad Regem mitteret, ipse quidem nihil video. Et paulo post subjungit: At vero curabit, ut Orator apud Regem Christianissimum de his certior fiat, & mandata certa habeat, qui in meo adventu mecum aderit apud Regem. Atque hoc quidem tum expectabam ut fieret, cum Abbas apud Regem hac de causa adesset; promissum enim fuit in meo discessu ab Aula, cum nihil aliud de me expectaretur, quam ut recta me ad Regem Christianissimum conferrem, in meo isthuc adventu me reperturum Oratorem Cæsaris, qui de omnibus mandata haberet; postea vero cum ipse consilium mutarem, & Abbatem mitterem, cum ille cum Cæsaris Oratore de negotio ageret, ille ne litteras quidem de negotio habuisse respondit. Hisce expositis de tota re, denique concludit, se Sanctitatis Sux voluntate, & Servorum Dei orationibus fretum, certo confidere, omnes difficultates posse superare, cum tamen (inquit) superare difficultates tali in causa, potius appellandum sit, in mediis difficultatibus occumbere, quo, subdit, nihil sibi optabilius contingere posse.*

§. XII.

§. XII.

Ad Epistolas

LXXIX. LXXX. LXXXI. LXXXII. LXXXIII.

ROMAM ex Hispania reverso Cardinale Farnesio, quod contigit ante finem mensis Julii an. 1539. POLUS, qui eundem in transitu per Avenionensem ditionem alloquendi occasionem ceperat, quique ipsi aperuerat quietis, quo flagrabat, desiderium, hoc ipsum in prima ex Epistolis modo indicatis, ad Contarenum die 7. Augusti scribens, his verbis declarat: *Certo io sono forte perpleso, & più desidero di quiete che altro, & se per le cose publiche io non posso far giovamento alcuno con le azioni, desisterei poter haver otio di pregar Iddio per il bisogno di quelle; ac statim addit, se avide expectare Farnesii literas, quæ sibi, ut ille pollicitus fuerat, Pontificis de ea re mentem patefacerent. In eadem Epistola, quod in plerisque omnibus Carpentoracensi datis facere consuevit, felicem se prædicat ex otio, quo fruebatur in Fratrum de Observantia Cœnobio, ex studiis, quibus ibi una cum Beccatello, & Priolo vacabat, ex Sadoleti, quam frequentabat, consuetudine. Hunc autem Contareno commendat ita scribens: Non seria se non cosa lodevole a N. S. che fra l'altre sue Creature bonorase da S. S. si ricorda se anche di questa che non è l'ultima fra tante belle piante fatte da S. S. alla quale non mancherà modo, quando*
lo

lo vorrà fare adoperandolo o in Germania, o in Italia, o dove meglio li piacerà.

Quietis illius desiderium multo fusius, atque ardentius POTUS, postquam Farnesii calamo Romam a Pontifice se revocari intellexit, declaravit in omnibus aliis literis, quas ad Contarenum dedit ante suum Carpentoracti discessum. Quare in Epistola adnotata num. LXXX. quæ post octo tantum dies jam recensitam subsecuta est, statim ita loquitur: *Esti maxime cupio primum SSñi D. N. pedes coram osculari, deinde ad tuam omnium mihi jucundissimam consuetudinem redire; tamen ut corpus agrum saepe animi desideria ne impleri queant, impedit; quod quidem ego ita hoc tempore experior, ut nunquam magis, qui cum illa exopto, quæ modo dixi, alio tamen me trahit animi ægritudo, ut solitudinem potius queram, & separationem etiam ab his, quibuscum versari, & quibuscum adesse (cum non ita animus languebat) fuerat jucundissimum.* Postea subdit, Contareno sat bene consistere posse, qua ratione animus suus, quoties eum nimius pungeret dolor, ad celebritatis fugam semper spectaret, & ad quærendas latebras, ubi totus in doloris remedium incumberet, ac proinde eidem minime mirum visum iri, si in præsens majore cum studio ad remedium illud confugeret, quandoquidem dolore jam obrueretur, quin tamen spem abjiceret de causa, quam in manibus habebat: *Nec enim (inquit) desperare possum quandiu de illius potentia cogito, ad quem magis, quam ad me hæc causa pertinet, nunquam vero,*

ut spero, capiet me ejus oblitio. Etsi enim Patriam meam agnosco esse provinciam illam, quæ omni genere calamitatis premitur, cujus vicem tam vehementer doleo, tamen non minus intelligo eandem esse portionem Regni ejus, cui data est summa omnis carnis potestas. Et paulo post: Fundamentum consolationis mecum circumfero, quod positum est in illius providentia, & amore erga suos, super quod stans ipse, eo etiam minus perturbor, quo magis per illius gratiam nihil mihi conscius sum, causam unquam dedisse me, cur in has calamitates hoc ejus Regnum incideris, sed his, qui eas intulerunt, semper, quantum potui, restitisse, atque ubi occasionis vel minima spes se ostenderet, meam operam juvare posse, nunquam defuisse. Hæc fateor, magna esse consolationis semina, & magna doloris remedia, sic tamen si possint adolescere; quod ut fiat, temporis tranquillitas, & loci solitudo maxime præstant. Quod si ad solita negotia redirem eorum, qui hujusmodi doloris malum non sentiunt, vereor illic spinas, quibus hæc semina prorsus suffocentur, quod si non prorsus suffocentur, at certe ne vis eorum retundatur, ut minus valeat ad remedium doloris, quia expertus sum, non possum non timere. Obtestatur igitur Contarenum, quem certo noverat iustissimum esse doloris sui æstimatorem, & sui amantissimum, ut sibi a Paulo Pontifice impetraret, ne eo tempore ad celebritatem Urbis vocaretur, quam alias etiam sanando dolori minus aptam expertus fuerat, quæque, si in ea ipse spectaretur, palam ipsa faceret, nihil amplius esse quod quicquam de

de causa sibi commendata speraret. Moxque: *Sed utcumque sit de causa, quam nescio, an extincta sit, cum nihil æque opponatur consolationi animi mei hoc tempore, quam si in istam celebritatem post has iactationes venirem; hoc, quæso, pro me procures apud SSimum D. N. ne mihi necesse sit isthuc accedere, ubi nemini prosum, mihi, ut nunc rerum mearum status est, maxime obsum. Non agam pluribus, hæc enim nimis multa sunt, in quibus sentio, me longius, quam par est, oratione provebi. Causam autem, cur tot verbis, ad obtinendum quod petit, opus esse non putet, hanc affert, quod sibi persuadeat, tantulum doloris solatium ex secessu, & vacatione ab urbanis rebus minime denegandum ab eo, cui secundum Deum serviens in dolores se immiserat, labores exhausserat; præsertim si Contarenius deprecator accedat, qui auctor extiterat, ut omnia sua, ac fortunam domus suæ eidem, non tam ut publicæ personæ, sed ut privatæ propter animi generositatem, & virtutem sine ulla exceptione committeret. Tandem nihil alienum a dignitate, nihil extraordinarium se petere, in hunc modum ostendit: *Quod si hoc concedi solet, tum in nostro Ordine, tum in aliis, ut, qui propinquos, aut caros amiserit, qui uxorem, qui parentes, qui liberos, aliquot dies ad lugendum sibi sumant, quibus vacent a publicis muneribus, idque in singulis, qui faciunt, rite, & ordine facere videntur; ego, qui non singulos, sed prope universos uno momento amiserim, partim necesse, partim captivitate, & quod omnem causam doloris**

ris superat, patriæ meæ interitum pene viderim, nec enim aliter dicere possum de ea, ex qua Fides, & Religio sunt expulsa, quæ florere in ipsa maxime solebant, sine spe, quantum ego quidem de humano auxilio cogitare possum, fore ut illæ nunquam revocentur, an aliquid indecore facere vidcor, si, ut hæc lugeam, mibi licere postulem ab Urbe abesse, & vacationem ab urbanis rebus petam? Immo indecore facere viderer, nisi hæc flagitarem, qui si in tantis calamitatibus & meorum, & patriæ vacationem ei omnem vitam peterem, ut orationi, & lacrymis totus incumberem, meo fortasse & decori, & officio maxime servirem. Claudis Epistolam, factus iterum, longius oratione se progressum fuisse, quum ei scriberet, cui sciebat salutem suam non minus curæ esse, quam sibi, casumque suum, æque ac sibi, amaris lacrymis dignum videri. Quod si (inquit) ad illum scriberem, a quo sunt impetranda, minus etiam necesse video, cujus benignitatem hæc in causa scio esse talem, ut vel gemitus soli, si absque verbis intelligi possens, satis essent ad hæc impetranda, nedum tam longa oratio meos gemitus referens. Scripta hæc Epistola, literas Contareni, triduo serius quam Farnesii illas in eadem memoratas, accepit, quare plura eidem adjunxit; & primum omnium, quod consilium cepisset Romam ad pedes Pontificis mittendi charissimum Abbatem suum, ut a Sanctitate Sua impetret, ne ipse ad Urbis celebritatem eo tempore redire compellatur. Deinde dolorem suum aperit ex Campegii Cardinalis obitu, ac una gratula-

tur Contarenum eidem suffectum fuisse in officio
 Protectoris Monachorum Ordinis S. Benedicti Con-
 gregationis S. Justinæ. Tandem multis explicat;
 quam parum personæ, & tempori consentanea foret
 Sarisberiensis Episcopatus sibi facta a Pontifice at-
 tributio: *Quamquam (inquit) non possum non agno-
 scere S. D. N. in me studium & promptam ex-sali oc-
 casione voluntatem de me benemerendi. Sed ita sentio,
 si res Ecclesie in Anglia restaurentur, non posse mihi
 deesse illic Episcopatus, si modo illis ipse deesse nolum.
 Sin eodem statu maneant, quid mihi conferet plus Epi-
 scopatus Sarisberiensis, plus quam Antiochenus, aut
 Alexandrinus, si eodem modo nominarer, non video.*
 Addit, non solum neque honorem, neque lucrum
 ex eo Episcopatu posse sibi obvenire, sed verendum
 esse, ne calumnia, & dictoria obveniant ex re; quæ
 in Anglia bonis non satisfaceret, probe consciis, quid
 ipse amiserit, & reliquerit in patria Sedis Apostoli-
 cæ causa, aliis vero ridendi materiam suppeditaret.
 De mum hæc habet: *Supra omnes Episcopatus hoc
 tempore mihi erit, ut, tanquam militi vulnerato rede-
 unti a bello, locus, & spatium ad curanda vulnera den-
 tur, de quibus scripsi in alteris literis. Si hoc impe-
 trabis, omnia impetrabis, quæ hoc tempore possum de-
 siderare; reliqua Deo permitemus.* Eo ipso die, quo
 hæc addidit Epistolæ jam antea scriptæ, nempe 16.
 Augusti, Epistolam aliam ad Contarenum pariter
 dedit, ipsamque, ut credere par est, Abbati Prio-
 lo Romam proficiscenti perferendam tradidit. No-
 vis

vis in ea precibus eundem exorat, ut sibi patrocini-
um præstet apud Pontificem, *che per questo ver-
no mi lasci soprastar qui il che sommamente desidero &
precipue per poter quietamente suspirare, & lugere ca-
sum patris, & parentum.* Adjicit aliam causam,
qua adduceretur ad Carpentoraensem secessum
amandum, *Oltre che* (inquit) *scrivo per compimento
delle cose altre volte da me scritte nella causa d'Inghil-
terra; & totus sum in eo, & in questo otio, & in
questa sorte di vita che io tengo non sento le miserie
del Mondo, quæ me circumstant; onde se fosse possi-
bile non vorrei mutarla, che so bene che passerò da
male in peggio, & desperarò quelli huomini da bene d'
Inghilterra quando mi vedranno ritornar senza frutto.*
Insuper veretur se dicat annonæ sterilitatem, qua
Urbem premi nunciabatur, & cui tolerandæ neces-
saria sibi deforent instrumenta. Petit postremo, ut
saltem facultas sibi fiat, *ch'io mi fermi in qualche
luogo di Lombardia, ove parerà alli miei, ch'io tanto
non mi discosti da loro, & fruar otio liberiore, & qui-
etior, quo maxime indigeo.* Adscribitur huic Episto-
læ num. LXXXI.

Votorum suorum jam compos evaserat POLUS,
dum Epistolam designatam n. LXXXII. exaravit die
27. ejusdem mensis, quam proinde ita exorditur:
*Hò ricevuto insieme le lettere di V. S. Rma (Contar-
reni) dell'ultimo di Luglio e di VIII. d'Agosto, & an-
cho per lettera di Mons. Rmo Farnese hò inteso la vo-
lontà di N. S. del mio soprastar qui sino ch'io non hab-*

bia altra commissione in contrario, la qual cosa mi è stata molto grata. Adeo autem aberat ab inertia otium illud, quod sibi Polus exoptaverat, ut, etiamsi Roma abesset, occasionem exoriri posse speraret, propter quam ad negotium aliquod pro Religionis causa a Pontifice destinaretur, Deo adversus Henrici tyrannidem suscipiente curam illam; quam homines propemodum abjecisse videbantur. Subdit: *Molse cose mi vanno per la mente, & ne sento anche di fuora via, & dicono, che si tratta di dar la Principessa all'Imperatore. Faccia Dio quello è per lo meglio, dubito che'l Re d'Inghilterra darà parole a tutti, & interim quarat subterfugia, & al giudicio mio non seria questa impresa se non facillima, purchè li Prencipi consentono insieme, a quali tutti porteria utile & bonore.* Non ideo tamen Carpentoraënsi illo otio Polo contigit diu adhuc frui, quod Contareni literæ, Pontificis verbis scriptæ, ipsi injunxerint, ut Cubicularium Sanctitatis Sux, Joannem Riccium, Montepulcianum a patria dictum, ex Hispania, scilicet ex Aula Cæsaris, revertentem immoto pede præstolatus, Italico itineri tunc statim se daret, quum idem ita faciendum censuisset, ut re ipsa censuit. *Nos in horas (hoc est initium Epistolæ a Polo ad Contarenum datæ die 22. Septembris) expectamus Montepulcianum, a quo simul ac intellexero, quid ex Cæsare afferret, quod ad meum hinc discessum pertinet, quoniam ita jubet Ejus Sanctitas, statim exequemur.* Quid autem allaturus foret Montepulcianus, Polus jam præsen-

senſiſſe ſe ſubdit ex lireris Nuncii apud Cæſarem, unde edoctus fuerat, de ſua in Galliam profectio-
ne Cæſarem cogitationem jam omnem dimiſiſſe.
Quare paratum ſe dicir ad iter Italicum aggredien-
dum, eſſi ægre admodum avelleretur e muris Mo-
naſterii, intra quos per tres menſes latuerat, celebri-
tatem ſuburbii Carpentoraſſenſis minime ferens,
eſſi iſta, quemadmodum in aliis locis hominum
frequentia, ſolitudo nominari poſſet, ſi cum Roma,
Orbis theatro, comparetur. *Sed omnia* (inquit) *vin-*
cer mea erga illum obedientia, qui me eo vocat, cui
ſi jam pridem minora ceſſi, quam viſa ſit, etiam hanc
libenter in ejus obedientia relinquam.

Vitæ quam citius amittendæ grave ſibi pericu-
lum imminere, ſi Romæ, ſen in locis Romæ prox-
imis lares figeret, unde exploratum haberet, ſtatim
aperit, narrans, quid, quum in Hiſpania eſſet, ex
Granvelli ore, aliisſque accepiſſet, nimirum Orato-
rem Anglum apud Cæſarem publice dixiſſe: *Si Rex*
Anglus (ita Polus in iisdem literis) *tantum hoc cu-*
raret, ut publice in civitatibus Angliæ per ediſta bo-
ſtis judicaret, & liberaret eum a Legatione illa, ac illi
negotium hoc committeret de mea cade cum ſumma de-
cem millium aureorum, ſe poſſeſſiones ſuas, quibus abun-
das in Anglia, obligaturum, anſe ſex menſes cum illa
pecunia meam mortem procuraturum, Romamque, &
loca maxime vicina, tanquam opportuniſſima ad faci-
us laudabas; hæc tamen quidem audvi, ſed ut re-
mere, & impie diſta a furioſo juvene. Sed vide quæ
ſuns

sunt consecuta, statim a meo discessu a Legatione illa fuit revocatus. Ego, quod nunquam ante, per edictum, ut ille postulabat, publice hostis judicatus sum, ut ex literis ex Hispania ad quendam meum familiarem scriptis intellexi, quæ simul cum literis a Nuncio de Montepulciano scriptis, fuerunt allatæ. Nondum in Angliam applicuit, neque quemquam scire, ubinam locorum sit. Quare si huic negotio vacare eum suspicor, quam non temere id facio, vides. Qua ratione vero salutis suæ cavere posset, explicat in hunc modum: *Postulo, & flagito, si ita tamen ejus Sanctitati videatur, cujus semper obedientiæ vitam concesserim, ne mihi necesse sit tam cito (maxime cum adventus meus Romæ expectetur) ad locum prædæ ab inimico, & insidiatore destinatum venire.* Cauta ista consilia nihil prorsus derogasse heroicæ Politæ pectoris fortitudini, demonstrat literarum earundem conclusio, ubi ita legitur: *De reliquo ita me per gratiam Christi paro, ut si necesse sit hinc migrare, nusquam me inimicus imparatum inveniat. Quod facilius impetrare possum, si Rmâ Dominatio Vestra me oratione adjuvabit, pro quo mea est assidua, & imprimis pro incolumitate SSmî D. N. magisque, ut spero, assidua erit, cum, quod sæpe interruptum, hoc corpore exuar, quod si ad gloriam Dei fieri possit, ut jam primum fiat, maxime opto.* Datæ sunt illæ ex agro Carpentoracensi ex Monasterio Montilii 22. Sept. 1539. & postremæ sunt hujus §. Iisdem in Collectione mea subjungitur prolixum auctarium, quod non ad alias quam ad eas spectare judi-

judicavi, etsi loco non suo in Vaticano MS. assutum
reperitur. *His scriptis* (hoc est illius initium)
Rmē Dñe, accepti tuas xviii. datas, quæ me prorsus
magno dolore affecerunt quod oppugnationem narrant
illius arcis & oppidi Castelnovi, tum vero eadem il-
lius præsidii militum, in quo prorsus robur Christianæ
militiæ fuisse omnes volunt. Ingemui maxime, cum ob
ea, quæ præterierunt, tum ob ea, quæ sunt in expe-
ctatione de tam potente inimico. Postea sancte monet,
non aliunde quam a Domino auxilia esse expectan-
da, cavendumque, ne iste a nobis quotidie magis,
magisque provocatus, vindictam de nobis capiat
per suos inimicos. Digreditur deinde ad eas preces,
quas in superioribus literis geminasse vidimus, quas-
que rursus inculcandi quænam sibi subesset causa,
his verbis exponit: *Audiſti*, credo, *de mea matre ad*
mortem consilio publico damnata, idest ad vitam eter-
nam; nisi enim ego ita vere interpretarer, ne vivere
quidem possem, & ne cum illa quidem firmissima ani-
mi persuasione solem intueri possem, nisi sub petra laci-
tarem, & in foramine illo me absconderem, ubi glo-
riam Domini transeuntem expecto; nec vero solam dam-
natam mulierem septuagenariam (qua nulla, excepta fi-
lia, propinquiorem habes, & ut ille ipse, qui eam dam-
navit, sæpe dicere solebat, nec regnum illud sanctio-
nem habuit feminam) sed cum nepote suo filio fratris
mei puero, spe reliqua stirpis nostræ.

Tandem verbis pluribus, Christiano zelo plenis,
Carolus Cæsarem lugillat, quod parum sibi cordi
esse

esse demonstraret, illatas Regno Christi per Henricum injurias ulcisci. *Si dicere (inquit) debeo quod sentio, quanquam fortassis parum auctoritatis habitura sit hac præsertim in re mea oratio, sed tamen ita judico, si qui Turcbam illum in Oriente maxime infestum regnis suis habet, hunc alterum magis infestum regno Christi a sua saltem amicitia rejecisset, magis quidem propitium Deum ad defensionem sui imperii habuisset. Hoc vero non temere dico, qui video quam graviter in Scripturis Deus castigat suos, qui cum impiis societatem habuerunt. Addit, se in eodem Carolo, qui Deo non minus charus foret, quam Josias Rex Judæorum, iram ipsius Dei timere eo gravio-rem, quo magis pro certo haberet, eundem a Deo præparatum fuisse, ceu instrumentum aptissimum ad Henricum in impietatem declinantem, & primo in honorem Cæsaris, & domus ejus impingentem, castigandum. Palam (inquit) dixi cum discederem ab aula Cæsaris cum illa tenui spe, me non potuisse non maxime dolere, non majorem spem mihi dari de ope Cæsaris in nostræ provincie rebus sic affligeret, sed non minus certe timere de rebus Cæsaris propter causam, quam jam dixi, quam de rebus nostris doleo. Demum affirmat (quod ipsum in plerisque aliis fecisse vidimus) se una spe consolari, scilicet Providentiæ Dei, & Christi de Regno suo. Antequam tamen Epistolam claudat, ei breve additamentum subjungit, quo testatur, valde se dolere ex morte Cardinalis Tridentini, indeque in memoriam sibi reduci jacturam, quam pau-*

paucis annis Ecclesia fecerat, Cardinalis Leodiensis, & Georgii Saxoniae Ducis, qui omnes inter maximas Ecclesiae columnas in Germaniae partibus numerabantur. De Cardinale Leodienſe, & de Georgio Saxonae dictum est supra. De Tridentino illo Cardinale, videlicet de Bernardo Clesio, id unum dicam, praedicari a Pallavicino incomparabilem ejus zelum, & ex eo ipso Clesium laudem promeritum fuisse vel a Petro Aretino, qui in Epistola ad ipsum data, eum vocat *uno dei sostegni della religione, & uno dei rettori dell' Universo*. Aliae ejuscemodi columnae in iis partibus vel ætate illa non deerant; quare Sadoletus in Orat. ad Princ. Germ. postquam scripſisset, gravi, & intolerando dolore se se affici, & opprimi, quod ex Novatorum improbitate, studia veræ religionis apud magnam partem Germanorum obsoleverint, quod proſtratis legibus, rerum discrimine sublato, remissis continentiae frænīs, omnia sibi libera, & soluta voluerint, indeque, quam obtinebant summam apud exterarum nationes modestiae, & religionis laudem, eam ipsam amiserint, de columnis illis ita subdit: *Quaquam ego hæc, quæ loquor, non universe de Germanis dicta esse volo, sunt enim & erunt in ista forsissima invictissimæque natione, qui sustineant veræ religionis causam, qui tueantur morem majorum, qui a Deo & veritate se abduci non sinant.*

§. XIII.

Ad Epistolas

LXXXIV. LXXXV. LXXXVI.

SEMESTREM suam Carpentoræti commoratio-
nem POLUS absolvit Epistolis illis, quas Au-
gusto, & Septembri daras in proximo §. recensui-
mus; quæ ergo in isto recensendæ occurrunt, Octo-
bri datæ, eundem exhibent jam in Italiam rever-
sum, atque in ædibus Giberti, Veronensis Antisti-
tis, diversantem. Ejus discessum qua benevolentia,
quo amoris studio prosequutus fuerit Sadoletus, non
desunt hujus literæ, quæ declarant, nimirum ad Car-
dinalem Simonetam conscriptæ V. Cal. Octob. 1539.
*POLUS (inquit) amplissimus vir, certe incredibili qua-
dam virtute animi & sanctitate vitæ præstans, totus
tibi deditus est, plurimamque tibi reddit salutem. Is in
viam se daturus est bodie, aut cras, ut proficiscatur ad
vos: cujus ego abeuntis desiderium non sine magna mole-
stia perferam. Leguntur istæ lib. XIV. Aliæ vero
lib. XIII. ad Contarenum de eodem discessu, qui an-
te paucos dies contigerat, ita loquuntur: POLUS no-
ster, qui a nobis hinc discessit, ita magnum sui mibi re-
liquit desiderium, ut a cogitatione & dolore avocare
animum non possim. Non solum enim benevolentia erga
illum moveor, verum etiam indignissimæ illius fortune
misericordia: quæ talem virum tam acerbe opprimit,
ut omnino virtuti inimicam se offerre videatur. Sed
certe*

certe hos non illius tantum privatos, sed publicos Christianæ Reipublicæ casus, quos principes nostri tam lente ferunt, Deus sibi sumet & providendos, & vindicandos: atque utinam non jam cepisset ulcisci.

Grato animo tam POLUM, quam ejus socios Priolum, & Beccatellum officiis Sadoleti respondisse, præterquam quod plures literæ superius allatæ ostenderunt, id ipsum palam faciunt unæ ejusdem Beccatelli ad Cardinalem Contarenum in Vaticano Cod. exhibitæ post POLI illas, de quibus pag. cccxxxvii. In iis enim agitur de quodam Pauli Sadoleti negotio, & pro eo Contarenus apud Pontificem opera postulatur: *Si obbligerà* (en Beccatelli verba) *questi Signori in perpetuo, ma ancho ne farà piacer singolarissimo a Monsig. Rnno POLO, & a M. Alvise, & a me i quali tanto siamo obbligati alla cortesia loro, che non so mai quando li potremo in parte remunerar, se V.S. Rnna non ci ajuta a farlo, & maxime in questo loro importante bisogno.* Negotium illud obscuris hisce verbis in eadem Epistola adumbratur: *Tanto più è questo lor desiderio da esser exaudito, quanto al parer mio è molto justo & honesto, che mai non si disdirà, che sollevare un signor povero e dargliene non sia santissima cosa, & maxime da un Papa, di quelle tasse & gravetçe, che Dio fa come sono state imposte, & le quali usano a rimettere non che alli Cardinali, ma alli suoi tinellanti di Palazzo.* Quodnam, inquam, foret negotium illud, non ita clare patet. At aliud emolumentum genus ad ipsum Cardinalem Sadoletum ex

ejusdem Contareni humanitate obvenisse, intelligimus ex illius ad POLUM Epistola, rem aperte his verbis explicante: *Contarenius noster valde humane egit mecum, qui me voluit absentem nihilominus participem esse earum pecuniarum, quæ nostro ordini attributæ, distribui solitæ sunt duntaxat inter præsentēs: quod ego profecto nec cogitavi unquam, nec postulavi; quo etiam illius benignitas erga me eminentior.* Laudat postea eximiam Contareni virtutem, apud quam, *Video* (inquit) *monitore nihil fuisse opus; per se enim ille propensus ad me juvandum, & omnibus beneficiis afficiendum assidue est.* Tandem sensum depromit Sadoletus animi sui magnitudine dignum, qui huiusmodi est: *Nam etsi mihi nullum emolumentum, nullaque utilitas ita est cordi, ut vel minimum velim de mea dignitate propterea deperdere: tamen habere hæc indicia amoris a summis viris, maximam ego arbitror esse dignitatem.* Dignitati illi suæ adeo studiose Sadoletus optimus cavebat, ne ulla vel levis labes adspiceretur, ut non dubitaverit, subsidium centenum aureum nummum, quod ei Pontifex ex fisco suo in menses singulos constituerat, etsi opportunissimum sibi certe, & necessarium donum, recusare; de qua re, ne notam duri, & agrestis animi incurreret, his verbis eundem affatus est in Epist. XII. lib. XII. *Rogo & deprecor Sanctitatem tuam mihi ut ignoscat. Non enim profecto aut perversitate ingenii, aut moris naturæve contumacia in id rusticitatis sum lapsus: sed quod diu ante statueram, meorum sacerdotio-*

riorum fructibus duntaxat vivere, nihil pecunie extraordinariæ capere, quodcumque, aut undecumque unquam mihi obvenisset. Itaque constantiam illius meæ sententiæ retinere volui. Paribus omnigenæ virtutis documentis si quis neget, seu Sadoleti, seu Contareni, seu POLI, seu etiam Bembi Epistolas (faciunt hæc omnes in Diatribis nostris utramque paginam) redundare, dicant profecto, eundem quid sit virtus propemodum nescire.

Venio nunc ad Epistolas hujus §. easque paucis recensebo, postquam tamen fidem liberavero, qua me p.xcxi. obstrinxi, inserendæ scilicet narrationis ex Epistola POLI ad Regem Eduardum, in hunc locum reservatæ, licet ad initium Carpentoractensis POLI commorationis pertineat: *Cum ex Hispania* (ira POLUS in ea Epistola) *rediens, per provinciam Galliam iter facerem, paululum e via declinavi, ut speluncam illam, in arduo præerupoque Alpium jugo positam inviserem, ubi Magdalena plures annos, præteritis suis peccatis deslendis, vitam transigisse dicitur. Cumque inde ad templum venissem, in quo ejus caput asservatur, in ipso ingressu, Regis peccatis obruti recordatus, cui ad salutem animus pœnitens deesset, cum pro illo Deum, quam maxime possem, animo precarer, magnam vim lacrymarum profudi: quo in fletu cum illinc digressus, ad aliquot etiam passuum millia perseverarem, idque a comitibus esset animadversum, atque unus ex his, quo familiarius utebar, causam a me ejus luctus quæsisset, non modo eam exposui, sed etiam*
quid

quid toto illo itinere, mente, atque animo precatus essem, nempe me ad Patrem misericordiarum converſis oculis, id primum eſſe reſtatum, lacrymas illas non meas eſſe, (mea enim ſi fuiſſent, me qui tot jam modis tam iniquis, tamque acerbis leſus eſſem, juſtum potius Dei judicium contra earum auctorem, quam miſericordiam poſtulatuum fuiſſe) ſed filii ejus lacrymas eſſe, qui, ut ait Apoſtolus, exauditus eſt pro ſua reverentia, qui expers ipſe omnis peccati, pro alienis peccatis oravit. Quid ad hæc Schelhornius, aliiſque POLUS Vatiniani, & novercalis odii adverſus Henricum inſimulantes? Eorum judicio aut falla omnino narraſſe dicendus erit, aut eas lacrymas non explendo, egerendoque dolori, ſed crudeli illi, & atroci odio exſaturando fudiſſe.

Itaque POLUS Carpentoraſti digreſſus, Veronam advenit, ut in ejus Vita traditur, in qua numerus XII. his verbis concluditur: *Ibi (Carpentoraſti) ſex meſes commoratus eſt magna cum ſui, & Sadoletii, ac populi illius voluptate; deinde revocatus a Pontifice, Veronam proſectus eſt, qua in urbe, ejus permiſſu, aliquandiu cunctatus, ſummam amiciſſimi hominis Jo: Matthæi, ejus civitatis Epifcopi, erga ſe humanitatem, atque hoſpitalitatem expertus eſt.* Non ita tamen diuturna fuit ea cunctatio, ac POLUS optaverat, ſperaveratque; quandoquidem Veronam ingreſſus medio meſe Octobri, ineunte Decembri Romæ adfuit, etſi in prima ea urbe uſque ad Chriſti Natalitia feſta ſubſiſtendi facultatem jam a Pontifice im-

pe-

petraſſet, de qua teſtem ipſum habemus in prima ex tribus hujus §. Epistolis: *Alli XV.* (ſcribit ipſe ad Contarenum) *giunſi in Verona ſano & ſalvo con la compagnia, ove trovai le lettere di V. S. R^{ma} del primo di Ottobre, le quali mi hanno portato quella gratiſſima nova della licenza mi da N. S. che io poſſa ſopraſtar qui ſino a Natale, la quale quanto mi ſia ſtaſa cara laſcio penſar a V. S. R^{ma}.* Data eſt die 17. Octobris. Et poſt biduum alteram conſcripſit ad eundem, in qua veluti exultat ob eandem facultatem ſibi impertitam: *Quare* (inquit) *quod tempus Natiuitatis Chriſti ad fruendum hoc orio ejus Sanctiſſas præſcribit, ita prorsus judico, ſi ſtellam ducem habuiſſem, ut domum ejus natalem inuenirem, quam maxime quero, non alio me hoc tempore, quam in banc domum me conducturam, ubi magna cum ſpe vivam videndi, & fruendi hoc Rege Iſrael, non tantum in Natiuitate, ſed in Reſurrectione, & Adſcenſione. Sed bujus rei deliberatio tota penes Regem eſto.* De Episcopi ædibus loquitur, in quas, licet antea mansioni ſuæ deſtinaveſſet Alborum Monachorum Cœnobium, quod illas a Principe Urbinatæ occupatas reperiſſet, cito tamen ſeceſſit, liberum locum naſtus ex ejus Principis diſceſſu. Subditque, nullum eſſe Monasterium, quod cum ea domo conferri poſſit: *In quo* (inquit) *ipſe dux totus in Deum incumbens & pietatis ſtudio ardens, idque non verbis tantum, quantum operibus declarans, reliquos omnes ſuos, tanquam adoleſcentulas ſponſum ſequentes eodem trahere videtur.* Hæc

POLUS in Epistola data die 19. Octobr. At die 25. ejusdem mensis tertiam ad Contarenum pariter exaravit, valde tristis ob literas, quas a Bartholomæo Stella acceperat. En ejus verba: *M. Bartolomeo nostro importunamente con lettere di XVII. mi turbo ogni cosa, scrivendomi come M. Durante li ha detto che faria meglio a venir a Roma di longo, & cosa più grata a Sua S. Io sono restato attonito da questa cosa, la qual tanto mi molesta, quanto mi consolo la nova di restare.* Contarenum igitur enixe precatur, ut ipse una cum Cardinali Farnesio a Pontifice obtinere largiant, ne impetrata jam gratia mulctaretur. Addit, non Farnesio tantum de ea re a se scribi, sed curasse etiam ut scribatur a *M. Marcello, col quale V.S. R. ma potrà parlare, parendoli che sia per esser a proposito.*

Marcelli nomine hic a Polo designari Marcellum Cervinum, præstantissimum paulo post Cardinalem, ac demum Pontificem Maximum, nullus dubito. De hujus Vita, Gestis, & Moribus diligentem & eruditum nuperrime in lucem edidit Vir Cl. Petrus Pollidorus, Frentanus, Commentarium, cujus num. XI. docemur, eundem eo tempore præfectum fuisse a Pontifice educationi Cardinalium Alexandri, & Raynutii, Pauli III. Nepotum, & num. XII. eum Pontificem dicere solitum fuisse: *Se tanto institutore Nepotibus cumulate consuluisse; nec dubitare, si eum magistrum, & ducem sequerentur, quin utilissimi Apostolicæ Sedi, ac Romanæ Ecclesiæ*
eva-

evaderent, quod sibi quoque futurum decori, & inter molestissimas Summi Sacerdotis curas levamento. Idem Marcellus Alexandrum Farnesium in utraque Legatione, quam an. 1539. gessit, in Hispania scilicet ad Cæsarem, de qua superius locuti sumus, & deinde in Belgio ad eundem, eo ex Hispania per Galliam proficiscentem comitatus, ut (ait Pollidorus) una cum aliis Viris eximiis Adolescenti adesset, primasque post Legatum obiret partes. Profecto inter præclarissima Pauli III. Gesta, ea cura recenseri debet, qua diligentissime studuit, ut Nepotes sui potius ex summa virtute, quam ex summa fortuna commendarentur, huiusque rei certissimo documento est demandata eorundem institutio viris omnium virtutum, omnium literarum cultu excellentissimis. Quare ex illorum familia, quasi ex Ecclesiasticæ sapientiæ Academia, Episcopos, Cardinales, imo & Pontifices prodiisse, testati sunt Auctores in Ciaconii Opere laudari, iique inter eos Cardinales, quos ea familia protulit, magna cum laude memorarunt, præter Cervinum, Nicolaum Ardinghellum, & Bernardinum Massæum. Sed nullus (quod ego quidem sciam) ex Auctoribus illis adnotavit, Joannem Petrum de Grassis, Bononiensem, Antistitem Viterbiensem, omnium primum fuisse inter illos, quibus Paulus III. regendam, optimisque disciplinis imbuendam Nepotum adolescentiam commisit. Id tamen certo constat ex binis Epistolis, quæ Epistolar. Sadoleri lib. IX. leguntur, unæ scilicet Grassi

ad Sadoletum, alteræ Sadoleti ad Grassum. Hic in provincia, quam humeris suis Pontificis voluntas imposuerat, amice advocat Sadoletum in partem suæ illius sollicitudinis, eundem hortatus, ut, quod semel jam fecerat, literis suis Cardinalem Alexandrum ad summum virtutis amorem inflammare pergeret. Eas Sadoleti literas in §. I. laudandi occasionem mihi præbuit Poli ad Sfortiam, alium Pontificis Nepotem, gratulatio; ipsarum autem placet hic exordium recitare, ut magis, magisque comperiatur, perperam in invidiam vocari Pauli III. existimationem, ob Nepotes illos, ætate adhuc tenera, Romana Purpura donatos: *Quo tempore (inquit) primum de tuo honore amplissimaque dignitate nuntius ex urbe ad nos huc pervenit, etsi statim cogitans existimare cæpi, te, quanquam ætate adhuc esses adolescens, indole tamen virtutis, & commendatione ingenii dignum habitum esse, cui tantus bonus jure committeretur: tamen quominus festinarem dare ad te literas, tuæque & præsentis, & speratæ amplitudini gratulari, illa res effecit, quod neque naturæ meæ, nec instituti unquam fuit, ita accurrere ad laudem, & ad gratulationem, ut fortunam magis, quam judicium secutus viderer.* Postquam autem elapso jam anno ex plurimorum literis, ac nuntiis, & constanti omnium voce ea de optimis, liberalissimisque Alexandri moribus Sadoletus comperisset, unde ipsi constaret, gratulationem suam non ad incertam spem, sed ad firmam, & fundatam de eodem opinionem certo directum iri: *Gratulor* (in-

(inquit) tibi, & ex animo gratulor, quod tum bonore isto, quo es affectus, tum etiam spe, quam de te eximiam summe virtutis præbes, magnum in te præsidium sinus, & ornementum, cum ætas nostra habitura esse videatur, tum Christiana universa Respublica. Honorem in eos adolescentes collatum, paribus ac Sadoletus sensibus, gratulari non refugerunt, ut occasio tulit, POLVS, Contarenus, & Bembus, qui omnes, quoniam (ut de uno ex ipsis affirmavit Paulus Manutius) vixerunt, quantus eis vitæ cursus fuit, in virtute toti, eorum propterea testimonia nemo erit, qui per se se satis esse non putet ad Paulum ab ea invidia liberandum. Itaque miror, ad eadem Pallavicinum in Hist. Conc. non animadvertisse, imo vero Sarpio, Pontificem eo nomine carpenti, manus quodammodo dedisse, his verbis usum lib. III. cap. XVII. *Non perebe Paolo III. si lasciò trarre ad un eccesso di tenerezza verso il suo sangue, togliessi ebe non fosse nel resto zelator della Religione, secondo che appare da tutto il corso del suo Pontificato. Si come da un atto virtuoso non ben s'inferiscono tutte le virtù, così da un atto diffettuoso non ben s'escludono tutte. E quel difetto di Paolo è cosanto umano, che non si noseria per difetto in verun altro Principato, che non babbia del soprumano.* Æquior ea in re erga Paulum Natalis Alexander, qui de tribus Nepotibus ad Purpuram evectis ita loquitur, quos præclaræ animi doctes & egregia merita non temere adlectos comprobant.

Eorum meritorum, ex quibus iidem post adeptam amplissimam dignitatem concordī omnium voce celebrati sunt, illud certe potissimum censeridebet, quod Collegas in eo Ordine præstantissimos sibi a Pontifice dari enixe curaverint, quodque illos postea omni officiorum genere prosequi nunquam omiserint. Unum tam præclaræ laudis testem afferam Bembum, cujus scilicet testimonio de POLI Romam adventu finis huic §. imponetur. Tres extant lib. VI. Familiar. ab illo ad Farnesium datæ Epistolæ, omnesque fidem faciunt, hunc non patronum tantum, sed propugnatorem Bembi fuisse, quippe qui maximorum, & clarissimorum hominum auctoritatem (sic ipse loquitur in una exiis) se apud Avum, Nepotemque impugnantium, neglexerit, prudentiaque sua eorum consilium repellerit. Testimonium autem Bembi de POLI ad Urbem accessu legitur lib. III. in Epistola data ad Sadolerum, atque huiusmodi est: *Collega noster POLUS beri ad urbem rediit, quem virum non tu quidem plus tuis in literis laudas, atque in calum fers, quam ille tulerit se in eo sermone, quem, cum apud Contarenum cenaremus, mecum, & cum illo multum de te habuit. Qua in cæna si affuisses, quis me esset fortunatior?* Horum hominum cænas Platonis illis, quas Timotheus dixit non modo in præsentia, sed in posterum quoque diem fuisse jucundas, æquiparari potuisse nullus erit qui dubitet.

§. UL.

§. ULTIMUS.

Ad Epistolas

LXXXVII. LXXXVIII.

BINÆ Epistolæ istæ, etsi ad Carpentorastense Po-
LI domicilium, unde ipsum proxime præce-
dens §. Veronam deduxit, pertineant, postremum
tamen nactæ sunt locum tam in lucubratione hac
nostra, quam in Collectione, quoniam suo, quem
scilicet temporis series poposcisset, assignatæ, parum
opportunæ narratarum in aliis superioribus Epistolis
rerum ordinem abruptissent. Complectuntur autem
POLI ad Bembum, in sacrum Cardinalium Ordinem
coopratum, amplam gratulationem, & Bembi ad
hanc officiosissimum responsum, quod editum ex-
tat inter hujus Epistolas Familiar. lib. V. Verba
quibus ante binos & amplius annos usus fuerat Bem-
bus, POLO eandem dignitatem gratulatus, *Tu ve-
ro longe ornatior, atque illustrior factus, non Italian
modo, sed Britanniam etiam tuam, atque ipsum cæli
verticem tuarum laudum splendore fac impleas, jam
diximus in §. I. POLUM in Epistola, de qua modo
agimus, ita accepisse, ceu ipsum hortarentur, ac
monerent; a vice tamen Bembo rependenda eundem
abstinuisse, quod affirmaret, quæ Bembum senem de-
cuerant, se juvenem decere minime posse. Bembi ex-
cufationem juvat hic ipsismet ejusdem verbis repræ-
sentare: *Hic profecto est non tam hortandi, aut monen-
di,**

di, quam laudandi, orationis quidam color, lususque magna, atque præclara de eo ad quem scribimus sperantis, atque pollicentis. Itaque laudavi te verius, non movui, ut mihi sane videor: volui quidem certe. Nihil verius, quam POLI, etiam adolescentis, virtutum sincerum laudatorem fuisse Bembum, quod plane constat ex omnibus ejus libri Epistolis ad eundem exaratis, & in superioris Voluminis Collectione in medium adductis. In earum postrema, quæ hujus loci est, ita loquitur: Ego vero, POLE, te magnopere letatum esse isto de Cardinalatu meo nuncio, ut scribis, sane puto. Habebis enim posthac tu quidem me non laudatorem modo tuarum virtutum longinquis in locis, ut adhuc post tuam ad Urbem professionem habuisti, sed in Collegio & factorum pulcherrimorum resem, & optimorum consiliorum socium, a quo ea omnia erga te officia & studia expectanda tibi sint, quæ a germano fratre tuo, si is collega tibi esset, consideres profectura. Neque enim committam, ut a quoquam in te amando vincar. Reliquis in rebus fortasse vinci poterò ab iis, in quibus plus inexit ad eas res consiciendas facultatis. Voluntas erga te quidem mea erit ejusmodi, ut ab uno Sadoletto se æquari patiarur, superari, ne ab illo quidem sit passura, quicquid te Carpentoraacte nunc esse, valde gaudeo: neque vereor quin & itinerum suspectissimorum, & curarum maximarum recentes labores tui, isto in otio doctissimi amantissimique hominis convicius compensatione suavissime teniantur. Datæ sunt hæc literæ XI. Cal. Jun. 1539. Patavio.

Ma.

Maximis ubique plausibus quum exceptus fuisset Cardinalatus honor Bembo attributus, nil fere mirum, si in eisdem etiam eruperit lingua, cætera insigniter nocens, Petri Aretini, quod aperte dignoscitur ex Epistola, quam iste Paulo III. conscripsit die 21. April. 1539. Ibi totus est in Pontifice illo commendando, at in eodem nihil magis extollens, quam curam in iis Cardinalibus renuncian-
dis, qui Christianæ Reip. recta, columnarum instar sustinerent, his verbis declarat, quæ ad ejus Pontificis laudem faciunt, ob eorum, & Bembi præsertim cooptationem: *Gli altri Pastori creano Cardinali Reverendissimi, & voi create Vicari di Christo, e ciò verificarebbe il lungo andare, caso che vivessero secondo il dovere delle virtù loro, & il bisogno della fede nostra. Veramente sì come essi non potevano nascere in tempo più opportuno, ne a i giorni di miglior Papa; così voi non potevate dispensare le dignità sacrosante in più necessaria occasione, ne in più giuste creature, & è chiaro, che l'heresia gravida del seme sparso dalla malitia Luterana, o che disperderà il concilio, o che le dottrine di tal'lo annullaranno, partorendolo. Intanto Italia, Spagna, e Francia, da che havete saputo fare del Collegio di Pietro il Bembo, uomo nobile, e di civile eccellenza, se ne congratula con voi, non altrimenti, che del suo haver merito d'esserne, se ne babbia rallegrato con seco. Io che mi taccio la innocentia, la modestia, la integrità, la sapientia, l'honestade, e la san-
tissima di lui, acciò, che la fama sempiterna ministra
della*

della sua gloria non mi noti di presunzione, dirò solamente, che si chiara persona ha dato mille anime al Paradiso, con l'havere transferito in questa città catholica, & vostra divota il tanto humile, quanto buono fra Bernardino da Siena. Quod spectat ad Bernardinum hunc, Ochinum scilicet, Venerias a Bembo vocatum, plures quæ extant Italicæ hujus literæ Vol. IV. P. I. ad Victoriæ Columnam, Principem Piscariæ, fat palam vel solæ demonstrant, toto cælo errare quotquot singulares virtutes, quibus iste excelluit, a Christiana pietate disjungunt. Quum passim enim tota ea Urbe percrebesceret sermo de illo ad Cardinalatum evehendo, suis in literis pios de ea re admodum sensus, quos eidem Bernardino aperuerat, Victoriæ ita explicavit: *Non mi pento tuttavia di questo mio picciolo & basso stato; se non in quanto io a N.S. Dio non serva, come doverei. Ma cio nell'animo mio sta, non nella mia fortuna: & posso a sua Maestà servire così in questo stato, come in altro. Ragiono con Vostra Signoria come ho ragionato questa mattina col Rever. Padre Frate Bernardino, a cui ho aperto tutto il cuore & pensier mio, come barei aperto dinanzi a Giesu Christo, a cui stimo lui essere gratissimo & carissimo; ne a me pare haver giamai parlato col più santo uomo di lui.* At sciat Lector velim, dum Bernardini illius sanctitate ita se caput proferebatur Bembo, imo universa Veneta urbs, nondum illum levitatem suam, instantiamque patefecisse, qua, post tempus illud, in transversum actus, agni veste deposita, squamosus dra-

draco comparuit. Equidem elapſo jam a concioni-
bus illis Venetiis habitis triennio, Veronæ honori-
fice exceptus fuit a Giberto Epifcopo, cui proinde
hominis fraudes nondum innoruiſſe oportet; Vero-
na Bononiam acceſſit commendatitiis ejuſdem Epi-
ſcopi ad Ludovicum Beccatellum, Cardinalis Gaſ-
paris Contareni, ejus Urbis Legati, perfamiliarem,
munitus; at ejus Cardinalis, quem gravi morbo
conſtitutum reperit, ſuaſionibus de Romano itine-
re ſuſcipiendo, ut in alma Urbe judicio ſe ſiſteret,
coramque defenderet, quæ ipſi objiciebantur, ſibi
parendum minime ratus, præter omnium exiſtima-
tionem ſacro habitu ejus Ordinis, cujus non qui-
dem Inſtitutor fuit, ſed Præſectus Generalis, dimiſ-
ſo, Genevam contendit, acerrimusque hæreſeos pa-
tronus fuit. Hæc referuntur in Giberti Vita ad an.
1542. a Veronenſibus ejus Operum, non uno loco
ſuperius laudatis, Editoribus; nec diverſi abeunt
Raynaldus in Annal. Eccleſiaſt. Wadingus, ſeu ejus
Continuator, in Annal. Ord. Minor. & Boverius in
Annal. Capuccinor. at nemo accuratius res Ochini
digreſſit Joanne Antonio Gratiano in Vita Cardinalis
Commendonis; quod autem ſpectat ad illius cum
Contareno congreſſum, Ludovico Beccatello, atque
Joanne Caſa in Vita ejuſdem Contareni; quod tan-
dem ſpectat ad conciones Venetas, Bembo, & Are-
tino in Epistoſis, de quibus paulo ante, & quarum
occaſione de Ochino iſta tradidimus. Omnia iſta
lauiſſe Joſephum Silos in Hiſtor. Clericor. Romæ.

lat. etsi iste certiora, quam alii, de Ochino compensis censendus foret, quod ejusdem errores a suis, omnium primis, præsertim a S. Cajetano Thienæo, & a Vener. Dei servo Joanne Marinonio detectos fuisse gloriatur, valde mirandum esse nemo non vider. Non alia siquidem ipse Ochini in Italia gesta agnovisse videtur; quam ea, quæ in Neapolitana Urbe contigerunt, imo veto quod eum an. 1539. in principe ejusdem templo verni Jejunii tempore concionatoris munus obiisse refert, id utique Bembi, & Aretini literis apertissime refragatur, quemadmodum Casæ, Beccatello, & Gratiano refragatur fuga, quam trans Alpes ab eodem arreptam enattat ex eadem Urbe.

Tandem ad Bembum revertens, Christianæ illius virtutis exemplo, quod tam ipse, quam alii Cardinales ea ætate exhibuerunt, magna dignitate majorem animum præferentes, Diatribæ huic finem imponam, ejusdem instituto maximopere accommodatum. Porto, Bembo etiam tacente, adeo Sadoletus pro certo habuit, dignitatis amplificationem nullo pacto illi gratam, jucundamque accidere potuisse, ut eidem gratulationis officium post aliquot tantum menses ob persuasionem illam persolverit, imo ab omni cum ipso literarum commercio cessans, anceps manserit, quo potissimum argumento ad ipsum scribens uteretur. Hujusce rei fidem facit ejusdem Epist. XX. lib. XII. ad Bembum jam Cardinalem; & ex hujus responso discimus, novæ dignitatis insignia

gnia non mœrorem tantum, sed & religionem in-
 jecisse, perinde ac si iis sumptis piaculum admisif-
 set: *Sic enim (inquit) se res habet, ut sæpius pec-*
casse me existimem, qui meum pristinum vivendi ma-
rem, libertatemque abjecerim. Revocat postea in
 mentem Sadoleto, quam & ipse perturbatus fuerit,
 dum videret, Ordinem, in quem fuerat cooptatus,
 jucundissimis illis, & suavissimis prioris vitæ stu-
 dijs impedimento potius, quam ulli usui esse futu-
 rum. Eadem prorsus de imposto sibi Cardinalatu
 sensisse Contarenum, Polum, Fregosium tam cer-
 tis documentis constat, ut nullus dubitationi locus
 relinquatur. Eos tantum nominavi, quos, ceu ma-
 xima inter se amicitia conjunctos, Sadoleti Episto-
 la ad Fregosium, quæ paulo ante citatam ad Bem-
 bum proxime subsequitur, in unum pariter con-
 junctos repræsentat. Nihil autem frequentius in tota
 hac Diatriba inculcavi, quam magnos istos Viros,
 omnique præditos virtutis, & religionis studio, in-
 tegerrimos, ornatissimosque Cardinales, maxima
 animorum concordia de Rep. optime sentientes, eos
 profecto fuisse, quos oportebat ut Heterodoxi, si
 & ipsi ad ejusdem Reip. bonum sincere spectassent,
 consiliorum suorum non tam comites, quam duces
 haberent, eoque magis quod a Pauli III. Pontificis be-
 nignitate omnia æquitatis, pietatis, ac benevolen-
 tiæ studia jure & merito possent expectare, dummo-
 do æquitatem animi ex se attulissent. De hoc argu-
 mento amantissimè scriptam ad Germaniæ Principes

a Sadolero Orationem superius laudavi, & in ea valde ad rem nostram faciunt præsertim loca quædam, quæ statim recito. Non una tantum vice ultro Lutherani s concedit in ea Oratione integerrimus ille Cardinalis, multa in Urbe Roma esse, quæ minus recte fiunt, ac propterea non inficiatur multa esse a vetere curriculo innocentia in Sacerdotibus non mediocriter deflexa, quæ correctionis indigeant; at subdit, arduam valde rem esse, mores eos, qui inveteraverunt, repente vellevertere, & commutare, idque ostendit trium in primis Romanorum Pontificum exemplo, nimirum Clementis V. qui Viennæ, Gregorii XI. qui Avenione, Pii II. qui Mantuæ, leges de Sacerdotum moribus in meliorem cultum restituendis, aut renovarunt veteres, aut novas constituerunt, quæ tamen, ipsis etiam auctoribus tunc viventibus, observari sunt desitæ. Quare ita concludit: *Confitemur nosmetipsi & concedimus aliqua fieri in hac urbe, quæ merito reprehendenda sint, non pauciora tamen esse affirmamus, quæ summe sint laudanda: nusquam enim cbaritas, nusquam amicitia & familiaritatis fides, nusquam in egentes misericordia, neque sanctius colitur, neque majore studio curave exercetur. Ipsa vero erga Deum pietas ac religio hic maxime sancta & semper sincera est. Sunt quidem vitia bis intermixta permulta, quod necesse est, ex omnium pene gentium conventu constata hac civitate. Sed tamen in turba & colluvione vitiorum, multorum eximie virtutes elucescunt, quibus æquum profectio fuit parci ab iis, qui*

qui omnes & omnia in crimen atque in invidiam uno nomine vocant . Quoniam vero ad ea Sacerdotum, & Romanæ Curiæ vitia Adversarii semper revertantur, occasionem inde captantes omnia pervertendi, prætexuntque facinoribus suis ex aliorum facinoribus sumentes, eisdem iterum in hunc modum ille repellit: *Ego sacerdotium non exigua ex parte his temporibus contaminatum esse fateor, & Romana vitia non probō: sed ea tamen ad curandum dico esse faciliora, quam iniquitatem eorum, qui, ut hominibus detrahant, ipsa etiam divina irviolata esse non sinunt. Etenim huic sacerdotum morbo quæ est adhuc a vobis allata medicina? qui si reprehensores vos morum & correctores vitæ sacerdotibus esse profitebamini, debebatis sane ipsi sine reprehensione esse. Nunc neque a vobis ullam in partem adjuti & sublevati sumus, & quæ manebant adhuc in Germaniæ populis virtutes, humanitas, patientia, modestia, quibus quidem virtutibus cum religione conjunctis, vel maxime datum est rapere cælum & possidere, hæ multis per vos, aut ereptæ penitus, aut certe magna ex parte turbatæ & labefactatæ sunt. Insuper eisdem Adversarios redarguens, quod in Catholicos quotidie probrosos libellos spargerent, de iisdem invidiosas conciones haberent, leges sanctissimas ea una de causa, quod illæ per Romanos Pontifices sint conditæ, easdem hominum libertati inimicas vociferarentur, quod vulgus tantum ad iram, & odium Catholicorum inflammarent, ab ipsis quaerit, num ita se gererent ex Evangelio instituti,*

tuti, doctique; num ablata ex Evangelio charitate, se tamen non Evangelio contrarios proderent, sed Evangelicos rite possent appellare. Suam autem illam Orationem absolvit Sadoletus instituta Romanæ Sedis ad Germanos Apostrophe, qua nihil ad excitandam, commovendamque erga se eorundem pietatem efficacius. Ejus hoc est exordium: *Ego vos, Germani, cum ab initio Christiani nominis atque generis, viderem a vero Deo aversos, falsis obsequi Diis, & cultum illis vestrum impendere, eamque rem vobis exitio & perpetuæ damnationi esse animadverterem, maximam cepi curam, ut ad veritatem & ad salutem vos ipsi reciperetis. Quo per Dei omnipotentis gratiam nostra assiduitate & industria, munere profecto, altera nostra fuit cura, ut rationem vitæ bene traducendæ in optimis moribus & sanctis legibus teneretis. Quibus dum estis obsecuti, vestra imprimis laus, & Germanici nominis gloria, inter omnes populos & nationes floruit. Eadem ego deinde, cum omnem meam spem stabiliendæ ornatæque Christianæ Reipublicæ in vobis & in virtute vestra reposuissem, qui potuit summus in terris haberi honor, eum vobis potissimum habendum curavi, Romanique imperii potestatem, & præstantissimam terrenis in rebus auctoritatem, in vestro genere locare & constituere non dubitavi. Quo ex honore maximo atque amplissimo plurimi deinde inter vos honores & dignitatum gradus, orti & distributi sunt. Quid amplius potui pro vobis efficere, quam feci? quæ & aditum vobis in cælum, & orbis terræ principatum lar-*

largita sum, complura præterea, procedentibus sæculis, in vos a me beneficia, & privatim, & publice, profecta sunt, pro quibus profecto non commerui, ut hæc tam mala gratia mihi reserretur.

Tandem ut Diatribam claudam ea recitabo, quæ Sadoletus de POLO, dum adhuc apud se esset, ad Bembum exaravit in Epistola, de qua supra. Dolens, se Romæ minime adfuturum, quo tempore Bembum eo profecturum esse sibi nunciatum fuerat, affirmantque, hanc animi ægritudinem eis a se lenitum iri remediis, quæ ex optimarum artium studiis multa, nec injucunda sibi suppetebant, postea subjungit: *Quanquam quod ad suavitatem amicitiæ & familiaritatis attinet, multorum mihi amicorum vicem præstat vir clarissimus POLUS, qui apud nos complures jam est menses: quo homine, cave, mi Bembe, quenquam existimes aut dulciorem in congressibus, aut fideliorem in consiliis, aut sanctiorem in omni parte vitæ optimisque meritis existere: præterea summæ ipsum doctrinæ, summique judicii. Sed quid ago? tibine ego eum laudo, qui tibi ipsi melius notus est, quam mihi? Suavitas amicitiæ, & familiaritatis, de qua in uno POLO multorum amicorum vicem sibi præstari Sadoletus scribit, quam arcta necessitudine ambos primo inter se, deinde eosdem cum aliquot aliis spectatissimæ virtutis Collegis conjunxerit, ex quamplurimis ejus ævi Epistolis constat. Itaque præclara admodum (ut ibi desinat Diatriba hæc mea unde incepit) Pauli III. laus fuit, qui in Apostolicum Senatum ad-*

adscivit Viros egregios, quibus nihil foret conjunctius ad curandas Catholicæ Ecclesiæ utilitates, quarum præsertim gratia eam ipsi familiaritatem instituerant, colebantque. Tanra autem fuit Pontificis illius, nunquam satis laudati, in deligendis hominibus eo inter se fœdere viæctis industria, ut ea præsertim de causa immortalem ille gloriam concordii omnium judicio nomini suo comparaverit. Quare de eo Pallavicinus lib. III. cap. 17. ita loquitur: *Delle sue Creature quattro senza interruzione empierono per dieci otto anni la prima sedia, & oltre a questi i più eminenti buomini di quell'età per virtù e per dottrina furono costituiti da lui nel supremo Senato. Concinunt ita scribenti Pallavicino innumeri de ea re testes, quorum plures in utraque Diatriba laudavi, & quorum omnium agmen agere censendus est, magnique ipse agminis instar, Lazarus Bonamicus elogio isto alibi recitato, at nunquam satis iterando: Sapientissimi, innocentissimi, clarissimi, & summa auctoritate præditi viri, evocati, rogati, facti sunt Cardinales. O præclara Comitia! O bis difficillimis temporibus necessaria! O Pauli III. sapientiam, & bonitatem singularem!*

FINIS DIATRIBÆ.

MO-

**MONUMENTA
PRÆLIMINARIA
HUIUS VOLUMINIS.**

THE
JOURNAL OF THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
PUBLISHED BY THE
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

P A U L I III.

LITERÆ OCTO IN FORMA BREVIS

*Editæ ex Archivio Vaticano in Annalib. Ecclesiast.**Odor. Raynaldi T. XXI. P. I. ad an. 1537.*

Paulus III. ad Episcopos Anglos, ac Proceres
Catholicos illius Regni &c.

Dilectissimi filii Angliæ Populi, qui semper nobilis portio Christianitatis in cultu veræ fidei, & præcipua S. R. E. obedientia fuerunt, quique his paucis annis non volentes, sed ut exitus declaravit (coacti) a fide, & obedientia prædictis desciverunt, nuper poenitentiam facto, & suam voluntatem pariter ostenderunt armis pro sancta religione, & veteri ejus observantia sumptis, quorum nos, sicut aberratione dolueramus, ita reversione maxime lætati, non cunctandum nobis existimavimus in eis benigne recipiendis &c. (*Et infra*) Hortamur igitur Fraternitates, Nobilitates, & Devotiones vestras in Domino, & omnium studia charitatis requirimus, ut eundem Cardinalem Legatum pro vestra in Deum, & hanc Sanctam Sedem reverentia, proque ipsius Card. Legati eximia nobilitate, singulari doctrina, excellentique probitate, honorifice suscipientes &c. (*Et infra*) In exequendis mandatis nostris, quæ a pietate profecta ad Dei laudem, & publicam utilitatem diriguntur, opem, operam, consilium, & auxilium vestrum benigne præstare velitis, &c.

Paulus III. Regi Scotiæ &c.

Charissime, &c. Cum dilecti filii Angliæ Populi, qui Deo obedire magis quam hominibus, & in vero fidei cultu tot sæculis ab universalis Ecclesiæ, & cuncta Christianitate observato, manere cupiunt, nostram sollicitudinem, & curam merito provocent, cum nostro, & omnium bonorum favore digni sint, mittimus eo Dilectum filium Regi-

ginaldum Polum S. R. E. Cardinalem ex ipsa Anglia summo genere, sicut te scire credimus, ortum, omnique laude præstantem, qui noster, & Apostolicæ Sedis Legatus in propinquo agens omnia curet, atque agat, quæ ad eorum pietatem confovendam, retinendam, tranquillandamque pertineant. In transitu autem ejus per Galliam volumus eum adire Majestatem Christianissimi Regis Soceri tui, ei-que cum salutem Populorum eorundem commendare, tum etiam pacem cum Cæsarea Majestate suadere, ut generale Concilium celebrari, hæreses tolli, Ecclesia reformari, Turcæ Nobis jamiam imminentes repelli, multaque ad commune totius Christianitatis bonum pertinentia constitui possint. Quod autem in his omnibus, præcipueque in juvandis illis Populis, tibi propinquis, magnam post eundem Christianissimum Regem in Tua Majestate spem collocamus, quippe quam egregia pietate animatam, omneque commercium, cum aberrantibus a vera fide semper averfatam novimus, ipsi Cardinali Legato mandavimus, ut Majestate Tua prius nostro nomine officiose, ac paterne salutata, cuncta nostra consilia cum ea communicaret, quæ nihil aliud respiciunt, quam ut specialiter eorundem Populorum saluti, & quieti, generali vero omnium Christianorum securitati consulamus, quæ nobis cum Majestate Tua ut cum præstantissimo Rege, & omnibus Christianis Principibus communis est. Itaque quod idem Cardinalis Legatus cum Tua Majestate nostro nomine uberius acturus est, nos etiam a te cum præsentibus omni studio, & amore per Jesum Dominum petimus, ut Nobis, & Romanæ Ecclesiæ in pietate dictorum Populorum fovenda, ac retinenda auxilio esse, Deique causam juvare tu in primis velis, cui occasio id faciendi propinquior, & commodior, voluntas autem Deo obsequendi eadem est, quæ Nostra: & ut cumulum obsequii tui apud Deum Omnipotentem magis augeas, velis etiam idiplum, ac præterea sanctissimam pacem, a qua omnis salus Christianorum hoc tempore dependet, nobiscum apud eundem tuum Socerum curare, qua actione nullam Deo

Deo acceptiorem hoc tempore præstare potes. Sed cum hæc plenius, & particularius idem Cardinalis Legatus Tuæ Majestati sit explicaturus, ad ejus sermonem nos referentes, cum a Tua Majestate honorifice, atque humane suscipi, cum fide audiri, Tuamque Majestatem a Deo Onnipotentem omni felicitate cumulari optamus. *Dat. Roma XV. Februar. MDXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Regi Scotorum &c.

CHARissime, &c. Consueverunt Romani Pontifices in Sacratissima Nativitatis Domini nostri Jesu Christi nocte quotannis enseni cum pileo solemnem ceremoniam benedicere, & alicui Christianorum Principum dono mittere, quem hoc sacro munere ornent, & spiritali virtute adversus sanctæ Ecclesiæ, & Catholicæ fidei hostes muniant. Quod si quando antea, fili charissime, nunc maxime, cum tot hæreses sanctam Ecclesiam lacerant, per necessarium est. Cum vero nos exemplum nostrorum Prædecessorum sequuti, ipsum enseni cum pileo in proxima Natalis Dominici nocte benedixissemus, & ad quem potissimum mitteremus eos animo volueremus, Tua in primis Majestas nobis occurrit, quæ dignissima eo munere Nobis videretur: id enim ætati, & virtuti congruit tuæ, tum religioni animi tui debitum est, & hoc tempore aptissimum, cum (multum gaudentibus nobis) Christianissimi Regis pietati tua pietas etiam affinitate conjuncta est, & vicini tibi Regis impietas divina ultione concutitur. Ad te igitur, quem Catholicum Principem, & hujus Sanctæ Sedis devotissimum filium habemus, hunc enseni cum pileo, per dilectum filium Joannem Antonium Comitem de Campegio Camerarium nostrum presentium latorem mittimus, Deum suppliciter deprecantes, ut tibi, qui tuum Regnum venenis vicinarum hæresum, quamvis sæpius sollicitatus, numquam inquinari passus es, felicitatem concedat, dextram ense firmet, caputque tuum hoc pileo vi Spiritus Sancti per Columbam figurati protegat ad tutelam Sanctæ Ecclesiæ, & Catholicæ fidei adversus

sus eos, in quos Dei iustitia, atque iudicium, nunc præparantur. Tu igitur pro tua pietate hoc munus nostrum Christiano affectu, & devota veneratione suscipies, nec tam muneris qualitatem, quam mysterium, & vim spiritualem eius perpendes, ob quæ maximi quique Principes, semper se hoc munere a Sede Apostolica valde honestatos putaverunt, sicuti & te pro nostra in te benevolentia, tuæque in nos observantia, nunc existimaturum speramus. Ut autem ipsum debita cum cæremonia, sicut a nobis benedictum est, etiam Tuæ Serenitati tradatur, mandamus Venerabili Fratri Archiepiscopo Glasguensi, vel cuivis alteri Catholico Antistiti per te eligendo, ut solemnî Missæ in aliqua Ecclesia per te pariter eligenda, ab eo in tua præsentia celebrata, post ejus solemnî dictum ensẽ cum pileo Tuæ Majestati, & ex parte nostra assignet. *Datum Roma XIX. Januæ. MDXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Regi Christianissimo &c.

CHARISSIME. Etsi officium suadendæ inter te, & Serenissimum Cæsarem pacis tories frustra tentavimus, tamen, ut illud nunc novis Legatis, & Nuntiis cum Majestate Tua repetamus, facit maxime appropinquo verni temporis, in quo multa veremur ne accidunt, ne vestra arma intus, Turcarum foris, Christianitatem conficiant, neve celebratio generalis Concilii, eodem tempore inchoanda, per hæc impediatur, hæresesque interim confirmentur, & alia Ecclesiæ vulnera incurata putrescant. Cum igitur reputaremus hæc, & ex Apostoli sententia opportune, importuneque instandum in tanta præsertim periculi magnitudine, & propinquitate, nec unquam a munere nobis inuncto cessandum nobis esse videremur, iterare, ac renovare suasiones nostras cum Tua Majestate volumus, spe in Deo primum Omnipotente, quod nobis, id quod possumus sedulo agentibus sua misericordia non deerit, deinde in Majestatis Tuæ, pietate, animique magnitudine collocata, ipsa re & nomine Christianissima, salutem publicam suis

pri-

privatis affectibus, & rationibus anteponet, sicut ea dignum est. His itaque curis merito anxij, cum mitteremus Dilectum filium Reginaldum Polum S. R. E. Cardinalem Angliæ nuncupatum Legatum Nostrum, & Apostolicæ Sedis ad confirmandam illorum Angliæ populorum pietatem, qui in veræ, & Catholicæ Fidei cultu manere cupiunt, proptereaque juvandi a nobis, & omnibus bonis sunt, cum volumus ad Majestatem Tuam primum pervenire, ut & benignum Tuæ Majestatis favorem illis populis, imo ipsi Deo, sanctæque Religioni, & Ecclesiæ nostro nomine peteret, & nostras simul preces, & lacrymas, super pace ineunda, Concilio celebrando, hæresibus extirpandis, Christianis defendendis, quæ omnia ad Christianissimum Regem pertinent, Majestati Tuæ offerret. Te igitur, fili, per communem Dominum Jesum, cujus sancta Religio agitur, cujusve Populus sacro Baptismate ejus perfusus in summum discrimen adductus est, rogamus, & obtestamur, ut te, & favorabilem ad juvandos veræ Religionis zelatores, & placabilem ad consilia pacis præbere velis, a qua hoc tempore cætera bona dependent. Sed cum hæc ipsa plenius, & particularius idem noster Legatus Tuæ Majestati sit explicaturus, erit solitæ erga omnes nos humanitatis tuæ ipsum Cardinalem Legatum eximia pietate, doctrina, nobilitate præstantem, atque ob id nuper a nobis in Cardinalium numerum relaturn, valdeque dilectum, & probatum, benigne suscipere, ejusque verbis in his, & aliis tibi Nostro nomine referendis fidem, haud aliam semper habere, quam si nos ipsi tecum presentes colloqueremur. *Datum Romæ XV. Februarii MDXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Reginæ Mariæ Gubernatrici Flandriæ

Charissima, &c. Ut Populis Angliæ, quo favore possumus, non desimus, causamque Religionis Catholicæ dignitatis Apostolicæ, veritatisque & justitiæ non solum hic scriptis, sed istic etiam opere juvemus, & ut post Deum Omnipotentem Serenissimis Cæsari, & Regi Romanorum
tuis

tuis Fratribus, Tuæque Majestati gratum faciamus, mittimus istuc Dilectum filium, & Legatum nostrum Reginaldum Polum Card. Angliæ nuncupatum, cum amplissimis mandatis, & facultatibus, sicut ex eo tua Majestas, & ex literis etiam Cæsarei apud nos Oratoris diffusius intelliget. Et nunc, filia in Christo charissima, nihil opus esse credimus te horiari, ut Legatum ipsum pro tali præsertim causa, quæ honorem fratrum tuorum, ac tuum nobiscum ita conjunctum habet, venientem honorifice, & benigne suscipias, juvesque efficaciter omni tua ope, & auxilio eum, quod etiam sine tali causa te facturam in favorem fidei, & justitiæ ex optimæ Reginæ officio speravimus, & justissime confidamus, accedente hac communi ratione juris, & dignitatis, te omni studio esse exequenturam. Cum itaque nos omnia egerimus, et agamus, justitia quidem primum, et nostro pastoralis officio, verum deinde etiam nostri honoris causa adducti, reliqua esse debent posita in vestra opera, executione, atque auxilio, ut Deo primum in salute tot animarum, receptioneque talis populi ad Ecclesiæ gremium, deinde justitiæ, & communi vestræ, nostræque dignitati piæ operam dediceris, &c. *Datum Roma XV. Februarii M.CXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Cardinali Leodiensi.

Dilecte fili noster &c. Licet autem nos eidem Card. Legato (scilicet Polo) de pecunia ad ejus usum, & pro hac expeditione necessaria abunde providerimus, quia tamen ad illos populos fovendos (nempe Anglos) & conficiendam rem, ob diuturnitatem temporis, & locorum distantiam accidere posset, ut majori etiam pecunia indigeret, petimus a te, ut si eo casu ab eodem Cardinale requireris, ei illam pecuniæ summam subministres, quam a te petierit; nos enim hic tuo procuratori Benedicto Gentili Scriptori Apostolico, vel cui ordinaveris, cum bona fide quam primum restitui faciemus, nosque ad id & bona omnia nostra, Sedisque, & Cameræ Apostolicæ, ubique existentia, præsentia, & futura obli-

ga.

gamus, idque tibi in verbo, & fide Romani Pontificis pollicemur, &c. *Datum Roma XV. Februar. MDXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Cardinali Polo.

Dilecte fili noster &c. Ad dolorem, quem capimus ob non sequitos eos, ad quos te miseramus, pios effectus, illud accedit, quod circumspeditionem tuam frustra toti laboribus, & periculis objecimus. Verum sicut illuminat conscientia recte actorum, & laudanda etiam sine effectu pia voluntas, ita hoc tua pietas, & virtus nobis innuit, quod publica tantum causa dolens, nihil privatis periculis commotus es, sicut tuæ, ac Venerabilis Fratris Episcopi Veronensis literæ nobis testantur, quo etiam animo nos hic, fili, sumus, ut debemus, Deoque gratias agentes, omnia ejus judicio, & voluntati permitimus. Itaque cum te, & periculis eximere, atque tua opera, & consilio apud nos uti cupiamus, multaque sint hoc difficili tempore, in quibus tua prudentia plurimum nobis sit opportuna, te hortamur, tibi que injungimus, ut receptis præsentibus, cum primo commode poteris, ad nos redeas, venturus nobis gratissimus. *Datum Roma ultima Junii MDXXXVII. Anno III.*

Paulus III. Regi Romanorum &c.

Revocamus ad Nos Dilectum filium Reginaldum Card. Polum Legatum nostrum, Leodii, sicut Tua Majestas scit, nunc commorantem, ne is diutius in illis locis, sine fructu aliquo, & cum suæ salutis, quæ inimicorum insidiis continue appetita est, periculo verteretur. Cumque nos, ut debemus, anxii valde, & solliciti simus, nequid eidem Cardinali in Germania noceatur, Majestatem Tuam rogamus, ut pro communi honore ad Venerabilem Fratrem Archiepiscopum Colonensem, ad quem nos etiam scribimus, omnesque alios, quorum per loca idem Cardinalis transiturus est, scribere, & mittere velis, efficacemque, cum illis operam dare, ut idem Cardinalis secure per Germaniam ad nos redire possit, &c. *Datum Roma apud S. Marcum XXI. Julii MDXXXVII. Anno III.*

M m

IN-

ISTRUZIONE.

*Ovvero informazione sopra le cose d'Inghilterra
data dal CARDINAL POLO a Papa Paolo III.*

quando vi fu destinato Legato.

Da Codici MSS.

Padre Santo, se il servizio, al quale N. S. Dio mi facesse atto per servire Vostra Santità non consistesse in altro che in haver la preparatione de l'animo & determinatione di esponder la vita per quella, di questo era molto tempo fa in modo risoluto che i favori & grandissimi honori che quella s'è degnata sopra ogni merito, & aspersione mia de farmi, non hanno operato in me altro augmento se non che conosco di dover far hora tutto per obbligo quello, che prima faceva per mera elezione.

Però bisognando all'opera, che V. Sant. disegna valersi della persona mia per servirli meglio, altre circostanze, e bisogni li esporrò tutto quello che mi occorre remetendomi & nel pubblico & nel privato mio al sapientissimo giudizio & benignità di V. Sant. facendo questo memoriale più per obediirla, che per dubio che io abbia che di esso non sia per occorrere & quanto dirò & altro assai abbondantemente.

E prima dovendo esser ogni nostro principio & fine il servizio di N. S. Dio, e di questa S. Sede Apostolica alla quale per sua gratia & con tanta laude, e soddisfazione de' buoni V. Santè è prefetta, ancorchè sia certissimo che ella non manchi nelle sue sante orationi raccomandare sempre a S. D. M. le sue operationi, pur la supplico tanto più ferventemente di questo in che le piacerà operar mi quanto che ci va con gli altri interessi quello della Patria mia, e di me medesimo per esser la via molto longa & io non habile per la qualità delle mie forze a far diligenza alcuna straordinaria.

Ricordaria reverentemente alla Santità Vostra, che fa-
cesse

cesse l'espeditiione quanto più presto fosse possibile, perche non essendo se non a proposito che quella mi mandi in ogni evento sì per far quella opera che può in una causa simile, sì per mostrar cognitione & corrispondenza alla virile & christiana dimostrazione che hanno quei popoli, & tanti degni huomini, se ben venisse cosa nuova dopo la mia partita per la qual V. Sant. avesse ad alterare la commissione, che mi fosse partito, si potrà sempre far per mezzo di lettere, & io me trovarò non haver perla l'occasione del caminare, essendo molto necessario che più tosto anticipi che posponga il tempo, al quale se fusse come si parla determinato di far qualche parlamento publico, avanti il quale faria bisogno havere spacio, e commodità di poterlo fare.

Facendo come fa santamente V. Sant. professione di neutrale e Padre commune de tutti, penso che sia bene che chi dipende da lei, & va per cose della Religione Christiana quanto possi si accomodi a questo vero, questo dico per la via che io avessi a fare per Francia, & per Alemagna. V. Sant. potrà considerer tutti i rispetti, & deliberare qual farà la più sicura a fine di condurci dove se desidera senza impo-
mo ne dilation maggiore di quello porta il lungo viaggio e bisogno di fare.

Et acciochè questo sia accertato dalla parte dell'Imperatore parimente come dal Christianissimo con quell'animo che V. Sant. si moverà a ordinarlo faccia chiamar ancora l'Ambasciatore de Sua Cesarea Maestà sicome ha fatto quello del Christianissimo e proponali la cosa di forte che ne habbino da scrivere, e far rimanere sodisfatti i Principi loro, dicendogli ancora se così piace a S. Sant. che ella non vuol ommetter questa occasione che ha della persona mia di commettermi ancor quello che potrà portare questa passata per quei luoghi di parlare di entrare de instare e pregare di pace e di esporre i pericoli della Christianità per le preparazioni Turchesche, & haver quella considerazione che si potrà alli desordeni che sono per le heresie e parlare ancora del Concilio, & quando questo piaccia a

V. Sant. si degnarà farmi dare quelle informazioni che fossero necessarie, & commettermi quanto in ciascun articolo havrò a fare, che con l'aiuto de N. S. Dio mi sforzarò ser-
var quella fede, & integrità che sono obligato a Dio, & a lei, & potrò aver Brevi particolari sopra ciò, e scritture che fossero necessarie per Anglia, e prima la Bolla della legazione la quale non per conto privato ma per il servizio di V. Sant. e della causa perche si va, supplico che sia & di parole e di facoltà onorevoli, & ampla di sorte che da essa si conosca l'honore che lei fa a quella natione mandandole uno de suoi così innocentemente, & con tanta modestia fuor di quello che farà il servizio suo, che con la grazia de Dio lasciano tanta edificazione queste gratie e facoltà che suol concedere questa Santa Sede, quanto per non parlar delli altri che non ho notizia, so, che ha generato scandalo chi l'ha usate al contrario di quel fine per lo quale solo si doveriano dare, & accettarsi in quello Regno.

E perche puotria occorrere di averli ad adoperare o tutte o parte di queste facoltà in luoghi o per tutto il Regno dove io non mi puotessi trasferire e le persone non venir commodamente a trovarmi, il che faria ancor più difficile all'Hibernici, supplicarei a V. Sant. che si degnasse darmi facoltà de communicar le facoltà di tutto quello che giudicasse espediente al servizio suo, e beneficio delle anime a quelle persone dell'integrità e virtù delle quali puotessi promettere quello, che da medesimo, e si stendesse bisognando in Scotia e nei luoghi sudditi a quel Regno, perche me ne valerei dove sapessi, che fusse necessario a bene adoperarle.

Potria portare un Breve generale a tutto il Regno aperto di tal tenore che V. Sant. mostrasse di riconoscer l'animo loro e nondimeno avendo da essere pubblico il Re ne rimanesse più presto sodisfatto che con mala contentezza.

Et che doveva dir prima se si haverà a scriver al Re, Regina, & Principessa & della forma essa puotrà pensare, & comandare.

La somma di quello che si desidera in Anglia giudico che sia che il Re ritorni ogni cosa in quello stato che era avanti che facesse li disordini che ha fatto, & che si comandino tutto quello che non si può comportare prima de' Dogmi della fede, e Religione senza una minima diminuzione, poi di restituire l'obedienza, & l'auttorità solita in quel Regno e da se e da tutti, & ecclesiastici, & secolari nel modo che era prima, facendo & in fatti, & in parole, & in ogni dimostrazione quelli segnali, & effetti che si puotran condurre a fare, & saltem che saranno necessarij a recuperar la gratia de Dio, e di V. Sant., & incorporazione de fedeli.

Piacerà a V. Sant. ordinare che mi sia data una informazione di quello che era solita di communicar la Chiesa de Anglia con questa Santa Sede, perche sappiano, che, e quello, a che si devono ridurre & ancora della maniera con che si avesse ad accettare il Re alla penitenza, benchè credo purchè venisse quando non si potesse ridurre a tutto quello, a che più esso che gli altri doveria esser pronto che V. Sant. si contentaria di quel che si puotesse condurre purchè non fosse fuora delli termini del dovere.

Io spero che al buon animo che quei popoli hanno mostrato verso questa Santa Sede, secondo che si dice, più presto sia da sperare augumento di devotione, & riverenza verso essa che diminutione & che quando si trovasse difficoltà il mio uffitio faria non resolver cosa alcuna senza communicatione della Sant. V. Nondimeno perche puotria occorrere, che volessero fare qualche alteratione di quella usanza & necessità, che in tutto in parte avevano da far capo a Roma, e che il tempo e de concludere il parlamento o altro mi fosse proposto al determinarmi così certo che non avesse tempo de consultar la risposta con V. Sant. le piacerà ordinarli il modo, con che mi averò a governare e non ammetter cosa che non li fosse di sodistatione & correre il pericolo di non guastar il resto per fermo star sempre in questo proposito, parlando sempre non di quel-

quello che e di sostanza nelli Dogmi senza i quali ne loro possano essere nostri ne noi accettarli, ma di qualche libertà che volessero havere di puoter fare senza venire qua, più di quella che hanno avuto per il passato.

Del Concilio, delle materie Lutherane, & altri inconvenienti di heresia che fossero publicati per questi disordini del Re, farò quanto N. S. Dio mi darà gratia che io conoschi, & a lei piacerà comandarmi più particolarmente. Credo ancora che li piacerà rimettermi a quello che giudicherò essendo in fatti che si possa & debba fare di perdonare a ogniuno, & legittimarlo in quel grado che si trovasse, facendo però che di quelle cose che hanno a dependere di qua, facciano recapito al solito alla Corte come delli provisti delle Chiese dappoi che fu levata l'obediienza. Non parlo della provisione della persona & sostentatione mia & della compagnia, che parra onesto & onorevole a S. Sant., che io meni meco, perche sappendo essa che io non ho niente, & che non saria honesto ne conveniente che io andassi a merce de altri, sò che per la prudentia & benignità sua, & per la pratica che ha di questa & maggior cosa là si degnarà farci quella provisione, che conviene di sorte che io mi possa provvedere delle cose necessarie & sostentarmi fin che ne mi occorra modo di sgravar V. Sant. i bisogni della quale sapendo può esser certa che quando N. S. Dio volesse che si potesse far con l'honor de tutti non haveria maggior desiderio che servirla con questa sodisfattione di non darli più gravezza alcuna.

Ma Padre Santo una cosa non voglio omettere che mi pare importantissima e puotria esser ripreso da V. Sant. de aver puoco pensato al suo servitio quando la pretermettessi. Puotria essere che vedendosi il Re a mal partito con tanta furia di populi adosso, avesse creato con dimandar le loro petitioni e mostrato di giudicarle honeste e promettendo di volerle accettare di levarsele de dosso con animo di non offervar cosa alcuna quando si vedrà fuor di pericolo & col tempo andarsi levando gli autori della seditione hora con
una

una occasione hora con un'altra. A questo quando i Popoli non stessero saldi, ovvero essendo inutili per suscitargli, penso che faria una gran provvisione se ci fosse chi in nome de V. S. li confermasse o sollicitasse non solo con le parole, ma ancora con fatti, i quali bisognaria che fossero di quella quantità di danari che il bisogno portasse i quali essa vede come in poco migliore e più necessario uso, & in ajuto di persone, che sono così benemeriti fariano spesi, e di quanto bene puotria essere causa avere il rimedio pronto.

Però tra le altre cose mi è parlo riverentemente ricordarle, che faria bene che in quella parte di Fiandra, che fosse più libera, la ci avesse un credito nelli Fuccari, e Belzeri, e quanta fosse maggiore, meglio faria del quale avesse a valersi quella persona a chi li piacesse dar questa fede, quando che io per occasione, che fossero sì ben spesi giudicassi di metterci mano, che può ben esser certa che io non farei mai sì temerario ne sì poco amorevole che lo facessi se non un caso che la mi avesse da riprendere quando pretermettesse di farlo.

E Cifra, & altri particolari si puotria parlare poi, benché di tutto ancor quello che ho detto, non reputo di dover aver altra parte se non de avere obbedito a V. S. alli commandamenti della quale sottometto la vita & quanto puottrò, & haverò sempre come sono obbligatissimo di fare.

I N S T R U C T I O

*Pro Reverendissimo CARDINALI POLO ad Casaream
Majestatem proficiscense.*

Ex Codd. MSS.

P R I M U M benedicere Suae Majestati nomine S. D. N., & deinde exponere causas protectionis D. V. Rñæ, tum ad Majestatem Suam, tum ad Regem Christianissimum, quas a S. S. habuit in mandatis, super impietate, & savitia Regis Angliæ.

De-

Demum persuadere Suae Majestati, ut omni cura velit incumbere reductioni illius Regni ad veram Religionem, nec ulterius pati Rege illum impunè servire in Deum, & in sanctos, tandiù a se, & a toto Regno cultos. Ad quam rem habebit duce[m] auctoritatem Apostolicæ Sedis, & S. D. N., qui ut monstraret viam in hac re, quam alii Principes sequantur, publicavit Bullam &c., Habebit Regem Scotia, & hic novum creatum Cardinalem Scotum, Virum magnificiendum; & multæ auctoritatis in illis partibus. Itaque prohibeantur commercia, & si quid aliud videbitur ad hanc rem pertinere, non omittatur, sicut pro sua prudentia D. V. Rm̃a melius & cogitabit & dicet.

Et quoniam expeditio quæ paratur in Turcas, obstar plurimum huic Angliæ reductioni, & Concilio celebrando, pro rebus fidei, & pro Hæresi Lutherana extirpanda &c. D. V. Rm̃a conabitur omnibus viribus persuadere, Suae Majestati longe præstare, ne præsens occasio restituendæ Religionis Nostræ in pristinam formam omittatur, fieri a ligamur; sa inducias (& incluso etiam Christianissimo Rege): cum Turcis ad aliquod tempus, quam propter expeditionem, in eisdem Turcas (quæ non nisi diuturnâ & dubiâ & dispendiosa esse poterit) amittere occasionem bene gerendæ rei Angliæ, & Lutheraniæ. Simulque ostendere Suae Majestati id quod certissimum erit, ut si etiam Bellum Turcarum proficiat, & ad votum prorsus cessisset, ne ligæ, & Suae Majestatis etsi victrix possit in victoria ulcisci Hereticos, & male de Religione meritos; daturus interim eos ipsos operam, ut conspiratione facta Italiam invadant & pecunia Regis Angli quæ maxime abundat, & Germano milite, quo Lutherani possent; Prævincias ob Bellum Turcarum præsidio maxime nudatas devastent, ac diripiant.

Et præter hæc quæcumque D. V. Rm̃a videbuntur ad hanc rem facere non tacebit &c.

LETTERE QUATTRO

*Del Cardinale Alessandro Farnese, scritte da Toledo,
Da Codd. MSS.*

Alessandro Card. Farnese al Pontefice Paolo III.

Padre Santo

21. Giugno da Toledo 1539.

HAvendo scritto per l'altra di 19. a V. Sant. il seguito da che mi partei da Barzellona fino a tutto il primo congresso con S. Maestà, scriverò in questa li capi pubblici del secondo ragionamento.

Hieri dovendo andare la seconda volta a vizitare S. Maestà Cef. feci la via della casa dove ita il Principe, e visitai S. Altezza prima in nome di V. Sant. poi di Madama nostra, del Sig. Duca mio Padre, e del Prefetto mio Fratello con quelle parole, che mi parvero a proposito. S. Altezza mi rispose molto savamente & amorevolmente 20. o 25. parolette a proposito, & così parte per non dare più incommodo a S. Altezza, & parte perche l' hora dell' audientia con S. Maestà veniva, presi licentia, & inviai mi alla Sisa accompagnato dal Duca d'Alva, & dal Vescovo di Coria, senza quali non è possibile, che possa uscir di casa, poiche S. Maestà così le ha imposto.

Giunto al Monastero della Sisa, & trovando S. Maestà su la porta della camera li fei riverentia, & subito si ritirammo in un'altra camera più secreta, venendo con me il Nuntio, & M. Marcello, del quale S. Maestà si contentò volentieri che intervenisse a tutto, havendo io fatto ciò intendere prima per il Sig. Nuntio.

Giunti in la camera, che io dico secreta, io cominciai ad esporre il resto della mia commissione circa le cose pubbliche prima della perfectione della Pace, poi delle cose d'Inghilterra, & tertio del Concilio e negotii di Germania.

Sopra la perfection della Pace, dissi, che havendo io in

N n

la

la prima visita esposto a S. Maestà la principal commissione mia di visitarla & consolarla in nome di V. Bñe, seguirei hora alcune altre cose, che V. Sant. (poiche io dovevo venir a S. Maestà) mi haveva imposte, delle quali la prima era, che havendo V. Sant. alle settimane passate fatta fare più volte instantia a S. Maestà per la perfection della Pace col Re di Francia senza haver voluto dissimular cosa alcuna di quelle che V. Sant. sentiva circa la oppositione del Re nelle cose di Milano, se forse V. Sant. fosse parsa a S. Maestà troppo libera, & vehemente in tal cose, sapesse che solo era per il zelo che V. Sant. teneva & tiene in le cose de la Religione, perche vedendo V. Sant. che allora si havevano li Signori Venetiani in lega, il che era cosa da stimar molto, & prevedendo che saria stata poco durabile, senza fare una gagliarda impresa offensiva contro al Turco, haveva voluto con quella scintilla che la bontà di S. Maestà, & la conjunctione che teneva seco li dattavano, dirne liberamente l'animo suo a S. Maestà, perciocchè senza dubbio le forze del Re di Francia unite al corpo della lega saria fatta l'impresa molto più gagliarda, & li Signori Venetiani harieno meglio mirato a disunirsi. Et qui significai a S. Maestà quello che Monsign. Gio: Montepulciano scrive a Monsign. Du-rante di Venezia alli 29. di Maggio, fogggiungendo, che altrimenti V. Sant. haveva più causa di desiderar lo Stato di Milano a S. Maestà, che ad altri, tanto per servizio della Sede Apostolica per cagion di Parma e Piacenza, quanto per interessi di casa sua, havendola appoggiata tutta a S. Maestà sola. Et hora quando l'occasione de' Venetiani fosse persa (come si temeva) V. Sant. dubitava forte che non toccasse a lei, & a S. Maestà soli di difendere la Sicilia, il Regno di Napoli, Roma, & la Cristianità dal Turco, & però considerata la sua potentia, V. Sant. non voleva restare di nuovo di non dire apertamente l'animo suo a S. Maestà, quale era di parergli la perfectione della Pace tanto più necessaria hora che mai, quanto è più necessario il difender se, che offender altri. Et se forse col Turco si facesse

esse tregua universale per la lega, ad ogni modo la medesima perfezione della Pace faria utilissima ad extripare le heresie dalla Cristianità, perciocche non volendo il Re (come sempre ha detto) prima lassare li suoi amici, avviene che li desviati sono più superbi, & S. Maestà troverà senza tal perfezione maggior fatica a ridurli, che non faria con essa, sicchè V. Sant., come quella a chi le cose della Religione sono molto a core, non ha potuto se non ricordare a S. Maestà il parere suo liberamente, & maxime in questo tempo, dove son più occasioni di parentadi fra il Re, & S. Maestà che mai; rimettendosi però sempre alla prudenzia di S. Maestà.

Dissi appresso, che avendo inteso V. Sant. tanto per lettere di Monsign. d'Ivrea Nuntio in Francia, quanto per relatione di Mr Latino, & di Mr Ch.^{co} Segretario del Contestabile, che era stato mandato a V. Sant. come il Re trovava buona la oppinione di S. Maestà Cesarea circa il mandar prima i protestanti al Re d'Inghilterra, che V. Sant. mi haveva imposto, che io hora sollicitassi la expeditione appresso S. Maestà, accioche se non s'exequisse la Bolla, & le censure, non si facesse maggior piaga alla Sede Apostolica di quella che si è fatta sin qui.

Et ultimamente circa il Concilio soggiunsi, haver lettere di V. Sant. dopo la partita mia di Roma, per le quali mi significava, come il Concilio era stato susposto in Consistorio a beneplacito di V. Sant. & di quella Santa Sede, vedendo che così era parso a S. Maestà, & al Serenissimo Re de Romani, alla prudentia de'quali V. Sant. haveva tribuito tanto, che si era esposta alle calunnie, & maledicenzie di molti per satisfarle, & maximamente intendendo che S. Maestà, & il Re de Romani speravano che si traria qualche buon frutto della Dicta proxima di Norimberga: in la qual cosa concorra che V. Sant. sappia la cura che S. Maestà ha sempre tenuta in le turbolentie della Religione, & maxime in quella provincia. Tuttavia non poteva se non pregarla, che hora ce ne volesse haver tanta più, quanto le cose van-

no ogni di peggiorando, se una volta non se riducano in interto, & che si vede esser necessario, ovvero, se il tempo do portarà, venir presto alla celebratione del Concilio, o se non, ferrarlo finche Dio mandi miglior occasione, percioche non sta bene così sospeso per molte cause. In questi tre capi S. Maestà mi rispose in questa sentenza:

Al primo della perfection della Pace, che non accadeva, che V. Sant. li facesse scusa di averli ricordato un' opera tanto & tanto conforme al suo desiderio di S. Maestà, anziche ne busava i piedi a V. Bñe; & quanto al parentado, che io li parlavo che harebbe potuto fare senza risponder, per sapere horamai, che S. Maestà è vecchia, & che chi ha figlie da maritar miraria molto bene come le desse a uno di quella età. Di poi che S. Maestà ha figliò, & figlie horamai grandi in modo, che più presto deve pensar a lor, che a te. Che quanto alla perfection della Pace col Re di Francia non mancheranno modi senza questo; & venendo poi alla partita de' Signori Venetiani disse, che non credeva che quella Signoria, quale fa professione di tanto advertita & prudente, havesse fatta una simil cosa con sì poco rispetto di V. Sant. & suo, & che quando pure se ne dubiti, crederia che il risentirsene pria che la cosa si scopra, potesse farli alquanto vergognare & stare più in officio, perche scoperta che fosse non si potria far' altro che dissimularla; & che forse ne scriveria al suo Ambasciator costì. A questo replicò il Nuntio, che quel che si era comunicato con S. Maestà era solo per mostrargli il pericolo, del quale, se bene non era così certo, pure quando seguisse, il rimedio era la perfection della Pace, che non li era detto già per commetter male verso li Signori Venetiani.

Al secondo capo d'Inghilterra mi rispose, che già sapeva il Nuntio l'animo suo, quale era di mandar li protestanti a quel Re, ma che per la reputatione del negotio bisognava prima che il Card. Polo andasse a trattare tal cosa col Re di Francia, sì come haveva trattato con S. Maestà Cesare. A questo rispose, che certamente V. Sant. quando
spac-

spacciò il Card. Polo da Roma, li commise che così andasse alla Maestà Christianissima come alla sua, & che poiché S. S. Rma non per altro, che per timor della vita, (sapendo quante insidie le son rese dal Re d'Inghilterra) si fermò a Carpentras, & mandò l'Abbate di Sanfuto al Re di Francia, essendosi risoluto di là quel che bisognava, non pare che per questo accada altro, salvo di ordinare, che questi protestanti vadino &c.

Qui S. Maestà parlando liberamente disse, che questo non bastava perche quando il Re volesse, o havesse voluto poteria molti ingratiarli col Re d'Inghilterra, con dire che egli non ha voluto accettare il Card. Polo & S. Maestà Celestia si, perche le vere cagioni delle cose sono note a pochi, & così pochi fanno che il Card. Polo sia restato a Carpentras per timor della vita, & non per altro rispetto, pure che se ne ragionasse con li ministri toi, che ci pensaria, & darea risposta.

Al terzo della suspension del Concilio, rispose, che le cose fatte non hanno regresso, perche quando V. Sant. havesse seguito il parer suo, haria fatta una prorogatione a tempo determinato come le altre volte, & non a ben pubblico, & che è ben vero, che a S. Maestà non pareva tempo hora di celebrare il Concilio, conoscendo che ne risultaria, reputandolo de effetto contrario a quel che per il Concilio si cerca, ma che da altra parte bisognava ancora reger la cosa in modo che non si desse maggior causa a Lutterani, & etiam a Catholici di calunniar S. Sant. perche essendo li Lutterani tristi non pigliano mai la parte migliore, ma la peggiore, & così quando hanno un poco di verisimile con che persuadere i popoli contra al Pontefice, che ci si fanno cavelle.

Qui io risposi, che quando S. Maestà pensasse bene a quello che era fatto troveria esser data molto minor causa di dir male a Lutterani, così che non faria stato con prorogar il Concilio a tempo determinato, perciochè così si poteva celebrar fra un mese, due, tre, & finalmente qualun-

Junque volta convenisse, & paresse a S. Maestà, non desiderando V. Sant. altro (come s'è potuto vedere) che l'effetto di questa celebrazione, & quanto al calunniare tanto possono li tristi calunniare questa suspensione, come qualunque prorogatione &c. A che S. Maestà all'ultimo consentì, & disse, che io dicevo bene; & Monsign. di Granuela ha poi affermato al Nuntio, che per molte ragioni è stato meglio così che se fusse prorogato a tempo certo.

Venne di poi alle cose di Germania, & disse potersi tener per una maxima che li Luttherani non fariano mai bene se non per paura, & però che tra le altre provisioni che li parevano di fare prima che la Dieta di Norimberga si celebrasse, era che li Catholici si mostrassero gagliardi coll'armi in mano, e che a questo fine S. Maestà haveva mandato credito in Germania per CL. mila Ducati, e li averia parlo che anco V. Sant. dovesse tener in quella provincia in mano di que' mercanti che più li fida qualche somma de denari, che era come tenerli in casa, & fariano gran timore alli Luttherani. Risposi a questo, che io farei la ambasciata a V. Sant. quale sapevo, che per il zelo tiene alle cose della Fede non manchiera di fare tutto che convenisse, & paresse a S. Maestà. Nel resto del provvedere a disordini di Germania S. Maestà disse, che li sui Ministri lo praticieriano con me. A questo proposito non voglio mi scordi avvisar V. Sant. come Monsig. Lundense si trova qui, & il Duca de Branfuich che venne con lui, partì quasi subito che giunse, perciò che io lo trovai tre poste di là da Madrit, & allora non conobbi lui, ne lui me.

Ho compreso che M. Adamo Centurione errò per la similitudine del Nome, quando in Barzellona mi disse have- re inteso per via, che era venuto a questa corte l'Arcivescovo di Londra, & il Duca di Branfuich mandati dal Re d'Inghilterra, perche erano stati l'Arcivescovo Lundense, & il Duca di Branfuich (come ho detto) ne Inghilterra ha mandato qui altro homo, che lo Ambasciatore ordinario fino ad ora.

Il Duca di Bransuich partì subito che hebbe visitata Sua Maestà, & parlatoli dello stato delle cose di Germania, al bisogno delle quali pare che S. Maestà sia restata di fare bona provvisione, & prima havendo tempo sei mesi di accettare, o nò la suspensione de XV. mesi, che s'è fatta in Francfordia, mi disse S. Maestà, che non si risolverà prima che al fine del termine. Sarò hora io con questi Signori Ministri, vedrò qual sia il loro parere in tal cosa.

Finite le cose publiche &c.

Il medesimo al medesimo.

Padre Santo.

PEr quattro lesteré una di XIX. & tre di XXI. tenute a 22. scrissi a V. Sant. per il Piloya Corrier spacciato da me a posta il mio arrivo a Toledo, & il primo, & secundo ragionamento, ch'io havevo havuto cò S. M. Cesarea, come credo, che V. S. harà visto. Dipoi alli 22. furono da me il Commendatore Maggior, & Monsignor di Granvela a consultare in nome di S. M. quello, che nel secundo ragionamento ella haveva rimesso a loro Signorie, che erano quattro capi, de Inghilterra, del Concilio, & Germania, delle cose di Camerino, & di mia Sorella.

Cominciai io a dirli sopra le cose d'Inghilterra quel medesimo, ch'havevo detto a S. M. A che Monfig. di Granvela rispose in questa sententia. Prima si sforzò di mostrar che la mira, & obietto de' Luterani, & del Rè d'Inghilterra era tutt'uno, no' gia di disputar sopra li dottori della Chiesa, o sopra altro articolo della Fede, ma di usurpare li beni Ecclesiastici, e discuotere il giugo della Sede Apostolica, & vivere a modo loro, dicendo ch' il vero è così; se ben essi cercano con altre apparentie verisimili di occultarlo, & che la medesima causa sia, che il Rè d'Inghilterra stia separato dalla obediencia della Sede Apostolica, di modo che essendo il loro fine unito non sarienno mai per abbandonare l'un l'al-

l'altro, quando alcuno di loro fusse molestato, sicome dice esser chiaro tanto per le apperte intelligentie, che si tengono continuamente fra Inghilterra, & Lutherani, quanto per la esperienza vistane alli di passati, percioche già XIII. mila Tedeschi erano congregati nello frontiere dell'Oceano per passar' in Inghilterra a defension di quel Regno. Hora stando le sopradette cose, dice esser a considerare bene con qualde questi dui si toglia prima la pugna confessando esser ragione, che S. Maestà attenda alla reductione del uno, & del altro, & conclude, che havendo il Rè d'Inghilterra danari, & li Lutherani homeni, quando il Re fusse il primo molestato, che oltre che si defendaria gagliardamente, porria ancora accendere co'li suoi danari, & co'li homeni Lutherani un sì grande fuoco in Italia, che sarebbe difficile a repararlo. Onde dice, che la Maestà Cesàrea giudica dover si prima accordar le cose di Germania, che romper con Inghilterra maxime sperandosi presto di esse qualche buona resolutione.

Quì risposi io, che quanto a questo parer'di sua Maestà venendo da così prudente, & Catholico Principe non farei, che dir altro, escetto di riferirlo a V. Santità. Ma ch'io vedevo bene nel differire la cosa di Inghilterra farsi una gran ferita alla Sede Apostolica, perche essendo già emanate le Censure, & le Bolle contra quel Rè di parer di l'una & l'altra Maestà Cesàrea, & Christianissima (come lor Signorie sapevano bene) ove hora non si exequissero, l'autorità di quella santa Sede diverria molto negletta. Et ognuno conosceria, che si portava più rispetto al Re d'Inghilterra così impio, & scelerato, come è, che alla Sede Apostolica, però che almeno per riparare a questo inconveniente si dovrebbe far in modo, che apparisse la pratica mantenersi viva, & che se le Bolle non sono ancora exeguite, o non si exequiscono così presto, non resta per negligerli, ma per honestare, & maturar meglio la executione, & però che almeno non si doveva restar hora di non mandar li dui Ambasciatori a quel Re, come si era ordinato &c. Confessorno ch'io di-

dicevo il vero, & che si doveva mantener' la pratica viva come havevo detto, & attender in tanto ad acconciare le cose di Germania, & che questa propria era la via, ma sterno però nella medesima oppinione di prima, che fusse necessaria l'andata del Cardinal Polo in Francia avanti che li Ambasciatori si mandassero, dicendo che trovandosi S. S. R^{ma} in Avignone lo porria far subito, & che così li Ambasciatori anderebbero subito. Qui vedendo io in che difficoltà ci ponevano, dissi, che quando il Re di Francia si contentasse hora dell'andata del Card. Polo in quella Corte, che S. S. R^{ma} andaria subito senza riguardo della vita sua, tutto che fusse dell'importanza che è, & insidiatissima. Ma quando da altra parte il Re non si contentasse, & dicesse (come s'intende che dice) che per risolvere le cose risolte l'andata del Cardinale non è necessaria, che in tal caso pensassero, che modo si potesse trovare per soddisfare a l'una, & a l'altra Maestà, & per evitar qualche maggior indignità di questa Santa Sede, come faria quando un Cardinale si movesse per andar in Francia, & fusse fatto subsistere.

Disputossi molto sopra ciò, & non volendo loro passar per hora più avanti contra Inghilterra, che in mandar il loro Ambasciatore con quel del Re Christianissimo a protestare &c. Nò si trovò mai modo buono se nò questo (quando piaccia a V. Santità, cioè che tornato che farò io a Roma, V. Sant. scriva al Cardinal Polo, che per aver ella inteso da me circa la expeditione di Inghilterra cosa del animo di S. Maestà Cesarea, che S. Maestà nò ha voluto comunicar prima ad altri (dico di quello farà quando li Ambasciatori faranno andati a protestar' &c. & quel Rè non harà voluto obedir) pare hora à V. Santità, che S. S. R^{ma} vada in Francia per intendere, & resolver con la Maestà Christianissima il medesimo, percioche così vedendo il Rè di Francia, che S. Maestà Cesarea habbia per mezzo mio comunicato a V. Santità più oltre circa l'animo suo di quello, che volesse comunicar ad altri, non vorria forse parer

di fidarsi meno di V. Sant. che si abbia fatto lo Imperatore. Onde il Card. Polo harà legitima causa di andare in Francia, come a trattar più avanti di quel, che fino a qui si sia fatto, & andando S. S. R^{ma} promette S. Maestà Cesareà di mandar subito il suo Ambasciatore insieme con quello del Re Christianissimo al Re d'Inghilterra &c.

Questo modo, o uno equivalente, quando a V. Santità piaccia, potrà tener viva la pratica d'Inghilterra con molto honor, & utile della Sede Apostolica, altrimenti vedo troncarsi in tutto, e farsi grandissima piaga al honor di V. Santità, & di quella Santa Sede come più a lungo li dirò (piacendo a Dio) alla mia tornata.

Alle cose di Germania confessorno ingenuamente bisognar, che V. Santità, & S. Maestà ci provedino con più cura, che forse non s'è fatto fin qui per esser ridotte a termine, che governandole bene, se ne può sperar bene, & governandole male, si perderà quella provincia in tutto, & poi co lo esempio di essa il resto di mano in mano finche Dio provveda altrimenti; dicendo che Inghilterra si diviò dalla ubedientia della Sede Apostolica per l'esempio de' Lutherani, che altrimenti non lo haria osato, & che li Prelati Catholici di Alemagna, sono in vero più desiderosi di libertà, che zelosi della Religione, & però che lo Imperatore era disposto di attenderci con tutte le forze sue, & sperava, che il simile faria anco V. Santità, & che li capi principali da discuter ora erano questi.

Se lo Imperatore avendo tempo sei mesi di accettare il concluso nella Dieta di Francfordia lo doveva accettar o no, & quando, & a che tempo.

Irem se la Dieta futura di Norimberga si doveva lassar celebrare o no, & quando si, in che modo.

Et ultimamente far provisione de' denari, o credito in Alemagna tanto per la reputazione, quanto a ciò che fussero prestiti, caso che bisognasse adoperarli, rimettendoli di più a quello, che sapria dire Monsignor Lundense, quale era intervenuto alla Dieta, & hora si trovava qui. Et perche nel

nel parlare del modo da farsi la futura Dieta di Norimberga, vedevo costoro variare alquanto da quello, che scrisse già il segretario del Card. Brundusino, & maxime dove più consiste la importantia, cioè nella qualità, & quantità delle persone, che hanno a disputare: io li domandai copia del Instrumento fatto nel Recesso della Dieta di Francfordia, sopra tal cosa & insieme pregai lor Signorie, che tanto la opinione di S. Maestà, quanto quella di Mons. Lundense, & loro fossero contenti, che me si desse in scriptis, per poterle tanto più fidelmente riportare a V. Santità, il che mi promissero molto benignamente. Et così havendole le manderò con questa alla mia partita per uno di questi mei, che venga di longo a Roma, sì per la importantia di questa negotiatione, parendo a S. Maestà, che la Dieta futura cominci a mezzo Settembre che horamai ci resta poco tempo, sì per avvisar V. Santità de la mia partita di qua, quale sarà a 29. piacendo a Dio, come in un'altra lettera, de' negotii privati dico a V. B. più a longo. Ne me occorrendo per questa altro bacio e' piedi di V. Sant. humilmente. Da Toledo alli XXV. di Giugno 1539.

Tenua a 27. Monsig. Lundense è venuto a pranzo con me, & doppo desinare me ha parlato delle cose di Germania longamente rendendomi conto perche non si è potuto far meglio in la Dieta di Francfordia, & finalmente me ha letta, & lassata la inclusa Informatione, dove è anco il parere suo circa la reductione di quella provincia, dicendo averne data un'altra de verbo ad verbum a S. Maestà. Raccomandasi molto a V. B., & la supplica, che questa sua Informatione, nella quale non ha voluto tacere niente, ma dire ogni cosa liberamente, sia tenuta secreta, & mostrata a pochi, o niuno, perche altrimenti le porria venire in gran pregiudicio da quella banda di là. Supplica a V. Beatitudine, che per lo amor di Dio abbracci con tutta la cura sua le presenti cose di Germania, perche reducendosi quella provincia, come spera poterfi, & lo Anglo, & ogni altro desviato verrà con la correggia alla gola a chieder
O o 2 per-

perdono a V. B. & non riducendosi, ma perdendosi in tutto, actum est de Religione Christiana. Lui è homo di 50, o 55. anni di bonissima presentia, & parla certo molto prudentemente.

La copia del Recesso di Francfordia non ho ancora havuta, quando non l'abbia in tempo da mandare con questa, la porterò io insieme con la oppinione di S. Maestà circa al passare suo in Italia, come a Monsi. Lundenfè par necessario in questo suo discorso. Et di novo baccio e piedi a V. B.

Il medesimo al medesimo.

Padre Santo.

Da Toledo alli * Giugno 1539.

* Manca il giorno del mese, ma si conosce scritta prima dell' antecedente.

IO arrivai a Baja alli 16. di questo, come per tre altre mie de 19. & 21. ho significato a V. Sant. & il dì seguente arrivò il corriere con le lettere di Monsig. Durante de 4. il negotiato delle quali perche io ho scritto lungamente in le altre non replicarò in questa.

Io vedendo quel che V. Sant. mi comanda di tornare quanto più presto posso peractis peragendis, sollecito di espedirmi, & penso farlo per questo mese, & al principio di Luglio mettermi in camino di ritorno, senza aspettar altra risposta di questo corriere quà, sì perche harò spedito quel si potrà, & quel che scrivo hora a V. Sant. non ricerca risposta, sì per obbedirli, & oltre a questo per vedere, se io darò nome di voler aspettare per una risposta da Roma, che io overo necessitarò V. Sant. a mandare la resolutione de' mezzi frutti, overo se non fosse venuta, si metterà qui il fele in tutta la dolcezza, in ch'io spero lassar S. Maestà, & questi Signori Ministri, havendo certo trovato le cose mal disposte, & in termine, che la mia venuta non sarà stata inutile. Questo, & il pensare ch'io habbia col venir mio dato sospetto a molti ha fatto ch'io mi risolva a non mi fermare, vedendo che gli altri quali sono venuti qui per il medesimo effetto ch'io, come Monsig. de Brisac, il Maestro di casa della Regina di Francia, & il Duca di Bransuich, hanno poco soggiornato, & che io darei prima più sospetto, & più

più giustamente col fermarmi, che non ho dato col venire.

La sanità mia, a che forse se poria pensare all'incontro di queste altre ragioni, ancora mi detta il medesimo; perchè essendo uso a fare ogni dì esercizio, & qui non potendo uscire di casa, ma abbruciando di caldo, sento che mi fa peggio che il correr la posta, maxime cavalcando il fresco, & schifando il caldo come fazo. A tutto questo si aggiunge la partita di S. Maestà, quale sarà Mercore alli 25: per Madrit, & collocato lì il Principe col Consiglio andrà cavalcando dui mesi senza fermarsi per il Regno; in modo che tutte queste cose m'hanno fatto risolvere di spacciare questo corriere con le presenti lettere, & con avviso della mia partita di qui, quale, come ho detto, sarà per tutto questo mese poco dopo la partita di S. Maestà, perchè spero essere expedito prima che S. Maestà cavalchi, &c.

Di Inghilterra stiamo sul trovar modo, sel si potrà, che quelli protestanti vadino, & che il Card. Polo anch'egli vada alla Corte di Francia, ma dubito sarà cosa difficile, perchè il Nuntio con Monsignor di Granvela aveva loro tocco il fondo della opinione di S. Maestà, quale è in somma, che ancora che li protestanti si mandassero, finchè le cose in Germania non sono acconcie, S. Maestà non vuol roinper con Inghilterra. Faccia il Re di Francia quel che vuole, & acconcie le cose di Germania, & che il Re di Francia non volesse concorrer, S. Maestà sola vendicarà ad ogni modo l'ingiurie della Sede Apostolica, & sue.

Al Card. Polo scrivo, che io presto piacendo a Dio farò da S. S. & li comunicherò quel che harò fatto sopra le cose d'Inghilterra &c.

Il medesimo al Card. d'Inghilterra.

Rmo & Illmo Sig. mio Colmo.

21. Giugno 1539. Toledo.

Giunsi in Toledo con sanità a Dio laude alli 16. di questo, & alli 17. ebbi lettere di Roma, quali mi significavano ordinarli di nuovo a V. S. Rma, che circa l'andara sua al Re Christianissimo ne seguisse la mia Commissione. Io
vi-

vistai la prima volta S. Maestà alli 18. & perche allora non si parlò d'altro, che di doglianze, tornai alli 20. & esposi tutta la mia istruttione. Nel capo delle cose Anglicane trovai S. Maestà molto fissa in opinione, che V. S. Reverendissima vada a trovar il Re di Francia come ostata da lei, & perche io replicai efficacemente, che poiche la non era andata la prima volta di longo non si poteva hora rimandarla a deliberare quel, che il Re ci da risoluto, dico circa il mandare i protestanti in Inghilterra, soggiungendo S. Maestà pensassi bene, perche se gli voleva commettere piu oltre, che in tal caso V. S. Reverendissima avendo lettere di Monsignor di Jurea di poter così andar liberamente a quella Corte non guarderà ad alcun pericolo della vita sua, ma satisfarà a S. Maestà Cesareà, altrettanto la non vedeva, come ciò si potessi fare. Fui rimesso alli Ministri, co' quali ancora non ho finito la disputa. Ma fra pochi di ch'io piacendo a Dio farò di ritorno in Avignone li riferirò di bocca la resolutione sarà presa. Intanto stia sana, e mi raccomandi a Monsig. Reverendissimo Sadoletto, & a se medesimo infinitamente.

INDEX MONUMENTORUM

Quæ superius afferuntur.

- Litteræ octo Pauli III. in forma Brevis.* pag. cclxvii.
Istruzione, ovvero informazione sopra le cose d'Inghilterra data dal Card. Polo a Papa Paolo III. quando vi fù destinato Legato. pag. cclxxiv.
Istructio pro Rño Card. Polo ad Casaream Majestatem proficiscentem. pag. cclxxix.
Lettere quattro del Card. Alessandro Farnese scritte da Toledo, tre al Pontefice Paolo III. ed una al Card. Polo. pag. cclxxxI.
 EPI-

EPISTOLÆ
REGINALDI POLI
S. R. E. CARDINALIS
SEU ALIORUM AD IPSUM

Ab initia Legatione Belgica
usque ad desitam Legationem Hispanicam

Ac proinde scriptæ

ANNIS MDXXXVII. MDXXXVIII. MDXXXIX.

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

EPISTOLÆ.

I.

Andreas Griti Dei gratia Dux Venetiarum &c.

Reverendissimo in Christo Patri Domino R. Polo
S. R. E. Diacono Cardinali S.

Um proximis hisce diebus jucundissimum nuncium acceperimus, te, quem plurimi semper fecimus, charumque in primis habuimus, a Pontifice Maximo in Collegium Reverendissimorum Cardinalium cooptatum fuisse, non potuimus non plurimum eam ob causam gaudere, & Summi Pontificis consilium sapientie, bonitatisque plenum magnopere admirari. Qui si nullum aliud in Republica Christiana beneficium posuisset (posuit autem nullo ejus vitæ tempore non & plurima & maxima) optime tamen de ea hoc uno nomine meritis esset, quod tales viros, qualis ipse es, vel doctrina, vel morum sanctitate excellentes, & præmiis affecerit, & in excelsis istis dignitatis gradu collocarit. Quo facto non solum quid de te judicaret, sed etiam quid aliis præscriberet, ostendit. Nam & cum virtutibus tuis detulit, quem summum deferre potuit, honorem, & ceteris omnibus exemplum statuit, vel ad ingenium excolendum, vel ad vitam recte instituendam salutare. Quare tibi gratulamur, non solum

A

lum

lum quod istum in locum, atque ordinem, & dignitatis, & honoris plenissimum, multis, & magnis tuis meritis ascenderis, sed etiam quod eum præclare tueri, & e Republica Christiana gerere poteris, vel vitæ integritate, & innocentia, vel doctrina singulari. Optamusque, ut dignitatem istam Deus Optimus Maximus, unde & dignitas ipsa, & eximia animi dotes in te profectæ sunt, tibi fortinet, atque augeat. Quod cum litteris explicare nimis longum fortasse videri posset, Laurentio Bragadeno Legato nostro mandavimus, ut harum litterarum gratulationem suo sermone subsequatur. Datæ in nostro Ducali Palatio, die quinto Januarii Indictione undecima M. D. XXXVI. M.V.

II.

*Serenissimo Principi Andreae Gritti Duci Venetiarum
R. Polus Cardinalis.*

Cum satis multæ amicorum gratulationes, Serenissime Princeps, superioribus diebus, quibus me Paulus Pont. Max. pro sua benignitate in Cardinalium numerum adscripsit, ad me confluerent, etsi ab iis profectæ essent, quorum & iudicio, & amore facile delectari possem, atque etiam deberem: tamen, quia illa una vox Patriæ aberat, cujus certe causa, si cujus rei in Terris causa, hunc sive honorem, sive onus, ut verius appellem, suscepi, nescio quo pacto, quasunque lætitiæ voces audiebam, eas non sine sensu aliquo doloris excipiebam. Sed cum ad me Laurentius Bragadenus, Orator vester, & eo munere, quo pro vobis fungitur, & suis virtutibus clarissimus, venisset, ut mihi Tuæ Serenitatis, & amplissimi istius Senatus verbis gratularetur; tum quidem, quasi hæc prorsus desiderata illa Patriæ vox esset, quam animo requirebam, sic statim omnes alios animi motus

COD-

confedisse, & me totum exhilaratum sensi. Nec mirum, sane vestram gratulationem mihi ita gratam, ac jucundam fuisse, ut in ea Patriam gratulantem visus sum agnoscere, cum majorem prope ac meliorem ætatis partem apud vos consumpserim, quo tempore ea vestra in me merita extiterunt, ut, si cum iis quæ a Patria ipsa accepi conferantur majora merito existimari possint, mihi certe & potentiora semper, & gratiora sint futura: nam optimas artes, & disciplinas, quæ viam ad beatam vitam ostendunt, addiscendi ea mihi apud vos facultas fuit, quam haud scio an alibi unquam terrarum habere potuissem, domi certe, & in Patria ne spes quidem habendi erat. Quod si perexiguum est quod in illis profeci, id mei vel ingenii tarditati, vel etiam ignaviæ merito adscribi potest; non propterea de vestro in me merito quicquam detractum est, cum præsertim ea sit artium illarum præstantia, ut vel in iis parum profecisse cæteris rebus omnibus sit anteponendum. Ad hoc vero tam præclarum beneficium vestrum accessit tot Civium vestrorum præstantissimorum hominum amicitia, qui me ea humanitate, atque iis officiis sunt complexi, ut nec plura, nec majora, vel ab iis, qui aucta mihi affinitate juncti sunt, optare unquam potuissem. Quas ob causas, cum hic mihi honor ab optimo, & benignissimo Pontifice deferretur, cogitabam equidem ante omnia, sic vobiscum quasi cum parentibus agere, ut primos nuntios de hac Pontificis summa in me benignitate per litteras ad vos mitterem, & certe jam scripseram, cum ecce mihi Ser. T. humanissimæ litteræ a Clarissimo Vestro Oratore redduntur, in quibus una gratulatione non contenta Tua Ser. iterum mihi de hac dignitate gratulatur iis verbis, quæ facile indicant, si eadem vestro alicui charissimo Civi obtigisset, majus quidem gaudium declarare non potuisse: nam & Pontificis factum summis laudibus extollitis, & vestram spem & expectationem de me declaratis, ac demum ut mihi, & Rei p.

A 2

Chri-

Christiana, hic honor salutariter eveniat, a Deo vehementer petitis. Quæ omnia cum vestram in Deum pietatem, & in ejus Ecclesiam, maxime declarant, tum vero, quantum nunc humeris meis onus sit impositum facile admonent: ad multa enim magna & gravia, quæ me ex Pontificis judicio, atque Ordine ipso, in quem sum cooptatus, valde premebant, hoc vestrum gravissimum judicium adjunctum habeo: cui ut aliqua ex parte satisfaciam, video quam sit mihi laborandum. Nec tamen quicquam aliud a Deo petendum censeo, quo vestræ expectationi satisfaciam, præter occasionem & vires; si enim voluntati, quam abunde mihi datam esse sentio, reliqua adjunxerit, qui solus potens est, spero futurum, ut vestræ humanitatis, & benigni, atque gravis de me judicii vos nunquam poeniteat. Quod reliquum est, si T. Ser. una cum amplissimo Senatu, omnia a me expectet, sibi polliceatur, quæ de vestro Cive, vestri honoris & amplitudinis cupidissimo, expectari, atque exigi possunt, ea certe spes vos numquam fallet. Romæ MDXXXVII.

III.

Guido Ascan. Sfortia Card. S. Floræ Leg. Bon.
Reginaldo Polo S. R. E. Cardinali
declarato.

Ingenti me letitia is nuntius cumulavit, qui amplitudinem tuam a Sanctissimo Domino Nostro, cum summa totius sacri Collegii consensione, amplissimo munere, ac dignitate ornatum retulit. Siquidem ea est illius perspecta, & cognita probitas, doctrina, nobilitas, ea erga Sanctam Romanam Ecclesiam merita, ut nullas esse tam grandes honoris accessiones videam, quæ jure ac merito illius

illius virtuti non debeantur. Quamobrem optassem istis Comitibus interfuisse, ut mei præsentis erga te studium, atque observantiam potius, quam absentis gratulationem, & lætitiā intelligeres. Nunc vero te oro, atque obsecro. meis rebus omnibus, æque ac tuis, utare, atque ita existimes, nil mihi tua dignitate optatius, nil jucundius acciderē potuisse. Vale Bononiæ iij. Cal. Jan. M. D. XXXVI.

IV.

*Reg. Polus S. R. E. Cardinalis
Cardinali S. Floræ Legato Bononiensi.*

Etsi nihil in me dignum agnosco, quamobrem Illustrissima Dominatio Tua tanta lætitiæ, ac amoris erga me significatione, mihi gratularetur, quod in vestrum Ordinem, & Sacrum hoc Collegium essem cooptatus; tamen perfusum animum meum maximo gaudio, & delectatione, cum gratulationem litterarum tuarum legerem, non possum quidem non maxime fateri. Delectabat me vero nihil magis, quam ipsa illa, quam præferebant litteræ tuæ, gratulationis causa, quæ cum nulli privatæ necessitudini tribui potuit, cum eo præsertim, qui externus est, quem vix semel vidisti, nunquam loquentem audivisti, sed tantum opinioni nonnulli, quam de mea qualicumque virtute ex aliorum prædicatione conceperis, ea ipsa ostendit, quam alte in te virtutis amor radices egerit, quem hæc concepta sola de alieno & ignoto probitatis opinio, ad tantas verborum in gratulando faces accenderit. Itaque majorem quidem ipse tecum gratulandi causam habere censeo, de tanto hoc tuo virtutis amore, qui omnem statum ornat, quam tu mecum de dignitate hac mea, quæ etsi amplissima sit, nullam tamen virtutem dare, & sine ea ne nomen quidem retinere possit. Quod vero scribis, te optasse his Comitibus interfuisse, ut præsentis potius, quam

quàm absentis tuum animum, & gratulationem tuam experiri possem; hæc quidem omnia ab eodem virtutis fonte fluunt. Sed tibi persuade, Illustrissime Domine, si quid esset, quod ad tantam hanc tuam verborum benignitatem reipsa addi posset, sic hanc partem, in omni genere officiorum ostendendo, ab Illustrissimo Domino Farnesio Consobрино tuo abunde fuisse impletam, ut nulli prorsus, quantumvis mei studioso, sive præsentem, sive absentem cedere, nulli mihi magis gratificandi locum relinquere voluisse videatur. Denique cum sic me in omnibus Sanctissimus Dominus Noster inigni sua liberalitate, & benignitate sit complexus, ut qui me, tam domi in privata habitatione, quam publice locum tuum tenere viderunt, mihi dicerent, se quidem te absentem tanquam præsentem in me agnovisse; ut non in omnibus sanctissimam tui memoriam geram, non colam, non observem, & te præsentem necum esse perpetuo judicem, fieri certe non potest. Hoc vero primum meæ summæ in te observantiæ & amoris signum dare incipiam, ut quoniam tuæ nunc fidei gubernatio tam ampla populi Dei, propter legationem tibi a Sanctissimo Domino Nostro datam, sit commissæ, ut ad id præcipue te hortor: *Tu regere (amore) populos, Legate, (Christi) memento; Hæc tibi erunt artes.* Iis tu toto pectore incumbas, ut discas penitus, has postquam didiceris, perpetuo exerceas; hæc enim, vel hæc potius ars, (unica enim est) hæc sola est, quæ apud Deum, & homines immortalem laudem conjunctam immortalis præmio tibi acquireret. Quæ cum tam eximiæ dignitatis sit, ut ad eam perfecte docendam, nullum humanum ingenium aspirare queat, nullum magistrum nisi Dei Filium agnoscat, is vero maxime precibus, & oratione ad docendum conducatur; ut te primum in discipulum suum asciscat, deinde ascitum in omnibus erudiat, & perpetuo in sua disciplina retineat, hoc mihi onus, tua causa sumam, ut apud eum perpetuo sum supplex. De quo tamen si certi esse vo-

lulus

lunus nos impetraturos, quod petimus, commune utrique hoc onus facias, & tuas preces meis adjungas, ac pro utroque roges oportet. Quod si feceris, jam audacter pronunciare & gloriari audeo, Deum præceptorem habemus. Pro mea vero virili parte me nunquam tibi, nec in hac, nec in aliis rebus omnibus, quæ ad salutem & dignitatem tuam pertinere videbuntur, defuturum, has tibi litteras tanquam foederis loco scribo, quas sic nunc concludo, ut quod promitto, re ipsa ostendere incipiam, si omnibus votis, & precationibus Christum Dominum, & præceptorem nostrum rogem, ut in te lumen amoris sui, & veritatis infundat, quod quidem sic peto, ut nihil magis ex animo flagitare ab eo possim, qui te in Ecclesia sua ad ejus honorem, & tuam atque aliorum salutem quam diutissime conservet.

V.

Petrus Bembus Regin. Polo Cardinali.

DOlebam antea, te a nobis discessisse, cum tamen esset spes aliquando reversurum. Nunc autem cum te Paulus Pontifex Maximus in amplissimum Cardinalium ordinem legerit, neque posthac his in locis te videndi mihi facultatem datum iri ullam putem, lætor tamen, tuam, virtutem & dignitate auctam, & honestatam fuisse; quam te posse consequi incredibili Pauli prudentia, judicioque, freti sperabamus. Qua de re tibi vere, atque magnopere gratulor, utque perpetuæ, solidæque voluptati tibi sit iste magistratus, quaeso, & opto. Ac meum quidem tui absentis desiderium nostræ necessitudinis memoria facile solabor. Tu vero longe ornatior, atque illustrior factus, non Patavium modo, sed Britanniam etiam tuam, atque ipsum Cæli verticem tuarum laudum splendore fac impleas. Patavio iij. Cal. Januariæ M. D. XXXVI.

Regi-

VL

*Reginaldus Card. Polus .
Cosmo Gerio Fanensi Episcopo .*

SI suavissimæ tuæ gratulationi , quam elegantissima Epistola de hoc Cardinalatus munere a me suscepto es complexus , tardius respondere videor , id Priolo nostro adscribito . Vix enim , mihi crede , eam summa cum voluptate a me lectam de manibus deposui , cum ille statim ablatam ad communes amicos legendam misit , e quorum manibus cum sæpe respondendi causa quærerem , tandem post multos dies reddita fuit . Qua in re tamen ne grauius tibi Priolum accusandum putes , si omnem culpam in eum transferam , meque omni ex parte liberem , sic habeto , cum , etsi non iubente quidem me , multo tamen annuente , tuas ipsas litteras emisisse , magnamque voluptatem me ex hoc ejus factò cepisse , cum viderem , quæ mihi vehementer placuissent ob singularem ipsarum elegantiam , summainque humanitatem , ac singularem erga me amorem , tum vero maxime propter pietatem , quam in Christum , & Ecclesiam eximiam præseferabant , de iisdem alios , qui multum iudicio , doctrina , & probitate præstarent , idem iudicium fecisse . Quas cum iterum in manus sumerem , ut illis responderem , & hæc eadem iterum legendo , quæ antea erant clarissima , melius & clarius perspicere viderer , illa mihi ratio magis placuit respondendi , si de eo , de quo mihi hoc tempore gratularis , tacendo , de tuis tantum bonis , de recto isto verorum bonorum iudicio , de pietate , & religione tibi vicissim gratularer , quæ omnia uberes in te fructus edere , cum ante actiones tuæ præsentibus , cum literæ absentibus maxime declarant . Quare tibi vere , & ex animo gratulor , ipsumque verum agricolam precor , ut hos tam præclaros fructus ita foveat , ut in dies magis ad honorem suum crescant , & augeantur . Quod si hujus quidem generis fructus in eo , quod mihi delatum est munere

nere efflorescere jam videres, vel germinare, libenter quidem paterer, ut mihi gratulareris; sed in tam tenera adhuc planta hæc neque conspici, nec expectari possunt, quæ majorem solis illius justitiæ accessum, & calorem desiderat. Quare in aliud tempus gratulationem differendam cenfeo. Nunc vero hortatione, & monitione, tanquam fissionibus circa radicem, uti licet, ut tu prudentissime facis, quibus si preces tuas adjungas, quas ad coelestem agricolam sæpius effundas, hæc, tanquam aquæ irriguæ, facient, ut inexpectati nonnunquam ante tempus fructus, & Deo, atque hominibus gratissimi, ferantur; quorum non minimam partem sibi vindicare potest, qui hoc modo irrigavit. Quare si hoc munus tibi cum aliis commune esse velis, me tibi confertissima mensura redditurum quod debeo, etiam atque etiam polliceor. Vale.

VII.

Georgius Selva Vaurensis Episcopus
Reginaldo Cardinali Polo.

Non falleris profecto, cum tu ita de meo animo iudicas, ut me minime suspiciosum esse censeas. Nihil enim est, quod a meo ingenio magis absit, quam aliorum dicta, aut facta male interpretari, eorum præsertim, quorum mihi probitas perspecta sit, de quibus nonnisi ægerime adduci possem, ut male unquam existimarem. In illis autem cum tu principem locum obtineas, cui ego tantum in omni genere bonitatis tribuam, ut perpaucos habeam, quos tecum conferre possim, mei certe admodum dissimilis, atque in te nimium iniquus fuissem, si hujus te criminis accusassem, de quo in literis tuis ad me scribis, cum id sit ejusmodi, quod in naturam tuam minime cadere posse videatur. Itaque statim te de otio cogitasse, cum tu ad me primum scripsisti, facile mihi persuasi, &

B

eodem

codem tempore ab ea cogitatione non tuo consilio, sed Dei voluntate, ad hoc genus vitæ multo molestius esse traductum vidi. Quod quo modo acciderit, gratissimum mihi fuit cognoscere ex tuis ad Marchionissam Piscariam literis, quarum exemplum ad me misisti; cuius quidem perelegantem epistolam, & Christiana famina dignam, quemadmodum voluisti, ad te remitto. Plura mihi in præsentia scribere non licuit, quod de tabellarii discessu serius sum certior factus. Hoc tamen addam, de quo te minime dubitare velim, me in amore erga te, atque observantia singulari semper constantissimum fore. Vale in Christo. Ventiis iij. Nonas Jan. M. D. XXXVI. M. R.

VIII.

Lazarus Bonamicus Reg. Polo Cardinali.

Utrum Tibi magis, an Religioni Christianæ gratuler, nescio. Utrique certe mirandum in modum gratulor; sed Tibi, quod in eum locum ascenderis, unde præclarum lumen virtutum tuarum ab omnibus clarius conspicitur, & quamplurimis præluce ad veræ religionis pietatem, & decus poterit, ipsi vero Religioni propterea, quia ex una dignitate homines video eligi coëptum esse, non ex copiis, ut antea videri fortasse poterat, atque diuitiis. Nam etsi in Contareno, singulari viro, idem prius factum erat: eo tamen minus Pontificis animus apparebat, quo plures varie interpretabantur Pontificis propositum. Nunc vero ipsius constantia omnia ad rem Christianam constituendam referendi, ea fundamenta jecit, ut sperent omnes istam dignitatem, in qua te virtus tua collocavit, multo apud omnes augustiorem, ac venerabiliorem fore. Quod utinam aliquot jam annis factum esset; istius enim Ordinis auctoritatem non eam, quæ esse coëperat, sed eam, quæ olim fuit,

fuit, hoc est amplissimam, haberemus; de qua multa scriberem, Teque cobortarer, ut non tam a Paulo III. quam ab ipso Deo, in Summorum Patrum Collegium cooptatum esse existimares; qui dies, ac noctes excubares, & Reip. Christianæ diligentior, quam tui ipsius, procurationem susciperes, nisi impetus animi tui diuinos penitus nosses. Si quidem es ausus, rei Christianæ causa, similia tuorum, quos ego ita miror, ut in Religione nostra nihil æque mirabile multis jam sæculis extitisse putem; a quorum crudelissima & nefanda cæde tu unus superfuisti, qui Religionem possis singulari doctrina, dicendi gravitate, & copia, vita ætæque, & facili defendere, & in priscam dignitatem vindicare. Quod ut Tibi maxime curæ sit facere, non es rogandus: nam indignaque ille tuus nos non latet. Ut vero id facias, etsi Tibi prudentia non deest, sed abundas potius; summa tamen mea erga Te observantia, ac pietas, hoc mihi facile concessit, ut Te etiam, atque etiam obsecrarem, nihil Tu quidem in ratione vitæ mutares (quid enim esse potest sanctius?) sed tamen eam & fideli custodia, & maiore diligentia contra iniquitatem temporum sepires, Teque nobis conservares; quo enim diuturnior vita tua fuerit, eo in dies magis, atque magis & utilem, & nomini Christiano saluti, atque ornamento speramus futuram. Priulo, & Rullo plurimam salutem adscribimus. Vtriusque lætitiæ incredibilem cernere videor, ideo utrique pariter & utrique summe gratulor. Vale. Patavii iij. Cal. Januarii M. D. XXXVI.

IX.

Reg. Polus Cardinalis Lazaro Bonamico.

UT debitores facere solent, mi Lazare, quibus non voluntas, sed facultas deest, unde ex præsentibus fructibus solvant, si in temporis intervallo aliquam spem

habeant, dies a creditoribus auferendo, fidem suam tuentur; idem mihi tecum nunc faciendum judico, qui cum gratulationem litterarum tuarum acceperis, statim quidem me debitorem respondendi tibi agnovi: sed tamen, ut, si solvere debeam, dies aliquot abs te auferam, sit necesse. Nec enim præsentis fructus ejusmodi sunt, ut ex his confidam, me, quod debeo, posse persolvere. Quod si verbis me tibi satisfacere potuisse existimarem, cum Epistolam tuam gravem, & plenam amoris, atque judicii, atque pietatis acceperis, nunquam quidem mihi verba defuissent, quibus facile tibi responderem. Quid enim magis promptum fuisset, quam ita dicere? eam mihi gratissimam fuisse, & cum amorem tuum in me vehementer amplecti, tum pietatem in Deum, & Ecclesiam ejus, quam tuæ literæ mirabiliter expressere, maxime exosculari. Quæ cum ex animi sententia dixissem, quod ad verba attinet, etsi nihil aliud adderem, non video quid desiderare posses. Verum, cum non verba te, sed res expectare, tota tua Epistola declares; ideo spatium a te mihi concedi postulo, dum a domino istius vineæ, unde omnia, quæ vel ad mea debita persolvenda, vel ad tuendam vitam præstentur, depromere soleo, hoc impetrem, ut mihi de suis fructibus tantum donet, quantum ad liberandam meam apud te fidem sufficiat. Hoc quidem ab eo petere non desino; cum autem totius bonitatis, & benignitatis sit fons, & exemplar, difficile in hac mea postulatione futurum nihil timeo: sed ad celeritatem tamen, si primo quoque tempore hoc debitum exigas, nihil quidem magis adjuvabit, quam ut ipse quoque apud eundem dominum advocatum te meæ egestati præbeas. Quod si feceris, non modo de meo debito tibi statim satisfactum iri auderem polliceri; sed quia benignitatem ejus sum expertus, magnum quoque præmium tui patrocinii te reportaturum. Quare non tam mea causa, quam tua, peto, ut causam meam suscipias: hoc vero maxime, quod debitoribus molestissimum esse solet,

solet, ut me sapius per litteras, quando coram non potes, de debito appelles, in hoc credas mihi, velim, ex tuis in me officiis nihil te mihi gratius facere posse. Vale.
Roma iv. Cal. Februarii M. D. XXXVII.

X.

Lampridius Reg. Polo Cardinali.

CAlandra, qui meo Principi a secretis est, vir & bonus, & eruditus, quod carmen ad te meum legerit, me tibi non vulgariter charum esse existimavit. Quare, cum istinc ei litteræ fuissent allatæ, ex quibus illud quoque perspexerat, Te Cardinalem summa Pontificis voluntate declaratum, continuo mihi optatissimum nuntium deferri voluit. Repente igitur, elatus sum letitia. Nec satis memini, an unquam alias maiorem ulla ex re, aut parem perceperim voluptatem, non modo quia hæc animi commotio conjunctioni debebatur nostræ, sed etiam quod venis- se tandem tempus intelligo, in quo mores, & vita in habendis honoribus spectantur. Paulo igitur primum gratular, quod te suo maximo beneficio dignum propter singularem virtutem tuam esse statuerit, deinde tibi, quod a Paulo acceperis, hoc est a Pontifice, non falso Maximo & Sanctissimo. Quod vero ad dignitatem pertinet, letor quidem & opto, ut eam tibi Deus fortunet, meum tamen semper iudicium fuit, quantacumque tibi accessio gradus & amplitudinis obtigisset, fore ut non tu ex honore splendorem, sed ex te honor consequeretur. Vale & meum Flaminium meis verbis saluta. Muntus tertio Cal. Jan. M. D. XXXVI.

Reg.

XL

*Reg. Polus Card.**Benedicto Monacho Ferrariensi.*

EX tuis literis, quas proxime accepi, in quibus de suscepto Cardinalatus sive honore, sive onere appellare malumus, mihi gratularis, video te magno mearum quoque litterarum desiderio affici, quæ certe tibi merito tuo debentur. Cum enim iterum nunc ad me scripseris ea, quæ me magno gaudio replerunt, ut quæ eum spiritum maxime sapient, cujus ego afflatu solo, quandocumque sentio, non recreor solum, sed totus lætus, & alacer fio, jure quidem tu meas litteras exigere potes. Sed si ob eam causam requiris, quam litteræ tuæ significant, ut argumentum habeas, me tui non prorsus esse oblitum: quid tu, Pater Benedicte, an hoc abs te timeri potest, in eo presertim amore, qui a Deo est benedictus, qui non in carne, & sanguine, non ex indigentia est ortus, sed ex plenitudine ejus, qui nunquam deficit, in quo omnia, quæcunque sunt, æterna sunt? An non talis est noster amor? An non tale principium habet? Habet quidem, cujus odore solo hic fruimur, tanquam odore agri pleni, cui benedixit Deus; fructus vero expectamus, ea copias, & ubertate, atque duratione, ut citius Cælum, & Terra interitura sint, quam hi deficiant, qui sane ex ea arborre pendent, cujus ne folium quidem unquam defluet, sed una cum fructibus, & foliis in æternitate permanebit. Non ergo timendum est, qui a tali radice ortus est amor, ne unquam intermori possit, nisi forte illud de me timendum tibi existimasti, ne a radice aliquando ipse avellar, sed hoc te minime tum timuisse, cum scriberes, tua gratulatio satis ostendit. Sic enim gratularis, quasi de novo aliquo vinculo, & eodem fortissimo, quo arctius, & firmitus cum radice conjungerer. Qua in re etsi illud valde assen-

tior,

tior, ob id inventum, & institutum hoc vinculum fuisse, ut ætior conjunctio æternæ arbori fieret; tamen cum eos recorder, quibus hoc idem vinculum non tam causa conjunctionis, quàm occasio sempiternæ separationis fuit, qui neque tibi ita ignoti sunt, ut eos nominare sit necesse, nec tam pauci, ut facile memoriam tuam effugere possint, timoris quidem plurimas causas, gratulationis vix unam video. Equidem ut apud te, qui mihi in Christo es conjunctissimus, nihil dissimulans dicam, sed omnem sensum animi mei, quem tum habui, aperiam, cum hoc munus Cardinalatus mihi, ut acciperem, proponeretur, & eodem tempore hortator adesset ille Reverendissimus, cui te tantopere commendari, in tuis litteris desideras, ut hanc, quasi novam Sponsam cum gaudio acciperem; nihil quidem longius ab animo meo abesse sensi, quam animi alacritatem, & gaudium, ut multo promptius respondurus fuerim, si meo animo satisfacere licuisset, quæ Thobias juvenis Azariæ Angelo hortanti, ut uxorem illam, cujus plures Viri interjerant, acciperet, in hanc sententiam respondit: Audio, quia tradita est septem viris, & mortui sunt; sed & hoc audivi, quia Dæmonium occidit illos. Timeo ergo, ne forte hæc mihi eveniant, & cum sim unicus parentibus meis, deponam senectutem illorum cum tristitia ad Inferos. Nosti Historiam illam, quam sic expressam in casu meo videre videbar, ut, cum mihi in peregrina regione tam periculosum conjugium offerretur ab eo, quem, quasi ducem itineris, mihi a Deo missum jure videor posse dicere, omnia fere paria in meo casu, & illius juvenis, de quo Scriptura loquitur, agnoscerem; maxime vero tum Azariam illum Angelum a Deo missum in Rîno Contareno agnovi, cum tergiversantem me, & timoris causam contententem, totidem pene verbis confirmaret, quibus Thobiam Angelus; cum mihi primum narraret, in quos Dæmonium prævaleret, deinde, quo pacto continens essem, ut orationi totus vacarem, qua

qua maxime omnes Dæmonii vires infringuntur, admone-
ret. Quid quæris, homo Dei? Azarias iste mihi persuasit,
ac maxime quidem, cum spem etiam injecisset, Dei be-
nignitate facile fieri posse, ut tanquam Thobias patrem
cœcum, sic ego Patriam hoc tempore non satis clare vi-
dentem clariori luci aliqua ex parte restituerem. Qua in
re si, ut in reliquis omnibus, eum & fidelem, & ducent
certissimum sum expertus, sic in hoc vatem verum Deus
facere dignetur. Tum quidem libentius gratulationes au-
diam, cum, quæ nunc in spe sunt, ad Dei honorem &
patriæ salutem, re ipsa fuerint impleta. Sed utcumque,
hac in re divinæ providentiæ statuere placuerit, vides,
nunc me magis, quam antea unquam, oratione tua, &
omnium egere. Quare te quæso, ut non solum in id,
quod perpetuo te facere scribis, ipse incumbas, ut sci-
licet pro me ores, sed etiam fratres tuos, qui iidem
fratres mei sunt, charitate Christi ad hoc idem pro me
adducas, quibus uniuerfis, & singulis me ex visceribus cha-
ritatis commendo. Vale. Romæ.

XII.

Stanislaus Hosius Polonus Reg. Polo Card.

A Ntea pudore deterrebar, quominus aliquid ad Te litera-
rum darem: ita enim judicabam, nihil, nisi per-
fectum ingenio, elaboratum industria, scribi ad Te oport-
tere, qui cum tam ampla fortuna tantam eruditionem
conjunxisti, quantam tui loci, atque Ordinis alius fortasse
nemo. Imbecillitatis itaque suæ, vel potius ruditatis, con-
scius animus, a scribendo refugiebat; nunc autem vicit pu-
dorem lætitia, cujus quanta vis esset, nunquam antea,
per æque atque nunc, intellexi. Quinquam enim natura
mibi nimiam quandam, planque subrusticum pudorem at-
tribuit, qui me plus æquo reddidit meticulosum, multos-
que

que per sæpe conatus meos retardat; simul atque tamen fuit mihi renunciatum, Te a Paulo III. Pont. vere Maximo Optinoque, in Cardinalium numerum esse cooptatum, tanta fuit gaudiorum vis, quibus incredibilem in modum exultabam, ut omni verecundia profligata, omnique metu prorsus absterfo, tenere me nulla ratione potuerim, quin diuturnum silentium istud meum rumperem, teque litteris meis appellarem, quodque eum, qui virtuti tuæ debebatur, fructum suū consecutus, Tibi gratularer. Etsi, quid potissimum Tibi gratuler nescio; An quod cum Sadoletis, & Contarenis cooptatus es, Rossenses quoque, & Erasmos, collegas habiturus, nisi crudelis mori hunc illis honorem invidisset. Est aliquid procul dubio ad tantum hunc dignitatis gradum pervenisse; sed videre tamen plerosque licet, hæc virtutis insignia absque virtute consecutos. Quare mea semper hæc fuit & est opinio, plurimum ad laudem, & gloriam interesse, non quem, sed a quo sis honorem affecutus. Quamobrem gratulor Tibi, Vir clarissime, honorem istum non ambitioni, verum virtuti tuæ, doctrinaeque, ultro delatum; gratulor iudicium de Te Pontificis, ut summi, ita summa prudentia, sapientiaque præditi; gratulor denique Collegarum dignitatem, ex quibus tamen non plus ad Te, quam ex Te ad illos, honoris & ornamenti redundare video. Deum precor, ut honorem hunc Tibi fortunet, quo Petri navicula, variis jam fluctibus agitata, sevis procellis, & tempestatibus diu, multumque jactata, Tuo, Collegarumque tuorum consilio, ita gubernetur, ut ad optatum quietis, & tranquillitatis portum tandem aliquando pervenire possit. Quod superest, opto Te dignitatem hanc rite, atque e Republica Christiana, complures annos feliciter gerere, atque ut qua semel cepisti, eadem semper deinceps voluntatis tuæ in me inclinatione propendere pergas, etiam, atque etiam vehementer peto. Cracoviæ vij. Idus Aprilis. Anno Domini M. D. XXXVII.

C

Regi-

XII.

*Reginaldus Polus S. R. E. Cardinalis
Stanislao Ofio Polono.*

Venio nunc longo intervallo ad tuas litteras, quas tu ante aliquot annos ad me dedisti, in quibus mecum humanissimis verbis, & cum pietatem magnam erga Deum, tum in me singularem observantiam declarantibus, de hac mea cooptatione in Collegium Cardinalium gratularis. Ad quas, quod hætenus non responderim, non tui quidem oblivio, aut quod non gratissimas tuas litteras habuerim, in causa fuerunt; sed quod quo tempore illæ mihi redditiæ fuerunt, difficillimis quibusdam negotiis eram implicitus, iisdem quæ me postea in eas provincias longe ab Urbe abduxerunt, ubi nulla ad te litteras dandi esset opportunitas. Nunc vero, ut Cives aliquot tuos hic adesse cognoveram, statim de te illos interrogari feci, qui ut ad me omnia, quæ volebam, retulerant, admonitus ab uno, qui ad me salutatum in discessu suo venerat, si quid ad te vellem, has litteras dedi, ex quibus velim tibi persuadeas, me, ut indoli tuæ ad omnem pietatem, virtutem, atque doctrinam florenti, cum Patavii adolescens litteris operam dares, favebam; sic nunc, postquam a tuis edoctus sum, præclaros fructus easdem virtutes edere, non potuisse non maxime gaudenti animo audire. Quare si quid sit, in quo ex hoc loco, in quo positus sum, tibi gratificari possum, de eo abs te admonitus, faciam, spero, ut reipsa experiare, gratulationis tuæ fructum te minime amisisse. Romæ xxx. Novemb. M. D. XL.

Gaf-

XIII.

Gaspar Card. Contarenus
Reginaldo Cardinali Polo.

Accepi a Ludovico Beccatello, familiari meo, qui ad nos rediit, te prima die itineris (ut mihi fere semper accidit) aliquid incommodi sensitisse, recte tamen valere. Sane fuisset aliquanto magis perturbatus, essetque magis sollicitus pro ea, qua te prosequor, observantia, nisi mihi dudum persuasissimum esset, te a Deo opt. max. dirigi, ejusque ope evasisse tuæ Gentis tumultus, ac demum summa ejus providentia servatum esse, ut commune Reip. Christianæ bonum, ac præsertim tuæ Nationis, tua opera instauraretur. Ibis tutus per medias insidias hostium, non tantum eorum, quos videmus, sed eorum præcipue, quos non videmus, qui charitatis, & unitatis inimici, multiplices tibi laqueos tendunt; sed fortior est, quem in te esse sentio. Hæc spes adeo animo meo insedit, ut mihi persuaserim, nil tibi officere posse. Verum, nolim, ut eo hanc fiduciam pertinere putes, ut non adhibeas propterea diligentiam, & operam, ut bonam valetudinem serues, & pericula evites, quantum cum prudentia tua, tum maxime consilio Episcopi Veromensis, assequi poteris, cui in rebus quæ spectant ad incolumitatem tuam in omnibus pareas, velim; tibi que compertissimum sit, hanc omnium maximam Diaboli fraudem, ad probos, & prudentes Viros decipiendos, ut eis scilicet persuadeat, ita Deo fidendum, ut nihil præterea prospiciendum ipsis sit, atque ut sibi fideant in hac Dei fiducia, quam conceperunt, ut nullius consilio parere debeant. Prior ad præsumptionem, & tentationem Dei pertinet, posterior etiam ad superbiam. Vitabis hos laqueos, quantum poteris, resque omnes, quæ ad te pertinent, committes tuto Veronensis Episcopi iudicio, qui tibi a spiritu Dei datus est comes. Hæc ideo significare

care tibi volui, quoniam de Ludovico familiari meo audivi, te fuisse aliquando contumaciorem in parendo ejus consilio de tuo victu, & esu piscium. Cave, nefasque putato quidpiam agere præter id, quod Episcopus in primis, & Priolus noster tibi dixerint facienda. Nos omnes valeamus, expectamusque avide tuas litteras. Vale in Domino, qui dirigat gressus tuos, & in te habitet. Ex Roma die xv. Februarii M. D. XXXVII.

XIV.

*Reginaldus Card. Polus
Gasp. Card. Contareno.*

VT neminem unquam abs te asperius litteris acceptum esse facile perspecta naturæ tuæ lenitas mihi persuadet, quam me, in his litteris, quas proxime ad me ex sermone Becadelli nostri scripsisti; sic erga neminem majorem anorem te declarasse, eadem quidem verborum asperitas, & vehemens objurgatio ostendit. Agnovi tamen patris vocem, & quidem vehementiorem, quo magis filii salutem indulget, cui cum me minus operam dare aliorum querelæ ad te detulissent, hæ te excitarunt, ut omni jure tuo, quod summum est, & non aliud quam patris in filium, in me reprehendendo uteris. Quod quidem non modo facile patior te fecisse, sed etiam gaudeo, te novo hoc modo, & tuæ naturæ inusitato, quanti me faceres, voluisse ostendere. Ego vero, etsi multa fortasse habeam, quibus jure contra tam iniquos accusatores defendere me apud te possem, tamen obediendo potius his, quibus me in omnibus, quæ ad salutem attinent, parere præcipis, quam meam causam defendendo, his, quæ mihi in literis tuis obiciuntur, respondere cupio. Cum autem in primis Veronensem proponis, cui vis, ut in omnibus obediam, hujus quidem voluntati, ut scis, ante

ante me subjeci, cui si maxime obediam, nihil novum faciam, neque ullum novum vinculum sentio, nisi fortasse quod cujus voluntati arctissime me adherere ante cognoscebam, istis verborum stimulis, quibus in literis uteris, quasi clavis quibusdam, me affixum sentiam, ut nulla jam ratione distrahi queam. Sed quid est, quod non contentus isto uno, cui in omnibus me obedire vis, Priolum etiam nostrum, alium dominum, adjungis? Atque hic quidem, cum legeretur illa tuæ Epistolæ pars, in qua me etiam ejus consilio subiicis, quali consors factus imperii, quod statim in me exercere volebat, mirabiliter superbiebat. Cui cum ego magis, & propter tuas literas, & propter collegam, quam pro voluntate parerem, cum insolentius erga me sua autoritate uteretur, cum occasionem ipse vindicandi me de eo quarerem, nec reperirem, tandem equus meus, quo ille utitur, quasi præfertiens voluntatem meam, & quod facere conveniret, nudius tertius cum e sella excussit, non sine periculo quidem, sed sine damno, tantum ut superbiam ejus retunderet, id quod maxime volebam, & nunc multo mitior erga me experior. Sed, extra jocum, cum horum voluntati me parere præcipis, nec prudentioribus, nec mei amantioribus te potuisse me tradere, & ipse optime judicasti, & ipse maxime experior. Sed nunc, quod ad valetudinem meam attinet, quæ tibi scribendi in hanc rationem occasionem dedit, sic se res habet. Etsi quidem negare non possum, me primis illis diebus, quibus iter sum ingressus, valde afflictum fuisse, quod prope necesse fuit, vel propter subitam illam mutationem a summo otio, & quiete ad laborem, & negotia, vel propter repentinam etiam una cum labore mutationem victus, & ejus generis, quod laborantibus non ita salubre est, deinde ventos, & apertum coelum, cui me ab aliquot mensibus non assuefeceram: quæ mihi primum distillationes e capite assiduas, quæ pectus etiam occupabant

bant, moverunt non sine febre, quam maxime nocte sentiebam; tamen sic nunc his omnibus sum liberatus, ut jam mihi robustus videar ad omnes labores itineris suscipiendos, cui me nunc maxime præparo. Sed neque propter superiores difficultates ullam diem intermisi, postquam Roma discessi, in quo non aliquantum viæ, & quantum per equos licebat, confecerim. Sed nunc, si quid addi potest, diligentiz adjungam, quanquam in tempore veniemus, ut spero, quo cupimus. Qui enim nos vocavit ad hoc negotium, tempus in manu habet. Sed ut humano more dicam, cum nihil de Conventu illo certo esset constitutum, quo tempore Michael noster ex Anglia discessit, ex quo fere omnia pendent, quæ ad negotium illud pertinent, cum etiam si indiceretur, asperitas hlenis quæ in illis locis diutius durat, eos vix convenire permittat antequam ego iusta itinera faciendo in illis locis sim futurus, ubi maxime tractare illa negotia licebit; de temporis angustia non ita laboro, & tamen, quasi laborarem, quantum per valetudinem licebit, & per jumenta, sine quibus ire non possumus, ita properabimus. Ego vero ea spe vivo, qua maxime te in tuis frui ostendis, omnia tandem ad honorem Christi, cui servimus, & divinam voluntatem Sanctissimi Domini Nostri, quam maxime in hac causa ostendit, cum mihi hoc negotium dedit, esse successura. De qua spe quid sentiam, alterius erit ad te Epistolæ argumentum. Hac enim in re propter quædam, quæ tu scripsisti, & alia, quæ Romæ acciderunt, valde animum meum tibi explicare cupio; sed hæc, quando primum aliquis dies cessandi a labore itineris dabitur. Nunc quæ volebam ut S. D. N. ex me sciret, ad Reverendum Protonotarium Ambrosium scripsi. Tu me Reverendissimis Patribus omnibus quam humillime commendabis, præcipue vero Reverendissimo Decano, cujus lauto hospitio Senis sumus usi, de quo in aliis litteris ad Reverendum Protonotarium scripsi,

psi, ut eodem officio meis verbis apud eundem fungere-
tur. Salutare etiam dignaberis Reverendissimum Capua-
num, cujus liberalitatem in me in imo cordis repositam
habeo. Eodem vero officio dignaberis fungi adversus Re-
verendissimos Sanctæ Crucis, Theatinum, & Carpenctō-
ratensem; neque Magistrum Sacri Palatii, & Lactantium
nostrum salutare prætermittes, quorum omnium oratio-
nes pro me impetrabis. Christus te prosperet. Datum,
Bononiæ ultimo Februarii.

De summa Reverendissimi Farnesii erga me huma-
nitate, quam in primo hospitio ostendit, & nunc hic per
litteras me commendando, ad Reverendum Protonota-
rium alias scribam.

XV.

Idem Eidem.

AN nutus tuus mihi imperare non potest? & quis, un-
quam mortalium fuit, cui tantum observantiæ &
venerationis præstiterim? Certe cum ab ipso Summo Pon-
tifice discessi, cui divina primum lex, & summa ejus in
me benignitas, me in omnibus rebus subiicit, nemo est
in terris, qui tantum in me juris habeat, & cui prom-
tius in omni re paream, quam tibi; neque hoc te igno-
rare puto. Quid ergo opus fuit, ut binis litteris de
eadem re mecum ageres? Sed veritus es, ut video ne prio-
res mihi reddidit fuissent; & si non fuissent, quid atti-
nebat in hac Epistola precibus mecum agere, qui sola
auctoritate, & verbo posses mihi quidvis imperare? Ve-
rum ex hoc facile intelligo, quam omnis amor sit solli-
citus; nam cum tibi nunciatum esset, me ob genus victus,
quod per hos dies mihi præscriptum est, minus valere,
non potuisti te continere, quin modo objurgans, ut in
prioribus litteris fecisti, modo omnibus precibus obte-
stans

stans, ut in his, quas nuper accepi, me ad curam valetudinis traduceres, & eo genere cibi uti persuaderes, quod valetudini tuendæ maxime esset accommodatum. Quia in re quam tibi, & Episcopo Veronensi, cui in me rebus omnibus parere vis, satisfacere cupiam, ex alteris meis litteris, quas Bononia ad te dedi, antequam has legas, cognosces. Ad quod Episcopus videt, & in meo victu experitur, atque (ut nihil dissimulem) negare non possum, me vestro consilio obtemperantem ita vires jam refecisse, quas ex priori victu, adjuncto assiduo labore equitandi, multum deficere sentiebam, ut aliquot jam annis melius ad ferendos labores corpus meum se habere ne recordari quidem possim. Itaque dum vestro consilio magis quam voluntati meæ, pareo, me non modo sanum factum esse, sed robustum etiam vere dicere possum. Verum causam vides, cur me ita difficilem præbuerim, & minus morigerum iis, qui maxime salutem meam consulebant: timebam scilicet, ne quod corpori meo prodesset, aliorum animis noceret, & offendiculum afferret, quod eo majus etiam esse necesse erat, quo major est personæ dignitas, quam nunc gerimus, quam apud Deum, & homines quam maxime integram, & quam minime hominum maledictis obnoxiam servare cupio. Sed si hoc sine maioris boni amissione fieri hoc tempore non potest, si etiam Dominus, & Magister noster hic aliquando scandala non effugit, ut etiam homo vorax, & potator appellaretur, qui ab iis vitiis, ut ab omnibus aliis fuit alienissimus; nos etiam per infamiam, & bonam famam, eum sequamur, præsertim causa publica, quæ mihi commendata est sic postulante, ut in omnibus rebus rationem salutis habeam. Sic tamen hoc moderate agemus, ut nisi res cogat, a recepto more non discedamus, ut quam minime fieri possit, aliorum animi offendantur. Sed hæc hæcenus; neque enim dubitare debes, quod tu hortaris, quod Sanctissimus Dominus Noster præcipit
(ut

(ut litteræ Protonotarii declarant) quin id prompte, & libenter faciam, valetudine præsertim idem flagitante, cujus hoc tempore, magis quam alterius unquam, ratio nobis habenda est. Nunc quod mihi omni victu est carius, quod majores etiam vires mihi præbet ad tractanda, & conficienda, quæ in mandatis habeo, quam ullus cibus corpori, quod denique plus momenti habet ipsa etiam salute mea in his, quæ conamur ad honorem Dei, perficiendis; hoc tibi quin ex animo etiam, atque etiam commendem, facere non possum. Id vero tale est, ut nisi scirem ad quem scriberem, ne proferrem quidem, ne ineptus viderer? Sed utcumque aliis videor, tibi videri non possum. Hoc autem illud est, quod unum discendens a Pontifice postulavi. Nihil enim aliud mea causa ab eo me petiisse memini, nisi ut me suis precibus Christo una cum causis, quas mihi imposuisset, commendaret. Hoc scio aliis ineptum visum iri. Quid enim minus vulgo usitatum? Quid magis ineptum, quam a Summo Pontifice discedentem, tanquam ab infimo quodam Monacho, qui nihil majus præstare possit, nihil petere, nisi ut in suis ad Deum precibus mei recordaretur? Sed hæc erit illorum sententia, qui orationis vim, & dignitatem ignorant; ipse certe Pontifex, ut ejus Sanctitatem dignum erat, plane meam postulationem accepit, idque se promptissime facturum promisit. Neque nunc aliud abs te peto, nisi ut hanc postulationem meam sæpe apud ejus Sanctitatem renoves, quod (ita me Deus juvet) sic impetrare cupio, ut in ceteris omnibus, quæ ad tuendam vitam, sunt necessaria, me ab eo deferi facilius patiar, quam si in hoc uno se mihi minus facilem præbeat. Incredibile enim est, & certe ejusmodi, ut verbis exprimere non possim, quantum sæpe alias mihi alacritatis, quantum spei addi senserim in meis, & deliberationibus, & actionibus, postquam eas bonorum precibus commendavi, ut eadem Deo commendarent ipsi. Incredibile, si narrarem,

D

quot

quot difficultates, quas animi molestias, quæ meam juventutem præter ceteros exercuerunt, hic una ratione superaverim. Quare nunc majoribus difficultatibus impendentibus, majoribus laboribus, & animi, & corporis, pluribus periculis instantibus, quo alio confugere promptius, & alacrius debeo, quam ad hanc quasi sacram anchoram? Quod si in inferioris ordinis hominum precibus tantum auxilii, & quietis in omnibus adversis rebus expertus sum, quid nunc sperare debeo, si ad aliorum preces adjungatur ejus oratio, quem proximum Christo ordinis conditio collocat, qui ejus vices in terris gerit, per cujus manus, & dispensationem habent quicunque pro populo orant, ut rite orent? Nihil certe tam durum, neque tam difficile esse potest, quod non, eo pro me orante, cum summa rei perficiendæ spe aggrediar. Nam si Moyses oratio tantum virium populo Hæbreorum asserre potuit contra fortissimos hostes, & numero superiores, ut, nisi eo orare intermittente, vinci nullis humanis viribus possent; si hic pro me oret, quem ordinis dignitas supra Moysen constituit, in cujus manu quæcumque salutaria humano generi esse possunt, dispensanda reliquit Filius Dei, qui ea ex Cœlo detulit, quantum spei, quantum roboris ejus oratio mihi contra omnes hostes allatura est? Sed neque hæc scribere ad te necesse fuit, satis fuisset significare; sed in his quæ vehementer cupimus, scis nihil facile posse nos una animi significatione esse contentos. Summa vero totius postulationis meæ est, ut, si quod Moyse accidit, & aliter fieri non potest, manus aliquando graves Pontifici videas, ut eas perpetuo ad Deum tollere non possit, ipse tanquam Aaron assistas, & tuis precibus sustentens. Hoc abs te sic precibus omnibus contendō, ut majore animi contentione nihil possim. Quod ad negotium attinet, quod mihi præcipue mandatum est; antequam in Galliam penetremus, nihil est, ut scis, quod possim scribere. Illic,

ut

ut spero, cito odorabimur, quid sperari, quid confici ad Dei honorem, & Ecclesiæ utilitatem, & ejus, qui me misit, possit. Omnino ita animo non deficiamus, utcumque difficilia, & periculosa, quæ nobis mandata sunt, videantur, ut in dies mihi spes crescat, quas nunc tenebras Dei honori multa videntur offundere, eas Christum in majus gloriæ suæ lumen conversurum esse; cui te nunc, & perpetuo commendo.

Tu meis verbis Reverendissimos Patres, ut tibi commodum erit, quamhumillime salutare dignaberis; nominatim vero hoc tempore Reverendissimum Hipporegiensem, & non solum ut humillimis verbis eum salutes, sed ut gratias ei quammaximas agas, Nepotis eius R. Vicelegati summa in me humanitas, & officia hoc abs te petere me cogunt, qui me hic unum diem tanta cum humanitate retinuit, ut in nulla re humanissimi Viri officia desiderare possem. Quod etsi sua sponte, & insita humanitate eum fecisse non dubito, tamen quin magna etiam ex parte Reverendissimi avunculi ejus humanitati acceptum referam facere non possum. Iterum in Christo vale. Placentiæ.

Atque hic quidem cum Epistolæ finem imponere cogitarem; nescio quo pacto, cum cæteris omnibus comitibus visendæ Urbis causa e domo egressis, ego solus in ædibus relinquerer, qui propter compedes has aureas, quas nosti, non ita commode possum exire, cum hic integrum diem maneremus, quod, postquam Roma discessimus, prius non accidit, ut unum diem uno in loco commoraremur; quo reliquum hoc tempus quasi tecum consumerem, tecum autem consumere, & quasi versari videbar, si iisdem rebus, quæ coram solebam, idest de iis, quæ nunc meæ curæ committuntur per litteras conferrem; itaque cum prius deposuissem calanum, iterum in manus sumpsi. Quid vero nunc primum dicam, an magnam, & difficilem nie provinciam suscepisse? At hoc

D 2

quis

quis non videt? Quis nescit? Quæ etiam quibusdam ita difficilis videtur etiam amicis nostris prudentissimis Viris, ut se maxime meam audaciam (sic enim appellant, cum, quod sentiunt, temeritatem dicere nolint) se maxime mirari aperte dicerent. Alii vero nimiam meam simplicitatem damnant, qui in negotia, omnium difficillima, nec minus periculosa induci, & trahi permiserim. Ad hæc ergo quid ego? Quid his respondeo? Illis quidem nihil, sed ipse mecum multa, &, ut mecum, sic tecum loqui jam volo, & hoc tibi primum, me, non minus quam illos, difficultatem videre, sed non propterea deterreri, imo hanc . . . *Reliqua desunt.*

Idem Eidem.

N Ili hoc tempore cum Sanctissimo Domino Nostro conficias, ut rei pecuniariæ angustiiis, in quibus jam verſor, cito subveniatur, nunquam certe effugere, potero, quin, quod ipse modestia quadam ductus feci, imprudentissime, ne dicam stultissime, aliis omnibus factum videatur. Sed id levius fortasse esset, nisi hæc eadem prudentia, & honori ejus, cui maxime consultum a me semper oportet, detraheret, & causâ, pro qua tot laboribus, & periculis meinet obicio, conficiendæ omnem spem auferret. Hoc scribo propter summam eam, quingentorum aureorum, quæ mihi ad sumptus itineris in singulos menses a Sanctissimo Domino Nostro est decreta, de qua, etsi ab iis admonebar, qui ante me Legationibus sunt functi, quibus eadem summa decreta est, nimis exiguum esse, neque illa sustineri ullo modo posse tot sumptus, quot comitatus ille, quem mecum ducere statueram, poscebat, & quo minorem, salvo honore, ejus, pro quo Legatione fungor, non possem, nisi aliunde vel ex redditibus, vel alia ratione suppeditaretur, quod deesset, idque se expertos semper in suis Legationibus

nibus fuisse, cum privatis pecuniis, quod ex publice attributa pecunia decrat, supplere cogentur; tamen ego, cum hæc audirem, & crederem, illud autem scirem, nec ex meis fortunis aliquid relictum mihi esse, quod possem addere, nec me alienam opem, præter ejus, qui me misit, expectare, tamen, nescio quomodo, nunquam in animum inducere potui, ut vel verbum hac de re cum Sanctissimo Domino Nostro facerem. Hoc etsi feci usitata quadam mea verecundia, quæ me semper mutum, cum de poscendis nummis agitur, facit; tamen, ut vere dicam, multo magis hoc tempore silvi, fretus generositate illa animi Sanctissimi Domini Nostri, quam toties prædicari a te audiui, & ego maxime sum expertus, sic, ut de summa non valde laborarem, quæ etsi minor fuit, quam tanti sumptus peterent, ab ejus tamen benignitate quovis tempore facile impetrari posse, quod deesset, nunquam dubitavi. Atque hæc quidem sola spes me nunc consolatur, præsertim cum experientia ipsa optima magistra docuerit, majores esse sumptus, quam ut illa pecunia menstrua commode sustentari possint. Id quod tardius fere sum expertus, cum ante angustia rei pecuniariæ me oppresserit, quam de pecunia cogitarem. Quæ res valde me moveret, nisi scirem ad quem scriberem, id est ad amicissimum, & studiosissimum rerum mearum, ac diligentissimum in negotiis omnium amicorum suorum, & quo cum hac de re sit agendum, id est cum patrono omnium generosissimo, & benignissimo. Quare satis fuerit hæc significare vel ejus Sanctitati, vel tibi. Tamen, ut clarius omnia intelligatis de rationibus nunc meis, & quo pacto acciderit, ut tam cito de pecunia laborare cœperim, Priolo nostro negotium dedi, ut ad te de his distinctius scriberet. Ego certe, si montes aureos haberem, unde depromere possem, nunquam plane plus, quam ad sumptus necessarios opus esset, quicquam auferrem, & si minus peterem possem, ne hoc quidem peterem, ac neque hoc ipsum petere

petere auderem, nisi tanta me spes teneret hujus negotiis, quod mihi Ejus Sanctitas commisit, cum fore exitum, ut si multo majores sumptus facti fuissent, facile tali animo, qualem scio Ejus Sanctitatem habere, satisfieri posset. Hoc vero scio, quod melius etiam novit Ejus Sanctitas, in nulla rem magis pie, aut honorifice ullam pecuniam infumi posse; speroque Deum Opt. Max. reliqua sic gubernaturum, utcumque difficilia appareant, ut etiam insumptas esse, quantæcumque sint, pecunias, maxime Ejus Sanctitas gaudeat, & una cum eo uniuersa Ecclesia, Christo suam causam adjuvante, cujus te tutelæ perpetuo commendo, & Sanctissimi Domini Nostri pedes osculor. Lugduni xxiv. Martii M. D. XXXVII.

XVI.

Gasp. Cardin. Contarenus.
Regin. Card. Polo.

Cum primum mihi redditæ fuissent litteræ tuæ, datæ Lugduni die xxiv. Martii, simulque legissem, quæ mihi Priolus noster scripserat de angustia rei pecuniariæ, quæ laborabatis, dedi operam, ut possim Pontificem alloqui, cui exposui (præfatione usus, quæ mihi facere ad rem videbatur) & angustiam, in qua eras constitutus, & quid deceret Legati dignitatem, præsertim in tam magnis negotiis versaturum; itemque ei legi litteras tuas. Accepit senex optimus amanter omnia, doluitque, te esse in hac angustia pecuniaria, quamvis a Reverendissimo Cardinali Leodiensi speraret nil tibi defuturum. Verum provisurum Pontifex recepit, ut etiam per alios trapezitas pecunia in eis regionibus tibi redderetur, quæ indiges: verum molle se quingentorum aureorum summam, quæ stipendii, seu impensarum nomine, Legatis ultramontanis dari consuevit, augere, ne res traberetur in exemplum.

ab

ab aliis; sed subventionis nomine, præter constitutam summam, veluti extra ordinem, ut tibi hæc pecunia daretur. Visusque mihi est propensissimo erga te animo, alacrique id polliceri, ac per Reverendum Protonotarium Ambrosium negotium confectum iri. Omnia exposui Bino, familiari tuo, qui quancquam diligentia usus est maxima, tamen, tum ob absentiam Pontificis, tum etiam quia res pecuniaria non facile explicatur, his præsertim temporibus, quibus Pontifici maximæ fucundæ sunt impense, non prius potuit negotium hoc expedire, quam hodie. Rem totam ex ejus litteris optime intelliges.

Summopere cupio certior fieri, quo loco constituta sit res Anglicana, quæ sit spes sanitatis. Scis quantopere doleam ratione communis, & publicæ utilitatis Ecclesiæ, nunc cum inspiciam, præter Lutheranorum Schisma, Regnum illud Angliæ, membrum præcipuum hujus corporis, divulsam esse, ingemisco, & doleo quantum scis, immo fortasse quantum nescis, doleo, insuper, quantum Tibi non persuaseris Regis illius, qui oriebatur, ut lucifer, vicem, & casum. Qui fieri potest, per Deum immortalem! ut animus ille tam mitis, tam mansuetus, ut ad benemerendum de hominum genere a natura factus esset: videretur, sit adeo immutatus? Deum Optimum quotidie fere rogo, ut ex ejus animo aboleat omne illud, quod ipse non suavit, sed inimicus ejus acerrimus inussit, tibi-que, qui Regem semper, plusquam vitam tuam, a-nasti, & coluisti, adsit in hoc negotio, ut per te universa Ecclesia Christi, Rex tuus, ac universa Anglia patria tua, Deo gratias agat, Dei laudes decantet, cum videbimus inventam esse Margaritam, quam amisseramus, & reductam ad Ovile ovem pulcherrimam, quæ decurrerat. Expectamus ergo avide litteras tuas. Tu da operam, ut bene valeat, & eventum rerum, qualiscumque fuerit, læto animo accipias, utpote, qui optime intelligas omnia sapientissime gubernari a summo rerum omnium Opifice, quavis nos lateat.

lateat sæpenumero gubernationis ratio, & modus. Nolo etiam id præterire, ut quantum potes, conservata dignitate, des operam, ne indigeas extraordinaria ope. Pontifex namque multis impensis onustus est. Nos omnes valeamus. Pontifex aggressus est Reformationis negotium; cœpit a se ipso, elegitque quatuor Cardinales, Simonetam, Ginnucium, Theatinum, & me, quibus injunxit, ut diligenter videamus, & corrigamus ea, quæ expediri consueverunt per Datarium. Nos non deerimus officio Christianorum præsulum. Omnes fere Reverendissimi Cardinales favent Reformationi; incipit immutari facies Consistorii, ea quæ proponuntur non ita facile expediri incipiunt, Canones proferuntur, perpenditur quod fieri debet, & quid non fieri; adeo ut magnam spem, non dicam conceperim (quia nunquam desperavi) sed foream, res nostras quotidie melius processuras. Summopere cupio te, ac Reverendissimum Carpensensem nobis adesse, ut pluribus operam dantibus Resp. Christiana facilius instauretur. Concilium dilatum est ad Kalend. Novembres, ob id, quod Dux Mantuæ petierat a Pontifice mille & quingentos pedites, centumque Equites, alendos Pontificis pecunia, ob civitatis Mantuæ præsidium. Quæ res visa est allatura fuisse calumniam nobis, utpote, qui nollemus Concilium liberum, si armati hoc præsidio eo venissemus. Locum nondum est constitutus, Pontifex consulit Principes Christianos, ac de eorum sententia locum constituet. De Turcis timor est aliquantum imminutus, nam classis longe minor futura est, quam ferebatur, quamvis ego nunquam putaverim excessuram CL. triremes, ut fortasse meministi. Verum a nobis non video etiam magnas vires comparari. Resp. Veneta habebit classem octuaginta, & si opus fuerit, etiam plurimum trirerium, bene armatam, & instructam. Hæc fere sunt, quæ de rebus nostris tibi scribenda fuerant. Vale in Domino nostri memor.

Hæc-

Haftenus jam quindecim dies, & amplius scripseram, expectans tabellarii discessum, cui possem litteras dare. Interim intellexi quæ scripsisti ex Parisiorum Lutetia, & quod profecturus eras Cameracum, difficultatemque quam habebas in hac Christiana tua provincia. Deo Optimo gratia sunt agenda, eique commendanda causa Ecclesie, & quidquid evenerit forti animo ferendum. Cetera scribes ad te copiose Binus tuus. Nos valemus, tutque desiderio magno tenemur. Bene vale iterum atque iterum in Domino, Priolo salutem dicito, ac Veronensi me plurimum commendato. Ex Roma die xij. Maii M. D. XXXVII.

XVII.

*Reg. Card. Polus
Rodulpho Pio Card. Carpenfi.*

AD cætera magna, & gravia incommoda, quæ me ut nosli, hoc tempore circumstant, hoc certe vel maximum judico, quod cum in tua prudentia, & pietate, & mea sponte multum, & magis etiam confirman- te Pontifice, qui de tuis virtutibus, tanquam qui eas maxime est expertus, libenter loquitur, maximam spem repositam haberem, communicatis tecum rebus omnibus, quæ meæ fidei a communi Patrono sunt commissæ, si non plane cum exitum haberent, quem vellemus, at certe non usquequaque nos spe nostra frustratum iri. Nunc hanc mihi spem sic præcidi video, ut nec conveniendi tui facultas detur, cum prius e Gallia exire coactus sim, quam te videre licuerit. Num aliquid mihi molestius hoc tempore accidere potuit? Huic certe molestiæ, etsi magna ex parte mederi visus est Veronensis, qui se ultro obtulit, ut ad te adiret, & tua consilia in omnibus exquireret, quæ ad me postea referret, quem tanquam alterum me habebis; multumque etiam ante ad leniendum desiderium meum.

E

con-

contulit Franciscus tuus, juvenis, ut mihi visus est, in omni sermone, quem cum illo satis longum habui, & prudens, & modestus, qui tuam mihi voluntatem, & consilia in omni re exposuit. Tamen ne hæc quidem ita mederi possunt, ut non maximo incommodo me affectum judicem, quod tuo colloquio privor. An hoc ideo fit, quod eorum quæ vetantur, majore desiderio afficimur, quam si omnino vetita non essent? An quod tuum desiderium, quod non minus vehemens fuisse, quam meum perspexi, cum iterum Franciscum nostrum hac de causa ad me misisses, ut a cœpto itinere paululum in loca Aulæ viciniora diverterem, quo te mihi occursurum humanissime polliceris, hoc meum desiderium magis accendit, & molestiam auxit, cum me viderem, non solum quod ita Regis nuntio promississem, sed aliis quoque de causis, quas nunc omitto, ne id facerem, prohiberi.

Itaque invitus quidem tuo desiderio, vel potius meo restiti, quominus eo venirem, ubi si non tecum consilia conferre, (nec enim res jam consilii ullius humani esse videtur, sed sic in Dei potestate posita, ut miraculi loco videatur, si ulli consilio sit locus) saltem tempora ipsa tecum deslere possem, quod nunc his litteris facere volui. Quid enim aliud possum? quid aliud accusare? cum Regem natura generosissimum, & religione Christianissimum, temporibus coactum id facere video, quod nunquam antea factum commemorari possit, ut Legatum Romanum Pontificis aditum ad se postulanti non admittat? Hoc scio Regem invitum facere. Declarant hoc idem cæteri honores, ejus voluntate, & jussu, multis in locis, mihi, dum per ejus ditionem iter facerem, habiti; declarat id quod Oratores ejus, antequam Roma discederem, non solum mihi, sed Pontifici ipsi constanter affirmarunt, cum de hac mea Legatione, & de via perveniendi ad Regem cum ipsis conferretur, gratissimum Regi meum adventum fore; cum tamen non deessent, qui tunc hoc idem quod nunc

nunc sum expertus, futurum prædicerent: clamantibus illis, me Regi injuriam facere, qui de ejus voluntate tali in re dubitarem, omni enim loco, & tempore, qualiscumque essem, quamdiu Legatus Romani Pontificis forem, semper gratum adventum meum Regi Christianissimo futurum. Et certe de ejus voluntate nihil ipse unquam dubitavi. Sed cum hac spe fretus ad fores pene ejus Aulae pervenissem, nec tamen intromissus sum, sed, antequam pulsare possem, exclusus fuerim, hoc quid aliud esse dicam, quam temporum iniquitatem? Nihil plane habeo quod accusem, nisi iniquitatem ejus amicitiae, cui Rex necesse judicavit hac in re gratificari, accusare debeat; quam tamen hac in re non accuso, nihil enim tale illa amicitia postulabat, sed hoc postulabatur, idque a Rege Christianissimo postulabatur, ut in Oratorem, & Legatum Vicarii Christi, Christi causa ad eum adeuntem, manus iniiceret, & vinctum in Regis inimici potestatem traderet. Hic, quaeso, mecum primum considera, qualis sit hæc postulatio; sed hoc ipse jampridem considerasti, quod omnes etiam qui audiunt, statim vident, sic impiam esse, ut commercia humana omnia tollat, quippe quæ jus gentium, simul & divinum violat. Quis enim non videt, qui Legatum ab amico Principe (ut nihil aliud dicam) ad se missum, arbitrio alterius, qui ei sit inimicus, dedat, hunc omne jus humanum, omnia inter homines commercia tollere, eundemque, fidem erga Deum, & homines simul evertere? Quare non hoc tantum ut consideres mecum peto, sed cum talis sit, qualis omnes vident, hæc postulatio, nempe omnium turpissima, ausum esse aliquem amicitiae specie a Rege Christianissimo id petere; hoc quaero quale tibi videatur esse? Meministi illud Ciceronis de Catone: O beatum, inquit, Catonem, a quo nemo unquam ausus est aliquid turpe petere. Sed si magnum excellentis virtutis Catonis testimonium hoc fuit, quod inter tot ejus amicos, & clientes, qui ejus opera

indigerent, nemo unquam ausus fuisset aliquid ab eo, quod honestum non esset postulare; qui rem omnium turpissimam ab aliquo petere non erubescat, an dubium esse cuiquam potest, quid de ejus virtute iste judicet? An magis quisquam contemnere, magis despicere aliquem potest, quam, si quæ omnes boni fugiunt, & horrent, hæc ab illo petat, ut faciat? Quid hic valet amicitiae nomen? Ubi quis, vel ipsa sola postulatione, ostendit se amicum, nullius virtutis hominem judicare, ubi ipsa sola postulatio omne amicitiae jus tollit, cujus prima lex est, ne quid ab amico nisi honestum petamus. Hæc certe cum mecum paululum considerassem, & ad Regem Christianissimum cogitationem converterem, a quo petitur, non solum ut hospitem suum (hospes enim ejus primum sum, qui bona ejus venia ad ipsum in ejus Regnum veni) sed etiam Legatum ejus, qui in terris Filii Dei, omnium Domini, vices gerit, inimico (ut ipse palam profitetur) Pontifici nominis, & Vicariæ potestatis Christi prodat; non posse, non maxime obstupescere tanta Regis Christianissimi patientia, qui vel eos, qui id petierunt, audire posset, vel tam turpi postulatione Majestatem suam contemni, non ægrius ferret. Quod enim ad me privatum attinet, me nihil sane offendit hæc postulatio, immo, ut verius dicam, maxime consolatur, qui hac occasione nunc primum intronitti in Cardinalatus plenam possessionem, nunc vestigia majorum nostrorum attingere, mihi videor, a quibus omnis honor, & dignitas in Ecclesiam defluxit, qui Dei causam agentes, vel honorem, & Ecclesiae perpetuo procurantes a nullis duriorem persecutionem sunt passi, quam ab iis, quorum saluti præter ceteros favebant. Nam quod ad causam quidem spectat, & summam totius Legationis meæ, ut tu optime nosci, non video, qua in re hæc differat ab illius Legatione, qui dicebat: Pro Christo Legatione fungimur, quæ eadem fuit omnium Apostolorum. Cum enim illa duo capita hæc nostra Legatio.

gatio contineat, ut primum de Pace cum Principibus agamus, deinde de Concilio: an aliquid his temporibus, quod magis ad Dei honorem, & ad Ecclesiæ pertineat utilitatem tractari potest? Tertium illud, quod de rebus Anglicis est adjunctum, an non eodem pertinet? Quid enim aliud mihi mandatum est, nisi ut Insulam fluctuantem in dogmatibus Fidei, & propterea tumultuantem, ac in omne genus seditionis. erumpentem, cum summo Ecclesiæ damno, propter nobilitatem illius membri, quod cæteris exemplum veræ, & stabilis Religionis solebat esse, quantum in me esset, qui ex illis essem, omni ratione curarem, ut in antiquam stabilitatem reduceretur; unde Regno quies, & salus, & Regi ipsi honor, & Ecclesiæ pax, ad Christi gloriam consequi posset? Hic certe finis meæ Legationis in his, quæ ad res Anglicas pertinent, fuit. Quem si nemo reprehendere potest, videamus, an viam, quam ingressus sum, ut ad hunc finem pervenirem, alienam a majorum instituto quisquam dicere possit. Cum igitur a capite in universum Insulæ corpus hic quasi morbus defluxisset, cui medendi duæ erant rationes, altera per chirurgiam (ut medicorum more, nunc loquar) altera per dietam; cumque priorem illam complures in tam inveterato morbo dicerent esse adhibendam, id quod sane multi in Insula se sentire sumptis armis ostenderant; an quod molliorem viam secutus sim, quod rationem per dietam curandi prætulerim, quod semper, ut mitior via iniretur, multis repugnantibus pugnaverim, ideo ne erravi? Certe cum ad Regem Christianissimum iter pararem, a cujus colloquio nunc excludor, ejus opera, cujus salutem maxime expetebam; hanc solam viam mihi proponebam, in qua ut ad id quod volebam pervenirem, maximam opportunitatem habere videbatur amicitia duorum illorum Regum; amicitia præterea Regis Christianissimi cum summo Pontifice, & Christi nomine summa ejusdem obedientia, a qua quia alter Rex jampridem

dem defecerat, omnia hinc mala in illa Insula erant orta. Ac maxime quidem idoneus videbatur ipse Rex Christianissimus, qui parem ordine Regem, eundemque amicitia sibi conjunctum, ad eandem, quam ipse sequebatur, obedientiam, ad eandem normam in omnibus iis, quæ ad religionis dogmata pertinent, sequendam hortari, & pertrahere, omnibus modis conaretur. Quantam vero occasionem id ei persuadendi dabat motus ille populorum nuper in Anglia ob has causas excitatus? qui quamvis protempore sedaretur, tamen ille nunquam nisi constitutis rebus religionis securus futurus esset, ut hoc ei consilium vel salutis, & incolumitatis suæ causâ maxime sequendum videretur. Hæc quidem summa erat omnium, quæ mihi cum Rege Christianissimo Angliæ causâ agenda erant. Multa autem omitto de ratione, & via, quam excogitaveram, ut etiam cum summo Regis Angliæ honore, & cum universæ Ecclesiæ gaudio hæc fierent, quæ si minus ille a me initio audire vellet propter alienatum a nostro ordine ejus animum, adducebam mecum illum, cujus summa officia amoris, & pietatis plena in ipsum Regem existerant, dum rerum Romanarum sub Pontifice Clemente gubernacula teneret, quem tota nostra Natio amicissimum semper, & officiosissimum in se est experta, cujus etiam officia sibi gratissima Regem prædicantem sæpe audiveram. Is est Veronensis Episcopus, non minus etiam ob similia officia erga se Regi Christianissimo gratus, in primis autem Deo carus, cui sic in munere Episcopali jam multos annos inservit, ut omnes eum tamquam exemplar quoddam singulare justî, & veri Episcopi suspiciant, quale vix multis sæculis Deus populis donare solet. Hunc igitur maxime idoneum judicaveram, qui duobus his Regibus ea persuaderet, quæ utriusque dignitatem maxime decerent, ad alterius vero salutem etiam in primis conducerent, eumque ab Episcopatu suo abstractum interposita summi Pontificis auctoritate, & jussu, hac de causâ
mecum

mecum adduxi. Habes nunc, qualis sim Regis Angliæ in his proditor. Et quoniam præclari illi ejus Consiliarii hoc ipsi persuaferunt, ut litteris ad Regem Christianissimum scriptis, me proditorem appellaret, & reum læsæ majestatis diceret; ego sane Regem Christianissimum judicem non recuso, immo exposco. Nec vero deerit, ut spero, occasio, qua non solum apud Regem Christianissimum, sed apud omnes Reges Christianos, denique in conspectu universæ Ecclesiæ, qualis sim proditor, declarare possim. Illi vero, qui, hoc Regi ut scriberet, persuaferunt, si non satis se proditores ejus Majestatis ostenderunt, cum ipsi, natura in religione propensissimum, institutorumque majorum suorum maxime observantem, modestum, benignum, sua sponte liberalem, & clementem, ita prorsus depravarunt, ut, qui nulli unquam Regum in mentem venissent, honores concupisceret, Ecclesiæ dogmata inutaret, Ecclesias spoliaret, Monasteria everteret, Ministros Ecclesiæ vexaret, eos denique crudelissime interficeret, quibus nunquam illa Insula meliores tulit, nec doctrina, omnique virtute præstantiores, qui iidem summa etiam in ipsum Regem fide erant, quod non solum dico propter Rossensem, & Morum, in quibus hæc omnia maxime elucebant, sed propter reliquos omnes, qui ob eandem causam sunt necati; si hæc, inquam, consilia auctores illorum nondum proditores Regis satis declarant, vel hæc certe litteræ, eorum suasu scriptæ, quales vix latro ad latronem scriberet, quales sint proditores, maxime ostendunt. Nec enim, si ad latronem venissem Legatus, nedum ad Regem, eundemque Christianissimum, ullum alium latronem inveniri potuisse arbitror tam oblitum juris naturæ, quod etiam hac in parte ipsi latrones observant, ut sibi licere existimaret ab illo petere, vt Legatum sibi dederet. Quare qui hoc Regi Angliæ persuaferunt, ut ab altero Rege peteret, eodemque Christianissimo, ut sibi Legatum traderet, qui ad ipsum in ejus

ejus fidem venisset; si lædere majestatem Regis est proditorem esse, eoque res esse potest, qua magis Majestas Regis lædatur (si hoc tamen lædere Majestatem est, ac non potius tollere, & delere) cum quis Regi auctor est, ut ea petat, quæ omni honestati, pudori, & humanitati repugnant, ut is quidem omni naturæ sensu animum hæc petentis, aut jam spoliare, aut spoliare velle se ostendat. Sed nec tam impietate postulationis suam illi proditionem indicant in ea persona, quam nunc gero, qua tutus omnes apud gentes, etiam a Christiana Religione abhorrentes, esse deberem, præsertim si tanquam Legatus admissus fuisset; quam certe remota ea, si hoc tantum spectetur quam personam a puero semper gesserim, si, qui amor erga Regis salutem meus fuerit ex totius vitæ meæ cursu, ex actionibus omnibus, atque studiis, & moribus consideretur, si, quam multa hoc tempore concurrerint, ut illi, & domi, & foris usui esse possem; si, quanta animi contentione egerim, ut Regi ad illius incolumitatem, honorem, & ad Regni quietem inservirem, cogitetur, quod maxime ex hac Legatione suscepta omnibus perspicuum esse potest; cum ii, qui me talem, ut proditoris loco haberet, Regi persuaserunt, perniciosissimos se proditores esse, non possunt non maxime declarare. Quod vereor ne serius Rex ipse tandem intelligat, cum in lucem majorem illorum, & meis consiliis prolatis, sero salutaria requirat.

Sed hæc hætenus. Quæ ad te scripsi verbosius fortasse quam par erat, tum ut refarcirem quæ videor perdidisse tecum colloquia, etsi in hoc quidem non videbar minus verbosus esse posse; tum etiam quod volebam tibi constare, post hunc minime expectatum casum quali animo fuerim, qui certe idem est, qui ante fuit, id est tranquillissimus, id quod Dei summo beneficio tribuo. Illud autem me maxime confirmat cogitantem, si Deus me ministro uti velit ad res Ecclesiæ in Patria mea ad ejus hono-

honorem componendas, nihil prorsus horum conatus efficere posse ad id impediendum, etiamsi universus Orbis cum illis conspiraret, & una omnes spiritales nequitie in coelestibus; sin aliter Divinæ providentiæ visum fuerit, nedum completæ sint iniquitates Amorrhæorum, nostrosque homines majoribus adhuc calamitatibus afficere Deus statuerit, & his, qui sanguinem innocentem quærunt, permittere, ut desiderium suorum expleant; modo id ad honorem ejus redundet, id quidem in meo sanguine fieri, non solum non ægre feram, sed ut quam citissime fiat, maxime ab ejus benignitate precabor, atque hoc summum beneficium Summo Pontifici semper debebo, quod mihi æternum portum jam diu spectanti, compendiosissimam viam eo perveniendi, ex hac Legatione mihi patefecerit. Datum &c.

XVIII.

*Regin. Card. Polus
Erardo Cardinali Leodiensi.*

HEri familiarem meum, nobilem Virum, & mihi a secretis, ad Illustrissimam, & Reverendissimam D. T. hinc miseram, qui ut minore periculo, atque impedimento iter Bruxellam usque faceret, ubi audieram te Serenissimæ Reginæ in consiliis adesse, ab Episcopo hujus civitatis impetraveram, ut unum ex suis ei comitem, & ducem itineris daret, qui ambo cum Valentianam venissent a Duce, qui ei oppido præest, meus familiaris prohibitus est, quominus coëptum iter prosegueretur, quod is diceret, se in mandatis a Regina habere, ut nemini transeundi potestatem faceret, de quo non prius ejus sententiam sciscitatus fuisset. Itaque ad me coactus est redire. Mihi autem valde novum visum est, qui

F litte-

litteras ad primum Regine Consiliarium afferret, ut ad ejus Aulam recta proficisceretur, hunc transitu prohibuit fuisse, præsertim ab eo, qui Regine voluntatem in omni re sibi sequendam profiteretur. Et tamen non possum existimare, illum non omnino ex officio fecisse, quem audio esse humanissimum, cujus rei ex humanitate hujus Episcopi, illius fratris, quam summam experior, conjecturam facio. Sed cur non possim non dicere valde novum hoc mihi videri, exponam Illustrissimæ D. T. cujus etiam opem in hac re maxime requiro. Satis autem exponere videor, si illud dicam: urgentibus maxime duobus Cæsaris Oratoribus, altero ex Anglia per litteras, altero Romæ, Summum Pontificem hoc mihi Legationis munus detulisse; si dicam, nihil, quod ad ipsam Legationem, nihil quod ad viam, & ad totum iter pertineret, non modo sine eorum consilio, & hortatu, sed pene non illis impulsoribus factum esse. In his enim omnibus Sanctissimus Dominus Noster ab illis se regi passus est, atque illustris quidem Comes Syphontis, Cæsaris Orator, & Ortis Doctor, is qui Catherinæ, Angliæ Regine, dum viveret, causam Romæ agebat, & nunc res Cæsaris procurat, ut per Galliam iter facerem, me maxime reclamante, sed tandem illorum sententia vincente, pene compulerunt. Illi iidem, cum ego socium consiliorum, & laborum, hominem prudentem, & expertum, atque in rebus ad Ecclesiæ Dei honorem procurandis acrem conquererem, ac tandem, maxime jubente Summo Pontifice, Episcopum Veronensem, qui quietem eant, qua multos jam annos in munere suo obeundo fruebatur, invitissimus relinquebat, mihi adjunxissem, de nulla re mihi magis sunt gratulati; cum & apud me, & apud Pontificem ipsum, Episcopi pietatem laudarent, qui summam pietatem in residendo in suo Episcopatu, ubi summa illorum, quibus præerat, utilitate, quietus degebat, majore pietate vinci passus est, dum quietis, & privati suorum com-
modi

modi studium relinqueret, & ad omnes labores, & pericula sese offerret, ut publicæ causæ Dei, & Ecclesiæ, quæ meæ fidei est commissæ, adesset. De itinere vero sic conclusum fuit, ut si iter facerem per Galliam, finis itineris, si minus in Angliam transiundi daretur occasio, in Flandria esset, ubi omnem facultatem perficiendi, quæ ad negotia publica pertinerent, expectare possem. Quoniam vero non unum tantum caput mea Legatio continebat, de rebus Anglicis componendis; sed illa etiam de Pace inter Cæsarem, & Regem Galliæ, & de Concilio generali, de quibus cum omnibus Principibus mihi agendum erat, quorum ditiones attingerem, sic etiam constitutum fuit, ut per Galliam transiens, sin minus res Anglicæ ita ferrent, ut commode Regem adire possem, Episcopum Veronensem ad eum mitterem, qui de Pace, & Concilio, cum eo ageret, ipse interim aliquo in loco confederem, ubi, quantum rerum Anglicarum ratio pateretur, Episcopum ipsum expectarem, qui cognito Regis animo in duabus illis causis statim ad me rediret.

Hæc, inquam, omnia tunc ex Oratorum Cæsaris sententia, & voluntate, Sanctissimo Domino Nostro iis plane assentiente, ita constituta sunt, nec quicquam adhuc aliter factum est. In itinere autem, postquam Galliam sum ingressus, cum mihi data esset spes, aditum mihi ad colloquium cum Rege de his, quæ ad Legationem meam pertinebant, paratum fore; ubi Lutetiam perveni, Rex, ne ab illo id peterem, misso ad me uno ex suis Purpuratis, meas preces antevertens, a me prior postulavit: hoc enim ab eo, sic Regis Angliæ Oratoribus urgentibus, flagitabatur, ut temporibus id suis, & necessitati dare cogeretur. In cæteris me honorificentissime tractavit, ut, cum ego peterem, ut saltem liceret, Veronensem cum eo de his, quæ ad Pacem, & Concilium pertinent, agere, aditum non negaverit. Itaque ad eum in Castra est profectus; & cum ex primo congressu Regis animum alienum a

Pontificiis consiliis, & hortationibus de induciis comperisset, amplius sibi morandum cum Rege non statuens, ad me statim revertit. His sic actis, quæ in Gallia nobis agenda erant, istuc jam, quo ab Oratoribus Cæsaris, assentiente ipso Pontifice, destinati sumus, pergere cupimus, ut reliqua, quæ ad Legationem pertinent, tutius, & commodius peragamus. Atque hic, Illustrissime, & Reverendissime Domine, si humanitatis in Gallia, quasi gutta aliqua degustata, flumina benignitatis, omnisque humanitatis in Cæsaris ditione nobis promitteremus, merito quidem id facere videremur; nil enim nobis cum Gallis, plus quam cum hospitibus in diversoriis publicis, per eorum provinciam iter facientibus, fuit; finis vero itineris, si Anglia proliberemur, Cæsaris provincia ab ipsis Cæsaris Oratoribus proposita fuerat. Nunc vero cum per Galliam transiens, ipse, cum universo comitatu, honorifice ubique, & summa cum humanitate acceptus fuerim, postquam Cæsaris ditionis fines attigi, ne uni quidem ex meis, & ei, qui litteras ad tantum Virum, tanta auctoritate præditum, quantam Illustrissimæ D. T. omnes tribuunt, asferret, transcendendi facultas data sit; hic me justam mirandi causam habere, non negabit, opinor, Illustrissima T. D. sed ita tamen miror, ut eo usque suspenso animo futurus sim, quoad hujus rei certam causam plane intelligam. Tantum enim abest, cum post Dei honorem, cuius rem in primis ago, & procuro, hæc mihi Legatio, maxime Cæsaris causa, delata sit, ut existinem, aditum mihi, & cætera, quæ omnibus eandem personam gerentibus, quam ipse gero, ubique concedi solent, in ipsius Cæsaris ditione deesse posse, ut, habita etiam temporum ratione, abunde ad futura omnia confidam, quæ ad perficienda ea, quæ a Sanctissimo Domino Nostro mihi sanctissime sunt mandata, adjumento esse possint.

Quare, ne absurde dubitare videar de ea re, quæ tantæ meæ opinionæ, & expectationi aliena est, ea omnia, quæ ad

ad hæc negotia pertinent, tibi explicanda in illud tempus differo, cum, ut spero, una erimus. Quod quo citius fiet, eo mihi erit gratius. Gratissimum vero, si quamprimum ad me ex tuis aliquem miseris, qui, & de tua voluntate in his, quæ scripsi, me certiore faciat, & simul eo ducat, ubi magis expedire tibi videbitur, quo convenire possimus. Hoc autem si futurum sit in Illustrissimæ D. T. provincia, mihi in primis gratum erit; sic enim Sanctissimus Dominus Noster opportunum fore judicabat, qui me in illis præcipue locis cupiebat, ubi tuo consilio uti possem, cui me tanquam filium commendavit, & in omni re, propter exploratam animi tui constantiam, & fidem in Deum, & in S. R. Ecclesiam, atque in omnibus rebus generositatem, obedire iussit. Ego hic, etsi valde munitus benevolentia Illustr. hujus Episcopi sum, tamen sine cura, & sollicitudine animi esse non possum, non tam propter milites, qui ad portas usque quotidie excurrunt, ut nusquam exire, nec quoquam mittere liceat, quam propter transitus licentiam, qui patet omnibus, inter quos cum Angli etiam aliquando veniant, Regis animo sic in me infesto, vereor ne tam speculatores, quam insidiatores quoque habeam, quorum alterum his paucis diebus, quibus hic fui, sum expertus. Summa vero harum litterarum est, ut, qui sim, a quo missus, quibus de causis, & quibus instigantibus, atque adeo compellentibus veniam, intelligas, atque ita me tuo consilio, & opera in omnibus rebus juves, ut pietas tua erga Deum, & Ecclesiam, atque ipsius Dei Vicarium, tum honoris Cæsaris studium, & Sacri nostri Collegii conjunctio postulant, atque ut Sanctissimi Domini Nostri fiducia de perspecta, & cognita animi tui generositate, quæ omnia meam spem confirmant, maxime respondeas, meque in omni re commendatum habeas. Datum Cameraci xxvij. Aprilis M. D. XXXVII.

PAU.

P A U L O PP. III.

Reg. Polus Cardinalis.

BEATISSIME PATER.

DE reliquis omnibus, quæ in itinere scire potui, vel ad causam a Sanctitate Tua mea fidei commissam, vel ad me ipsum aliquo modo pertinentibus, quod quidem dignum judicavi, de quo Sanctitas Tua certior fieret, diligenter, ut locus, & Tabellariorum expedita facultas, occasionem aliquam præbebant, ad Reverend. Ambrosium scripsi. Nunc vero cum ad itineris finem jam pervenisse videar (sic enim hanc Urbem, quanquam initio minime ad hoc destinatam, cum ultra progredi non liceat, appellare possum) R. Ambrosii litteras verbis Sanctitatis Tux scriptas accepi, in quibus tanquam difficultatem progrediendi Sanctitas Tua divinaret, rebus in Anglia nullam nec spem, nec occasionem, afferentibus, cur ultra nos movere deberemus, jubet, ut quod commodo meo, & causæ facere possim, reditum maturem, ut in Sacro Concilio Mantuæ celebrando Sanctitati Tux præsto adsum, quo, ut ex ratione dierum colligo, multo ante Sanctitatem Tuam puto perventuram, quam ei hæc litteræ reddi possint. Qua in re, etsi mihi deliberatissimum est, ut etiam in reliquis omnibus, quantum quidem in me est, id facere, quod maxime ad officium, & pietatem meam pertinet, id est, iussis Sanctitatis Tux primo quoque tempore parere, tamen cum via adhuc tuta nulla mihi pateat qua redire possim, nonnulla autem de reditu, & de tota causa cogitanti in mentem venerint, quæ non tam reditum celerem suadent, quam, si fieri possit, hic me ad aliquod tempus retinent, quoniam id ad causam permul-
tum

tum interest, quam scio maxime cordi esse Sanctitati Tuæ ea putavi primum S. T. explicanda esse, sic, ut in nulla ro ipse præscriberem, sed omnia integra judicio Tuo relinquerem, de quo certior factus, nullam quidem moram interponam, quin primo quoque tempore id exequar, quod Sanctitati Tuæ placere cognovero.

Primum autem ea afferam, quæ maxime cum his litteris consentiunt, quas R. Ambrosius ad me misit, id est quæ reditum celerem suadent, atque ante omnia illud ponam, quod fundamentum omnium actionum esse debet, sine quo nec nostra, nec aliena videntur agere posse, nempe incolumitatem aliquam vitæ proponi oportere, quæ nunc mihi, in his præsertim locis, sic deest, ut undique pericula circumstant. An vero hic timor inanis sit, sic Sanctitas Tua optime judicabit, si cogitet primum, quam personam mihi imposuerit, nempe eam, quæ inter Christianos maxime sacra esse debet, vel propter Ordinem, in quem sum cooptatus, vel propter Legationem, quæ me etiam inter hostes Religionis nostræ, jure Gentium, tutum reddere deberet, si ad quempiam illorum missus essem. Nunc vero cum ad eos sim missus, qui principem locum inter Christianos tenent, quorum alter, cum mihi benigne transitum dedisset Rex Christianissimus, jamque in itinere Lutetiam Parisiorum pervenissem, sperans paulo post me ad Aulam ejus venturum, quæ non multum aberat, ibi certior factus sum de ejus voluntate per nobilem Virum, quem data opera Rex ipse cum litteris, & mandatis ad me misit, quæ ejusmodi fuerunt, ut non modo spem omnem coram aliquid agendi cum eo de Legationis mandatis eriperent, sed neque diutius consistendi in sua ditione facultatem aliquam darent. Hoc enim a me in primis contendebat, ut ex Regno ejus quamprimum excederem, cum tamen significaret se quidem haud libenti animo hæc ad me mandata mittere, sed precibus ejus coactum, qui mihi, & universo Ordini nostro,

nostro, atque Legationis causâ esset inimicissimus, cujus ut magnam rationem haberet, tempora ipsa cogebant. Hæc Rex Christianissimus, quæ facile ostendunt, quam mihi timenda sit adversarii potentia, qui tantum in tali causâ contra Legatum Sanctitatis Tuæ potuit, & eo magis ostendunt, quo magis perspexi, quam invito animo ejusmodi postulatis Rex Christianissimus annuit, quod satis declaravit, cum eodem die, quo hunc nuncium ad me miserat, Lutetiæ me in Urbem excipi imperavit eo honore, qui Legatis haberi solet, ut hoc voluntatis ejus fuisse omnes intelligerent; quod vero colloquium esset averfatus, necessitatis. Quæ tamen necessitas, quo majorem vim habuit, eo majora pericula mihi ab eo denunciat, qui talem tali Principi necessitatem inferre potuit.

Quare, his auditis, Regis mandatis obtemperans, statim iter in Flandriam, Cæsaris provinciam, converto. Cum autem Cameracum pervenissem, civitatem Sanctitati Tuæ maxime deditam, hic quidem ab Illustri hujus Civitatis Episcopo sum exceptus, qui me adhuc multum suâ humanitate fovet. Sed cum ad Reginæ Aulam, cui provincie Flandriæ gubernatio a Cæsare fratre est credita, certum hominem ex meis, cum litteris ad Reverendissimum Leodiensem, quem ibi esse cognoveram, misissem, ut ei de meo huc adventu significarem, permissa illi non est transeundi potestas, sed statim ut Valentianam, quæ paucis millibus passuum hinc abest, pervenit, illic a Præfecto ejus oppidi est retentus, & postea ad me remissus. Cujus rei etsi aliam ille causam assererat, tempora belli excusans, quod audisset eum e Gallia venisse: his autem non solere fieri transeundi potestatem nisi explorata prius Reginæ voluntate; tamen cum Oratorem Regis Angliæ cognovissem paulo ante ad Reginæ Aulam pervenisse, quæ necessitas Regem Galliæ impulsisset, ut me tam cito e Regno suo dimitteret, eandem video Cæsaria-

farianos coegisse ne aditum mihi in eorum provinciam, permitterent, sed me cum meis omnibus tota provincia excluderent. De quo si prius dubitasset, quæ per id tempus, quo hic jam triginta fere dies verfor, tentavi, nimis me docerent, cum nunquam intermiserim per Nuntios alienos experiri (nam ut aliquem ex meis mitterem ad Reginam, nunquam potui impetrare) ut si me in his locis subsistere non permitterent, saltem transeundi mihi, & meis copiam facerent, ut tuto nos in Germaniam conferre possemus. Cum autem primum ab Illustr. hoc Episcopo impetrassem, ut per aliquem ex suis litteras, & mandata ad Reverendissimum Leodiensem mittere liceret, ille quidem, qui uno die iter ad Aulam confecit, ita post decem dies ad me rediit, ut nullas litteras referret, sed tantum mandata a Reverendissimo Leodiensi, quæ potius mihi undique pericula impendere, quam ullam ex his evadendi rationem ostendebant, neque enim in hac Urbe propter insidias, quæ variis modis tenduntur, me tutum esse posse; omnia sua illum mihi offerre, quibus, ut meis, uti possem, si modo in provinciam illius pervenissem, ubi & de loco tuto, & commodo se mihi prospecturum pollicebatur. Quod quidem primo in votis mihi maxime fuit; sed quoniam, qua ratione illuc, salva dignitate, penetrare possem, non videbam, cum ille, dissimulato vestitu ut venirem, suaderet, coactus sum iterum cum Episcopo agere de altero Nuntio mittendo, atque ille tunc Archidiaconi hujus Ecclesiæ, hominis probi, & industrii, ac Sedis Apostolicæ obedientiæ in primis dediti, operam mihi obtulit: quem cum misissem probe de omnibus rebus edoctum, tandem post undecim dies rediit cum his mandatis a Regina, & Reverendissimo Leodiensi; postquam de his consultatum fuisset, quæ ipse postulasset, Reginam statim missuram, qui duces itineris mihi Leodium usque futuri essent, ibique omnia mihi Reverendissimum Leodiensem, quæ vel ad

commoditatem commorandi desiderari possent, prolixè polliceri, atque hunc Nuntium in horas expecto.

Hæc autem nunc commemoro Sanctitati Tuæ, non solum ut sciat, quo loco ea sint, quæ meæ fidei sunt commissa, sed ut facilius ex hoc colligere possit, quam mihi minime tutum sit, & maxime timendum in iis locis diutius manere, ubi adversarius infestissimus Ordini nostro, & Sanctitati Tuæ, ac mihi præter cæteros, tantum apud Principes possit, ut ei contra ipsorum voluntatem, quæ a nullo Principe Christiano quisquam impetravit unquam, temporibus cedentes, concesserint. Sed neque hoc tam est timendum propter factum, quam propter exemplum, ne videlicet cum homines perspexerint, quæ isti Principes, contra ipsorum, & aliorum consuetudinem, contraque suam voluntatem fecerint, ne inimico nostri Ordinis displicerent, ne, inquam, hic eorum timor aliorum audaciam augeat, ut id tentent, & faciant, quod maxime ei placeret; non ut ego ex Gallia discedere cogar, vel a Flandria excludar, sed ut prorsus tollar e medio; huc nimirum pertinebant mandata Oratoris ejus, qui ad Regem Christianissimum est missus, ut scilicet me ad se Rex Christianissimus adire lineret, tum autem in manus Oratoris ejus in Angliam deportandum traderet. Qui autem, ut me in sua potestate haberet, a Rege Christianissimo non veritus est petere, ut omne jus humanum, & divinum violaret (tale enim petit, qui Legatum sibi contra jus gentium tradi postulat) quis non videt quam infestus sit ejus in me animus, & quam idem cædis meæ appetens? Hæc quidem postulatio ita quorundam veterum amicorum meorum animos terruit, quos Lutetiæ inveni, homines Gallos, cum hic nuntius ad eorum aures perlatus esset, ut me statim adirent, & maxime adhortarentur, ut per dispositos equos quam celerrime, & quam maxime, cum fieri posset, me e Gallia subducerem. Sed ego, etsi de Regis Christianissimi voluntate, quam mihi illi quoque prio-

priores confirmaverunt, & de omnibus Gallorum animis exploratum haberem, quam ab omni ejusmodi scelere non modo prodendi me abhorrerent, sed ne in minima quidem re offendendi, contra autem omnia facturos scirem, quantum tempora paterentur, ut nihil tale timere possem; tamen si in eo periculum non agnoscerem, ne hic timor tantorum Principum offendendi inimicum meum, aliorum audaciam armet, ut ei gratificentur, qui nihil magis quam meum sanguinem appetere videtur, præsertim in tam vicinis locis, nimis quidem audax, & temerarius videri possem, præsertim cum nullus fere dies, ex quo hic sum, præterierit, in quo non aliquis de periculis, quæ mihi hic manenti impenderent, admouerit.

Quæ cum ita sint, eadem prorsus, non solum ut quam longissime, sed ut quam citissime, & quam celerrime ex his locis me subripiam, non invitant modo, sed quasi impellunt, & eo quidem magis, quod causa ipsa, quæ sola me retinere posset, & quæ huc sola traxit, ne spem quidem ullam ostendere videtur, vel minimo periculo dignam, cur in his locis diutius maneam, populi tumultu, qui causam ipsam fovebat, ita sedato, ut multi supplicio sint affecti, duces autem omnes in Regis potestatem venerint. Ac de sedato quidem tumultu in itinere, cum Lugdunum pervenissem, audiveram; sed tunc dicebatur, ut aliqua ex parte populorum animis satisfaceret, Regem pollicitum esse se coacturum Concilium, in quo de rebus ad Religionem pertinentibus ageretur, quæ maxime eos, ut tumultuarentur, impulerant: præstitutum vero diem fuisse festum Divi Joannis Baptistæ id est viij. Kalend. Julii. Atque hujus quidem Concilii rumor, quod extremo Martio futurum, Romæ intellexeram, ut maxime, quantum per impedimenta licuit, in itinere properarem, effecerat: atque sic Lugdunum perveneram cum impedimentis, ut qui expeditus idem iter secisset, biduo duntaxat ante me Lugduno discederet. Sed postea cum illud prorogatum in

Julium mensem audissem, ea res tardiore me in reliquo itinere fecit; & nunc cum hunc rumorem evanescere videam, ita ut nemo quidem Concilium aliquod expectet, quam id quod in conventu malignantium Londini superioribus diebus est coactum ab iisdem, qui prius omnia illa decreta contra Ecclesiæ unitatem fecerant, qui eadem nunc multo violentius confirmarunt, & cum reliqua omnia, quæ spem aliquam in causa afferebant, oppressa sint, &, ut putantur, extincta, adjunctis his terroribus, quos dixi, hæc sane omnia reditum multo magis accelerandum monent. Unum videtur quod retardet, & ad aliquod tempus hic nos retinere possit, quod ad honorem Sanctitatis Tux spectat, ne videamur temere venisse, qui tam cito discedimus. Verum non modo non temere id factum, sed magno consilio, ut est factum, videbit, qui rem consideret in eo statu, quo, cum Roma discederem, erat, cum populus religionis causa tumultuaretur, ac duces impigros, & nobiles Viros haberet. Nihil enim videbatur esse, quod majores animos populo dare posset, quam si unus ex suis cum autoritate adventantem audirent, qui causam eorum juvaret; nihil quod magis terrorem illorum adversariis afferret, aut facilius ad æquiores condiciones eos pertraheret. Argumentum autem terroris illorum maximum illud fuit, quod, populi tumultu jam sedato, tamen summa diligentia, & in Gallia, & in Flandria per novos Oratores, ob hanc ipsam rem missos, apud Principes egerunt, ut propius accedendi potestas mihi ne fieret. Quare illud optime factum judicari debet; & nunc, rebus mutatis, non jam temeritati attribuendum est, si, dilapsa occasione illa, propter quam sum missus, revocer, sed potius, si diutius in his locis retinerer, ubi sine magno periculo esse non possem, præsertim cum unicus hoc tempore minister relictus videar, per quem cum Anglis agere in Ecclesiæ causa Sanctitas Tua possit. Utcumque autem res adhuc processit, cum eventus non in hominis, sed in Dei solius potesta-

testate sit, quæ homo videre potest, hæc optime Sanctitas Tua prospexit, cum me talem tali tempore ad tales misit, in quo nemo non Summi Pastoris officium libenter agnoscat.

Hæc sunt, Beatissime Pater, quæ mihi in mentem venerunt, quæ merito S. T. persuadere possint, ut me quamprimum ad se revocet. Nunc quæ rursus diuturniorem moram in his locis suadent, proponam, vel potius illud unum, quod unum valere debet, id est, causam ipsam, quæ, si tanti momenti est judicata, ut propter eam S. T. impensis, & cura se se oneraret, ipse omni periculo me obiicerem, dum huc venio; non minoris certe momenti eadem videri debet ad retinendum me tantisper, dum, quid proficere possimus, intelligi possit. Hoc enim plane constat, discessum meum tam celerem universæ causæ plurimum obfuturum, quod, & populis illis, quibus maxime consultum oportet, desperationem certam afferet, & adversariis, ut magis in populum, & Ecclesiæ ministros insultent, summam securitatem. Quod si quis acrius in ipsam causam intueatur, illudque consideret, quantopere intersit Ecclesiæ, illum ex ipsius sententia componi, is certe reperiet, si perpetuo ad omnes occasiones, quisquam in his regionibus excubaret, ut præsto esset, quoties aliqua occasio emergeret, ita optime consultum iri ipsi Ecclesiæ. Ac nisi illam Insulam, quæ olim pulcherrimum Ecclesiæ membrum fuit, penitus amittere velimus, sic propemodum necesse esse facere. Si enim ei non in tempore subveniatur, sed ita dimittatur, ut filiis eorum, qui nunc vivunt, ejusmodi opiniones prodantur, jam sero quidem, & frustra laborabunt, qui tum Ecclesiæ præerunt, ut cum reliquo Ecclesiæ corpore illam jungant, & ad legitimi Capitis obedientiam retrahant. Quo magis igitur conatus istorum eo pertinent, ut posteris pestiferæ opiniones ad Ecclesiæ perniciem prodantur, eo magis, qui Ecclesiæ præsunt, huic rei obviam ire debent. Nihil vero ad impedi-

pediendum opportunius hoc tempore videtur, antequam veteris Religionis memoria obliteretur, quam si quis ex suis, cujus existimatio nunquam apud eos sit laxa, rectaque semper, & constans de Religione opinio extiterit, quasi in conspectu illorum maneat, cujus vel exemplo, vel autoritate, & suasionem, ut se occasio tulerit, moveantur; qui non tam verbo, quam re, paratus sit, omnia prorsus extrema corpore subire, quam perniciosius istis opinionibus, quæ animas perdunt, assentiri. Sed hoc nunc frustra commemoro, si huic nec locus ullus hoc tempore tutus ostendatur, ubi consistere possit, & omnes occasiones talem animum declarandi sublata sint. Quamvis si in Leodiensis provinciam tuto penetrare possimus, cujus rei nonnulla spes ostenditur, satis quidem, ut spero, de loco prospectum erit. Nec enim illi defunt urbes, aut castella, quæ, & tuta erunt, & ad omnia, quæ cogitamus, opportuna; occasiones tantum defunt, quæ quidem in manu Dei sunt, qui sæpe præter spem novas offert, quomodo etiam oblata, cum illas apprehendere cogitamus, elabuntur. Eas vero in hac causa non defuturas, eo magis sperandum est, quod videmus, maxime illam, occasionem, quæ ex tumultu populi extiterat, sic oppressam esse, ut primum largitione, & blanditiis, tanquam escis, duces capti sint, deinde in eos sit animadversum, quos benigna promissa traxerant. Quod si iis actibus animi hominum placari possent, non multum quidem sperandum esset, fore, ut per eosdem novæ occasiones excitarentur. Sed cum omnium animi magis hac ratione exacerbari soleant, ac doceri, ne cuiusquam verbis, ac promissis fidant, quibus adducti sua præsidia relinquant, non amissæ quidem occasiones, quæ ex populo nasci possint, sed in aliud tempus reservatæ merito videri possint, ut majori vi erumpant, quæ nunc ad tempus metu comprimuntur; præsertim cum in illorum animis tumultuandi causæ resideant, nec vires sint ulla ex parte diminutæ,
nisi

nisi quantum ducibus sunt privati. Quod si ducis spes aliqua ostendatur, cui de loco tuto, & propinquo provideatur, populorum animis sic exulceratis occasiones quidem diu deesse non possunt; quæ si vel in longum tempus essent expectandæ, causa quidem talis est, ut nullum tempus nimis longum videri debeat, ubi vel minima spes ostendatur aliquid profici posse.

Hic vero scio me Regis, & mihi inimicissimi, & potentissimi (utrumque enim declarant Legationes ejus ad Principes contra me missæ) iram in me, & potentiam, laceessere, quemadmodum jam lacecivi, eumque, si ob hanc causam, quam dixi, in his locis me manere intelligat, multo magis tentaturum, atque omnes vias persequuturum, ut me de medio tollat, qui nunc quoque per Oratores suos id se ea ratione facturum minatur, qua Philippus omnia castella, quamvis munita, expugnari posse dicebat, quocumque onustus auro asinus mitti posset. Hic vero multos asinos se contra me oneraturum ostendit; centum enim aureorum Anglicorum millia se profusurum jactant, ut me in sua potestate vel vivum, vel mortuum habeat. Quis ergo me tutum ab hujus infesta potentia præstabit? Idem, Beatissime Pater, qui animam securam facit, & omni terrore, qui per hominem inferri possit, liberat, cui me id munus obire, quod mihi ea persona, quam gero, imponit, reliqua istius providentiæ relinquere jubet, cui nemo unquam frustra est confisus, sub quo omnes, qui ei fidunt, ab omni incommodo, quod vel ab homine, vel ab ulla re proficisci possit, semper tuti sunt. Munus vero meum est, qui Cardinalis sum, & in Sacrum illud Collegium cooptatus, nullum ut periculum pro Capitis Ecclesiæ honore, & ipsius Ecclesiæ utilitate recusem, sed ultro etiam, & libenter, si ita opus sit, omnia pericula oppetam, nulla habita salutis meæ, & vitæ, ratione. Hoc enim patrimonium est, quod nobis a magnis illis Ecclesiæ Cardinalibus Apostolis, quorum successores esse gaudemus, est reli-

relictum, qui universam mundi potentiam contra se, dum Christi, & Ecclesiæ, honori, & commodo servirent, provocare non dubitarunt. Hæc quidem in animo meo Christus, antequam in sacrum hunc Ordinem cooptarer, imprefferat, &, postquam sum cooptatus, eadem suggestit, &, antequam Roma egrederer, omnia hæc pericula ante oculos posuit, in quibus si nunc exercere me illi placeat, quid est quod timeam? quid est quod non potius gaudeam? qui cum causam communem cum magnis illis viris habere me sciam, quin Ordinem eundem, & eundem etiam protectorem habiturus sim, dubitare non possum; idque eo quidem minus, quod ab eodem protectore socium laborum, & curarum mihi ejusmodi datum esse video, ut, si mihi timor aliquis magna illa exempla ex animo exturbaret, vel vivum exemplum ante oculos haberem, quod me merito moveret. Quale enim est Reverendi Veronensis exemplum, quem, Christo inspirante, Sanctitas Tua socium itineris, & laborum mihi dedit, qui tam facile se ab otio, & securitate sua abstrahi passus est, præsertim cum tam justam causam manendi apud Sponsam suam haberet, pro qua multos labores exhausserat, quæ illius absentia nonnulla ex parte posset deformari! Sed hoc minus fortasse admirandum est in eo, qui tot documenta pietatis suæ in universali Ecclesia dedit, si privatam Ecclesiam ad tempus reliquit, ut publicæ causæ adesset: valde illud est admirandum, cum uterque nostrum jam tentaverimus, quid communis matris Ecclesiæ causa prodesse possimus, & ab omni fructu, quem sperabamus, ubique simus exclusi, cum pericula undique circumstant; nihil tamen hominem fortissimum hæc terrere possunt, ac ne movere quidem, ut facultatem a S. T. oblatam accelerandi reditus statim amplectatur, quæ si oblata non esset, ut nunc sunt tempora, homini prudenti omnino esset querenda. Et tamen, nihil horum video, imo contra ejus sententiam eo pertinere, ut cœptis insistamus, atque ut in his locis in mediis peri-

periculis, tanquam speculatores, intenti ad omnes occasiones rei bene gerendæ ad aliquod tempus expectemus. Unde hic animus nisi a Christo, in cujus tutela, ut cætera omnia, sic præcipue est Ecclesia, pro cujus salute est mortuus. Quod si fieri non potest, ut ille talem animam in Ecclesiæ utilitatem non convertat, sic enim uti solet suis donis, quæ Ecclesiæ filiis impartitur, ecquid nos magis hortari, ac confirmare potest, ut hic maneamus, quam ut Ecclesiæ, aut vivi, aut mortui prosumus, majus enim donum nemo a Christo, in cujus manu sunt omnia, aut optare, aut petere potest? Quanquam ne diffidendum quidem est, vivos nos prodesse posse. Utcumque nunc bene gerendæ rei occasiones latent, utcumque difficile id apparet, vel potius ejusmodi, ut fieri nequeat, hoc enim videmus, nihil fere præclarum geri in rebus humanis, quod non multas difficultates initio habeat, & nunquam quidem periculis magnis carere, quæ magna tandem evadunt; divina vero sapius per ea, quæ fieri nequeunt, ad optatum finem perducunt. Sed de eventu rerum, neque divinare, neque præscribere aliquid, sed in omnibus me iudicio, & mandato S. T. subiicere, in his litteris meum consilium fuit, atque ut Sanctitas Tua paratius haberet quid judicare posset, visum est mihi, qui rebus intersum, quæ in utramque partem in mentem venirent, ex quibus iudicium certius fieri posset, proponere. Neque aliud nunc expecto, nisi quid S. T. jubeat; quod simul atque cognovero, ut primo quoque tempore id exequar, semper, quantum in me quidem erit, ero paratus. Ut autem Sanctitas Tua jubeat, quod maxime in Ecclesiæ utilitatem atque ejus honorem cedat, qui Sanctitati Tux vicariam suam potentiam in Ecclesia dedit, semper optabo, & precabor.

Dat. Cameraci xvij. Maii M. D. XXXVII.

H

Gaspar

XX.

Gaspar Card. Contarenus
Regin. Cardin. Polo.

Quoniam nullas habeo litteras tuas, quibus me respondere oporteat, nam jampridem respondi postremis litteris datis Lugduni: verum ne, si forte casu quopiam tibi non fuisset mea Epistola reddita, multa ignores, quæ cupio te intelligere, ejus exemplum his adjunctum mitto. Intellexi ex litteris Prioli, quo in statu res vestrae essent. Doleo plurimum, Regem tuum, cujus bonum novi quantopere cupias, quotidie longius recedere a Christi Ecclesiae unitate, sibi quæ dum putat optime consulere, & rebus, dignitatique suæ, magis in præceptis ferri. Dolendum sane nobis est, rogandusque Deus Optimus, in cujus manu sunt corda hominum, ac præcipue Principum, ut illius Principis misereatur, ac dispellat eas tenebras, quibus adversarii nostri insidiis cor ejus obumbratum est. Intellexi, quibus rationibus adducti decreveritis diutius in eis regionibus morari. Verum illud reor animadvertendum esse e contra, si diutius in angulo quopiam delitueritis (ut vereor) parum consulatis Sedi Apostolicæ, & magis vos ipsi periculis obiciatis; iccirco censeo, moderationem quandam a vobis debere adhiberi, ne vel cum ignominia properetis, vel cum indignitate diutius delitescatis. Episcopus Veronensis admonuit litteris suis Reverendum Protonotarium Ambrosium, Priolum ad me scripsisse de contrahendis impensis vestris: percunctatus est a me ille, ostensis litteris Episcopi Veronensis, quidnam Priolus mihi scripsisset super ea re; ego nisi voluissem mendax haberi, non potui non illi explicare, quidnam mihi scripsisset Priolus. Itaque non potui servare ea, quæ mihi servanda esse admonuerat Priolus. Nos omnes bene valemus, teque nobiscum esse maxime cupimus. A Turcis paratur ingens classis

classi, Principes Christiani mutuo se conficiunt, ut vides, quid nobis vel sperandum, vel timendum potius sit, intelligis per te probe. Rogandus Deus Optimus, ac mente, quantum possumus, recedendum est hinc, si volumus frui pace. Vale in Domino, & Deum orato pro Sanctissimo Pontifice, & rebus omnibus nostris; Episcopoque Veronensi, cæterisque amicis nostris, tuis comitibus salutem dicito. Romæ die xxij. Maii M. D. XXXVII.

XXI.

P A U L O PP. III.

Reg. Cardinalis Polus.

BEATISSIME PATER.

Magna jactati tempestate, in eam tandem Urbem, pervenimus, quam Sanctitas Tua portum nobis tutum, & certissimum in quavis necessitate perfugium, modo illuc penetrare possemus, futurum prædixerat. Pervenimus, inquam, Leodium, atque ita pervenimus, ut cum nihil magis in votis haberemus, nihil magis contenderemus, cum nihil denique, in quo opera nostra, valere posset, a nobis intentatum relinqueretur, ut eo accederemus, unde bidui iter aberamus, vix post quadraginta dies id assequi potuerimus; tantum conatus adversariorum, quasi validi venti resistentes, potuerunt, qui nos suo impetu, & terrore ex tota provincia eicere, & Romam, unde venimus, repellere contenderunt. Atque hoc illi quidem, si nos perdere non possent, quod ante omnia spectabant, ut variis modis tentarunt, quasi secundo loco sese perfecturos existimabant. Sed nos divina bonitas per Reverendissimum Leodiensem ab eorum insidiis liberavit, tandemque eo loco, quo maxime cupiebamus,

bamus, constituit, ubi nihil mihi prius faciendum iudicavi, quam, ut illius præstanti bonitati, cujus beneficio, difficillimo tempore, id assequutus sum, testimonium apud Sanctitatem Tuam darem. Etsi non ignoro, nihil novum me Sanctitati Tuae de Reverendissimo Leodienti dicturum, de cujus animi præstantia, antequam Roma discederem, cum casus ii commemorarentur, qui facile accidere possent, in quibus præsidio magni alicujus Viri mihi opus futurum esset, ea Sanctitatem Tuam sibi pollicita fuisse memini, ut a nemine majora expectari possent, proposuisseque illum mihi, ad quem omnibus in rebus confugerem, in quibus vel magnorum Principum auctoritate, vel præsidio opus esset; illius enim obedientiam erga Sanctam istam Sedem, & auctoritatem in his locis, atque animum maxime generosum, pro multorum Principum subsidio mihi futurum. Sane talem cum sum semper expertus, & tali tempore sum expertus, in quo nisi egregia eius virtus iudicio Sanctitatis Tuae respondisset, nec quomodo ex periculis maximis evaderem, nec sane, cum evasissem, quomodo his in locis, utcumque causa urgebat, consistere possem, inveniebam. Hujus vero benignitate, & studio factum est, ut mihi in omnibus, quæ desiderare potui, abunde sit prospectum. Quod eo libentius ad Sanctitatem Tuam scribo, quo magis novi hæc illum fecisse non solum communi sibi cum cæteris obedientia adductum, sed etiam privata quadam observantia erga Sanctitatem Tuam, quam antequam ad summum istum dignitatis gradum esset evecta, plurimum semper coluit, & nunc maxime talem ejus observantiam crevisse est necessesse; quemadmodum in hoc meo casu, quem Sanctitas Tua illi commendavit, plane ostendit. Ita enim se gessit, ut quæ vel a filio obsequentissimo, vel ab amico fidelissimo, vel a Collega conjunctissimo expectari possent, omnia cumulate præstiterit. Reliqua, quæ ad negotium mihi a Sanctitate Tua commendatum attinent, quoniam de his Re-

verent-

verendus Veronenſis ad Reverendum Protonotarium, Sanctitatis Tuæ Secretarium, proximis diebus diligenter perſcripſit, ne moleſtus ſim Sanctitati Tuæ, eadem omittenda duxi, Tuæque Sanctitatis pedes humillime oſculor. Datum Leodii x. Junii M. D. XXXVII.

XXII.

*Sacro Collegio
Reginaldus Card. Polus*

Reverendiſſimi Patres, & Domini mei Colendiſſimi.

Primum quidem mihi optandum eſſet occaſionem dari, ut de ea re, propter quam in hæc loca ſum miſſus, lato aliquo nuntio vos impartirem, in quo, non tam meo deſiderio, quam Sanctitati Domini Noſtri, & omnium veſtrorum, ac bonorum omnium votis me magis ſatiſfacturum fuiſſe ſcio. Sed quoniam ſola pietas fuit, quæ primum Sanctiſſimum Dominum Noſtrum, dein DD. VV. Reverendiſſimas omnes perſuaſit, ut mihi hanc provinciam traderetis, ſola etiam pietas fuit, quæ me ad ſubeundum onus hoc promptiorem fecit; reliqua ſi non reſpondeant votis, tamen æquo animo ſunt ferenda, ne non tam Dei voluntate, quam noſtra, niti videamur, ſi eventus rerum, quarum ſolus Deus eſt dominus, quod præter noſtram voluntatem accidant, ægre nos ferre oſtendamus. Mihi quidem, præter pietatis conſolationem, commune ſemper, ut ſpero, vobiſcum ſatis eſſe debet, ſi adverſis, quæ multa mihi in hac cauſa acciderunt, animo deiſci Dei benignitas non patiatur, quemadmodum hætenus, quod ſummum ejus bonitatis beneficium agnoſco, deiſci non eſt paſſus. Quæ vero res me impulit, ut hæc ad Reverendiſſimas DD. VV. litteras perſcriberem, præter eam, quæ mihi præcipua eſſe debet, ut ſumnam meam

erga vos observantiam, quam in animo gero, aliquomodo per litteras patefacere, hæc etiam fuit, nempe egregia in me hoc tempore Illustrissimi, & Reverendissimi Domini Leodiensis merita, cujus opera factum est, ut non modo ex multis periculis, quæ mihi ex hac causa impendebant, & undique circumstabant, eriperer; sed quod vix, ut nunc sunt tempora, in his locis sperare poteram, locum tutum, quo me reciperem, ad manendum haberem, quoniam mihi in sua civitate Leodiensi dari fecit, quo postquam me cum summo honore recipi fecisset, hic sic me omnium civium observantia muniri curavit, ut nihil prorsus, neque ad salutem, neque ad dignitatem tuendam abesse videatur. Quæ omnia cum, ad sacrosancti Ordinis vestri honorem redundant, cujus ego, etsi indigna, aliqua tamen portio sum, visum est hac de re vos certiores facere, primum, ut de tali præsidio tanti viri in his locis, qualem Deus vobis maxime dedit, gratularer, deinde rogarem, ut in hoc onere tantæ in me benignitatis ferendo, quæ maxime ad vos attinet, me adjuvetis. Id quod facile facietis, si primum gratam hujus beneficii memoriam in animis vestris conservetis, deinde eandem per litteras Illustrissimæ, & Reverendissimæ D. Ejus significari curetis. Interim, quod ad me attinet, dum ad vos redeundi Dei benignitas viam, aliquam patefaciat, hoc Reverendissimas DD. VV. rogatas velin, ut me in grata vestra memoria conservando, assidue Deum oretis, ut is tandem sit causæ exitus, per quem divinum nomen maxime ab omnibus cum ejus summo honore possit celebrari.

Dat. Leodii die x. Junii M. D. XXXVII.

S.R.E.

XXIII.

S. R. E. Cardinales &c.
Regin. Polo S. R. E. Cardin.

Reverendissime, & Illustrissime Domine,
& Frater Observandissime.

Acepimus litteras Reverendissime, & Illustrissime D. V. x. Junii Leodio missas, quarum lectione, & lectati simul, & commoti sumus. Lata, quod in eas partes salva pervenerit, comitatumque universum, & affeclas omnes, difficilibus penetratis locis, sospites duxerit; commoti, quod præter spem, præterque votum, inopinata multa, & dura sese illi ingesserint, quæ nobis quoque absentibus auditu baud levia, non facilem usquequaque exitum spondeant. Et de exitu quidem satis solliciti sumus; tamen cum Reverendissime D. V. prudentiæ, sagacitatis, experientiæ, virtutis animi, in mentem venit, magna nos consolatio, major spes subit, quæcumque posthac evenerint, voto responsura, Deo ducente, qui causam suam tuetur. De labore vero, & summa difficultate certissimi, quia non ea res suscepta est, quæ lenitatem perferret, sed aspera admodum, & duræ tractationis; cui tamen æquanimiter se accommodare oportet, cum tristitia, & inamena quælibet tolerare sit æquum, quicumque in Vineæ Domini laboramus. Deus, & laborem leniet, & exitum dabit, quem expectamus, cum reditu optato, felicem. Si quid interea erit, in quo Reverendissime D. V. obsequi possimus, si notum feceris, ad libita parati sumus. Litteras, ut optat, ad Reverendissimum Leodicensem, & benignitati suæ, hospitalitatisque gratas, & animi nostri affectui respondentes, una destinamus, & cetera facere non cessabimus, quæ in Reverendissime D. V. honorem, aut commodum vertere intelligemus, quæ feliciter valeat. Roma die ultimo Junii M. D. XXXVII.

Re-

XXIV.

*Regin. Card. Polus
Gaspari Contareno Cardinali.*

UTrunque ex tuis litteris, quas Romæ xij. Maii scriptas, v. Junii accepi, facile cognovi, & quantopere negotium suscepisti de re pecuniaria cum Sanctissimo Domino Nostro procuranda, & promptissimam Ejus Sanctitatis voluntatem in meæ necessitati succurrendo. Quæ etsi mihi gratissima fuerunt, tamen multo quidem gratus fuisset, nullam causam habuisse appellandi Ejus Sanctitatem hac de re, nec tibi tale negotium imponendi. Scio enim, & mihi conscius sum, quam invitus hoc feci, & quantam vim naturæ meæ intuli, cum hoc peterem, sed necessitati resistere non potuimus, cui omnia cedunt, quæ, ut habet antiquus versus, ipsum summum exsuperarent Jovem. Quanta vero, & qualis fuerit hæc necessitas, ex litteris, quas Lugduno dedimus, satis, ut spero, cognovisti, quare nihil opus erit repetere. Illa, potius commemoranda essent, quæ in Cameraci obsidione, sic enim verissime appellare possum, nostram illic commorationem, dum per quadraginta fere dies nec mihi, nec cuiquam meorum extra exire quoquam licuit, sed quasi obsessi, & carceribus inclusi, aliorum opera conductæ, semper uti ad procurandam liberationem coacti sumus; qua tandem post tantum temporis intervallum impetrata, cum ab Aula Reginæ cum autoritate venisset ad nos liberandum etiam præsidium equitum, quod ille secum adduxerat, conducere nos voluit una cum caduceatore, quod aliter tutum accessum per Galliæ provinciam in agrum Leodiensem, se non audere polliceri diceret, hæc quidem necessario extraordinarias impensas, & eas quidem non exiguas attulerunt. Quia vero nunc amatissime mones, ut dem operam, quantum per dignitatem liceat,

liceat, ne pecunia extraordinaria indigeam; quid in hoc præstare possim, quanta præterea voluntas fuerit, ut minori etiam summa, si fieri possit, quam ordinaria sit, me tuerer, & quantum etiam necessitati, quoad potui, restiti, ne extraordinariam peterem, rogo te, ne pigeat ex his litteris, quas Priolus noster his de rebus meis verbis scribet, cognoscere; cui idcirco hoc negotium dedi hac de re ad te scribendi, quod cum fufius hoc scribendum esset, quo magis hujus necessitatis causam S. D. N. apertam esse cupio, quando pluribus litteris hoc tempore scribendis ipse necessario impediret, neminem eo melius hoc onere me levare posse, cui omnia mea sunt notissima, judicavi. Quare hæc ex illius litteris melius, & fufius cognoscet. Hoc tamen etiam ex meis cupio intelligas, quod ad eos attinet, qui necum sunt, & curam rei familiaris habent, sic frugalitati omnes studere, &, ut quam minime sumptus supervacanei fiant, in omnibus operam dare, ut, si Cato ille Censorius adestet, qui Œconomicus omnium severissimus, & diligentissimus habebatur, & fuit, nihil sane meo judicio haberet, in quo jure rationem dispensandi reprehendere posset. Atque si Reverendum Veronensem cogites, ne Catonem quidem in hac parte desiderabis. Ille enim, etsi ad hoc mihi datus sit benignitate Pontificis, ut mecum omnia summa sustineret, & consilio, atque opera dirigeret, ut in omnibus egregie facit; tamen mihi crede, quæ est ejus humanitas, sic se ipsum ad hæc inferiora dimittit, ut in domo mea, si quæ ordinat, quæ disponit, tam circa victum, quam quæ ad universam rem familiarem pertinent, videres, talem quidem agnosceres, cujus vel præsentia sola, ne qui inutilis sumptus fiant, obistere posset, cura vero, ut omnia recte, & ordine cum summa frugalitate fiant, abunde præstare. Quare hunc satis habeo nunc tibi nominare, ut ostendam, quantum in nobis est, & dedisse hactenus, & posthac daturos omnem operam, ut extraordinaria.

pecunia ad sumptus non necesse sit querere. Sed si nec nostra voluntas, nec talis viri industria, & prudentia nos hactenus liberare poterunt, ut non interim maximi sumptus fierent, & tales, quod, quæ aliis Legatis ultramontanis pecunia est consueta dari, mihi non suffecerit, partim quidem ex superioribus meis litteris Lugduno datis causam cognovisti satis, ut spero, justam, partim nunc & multo clarius ex his, quæ postea successere, ex Prioli nostri litteris intelliges, ex quibus cum cognoveris, quæ mihi extraordinario more contingere, qualia haud scio, an ulli unquam Legato multis sæculis intervenere, si extraordinarii sumptus multi fuerint, mirum nemini, qui hæc audierit, videri potest. Sed de his hactenus. De rebus Anglicis, quod aves scire quo loco sunt constitutæ, utinam quidem eo loco essent, quo tuus in Christum, & illam provinciam amor flagitaret, ac studium utriusque nostrum in illius salutem, qui nunc maxime meam oppugnat. Sed quo loco sint, satis videor explicasse, si quæ contra me illi, quorum arbitrio res universæ in Anglia geruntur, sunt machinati, indicavero. Ea vero ut facilius intelligas, exemplum litterarum, quas hac de re ad Sanctissimum, Dominum Nostrum scripsi, ad te nunc mitto, de quibus etiam Prioli nostri litteræ te docebunt. Quod vero ad meam Legationem attinet, quod hactenus facere potui, id solum fuit, ut in locum aliquem tutum ab istorum insidiis, & conjurationibus me subducerem, quod benignitate primum Dei, & Reverendissimi Leodiensis beneficio vix tandem videor in hac re consequutus, etsi nusquam quidem tutum ab illorum insidiis, ubi aliquo modo illi penetrare possunt, dicere me possum; sed minus certe obiectum eorum insidiis Reverendissimi Leodiensis beneficio, qui de hoc loco mihi prospexit, ubi ad nutum cives erant parati omnia facere, quæcumque ad me tuendum pertinebant. Sed neque hoc impedire potuit, quominus antebiduum huc insidiandi causa Anglus quidam veniret, de quo

quo prius cognoveram per interceptas quasdam litteras ad eum ab Oratore Regis in Flandria, quæ ad me fuerant allatæ. In illis vero scribebatur: Si perficere posset, de quibus prius fuerant inter se colloquuti, maximam gratiam apud Regem illum initurum, adjuncto digno præmio. Hic vero huc venit, eam rationem adventus prætexens, quod diceret, exilio pulsum se ex Anglia, neque habere, unde vitam sustentaret, cupere ergo in numero meorum familiarium adscribi. Sed si diutius una nocte in Urbe moratus esset, eum certe in carcerem adscripsisset; id quod nescio quo modo ille præsentiens, vel propter conscientiam timens, cum vesperi venisset, ante lucem ex Urbe se subduxit. Sed plura hujus generis ex Prioli nostri litteris cognoscere poteris, ex quibus facile colligitur, qualis sit istorum voluntas, qui omni loco, & tempore calcaneum meum observant. Ego autem in Deo sperans, non timebo quid faciat mihi caro. De tota vero causa si queris quid sperem, ego certe maxime spero, si modo vel mediocris cura habeatur in re omnium gloriosissima, tam apud Deum, quam apud homines, & Ecclesiæ utilissima contra importunissimam istorum curam in re omnium pessima, & omnium pestilentissima. Ea vero quomodo, & qua in re maxime adhiberi debeat, quoniam Reverendus Veronensis Bruxellas nunc abest, de quo nondum scio quid egerit, nunc non possum clare scribere, sed si non possum in his litteris, per proximum tabellarium apertius omnia scribam. Sed hoc nunc clarissime, me non magis desperare de hac causa, quam filii Israël, qui in optima causa bis in aciem contra fratres Benjamin ad explorandum eorum scelus egressi, semel Deo duce illis providente, deinde etiam ad pugnam adhortante, gloriose vicerunt. Non minus certo ipse hoc tempore gloriose victores fore, qui tertio hanc causam defenderent, judico, et si bis nunc videtur victa, semel in Hibernia Deo duce providente, iterum in Anglia, Deo,

ut ipse etiam judico, populum hortante. Sed quocumque modo divinæ providentiæ placuerit, cum mali non cessent suas partes corroborare, negligentiores Dei servos esse in resistendo turpissimum est, præsertim cum de talibus, sive moriantur, sive vivant, victos esse nunquam dici possit. Quicumque certe eam aggreditur, Deum duces habere causæ bonitas, & malitia aduersarium, clarius, quam si Anglus eadem diceret, declarant. Quare hoc opto, ne occasiones prætereantur, quæ hoc sane tempore, quo minimè quibusdam fortasse apparent, sunt maximæ. Sed de hoc brevi (ut spero) apertius, & distinctius. Quod vero in altera parte litterarum tuarum scripsisti Pontificem ardentem perseverare in ipso suo instituto, & optimo suo animo de Reformatione, valde quidem animum meum exhilarasti: & non minus in illis Philippi Melanchthonis capitulis, quibus tuam sententiam adiunxisti, quæ libentissime docta, & pia tua censura examinata legi, & in maximam spem veni, Pontifice perseverante in censura morum, in cæteris non ita magnam futuram controversiam, ut non facile ad professionem unius fidei in charitate omnes provinciæ consentiant. Quod pro sua misericordia Christus hoc misero sæculo concedere dignetur; qui te sibi, & Ecclesiæ diutissime servet incolumem. Leodii x. Jun. M. D. XXXVII.

XXV.

Idem Eidem.

Quas ad me xxij. Maii dedisti litteras, xxij. Junii accepi una cum exemplo litterarum, quas xij. Maii dederas; id quod cum studium tuum mihi gratissimum declararet, quantum cuperes, ut desideratissime tuæ ad me litteræ perferrentur, tum vero ex illis intellexi, quantum oneris mea causa sustinueris, ut de re nummaria cum
San-

Sanctissimo Domino Nostro prius ageres, post cum Domino Ambrosio, ea, quæ ad eam causam pertinebant, communicares. Quod quidem onus ideo appello, non solum quod tuam naturam video exploratam habere, quam non libenter huiusmodi rebus te immisceas, sed quod idem multo maxime in me ipso experior, nihil fere tam grave esse, quod non libentius sustinerem, quam ad ea flagitanda revocari, quæ semper in minimis meis curis ponenda statui, de quibus vix unquam etiam necessitate urgente a me impetrare potui, ut aut loquar, aut scribam. Sed hoc tempore necessitas vicit, non solum ut ipse hoc onus subirem, sed ut magnam partem huius tibi imponerem, in quo ferendo eo minorem tui rationem, habendam esse mihi persuadebam, quo magis recordabar, qualem te illi adiutorem præbueris, qui id mihi jugum imposuit, quale hoc, & multa alia onera ferre non permittit recusare. Quod ut faceres, si te, ut mihi est exploratissimum, solus amor mei excitavit, quid tam difficile esse potest, præsertim quod ad aliquam partem levandi huius oneris pertinet, quod non ab eodem amore audeam postulare? Huius quidem certa fiducia me audacem apud te fecit. Sed de his hæcenus. Reliqua ex Prioli nostri litteris cognosces. De meo reditu, quod scribis iudicium tuum esse, ut nec nimis accelerem, quod id fortasse causæ nocere potest, nec nimis etiam tardem, ne id non satis dignitatis habere videretur, si diutius hic quasi in angulo quodam delitescerem. Quod ad hanc partem attinet, scito, ut delitescam, hoc mihi per adversarios minime licere, qui, multo magis quam vellem, per nuncios, & speculatores suos, non solum per hanc provinciam, sed omnes vicinas regiones, meam hic commorationem celebrari faciunt, sic autem omnia vestigiæ mea observant, ut non modo hic latere, sed neque aliquo me movere possem, ut non facilius exercitus delitescere, quam ego hoc tempore possem. Quod si ea præcipua

pua mihi cura esset, ut mea saluti consulerem, primo quoque tempore hinc ut aliqua ratione me subducerem, in primis conandum judicarem. Verum si quid magis conducatur, potius est attendendum, prodesse maxime, nulla vero ex parte obesse dignitati posse judico hic meam, comorationem ad tempus. Cujus mea sententiæ et rationem nunc reddere oportere video, tamen me illud tempus reservabo, dum certiora afferantur, ad quæ nunc exploranda mihi, de quibus me per proximum tabellarium certiores te facturum spero. Interim te, & perpetuo in Christo valere cupio. Datum Leod. xxix. Junii M. D. XXXVII.

XXVI.

Gaspar Card. Contarenus.
Regin. Card. Polo.

A Ccepi litteras tuas datas Leodii x. hujus mensis die, simulque Epistolam Sanctissimo Domino Nostro scriptam, itemque litteras, quas misisti Collegio Romanorum Cardinalium non obsignatas. Reddidi Pontifici litteras, quas ad eum scripseras; avide vero, & accurate legi, & tuam ad me Epistolam, & eam, quam Collegio nostro destinasti. Hæc post prandium egi cum Pontifice de rebus tuis, qui summo opere laudavit Epistolam tuam, quam confestim legendam misit Cardinali Farnesio, nepoti suo, ut sibi exemplum habeat, ad cujus instar possit animum, & bonis litteris colere, & eximiis etiam virtutibus, ac præsertim Christianæ pietati inbere. Egerrime fero, quod te videt constitutum in maximis difficultatibus, ac periculis. Officia Cardinalis Leodensis in te conservando, & honestando pergratissima ei fuerunt, cui acturus est gratias per litteras Apostolicas. Laudat te, quod ad Collegium nostrum scripseris, quas

cuna

cum primum Confistorium erit, legi faciet: tradidi eas legendas Beatitudini Suae, accepit libenter, atque adhuc in manibus habet. Quantum ad rem pecuniariam attinet, ne Ei molestus essem, dixi me acturum cum Reverendo Protonotario Ambrosio. Longius autem sermonem traximus de rebus Anglicanis, ceterisque omnibus, quæ ad negotium pertinent. Putat Pontifex prudenter omnia, nec videt, rebus Christianæ Reip. ac Principum, ita ut sunt, constitutis, cum Turcarum princeps omnibus viribus collectis in nos ducit, & amplissimum, simulque potentissimum Exercitum, ac ingentem classem, posse nos quidquam sperare. Præterea multum tibi timet in illis regionibus degenti, quem censet summa diligentia servandum esse, veluti pretiosum Theaurum, ut ejus verbis utar, cum aliis rebus, ac commoditatibus Ecclesiæ, tum melioribus temporibus. Ideoque appetentibus etiam Calendis Novembribus, quibus indictum Concilium est, reor, Eum decrevisse, ut ad nos tuto redeas. Aget autem de hac re diligenter, & cum Serenissimo Romanorum, & cum Christianissimo Gallorum Regibus. Ego quidem non tantum summo desiderio, quo fateor me teneri, tui videndi, ac fruendi jucundissima consuetudine tua, verum etiam e Reip. esse censeo, ut ad nos tutus redeas; nam humana conjectura nullum aditum conicere possum patere nobis ad sanandum, aut aliqua ratione curandum eum morbum, cujus curationem summo pere cupimus. Hæc raptim tibi potui scribere. Vale in Domino nostri memor.

Ex Roma pridie Calen. Julias M. D. XXXVII.

Jac.

XXVII.

Jac. Sadoletus Cardinalis
Regin. Polo Cardinali.

Post discessum tuum nihil adhuc ad te dedi litterarum, quod de publicis rebus acta omnia ad te mitti sciebam. De tuis autem nihil mihi nominatim mandaras proficiens, quod me tua causa facere, aut sentire oporteret. Quod si fecisses, benevolentiam tibi meam; & præstitissem re ipsa, & litteris sæpe declarassem, etsi ad meum tibi amorem testificandum non opus puto litteris. Hic nos in magno metu Turcarum assidue sumus: præsidia tamen adhuc nulla, quæ quidem appareant, comparata habemus: nisi illud unum maximum nobis est præsidium, quod positum est in Principis consilio, & sapientia, qui jam sæpius nobis confirmavit, se in communi tuenda salute animo excubare. Et tamen arbitror a rerum peritis dictum, nisi extremo Sextili mense liberum ad nos cursum classem habere hostilem non posse. Tuos conatus non cum habuisse exitum, quem cuperemus, doleo equidem vehementer. Sed hoc equiore animo fero, quod ita prævideram. Tu modo saluum te nobis exhibeas, atque restituas, occasiones aliæ non deerunt. Non enim eundem tenere statum diu possunt, quæ tantopere sunt commota. Nos hic in fortuna tenui sustinemus tamen onus dignitatis, quod possumus; rectamque adhibemus voluntatem, reliqua Deo permittimus. Te amamus, te colimus, ut debemus, amarique item abs te cupimus. Tu, si quid forte per litteras mihi demandaveris, efficiam, ut te non frustra id fecisse intelligas. Episcopum Veronensem nostrum plurimum verbis meis salvere jubeas, velim. Vale. Romæ iv. Nonas Julii M. D. XXXVII.

Reg-

XXVIII.

*Reg. Card. Polus
Gaspari Cardinali Contareno.*

LEgi tuas litteras, quas ad Priolum nostrum x. Junii dedisti, quas video te scriptisse, cum nihil dum de nostro huc adventu acceperas. Sed paulo post existimo te meas litteras de omnibus rebus habuisse. Video vero te, cum illa scriberes, valde nostro periculo fuisse commotum, quod certe timendum fuit, si illis in locis hæsissemus, in quibus cum illas litteras dares, nos adhuc esse judicabas. Sed Dei bonitas, Illustrissimi, & Reverendissimi Leodiensis opera, melius nobis de loco prospexit; quod ni factum fuisset, frustra quidem ad reditum hortaberis, nisi prius per Pontificis amicos via fuisset patefacta; id quod maxime ut fieret, in litteris ad Dominum Ambrosium scriptis contendi. Tunc enim obfessi magis, quam liberi videbamur, ut nusquam ex Urbe, in qua clausi tenebamur, exire liceret, quæ ne ipsa quidem satis nobis tuta fuit. Nunc vero etli de Urbe ad commorandum satis, ut spero, tuta, nobis sit prospectum, id, quod Dei primum beneficium summum, & Reverendissimi Leodiensis agnoscimus, tamen si hinc discedendum esset, quo pacto itineri nos committeremus, quacumque eundum esset, ut non hisdem angustiis, quibus prius teneremur, nisi prius SSiſmus Dominus Noster cum Principibus, per quorum provincias esset transeundum, omni auctoritate, & gratia egisset, ut ubique transitus liber, & tutus detur, prorsus non video. Sed tu nunc times, si diutius in his regionibus commoremur, ne indignitatem ea res haberet, præsertim cum tam tenuis sit spes nos aliquid proficere posse, in eo quod caput est totius Legationis. Ad hoc quidem, si litteras meas, quas hinc binas ad te, & ad Sanctissimum D. N. de his rebus dedi, acceperis, nihil

K

atti-

attinet plura scribere, quam quæ in illis sum complexus; omnia enim in medium attuli, quæcumque mihi in utramque partem multa de his rebus cogitanti in mentem venire tum potuerunt, neque alia nunc occurrunt, sed ut tum me in omnibus iudicio, & voluntati, atque imperio Sanctissimi Domini Nostri subjeci, ita nuuc facio. Paratus autem semper ero facere quod jubet, pertinere tamen ad officium existimans nihil occultare eorum, quæ mihi in negotiis versanti, & propius omnia intuenti ad successum rerum facere aliqua ratione videbantur, quemadmodum illæ litteræ, si perlatae sunt, satis ostendunt. Quo magis vero cogito, & ea video, quæ in Angliæ sunt consequuta, & quotidie fiunt, et si sensus eo me impellat, quo maxime semotus a periculis esse possem, idest ad vos; tamen certe negotium ipsum, quod meæ salute antiquius esse debet, ad manendum potius hortatur. Nec vero de indignitate est timendum, cum nihil magis dignitatem tueatur, quam quod ausi sumus, & audemus contra tot minas in his locis subsistere, in quibus causæ adversarius minime omnium nos manere velit, & ejectionum minatur. Quod si nunc discederemus, etiam ejecisse gloriaretur. Sed hoc non tanti existimandum est, quid ille aut dicat, aut gloriatur, nisi eadem res multorum bonorum animos magis fortasse quam quicquam eorum, quæ hæcenus contra illorum spem acciderit, deiiceret. Mitto ad te exemplum litterarum, quas Anglus quidam Vir bonus, qui hic Lovanii studiis dat operam, ad me misit; ex quo cum quid de commoratione nostra sentiat intellexeris, in qua re nihil ejus sententiam ab illorum, qui causæ maxime, & dignitati nostri Ordinis favent, dissentire puto, tum vero rogo advertas, quod tandem consilium det, & quem modum progrediendi in hoc negotio præscribat. Memet certe mei ipsius suppudibat, cum illam legerem, quod non prius mea sponte de hac re cum Sanctissimo Domino Nostro egissem, quod plus
causæ

causæ prodesse posse nunc video, quam non modo censura illæ, & execrationes, de quibus toties est actum, sed vel quicquam illorum, quæ vel ante, vel hoc tempore excogitare potui. Si autem ut vere judico, contra Turcam externum maxime nobis auxilio fuisse istas preces, contra internum multo magis profuturas judicare debeo; quo magis in gloriam Dei, & Ecclesiæ utilitatem, si Christus precibus annuere dignaretur, certo cederent. Quare obsecro, cogita, quid fieri possit, & debeat. Reliqua ex Priuli nostri litteris cognosces.

Hactenus jam scripseram, cum ecce Pontificis litteræ mihi redduntur, quæ inanem omnem priorem deliberationem, quam superioribus scriptis de mea hic commemoratione sum complexus, ostendunt. Illæ enim me revocant, & primo quoque tempore reditum ornare jubent. Quibus cum promptissimo animo parere, si non paratus, frustra quidem priora scripta mitto, nisi forte hoc ad rem facit, ut ex illis, & ex iis, quas nunc scribo, scias nihil tam fixum in animo meo esse posse, quod non statim ad imperium illius, cujus obedientiæ me totum dedi, sim reiecturus. Itaque ad Pontificem scripsi, nihil prorsus opponens eorum, quæ in tali causâ tam celere reditum possent verisimili ratione dissuadere, sed monstrans tantum id quod est, animum in obediendo promptissimum. Quod vero mea sponte optabam, hoc solum fuit, ut vel agricolarum patientiam tali in causâ, qui agricolas animarum esse profitemur, ostenderemus, qui in præcipuis suis fructibus jactis seminibus hyemis saltem spatium, ut adolescant, expectant. Et ego quidem ultra unius hyemis intervallum, ut tantæ causæ, cujus semina tam bene jacta erant, ad maturandum daretur, nihil sane eram postulaturus. Sed hoc nunc illius providentiæ committo, cujus causa agitur, qui vel momento temporis speciosiore proferre potest, si velit, quam universa rerum natura, vel in universo tempore. Reverendus Protonotarius in suis ad

Reverendum Veronensem litteris, ita reditum nostrum accelerat, ut ne expectari quidem a nobis id tempus velit, dum a Rege Ferdinando asseratur Diploma, quod tutum transitum concedat, sed nos confidere vult illis litteris, quas ad Nancium Apostolicum apud Regem scriptas esse dicit. At certe nimis recens est hæc plaga, quam ex nimia credulitate accepimus, dum Cæsaris Oratoris verbis sine litteris de nostro in Flandriam transitu crederemus (quæ præcipuas difficultates, & pericula maxima peperit) quam, ut iterum spei tantum nostræ nec litteris, nec verbis eorum adhuc confirmatæ simili in periculo credamus. Sed Domino credimus, & in Domino confidimus. Quod vero fieri nunc in humanis potest, hoc solum esse video, ut illius, & consilio, & operæ tradamus, qui contra multorum, & præter omnium expectationem nos incolumes huc conduci fecit, & tutæ nobis omnia, dum hic sumus, præstitit. Is est Illustrissimus, & Reverendissimus Leodiensis, ad quem nunc Dominus Veronensis, hujus rei gratia, ut ejus, & consilium exquirat, & opem petat, est profecturus. De transitu per Galliam nulla prorsus est spes, præsertim cum hoc constet Regem dixisse, se nimia invidia apud adversarium causæ premi, quod prius transitum dederit, quo etiam ne penetrare quidem possemus, nisi sponte easdem nobis, quas prius, difficultates accerferemus; cum quicquid molestiarum hausimus, & periculorum, ea omnia in confinibus Galliæ, & Flandriæ nobis acciderint. Quod reliquum est, cum quantum erit in nobis procuraverimus ad itineris securitatem (ne si aliter faceremus, ut nunc sunt tempora, temere nos processisse videri possemus) alacres, ut spero, postea nos itineri dabimus, præsertim cum hac primum spe nos consolati fuerimus, si quid adversi acciderit, id nobis Dei voluntate accidisse, & ob ejus causam nos pati, & cum Dei filio compati. Quod si compatiatur, & conregnabimus. Si enim hoc ejus bonitati
pla-

placuerit, ut incolumes ad vos evadamus, præter divinam consolationem hanc etiam in terris de reditu habeo, quod ad patronum omnium benignissimum redeo, & ad tuum complexum, atque consuetudinem fruendam, qua in terris, ne vivam, si ad animi jucunditatem, & fructum aliquid habeo, quod præferam. Christus te incolumem servet. Datum Leodii xxj. Jul. M. D. XXXVII.

Quod Priolus noster meis verbis in Reverendi Veronensis causa scribit, obsecro, tibi curæ ut sit, ne ad labores, necessarios quidem illos, quos tanta humanitate, mea etiam causa, pertulisse dicere possum, sed graves utrique nostrum, etiam non necessarios, ubi nunc causa præcipua cessaverit, adjungere compellatur; quod quidem fieret, si postquam Veronam sedem suam perveniret, inde Romam me sequi cogeretur. Quare hac in parte, si gratias referre non possum, saltem ne labores frustra cumulare illi videar, utriusque nostrum precibus a Sanctissimo Domino Nostro indulgeri valde cupio.

XXIX.

*Excerpta ex litteris ad Reg. Card. Polum ab
Anglo, qui Lovanii studiorum causa de-
gebat, conscriptis, de quibus men-
tio in proxime superiore
Epistola.*

Libenter accepi ex hoc tabellario, te isthic menses aliquot commoraturum, Pater Sanctissime, libentius auditurum, te in his regionibus hybernaturum, quia res Britannicæ Ecclesiæ, & Patriæ tuæ salus necessario id exposcere videntur &c. Quid illic sani esse credendum est, quæque de reliquis salus, ubi Laus, & Tonsillus gravissimi alloqui, & doctissimi, Antislites, serviliter homini adu-

adulantes e suggestu mendacia apud frequentem concionem provomunt, & Sanctissimorum Patrum decreta totius Ecclesie consensu approbata, ac confirmata impugnant, & tot jam sæculis receptam Romani Pontificis auctoritatem elevant, imo abrogant &c. At quid tandem est (inquit Tua Paternitas) quod in hac re factum cupias? Nimirum illud, quod in negotio minus arduo, & serio factum jam aliquoties vidi, ut Summi Pontificis auctoritate indito prius universæ Ecclesie jejunio, quod Jovis die quopiam inchoatur receptaque ab omnibus quarto, nempe, Dominico die, Eucharistia supplicationes ubique fiant, sed divulgata causa, Sacerdotibus cum populo Deum orantibus, ut universæ Ecclesie pacem, ac concordiam restituat, ut Germanos, ac Britannos ad unitatem Ecclesie revocet, Regem, malos illius Consultores dissidii, ac Schismatis hujus auctores, vel pro ipsius misericordia convertat, vel pro omni potentia corrigat &c. Quo quæso pacto afficientur nostri Mercatores, quorum ut nonnulli ipsam venerabilem Eucharistiam rident, ita plerique omnes Pontificis auctoritatem distulerit incesunt, & nomen concilii petunt, si Antuerpiæ, & in aliis civitatibus, ubi negotiationem suam exercent, istiusmodi supplicandi ritum, ac jejunium pro Britannis, tanquam membris a Christi corpore avulsis, & palmitibus a vera vite abruptis institui, ac peragi viderint? Quam Cromwellum pudebit suæ vanitatis? Si hæc fieri conspexerit, qui Regi semper affirmavit haud dubie futurum, ut reliqui Principes prudentissimum ipsius consilium imitarentur, sibi que tribuerent, ac usurparent titulum Capitis suæ quisque Ecclesie &c. Optarim, ut aliquis libellus Paulnam charitatem, ac pectus referens, in publicam prodeat typis excusus, qui unitatem, & auctoritatem Ecclesie tueatur, quique, quantum inter Regiam potestatem, & Pontificiam intersit, luculenter declaret ex Sacræ Scripturæ, ac Sanctorum Patrum auctoritate, & sententiis consutans illum librum, qui eodem argumento ante aliquot an-

nos prodiit in Britannia ab iis composuit, qui data opera corrumpere, ac tenebris offuscare veritatem videntur, quo in libro consilium itineris tui, ac Legationis a te susceptæ aperiri poterit, aliæque Apostolico spiritu tractari, quæ ad faciendam Ecclesiæ pacem, atque concordiam, aut ad emolliendos obduratorum animos facere videbuntur. Istiusmodi Opusculum non tantum Britannis conducet, sed universæ prorsus Ecclesiæ, nam quæ ad Regem, & ejusdem Consultores a Tua Paternitate in Britanniam scripta privatim mittuntur, ea crede cum maximis cachinnis excipi, & ceu nihil ponderis habentia irrideri. Sunt homines

XXX.

Gaspar Card. Contarenus
Regin. Cardin. Polo.

Binus familiaris tuus a secretis nunc mihi significavit, post horam tabellarium hinc ad nos profecturum, ideo rogor paucis lineis concludere Epistolam. Litteras tuas, simulque Prioli nostri nudius quartus accepi, ex quibus intellexi, quo in statu res vestræ essent. Nudius tertius fui cum Pontifice, cum quo egi, ut litteræ Apostolicæ Regi Romanorum, Regi Galliæ, & Archiepiscopo Coloniensi scribantur, quibus a Principibus illis efficaciter contendatur, ut vobis procurent tutum ad nos reditum. Negotium datum fuit Bloisio, qui ad vos, ut audio, missurus erat eas litteras. Hic nomine Pontificis agatur etiam cum Oratoribus Caesaris Regis Romanorum, & Regis Galliæ, ut per suas litteras idem agant. Pontifex longe præfert reditum vestrum per Galliam, quam per Germaniam, ubi non erit vobis agendum cum tot Principibus, quorum diversæ sint factiones, & studia. Hæc sententia mihi quoque magis probatur. Deus Optimus diriget gressus vestros. Cadent a latere

latere vestro mille, item decem millia, ad vos autem non appropinquabunt. Ego avidissime expecto vestrum reditum. Nos valemus, urgemur magnis aestibus, quos tamen magna in parte minus molestos reddit noster Galeatius. Classis Turcarum maxima, simulque terrestris exercitus cum Rege jam aliquot diebus pervenere Aulonem, seu Valloniam; in dies, seu potius in horam expectamus nuncium, quod in Italiam trajecerit exercitus. Hic sit delectus peditum. Omnes nostri familiares, item Reverendissimus Theatinus, ac Sadoletus plurimum se tibi commendant. Bene vale in Domino. Angustia temporis nunc resistit, ut possim respondere Priuli litteris. Ex Roma die xxj. Jul. M. D. XXXVII.

XXXI.

*Regin. Card. Polus
Gasparo Cardinali Contareno.*

ET si nulla prope mea Epistola ad te fuit, postquam in hanc provinciam veni, quæ non secum testimonium aliquod attulit summæ in me humanitatis, & beneficentiæ Illustrissimi, & Reverendissimi Leodienſis, tamen cum ille augere non cesset suam benignitatem; nec ego cessare possum de eadem sapius testimonium reddere, præsertim cum non tam in meum commodum redundet, quam in honorem Sanctissimi Domini Nostri, & istius S. Sedis, & Sacrosancti Collegii; sic autem est, ut ex pluribus meis litteris perspicere potuisti, nisi Dei bonitas in his provinciis talem virum quasi Josephum alterum in salutem fratrum præmisisset, & in summa auctoritate collocaſſet, jam Legatus Vicarii Christi, & communis Patris omnium Christianorum hostibus illius nominis, & sedis prædæ fuisset, neque in provinciis Principum Christianorum invenisset, ubi in tuto pedem ponere posset; hic vero deficientibus aliis, a quibus omne sub-

subsidium merito expectabatur, non solum tutum locum præstitit, sed sic omni humanitate receptum in tutum, est complexus, ut non solum frater a fratre, sed ne filius quidem a patre plura expectare posset. Hoc vero eo nunc libentius repeto, quod video incidisse occasionem, per quam Sanctissimus Dominus Noster ostendere possit, quam grata hæc illi officia fuerant, quod non minus maxime generoso animo SS. D. N. jucundum fore scio, præsertim cum causa, quam sibi concedi postulabit, talis sit, ut tanto viro, & tam benemerito de Sede Apostolica, gratificando, univærsæ huic provinciæ, quæ summa illius industria, & vigilantia Reverendissimi in fide, atque obedientia Sanctæ Sedis tenetur, quæ jam vacillare coeperat, ad Dei honorem, & animarum salutem maxime consulere possit. Qualis vero hæc causa sit, quoniam Rev. Veronensis litteræ ad Dominum Carolum de Fano fusius eandem explicant, qui in mandatis habet, ut eandem tecum conferat, ab eodem dignaberis intelligere; hoc tantum per meas litteras abs te cupio inpetrare, ut perceptam, & cognitam ad Sanctissimum Dominum Nostrum referas. Reliqua maxime generoso ejus animo permitto. Sed de iis hæcenus. De me hoc tantum scribere possum, ad reversionem me sic esse paratum, ut quando ita Sanctissimo Domino Nostro visum fuisse jam pridem intellexerim, neque hoc tempus fuisset expectaturus, nisi Rev. Veronensis ab Aula Regiæ, & ab Illustrissimo Leodiense recedens, & mihi ab illo mandata retulisset, illum se non posse pati, ut prius e provincia discederem, quam mutuo salutarem, atque una aliquot dies consumeremus: quare rogare, ut paucos dies expectarem, illum haud cunctaturum, quin statim post Rev. Veronensem subsequaturum; id quod eum fecisse ex ratione dierum video, nunc enim in vicinam nobis Urbem, quæ octo milliaribus hinc distat, eum pervenisse audio, & post biduum affuturum. Reliqua ex Prioli nostri litteris intel-

L

liges,

liges, & quæ restant coram, quando, ut spero, Deus nobis prosperum ad vos iter concefferit, ubi nihil mihi jucundius esse possit, quam te saluum, & incolumem cum communi Patrono invenire. Deus hoc faxit, & in multis annos idem concedat. Leodii x. August. M. D. XXXVII.

XXXII.

Gaspar Card. Contarenus.

Regin. Card. Polo.

HEri, paulo antequam pranderem, reddita mihi fuerunt litteræ tuæ datæ xxij. die Julii Leodii, simul cum litteris, quas destinaveras ad Pontificem, nec non cum exemplo pientissimæ Epistolæ ad te conscriptæ ab eo Juvene tuæ Gentis, qui Lovanii dat operam litterarum studiis, quique ob pietatem, & eruditionem omni mihi videtur laude dignus. Perlegi omnia diligenter, & quoniam Pontifex ex hac nostra regione Urbis, quam nunc colimus, diverterat in Vaticanum, misi Becatellum nostrum; qui omnes tuas litteras, quas mihi scripseras, item exemplum Epistolæ illius pientissimæ, ac tuas ad Pontificem litteras dedisti Rev. Protonotario Ambrosio legendas, ut etiam, si ei videretur, commodiori hora faceret copiam Pontifici omnium, simulque tuam Epistolam ei redderet. Recepit is se omnia facturum tempore commodo, asseruitque gratissimam fore Pontifici Epistolam Angli, Græcæ, & Latine lingua simul conscriptam. Hodie, cum mensæ assiderem, remisit Protonotarius omnes tuas litteras, simulque significavit per nuncium, eum qui mihi tuas litteras astulit, hoc vesperti tabellarium hinc in Flandriam profecturum, cui daturus ipse eras ad te litteras nomine Pontificis, mihiq; item injunxit, ut Sanctissimi Domini Nostri nomine tibi eadem scriberem, videlicet, tribus rationibus Pontificem adductum fuisse, ut te inde Romam revocaret. Prima, quod non sine indignitate putabat te isthuc amplius morari

ram trahere absque spe ulla quiespiam efficiendi; deinde, quod, & tibi timeret, ac etiam vereretur, ne Leodiensium, magis quam par esset, incommodi caperes ob diuturnam vestri cunctationem Leodii; postremo, cum indictionis Concilii tempus, Kalendæ, inquam, Novembres, jam prope esse incipiant, summopere concupivisse, ut ad id tempus tu quoque nobiscum adesses. Verum, quoniam ex litteris tuis multa intellexit, quæ persuadere nobis possint, non inutilem Dei Ecclesiæ, & conservandæ pietati Anglorum, tuam ibi curationem fore, rem omnem, ac deliberationem, consiliumque, tui vel reditus ad nos, vel mansionis, tuo iudicio permittit. Facias tu id, quod magis in rem Christianam fore existimabis. Hæc summa. Nescio, an hæc nostræ litteræ te sint inventuræ in Flandria, an in itinere. Deus Opt. Max. dux tui itineris est. Quicquid evenierit in meliorem partem accipito. Nos hic valeamus, sed urgemur gravi æstu, qui tamen incipit mitescere. Turcarum classis cepit in ora Salentinorum oppidum Castrum, per deditionem, & quamvis polliciti fuissent, se permisuros omnes incolumes abire cum his rebus, quas ferre per se unusquisque posset, nihil minus capto oppido, cum jam recessuri Oppidani, & milites, portas exissent, & a præfecto classis, qui aderat extra mœnia, libera eis profectio, ut patii fuerant, pronuntiata esset; discessit præfectus in oppidum, at Turcæ, vix dum præfectus abierat, ad unum omnes trucidarunt infantes, & feminas, præter juniores, & quosdam adolescentes. Hactenus nihil egregium Turcæ fecerunt. Capte fuerunt a Principe Doria, præter naves onerarias quasdam, xlv. Triremes optime instructæ, non tamen potitus est victoria incruenta; se Messaniam recepit, classem instaurat, ut majoribus viribus rem hostium inturbet. Nostræ Triremes etiam inciderunt in classem Turcicam, a quibus excepti, ut hostes; duas ex nostris Triremes ceperunt, tertia depressa, nostri omnes ad unum a Turcis cæsi. Turcarum Triremis una a nostris capta

pta, omnes ii trucidati. Non video, quorsum Deus Optimus hunc magnum armorum apparatus dirigat. Summis precibus a nobis omnibus orandus, ut det gloriam non nobis, non nobis, sed nomini suo, ne dicant impii, ubi est Deus eorum, ubi Christus, cujus nomen est invocatum super nos? Quidquid tamen coenerit, magno animo tolerandum. Hæc sunt, quæ ut scires digna putavi. Multa præterea possem tibi significare, sed brevisitas temporis, æstus, ac longius jam scripta Epistola, simul cum segnitie quadam, mihi persuadent, ut finem faciam. Dii te, omnesque tuos nobis incolumes servent. Vale in Domino. Ex Roma die xij. Augusti M. D. XXXVII.

XXXIII.

*Reg. Card. Polus
Domino de Prat.*

CUm antea Dominationem Vestram eo modo tantummodo diligerem, quo ii diligi solent, qui, cum neque de facie tibi noti sint, neque ullum in te præcipuum aliquod officium contulerint, ob virtutes tamen aliquas, quæ de ipsis prædicantur, diliguntur; nunc factum est opera Reverendi fratris mei Episcopi Veronensis, ut ad communes mihi cum plerisque amoris erga ipsam causas, præcipua mea quædam etiam accesserit, quod videlicet, & cum primo ille Dom. V. de me allocutus esset, & nunc etiam postremo, adeo propensum ipsius, ac benevoluntum erga me animum renunciavit, ut, cum paucis diebus in Italiam reversurus sim, neutiquam existimaverim hoc a me officium debere prætermitti, quin, cujus amicitia mihi conciliandæ ipse author fuerit, eam ego, quantum quidem per litteras assequi possem, aut per tam breve temporis spatium liceret, confirmatam relinquerem, in maximo lucro deputaturus, si hoc mihi adipisci contingerit.

Ha-

Habebit igitur Dominatio Vestra litteras hæc testes meæ erga se voluntatis, animique propensissimi, sibi que eam velim persuasum habeat, me, ubicumque futurus sum, ad omnia ejus commoda semper fore paratissimum, ab eaque vehementer peto, ut talem suum erga me animum conservet, qualem ex ejusdem Reverendi Veronensis Episcopi verbis cognovi, & libenter sum amplexus. Leodii xij. Augusti M. D. XXXVII.

His litteris scriptis, & nondum complicatis eam, quæ mihi de D. V. Rever. Veronensis retulerat, ita postea sua oratione Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Leodienfis subsecutus est, ut jan de ejus erga me animo, quæ finissima ante habebam multo magis affirmaverit mihi. Cujus quidem Leodienfis erga Sacrosanctam Apostolicam Sedem, meque adeo, ipsius nomine, mirificam liberalitatem nunquam tacitus apud D. V. possem, præterire, quam, ut mihi videor videre, qui ejus in illum amor est, mirabiliter credo omni hujus Principis laude delectari. Hoc enim sciat, velim, eam tantam fuisse, ut omnes fere thesauros, arcasque suas mecum videatur voluisse esse communes. Adeo præter singularem in me pene in sinu suo fovendo humanitatem, per tot menses, quibus hic fuerim commoratus, nunc discedentem liberalitate plusquam Regia me est prosequutus. Non deficit animus Rever. D. Episcopo Veronensi ad D. V. aliquid scribendi, antequam ex his locis discederet, sed cum is me ad eam sciret scribere, iccirco ipse hujuscemodi officio supersedit, cum quidem rogatus ab eo, ut se ei per hæc meas litteras plurimum commendarem, id me facturum libentissime receperim, quod quidem, & facio, ipsius in eam animi observantissimi testis certissimus, & iterum felix valeat D. Vestra.

Leodii xij. Augusti M. D. XXXVII.

Reg.

XXXIV.

*Reg. Cardinalis Polus
Corn. Scerperio S. C. M. Consiliario.*

VIsus mihi essem prorsus ab officio humanitatis discedere, si cum Rever. frater meus Episcopus Veronensis ea mihi narrasset de singulari humanitate D. V. benevoleque ipsius erga me animo, non saltem illi per litteras gratias egissem, atque hoc modo, qui mihi in præsentia unus tantum suppetit, in amore illi respondissem, & hoc tempore, cum jamjam reditus meus in Italiam instet, aliqua ratione testatum hunc neminem erga ipsam animum reliquissem. Id his litteris facio, quas tanquam certissimum pignus meæ erga se benevolentiae, amorisque perpetui habebit, quibus ab ea peto, ut, ubicumque futurus sum, me ad omnem ejus voluntatem paratissimum futurum sibi persuadeat; atque ita, ut longe gratius sim habiturus, me animum meum certo aliquo indicio erga ipsam declarare, quam ipsam quicquid a me in illam conferri officii possit, accipere. Interea autem non possum facere, quin testatam apud D. V. singularem Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Leodiensis erga Sacrosanctam Sedem Apostolicam, meque ipsum, ejus nomine, pietatem relinquam, qui in summis difficultatibus non modo humanitatem summam in me exhibuit, verum etiam liberalitate, & muneribus plusquam Regiis me affecit. Hoc omnino D. V. volui scire, ut haberet unde Illustrissimo Domino Leodiensi, quem ab ea plurimum amari scio, de tanta pietate vere, ex animoque posset gratulari. Quam diu bene valentem Deus conservet.

Erat in animo Rev. D. Veronensi omnino scribere ad D. V. aliquid, sed id eo destitit, quod ei, cum nulla præsertim necessitate urgeretur, molestus frustra esse noluit, qui
tanien

tamen in hisce meis litteris salutem ei plurimam adscribit.
Leodii die xij. Augusti M. D. XXXVII.

XXXV.

*Regin. Card. Polus
Archiepiscopo Panormitano
Secreti Consilii S. C. M. Præsidi.*

Fecit Rev. frater meus Episcopus Veronensis, ut, cum brevi redeundum mihi in Italiam sit, nullo modo potuerim prætermittere, quin ad D. V. aliquid scriberem, quo testatum apud ipsam benevolum meum erga se animum relinquerem. Ea enim mihi retulit, & de humanitate, & de animo ipsius erga me, ut alienum prorsus ab omni hominis officio merito me fuisset putaturus, nisi eo saltem modo, quo mihi liceret, in præsentia ei per litteras essem testificatus, id mihi audivisse, fuisse jucundissimum. Cum alia permulta sint, propter quæ eidem Episcopo Veronensi me multum intelligam, tum ob hoc ipsum, immortaliter me ei debitum facile, & cognosco, & fateor, quod videlicet, talem mihi amicum conciliavit, ut, quem antea de fama notum tantum observabam, nunc ex benigna ipsius in me, measque res voluntate cogar diligere. Hujus autem amoris erga D. V. mei hæc ad eam litteras testes esse volui, ab eaque vehementer peto, ut me, nihilo secius ac scribo, adversus se animatum esse sibi persuadeat, semelque institutum benevolentiae erga me suæ cursum prosequatur, ac, si quando dabitur facultas, me Serenissimæ Reginæ velit commendare. Et quoniam admirabilem hic non modo humanitatis abundantiam, verum etiam plusquam Regiæ liberalitatis splendorem in me Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Leodiensis expertus sum, & facile intelligo, pro suo erga ipsum amore, D. V. magnam capere voluptatem oportet.

oportere, si quod de ejus virtutibus a quodam prædicetur, nolo nunc eam hac voluptate privare. Scierit igitur D. V. eam hujus optimi Viri benignitatis magnitudinem extitisse, ut majorem nec a benevolentissimo amico, nec ab opulentissimo Rege sperare unquam possis. Rev. Dominus Episcopus Veronenlis etiam ipse ad D. V. aliquid scripsisset, nisi se intempestivum ab ea judicatum iri dubitasset, idem tamen ei in hisce litteris salutem plurimam adscribit. Valeat D. V. quam Deus perpetuo felicem conservet. Leodii xij. Augusti M. D. XXXVII.

XXXVI.

*Regin. Card. Polus
Gaspari Card. Contareno.*

ET si quoties ad statum Angliæ respicio, idest ad eos, qui nunc potiuntur rerum (quos video, ita odiosos esse omni generi hominum propter continuas suorum cædes, & spolia Ecclesiarum, ac fidem nulli servatam, ut nihil infirmius eorum statu esse possit, modo esset qui vel paulum impelleret, quod diutius deesse non posse, & propter vicinum novis, & justis de causis maxime inimicum, & transfugatorum numerum, qui apud eum sunt, maxime mihi persuadeo) agro certe animo, quoties hæc cogito, hinc divellor, ubi in tempore ad omnes occasiones pro utilitate Ecclesiæ, si quid acciderit, videor adesse posse; tamen cum Vicarius ejus, qui Dominus est, & Sponsus Ecclesiæ, ac omnia ad ejus utilitatem, etiam quæ damnosissima videntur, dispensat, me jubet redire, libentius nunc quidem ejus imperio, quam meæ voluntati pareo, sciens supra omne sacrificium gratam illi esse obedientiam. Quare nunc promptissimo animo venio, quamquam adversariorum malitia securitatem itineris valde suspectam facit; de quorum conatibus sæpius sum admonitus.

tus. Sed hic vero Illustrissimus, & Reverendissimus Leodienſis, qui ultra omnem ſpem jam aliquot menses nos ita fovit, ut quamquam ex ipſius verbis omnia magna expectare potuerim, nunquam tamen tantam humanitatem, tantam munificentiam expectaverim, vere enim hoc tempore, quo hic ſuimus, & maxime in diſceſſu pluſquam Regia liberalitate erga nos eſt uſus; hic, inquam, quicquid excogitari poterit, ut omnes laqueos effugiamus, maxime poſt Chriſtum, ut ſpero, providebit, qui jam triduum de via ex itineris ducibus conſultavit, dum ſingula circumſpicit, quæ cadere poſſint, & omnibus periculis occurrere ſtudet, tantæ illi curæ eſt, ut incolumem evadamus: quod Chriſto præcipue duce futurum ſpero. Cras autem, illo concedente, nos viæ commitemus. Te nunc, & communem Patronum ſi videre liceat, patriam, & propinquos omnes videbor recuperaviſſe; ad vos enim omnia, quæ hac in parte delectare poſſint, videntur eſſe translata. Chriſtus te conſervet. Leodii xxj. Auguſti M. D. XXXVII.

XXXVII.

Idem Eidem.

PRius Tridentum ipſe perveneram (quam Urbem noſti in conſpectu pene Italiæ eſſe) antequam mihi redderentur illæ litteræ Rev. Protonotarii, in quibus verbis S. D. N. ſignificabat, integrum meo judicio relinqui, ſive hybernare velle in provincia Leodiënſi, ſive ad Urbem redire. Sed quod non integrum fuerit aliter facere, quam quod facio, quodque neceſſario ad Urbem mihi properandum fuerit, locus ipſe, ubi me illæ litteræ offenderunt, ſatis declarat. Agnoſco vero utrobique ſummam S. D. N. in me bonignitatem, & in Dei cauſam perpetuum zelum, quem, & priores litteræ, quæ me revocarunt, ma-

M

xime

xime ostendunt, & posteriores, quæ hoc idem iudicio meo permittunt, magis explicant; tuæ vero litteræ in eandem sententiam scriptæ, maxime. Quibus hoc tantum nunc respondere possum, iudicium meum tale esse, ut optime cecidisse existimem, quod evenit, idest ut non prius illas litteras haberem, quam prioribus paruissem, Deique voluntatem esse, ut ad vos redirem, quod spero intra paucos dies futurum; has enim litteras Bovolonz in Villa Rev. Veronensis scripsi, quæ non longe ab Hostilia oppido Agri Mantuani in ripa Padi posito distat, quo nos eras cogitamus, ut inde Ferrariam secundo Pado navigemus, & post eodem flumine usque Ravennam; hoc enim, & ad facilitatem itineris maxime confert, & cum nos Loretum cogitemus, illa via maxime compendiosa videtur. Rev. Veronensis Ferrariæ nos relinquet, si tali verbo uti licet, ut relinqui nos dicamus ab illo, qui, ut præsens consilio, amore, omni genere officiorum nos prosequi nunquam cessavit, sic multo magis discedentes, adjunctis etiam liberalitatis suæ pignoribus, in quem ego potius liberalis esse deberem. Sed hoc cum Deus dederit, nunc abstulisse videtur, ut aliorum liberalitati locum patefaciat: sed hæc nunc ejus liberalitas semper cum præsentem mecum futurum, nec unquam ab eo relinqui posse, maxime ostendit. Veronæ mihi jucundissimum accidit, quod Illustris Thomam fratrem tuum, & Matthæum Dandulum, sororis tuæ virum, sum amplexus, qui mei salutandi causa, statim ut de meo adventu audierunt, eo advolarunt, haud alio, mihi crede, genere gaudii illos amplexans animum mihi profundi sentiebam, quam quo solebam perfundi parentes, & propinquos ex longo intervallo videns, quos in horum similes Deus transtulisse videtur. Priolus noster alter Achates a latere nusquam discedit. Reliqua coram, ut spero, brevi. Christus te servet.

Pridie Kal. Octobr. M. D. XXXVII.

Ido-

XXXVIII.

Isidorus Monachus
Regin. Card. Polo.

CUm allatum mihi esset quorundam fama, te, Pater Reverendissime, Legatione tua functum, incolumem, ac saluum ex tam longo itinere revertisse, gratulatus equidem animo sum, & servatori omnium Deo gratias egi, qui benigne id præstiterit, quod votis omnibus quotidie efflagitaveram, ut te cum Reverendissimo Veronensi Episcopo, cæterisque mihi tum carissimis, tum maxime venerandis conitibus, præsertim Alovio, nobis cum salute restitueret. Sed me tanta tot mensium spe fuisse frustratum, ut vel iter per Urbem Mutinam agentem, hospitio, quale idcumque esset, acciperemus, vel aliquo in loco tibi obvius fierem, id vero incredibilem in modum dolui. Verum, ut tam ingens damnum minus iniquo animo feram, ea cogitatio facit, quod illo me congressu, qui mihi fuisset rerum omnium suavissimus, indignum agnosco. Neque his me nunc verbis existimes delicias tibi facere voluisse, ita enim locupletes amoris, atque observantiæ erga te meæ testes habeo, ut late pateat, rem æquare omnino ulla verba non posse. Sed dolorem præterea illud magis augeat, quod, hac amissa occasione, nullam inire posthac rationem possum, aut viam inventire, ut eo fruor, cujus ego consuetudine, ac sermonibus ingentem mihi ad omnium virtutum progressus materiam suppeditari olim expertus sum. Certe enim in his hujus vitæ erroribus, nihil invenio, quod ita mentem, expedire sese ab istis rebus infinis cupientem, attollere soleat, ut proborum virorum commercia, & colloctiones, quas ego sacrorum librorum lectionibus æquare, atque adeo interdum antepone, nunquam dubitarem. Sed quando res ob meritum meum sic

M 2

acci-

accidit, illud, quo me fraudatum iri nullo modo quisquam unquam persuadebit, quotidie audire expecto; non exigam scilicet accessionem ad rem publicam Christianam, insaurandam, tuum ad Urbem Romam reditum attulisse, cujus, & exemplis, & exstimulationibus optima quæque consecutura speramus, ac nobismetipsis tuto pollicemur. Vale Pater Reverendissime, ac Domine Colendissime. Mutinae ex Cænobio nostro Divi Petri nonis Octob. M. D. XXXVII.

XXXIX.

Regin. Card. Polus

Erardo Cardinali Leodiensi.

Sollicitam fuisse de mea salute in hoc itinere Illustrissimam, & Reverendiss. D. V. ex litteris tuis cognovi, & sine litteris hoc idem, postquam a vobis discessi, semper judicavi. Neque enim aliter fieri potest, ut præclarus artifex de suo opere non sit sollicitus, præsertim quod videt periculo obnoxium. Quid vero mea incolumitas eotempore, quo apud Illustriss. D. V. versabar, nisi opus benignitatis vestræ, quæ contra potentissimi inimici insidias vestro præsidio in tuto collocabatur, quam cum novis periculis iterum necesse fuit exponere, nova quoque, & majori sollicitudine affici necesse fuit. Sed qui bonitatem vestram in me tuendo adjuvit, idem per totum iter servavit, & incolumem tandem in hanc Urbem tanquam in portum reduxit, qui est Christus benedictus in sæcula. Hic vero cum nihil certe mihi majori curæ sit, quam, ut Reverendissima, & Illustrissima D. V. omnes partes indulgentissimi patris in me tuendo implevit, sic ego filii pietatem, aliqua ex parte navando operam meam in his, quæ grata existimabo Illustriss., & Reverendiss. D. V. navare possim, qui omnes partes, & numeros, si occasiones darentur, implere cupio. Tale vero meum desiderium, ut sit valde gratum mihi fecit, Dominus Benedictus Agens hic, & Pro-

& Procurator Illustr. D. V. qui statim ut veni, incoeperat jam mea opera uti, quam spero non minus promptam illum esse expertum in serviendo, quam illum vidi vigilantem in committendo. Multo vero gratissimum fecit Reverendiss. , & Illustr. D. V. quæ suis litteris ostendit, quantam fiduciam in mea qualicumque opera habet, & quid a me procurari velit, præscribit. Sed sic sibi persuadeat Reverendiss. , & Illustriss. D. V. cum multos habeat amicos, qui libenter servient vestris commodis, & veteres, & novos; ex veteribus autem nominare possum Reverendissimos Campegius, & Genutius, ex iis autem, qui Cardinales non sunt, Dominus Ascanius Ariminensem Episcopum, qui nunquam patitur se defatigari, cum aliquid occurrit, in quo utilis Illustriss. D. V. esse possit, cui parem animo, & opera Dominum Durantem intimum Cubicularium S. D. N. adjungo; ex novis autem habet Dominum Contarenum recentem ista, & egregia vestra pietate in istam Sanctam Sedem, quam in Legato ejus tuendo ostendit, sic affectum, ut de ejus animo, & opera erga Reverendissimam, & Illustrissimam D. V. non minus audacter polliceri audeam, quam de meo. Habet præterea Agentem, & Procuratorem Dominum Benedictum Gentilem, omnium amicorum vestrorum testimonio sic industrem, vigilantem, perspicacem, peritum juris, & consuetudinis Curie, ut vel ipse unus pro multis satisfacere possit, & solus multorum aliorum onus sustinere, ut sæpe sustinuit. Tamen, ut vere dicam, quod expertus sum de Eo, a quo impetranda sunt omnia, in quibus amicorum opera utilis vobis esse possit, ita prorsus Sanctissimus Dominus Noster benignum, & facilem omnes invenerunt, & ego in primis in hoc meo adventu, cum mihi illa impetranda essent, quæ mihi commisit Procurator vester, ut parum sit, in quo aliquis amicorum vestrorum de sua opera gloriari possit. Deinceps autem nos eodem modo semper in omnibus, quæ ad dignitatem augendam

gendam Rever., & Illustr. D. V. pertinent, & ad utilitatem vestræ Ecclesiæ nos Sanctitatem Ejus reperturos, certum argumentum ducentes ex his litteris, quas jam fecit, & ostendit, non possumus dubitare. Quare, quia quod attinet ad illius Breve, quod Illustriss. D. V. impetrari nunc cupit in majorem declarationem facultatum Legati de latere (quem honorem ultro Sanctitas Ejus Reverend. & Illustriss. D. V. detulit) si hujusmodi declaratio per novum Breve plus conferre possit, vel ad honorem Illustriss. D. V. vel ad eum finem, ad quem Rev. D. V. tendit, idest ad Reformationem Cleri, quod ex primo non ita clarum fuit, tunc Reverend. D. V. nihil dubitet, jam impetratum esse, hoc enim audeo polliceri de animo Sanctitas Ejus, licet Eum nondum hac de re sum allocutus; quod me amici vestri dissuaderent, qui derogari potius existimant priori authoritati, si novum aliquod Breve impetretur, videlicet de authoritate super Exemptis, hoc enim ostenderet ex potestate Legationis de latere Illustrissimam D. V. hanc potestatem non habere, si jam factus Legatus de latere per aliud Breve hoc exprimi cupiat. Atque hic mirantur amici vestri, D. V. Illustrissimam hac de re dubitare, cum nihil certius sit, Legatum de latere hanc potestatem habere ex jure. Etsi quærimus exemplum, tale habemus hic ante oculos, Illustrissimus, & Reverendissimus Cardinalis de Mantua hanc jam authoritatem exercet in Dicecesi Mantuana maxime ad honorem Dei, & utilitatem suæ Ecclesiæ ex sola facultate concessa Legato de latere. Hoc vero scribo non ex meo capite, sed ut dico, ex amicorum vestrorum consilio, maxime autem Reverendissimi Genutii peritissimi harum rerum, quem hac sola de causa conveni, ut ejus sententiam quærerem, quæ eadem est, quam jam scripsi, cui Reverendissimus Contarenus maxime assentitur. Sic tamen conclusum fuit inter nos, ut, si aliquid adhuc scrupuli remaneret hac in re, nisi apertis verbis per Breve aliquod novum

novum exprimat^rur jurisdīctio in Exemptos, hoc mihi promissit Reverendissimus Genutius, se cogitaturum aliquam formam Brevis, per quod sine diminutione prioris (quod tamen difficile factū putat) se cogitaturum talem formam, ut omnis prorsus scrupulus tollatur. Quod autem attinet ad S. D. N. Illustriss. D. V. memoria tenet verba mea, cum omnium generosissimum Principem Sanctitatem Ejus dicerem, qui ad ceteras virtutes egregias hoc præcipue habet, in retinenda grata memoria amicorum, & in multis suis factis, postquam hunc honorem ascendit, declaravit, non solum veterum, sed omnium, qui aliqua in re benevolentiam erga eum ostenderunt. Cum autem Sanctitas Ejus Illustriss. D. V. inter veteres amicos numeret, ad eam autem amicitiam accedant hæc nova, & maxima in me Legatum ejus beneficia, quæ in suam personam, data æstimat, de nulla re dubitare potest, quæ pertinet ad dignitatem augendam, vel ad sanctissimum propositum ejus de Reformatione Cleri promovendum attinet. Utriusque vero certissimum pignus Illustrissima D. V. habet, quod, antequam huc venire ipse, antequam plene informaretur Ejus Sanctitas de animo Illustriss. D. V. circa Reformationem Cleri, ultro quod Illustr. D. V. ut scribit se non expectasse, Legatum de latere fecit; qua in re, ut omnes amici vestri judicant, melius consultum, vel dignitati vestræ, vel ei rei, quam maxime desiderat, esse nulla alia ratione potuisset. Ego, qui longum sermonem, cum Sanctitate Ejus haberem, maxime de animo Illustr. D. V. circa Reformationem Cleri, cum, & necessitatem Reformationis exponerem propter corruptissimos illorum mores, & optimum zelum Illustr. D. V. patefacere, & præterea adjungerem, quod instrumenta accommodatissima, & optima ad hoc perficiendum haberet, Deo vestrum sanctum propositum adjuvante, cum Dominum Tungrensem, & Dominum Theodoricum vobis dedit, quos ambos sic depinxi Sanctitati Suae. Theodoricum vero Ejus Sanctitas dice-

dicebat se hic Romæ cognovisse, probitatem vero, & doctrinam valde laudavit. Cum vero, & cætera omnia, quæ ad utilitatem summam Ecclesiæ illius esse possent, quando jam Illustr. D. V. hanc auctoritatem reformandi Cleri cum hoc zelo, & ejusmodi instrumentis haberet, exposuisssem, maxime delectari Ejus Sanctitas hoc sermone est visa, quæ eundem animum erga Reformationem universalis Ecclesiæ ostendit, quem Illustriss. D. V. erga suam. Sed cum quasi parvum navigium tranquillo mari sit Ecclesia Illustriss. D. V. facile fructum tam pii desiderii omnes sentiant, Illustriss. D. V. brevi, ut spero, faciet, quod in tam magna navi, tot fructibus agitata, qualis est Ecclesia universalis, tamen Sanctitas Ejus fructum semper amittere non potest tam piæ voluntatis, tamen sentiri non tam facile potest, præsertim cum tam multos præterea hostes habeat. Sed Sanctitas Ejus &c. *Deest finis. Romæ Mense Novemb. M. D. XXXVIII.*

XL

Idem Eidem.

ET si nihil magnopere habeam, quod scribam ad Illustrissimam D. V. præsertim cum per proximum tabellarium ad omnia rescripserim, quæ Illustrissima D. V. per litteras suas mihi agenda commisit, neque hic tabellarius quicquam ab Illustrissima D. V. attulit, quod me scribere provocaret, neque hic aliquid dignum accidit, de quo certiores fieri Illustriss. D. V. per litteras oporteret, adeo ut per negotia, quæ pertinent ad Illustr. D. V. mihi quidem tacere liceret; tamen quia sæpius cupio audire de incolumitate Illustriss. D. V. nec minus libenter Illustriss. D. V. de mea audire, tanquam de filio suo, in quem tot officia indulgentissimi patris ostendit, certo scio; ideo sciens quidem, tabellarios prætermittere, animo

nime statui. Hoc vero repetere volui, quod scripsi superioribus litteris, sic integrum sibi fuisse delatum munus Legationis in sua Dioecesi, ut nihil prorsus, quod facultates attinet Legati de latere, in jure præscriptum præcidatur. Quod si aliquid sit, quod majorem declarationem, præsertim quod attinet ad jurisdictionem super Exemptos, quam omnes putant apertissime in facultatibus Legati de latere contineri, Illustris. D. V. cum suis peritis harum rerum consulat, & ad me perscribi faciat formam, in qua magis explicari hic articulus possit, Illustris. D. V. habeat pro concessio; talem enim ego novi animum Sanctissimi Domini Nostri erga Illustris. D. V. ut nihil esse possit, quod aliquo modo conferat ad exequendum sanctissimum propositum tuum circa Reformationem Cleri sui, quod non libentissime concedat. Quare de re cum loquerer cum Sanctitate Sua nudus tertius, cum affinem quendam Illustris. D. V. Dominum Hermannum, qui cupiebat in familiam Reverendissimi Farnesii Nepotis Sanctitatis Sux ascribi, Sanctitatis Sux commendarem, quam libentissimo animo admittit, & in familiam Reverendissimi Farnesii inter primores familiares admitti jussit, ex eo occasionem nactus sum plura de animo Illustris. D. V. circa Reformationem Cleri dicere, & quam utilis ipsi Clero, utcumque repugnanti, hæc res esset, qui nisi vivente Illustr. D. V. reformaretur, periculum esset, ne post mortem ejus a populo non ferente illorum mores, quod nunc magis propter timorem Illustris. D. V. quam ob aliam causam abstinens, sed periculum, hoc timore sublato, ne prorsus in eos invaderet, bonis autem spoliati, vel abiicerentur, vel trucidarentur; ita illorum mores abhorre a vita Clericorum, & Sacerdotum, omnium animos irritat. Quare salutariter propter eos Illustris. D. V. postulabat fieri, ut reformari posset a se, & multo necessario Pontifex concessit. Quare valde tuo facto est gavisus, neque vero præter illos terminos præ-

N

scri-

scriptos Pontifex alios præscribit, sed eos limites cupit esse ei Legationi, quos sibi Deus in omnibus suis factis sibi præscribi patitur, ii sunt honor suus, & utilitas subditorum. Si ergo faciat, quod scio Eum in animo habere, ut hos solos terminos sibi præscribi permittat honor suus, quem inveniet in omnibus spectando honorem Dei, & utilitatem suæ Ecclesiæ, & Subditorum. Reliqua omnia libere agat. Multa ego dixi de instrumentis illis, quæ Deus concessit Illustr. D. V. ad exequenda præclara mandata vestra, Domino Tongrensi, ac Domico Theodorico, ac optimo juvene Domino Joanne Vitten, qui multos alios possunt allicere, sic ut deesse non possint. Adeo ut, spero, si generale Concilium futurum sit Vicentiæ, de quo Pontifex optime sperat, quia de pace inter Princeps magnam spem habet, Illustr. Domin. V. hac in parte cum suis, Sanctitatis Suæ propositum cum suo etiam consilio, & suorum maxime adjuvare possit; habet enim eandem voluntatem Sanctitas Sua in reformanda universali Ecclesia, quam Illustriss. D. V. habet in sua. De loco autem Concilii in aliis litteris scripsi fuisse civitatem Vicentinam, quam Illustrissimi Domini Veneti dederunt; nunc autem Sanctitas Sua decrevit mittere duos Prælatos ad Illustr. Statum Venetum, qui gratias agant, locum autem prospiciant, ac disponant. Alterum hinc mittet Episcopum Regiensem ex familia Rangonæ, alter credo erit Dominus Veronen. qui prope Vicentiam Veronæ nunc agit, & in Episcopatu, qui est deditissimus Illustriss. D. V. quod nihil opus est dicere Illustr. D. V. quæ hoc optime novit, sed hoc etiam maxime ostendit in illis litteris, quas scripsit ad suos hic amicos de negotio Legationis D. V. adeo ut, quemadmodum mihi retulit Dominus Benedictus diligentissimus Procurator Illustrissimæ D. V. cum per eam viam, quæ primo fuit proposita ab Illustrissima D. V. circa Reformationem, quod hic periti earum rerum dubitarent, quomodo posset satisfieri

tisfieri petitioni illi cum honore suo, & minima querela aliorum, quod multa etiam impedimenta occurrerent, amicus quidam Domini Veronenſis admonuit eos de Legatione, quæ ſtatim ab omnibus veſtris amicis fuit accepta, tanquam expediſſiſſima ad omnia ſua vota exequenda, & maxime honorifica, ſed tamen, ut ſcripſi, ſi aliquid deeſſe putat ad ſuum votum exequendum nihil dubitet, ſcribat ſententiam, & ſupplebuntur omnia. Pontifex enim eſt propenſiſſimus, quod in omnibus oſtendit, quemadmodum etiam de quodam incarcerato, inimico, ut audio, honoris veſtri, & damnato ad triremes perpetuas, cum multi quærerent eum liberare mulctatum tantum pecunia, Sanctitas Ejus mihi primum ſoli eſt pollicita, deinde in præſentia Domini Theſaurarii affectionatiſſimi Illuſtriſſ. D. V. deinde etiam Domini Benediſti Gentilis ſe nullam compoſitionem velle admittere, quod non fieret omni voluntate Illuſtriſſ. D. V. cui hanc rem totam remiſſam eſſe voluit. Sed nunc vereor, ne nimis ſim prolixus, qui initio putabam deſuturum argumentum. Quare me quam humillime Illuſtriſſ. D. V. commendo, & eandem Deo, qui diutiſſime ad ſuum honorem incolumem nobis conſervet. Reverendiſſimus Dominus Contarenus deditiſſimus Illuſtriſſimæ D. V. plurimum illi ſe commendatum eſſe voluit. Romæ die feſto S. Catherinæ M. D. XXXVII.

XLI.

Idem Eidem.

PRimum mihi gratiſſimum fuit ex litteris Illuſtriſſimæ, & Reverendiſſimæ Dominationis Veſtræ intelligere de ejus incolumitate, pro qua nunquam ceſſabo preces ad eum fundere, qui ſolus eam dare poteſt; hoc autem ut faciam, ſic ejus erga me officia, & merita cogunt, ut

minore scelere videar posse parentum memoriam abicere; quam Illustrissima D. V. recordationem non perpetuo tenere, quam parentis loco me semper habere, in omni observationis genere ostendere, ubicumque occasio inciderit, nunquam cessabo. Plurimum vero gaudeo, quod ad Legationem Illustrissimæ D. V. attinet, ut ex Domino Benedicto Gentili intellexi, eam satisfactam esse illa declaratione facultatum, quæ in corpore juris habetur, neque aliam nunc querere. Et certe hæc fuit communis sententia omnium vestrorum amicorum, qui juris hic sunt periti, obfuturam potius causæ, quam profuturam omnem novam adjectam declarationem; quamquam, ut scripsi in proximis meis litteris, si Illustrissima D. V. in illa sententia perseverasset, quasi omnino opus fuerit ad evellendos omnes scrupulos aliqua nova declaratione, nos quidem parati fuimus hoc postulare a Sanctissimo Domino Nostro, quem non minus promptum futurum in concedendo sciebam, quam in principali causa sumus experti, in qua fuit promptissimus. Quod reliquum est, de eo quod Illustrissima D. V. per Dominum Benedictum Gentilem, me admonere voluit, quod ad eum in cyphra fuit scriptum, ea res sic mihi curæ erit, ut non tam Illustrissimæ D. V. causa illorum conatibus obistere me obligatum esse mihi persuadeam, quam ipsius iustitiæ, & pietatis causæ, quam maxime oppugnat, qui sanctissimo vestro proposito in reformandis Cleri moribus, aliqua ex parte resistit. Quare ut in Dei causa, sic in hac vigilabo, omni, quam possum, gratia, & industria; non frustra autem me laboraturum, sed ad illorum, qui contra resistunt, confusionem, quæ mihi certam spem dant, plurima habeo, quod vero dubitare faceret, nihil video. Hoc vero gaudeo, & opto, sæpe ejusmodi occasiones dari, in quibus, dum ex officio servire cupio Illustrissimæ D. V. videam me ex pietate servire Deo, ad quem magis tota hæc causa pertinet, quam Illustrissima D. V. mihi commendat,

cui

cui perpetuo Illustrissimam. D. V. commendare non cesso,
& eidem me quam humillime commendo. Romæ xxvij;
Decemb. M. D. XXXVII.

XLII.

Idem Eidem.

CUm jam pene octo horas in Consistorio consumimus, quo dimisso certior sum factus, tabellarium statim discedere, temporis angustia non patitur, ut plura de negotio Illustriss. D. V. vel potius de Ecclesiæ, & præcipue hujus Sanctæ Sedis causa scribam. Summa tamen est, cum ante hunc diem, cum propter absentiam Pontificis ab Urbe, tum propter frequentes Capellas, & præter consuetudinem multa negotia supervenientia his festis, nulla commoditas daretur agendi cum Ejus Sanctitatis de iis, quæ Illustriss. D. V. ad Ejus Sanctitatem, & ad me scripsit, hodie Reverendissimus Campegius, & Reverendissimus Simoneta, atque ego, sic causam Ejus Sanctitati explicavimus, ut minime ferendam eam inobedientiam Cleri, qui non admiserunt Visitatores, quas Illustr. D. V. pro jure Legationis ad eos misit, esse duceret, laudare tamen magnopere modestiam Illustriss. D. V. quod cum suo jure posset statim in illos, qui restiterunt auctoritati Legationis, vindicare, maluit tamen potius Ejus Sanctitatem consulere, quæ hoc nos scribere jussit ad Illustriss. D. V. se maxime sancto proposito Illustr. D. V. in reformando Clero delectari, ut sua sponte facit, & ex mero motu fecit (hæc enim verba Ejus Sanctitatis fuerunt) ut munus Legationis, per quod facultatem haberet satisfaciendi sancto suo proposito, dedit, sic in nulla re defuturum, quæ pertinet ad eam auctoritatem tuendam, & confirmandam; gratulari autem de illis Viris, quos pro suis Visitoribus elegit, quos, quantum potui, depinxi, quales

quales essent. Dominum autem Theodoricum Ejus Sanctitas dixit se optime novisse, & de eo optime sentire, & hoc idem de reliquis. Summa vero orationis fuit, ut negotium conficiendi Breve in ea forma, quam maxime puto satisfacturam Illustr. D. V. daret, quod libenter Reverendissimus Campegius pro summa ejus observantia in Illustr. D. V. suscepit. Reliqua ex litteris diligentissimi, & prudentissimi Agentis tui Domini Benedicti Gentilis cognoscet, a quo etiam hoc intelliges de incarcerato illo, de quo ad me scripsit Illustr. D. V. nihil aliud decerni, quam quod Illustr. D. V. petit, ut sententia a iudicibus data locum habeat; & nunc iterum me quam humillime Reverend. D. V. commendo, & eandem Christo, qui diutissime Illustr. D. V. ad suum honorem servet. Dat. Romæ vij. Januar. M. D. XXXVIII.

XLIII.

Idem Eidem.

Cum re ipsa, ut spero, sit satisfactum in omnibus, quæ per me una cum reliquis Reverendissimis Dominis amicissimis Illustrissimæ D. V. hoc tempore ad confirmationem, vel declarationem suæ Legationis a Sanctissimo Domino Nostro impetrari postulavit, nihil opus erit verba nunc adjungere. Præsertim cum per proximum superiorem tabellarium de ea re scripseram, & si quid nunc opus esset addere, scio diligentissimum suum Procuratorem Dominum Benedictum Gentilem id non omittere, qui fusius omnia per litteras se scripturum Illustrissimæ D. V. dixit. Reliquum est ergo, ut a Deo suppliciter petam, ut, qui tam pium desiderium reformandi gregis sui in animum inseruit, idem proventum, & profectum faciat, ad salutem primum animæ suæ, deinde gregis subiecti. Optimum autem exemplum provinciarum vicinarum, quæ

quæ maxime opus habent bono aliquo exemplo, ad quod se componant; tandem autem, & quam primum etiam, ad Dei honorem omnia redundant: cujus tutelæ perpetuo Reverendissimam, & Illustrissimam Dominationem Vestram commendare non cesso, & nunc me eidem Illustrissimæ Dominationi Vestræ quam humillime commendando. Datum Romæ xxv. Januarii M. D. XXXVIII.

Cum hæc superiora scripsissem, & postea mihi cum Sanctissimo Domino Nostro de negotio cujusdam Viri docti Alberti Pighii agendum esset, quem Ejus Sanctitas ob eruditionem, & virtutem carum habet, & propterea cum superioribus annis Præpositura quadam Trajectensi ornavit, qui nunc negotium coram secreto Cæsaris Consilio istuc habet; hoc autem cum Ejus Sanctitate, ut ratio aliqua iniretur, qua facillime posset ab illo molestissimo negotio liberari, hæc statim facillima est judicata, si Ejus Sanctitas patrocinium illius causæ Illustrissimæ Dominationi Vestræ committeret, de quo nihil est dubitatum, propter autoritatem, & gratiam in illo Consilio facillime eum hac molestia potuisse liberare. Quare hoc statim mihi in mandatis Ejus Sanctitas dedit, ut hanc causam Illustrissimæ Dominationi Vestræ commendarem; hoc autem significarem, quo citius opera Illustrissimæ Dominationis Vestræ Albertus Pighius, quod cum æquitate fieret, liberaretur, hoc gratius Ejus Sanctitati futurum, quæ omnia nunc ad Illustrissimam Dominationem Vestram ex mandato Sanctissimi Domini nostri scribo.

XLIV.

Idem Eidem.

QUæ maxime sollicitum, & anxium tenebant animum Illustrissimæ, & Reverendissimæ D. V. ex ejusdem litteris cognovi. Quibus omnibus remedia jam accepisse

se spero, & confido; omnia enim quæcumque postulavit Illustrissima D. V. ad convertendos rebelles Legationis, qui merito indignationem movebant, non solum Illustr. D. V. cui illorum cura est commissa, sed omnibus bonis, qui de eorum inobedientia audiverunt, ea ex mandato S. D. N. cum ampliori declaratione omnium facultatum per proximum superiorem tabellarium erant expedita, & missa. Quare hac in parte, quæ ad consolationem animi Illustr. D. V. maximo cum desiderio expectare scripsit, satisfactum jam spero esse. Superest nunc, ut Illustr. D. V. consoletur nostros animos, meum quam maxime, qui ex rumore de adversa valetudine sua maxime sum perturbatus. Quanquam idem rumor recreatum a gravi morbo, in quem inaciderat, etiam attulit, sed ipsum ex litteris tuis malui cognoscere. Video autem, ne mihi dolorem afferret, in suis litteris abstinuisse a mentione adversæ valetudinis; sed nunc liberationem a morbo, & convalescentiam ex tuis litteris maxime audire cupio. Ad quam spero conferre ea remedia, quæ S. D. N. misit ad tollendam anxietatem animi, quæ fortasse ad morbum addere potuit. In illis vero expediendis, quod præcipuam quamdam curam, diligentiam, & industriam Domini Benedicti Gentilis agnovi, & perspexi; non possum certe non tali Viro, & Procuratori, qualem prorsus in Curia nullum parem ingenio, peritia, & industria cognovi, testimonium verissimum reddere, qui cum jam plus decennio eandem fidem operam Illustr. D. V. in omnibus suis hic negotiis præbuit, scio, eam nihil egere mea commendatione, sed quæ in eo, hoc tempore, & his negotiis magni momenti perspexi, non patiuntur, ut memoriam illius præteream sine commendatione, quem scio maxime mereri, ut, quæ carissimis suis pro eorum meritis præstare solet, ea in primis in illum conferat. Diutissime valeat Illustris. Dominatio V. tam animo, quam corpore. Ex Roma xxviij. Febr. M. D. XXXVIII.

Reg.

XLV.

Reg. Card. Polus
DD. Theodorico, & Tongr.

Reverendi Domini gratia, & pax Christi vobiscum.

Summam vestram pietatem mihi, dum apud vos versarer, non sine magna voluptate, & majori cum fructu meo cognitam, & exploratam, ex vestris ad me litteris libenter recognovi; quæ quidem non ex ea solum parte in illis elucet, quod causam maxime piam, quæ maxime ad salutem animarum vestrorum fratrum pertinet, mihi commendant, sed quod tanto studio, tanta sollicitudine animi idem faciant, quasi vobis privatim, vel salus quæreretur, vel utilitas aliqua magna inde quæreretur. Quibus scio nihil in hac causa præter summos, & molestissimos labores vobis superesse; in quibus ne odium quidem apud illos, pro quorum salute maxime laboratis, effugere potestis. Quid enim aliud expectare potestis ab his, qui cum gravissime laborant, sanari tamen recusant, medicum fugiunt, & ad domus illorum sequentem excludunt? Tales enim sunt nunc omnes, qui Reverendissimi Leodienſis authoritati a Sanctissimo Domino Nostro concessæ pro eorum salute obedire recusant; quam cum vos quam maxime integram, & late patentem in omnes, & singulos, quicumque in Leodienſi Dioceſi continentur, a Sanctissimo Domino confirmari petatis, nihil aliud petitis, nisi ut nulla pars Dioceſeos sit expers vestri laboris, ut ubique molestias sufferatis. Quo enim latius authoritas Reverendissimi se extendit, eo latius labores vestros patere, eo gravius onus vobis incumbere, in quorum humeros omnia hæc Reverendissimum depositurum scio. Ego certe cum naturam, ingenium, & mores vestros ex illa consuetudine, qua, cum apud vos, mihi frui licuit, prope exploratum habere videor, quæ mihi ostendunt,

O

dunt, nulla re magis delectari, quam quiete illa, in qua Deo primum, & vestræ ipsorum salutis servire possitis. Cum nunc video tam alacriter, & vestram quietem desecrere, & ea postulare, ex quibus necessario vestri labores, & molestiæ augentur, ut nihil dicam de periculis, quæ facilius, quam commoda, ab his impendent, qui inviti curantur; hic certe digitum Dei agnosco, qui hunc ignem amoris in vobis accenderit, & quid aliud expectare possum, nisi ut eadem virtute ardeat, ad salutem tandem illorum, qui nunc flammam videre recusant? Qua in re interim non possum non vehementer gratulari Reverendissimo, & Illustrissimo Domino Leodiensi, cui vos tantumquam Angelos Dei in ministerium tam pii operis datos esse video ab eo, qui tam piam sui gregis Reformationem, tam necessario tempore, in mentem illi inseruit, qui fecit ministros suos flammam urentem, hic est Christus Dominus benedictus in sæcula.

Quod vero ad meam operam attinet, quam hac in causa exigitis, ut in eam formam, quam proponitis, Diplomata pro Reverendissimo Domino confici a Sanctissimo Domino Nostro impetrarem, haud pluris eam faciam, quam revera fuit, quæ verbo tenus extitit, dum rem una cum aliis Reverendissimis, de quibus aliis in litteris ad Reverendissimum scripsi, Sanctitati Ejus proponerem, qui tanta benignitate nobis respondit, ut nullum nostris adhortationibus, aut precibus locum reliquerit. Statim enim, ut impiam illorum inobedientiam, qui Reverendissimo restiterunt, intellexit, quam ferre indignissime multis verbis ostendit, tum vero adjunxit, ut ipse ad Dei honorem, & Ecclesiæ utilitatem sponte, & ex mero motu (illa enim fuerunt verba Ejus) munus Legati de latere cum omnibus facultatibus ad tantam personam pertinentibus concessisset, sic in nulla re, quæ ad confirmandum, vel tuendum tale munus pertineret, se defuturum dixit; neque solum dixit, sed statim dedit negotium his, qui
ejus-

ejusmodi rerum sunt periti, ut Diplomata in eam formam conficerentur, quam vos postulastis, quæ per hunc tabularium ad Reverendissimum mittuntur. Quare nunc cum nihil, ut spero, vobis certe desit, quod ab autoritate divinitus concessa homini ad animarum salutem proficisci possit, vel ad consolandos, & confirmandos bonos, vel convertendos malos; reliquum est, ut a Domino illo petatis, a quo omnis hæc autoritas profluxit, ut dignetur ipse vineam suam respicere, atque actiones vestras adjuvare, sine cujus præsentis, & assidua influxione suæ gratiæ, florere nunquam, germinare, aut crescere vites possunt, utcumque homines in plantando, & rigando laborarent. Sed hæc vos melius, quam ego. Quare hic finem faciam, si hoc tantum adscripsero, in quo a multis scio me accusatum iri, quod ad castigandum malos non ita, prompte descendere soleo, in qua re videor, ut ipsi dicunt, crudelis esse in bonos; sed utcumque sit, non possum non apud meos amicos naturam meam proderem, etiam si nihil hoc tempore opus sit, quanquam fortasse opus sit, dum respicio ad eos, qui restiterunt authoritati Reverendissimi Domini Legati, quos nunc castigandi facultatem habet. Qua in re, etsi negare non possum ad exemplum aliorum maxime necessarium esse, ut rebelles castigentur, & in hac re non dubito ejus Reverendissimam Dominationem illa usurum moderatione, quæ ejus personam decet; tamen, ut dixi, mea natura non patitur, ut non aliqua hac de re ad meos amicissimos scribam, vel unum potius significem, etsi rebelles sunt, filii tamen sunt, & filii rebelles, quos si convertend ad obedientiam ulla mitior ratio inveniatur, ut ea primum exerceatur, etiam post confirmatam autoritatem castigandi eos, cupio, ut prius quatiatur virga in conspectu illorum fugientium, antequam exerceatur per illum castigatio. Qua in re certe non tam admoner naturæ meæ sive lenitate, sive ignavia, quam exemplo maximi Apostoli etiam in gravissimis delictis

delictis filiorum. Meministis illius dicti Pauli: In virga veniam ad vos &c. Qui me quasi videre facit, quam gemens, & invitus descendebat ad castigandum, qui sæpius nomine eos terrebat virgæ, & vix tandem in gravissimo crimine exercuit in unum, cui statim post poenitentiae signum datum condonavit. Hæc scio, nihil opus fuisse, ut ad vos scriberem; sed indulgebitis mihi hoc, qui animo aliter satisfacere non potuerim. Reliquum est, ut me orationibus vestris commendem, vobis promittens, si quæ peccatoris miseri preces valent, vobis non defuturas, nec defuisse meas. Tu vero, Domine Theodorice, quod me promissi mei admones in oppido Sancti Viti facti, scito, me ejus minime omnium oblitum. Precor vero, ut nobis illa verba Prophetæ, Christi gratia, sæpe dicere liceat: Convertisti planctum meum in gaudium, conscidisti saccum meum, & circumdediti me lætitia, ut cantet tibi gloria mea, & non compungar. Tu scis, quod dico. Valete in Christo, & orate. Romæ xxviii. Januar. M. D. XXXVIII.

XLVI.

Idem Eisdem.

STatim, ut ad Urbem redii ad viij. Kal. Novembris, unde per septem menses abueram, redditæ mihi sunt litteræ, quas conjunctim ad me scripsistis, in quibus hoc primum mihi fuit jucundissimum cognoscere vos valere. Et si quidem non ita recentes litteræ fuerunt, ut quæ xij. Julii essent scriptæ, & ad me in exitu Octobris datæ; tamen quos in visceribus Christi amo, a quibus multis iam mensibus nihil acceperam, eos tam recta valetudine usos, de quorum salute propter longum silentium dubitare potuissem, hoc scrupulo me liberari per vestras litteras, non potuit mihi non esse jucundissimum. Quod vero mihi Do-
mini

mini Alberti Pighii causam commendatis, sic habetote; eum, & suo nomine, & eo libro, quem de Hierarchia Ecclesiastica scripsit, cujus magnam partem perlegi, sic mihi esse commendatum, ut nihil mihi antiquius esse possit, quam cum in omnibus, quibus possim, & valeam, juvare. Quod cum sponte facio, tum meritis ejus erga Ecclesiam tali tempore, quo maxime Ecclesia adversariis abundat, quos egregie oppugnat, me tribuere scio, & ob id etiam teneri ei honoris vinculo, quod mihi indigno injecit, qui Ecclesie gubernationi præest, adeo ut talium hominum patrocinium negligere, quod in aliis est vituperium, in me quidem scelus esse judicem. Quamquam quidem negare non possum, ut hoc alacrius suscipiam, magnum attulisse pondus, amorem erga eum vestrum, quem video ex litteris, & judicium de ejus scriptis, quæ maxime, & amorem, & judicium meum de eodem confirmarunt. Accepi vero eodem tempore, quo vestras, ab ipso Pighio quaternas litteras, quæ huc me absente sunt perlatæ, & mihi in recenti meo adventu redditæ, in quibus, quod maxime urgere videbatur, ut commendatitias ad Serenissimam Reginam Hungariæ a Summo Pontifice haberet, quæ præsentī necessitati succurreret, in quam litis causa eum conjecit, illas impetrandas, & expediendas curavi. Reliqua vero, ut occasio tulerit, quæcumque ad eum tuendum, & ornandum pertinent, a benignissimo Pontifice poterit expectare; nec frustra, ut spero, si me admoneat, qua in re potissimum ab Ejus Sanctitate adjuvari desiderat. Quod etiam si non admoneat, ut occasio se offerret, minime ipse sum prætermitturus, ut omnia quæcumque illi grata, & honorifica esse possint, præstem. Valete, & ut me vestris perpetuis orationibus juvetis, oro, & obtestor, quo in munere me minime vestri oblivisci, audeo vobis confirmare. Tu vero, Domine Theodorice, quod mihi medicum amicū tuum Magnificū Josephum commendas per litteras, quas

quas idem mihi tradidit, ut illi coram dixi, sic re perficiam, ut intelligat, in omnibus, in quibus eum juvare possum, si tibi sit amicitia conjunctus, me quoque amicum eum habere. Dignum autem esse utriusque amicitia, non solum ex tuis litteris, sed nonnullorum aliorum probatissimorum Virorum testimonio, qui familiarius hic eum noverunt, intelligo. Valete in Christo, cui me perpetuo commendetis, velini. Romæ, in festo SS. Simeonis, & Judæ. M.D.XXXVIII.

XLVII.

*Regin. Card. Polus
Alberto Pigbio.*

Reverende Domine, & mihi in Christo carissime.

Superioribus diebus, cum litteras tuas accepissem una cum duobus libris, altero, te authore, edito, ac typis excuso, in quo respondes Lutheranis calumniantibus indictionem Concilii Mantuæ celebrandi, altero autem in eandem sententiam a Rege Angliæ edito, & tua manu descripto; & cum ipse occupationibus opprimerer, dedi negotium cuidam tuo, ut dicebat, affini, ut meis verbis ad te scriberet, me vehementer amore illo tuo, & studio erga communem causam Ecclesiæ fuisse delectatum, operam, & diligentiam, ac magnam eruditionem, quam partim in hoc libro ostendis, multo autem majorem significas in his, quæ paras ad Ecclesiasticorum dogmatum defensionem, me vehementer probare. Nunc autem, cum paulo liberior a negotiis essem, volui hoc idem testatum apud te esse hisce meis litteris, atque in primis te rogare, atque hortari, ut hunc amorem, quem erga res Ecclesiæ, qui, si sincerus est, qualem mihi persuadeo, ab alio, quam a Sponso Ecclesiæ derivari non posset, in omnibus manifestum facias eundem esse. Hoc autem faciens, facile persuadebis, si non modo ab homine præmium nulum

lum expectans in defendendo ejus causam perseveres, aut si fraudatus his præmiis, quæ debita videri possint, & quæ ceteri minori negotio consequi solent, tu nihilo cunctatorem, sed promptiorem in defendendo Ecclesiæ causam te ostendas. Neque vero hoc scribo, quasi ii, qui præmia vel procurare tua causa, vel dare deberent, cunctatiores propterea esse debeant ad te ornandum, neque ut locum ad tergiversandum illis hac ratione darem. Sed quoniam te amo, & scio, quantam dignitatem tibi afferret supra omne præmium, quod ab homine dari possit, si tam nobile ingenium tot artibus instructum in uno amore Dei, & Ecclesiæ acquiescere homines perspicerent, ideo hæc scribo. Quod si facias, ut mihi persuadeo te facere, amatores quidem tibi, & amici deesse non possunt. Video vero, te unum amisisse Reverendissimum Capuanum, si amissum illum dicere possumus, quem speramus ab exilio ad Regnum vocatum. Quod si in hoc exilio operam ejus, & autoritatem fuisse utilem existimas, & ideo amissum, quia his nunc uti non possis, scito illum heredes reliquisse voluntatis suæ, & autoritatis, qui non minus studebunt virtutibus tuis favere, quam ille unquam studuit; inter quos spero te habere Reverendissimum S. Crucis. Sed quia multos jam dies propter infirmam valetudinem domi se continet, neque libenter se visitari patitur, nihil adhuc cum eo, quod cuperè videris, de tuis rebus contuli; sed ut primum per adversam ejus valetudinem eum convenire possum, non prætermittam. De negotio Domini Federici Skenchii, quod tu nihil mecum, quum isthic essem, contuleris, ut causæ fundamentum cognoscere possem, sed omnia continebantur in illis litteris, quas ad Reverendissimum Capuanum misisti, sed si cures a principio rem mihi narrandam, ego negotio non deero; quamquam scio, quibus cum mihi res erit. De tuo contubernio cum carissimis meis Tongrensi, & Theodorico valde gratulor, de quo quoties cogito, non possum non sine aliqua

aliqua invidia tam suavis, & sanctæ consuetudinis dicere, quod ille de amicis Pythagoricis: Utinam tertium me vobis possem adjungere; sed spero spiritu illis esse conjunctum, maxime cum pro illis orant, qui maxime bonorum precibus opus habent, inter quos me maxime egero existimo. Quare te rogo de hac eleemosyna, etsi spero illos quotidie dare, meis tamen verbis illos admonere. Vale. Romæ xx. Novemb. M. D. XXXVII.

XLVIII.

Idem Eidem.

Scripsi ad te per proximum tabellarium, ex quibus potuisti intelligere, quod in omnibus sum promptus tibi gratificari in his, quæ pertinent vel ad procuranda, quæ tibi utilia esse possint defendenti causam publicam, vel ad ejus causam per patrocinium suscipiendam, quem mihi commendasti, quæ ad Dominum Federicum Skenchium pertinebat; de qua postea cum occasionem habuissem cum Reverendissimo Domino Simoneta loquendi ea, quæ mihi in memoriam veniebant de tuis litteris (de quibus ad te scripsi, cujus culpa erant amissæ) multum quidem dixi de æquitate rei, ut mihi videbar, & præterea de testimonio litterarum bonæ mem. Card. Darthusien. in quibus gratulabatur de liberatione pensionis Domini Federici per recompensationem a Papa Clemente datam eidem Reverendissimo Domino Simonetæ. Quibus omnibus ille sic respondit, ut si deprehendi posset, vel minimam recompensationem datam a Papa, se cessurum tota causa, sed primum dicebat, nullum unquam beneficium se ex Clementis liberalitate accepisse, neque omnino a quoquam ullam recompensationem, multa autem adjungebat de ingratitude Domini Federici, qui a quo illud beneficium receperat, tam inhumaniter tractaret, & contra fidem, quod deberet solvere

vere, non solvisset, deinde quod jam plusquam septies cum agnoscat se excommunicatum esse ob non solutam pensionem, in nulla re videtur ostendere æstimare censuras Ecclesiæ. Quæ si vera sunt, tu vides, quam mihi causam committas. De tua quiete vehementer dolui ex proximis tuis litteris, eam sic turbari, cui quidem, quantum hic remedii afferri posset, non desinam una cum Reverendissimo Sanctæ Crucis procurare, quod per hos perpauca dies, postquam tuas litteras accepi, non licuit, cum per invaletudinem meam, quæ me in cubiculo jam quatrinduo tenet, tunc non omitemus, quod idem pollicetur Reverendissimus Sanctæ Crucis, ad quem ea de causa misi, ut intelligerem sententiam eius, cujus adjunctas recipies. Vale, & noli pati cujusquam injuriam animum tuum emollire, ut non semper ardeas, quantum in te est Ecclesiæ causam defendere. Iterum vale. Romæ xvij. Decembr. M. D. XXXVII.

XLIX.

Idem Eidem.

Accepi tuas litteras, in quibus satis fusa oratione, explicas tam de negotio tuo, quod tibi coram secreto Cæsaris Consilio pendet, quam de Domini Skenchii controversia cum Reverendissimo Simoneta; tandem autem de illius negotio, qui fere in causa fuit, ut nomen tuum inter reos hic citaretur. Ad omnia brevi accipe. Primum, quod ad causam tuam attinet, hoc habui in mandatis a Pontifice, qui libenter litteras tuas legit, & gratas habuit, atque indigne litem tibi moveri tulit, ut pro tuo negotio, quoniam hoc vesperi expediebatur tabellarius in Flandriam, ad Illustrissimum, & Reverendissimum Leodiensem statim scriberem, ut omnem curam susciperet apud Serenissimam Reginam, & Consiliarios ejus agendi; ut ex molestissimo illo negotio liberareris;

P

id

id quod feci diligenter. Neque dubito, quin, quod fieri possit hac in re ad te molestia liberandum, non prætermittet. Quare ad Eum confidenter confugero potes. Sanctitas Ejus voluit etiam, ut cum Cæsaris hic Oratore hoc idem suis verbis agerem. Sed cum tardius esset, postquam ejus voluntatem noveram, nihil cum eo agere licuit, præsertim cum tabellarius infra paucissimas horas sit discessurus, & cum de Reverendissimi Leodiensis opera nihil dubitem, quin, quantum cujusquam, sit profutura, non valde de Oratoris Cæsaris litteris laboravi. Propter absentiam Pontificis ab Urbe, & meam non usquequaque integram valetudinem, maturius cum Ejus Sanctitate de te agere non licuit, & nunc parce, sed occasio est in manibus, quæ mihi ansam fuit cum Eo de te, & pro te loquendi dabit, quam non prætermittam. De Skenchii negotio cum Reverendissimo Simoneta pluribus egi, qui longe alia, quam tu, de illo homine narrat. Sed, ego cum de re agerem relinquens personam, hoc primum dicit, sibi nunquam a quoquam recompensationem datam, per quam Dominus Skenchius a solutione pensionis solveretur. Cum autem ego proferrem litteras Reverendissimi Darthufien. & aliorum hoc testantium, vel potius gratulantium Domino Skenchio hac de re, ille respondebat, se non potuisse impedire, quominus illi scriberent de ea re, quam ignorabant; se scire, sibi nunquam a Clemente, neque a quoquam alio recompensationem datam, quod si ita esset, inquit, cur non meas litteras proferunt, hic autem multa de ingratitude Skenchii queri. Cum hoc, quando revera litteræ Reverendissimi Darthufien. nihil probant, nihil potui concludere. Sed tamen, ut res componatur, videtur desiderare. Quare tu vide, an recte utrique parti confuleretur, si Reverendissimi Leodiensis arbitrio committeretur. Facile enim hac via posset tota lis decidi, aut si quam aliam novi scribe.

Quod

Quod attinet ad illum, qui tibi fere ignominie causa fuit, ego satis habeo te ab illa liberatum. Quod ejus causam in litteris tuis pluribus verbis defendis, ego certe causam illam, quæ ad me nihil attinet, præsertim cujus defensio publici judicii factum damnat, non curo scire. Neque, si me audies, cum tu ipse immunis sis in omnibus, quod ad eam attinet, immiscere te iterum illi negotio debes. Sed hoc erit tui judicii. Hæc sunt, quæ pro tempore scribi potuerunt ad te de his, quæ sciebam non sine desiderio te expectare, ut certior fieres. Vale. Romæ xxviiij. Januar. M. D. XXXVIII.

L.

Idem Eidem.

Cum septem ipsos menses ab Urbe abuissem, atque ad viij. Calend. Novembres rediissem, accepi quaternas litteras tuas, quæ hic meum adventum expectabant; ex quo scire poteris, quid in causa fuerit, quo minus tanto temporis intervallo, cum tu ad me toties scripsisses, nihil prorsus responsi acceperis. Nunc vero, si postremis tuis v. Octobr. datis respondeo, videor omnibus satisfecisse, quæ fere idem argumentum habent, nisi quod hæc postremæ meam operam postulant, ut impetrem a Pontifice litteras commendatitias ad Serenissimam Reginam Hungariæ Mariam, in eam formam, quam in tuis præscribis. De qua re, statim ut Pontifex redjerat, nam aberat etiam ipse ab Urbe per hos dies, cum tuæ mihi primum sunt redditæ, cum Ejus Sanctitate egi, atque, quantum etiam urgeret, non solum causa, sed temporis angustia, exposui; nam, nisi ad te ante festum Martini perferrentur, frustra te eas habiturum scripsisti. Cujus rei talem rationem Sua Sanctitas habuit, ut sine mora confici litteras juberet, ut tabellario publico post alterum diem

discendenti dari possent, quo ad te ante præscriptum abs te tempus perferrentur, benignissimoque de te loquutus est. Pietas enim tua, ingenium, & doctrina minime ei sunt ignota, quæ ipse, ut ex scriptis tuis eram persuasus, Ejus Sanctitati exposui, & de libro Ejus Sanctitati abs te dicato, ea, quæ visâ sunt, dixi. Quanquam nondum obtuli, quia prius concinnari chartas volui, quod in tam brevi spatio a meo reditu fieri non potuit; sed quid continebat exposui, & qualem artificem, quam dignum, omni præmio te in eo præbueras, explicavi, quæ omnia in eam partem accepit, ut nihil non dignum tantis laboribus ab ejus benignitate expectare possis, cujus fructum, ut occasio tulerit, spero te abunde percepturum. De libro vero, in quo defendis Ecclesiæ causam contra ea, quæ ex Anglia in eam impie sunt scripta, quem ad Reverendissimum Sanctæ Crucis misisti, ut is Pontifici offerret, hoc tantum intellexi, cum Reverendissimam Dominationem ejus hac de causa adirem, apud se librum habere, necdum vero Sanctitati Ejus dedisse, quod meum adventum expectaret. Quare spero, una, & hunc, & quem meæ curæ commisisti, ut traderem, Ejus Sanctitati oblaturos. Decanum istum Antuerpiensem, qui hic Serenissimæ Reginæ negotia procurat, tibi valde amicum video, & multo maxime nostros Tongrium, & Theodoricum, qui ad me communes litteras miserunt, mirifice suum erga te amorem, & judicium suum de scriptis tuis cum tua summa laude explicantes, quæ quidem non possunt non maxime meum erga te amorem, & judicium de tuis scriptis confirmare; etiam si apud me nullo externo testimonio eges, ut plus te propter virtutem, & eruditionem diligam, aut cognoscam, præsertim cum illud unum habeam, quod ex te prodit, quod scripta tua afferunt, in quibus pietas, judicium, & eruditio sic elucent, ut nihil prorsus locupletius posset requiri, quam quod illa ostendunt. Sed hæc hæctenus, quæ raptim scripsi, ne sine
meis

meis litteris, quas video te diu expectasse, hic tabellarius discederet, cujus discessum gaudeo sic meum adventum opportune prævenisse, ut litteras, quas ad Serenitatem Regina, Pontificis verbis, mitti postulabas, in ipso tempore, ut spero, accipere possis, si quidem tibi tantum prodesse possint, ut videris sperare, ad effugiendum de domo in curiam, quibus prorsus caruisses, si vel bidui spatio serius huc advenissem. Vale. Datum Romæ xxviii. Octobr. M. D. XXXVIII.

LI.

*Regin. Card. Polus
Cardinali Scotiæ.*

UT nemo me libentius favit honori Reverendissimæ D. V. cum de ea ageretur, ut in amplissimum Cardinalium Collegium cooptaretur, quod cum in sententia dicenda, cum principio a Sanctissimo Domino Nostro proponeretur, quod Serenissimus Rex petebat pro Regno suo aliquam columnam ex hac Ecclesia Romana, tacito nomine, sibi dari, tum deinde in dando suffragio, cum ederetur nomen Reverendissimæ Dominationis Vestræ, maxime me ostendisse spero, ita post adeptam dignitatem, amplissimorum omnium Patrum consensu, libentissime, per litteras de eadem Reverendissimæ Dominationi Vestræ gratulor. Neque vero ei magis, quam uniuerso isti nobilissimo Regno, ad quod non dubito maximos, & præclarissimos fructus tempore maxime necessario inde peruenturos, quod cum contagione vicinitatis illorum, qui divina, & humana permiscentes, ordinem ex Ecclesia, quasi pulchritudinem ejusdem, & robur tollere conantur, facile in periculo versari posset, suum nunc cardinem, suam columnam haberet, quæ, & decus ordinis servaret, & a corruptissimorum hominum contagione præstaret tutum.

tum. Hoc enim speramus, & expectamus omnes quicumque dignitati Reverendiss. D. V. hac in parte studuimus, freti cum pietate, & vigilantia Reverendiss. D. V. tum vero maxime summa illa Serenissimi Regis vestri pietate, quam illustrandi maximam occasionem hoc tempore Ejus Majestas habuit, dum se, & Regnum suum in tanta, & tam vicina contagione, quæ universum vicinum populum infecit, & in fide corruptit, integrum, & incontaminatum servavit, & ut idem in ea puritate fidei maneret, de columna Ecclesiæ Romanæ, cujus fides nunquam defecit, & tot Ecclesiarum parens est, & appellatur, sibi prospexit, sequens in hoc majorum suorum nobilissimorum Regum exemplum, qui cum constantia fidei nulli unquam Regum, quicumque hac in parte illustres fuerunt, cedant, cum vero antiquitate sic superant, ut inter primogenitos Ecclesiæ Romanæ eos numeret. Quæ cum ita sint, nunc tali filio suo, sequenti majorum suorum tam præclara vestigia, in eo, quod tam pie postulat, gratificatur Romana Ecclesiæ, de quo universa Ecclesiæ gratulandi, & Deo gratias agendi materiam habet uberissimam. Si vero quisquam privatus, ego maxime, qui non possum non sperare tali vel exemplo, vel auxilio meam ipsius Patriam vicinam, in religione olim pulchram, & ut sponsam ornatam viro suo, nunc deformatam, & tanquam adulteram rejecto viro in gratiam alterius fucatam, ad pristinum decus restitui posse, & viro suo reconciliari. Quod faxit Christus Dominus, & Sponsus Ecclesiæ, qui, ut ejusdem maculas abstergeret, sanguine eam suo preciosissimo lavit, cujus exemplo, qui Dominus est omnium, nos pro eadem sanguinem fundere semper parati esse debemus. Cujus rei nos inter alia maxima vel vestimentum ipsum nostrum nos admonet, unde nos si aliquis, ut Propheta, ille interroget: Quare rubrum est vestimentum tuum? hoc solum habemus quod respondeamus: quod Christus fecit, quod nos factis potius, quam verbis respondere decet; id

id quod sperare de Reverendissima Dominatione Vestra, & mihi firmiter polliceri non dubitabo. Interim vero, ut eadem Majestati Regiæ quam humillimis verbis me commendet, rogo; qui licet illi de facie sum ignotus, ab ejus tamen sanguine non sum alienus, devotione autem animi in omnibus, quæ ad Majestatis Ejus honorem, vel salutem attinent, nemini cedens; cujus rei si periculum Ejus Majestas faciat, res ipsa, ut spero, luculentissime ostendet. Romæ autem Dominationi Vestræ me in omnibus offero, & eandem, ut mihi imperet, si quid sit, in quo mea opera servire honori suo, vel commodo possim, rogo; paratissimum quidem in omnibus me, omni loco, & tempore, ut ejus desiderio satisfaciam, futurum polliceor. Deus vero eandem D. V. ad Ecclesiæ suæ honorem, & utilitatem quam diutissime servet incolumem. Romæ Kal. Januar. M. D. XXXVIII.

LII.

Georgius Selva Vauren. Episc.
Regin. Card. Polo.

Cum partim ex fama, partim ex Aloysii Priuli litteris, quas mihi Danesius ad se scriptas ostendit, cognovissem, te per Galliam nostram iter facturum, officii mei esse duxi, omnia, quæ illic haberem, aut possem, id est domum ipsam meam, & meas, meorumque fortunas ad te deferre. Quibus quidem si tu non aliter usus eris, quam tuis, & te amantissime fecisse, & mihi magnum abs te habitum honorem existimabo. Simul autem ad magnum Franciæ Magistrum ea de te scripsi, quæ huic tempori convenire judicavi; non ego quidem, ut me arbitrarer aliquid litteris meis efficere posse amplius, quam aut ipsum amplissimæ Legationis nomen, aut multam, ac clarissimam, quam illic mereretur, de tuis virtutibus famam, sed tantum ut animo meo satisfacerem, qui nunquam

quam conquisecere certe potest, nisi ea etiam, quæ vel supervacanea, vel minus necessaria officia sunt, prosequatur. Has igitur ad illum litteras scripsi, quas tu, si ita tibi videbitur, illi reddendas curabis. Quod reliquum est, a te peto, ut omnia a me semper expectes, quæ ab eo debent, qui in te colendo, & observando nemini concedere velit, utque nostri memoriam, atque amorem perpetuo conserves. Vale.

Venetiiis iv. Kal. Martias M. D. XXXVII.

LIII.

Idem Eidem.

DE rebus meis tum demum ex me audies, cum aliquid dignum consiliis, & monitis tuis gesserō. Interea tamen eos, qui mihi ad eam rem adjuutores esse volunt, commendare non verebor, in quibus numerare possum Petrum de Nuptiis Franciscanum, Virum non solum doctrinæ, verum etiam moribus Christianum, de cujus negotio ad Reverendissimum Cardinalem Sanctæ Crucis scripsi copiosissime. Id cujusmodi sit intelliges de Danesio, & si causam esse iustissimam tibi persuaseris, eam apud Reverendissimum Cardinalem mea causa, nisi molestum erit, adjuvabis. Bene vale. Vauri Kal. Jan. M. D. XXXVIII.

LIV.

Regin. Card. Polus
Domino de Granvelle.

Illustrisi. Domine.

Quo magis horrenda sunt audita cuivis animo Christiano, quæ ex Anglia de rebus Religionis auntiantur, eo magis me, & pietas erga Deum, & amor erga Patriam stimulant, ut hanc causam fidei, & re-

religionis Cæsareæ Majestatis, et si antea a Sanctissimo Domino Nostro commendatam, iterum meis litteris religiosissimo Cæsaris animo renovarem. Qua in re, ut in omnibus, cum sciam, quantum autoritate, & consiliis valeat Illustris. Dominatio Vestra apud Ejus Majestatem, non possum non in causa Religionis eidem supplicare, ut, quantum pietate, & autoritate valeat, tam piæ causæ velit favere. Nec vero plus peto, ut meis precibus, utcumque justis, indulgeatur, quam pro ejus pietate in Ecclesiam, & ipsum Cæsarem, videat salutem Ecclesiæ, & honorem Cæsaris hoc idem postulare, atque cum summi honoris gradum, in quo Deus Cæsaream Majestatem posuit ad defensionem Ecclesiæ, eandem obligare. Et sic diu felicissime in Christo valeat Illustris. Dom. V. cui me ex animo commendo, & ut eadem me optimo filio suo, quem, Nicæ cum essem, cognoscere, & propter summam pietatem, & doctrinam amare plusquam germanum fratrem coepi, me commendare velit, valde rogo. Datum Romæ, ultimo Novembr. M. D. XXXVIII.

LV.

*Regin. Card. Polus
Confessario Sac. Cæs. M.*

Reverende Pater.

Quem in Christo amare coepi, hujus memoriam non possum pati e memoria elabi, nec vero eandem, non per litteras colere, quoties occasio tulerit, ut id commode facere possim. Hoc ergo tempore cum maximam opportunitatem scribendi attulerit hic tabellarius, qui quasi sequester nostræ amicitiz primus fuit, quam Christus postea indissolubili vinculo conglutinavit, non potui prætermittere, quin eandem per litteras renovarem, & causam Angliæ eidem ita accurate commendarem, quatenus videat eam ad Christi honorem, Ecclesiæ salutem,

Q

& Cæs.

& Cæsareæ Majestatis erga Deum, & Ecclesiam debitum maximum pertinere, ut curam illius suscipiat. Me vero ipsum devotis ejus precibus devotissime commendo. Datum Romæ, ultimo Novembr. M. D. XXXVIII.

LVI.

*Regin. Card. Polus
Camillo Ursino.*

Illustissime in Christo Domine, & mihi in eodem carissime.

Cum multas, & præclaras partes tuæ litteræ contineant, quæ non minus sancte, quam prudenter, & copiosissime sunt scriptæ, quas vix æquum esse judico in respondendo silentio præterire; ad ea primum rescribendum duxi, de quibus primo loco certiore te fieri maxime avere, mihi persuadeo. In his autem præcipuum esse judico, ut sententiam Sanctissimi Domini Nostri in his, quæ ab Ejus Sanctitate expectabas, tibi significem, ut hoc scribam, qua animi benignitate consilia tua, & exhortationes acceperit, tam circa pacem Ecclesiæ, quam circa bellum contra infideles, maxime autem quid animi habeat de succurrendis rebus Dalmatis, quod maxime flagitare tuæ litteræ videntur. Ad omnia ergo hæc accipe. Sed primum de his, quos una mecum in hoc negotio tractando versari voluisti, Reverendissimo Contareno, & Reverendissimo Theatino, quibus omnia communicata esse, quæ scripsisti, te valde cupere ostendebas. Quod quidem statim feci, primum traditis tuis litteris, simul ac ipse perlegissem, deinde etiam procurando, quo attentius singula consideraremus, quæ non pauca fuerunt in tanto volumine potius, quam litteris, ut descriptis exemplis, singuli secum haberent, quod majori otio legerent. Quod cum diligenter fecissent, atque in omnibus plane capere tuam voluntatem sunt visi, hoc quidem statim de litteris judicarunt: Scribam illarum te, autorem vero illum, qui mutos

mutos loqui facit, & orā disertorum obstruit. Cujus etiam, totam illam, quam in litteris tractas, causam esse judicant. Atque hoc animo cum essemus omnes, Pontificem adivimus, ut exponendis mandatis tuis, vel Christi potius, ex cujus mandato omnia illa scripsisse judicavimus, tempus, quod sibi videretur commodum, statueret. Quod cum ille benignissime constituisset, sic inter nos partiti sumus, ut non unus solus referret, sed, cum Reverendissimus Contarenus primas partes sumpsisset, Reverendissimus Theatinus secundas, tertias ipse sum prosequutus. Quod in hoc prodesse potuit, ut cum copiosissimæ tuæ litteræ essent, & rationibus abundarent, quæ ab uno memoria teneri haud quaquam facile possent, hoc modo partiendo factum est, ut nulla fere pars illarum esset, quæ modo ponderis aliquid haberet ad explicandam voluntatem tuam, quæ silentio præteriretur. Summa autem attentione Sanctissimi Domini Nostri auditi sumus. De cujus animo si nunc quæris, quo pacto acceperit omnia, tibi quidem, qui filium habes, facilius multo erit, hoc æstimare, quam mihi scribere; maxime si hoc tecum cogites, quo animo esses, si quempiam filii tui sanctos in pietate progressus, mentem in veræ, & sinceræ religionis cognitione illustratam, animum denique in omni virtutis genere, ac in omnibus, quæ hominem carum Deo, & hominibus reddere possent, confirmatum, narrantem, & certis testimoniis tam præclarum profectum probantem audires; si nihil gratius auribus tuis accidere posset, certe, & gratissima primum attentio Pontificis, & postea responsio multo benignissima declarant, non alio animo hæc omnia de te, quem carissimi filii loco habet, narrantes nos certis testimoniis audivisse, & eo quidem gratius hæc accepisse, quo magis Respublica Christiana tali Viro his temporibus maxime opus habet, quod in sua responsione, maxime declaravit. Cujus summa hæc fuit: Cum plura in dies divina bonitas suæ voluntatis indicia, in restauranda

Q 2

affli-

afflictæ Ecclesiæ salute præbeat, quæ quotidie magis magisque omnium bonorum animos ad majores gratiarum actiones accendere debent, tum vero in iis non minimum signum, vel potius maximum se agnoscere, quod de abundantia divinæ gratiæ, & effusione ejus in te spiritus accepit. De quo etsi magnam causam habet præter ceteros gratulandi, vel antiquæ amicitæ, vel propinquitatis, quod in te sanguine sibi conjuncto hanc tantam suam misericordiam ostendere est dignatus, tamen multo majorem esse lætitiā, quam, ut Pastor Ecclesiæ universalis, hac de re accipit, in cuius bonum publicum, & commune, hæc in te dona Christi Ecclesiæ Sponsū effudisse sibi persuadet, & eo magis, quod videt, quantum Respublica Christiana opus habet his temporibus tali, & Viro, & belli duce, cum contra infideles sit pugnandum. Adeo ut, si de quoquam, adjuvante Dei gratia, magna, sperare debet, de te quidem maxima, cui Deus ea spiritus dona dederit, quæ in tuæ professionis hominibus jam multis sæculis non sunt visa, & in te cum summa omnium admiratione divinæ misericordiæ, & potentiæ tantam rarissimum miraculum spectabantur. Quare se primum infinitas gratias infinitæ, & inexhaustæ Dei benignitati agere, qui tali tempore de tali duce Ecclesiæ suæ prospexit, quali maxime populus Dei egēt, cum contra infideles arma sunt sumenda, qui non tam armis carnalibus, quam spiritualibus contra eos uti possit; qualem prorsus te esse judicat, a Deo ipso Ecclesiæ datum, qui docuit manus tuas ad prælium, & digitos tuos ad bellum, ut non tam peritia armorum hostes vincere, & delere, quam spiritus potentia, victos salvare, & ad Ecclesiæ corpus adungere, quod Christiano duci maxime est sperandum, omnes merito de te sperent; hac autem spe præter ceteros se maxime frui cum ingenti gratiarum actione horum tantorum in te donorum authori, qui hanc spem de te excitavit. Deinde quod ad consilia, & exhor-

exhortationes tuas attinet, primum de adhibenda maxima cura, ut sana doctrina ante omnia in Ecclesia retineatur, & ut interioribus malis primum succurratur, deinde exterioribus; sic quidem Ejus Sanctitas respondebat: Etsi nulli rei magis studere se, quam ut hæc ipsa, & hoc modo fiant, quod summum Dei beneficium agnoscit, qui ante omnia Concilii universalis indicendi voluntatem, & pacis inter Principes procurandæ studium, semper post commissam curam universalis Ecclesiæ maxime infudit; tamen hanc ipsam exhortationem sic gratam esse, ut, quasi Deo per te exhortante, quo enixius laboret, in eo, in quo nunquam nimis magnum studium poni potest, eandem libentissime, & cum summa gratiarum actione audiat, quam videt, quanto ardore spiritus, & caritate in Deum, & Ecclesiam, atque quanta animi sollicitudine scripserit. Qua in re, ut habeas interim, quo te speciem magna confoletis, hunc optimum nuntium de inducijs istorum Principum, præter omnium spem, cum maxime inter eos bellum ardere, & repentino Regis Christianissimi in Italiam cum maximis copiis transitu, videretur, ut ad te scriberem; jussit, atque hoc etiam adscriberem de sua sententia, etsi induciæ appellantur, tamen ea sane se de his inducijs scire, ut verius pacis, quam induciarum nomen habere possent. Quare jubere te nunc, ut bono animo esse pergas, de reliquis conforteris in Christo, & sis robustus; habere te nunc, quod maxime in tuis litteris optabas, pacem Principum, & quietem armis, quam sequuturam sperat eam quietem in Religione, quam omnes præcipue desiderare debemus, cujus procurationi, quam nunquam intermisit, se nunc eo enixius operam daturum, quo magis hac porta a Deo aperta per pacem inter Principes, se ad hoc magis invitari agnoscit. Quod vero ad Illustrissimos Dominos Venetos attinet, quos præcipue, adjuvari ab Ejus Sanctitate in hoc sancto bello optas, & deberi adjuvari, multis rationibus ostendis, sic quidem se para-

paratum esse in omnibus, quæ opus habent, omni auxilii genere illis adesse, ut, quod tu maxime cupis, de bonis Ecclesiæ fieri, hoc constanter Ejus Sanctitas affirmet, non solum se ut amicum, & confederatum, sed ut patrem filiis cum illis esse conjunctum, & si pater in filii carissimi salute procuranda negligens, aut parcens impensis esse potest, se tamen in iis filiis talem esse non posse, neque ullum patrimonium in Ecclesia, quod ad suum usum, vel aliorum Ecclesiasticorum malit converti, quam Illustrissimorum Dominorum Venetorum usus in tali causa, & tempore. Qua in re illis, quorum maxime interest, abunde satisfacturum promittit. Quæ omnia ut ad te scriberem, in mandatis Sua Sanctitas mihi dedit. cui suam, quam a Christo accepit, benedictionem cum osculo charitatis mittit. Reliqua, quæ pro tempore hic expedire posset, ut de re frumentaria quod postulasti, statim Ejus Sanctitas negotium suis dedit, ut tibi satisficeret. Hæc autem omnia tibi jucunda esse non dubito, quæ non solum te invitant, ut forti animo in Christi causa milites, sed fortiori etiam, si fieri potest, orationes pro ejus Vicario fundas, ut quam diutissime ad Christi honorem, & Ecclesiæ utilitatem sua consilia dirigentem nobis incolumem servet.

Haftenus ad te scripsi, magne Serve Christi, de iis, quæ me cum ejus Vicario agere voluisti, & tunc scripsi, cum impetratis ab eo, quæ pro tempore concedi poterunt, putabam statim Nuntium, & Procuratorem tuum ad te reverfurum. Sed cum ille post in gravem valetudinem incidisset, ex qua adhuc vix convaluit, eo factum est, ut plures dies has litteras in manibus haberem, adeo ut nunc vetera sint, quæ in illis scripsi, sit necesse. Sed ut seriem rei cognosceres, propterea nihil in illis novare volui; sed hæc nova, quæ nunquam veterascent, mea manu adscribere. Hoc autem primum, me, cum tuas litteras legissem, non ut litteras, quas vulgo amici ad ami-

cos

eos de suis negotiis scribunt, eas accepisse, sed ut primitias spiritus tui, quas Deo Patri spirituum dedicasses, ita eas accepisse. Qua in re ad meum officium pertinere judicavi, qui sum puer in domo Dei, & summi Sacerdotis Diaconus, ut, simul ac ad me essent perlatæ, ad summum eas Sacerdotem perducerem, a quo postea Deo afferri possent. Cum vero quales essent primitiæ considerassem, id est non horum fructuum, qui humana cultura maturitatem, & bonitatem accipiunt, sed quorum Deus solus incrementum dederat, ad illum primum deferendos existimavi, qui cum Filius Dei, & Deus esset, nostra causa, ut grata nostra sacrificia Deo faceret, voluit Sacerdos fieri, ut in sempiternum appareret vultui Dei pro nobis, qui est Christus Dominus Sacerdos in æternum, benedictus in sæcula. Ad hujus ergo pedes in ejus conspectu eos projeci, addito orationum mearum incenso, quod ab eodem accepi, ex quo nihil jam dubito in odorem suavitatis Deo Patri suo eum obtulisse, omnia enim sua Patri semper offert; in his autem omnibus nihil est, quod non suum agnoscat. De quibus hoc tantum nunc per ejus gloriam, qui hos dedit, rogatum velim, ut si videas hos ad salutem colligentis carpi, quod te sentire in te ipso luce clarius perspicio, si videas eosdem ad consolationem simul, & salutem illorum, quibuscum communicas, mitti, omnia autem ad Dei Patris, & ejus Filii, ex cujus plenitudine omnia accipimus bona, honorem redundare, cum aperta sit hæc tibi Paradisi porta, quo in loco, & non in alio ejusmodi fructus colliguntur, si, quæ alios ab introitu arcet, romphæa illa versatilis te nihil impedit propter reverentiam illius, cujus lateri adhæres, a quo ipsa Paradisus est plantata, si, inquam, hæc omnia benignitate Domini, & agricolæ adsunt, ut ingredi, & egredi possis, semper autem pascua invenias; hoc nunc te obsecro, ut non tam pro te, quam pro fratribus hanc tibi facultatem concessam esse recorderis, quibuscum fr-

pe >

pe, quos colligis, fructus communicare debes. Quod eo magis ego nunc te rogo, quo magis ipse non tam consolationem, quam salutem ex his, quos nunc misisti, me recepisse vere possum affirmare. Si enim tibi servo Christi ego conservus tuus animum libere aperire debeo, hoc, teste ipso totius consolationis fonte, dicere possum, ex quo tempore per eius benignitatem sensum aliquem ejus gratiæ haurire, & discernere datum est, nunquam quidem sic vacuum omni consolatione, egentem pabuli spiritualis, quam eo tempore, quo ad me illæ tuæ litteræ sunt perlatæ, possum recordari. Atque hanc quidem quasi famem maximam tunc sentire cœpi, cum ex periculosa illa Legatione, quæ ultra montes mihi data fuit, rediens in Italiam descenderem. Quam tamen magna ex parte sedari posse mihi persuadebam; si tecum panem illi tuum quotidianaum, quem tibi minime deesse posse judicabam, frangere liceret, quod Veronæ facturum me sperabam. Quo ut perveni, nec te reperi, quam præsentia tua sedari posse sperabam, insperata absentia augeri maxime fuit necesse. Sed cum hoc, ut cæteras tribulationes, quibus me exercere placuit illi, qui solus novit, quid expediat nobis, & solus procurat bonum iis, qui per ejus gratiam, quæ videntur mala, patienter ferunt, ut ego hoc tempore hanc absentiam tuam, quam inter maximas spiritus mei tribulationes memoravi, vide ejus bonitatem, ut multiplicatam lætitiā pro hac patientia in sinum reddidit, & eo tempore reddidit, cum sic quidem egerem pabulo spirituali, ut vix jam famem ultra sustinere possem. Ut enim nihil te de spiritus mei statu celem, quem fateor deficientem abs te refocillatum, & ad pristinas vires restitutum, simul autem Christi in me benignitatem majorem manifestem, sic quidem se res habet. Eo tempore, quo me maxime homines animi dolore angi, & prorsus derelictum esse putabant, cum, in quem laberynthum mea me Legatio Christi causa suscepta con-

conjecisset, viderent, cum primum ille Princeps, cujus salutis causa me adduxerat, ut meam salutem in omne discrimen asserrem, sic hanc meam pietatem non admisit, aut æquo animo tulit, ut quæcumque in hostem salutis suæ machinari vellet, omnia in meam perniciem moliretur. Tantum autem gratiæ apud potentissimos Principum Christianorum, per quorum provincias mihi eundem erat, perfecit, ut ab uno eorum, in cujus Regnum jam ingressus fueram, eodem fere momento, quo omni honore propter eam, quam gerebam, personam, essem susceptus, etiam excedere Regno ad inimici preces sum iussus; ab altero autem Principum, qui solus huic necessitati succurrere, potuit, ne admitti quidem in ejus ditionem potui. Cum non modo mihi domum non relinqui, ubi caput reclinarem (quod nescio, an ulli unquam Legato Vicarii Christi in provincias Christianorum Principum contigit) sed omnibus insidiis exponi videbar, quas non cessavit in me tendere, qui refugium horum Principum interclusit; cum sic ab omni humana ope destitutus videbar, jam testor totius consolationis fontem, ea in re, in qua omnes, qui mecum aderant, consensuros scio, sic animo non diiciebar, sic nec dolorem, nec tristitiam mea de causa sensi, ut mihi quidem viderer, cum terris me Principes excluderent, in curru illo igneo tolli, & cum illo Propheta, supra colles, & montes vehi, ubi nemo me lædere, nemo molestiam asferre potuit. Securissime certe me illud tempus totum traduxisse, qui comites mecum fuerunt, facile videre potuerunt. Quæ quidem securitas duravit usque dum pericula illa evalissem, & ad eos pervenissem, ubi nihil non securum suspicari potui, idest usque dum in Italiam rediissem. Quo ut descendi, tantum quidem animi mei descensum videbar sentire, ut, si me filii Prophetarum quæstivissent, quemadmodum Eliam, postquam sublatum in igneum currum fuerat, scriptum est aliquos quæsisse, existimantes eum in aliquo montium fuisse reli-

R

ctum,

etum, aut vallium, non ut de illo opinione frustrati, sic de me fuissent, sed me statim in altissima valle invenissent, mœrore jam, & fame prope confectum. Actali quidem in statu cum essem, me litteræ tuæ invenerunt, quarum tabellarii vocem sic audiui, ut Daniel in lacu leonum positus Habacuc Prophetæ, qui jubente Domino cum esset in Judæa, & intriverat, ut inquit Scriptura, panes in alveolo, & coxerat pulmenta, ut portaret messoribus, jussus est a Domino, ut ad Danielem in Babylonem, tunc in lacu leonum positum, afferret, ad quem, Angelo eum capillo capitis sui portante, in impetu spiritus est delatus, atque statim ad eum clamavit: Daniel, tolle prandium, quod misit tibi Deus. Talem quidem vocem tabellarii tuarum litterarum audire videbar, cum illas traderet, quas vix, mihi crede, in manu accepi, qui statim quasi odore aliquo bono meum animum recreari maxime sentiebam. Ut vero aperui, & legens animadverti, quatuor lumine, qua prudentia spiritus, orbis Christiani mala, totius ægritudinis Ecclesiæ causas colligis, deinde quo ardore animi, quanta fide remedia proponis, medicum ostendis, viam ad eum facile aperis; hæc quidem legens, cum inter omnes causas ægritudinum, meam interim agnoscerem, cum pabulum, quo maxime egebam, appositum videbam, quod statim apprehendi, in eodem quidem momento vires mihi restitui, iterum me abs te in curram igneum illum tolli, & tandem in ipso sinu Abrahæ requiescere cum Lazaro mihi videbar. Hunc certe fructum mihi tuas litteras attulisse vere dicere possum, quæ omnium malorum causas in defectum luminis fidei, & charitatis fervoris transferunt, in horum autem possessione portum omnis salutis, & quietis ponunt. Quæ eo majorem vini in me sanando habuerunt, quo magis non tam verba illa salutaria oleo illo sanctæ unctionis splendida, auribus, & animo concipiebam, quam exemplum clarissimum in te ipso charitatis, & fidei, quod hoc tempore, tali

tali in statu positus, quo maxime ipse omni consolatione humana destitutus videris, clarissime videbam; cui tam uberes consolationes dari jam experior, ut non modo nihil pro te desit, sed etiam alios longissime abs te remotos maxime egentes vel verbo solo consolari possis, ut una omnem ægritudinem auferas. Quod quidem cum in me ipso, qui maxime laborabam, & in tuis litteris salutari-bus, sic cum meo maximo gaudio sum expertus, conti-nere non potui, quin, ut supra scripsi, ex fructibus his, quos illæ tuæ litteræ attulerunt, quasi fasciculum colligens, eum, addito iucenso mearum orationum, Christo summo Sacerdoti porrigerem, hoc in precibus ponens, ut, quos in eo fers fructus, dignetur sic purgare, ut majores in dies nascantur. Quod idem ut pro me facias per ejus amorem, qui tam insigne exemplum suæ erga te miseri-cordiæ dedit, quale multis sæculis non est visum, in visceribus ejus charitatis obsecro; cui te totum commen-do. Datum Romæ, xiv. Januarii M. D. XXXVIII.

LVII.

Idem Eidem.

QUam grata mihi fuerunt litteræ tuæ ille solum no-vit, qui te sibi gratum fecit, ut dilectum suum in te revelaret, ut portares nomen ejus non inter gentes, quæ nomen ejus non cognoverunt, sed inter ele-ctos filios ejus, inter quos lucet tanquam sol inter astra propter excellentem gloriam ejus, qui illuxit in animum tuum. Splendet autem non in vultu tantum tuo, & fa-ctis, his qui tecum præsentibus sunt, & facta vident, sed etiam absentibus in verbis, ut quod ad me attinet vere dicere possim, nullam meminisse me unquam ex homine, vel hominis potius ministerio, consolationem accepisse majorem, aut lumen clarius accepisse, quam quod ali-
quando

quando sentio legendo tuas litteras , de quibus hoc vere dicere possum , ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis , statim exultasse in gaudio infantem in utero animi mei , adeo ut non dubitarem , etsi enim unam tantum matrem Domini secundum carnem agnoscamus , tamen cum fructum animi tui , ita in fructum uteri animi mei operantem sentirem , statim ad me dicere : Unde hoc mihi , ut veniat mater Domini mei ad me ? Nisi enim in utero Deum consolationis gestares , ad verba tua animum gestientem gaudio , qui prius mœrore fuit repletus , nunquam prorsus sensissem . Quare matrem Domini hoc tempore animam tuam cum magno gaudio agnovi , & eodem gaudio stimulatus exclamo : Benedictus fructus uteri animæ tuæ ; & : Beata illa , quæ credit , quoniam perficientur in te , quæ dicta sunt ei a Domino . Hæc vero ad te scribo non solum de illis litteris , quas ad me dedisti , sed de illis , quas ad Christianissimum scripsisti . De quibus hoc tantum optarem , ut vocem salutationis audire posset ; de reliquo enim nunquam dubitarem , quin statim mecum etiam exclamaret : Benedictus fructus ventris tui . Sed nec mirari debes de Rege si dubito , an vocem tuam audire possit , quum Propheta ille de filio Prophetæ , magno ipso Propheta , dubitasset eo tempore , cum a terra tolleretur a Domino cum curru igneo , an cum videre posset . Recordare paululum verba Helix Prophetæ ad Heliseum , cum optaret Heliseus duplicem sibi spiritum Helix dari , cui Helias respondit : Si me videre possis , cum tollor , fiet quod petis ; sin minus , non fiet . Ecce quam magnum hoc iudicavit Propheta , ut si quis in terra manens sublatum e terra alterum Prophetam videret . Si vero tanti momenti hoc iudicavit ille Propheta , & tale , ut duplex spiritus Domini super illum , qui extollitur exigit , quid ego de eo , qui non solum in terra , stat , sed totam terram interpositam habet inter ipsum , & lucidum illum currum , in quo tu habitas , ut in eclipse

pse lunæ solet fieri, ut terræ interpositio lunæ aspectum tollat? An non merito dubitare possim, si te non audiat, qui, cum propterea quod tam alte tolleris, tum propter tam tenebrosi corporis interpositionem, te ne videre quidem possit? An non tales sunt omnes Reges, quibus terræ principatus est datus? An non vides, quod ad hoc lumen videndum sunt vocati, qui circumstant currum illum, in quo vcheris, qui est currus Israel, & habet aurigam suum, omnes iustos esse, ut ab his, quæ circumstant Reges, quibus se eximere non possint, quam longissime refugerent, & ad montem Domini, qui est in vertice montium ascenderent? Qui vero in tenebrosa valle habitant, ubi sunt domicilia hominum, & Principum hujus mundi, quanto turbine spiritus super omnes Prophetas, ut eleventur, vel elevatum videant, te fugere non potest. Sed te movebat nomen Christianissimi, quod tibi statim persuasit, etiamsi super pennas ventorum ambulares, super ipsum Cherubim, tamen conspectum tui tolli non posse ab eo, qui hoc nomen portat. Hujus enim nominis spe fretus, video te ex alto vocem dedisse, & merito quidem in hoc nomine omnia speras. Sed vide, ne ut vas illud electionis, qui, ut hoc nomen portaret coram gentibus, fuit vocatus, cum ad suos Corinthios scriberet, quos ad obedientiam hujus nominis lucrificeret, etiamsi illis gratuletur, & Deo per Christum gratias agat, quod in omnibus divites facti essent in omni verbo, & in omni scientia, ita ut nihil illis deesset in illa gratia expectantibus revelationem Domini Nostri Jesu Christi; tamen in eadem Epistola dicit, se non posse illis tanquam spiritalibus, sed quasi carnalibus loqui: Cum enim, inquit, inter vos sint contentiones, & æmulationes, nonne homines certis, & secundum hominem ambulatis? Ex quo conqueritur, se coactum esse lac illis, tanquam pueris, non solidum cibum dare. Quid ergo volo ego ex his verbis concludere? An cum videres contentiones esse inter eos,

ad

ad quos scribis, qualecumque nomen portent, & lacte primum animos illorum tentares, priusquam solidum cibum dares? Hoc secundum concludere cupio, & abs te impetrare, si posses descendere, nec enim fortasse potes, nec libet propius terram currum admovere. Sed neque tuæ facultatis est, sed aurigæ Israel, qui currum gubernat; sed si illi placeret, hoc valde cuperem, ut, non tanquam sol, sed potius, qua cum illis agendum est, qui affectos oculos habent, & solis splendorem ferre non possunt, ut tanquam stella lumine magis proportionato ægris oculis in locum illum eos conduceres, ubi ad stellæ ostensionem Christum cum matre inter animalia pannis involutum viderent, qui non possunt eum exaltatum contemplari. Tale ergo lumen in litteris tuis, quale stellæ diffundere solent, si ostendere posses, ad eos scribes, qui vestimenta ejus, ut sol splendentia, adhuc videre non valent. Ego quidem harum tabellarius esse maxime cuperem, qua in re eam mihi occasionem Christus præstat, quod Vicarium Christi tempore comitor, qui ut istis Principibus panem evangelizet, proficiscitur. Tu ergo interrim cogita quid tibi Christus permittat. Hoc vero permitteret, ut ex curru illo tuo igneo ignitam ad Deum orationem pro istis Principibus profundas, ut ad gloriam nominis sui Filii, & ejus Vicarii filios pacis, ad quos est missus, inveniat, & super eos pax Christi, quæ exsuperat omnem sensum, requiescat, qui te perpetuo in sua pace conservet.

Dat. Romæ xxj. Mart. M. D. XXXVIII.

Reg.

LVIII.

*Reg. Cardinalis Polus
Marco Mon. S. Justine.*

Reverende in Christo Pater, & in eodem mihi carissime.

QUAM sæpe deliberaverim apud me, ad te scribere, qui me sitientem tuis litteris ad aquas conduxisti, ex quibus qui potant, non sitient in æternum, fame autem laboranti panem proposuisti, quo Angeli ipsi vesci gaudent, ipse novit, qui, ubi hæc abscondita ab oculis sapientum, & prudentum hujus sæculi latent, tibi indicavit. Equidem nunquam abs te litteras accepi, quæ pro abundantia tui in me amoris, postquam abs te discessi, satis crebræ fuerunt, ut non protinus constituerem ad eas rescribere. Ad hoc enim officium, vel communis humanitas me impellere videbatur, ut ad litteras tam humaniter scriptas, ut nihil aliud hic dicam, humaniter, & benigne responderem. Nunc vero cum omnes tuæ, quas accepi, ejusmodi sunt, quales suaviores, & in Christum eloquentia copiosiores nullus amor exprimere possit; quam hic excusationem afferam? Nullam quidem; nec enim me hic excusare statui, sed dicere, ut se res habuit. Quia, Dominus hoc tempore apud te tanquam jumentum suum me esse voluit; jumentum enim me statim agnovi, simul ut facultatem ablatam tam benignæ provocationi respondendi sensi. Si enim vel vestigium hominis habuissem, nunquam quidem tale officium prætermissem. Domini vero me jumentum in eo statim perspexi, quod vocem ejus in tuis litteris audivi, quod in omnibus sum obsecutus. Qui autem testificabatur de suis, quod ejus vocem audirent, significabat, qui alterius essent, eum non audire. Quod ergo ejus vocem audio, ad eum me pertinere

re

re scio, & eo quidem magis, quod reconditas illas pascuas ejus, ubi suos super aquas refectiois educat, ostendentibus tuis litteris statim agnovi. Quæ omnia ad te scribo, tanquam si mugitus, vel hinnitus ederem, ut hoc maxime intelligas, si filii vocem audire desideras, hoc abs te maximis precibus a Domino esse impetrandum, ut filii formam, & vocem reddat. Quod si ejus Majestati aliter visum fuerit, qui hoc modo me humiliare decrevit, & præsepe nonnunquam sine pabulo ligatum tenere, hoc tamen tuum erit impetrare, ut me ex illo genere faciat, in quo mansuetus ille Rex sedebat, cum civitatem sanctam ingrederetur. Hoc enim, si ad quem alium, ad te maxime pertinet postulare, qui me ligatum olim solvisti, quod diceret: Dominus opus habet. Ostende saltem quomodo Dominus opus habet, aut qua in re, & quo pacto Domini voluntati serviam, & pabulo refeceris, curæque satisfeceris. Vale in Domino, & alumnum tui amoris Lombardum nostrum plurimum in Christo salutabis, qui me suis litteris, cibo e mensa Domini, tanquam si filius, non jumentum essem, sæpe pascitur; reddat ei Dominus in mensa Patris. Romæ xxvj. Febr. M. D. XXXVIII.

LIX.

Idem Eidem.

Accepi litteras tuas, quas quidem dum avide legerem neque altius in illorum sensum penetrarem, quam mihi primo aspectu impressere, negare non possum dolorem mihi non maximum attulisse. Quis enim filius non gravissime doleret, cum audit de patre, quem sic incolumem reliquit, ut vel cum eo conversari sanitas filiorum ægrotorum esset, cujus filii tanquam novellæ olivarum erant in circuitu mense, & promptuaria plena eruantia ex hoc in illud, ipsum non modo non egenum, sed

sed egenos ditantem , nunc conqueri per litteras cum filiis , se male sanum , egenum , & pauperem factum , ac liberis orbatum esse ? Hæc enim ejusmodi sunt , ut , sive de sanitate animi , & de ejus paupertate queraris , sive corporis , non possunt non dolorem filiis afferre , cum hæc de carissimo patre audiunt , sed tantisper , dum ad verba respicimus . At cum ad fontem harum querelarum oculos convertimus , qui idem fons erat illarum lacrymarum , quas vidi , & quas in discessu nostro scribis te effudisse , hic dolor in suaves etiam lacrymas cordis nostri se convertit , qui tandem nec amplius dolor appellari possit , sed potius gratiarum actio Omnipotenti Deo , qui per ejus filium nobis agris , & infirmis , atque omnibus rebus , quæ ad sanitatem animi pertinent , indigentibus , talem dispensatorem gratiarum suarum dedit , sic ejus in nos amore ardentem , ut nostram absentiam , cum eis careat , in quos effundere dona gratiarum solebat , suam orbitatem appellet , suam indigentiam , & suam infirmitatem , cum suos dilectos filios valetudinarios , & agros , quibus tant suaviter mederi solebat , præsentem non videt . Hæc enim omnes querelæ amantis verba sunt , & ex amoris fonte derivatæ , qui , ut abundantissime fluebat , aridum tamen se queritur , cum , quos amat , sui participes facere non potest . Sed potes , amantissime Pater , & nunc multo magis debes id facere , quam cum præsentem tecum fuimus ; facies vero abundantius , si recorderis , quo in loco sumus , idest in eo , unde tu infirmitatem animi , & egestatem bonorum ejusdem timens , jam olim fugisti , cum mundi omnia invitamenta , & blanditias , atque honores suspectos habens , & propterea quasi extra mundum te subducens , in cella , tanquam sepulcro , ubi ossa tua requiescerent , in spe te condebas , ubi tanquam mortuus mundo , neque quicquam cum eo commercii habens , expectabas solum quod , qui toto animo discesserunt e mundo , solum expectant , beatam scilicet spem , & adventum

magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, quæ spes tua jampridem fuit, & est vita tua, cui comparata vita mundi plusquam mors est. Hinc vero, idest ex hac spe, quæ de Coelo data cum sit, ubi est fixa, sterilis esse non potest, defluunt gratiæ illæ tuæ, quasi aquæ cœlestes, quæ animum tuum tam abunde irrigare solent, ut per has aliorum siccitati animorum succurras, de quibus certe nemo me locupletius testimonium dare potest, qui, si agnoscerem in horto animi mei aliquid dignum tam piis laboribus, abs te dicerem primum confitum eum, & irrigatum esse; sed quicquid est, quod de fructu tam pii laboris agnoscere possum, plantationem tuam, irrigationem tuam non possum non agnoscere, cujus doctrina ut pluvia concrefcens, eloquia autem, tanquam ros in animum fluens, meam ariditatem liquore rescire semper solebant. Quamquam tu quidem, si quid boni sit quod operatus fueris, nihil tuum unquam agnoscere soles, & quo est, in quo maxime per te postea de vero hortulano, & colono mentium edoctus, divinam in te gratiam admirabar, qui humanas operationes a divinis separans, omnia bona ad suum fontem reducere soles, ad quem tu, quasi ex itineris fatione quiescens, etsi per varios aquæductus derivari videbas, & diversis vasis hauriri, fontis tamen laudes, qui tibi ob oculos semper versabatur, non rivulorum, nec vasorum semper prædicabas, & ab aliis perpetuo prædicari volebas, a quo te nunquam video discedere, neque oculos alio convertere, qui ejus laudes perpetuo prædicas, quo magis debes, & potes pro nobis filiis tuis abundantius haurire, qui eo in loco sumus, ut sæpe avocari, sæpe inde distrahi sit necesse, ut clarum aspectum sæpe amittamus. De quibus nihil necesse est per singula tibi enarrare, qui nunquam negotia, mundi honores, & blanditias, quæ omnia nobis ante oculos assidue versantur, fugisses, nisi scivisses, quantum illa tenebras ob oculos animi offundere, quot impedimenta ad verum bonum prope-

perantibus afferre solent. Quo magis, ut dixi, nunc debet filiis tuis siti laborantibus, cum sæpe nec in rivulis, nec in valis nostris, quod sedet sitim reperiamus; ab aditu autem, & conspectu fontis sæpe intercludamur, ne siti laboremus, tu qui ad fontem sedes, & haurire potes, & providere. Quod ut facias, per omnem amorem tuum, & per lacrymas, amoris tui in me certissima pignora, rogo, hoc idem te rogant cæteri tui filii omnes, qui mecum sunt, Aloysius, Federicus, Lombardus, & Bernardinus, quibuscum quando ego quotidie versor, tecum quidem assidue versari videor, in quibus pretiosa illa Christi dona, quæ per te in illis est operatus, cum summa animi lætitia in assiduas gratiarum actiones erumpere video, quæque, ut magis magisque in omnibus crescant, precum tuarum majori effusione est opus. Quia in re tibi nunquam nimis multos socios adjungere potes, & ob id, ut omnes reliquos tuos filios, fratres nostros in idem opus accerfas, rogamus, in quibus nostros carissimos in visceribus Christi Bernardinum Presbyterum, & Benedictum Ferraricensem, tanquam Aaronem, & Hur tibi votis meis adjungo, ut si, quod Moyses, graves manus sentias, habeas paratos, qui sublevent; hoc vero onus ut sumant, rogo Paternitatem Vestram meis verbis illos roget, quos ego quotidie una cum Paternitas Vestra Christo communi Domino commendo, ut suam in vos misericordiam multiplicatis beneficiis magis in dies usque in finem augeat. Datum Romæ, ix. Novembris M. D. XXXVIII.

LX.

*Reginaldo Cardinal Polo
Al Card. Gaspero Contarini.*

COn grande sodisfazione dell'animo ho inteso per lettere di V.S. Riverendissima, che per la grazia di Dio state bene; il che tantopiù era grato a me intende-

S 2

re,

re, che aveva inteso prima, che per il camino vi trovasti fiacco, che non poteste fare il viaggio, secondo il disegno fatto quì, ma credo, che il camino non così comodo in ogni parte, come pensasti, che avanti-esperimentasti, fusse in causa. Quanto al cortese invito, che V.S. Riverendissima me fa di venire in quelle bandi, credo che non mi poteva tenere etiam senza invito di venire a stare qualche giorno con V.S. Riverendissima a vedere voi con vostro diletto grege, e così aveva deliberato, non aspettando altro, se non che Monsignor Aloisio si espedisse di Venezia, ove non era ancora andato da poi il partire di V.S. Riverendissima. Ma dimano si partirà, e come lui dice, tornerà presto. In questo mezzo se il nostro partire di quà va più in lungo, non mancherò di mandare quella felice compagnia di San Basilio, e di Sant'Agostino. Di quelle nove della Pace, non posso dire altro per adesso, che quel che mi replicava un Pittore a Verona a ogni parola parlando delle cose spirituali: Oh bontà di Dio! &, quod non frustra cadit in terram verbum Domini, sed prosperabitur ad omnia, ad quæ misi illum, ut inquit ille Propheta in persona Dei: tam cum magna spe expectavimus Pacis fructus. Ego interim fructus otii hic capio con questo buon Padre con tanta avidità con quanta mai Agnello da latte, sugens ubera matris. Per non tediare più la Signoria Vostra Riverendissima, con la mia eloquenza, molto manco che vulgare, ho pregato Monsignor Aloisio a supplire il resto in suo vulgare. Alla dolcissima compagnia di viaggio Monsignor Tomaso, e Monsignor Mattheo, V.S. Riverendissima si degnà raccomandare, ed io non mancherò a raccomandare in questi miei indegni orazioni nostre, come V.S. Riverendissima, tota la vostra famiglia, la quale Dio abbia sempre in sua gratia.

Data a Treville iv. August. M. D. XXXVIII.

LXI.

Gaspar Card. Contarenus
Regin. Cardin. Polo.

QUAMVIS perendis, ut ferunt, Romam redituri si-
mus, ne tamen ignores vitæ nostræ rationem, ac
ne hic familiaris Oratoris Veneti hinc ad vos veniat sine
meis litteris, paucas has tibi lineas scribere volui. Nu-
dius quartus ante solis occasum hora commoda perveni-
mus Raspatum. Cælum ibi comperimus, borea præsertim
tunc spirante, haud satis lene, sed quod tamen famem
citarat, laute cenavimus. Postridie leniori cælo usi su-
mus. Post peracta divina mysteria ex oppido eo ambula-
vimus compositogressu ad villam, quam ferunt fuisse diver-
sorium quoddam Luculli, nam Raspatum procul dubio
ejus fuit Villa. Extant adhuc vestigia sepulchri cujusdam,
quod incolæ Licollum appellant, paulum nomine immu-
tatis. Heri huc venimus, placidissimo cælo usi sumus, iter-
que per mediam planitiem fecimus jucundissimum. In via
compellavit me scorsim Optimus hic Senex Noster, solus-
que cum solo sermonem instituit de Reformatione Composi-
tionum, & dixit se detulisse secum, atque legisse antelu-
canis horis tractatulum quendam, quem conscripsi (de ea
re nihil tibi hætenus dixi, quia fere desperaveram, pu-
tabamque fore celandum potius, quam prodendum quid-
quid actum fuerat) plurimæque Christiane mecum differuit,
quo effectum est, ut iterum conceperim magnam spem ali-
quid Deum boni acturum, neque portas inferi prævalitu-
ras esse contra Domini spiritum. Hæc ut quam celerrime
scires, cupio, ac Deum ores, ut cæpta a se dirigat,
ac perficiat. Si tibi videbitur, opto, ut Reverendissimus
Theatinus, ac Magister Sacri Palatii per te certiores fiant,
remque omnem apud se teneant, ac nulli prodant. Bene,
vale

*vale cum Priolo, ac reliqua familia in Domino. Ex Offiis
Tiberinis, die xj. Novemb. post prandium M. D. XXXVIII.*

LXII.

*Reg. Card. Polus
Gasparo Cardinali Contareno.*

Quamvis per asperitatem viarum licuit, & tempus omnium asperrimum propter maxima frigora, & altissimas nives, quibuscum perpetuo a mansione primæ noctis in hunc usque diem per totam viam lustrari oportuit, nihil prorsus de celeritate consuevendi itineris est omisum, neque ullo unquam die penitus ab equitatione est cessatum. Quod ut facere possemus, perpetua serenitas temporis, quæ nos in hanc usque Urbem est comitata, adjuvit, quæ, si vel in pluviam, vel in nivem se commutasset, non solum difficilem Apennini transitum, sed prorsus ad aliquot dies propter altitudinem nivium insuperabilem reddidisset. Nos vero beneficio temporis usi sumus, atque hoc vesperi Bononiam pervenimus, ubi apud Becadellum, ante quidem nostrum, sed quem nunc beneficio Reverendissimæ D. V. magis quam unquam ante nostrum appellare possum, libenter, & jucunde sumus hospitati. Paucis ad Reverendiss. D. V. scribere volui, quasi admonitus a loco, & domo ejus, qui mihi memoriam Reverendissimæ D. V. quam in visceribus teneo, recentem semper repræsentat. Plura scripturus cum Placentiam pervenero, ubi unum diem quiescere statuo, cum ad reficiendum equos, tum etiam nos ipsos, quanquam quod ad me attinet; etsi nullo unquam tempore passus sum tantam vim frigoris, quod tantopere corpus afficeret, quantum hoc tempore in Apennino, tamen nihil inde me magis invalidum factum ad labores ferendos sentio, adeo ut si iter, & propter anni tempus, difficultatem, via-

viarum, & longitudinem multo difficillimum restet, tamen, ut spero, iter durum vincet pietas, quam spem meam augent cum orationes multorum bonorum Virorum (quos scio in hoc officio mihi non defuturos) ut ab eo qui solus debiles fortes facit, idem pro me precibus impetrent, tum maxime Reverendissimæ D. V. cui me perpetuo commendo, & eandem Christo. Datum Bononiæ in festo Epiphaniæ, M. D. XXXIX.

LXIII.

Idem Eidem.

STatim ut huc accessi, redditæ sunt mihi a Reverendissimo Legato litteræ Reverendiss. D. V. quæ erant conjunctæ cum illis, quas S. D. N. sua manu scripsit ad utrumque Principem, quas valde expectatas accepi, quod semper judicabam vehementer opportunas fore ad id, quod agimus, negotium, cum publicum, tum privatum. Quæ spes mea eo magis crevit, quod Reverendiss. D. V. scribit, accurate, & de meliori nota esse scriptas. De amore, vero Ejus Sanctitatis erga me, & rectissima voluntate in omnibus, quæ pertinent ad utilitatem publicam, utcumque mihi ante notum, & certum fuit, tamen idem repeti litteris Reverendiss. D. V. mihi fuit gratissimum. Deus me faciat dignum, & honore, quo me est prosequuta. Ejus Sanctitas, & benignitate, qua me prosequitur, atque impedimenta omnia amoveat, quæ tam pia voluntaris fructum aliquo modo possint tardare; id quod semper precari non desinam, & ut magis, magisque in oculis cum Dei, tum hominum ad Dei honorem appareat. Ex Bononia scripsi ad Reverendiss. D. V. & de itinere, quo patet nos asperitas frigoris in montibus, ut inquit ille, prope adussit, significavi, quæ etsi adhuc valde durant, & non minora in Alpibus expectamus, tamen post descen-

sum

sum Apennini in hac planitie Italiæ multo sunt mitiora. Ego hic unum diem integrum permansi, ut me reficerem, eo quidem libentius, quod Reverendum Veronensem hic reppererim, qui me ad aliquot dies jam expectaverat, ut mecum condoleret, simul ac de itineris nostri ratione intellexisset, de gravi casu meorum. Et ego quidem nunc sensum illius multo melius, quam unquam, ante, ex ejus conspectu visus intellexisse, qui dicebat, animo afflicto nihil majorem consolationem asferre, quam *τὸ φίλον ἴμεν*, quasi diceret, cari amici oculus. Quod prorsus nunc maxime sensi cum mea afflictio maxime renovaretur ex quibusdam litteris, quæ mihi damnationem fratris majoris natu ad mortem significabant; quare unquam opportunius tam carus amicus mihi se offerre potuit, qui in multis, quæ ad commoditatem itineris etiam pertinebant, sua liberalitate prospexit. Deus illi referat gratiam. Nec vero minus promptum Reverendiss. Legatum hic inveni in omnibus, in quibus mihi commodare posset, qui patris curam in filium erga me prorsus ostendit, cum diligenter perquireret, qua re maxime ad commoditatem itineris pertinente egerem, & invitum sua liberalitate uti cogeret, cui libenter debeo, & eo magis, quo magis exprimebat suam erga Reverendiss. D. V. observantiam, & amorem, cui ut ex animo eum commendarem, quem ex animo observat, rogavit. Et ego nunc rogo Reverendiss. D. V. ut intelligat me minime negligentem in hoc officio fuisse, de cujus officiosa erga me liberalitate ad Illustriß. & Rever. Farnesium scripsi, ut, quia non dubito Reverendiss. Legatum eo libentius mihi gratificatum fuisse, quod persuasum habet rem gratam, acceptamque S. D. N. facere, Sua Sanctitas de eo non celetur; quod etiam si per Reverendiss. D. V. cognoscat, mihi erit gratissimum. Reliqua, quæ ad itineris nostri rationem pertinent, Prioli nostri litteræ, ut spero, explicabunt. Hoc tamen restat, ut, me perpetuis orationibus suis, ut adjuvet,

rogem, & hoc idem committat, ut faciat, quod spero cum facere, carissimo in Christo Magistro Sacri Palatii; hoc enim polliceor coram Deo, quoties ad aliud subsidium in terris, quam ad bonorum orationes, respicio, non capitis, sed animi vertiginem videor pati. Christus Reverendis D. V. servet. Dat. Placentiæ, x. Januarii M. D. XXXIX.

LXIV.

Gaspar Card. Contarenus
Regin. Cardinali Polo.

A Ccepi litteras tuas datas Placentiæ x. die mensis, quem agimus, simulque Epistolam Beccatelli nostri; nimirum, quas possum, maximas gratias ago Deo Optimo, qui te incolumem servat, adeoque singulari ope fovet, ut nec sentias incommodum iter, neque molestam hyemem, animumque habeas imperturbatum in his procellis, quibus fortuna te exercet. Mihi equidem illud Raphaelis ad Tobiam in mentem venit: Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te, verum Deus dives in miserationibus, ut video, cum tentatione proventum facit. Ne dubites, tempus veniet, cum illud psalmi cantabimus: Letati sumus pro diebus, quibus vidimus mala, annis, quibus nos humiliasti: transivimus per ignem, & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.

Laudo summo opere pietatem Episcopi Veronensis, a quo, ut scribis, reor te mirifice recreatum fuisse. Hodie illi per litteras gratias egi. Scripsi Reverendissimo Legato Card. de Monte, ac egi locupletissimas gratias, & pro officiis erga te tam humane præstitis, ac pro memoriæ meæ, quam servat. Ut reor, facile poteris intelligere ex meis litteris, se benemeritum fuisse de Viro gratissimo, & beneficiorum memori.

T

Hodie

Hodie circa meridiem allatus est Pontifici nuncius de restitutione Camerini. Jam erat in arce Thesaurarius, qui magna totius Urbis gratulatione, & plausu exceptus fuerat. Negotium Ferrariense nondum plane confectum est; expectant responsum a Duce ejus Nuncii, qui hic sunt. Princeps Auria pervenit in Urbem nudius tertius, perendie est discessurus. Ego libenter vellem, ut constitutis rebus cum Turca, vineam nostram repurgaremus. Deus Optimus dirigat actiones tuas. Mibi rem gratissimam feceris, si Cæsareæ Majestati me commendaveris, ac Cardinalibus tuis, qui istic sunt: nec non Dominis de Granvella Consiliario Cæsaris, & Commendatori Covos, ac fortasse occurrent tibi, & alii multi noti, quibus meo nomine si salutem dixeris, & illi veteris amicitia recordabuntur, neque non immemorem putabunt.

Multa mihi scripsit Beccatellus de Priolo, de se ipso non pauca, qui mihi videtur factus valetudine corporis ita firma, ut sperem illum ad nos rediturum per equos dispositos. Nos omnes bene valemus, Deum sedulo precamur, ut tibi, rebusque tuis, omnibusque actionibus prospiciat. Tu vicissim pro nobis orato. Bene vale in Domino. Ex Roma, die xvij. Januarii M. D. XXXIX.

LXV.

Regin. Card. Polus
Gasp. Card. Contareno.

EX meo animo judicium facio, qui jam diu desiderio teneor de te aliquid audiendi, non minus te habere, ut de me etiam aliquid litterarum accipias, qui non minus amare soleas tuos, quam ipse sis dignissimus, qui ab omnibus popularis. Meo vero desiderio magna ex parte satisfactum est ex his litteris tuis, quas Reverendissimus Collega noster Sadoletus ad se scriptas mihi legendas dedit, ex quibus hoc primum summa cum voluptate intellexi,

lexi, te commoda valetudine frui, id quod maxime significabant, quæ tua manu in extrema Epistola sunt adscripta, cum te animi causa in Villam Reverendissimi Sadoleti concessurum ad aliquot dies dicas. Reliquæ vero tuæ Epistolæ partes, in quibus sententiam tuam profers de eo libro, quem idem Reverendissimus Collega de Substitutione Ecclesiæ scriptum, tuo, & aliorum amplissimorum Virorum judicio examinandum Romam misit, cum per se gratæ fuere, quæ mirificum illum animi tui candorem, omnibus anabilem, in judicandis aliorum scriptis expressere, tum vero, quod eadem mihi occasionem dedere, non minorem animi æquitatem experiundi in eo, ad quem scripsisti, mirabiliter fuerunt jucundæ. Nec vero judicare possum, utrum majore animi æquitatē, quædam in illo libro notaveris, de quibus admonendum hunc doctissimum Virum judicaris, an ille, quæ abs te amanter, & prudenter sunt admonita, amantius, & majore cum judicio, & animi æquitate acceperit; adeo ut sæpe apud me de tanto Viro, cujus judicium maxime æstimat, quocum tanquam secum de rebus maximis loqui, & conferre posset, plurimum sit gratulatus; de eo vero maxime, quod cum in aliquibus locis, ex verbis ejus perperam interpretatis, aliqui occasionem acceperē, secus quam rei veritas se habet, & ejus sententia, cum scriberet, judicandi, oculo tuo columbino in ipsam rei veritatem, & authoris ipsius sententiam penetrasti. Quales vero illi loci sint, ex ejus litteris intelliges, cum fusius in omnibus suam sententiam, ut decrevit, est explicaturus. Interim vero hoc eum merito dolet, quod certe nobis omnibus non minus molestum esse debet, pro tanti Viri fama, & Collegii conjunctione, quosdam esse inventos, qui ex eodem libro, de quo ipse nondum firmum judicium fecerat, quem paucis communicandum, & his solis, quorum judicium exquirebat, esse voluit, nec scio quæ excerpere, & in vulgus protulere, quæ nec cum

illius sententia, cum scriberet, conveniunt, & hanc infamiam apud ignaros rei veritatis inurere posset, tanquam novi, & alieni a consueta Ecclesiæ doctrina dogmatis author esse vellet. Quod quo magis sit alienum ab ejus pietate, & doctrina, atque judicio, quæ omnes in eo eximia esse novimus, eo certe gravius ferendum est, impune hæc spargi, vel in infimum nostri Ordinis, nedum in eum, quem inter præcipuas columnas habemus. Me certe tanta rei indignitas ita movet, ut licet minime omnium tu sis in tali causâ pro tanto Viro, & Collega rogandus, ut omni ratione, qua fieri possit, quantum in te est procures, ne talia spargantur, quæ in communem etiam Collegii amplissimi infamiam redundent, si aliquid ejusmodi de eo credatur, quem non tam a Collegio honorem accipere, quam eidem reddere maximum novimus, ubique, & apud omnes, atque apud ipsum Pontificem, si opus sit, defendas; si, inquam, injuriam quasi facere videor pietati tuæ, cum hoc rogo, tamen, ut non rogem, pietas mea, & in hunc tantum Virum observantia non patitur. Quare ignosces, & id facias, quod abs te tua divina natura impetrabit. Atque hæc hætenus de his, quæ meum de tuis rebus audiendi desiderium aliqua ex parte lenierunt. Nunc quæ vicissim tuum de me desiderium utcumque sedare possint, quod scio non leve esse, vel propter causâ, quam tracto, conditionem, cui scio te maxime favere, accipe: hoc vero primum, me incolumem in has ædes, tanquam in portum ex magna tempestato jactatum, esse delatum, ubi nihil opus est, ut quæras, quo pacto sim acceptus, cum dominum domus hujus noris, cum, qui cum in omnes sit hospitalissimus, qualis in Collegam, illius observantissimum fuit, facile potes suspicari. Si vero quæras, quæ tempestas me in has depulerit oras, cum cursum alio haberem, hæc longior est historia; quam si juvat audire, & nostros labores cognoscere ex Ludovici tui, & ejusdem, nostri litteris melius

lius intelliges, & ex eodem de causæ successu usque in hunc diem. De qua tamen hoc tantum scribere volui, quod experientia aliquot annorum jam prope perdidici, inter omnes, quæ tractantur inter homines, causas, nullas difficilius ab hominibus impetrari, quam illæ, quæ proprie ad Deum, & religionem pertinent; & tamen hoc illud esse omnes novimus, quod quotidie in precationibus a Deo postulamus, ut fiat voluntas ejus, cui nostræ postulationi, ex qua felicitas nostra pendet, si nos maxime repugnamus, ut assequamur, quid mirum est in tantis malis jacere Rempublicam, quibus qui mederi cupiat, ut omnia remedia tentet, si mavis hoc inveniat, quam ut oratione pro se, & pro aliis hoc procuret, ego mirabor. Quod si quis hoc pro se primum impetravit, ut auferatur cor lapideum, quod perpetuo resistit voluntati divinæ, si idem aliis, quod est voluntatis divinæ, persuadere cupiat, frustra quidem hoc verbis contenderit, utcunque ratione niti, muniri, & acui videantur, nisi prius a Deo precibus assequutus fuerit, ut dura corda, emolliat, ut verba possint penetrare. Quare ad preces potissimum incumbamus, Reverendissime Domine, quicumque nos ipsos salvos, & Ecclesiam sanari ex his malis, quibus laborat, cupimus. Reliqua omnia remedia ante libri, & fides nostra, docuerunt esse vana, nunc experientia mihi præsertim ostendit esse vanissima. Quare, prius pro nobis, deinde pro aliis oremus, & quia ipse præcipue hoc tempore tot malis quasi circumventus esse videor, ex quibus ut me explicem vix, viam invenio, ut non præcipue tuis orationibus me perpetuo commendem, quanquam scio eas mihi non deesse, facere non possum. Et ut hoc nomine carissimo nostro in Christo Magistro Sacri Palatii perpetuo me commendare dignetur, Reverendissimam D. V. valde rogo, quam Deus nobis, & Ecclesiæ suæ quamdiutissime servet incolumem. Dat. Carpentoræ, xxv. Martii M. D. XXXIX.

Re-

LXVI.

*Reginaldo Cardinal Polo
Al Card. Gaspero Contarini.*

A Neota che V.S. Riverendissima per le lettere , che io li scrissi alli xxv. del passato quì da Carpentras possa facilmente havere inteso quanto si abbia potuto ritrar dal Imperatore , e la causà perche siasi ritenuto quì a Carpentras , e come haveva mandato l' Abbate di San Saluto al Re Christianissimo , pur perche sappia; ogni cosa da capo , e piedi , e le risposte , e proposte particolari sopra il tutto quello è occorso , e più quanto poteria, fusse bisogno trattare per l' avvenire , ho voluto mandare in posta a Roma il prefato Abbate , il quale è stato meco in Spagna , e di poi andato alla Corte di Francia , ed è molto bene instrutto di tutto l' andamento di questa causa , Uomo pratico di queste due Corti , e di buono intelletto , e buona volontà . V.S. Riverendissima potrà discorrere il tutto con lui , al quale ho detto , che faccia ricapito a lei , ed esaminare con quello ogni cosa per poter poi risolutamente negoziare con Sua Santià , la quale da principio quando mi spaziò da Roma , pensava che io dovessi trovar la materia dispostissima per quello aveva scritto il Nunzio , e pareva verisimile dovesse essere , cioè , che l'Imperatore fosse prontissimo a fare questa impresa , per molti rispetti publici , e privati , e niente di meno non si è mostro così , nè si ha voluto lassare intendere , che possa attendere a questo , allegando , che pur troppo aveva da fare per le sue cose proprie , havendo in molta considerazione la guerra del Turco , e de' Luterani , e dicendo , che prima voleva intendere la mente del Re di Francia sopra questo , il qual Re , come V.S. Riverendissima intenderà dal prefato Abbate

bate ha parlato, e discorso largamente sopra ciò, e mostra buona volontà di proseguire questa impresa. Hora, qui fa di bisogno di volere operare con l'Imperatore, che discenda a voler essere col Re Christianissimo, e far tregua col Turco, ed attendere alle cose Luterane, il che sia una santissima opera, nella quale il Re si offerisce far buona operazione, siccome V.S. Riverendissima, intenderà dal detto Abbate, e per tanto bisogna essere con Sua Santità, e trovar modo di maneggiar questi negozj, che sono tanto necessarj, ed onorevoli. E forse, che il Signore Iddio vuol ora trovar la strada della salute della Christianità, concordandosi queste due Maestà, come pare fiano per fare. Io ho detto al detto Abbate, che in caso che Sua Santità voglia trattare con l'Imperatore di disporre la mente sua con quella del Re, che a me pare, che non faria bisogno, che io per questo andassi all'Imperatore, ma questo si potria trattar per altri, ed in specie per questo Abbate, il quale già molto è introdotto in questa materia, ed è stato meco in Spagna. Quando poi Loro Maestà fossero risolti di fare insieme questa impresa, allora io potria conferirmi alle Loro Maestà, per far la Capitolazione per nome di Sua Santità, riguardo di quei popoli d'Inghilterra. Questo lo scrivo a V.S. Riverendissima, acciò possa trattarlo bisognando con Sua Santità. Io starò qui in Carpentras aspettando commissione di quanto piaccia a Sua Santità, che io faccia, e frattanto haurò riguardo alla mia salute, la quale è più che mai oppugnata da quel Tiranno, siccome V.S. Riverendissima intenderà. Il prefato Abbate ancho raguaglierà V. S. Riverendissima, delle spese nostre, le quali superano le nostre forze, ancora che si usano tutti li risparmi. Questo correre di poste a Toledo, in Francia, ed a Roma sono quelle che ci rovinano; ma in una causa così importante, ed ove va la prestezza del tempo, non mi pare si possa fare
di

di manco. Sua Santità si degnerà di provvedere a questa, ed all'altre occorrenze, e sò, che V.S. Riverendissima non mancherà del suo consiglio, e favore a tutto questo negozio, tanto onesto, e pio, e si degnerà di ajutare l'Abbate di quanto li sarà bisogno con Sua Santità. Appresso voglio pregare V. S. Riverendissima, che voglia avere in protezione uno da bene, e venerando Vescovo, lo quale ho trovato in Spagna a Girona Città di Catalogna. Mi ha informato, come V.S. Riverendissima vedrà quì per un suo Memoriale di una iniquità di alcuni suoi Preti, che per non stare sotto l'obbedienza del Vescovo, si sono fatti esenti dall'Ordinario, al tempo che il Riverendissimo Jacobacci fu in Spagna, e per malignar bene contro il Vescovo, il quale aveva voluto correggere la loro licenza, sono venuti a Roma ad accusarlo, e calunniarlo, e metterlo in disgrazia di Monsignor Riverendissimo Jacobacci, e così l'hanno messo in lite avanti l'Auditore della Camera. Io ho molto per male, quando veggio fare ingiuria a simili Prelati, che doveriano essere favoriti, e non sbattuti dalla Sede Apostolica, ed ajutati a fare il debito suo, siccome fa questi, il quale fa residenza, e fa l'offizio di buon Pastore, & bene audit appresso li Uomini da bene. Scrissi una lettera al Riverendissimo Jacobacci in favore, ed in giustificazione di questo Vescovo, così prego V.S. Riverendissima, voglia difenderlo, ed ajutarlo nelle sue oneste dimande appresso l'Auditore della Camera, e dove bisognerà, perche questa è causa degna del suo patrocinio. Monsignor Carlo da Fano potrà informarsi, ed avvisare V.S. Riverendissima di quello sia di bisogno. Ed a lei umilmente mi raccomando, che nostro Signore Iddio la mantenga in grazia sua.

Carpentras alli viij. di Aprile M. D. XXXIX:

LXVII.

Il medesimo al medesimo.

L'Apportator di questa ch'è un Padre dell'Ordine di S. Domenico, dimorante qui in Carpentras dotta e bona persona, per quanto io intendo è uno delli Provinciali di questa Provincia, il quale viene a Roma per conto del suo Capitolo generale, e per esser forestiero e non pratico in quella Corte, potrebbe esser facilmente che haveffi bisogno d'alcun ajuto e favore per diffender alcune sue cose. Io l'ho voluto raccomandare con questa mia a V. S. Reverendissima & Illustrissima, la quale son certo che per amor mio non li mancherà in suo favor, essendo per se sempre pronta, e disposta al beneficio di simili persone, e a quella humilmente mi raccomando che Nostro Signor Dio per sua grazia la conservi. Da Carpentras alli xxiiij. d'Aprile MDXXXIX.

LXVIII.

Il medesimo al medesimo.

Hieri che fu al xi. io ricevetti due lettere di V. S. Riverendissima del xxi. e xxviiij. del passato, delle quali ho havuto quella consolazion, che la diligenza in scriver nata dall'amor che lei porta verso me, e principalmente verso la causa di Dio, mi sforza havere a tale tempo, quando havea più bisogno di simili officii di quelli che sono veri servi di Dio, e non finti amici, e di questo thesauro che Dio m'hà dato nell'animo di V. S. Riverendissima non cesso mai ringraziar Dio e pregar sua infinita bontà di conservarlo al beneficio della Chiesa e dei afflitti della Chiesa, e per la causa della Chiesa, come faria troppo io adesso se non fosse da qualche banda

V

qual-

qualche consolazion simile, come ricevo adesso da V. S. Riverendissima, massime in quel che la scrive, che essendo deliberata di partirsi di Roma questo Està, ricordandosi bene di me, e della causa che pratico, questo è stato tra li altri rispetti quel di più importanza, che l'ha fatto restar. Io non so dir altro, che penso che Dio ha messo in mente di V. S. Riverendissima a fare così, di non lasciar mancare la causa sua di un tal patrone a un tempo così necessario come pare adesso, e di non darmi tristitiam supra tristitiam, che appresso altri impedimenti della causa, averia riputato questo di non avere il suo solito patrone, non essendo poi altra consolazione piena dell'animo mio a chi ho potuto ricorrer, e per questo Dio havendomi consolato in questa parte spero del resto, che il suo restare farà ogni di più dolce, e giocondo a lei medesima, come pregherò continuamente la Sua Maestà. Quanto alli nuovi impedimenti e vecchi della causa, piacerà a V. S. Riverendissima intender dalle lettere di Messer Lodovico suo, quel pegno d'amore che ha lasciato appresso di me, nel quale insieme col nostro Priolo ogni di piglia tanto più consolazione vera e solida, quanto più io ho occasione per la pratica con li altri, di conoscer la grazia di Dio in loro, e natura e costumi di altri. Noi per la nostra consolazione mutua havemo cominciato a conferire insieme li Salmi di quel grande Propheta e Re, il quale Dio aveva eletto secundum cor suum, ed hoggi eramo arrivati a quel Salmo che comincia: *Salvum me fac Domine quoniam defecit Sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. Vana via &c.* Reliqua nostri. E certo chi pratica coi huomini, sa quanto è bisogno a pregar Dio di guardarci, e di ringraziar quando trova in qualchuno illam prudentem simplicitatem, che conviene così bene ai servi di Dio, e di questo posso dar testimonio, e di uno, e dell'altro più che mai, per la

la pratica che Dio mi ha fatto havere in questo negozio di tutte due vie. Io non posso dir altro, che sia laudata S. M. del tutto, e per tante difficoltà che sono mostrate in questa causa di Dio, non restarò però manco fidente di veder buona resolutione all'onor di S. M. supponendo questo, che tutte quasi le grandi imprese in natura vanno per grandi difficoltà, e le cose pervengono all'honore vero di Dio per la maggior parte per impossibilità, secondo quel che pare a noi. E così fu risposto una volta di questa causa in Hispagna, che fusse impossibile di fare qualche buona opera al nostro desiderio secondo che S. S. dimandò, pure vidimo in grande parte questi rispetti che mostrava questa impossibilità quasi tolti. Io non so far altro se non fiat voluntas ejus, e pregar che doni grazia conformar nostra volontà a quella infinita bontà e sapienza. La lettera, che V. S. Riverendissima scrisse a Monsig. Riverendissimo Sadoletto del suo giudizio dell'Epistola ad Gebennen. mi fu mandata questa mattina, lui essendo in Villa, per leggere e considerare, del qual non so dire altro adesso, che mi pare che V. S. Riverendissima ha fatto officio di un dotto e caro amico, e zelante dell'onore del suo amico. Da poi che haverò parlato con Monsig. Riverendissimo di questa, troverò occasione d'introdurre menzione dell'Epistola ad Sturmium, del quale V. S. Riverendissima scrive. Nelle mie lettere, e di uno e dell'altro farò argomento di un'altra lettera per un'altra volta. V. S. Riverendissima perdona questa mia negligente barbarie adesso, essendo molto distratto nell'animo in varj pensieri scrivendo a diversi. Dat. Carpentor. xij. Mai. MDXXXIX.

LXIX.

Gaspar Cardin. Contarenus
Regin. Cardin. Polo.

Accepi literas tuas datas Carpentorati simul cum literis Reverendissimi Sadoleti, quibus respondere voluissim, si improvisus discessus hujus, cui has literas dabimus, nobis otium quoddam præstisset; verum angustia temporis adeo nos urget, ut nihil aliud rescribere queam, quam quod vos valere, & incolumes rediisse ad hominem vestri amantissimum, cum quo etiam hos proximos Paschales dies jucundissime egeritis, gratissimum mihi accidit. Prioli vestri diligentiam, per quam res omnes vestras intellexi, summopere laudo, ac pro ea fateor me illi plurimum debere. Pontifex mirifice non tantum probat, verum etiam fere admiratur, prudentiam tuam ac animi præsentiam in toto hoc negotio. Miror quod vobis nulla nostra epistola reddita fuerit, eum novies, ni fallor, vobis scripserimus, nescio qua de causa id acciderit. Nos item hanc tantum epistolam tuam datam Carpentorati accepimus, nullam præterea. Amplissimo Sadolecto me plurimum commendato, eique dicto meis verbis, meum illi non defuisse officium in tuenda sua dignitate, cum Pontifice, & nonnullis aliis Cardinalibus, nec posthac futurum; quanquam, etiam antequam ejus literæ mihi fuissent redditæ, dixissem sentire me proculdubio rectum fuisse ejus sensum in illa authoritate doctorum, & proborum, qui tum non essent Episcopi. Temporis angustia arctor. Priolum & Beccadellum salvere jubeo, simulque omnes familiares tuos. Deus optimus te nobis incolumem servet & dirigat gressus tuos in semitis suis ad commodum, & ornamentum Ecclesie sue. Orate pro nobis. Romæ 12. April. MDXXXIX.

LXX.

LXX.

*Reginaldo Card. Polo
Al Card. Gaspero Contarini.*

A Lli 2. di questo scrissi da Avignone a V. S. Riverendissima, e l'avvisai come io era andato per ritrovarmi con Monsig. Riverendissimo, ed Illustrissimo Farnese, col quale io parlai a lungo sopra le cose d'Inghilterra, le quali sino qui sono scorse in lungo senza risoluzione alcuna. E se all'andata hora di Sua Signoria Riverendissima alla Ces. M. non se ne cava qualche conclusione, non sò più quello se ne possa sperar dagli uomini. Il Riverendissimo Farnese molto bene instrutto, mi ha promesso farà buonissimo officio. Quanto a quello, che V. S. Riverendissima ultimamente per le sue de' xix. del passato mi scrisse del ragionamento fatto con S. S. delle cose di Germania, e del ricordo li dette di me, io ringrazio quanto posso l'infinita amorevolezza di V. S. Riverendissima verso me, la quale non è punto nuova, e la fa di me pensar per honorarmi, quello a che io non penso. Io sono di questo pensiero, che a questa, o qualunque altra impresa, nec ultro me offeram, nec oblatam recusabo, e molto più volentieri sarò figliuolo d'obediencia, che altro, il che penso anco sia parer di V. S. Riverendissima. Cogitata enim nostra jactabimur in Dominum, & ipse te enutriet. Scrissi per le mie penultime, che furon di xxiv. del passato, come faria piaciuto, che S. S. havesse mandato a posta un'uomo in Spagna per questo negozio nostro, e li ricordai che mi pareva al proposito il nostro Abate di S. Salute, ma ora non bisogna più dir altro di questo, essendo andato il Riverendissimo Farnese. Ben mi par che non fosse se non a proposito, quando si abbia da
so-

sopraffar quà per questo conto, che il detto Abate se ne venisse a noi per ogni buon rispetto. V. S. Riverendissima intenderà dalle lettere di Spagna del Riverendissimo Farnese quello sopra ciò si possa deliberare. Noi tutti stiamo benissimo che Dio ne sia laudato, e così Monsig. Riverendissimo Sadoletto, e tutti li suoi, e tutti di cuore bacciamo la mano a V. S. Riverendissima. La prego si degni per me salutar il Padre Maestro, M. Galeazzo, e M. Danesio, che Dio tutti in sua grazia conservi. Da Carpentras alli viij. di Giug. MDXXXIX.

De rebus Germaniæ audio, quod molestissime tuli, indictum videlicet esse Conventum Norimbergensem ad Kal. Octobris pro rebus Ecclesiæ componendis, ubi sunt conventuri Oratores Cæsaris & Regis Christianissimi, sex autem pro parte Lutheranorum, & totidem pro partibus Catholicorum de rebus Fidei disputaturi, & hoc fieri ex decreto superiorum mensium Conventus Francofordien. in quo nulla mentio fit nec de Pontifice, nec de aliquo, qui pro Sede Apostolica interveniret. Vides, credo, quo isti tendunt. Utinam ego decipiar. Sed hoc prorsus judico; etsi præsentibus conatibus Regis Angliæ maxime sit obstandum, tamen non hunc esse qui maxime Sedi Apostolicæ possit nocere. Ego illum timeo, quem Cato ille in Rep. Romana maxime timebat, qui sobrius accedit ad illam evertendam, vel illos potius timeo (nec enim unus est hoc tempore) & nisi istis privatis Conventibus cito obviam eatur, ut non brevi major scissura in Ecclesia cum majori detrimento auctoritatis Sedis Apostolicæ oriatur, quam multis sæculis fuerit visa, non possum non maxime timere. Scripsit ad me his de rebus primum Nuncius ex Hispania, & postea certiora de iisdem ex Reverendissimo, & Illustrissimo Farnesio, cum hac transiret, cognovi, cui sententiam meam de toto periculo exposui. Ego certe talem nunc video Ecclesiæ statum, ut si unquam dixi ulla in causa
cum

cum Isaja, Mitte me, nunc potius si rogarer, dicerem cum Moyse, Rogo, Domine, mitte quem missurus es. In hac vero Germaniæ causâ nunquam amor meus erga te, quem scio suum otium libenter amplecti tantum apud me poterit, ut non multo magis pro mea erga Ecclesiam pietate optem, ut tu ad illud negotium te dignum & idoneum maxime extrudaris. Quid vero sperare, aut timere hoc tempore possimus, cum de hoc Germaniæ negotio, tum de Angliæ causâ, brevi ut spero ex literis Reverendissimi Farnesii intelligemus; quas ut accepero, tum melius statuere de omnibus poterimus, & clarius meam sententiam explicare. Interim quæ mihi videbantur nolui te ignorare, quoniam tuæ literæ occasionem dederunt. Deus Ecclesiæ suæ unitatem conservet, ac sic Vicarii sui dignitatem tueatur, ut illi ad imperandum, cæteris ad parendum quæ huc maxime conferunt, animus, & facultas suppetant. Christus te conservet Reverendissime Domine.

LXXI.

Gasp. Cardin. Contarini
Al Card. Regin. Polo.

HO' ricevute le lettere di V. S. Reverendissima degli vij. del presente, per le quali ho inteso lei con tutta la sua dabene compagnia esser sana e gagliarda, il che sapere mi è stato di sommo piacere. Noi ancora stiamo molto bene, e ci godiamo il bel palazzo di Monsignor Reverendissimo di Carpi. Insino hora non abbiamo sentiti troppo gran caldi, adesso bene pare che si cominci a riscaldare l'aria, e che da buon senno voglia venir la state. E ben vero che insin' adesso tratto tratto è piovuto qualche poco. In quanto mi scrissi V. S. Reverendissima, io non mancherò di pregare con tutto il cuore Nostro Signore Iddio,
che

che si degni per sua infinita bontà di procedere alla sua afflitta Chiesa, e di indirizzare V. S. Reverendissima alle sue sante vie, e dare felice esito a tutte le operazioni di quella secondo la sua volontà.

Ea quæ Vestra Reverendissima Dominatio scribit se intellexisse ex literis Nuncii ex Hispania, & a Reverendissimo Farnesio, nos hic aliquanto serius audivimus; eandem facio ego conjecturam quam tu videris innuere. Deus optimus nostris rebus prospiciat non in justificationibus nostris, sed propter nomen suum, quod invocatum est super nos. Quantum ad me pertinet, adscribo humanitati & amoris tuo singulari ea quæ mihi attribuis, sicuti arrogantis, & temerarii esse existimo, præter cetera pericula & incommoda, hujusmodi quidpiam appetere, ita impium existimarem, si oblatum recusarem nulla etiam habita vitæ ratione. Nam quid optabilius quam mori pro causa ejus, qui nobis veram vitam sua morte comparavit? Orate Deum assidue pro nobis, ac in primis pro Sanctissimo D. N. & pro Collegio nostro. Bene valete omnes in Domino, ac Reverendissimo Sadoletto nostris verbis salutem plurimam dicitote, itemque duobus Paulis, quos vehementer amo. Ex Roma die xxij. Jun. MDXXXIX.

LXXII.

*Regin. Card. Polo
Al Card. Gasp. Contarini.*

HO in due giorni havuto due lettere di V. S. Reverendissima l'una dei xiiij., e l'altra dei xxij, del passato, e hieri che fu il terzo giorno qui arrivò il nostro Sig. Abate di S. Saluto fano per la Dio gratia, e con buona ciera. Ho grandissimo piacer della sua venuta sì per haver una compagnia tale come è la sua, sì per intender delle cose di Roma, e specialmente di
V. S.

V. S. Riverendissima, con la quale spesso volte nell'animo mio fo di longhissimi ragionamenti, i quali come spero un giorno a Dio piacendo farò da buon fienno. Ho havuto piacer che V. S. non sia stato fisso in quella opinione del mio andar in Francia, parendomi per li rispetti già scritti, che non fosse molto a proposito della causa per hora, e così ho havuto lettere di Spagna di Monfig. Riverendissimo Farnese de' xxi. del passato che mi avvisa, che alla ritornata di Sua Sig. Riverendiss. in quà, la quale sarà di curto, mi avviserà quanto sopra questo negozio havrà risoluto, il quale ha cominciato a trattare. E così qui starò aspettando. Noi tutti per la Dio grazia stiamo benissimo, e così il Riverendissimo Sadoletto colli suoi, il qual Riverendissimo ha avuto molto caro la lettera di V. S. Riverendissima, e li risponderà con la penna, siccome hora con il cor, e con l'amor li risponde, con li quali è sempre seco. Noi stiamo alli Frati, luogo devoto, e solitario, e molto mi diletta questa stanza, ove si trovano de' boni Padri, e non siamo lontani dal giardino di Monfig. Riverendissimo Sadoletto, ove almeno una volta la settimana andiamo a star un giorno tutto intiero, senza che ci vilitiamo tratto tratto, e spesso li suoi Nipoti da bene ci vengono a visitar, e specialmente il Reverendo gentile, e dotto Messer Paolo, ch'è tutto di V. S. Riverendissima, e humilmente per infinite volte a quella si raccomanda, così noi altri tutti, e la prego in mio nome risaluti il buon Padre Maestro, e li suoi dotti, ed amati Commensali, che N. S. Ididio tutti lungamente in sua grazia conservi. A Carpentraffo il primo di Luglio MDXXXIX.

Mi scrive il Reverendissimo Farnese, che trovò la Cef. M. fissa in opinione, ch'io andassi in Francia, ma replicandoli Sua Signoria Reverendissima, che questo non era di bisogno per le cause, che già ho scritto a

V. S. Riverendissima, Sua Maestà lo rimise al suo Consiglio, coi quali mi scrive che havea comincio, e non finito la disputa, e che esso fra pochi di mi porterà la risoluzione &c. Il i. di Luglio MDXXXIX. di Carpentrasso.

LXXIII.

Il medesimo al medesimo.

TRe di sono scrissi una mia lunga, e fastidiosa lettera a V. S. Riverendissima, per la quale quella potrà intender tutti li miei pensieri, ed ajutarmi col suo consiglio, ed autorità appresso N. S. in quello li parerà opportuno. Io per me in questo nostro negozio mi fo mal spiegare, e più tosto havrei caro poter haver ozio, e voltarmi coi preghi a Dio per tutti noi, che travagliar senza frutto di servirlo con le genti del mondo. Hieri ebbi una lettera del Nuncio di Francia, di viij. di questo, per la quale mi avvisa, che la mia andata al Re Christianissimo sarà gratissima andando ben risoluto, e che altramente metteria in sospetto il Re d'Inghilterra senza profitto alcuno, sicchè saria necessario, quando S. S. deliberasse, che io andassi in Francia, che ella disponesse la Maestà Christianissima a contentarsi di ciò, e ad essermi favorevole per tutti li rispetti, e massime per la sicutà della vita mia. Bisognerà anche, come altre volte ho scritto, che dovendo andar in Francia, o altrove, io sia provisto di denari, perche ne' viaggi si fanno di buone spese, ed io sono senza un quattrino, e non ho molta compagnia ancora, come saria necessario, che io havessi in simil paese. V. S. Riverendissima so che non mancherà di tutto quello potrà. Del resto poi noi stiamo bene tutti per la grazia di Dio, e siamo alli nostri Frati, che ci fanno bonissima

sima compagnia , e sono persone molto da bene , ne manchiamo per questo ritrovarci spesso col Riverendissimo , e da benissimo Sadoletto . Studiamo qualche poco per passare il tempo , ma quel che studia più di tutti è Messer Alvise , che tra' studj di Filosofia , e d'Istoria consuma una gran parte del tempo , pensa anche di farsi Agricoltore , ma più con l'opera , che con la lezione , ed a ciò l'invita un bellissimo orto che hanno questi nostri Padri con un loro perfetto Ortolano . Il prefato Messer Alvise , l'Abbate , e tutti gli altri bacciano la mano a V. S. Riverendissima , ed a quella humilmente mi raccomando , e saluto più assai il buon Padre Maestro , e Messer Galeazzo , e Messer Dancesio , che N. S. Dio tutti conservi . Da Carpentras alli xvj. di Luglio MDXXXIX.

Mando con questa la copia della lettera di Francia , a ciò possa meglio considerer ogni cosa , ne voglio lasciar d'avvisarla come ho ricevuto la sua delli due di questo , che molto mi è stata cara , siccome sempre mi sono tutte le sue , ed insieme ho havuto la lettera d' Hibernia . V. S. Riverendissima per quella può haver visto , siccome quel buon gentiluomo che mi scrisse , si metteva in ordine per muover la guerra in Hibernia . Di questo sono causa questi rumori , che fanno questi Principi di voler far l'Impresa ; e noi non facendo altro , saremo cagione , che tanto più saranno li sudditi oppressi da quella tirannide . Dio gli metta la sua mano . V. S. Riverendissima farà benissimo a mandar il suo libro al Pighio . Quanto a quello ch'ella mi scrive del mio libro , che vorria haver il Ramberti , io gli vorrei far maggior piacere che questo , ma non essendo questo cosa che molto a lui importi , havrò caro non si muova parte alcuna sino che non sia finito , e che io non gli habbia gionto quello ho scritto quà , che sono parecchi fogli ; molti altri mi hanno fatto la medesima

richiesta; e con tutti mi sono scusato, e quando lo dessi ad uno, a gli altri farei ingiuria; e di nuovo bacio la mano a V. S. Reverendissima, e me le raccomando. Adì xvij. di Luglio.

LXXIV.

Il Nunzio di Francia
Al Cardin. Reginal. Polo.

IO scrissi alli iiii. a V. S. Reverendissima Illustrisi. in risposta d'un'altra sua ricevuta quel medesimo giorno, e questa sia per risposta dell'altra del xliij. del passato, per la quale ricerca il parer mio circa la venuta sua quà, al che rispondendo dico, che non mi essendo voluto tanto fidar di me stesso, laonde io poteffi incorrere qualche errore, ed acciò non si havessi da venir a quei medesimi termini, che si venne l'altra volta che la fu quà, il miglior mi è parso chiarirmene con Monsig. Contestabile, col quale ne parlai hier mattina, ne ritrassi altro se non che ne parlaria a S. M. Questa mattina poi havendo mandato uno delli miei Secretari per averne la resolutione ha risposto le formali parole o simili, cioè che haveva parlato al Rè dell'affar di V. S. Reverendissima, e ben consultatolo, e per esser S. M. in buona opinione di far l'esecuzione di quel che io sapevo, tutte le volte, che l'Imperatore fosse del medesimo parere, non gli pareva, che per ora la Signoria Vostra Reverendissi. dovesse venir quà altramente, sì per ovviare a tutte le suspicioni che potriano nascere, come per non dar occasione all'altro di provedersi. Sicchè V. S. Reverendissima la intende, e come savio e prudente si governerà in modo, che le cose habbino il verso suo. La potrà, secondo me, havuto che, haverà lettere del Reverendissimo Card. Farnese, considerar bene in che disposizione la ritrova lo Imperatore, e dar-

darmene avoiso, che io non mancherò riparlare di nuovo, e non vedendo io segno alcuno, che costoro siano d'altra opinione di quella che m'han sempre detto, ritrovandosi l'Imperatore ben disposto, penso che non mancheranno a cosa alcuna, che possa essere a utile, e beneficio della causa. E raccomandomi humilmente in sua buona grazia, pregando Dio che prosperi i suoi santi desiderii. Da Parigi alli viij. di Luglio MDXXXIX.

Il Reverendissi. di S. Andrea se ne voleva andare, pure da Monsig. il Conestabile gli è stato detto, che voglia differir, ed aspettare ancora una risposta di Roma, Spagna, ed Inghilterra.

LXXV.

*Regin. Card. Polo
Al Card. Gasp. Contarini.*

PER bisogno di questi poveri huomini di questo Contado, i quali sono molto angariati, e straciati dalli Giudei. Monsignor Reverendissimo Sadoletto, ed io habbiamo scritto a Monsig. Reverendissimo, & Illustrissimo Farnese, pregando Sua Signoria Reverendissima voglia operar con N. S., che le domande faranno a Roma questi Giudei contra questi poveri non siano esaudite, perchè in fatti questo è un'anno da haver gran rispetto alla povertà, la quale non coglierà grano in questi paesi a pena per seminar. Prego V. S. Reverendissima per questa opera pia, e per amor mio voglia bisognando esser con Monsig. Reverendissimo Farnese a quanto li scrivo, e bisognando dirne una parola a Sua Santità, che farà una opera santissima, e a noi gratissima, e a lei humilmente mi raccomando che Dio la conservi. Da Carpentras alli xvij. di Luglio MDXXXIX.

Scrivendo questa mia a V. S. Reverendissima ho ricevuto

cevuto una lettera di S. M. in risposta d'una mia che li scrissi condolendomi per la morte della Maestà dell'Imperatrice. E di più S. M. mi fa motto, che del negozio nostro si rimette a quanto ha parlato con Monignor Reverendissimo Farneſe ne altro in dette lettere di S. M. ſi contiene.

LXXVI.

Regin. Card. Polus.

Ennio Cardin. Pbilonardo.

LEgi particulam illarum litterarum, quas Reverendissima Dominatio Vestra miſit ad Reverendissimum Dominum Sadoletum, in quibus Reverendissima Dominatio Vestra pluribus & accuratis verbis agit, ut in ea lite, quam Reverendus Nepos Reverendissimæ Dominationis Vestræ habet cum Domino Bartholomæo Stella, quam ante meum discessum a Roma Reverendissima Dominatio Vestra pro sua erga me, quam tum ostendebat, benignitate, totam arbitrio meo componendam & decidendam permittit, quoniam nunc accepit ab alijs, eundem adversarium gloriari, & nescio quæ dicere, quæ tangunt honorem Reverendissimæ D. V. etiam diminueri velle de summa, quam ego tum signavi solvendam Reverendissimæ Dominationi Vestræ, ob hanc causam rogat Reverendissimum Dominum Sadoletum, ut mecum agat, ut ſim contentus, ut lis revertatur ad Judicem, & ab eo pro tribunali decidatur, quod ſi fiat, tum meo judicio reliquum negotium permittet; ſin ego in hoc gravarer, & plus æſtimare ostendam, unius privati hominis utilitatem, quam honorem Reverendissimæ Dominationis Vestræ, ſe non poſſe ſuo honori deſſe, immo ſic deliberaſſe ſevere agere cum adversario, ut non ſolum ſummam capitalem ab eo ſolvi
po-

postulet, sed etiam detrimentum tot annorum, quibus illa pecunia caruit, per eum sarciri & solvi faciet. Hæc in summa ex illis litteris accepi, quas ad me misit Reverendissimus Sadoletus, cum abessem ab urbe Carpentoracti, in secessu quodam prope Urbem, de quibus paulo post Reverendissima Dominatio ejus, cum me in villam suam invitasset, non minus accurate mecum agere cepit, quam ex litteris facile potuit intelligere, sic eum maxime satisfacturum voluntati Reverendissimæ D. V. Ad quæ cum in summa responderem nihil opus esse, ut quisquam me rogaret, si qua in re potuissem gratificari Reverendissimæ D. V. cui mea sponte omnia officia, pro mea erga eandem observantia, essem præstaturus, tum sic conclusum est inter nos, ut ego illis litteris responderem, quibus & voluntatem meam in eo, quod a me postulatur declararem, atque hoc testarer, quam non defuit huic officio Reverendissimus Dominus Sadoletus, quemadmodum nunc per me Reverendissima Dominatio Vestra intellexit. Restat, ut voluntatem meam nunc declarem in eo quod a me postulatur, quod quidem melius facere potuissem, si plene intelligerem fundamentum postulationis. Quod si hoc tantum a me postulatur, ut, quoniam Reverendissima D. V. judicat se ab adversario graviter læsum, ad quem castigandum nullam magis compendiosam viam existimat, quam ut iterum, lis ad tribunal Judicis revocetur, quoniam promissum, quod mihi fecit huic maxime ob stare videtur, qui meo judicio totam rem permisit, ut hoc obstaculum me libente tollatur, ut scilicet per me promissi vinculis solvatur, & litis decisio reponatur in arbitrio & sententia Judicis, si, inquam, hoc solum a me postulatur, sic quidem respondeo, ex humanitate Reverendissimæ D. V. profectum esse, ut rem meo arbitrio committeret, cuius rei si poeniteat, vel si honori suo magis conducere videatur, ut a me ad Judicem causa transferatur, me

eo.

codem humanitatis sensu ductum omnia eidem remittere, velle autem, Reverendissima D. V. ita libera sit in omnibus, de quibus pro adversario ego jam rogavi, vel eadem sua sponte promisit, ac si nunquam quicquam inter nos de ea re esset actum, nihil promissum, nihil dictum, in me nullum erit impedimentum. Hoc solum vicissim postulo, quod erit æquissimum, & ad utriusque nostrum honorem vehementer pertinet, ut si non adjumento fuerunt preces meæ causæ illius, pro quo rogavi, ut ne sint detrimento, quemadmodum maxime essent, nisi res in statu integro esse permittatur, quo erat, antequam ego de compositione cum Reverendissima D. V. loquerer. Tum autem memini adversarium a Judice postulasse, quod mihi ipse dicebat, non potuisse illi negari, ut contra nova quædam objecta tempus concederetur, ad introducendum eas probationes, quas in patria habebat, quibus facile posset, quæ opponebantur, refellere. Hoc autem cum instare apud Judicem cœpisset, tum ego omittere omnem illam instantiam feci, adductus spe benignitatis Reverendissimæ D. V. erga me, quæ meo judicio totam causam permittebat. Quare jussi tum illum omnem curam suam abjicere, neque probationes alias quærere, me finem huic liti impositurum. Sic enim ut fateri possem, humanitas Reverendissimæ D. V. fecit, quæ mihi sine ulla exceptione judicium totius rei permiserat. Quare si nunc meæ tum preces, non modo nihil commodi asferrent, sed hoc maximum damnum inferrent, ut tempus introducendi, quas tum volebat, & necessariæ sunt probationes, illi auferretur, videri quidem possem ipse nunquam hoc animo fuisse, ut illum liberarem a lite, sed potius specie adjuvandi eum, consentire cum Reverendissima Dominatione Vestra, ut subito, cum nihil minus expectaret, opprimeretur. Quod quam parum convenit vel in meum honorem, vel in honorem Reverendissimæ D. V. apertius est, quam ut de-

cla-

clarare debeam . Quare hoc spatio dato , quod multo minus nunc quam ante negari illi potest , de reliquo , in quo possum gratificari Reverendissimæ D. V. in remittendo quicquid mihi est pollicita , facillime patior ; quanquam prorsus non possum sine aliquo dolore intelligere apud benignam naturam Reverendissimæ D. V. tantum proficere familiaris nostri æmulos , ut credat illum aliquid postea dicturum , quod esset contra honorem Reverendissimæ D. V. , cum nullum prorsus sit hujus rei testimonium , & quicquid in hoc genere fingi potest , si reus paratus sit in omnibus se subicere mandato Reverendissimæ D. V. , prostrernere se ad pedes ejusdem , veniam petere , si minus dignum verbum in calore defensionis causæ suæ eo imprudente excidisset , nescio , cur magis ob id ejus causa ad tribunal revocari debet post permissum arbitrium alteri , quam post aliquam castigationem , eo veniam petente , a benignitate Reverendissimæ D. V. absolvi . Calumniatorum vero & æmulatorum ejus , non fautorum honoris Reverendissimæ D. V. esse hæc verba mihi persuadent , quæ præterea obijciunt ; dicunt enim illum de summa pecuniæ , quæ assignata fuit compositione hujus negotii centum aureos detraxisse , cum enim summa esset tercentum aurei , illum nominare tantum ducentos , qua in re crassa eorum calumnia manifeste deprehenditur . Quis enim melius novit summam , quam ego , qui taxavi , novit mecum Reverendus Episcopus Aquen. quem rogavi , ut scriptum compositionis conficeret , novit Reverendus Dominus Durantes Episcopus Algeren. , particularius vero D. Aquen. , cum multa cum illo de æquitate rei disputarem , & hoc dicerem , me , si essem iudex in causâ , non audere unquam condemnare D. Bartholomæum pro pecunia apud eum deposita , quam depositore exigente ad eum misisset , atque ita ad securitatem prospexisset , ac si pecunia fuisset sua , si casu tali , quem

nemo potuit antevidere, qualis fuit direptio Urbis, illa pecunia fuisset amiſſa, ut eum in hac ſumma condemnarem, nunquam quidem ipſe auſus fuiſſem, hominem nunquam ante ſuſpectum de tali fraude, & in multo majori ſumma, & ante, & poſt, cum eodem deſpositore inventum integerrimum, & a reliquis omnibus ſic habitum. Hoc tamen jure amicitiae extra judicium, potuiſſe amice invitari, ut partem damni cum amico pro ſua facultate ſolveret, & ſic ego condemnavi illum, ut centum aureos ſolveret in reſarcitionem damni, quibus ego ex meis totidem adjunxi. Hæc eſt ſincera veritas, quam Reverendus Vorſtius ex me audivit, quem ſcio non aliter dicturum, quia de ejus ſcientia optime ſentio, ex quo Reverendiſſima D. V. poteſt conſicere, qualis fides in reliquis habenda ſit iſtis calumniatoribus.

Illud vero valde dolui, in iſdem litteris, quod ſcio ex iſdem calumniatoribus proſectum eſſe, Reverendiſſ. D. V. potuiſſe in eam ſuſceptionem de me venire, quaſi plus tribuerem utilitati familiaris mei, quam honori Reverendiſſimæ D. V. & hoc præterea D. Birtholomeum ad meam familiaritatem veniſſe, ut cauſam injuſtam contra honorem D. V. Reverendiſſimæ melius tueri poſſet ſub umbra meæ familiaritatis. Quia in re hoc primum reſpondeo (quod quia verum eſt, nunquam verebor, ne judicetur contra honorem meum, ſi dicam) ſic vero affirmo de illo, cum ad meam familiaritatem veniret, non veniſſe, quod ille hoc poſtularet, ſed quod ego hoc ab eo & poſtulare & rogarem, quod feci adductus illorum testimoniis de ejus integritate, & ſufficientia, qui eum optime noverant, optime de eo judicare poterant, & mihi fuerunt amiciffimi. Hoc autem iterum dico, poſtquam eum recepi, nunquam me poenituiſſe, illis, qui authores fuerunt, ut mihi operam præſtaret, ſæpe gratias egiſſe, talem inveniriſſe, qualem illi mihi deſcripſerant, & talem, qualem Reverendiſſima D. V. judicavit, quando tantam pecunie ſum-

summam illi crediderat, & qualem nunc inveniret, si æmulis ejus aures obstruere vellet, integerrimum, observantissimum etiam honoris Reverendissimæ D. V. si illi se reconciliari pateretur. Quandoquidem ego contra omnes illos calumniatores dicere non verebor, magis esset in honorem suum, quam iterum causam ad judicia trahere, propter ejusmodi æmulatorum calumnias, quæ non sunt tam calumniæ in eum, quam in me, si talem tueri deberem, qualem illi describunt, & ob talem causam, qualem illi fingunt, ut defendant improbitatem suam, contra honorem Reverendissimæ D. V., in cujus honorem sponte, & scientem me nihil deliquisse scio, etsi ignorans aliquid feci, de eo edoctus, corrigere semper ero paratus. Quare quod scribit in iisdem litteris, si ego plus tribuerem meo familiari, quam honori Reverendissimæ Dominationis Vestræ, se coactum fore &c., ut supra scripsi, non potui sine dolore audire, præsertim, quod erant scripta, non ad me, sed ad Reverendissimum illum Dominum, cujus judicium sic æstimo, ut nullius magis, ut ex talibus litteris scriptis a tali Viro haberet occasionem ita de me existimandi, me tam rudem omnis officii, & humanitatis esse, ut nesciam quid intersit inter hominem privatum, & summa dignitate præditum, inter domesticum meum familiarem, & majorem meum honorandum. Ego certe ex qua occasione Reverendissima Dominatio Vestra deberet ita de me judicare, prorsus nescio, hoc scio, si illud cogitavi, ut liberarem meum familiarem a molestia, illud certe non minus cogitavi eadem via me maxime servire honori Reverendissimæ Dominationis Vestræ, etsi aliter judicasset, nunquam verbum de ea re loquutus fuisset, quando hoc sciebam, si talis Vir in summa dignitate positus vinceret privatum in judicio ex ea re nunquam honorem posse consequi, etiamsi justam habeat causam, cum illa sententia nimis sit vera, de omnibus, qui honore excellunt & potentia, etiamsi

etiamsi patiantur injuriam, tamen, quia plus possunt, quando cum privatis contendunt, videntur inferre. Quare in hac parte scio me non errasse, ac ne alia quidem quod attinet ad hanc causam, de qua nunquam egi cum Reverendissima D. V. nisi precibus, & talibus, quilibus nunquam apud quemquam Principum ulla in causa me fuisse usum scio, & cum Reverendissima Dominatione Vestra hoc mihi tandem concessisset, ut meo arbitrio res tota committeretur, feci ut Reverendus Dominus Durantes Episcopus Algeren., quem minus satisfactum fuisse ex duratione litis existimabat Reverendissima Dominatio Vestra, ad eandem veniret, ut gratias ageret, quod meo arbitrio statuisset eam finire; quid aliud feci, ex quo oriri posset hæc suspicio, mihi in mentem venire non potest. Hoc scio nihil longius a mea cogitatione, abfuisse, quam ut tales literas nunc legerem de hac causa scriptas, de qua potius expectavi, ut occasionem haberem per literas gratias agendi, quemadmodum verbis egi cum scripta omnia perfecta, & signata esse audirem, quæ ea continerent, quæ verbis cum Reverendissima Dominatione Vestra conclusi, quæ etiam hoc tempore expectavi, cogitavique simul & gratias de hac re agere, & per literas gratulari Reverendissimæ Domin. Vestræ de sua honorifica Legatione, id quod nunc facio, atque opto, ut illi felicissime cedat, licet illa pars gratiarum agendi per litteras sit sublata. Sic vero concludo: Si Reverendissima D. V. hoc judicat, modo sim contentus, ut tota causa arbitrio Judicis permittatur, in reliquis, id est in summa, quam Reverendissima Dominatio Vestra pro certo habet judicem eum condemnaturum, quantumque sit, moderationem ejus in mea potestate futuram, & sic mihi satisfacturum, hoc concludens dico, modo detrimentum non afferant causæ nostræ preces in eo quod supra scripsi, me maxime contentum qualecumque ante promissum fuit, ut tota causa Judicis arbitrio per-

permittatur, etiam, quod ad me attinet, sic non refuge-
re illum Judicem, de quo Reverendissima Dominatio Vestrā
confidere videtur, qui est Episcopus Aque. Reverendus
Vorſtius, ut etiam promittam, quantum authoritate
apud reum valeam, cum eo acturum, ut hujus
Judicis sententiæ, qualiscunque sit, se facilem ad obe-
diendum præbeat, neque superiores hac de causā unquam
appellet, & hoc dico, quia sic de illo Viro sum persuasus,
eum doctum, probum, exercitatum in jure, & qui
Dei, non hominis faciem, aut personam in judicando
respiciat. Quod vero ad condemnationem attinet, in
qua Reverendissima Dominatio Vestra significat se mihi
gratificaturum, primum incertum est post introductas,
quibus fudit reus probationes, an omnino condemnare
velit, an prorsus liberare, deinde si condemnaret in ali-
qua summa, quantacunque ea esset, in qua me mode-
ratorem Reverendissima Dominatio Vestra est contenta
habere, hoc nunc dico, me nunquam tale onus in me
suscepturum, neque vero hoc unquam fuisse, quod im-
petrare cupiebam, pro reo, quando tantis precibus pro
eo supplicabam; sed hoc ante omnia, ut hominem casu
tantum, quem nemo effugere potest, non voluntate in
offensionem Reverendissimæ Dominationis Vestræ inciden-
tem in gratiam dignaretur accipere, quod quidem dignis-
simum mihi videbatur humanitate Reverendissimæ D. V.
concedere, & me postulare, ut eundem animum erga
meos gereret, quem mihi persuadebam erga me gerere, &
mihi conscius essem erga Reverendissimum D. V. me ha-
bere, idest plenum amoris & officii. Quod si non impe-
tro, ego quidem nihil impetro, etiam si totam summam
mihi remitteret, quod sine hoc munere reconciliationis
nihil prorsus sum, neque unquam ero accepturus. Ut-
cunque vero Reverendissima D. V. de hoc decreverit, hoc
ab eadem summis precibus postulo, ne minus sibi persua-
deat de mea observantia erga se, quoniam si nihil in tali
causa

causa impetro, tanto magis conabor omni meo obsequio & opera illam mihi obligare, & mihi demereri, quantum mihi casus hic adversus abstulit, quominus eidem, uti volebam, possem esse obligatus. Et Reverendissimæ D. V. me plurimum etiam ex animo commendo, quæ felix in Domino valeat. Datum Carpentoracti xviii. Julii MDXXXIX.

LXXVII.

Regin. Card. Polus

Rever. Viro, Episcopo Aquensi.

Proximis diebus redditæ mihi fuerunt litteræ Dominationis Vestræ, quibus mihi significabat Reverendissimum Cardinalem Verulanum valde cupere ac instare, ut in ea causa, quam cum Domino Bartholomæo Stella habuit, sententiam proferret; quamvis Reverendissima ejus Dominatio nullo pacto velit ab illis conditionibus discedere, quibus cum eodem D. Bartholomæo ante meum ab Urbe discessum convenit, cum hoc honoris tantummodo gratia fieri cupiat. Quod sane mihi novum accidit, quippe qui rem jam ex toto concessam existimabam, nec aliud in ea intelligere expectabam, quam Dominationem Ejus Reverendissimam illam pecuniam recipere, quam hoc nomine Romæ reliqueram. Quod cum, ut intelligo, nondum fecerit, quod D. Vestræ nunc respondeam, nihil aliud habeo, nisi me adhuc valde cupere ac expectare, ut D. ejus Reverendissima reipsa præstet ac perficiat, quod tanta humanitate ac benignitate mihi antea est pollicita. Valeat D. V. meque, ut facit, amet, sequere vicissim a me amari sibi persuadeat. Datum Carpentoracti xviii. Julii MDXXXIX.

Scribo brevius Reverendæ Dom. V., quod de hac eadem re fufius scripsi ad Reverendissimum D. Cardina-

dinalem Vetulanum ; hæc certe res nova mihi , & inexpectata accidit , & nisi totius rei gestæ & pactorum inter nos testem haberem Reverendam Dom. V. , quæ optime potest recordari , quæ illi dixerim , & quæ rursus ab ea mihi dicta sunt de hac causa , pluribus cum ea agerem , atque illi familiarem meum , & causam ipsam commendarem . Sed fretus æquitate rei , & integritate & prudentia Reverendæ Dom. V. plura in præsentia non scribo , & eo magis , quod quemadmodum dixi , plenius omnia Reverendissimo D. Cardinali S. Angeli explicavi . Et D. V. me plurimum commendo , quæ felix in Domino valeat . Datum Carpentoracti die &c.

LXXVIII.

Regin. Card. Polus
Gasp. Card. Contareno .

ACcepi tuas litteras tertio Junii datas aspersas pietatis tuæ , prudentiæ & suavitatis notis , quarum ipse virtutum possessionem tenes , quæ me mirifice delectarunt , nec minus Reverendissimum Sadoletum , cui eas legendas dedi , qui in dies magis magisque gustat tuam in omni genere humanitatem , præter cæteras , quas valde in te admiratur , virtutes , maximeque quod egisti de mandatis ejus cum Pontifice , & cum Reverendissimo Theatino gratum habuit . Sed hæc melius ex ejus litteris , nam scripturum non dubito . Ego utriusque summa humanitate , tui absentis , hujus præsentis , non solum recreor , sed sustentor , ille gratiam referet , qui solus potest , quod talibus animis sit dignum referre . Sed redeo ad tuas litteras , in quibus exponis , quæ cum Sanctissimo Domino Nostro egisti de mea in Galliam profectione , quam Cæsar videtur urgere , qua in re cum multa tu prudenter disputes , & ea , quæ cum Pontifice con-

contulisti, ad extremum concludis, etiam si Pontifex rem totam meo arbitrio permittat, saltem nullam necessitatem imponat prius discedendi, quam aliquid certius de ejus voluntate ex Reverendissimi & Illustrissimi Farnesii litteris intelligam, tamen tibi videri non esse differendam professionem, afferisque rationem de voluntate Cæsaris. Quare ita judices, optimum factum esse, ut illi primo quoque tempore satisfaciā, nec causam te videre scribis, cur opus sit litteras Reverendissimi Farnesii hac de causa expectare. Hæc tu, quæ scio te scripsisse, cum nihil dubitares de animo Regis Christianissimi, hoc potius tibi persuaderes, quocumque tempore venirem, huius ingratum illi meum adventum fore. At certe litteræ Reverendi Nuntii apud Christianissimum aliter ostendunt, ex quibus caput illud, quod ad hanc rem pertinet, transcriptum istuc misi, quod non potuisti tum videre, quando illas litteras scripsisti, quia tam brevi tempore litteræ non potuerunt afferri. Sed paulo post spero fuisse redditas. Scripsi vero ob hanc causam, & caput illud transcribi feci, quod Nuncius ex Hispania, suis etiam litteris meam professionem non minus urgebat. Vides vero hac in causa quanti momenti sit Regis Christianissimi animus prius explorare, imo in hoc esse omnia. Neque enim eo repugnante, aut non grato animo meum adventum excipiente, ut eo proficiscar, unquam scio suadebis. Quid ergo hic faciendum, ut omnibus satisfiat? Hoc solum quod est facillimum, si Cæsarem sententiam suam clarius explicari patiantur, ut mecum afferre possem certum aliquod testimonium ejus, quod verbis ostendunt. Hujus scilicet, primum Cæsarem contentum esse, ut amborum nomine mittantur, qui Anglo protestentur &c. Deinde hoc clare explicet, quod in omni protestatione intelligitur, Anglo non obediente, se contentum una cum Rege Christianissimo exequi, quæ ad obedientiam Principum Catholicorum pertinent &c.

hoc

hoc solum si exprimatur, vel testimonio litterarum, quas Majestas Cæsarea potest ad Pontificem scribere, quæ si ad me postea deferantur, cum litteris ejus Sanctitatis, quæ me proficisci jubeant, jam vides quanto majore cum autoritate omnia fient, & honore Sedis Apostolicæ. Et quid minus a Cæsare potest postulari, præsertim cum verbis hoc jam promittat facturum? At verbis nonne satis erit jam testari, quod reipsa postea per suum Oratorem apud Christianissimum est confirmaturus? Recte quidem, si Regi Christianissimo ita satisfieret. At vero cum verbis hoc idem de voluntate Cæsaris ad eum deferebatur, referente Abbate S. Salvatoris, tamen cum de eadem re, & de meo adventu postea loqueretur Nuncius cum Magno Contestabile, hoc tum in meo adventu exigebat, ut aliquid certius asserrem de voluntate Cæsaris; significans interim aliter haud gratum fore meum adventum, & cum hoc gratissimum: quod quo pacto fieret, nisi aut Cæsar per litteras hoc significaret, aut certum hominem ex suis una mecum, qui hoc testaretur, ad Regem mitteret, ipse quidem nihil video. Quod enim jam proponitur, de quo ipse agam cum Rege Christianissimo, ut causam hanc amplexari velit, jam per Abbatem est actum, & a Rege ipso toties responsum: Si Cæsar velit in eam incumbere, se nunquam defuturum. Qualia ergo erunt mea mandata ad Regem, si nihil aliud asseram, qui etiam toties est testatus se paratum esse mittere? qui protestetur &c. Si Cæsar hoc idem velle se ostendat, omnia ergo in eo sunt, ut Majestas Cæsarea se aperte intelligi patiatur. Quod ut eum non sine magna causa cautius agere & occultius non dubito, tamen si aliquid in honorem Sedis Apostolicæ fiat, quod causæ prodesse possit, ut se explicet prorsus necesse est. At vero curabit, ut Orator apud Regem Christianissimum de his certior fiat, & mandata certa habeat, qui in meo adventu necum aderit.

Z

apud

apud Regem. Atque hoc quidem tum expectabam ut fieret, cum Abbas apud Regem hac de causa adesset, promissum enim fuit in meo discessu ab aula, cum nihil aliud de me expectaretur, quam ut recta me ad Regem Christianissimum conferrem, in meo istuc adventu me, reperturum Oratorem Cæsaris, qui de omnibus mandata haberet; postea vero cum ipse consilium mutarem, & Abbatem mitterem, cuius ille cum Cæsaris Oratore de negotio ageret, ille ne litteras quidem de negotio habuisse respondit. At jam si ipse proficisceretur, non defuturi sunt huic negotio, quin de omnibus mandata certa ad Oratorem sunt missuri; neque de hoc ego diffido, sed omnia, ut supra scripsi, in eo sunt, ut exploretur prius voluntas Regis Christianissimi, & quam ob causam, nihil opus est plura scribere. Vides vero quam parva res sit, quæ addita efficere potest, ut omnia recte & ordine agantur, & cum honore maximo Sedis Apostolicæ, & causæ maximo adjumento, si Cæsar tamen patiatur, ut in mea protectione certum testimonium voluntatis suæ afferri possit, quod paulo post necessario est facturum. Si facturus est illud, in quo scio cum non defuturum, quia promittit, ut protestandi causam mittat, tum enim ut voluntatem suam explicet est necesse, quam si tempore non minus opportuno in mea protectione paulo ante declarat, jam & causæ, & omnibus qui illi favent, erit satisfactum. Utcunque vero erit, ut tandem ipse, concludam, quod in meo animo est confirmatum, quodque nunquam celabo: Si me Sanctissimus Dominus Noster ire jubeat, quo penetrare possum, pergere nunquam cunctabor. Quia vero magna ex parte rem meo arbitrio permittit, ad meum officium pertinere judicavi, quid de tota re sentiam exponere, & rationes explicare, quod in his litteris feci, & in superioribus, quas cum ad Reverendissimum Farnesium, tum ad Reverendissimam D. V. scripsi, ut ad ejus Sanctitatem referretis. Quidquid
vero

vero sit , quod me ad cunctandum persuadet , id totum volo ejus imperio subjiçatur . Hoc solum si habeo , nulla in re parendi erit mora . Tantum reliquum erit , ut arctius intra mea præsidia me conferam , eorum quos ex filiis Dei in diversis locis , dum Dei causam ago , mihi comparavi , qui manus puras ad Deum pro me levant , quorum cum Deus caput Ejus Sanctitatem constituerit , qui se libenter in eodem munere mihi in omnibus necessitatibus adfuturum promiserit , nunquam mihi crede , dux aliquis militum virtute confusus , magis speravit se ulla ex angustia potuisse liberari , quam ego miles tali duce , & his commilitonibus fretus , confido me omnes difficultates posse superare , cum tamen superare difficultates tali in causa , potius appellandum sit in medijs difficultatibus occumbere . O si contingeret , modo absit temeritas , de qua nunquam erit , quod timeam apud æquos Judices , ne me projecisse videar , quandiu cognoscatur , cujus imperio adductus me periculis expono , apud illum certe judicem , quem solum timeo , scio vel hoc solo me iri absolutum . Vale Reverendissime Domine , & te ad illos adjuuge , qui præsidiis orationum mihi sunt adfuturi . Datum Carpentoracti die xiiij. Junii MDXXXIX.

LXXIX.

Il medesimo al medesimo .

L'Ultime mie scritte a V. S. Riverendissima furono di xvij. e di xviii. del passato , e prima alli xiiij. scrissi lungamente a quella tutto il discorso con il senso dell'animo mio in questo nostro negozio . Spero e desidero , che quella lettera sia ben capitata , e sto con desiderio aspettando la risposta per la quale attendo consiglio da V. S. Riverendissima , siccome son certo non mi mancherà del suo ajuto , e favore ove sarà di bisogno .

gno . Certo io sono forte perplesso , e più desidero di quiete , che altro , e se per le cose pubbliche io non posso far giovamento alcuno con le azzioni , almeno desidero poter haver ozio di pregar Iddio per il bisogno di quelle , siccome per la mia di xiiij. scrissi a V. S. Riverendissima . Penso che a quest'hora N. S. havrà deliberato quello piacerà a S. S. ch'io faccia essendo hor mai xv. giorni al conto ch'io faccio , che Monsig. Riverendissimo , e Illustrissimo Farnese , e giunto in Roma , il qual mi disse al passar suo di qui quando tornò di Spagna , che gionto che fosse a Roma , m'avvisaria la volontà di N. S. e d'hora in hora aspetto lettere da Roma , delle quali già siamo parecchi giorni sono stato senza , imperocchè le ultime , che abbiamo , e di V. S. Riverendissima , e d'altri da Roma sono delli due del passato , e quello che mi fa più maravigliar è che intendendo da Avignone , che sono in questo tempo passati tre o quattro Corrieri per Spagna , i quali non hanno portato lettere alcune , tutto penso sia fatto a bonissimo fine , e per il meglio . Ma pure se fosse possibile vorrei , come ho detto di sopra , esser più risoluto dell'esser mio di quello che sono . Questa suspensione d'animo fra le altre cose mi fa anche meno goder questa quiete , e questa dolcissima compagnia del Riverendissimo Sadoleto , l'amor , e bontà del quale certo è inestimabile , e merita ogni bene . Certo s'io fossi a Roma , ricorderei in buon proposito a N. S. che volesse in alcuna cosa onorevole ricordarsi di S. Signoria Riverendissima , ch'essendo quella la persona virtuosa , e da bene , che è , e dal Mondo molto ben conosciuta , non faria se non cosa lodevole a N. S. che fra l'altre sue Creature onorate da S. S. si ricordasse anche di questa , che non è l'ultima fra tante belle piante fatte da S. S. , alla quale non mancherà modo quando lo vorrà fare adoperandolo o in Germania , o in Italia , o dove meglio gli piacerà . Que-
sta

sto è mio pensiero, nè pensi V. S. Riverendissima, che di ciò n'abbia pur detto una parola col prefato Riverendissimo Sadoletto, ma parendomi, che questo fosse benissimo fatto, non ho voluto tacerlo con V. S. Riverendissima, con la quale uso ogni libertà, anzi la prego, che non potendo io far questo ufficio con S. S. che quello voglia farlo lei, pigliando quella buona occasione di ciò che li parerà migliore, e così ad un tempo medesimo crescerà onor all'amico suo, e farà beneficio alla causa ove fosse adoperato. Di nuovo qua non s'intende cosa alcuna. Siamo in una mirabile solitudine, e se non ci vengono avvisti da Roma non intendemo cosa alcuna, ed hora mai non dovriano tardar molte hore, non che giorni. Noi siamo pur alli nostri Frati, e tutti per la Dio grazia sani, e tutti studiamo o poco, o assai, ma sopra tutti il nostro Messer Alvisè è quello, che fa il debito, e molto si raccomanda a V. S. Riverendissima, e così il Sig. Abbate, che studia anch'esso in nostra compagnia. Prego V. S. Riverendissima, che saluti in mio nome il P. Maestro, Messer Galeazzo, e Messer Danesio, e tutti, e a lei humilmente per infinite volte mi raccomando, che Nostro Signore Dio sempre in sua grazia la conservi. Da Carpentras alli vij. d'Agosto MDXXXIX.

LXXX.

*Regin. Card. Polus**Gaspari Cardinali Constareno.*

ET si maxime cupio primum Sanctissimi Domini Nostri pedes coram osculari, deinde ad tuam omnium mihi jucundissimam consuetudinem redire; tamen ut corpus ægrum sæpe animi desideria ne impleri queant, impedit; sic etiam animus æger nonnunquam sua ipsius optata impedit; quod quidem ego ita hoc tempore expior,

perior, ut nunquam magis, qui cum illa exopto, quæ modo dixi, alio tamen me trahit animi ægritudo, ut solitudinem potius quæram, & separationem etiam ab his, quibuscum versari, & quibuscum adesse, (cum non ita animus languebat) fuerat jucundissimum. Neque vero nunc primum hoc in me expior, sed ut tute alias satis ex me intelligere potuisti, quoties me nimis pungebat dolor, huc semper spectabam, ut celebritatem fugerem, & me aliquo abderem, ubi nec negotium, nec homo quisquam me avocare posset, quin totus in doloris remedium incumberem. Quod si antea hoc requirebam, cum minus animo laborarem, & quoties facere licuit, præsens semper in eo remedium inveni; quanto nunc studio eodem recurrere coner, quando simul cum malis dolor ita crevit, ut non jam pungere, sed obruere animum videatur, facilis est tibi existimare, quam mihi scribere. Neque tamen cum hæc de dolore meo scribo, ita te putare velim, quasi tandem omnem spem abjecerim de causa, quam in manibus habeo, idcirco me in dolorem totum esse effusum; nec enim desperare possum quandiu de illius potentia cogito, ad quem magis, quam ad me hæc causa pertinet, nunquam vero, ut spero, capiet me ejus oblivio; etsi enim Patriam meam agnosco esse Provinciam illam, quæ omni genere calamitatis premitur, cujus vicem tam vehementer doleo, tamen non minus intelligo eandem esse portionem Regni ejus, cui data est summa omnis carnis potestas. Cum autem ad propinquos, quos amicos illic habeo, & cives mentem cogitationemque converto, eisdem esse illius servos scio adjectos ad ejus hæreditatem cum reliquis gentibus, quibus nunc laborantibus, si non tam cito succurratur, hoc neque accidit propter tenuitatem potentiæ illius, cui data est omnis potestas in Cælo & in terra, cujus opus est, ut nunquam, & quæcumque illa continent, neque quod illorum bonum nolit, qui

qui pro iisdem mortem subiit ; sed quod solus ipse, quod illis maxime conducatur, novit, quod nos ignoramus ; solus medendi rationem, tempusque illud beneplacitum ante Deum Patrem, & opportunum ad depellenda mala cognoscit. Quod cum nobis prorsus sit ignotum, oportet nos maxime cum patientia id expectare de nulla re desperantes, sed hoc nobis persuadentes, cum tempus illud aderit, nullius amorem illius benignitatem in succurrendo prævenire posse, qui nunquam suorum obliviscitur, nulliusque potentiam illius voluntati obistere posse. Hæc quidem cum mihi assidue ante oculos propono, sine spe esse non possum, nec tamen sine dolore, nec enim id natura patitur, nec exemplar ostendit incorruptæ naturæ in Domino, & Magistro nostro, qui etiam impendentis calamitatis causa Civitatis suæ muros aspiciens, flevit. Sed hoc tamen fundamentum consolationis mecum circumfero, quod positum est in illius providentia & amore erga suos, super quod stans ipse, eo etiam minus perturbor, quo magis per illius gratiam nihil mihi conscius sum, causam unquam dedisse me, cur in has calamitates hoc ejus Regnum inciderit, sed his, qui eas intulerunt, semper, quantum potui, resistisse, atque ubi occasionis vel minima spes se ostenderet meam operam juvare posse, nunquam defuisse. Hæc fateor, magna esse consolationis semina, & magna doloris remedia sic tamen si possint adolere, quod ut fiat, temporis tranquillitas & loci solitudo maxime præstant ; quod si ad solita negotia redirem eorum, qui hujusmodi doloris malum non sentiunt, vereor illic spinas, quibus hæc semina prorsus suffocentur, quod si non prorsus suffocentur, at certe ne vis eorum retundatur, ut minus valeat ad remedium doloris, quia expertus sum, non possum non timere. Sed quorsum tandem hæc oratio longior quam putaram ? Ad te quidem tendit, tanquam ad eum, quem non dubito dolere me-

mecum, quem iusti mei doloris æstimatorem iustissimum habeo, & mei amantissimum ut eam ad pedes Sanctissimi Domini Nostri una cum meis precibus prosternas, ne me hoc tempore ad celebritatem istam Urbis vocet, quam si, ut nosti, quantum potui tum declinabam, cum minus animo laborarem, ut minus aptam sanando dolori, quo pacto nunc tandem ferre possem? Accedit præterea causæ ratio, quæ mihi est commendata, si modo ulla nunc causa sit, & eorum, si qui sunt, qui non omnem spem de ea abjecerunt, quam non expediret, ut ipse hoc tempore Romæ conspicerer, quo nihil proficerem, nisi ut meo reditu confirmarem, & palam facerem, non esse quod quicquam de illa amplius speret. Sed utcumque sit de causa, quam nescio, an extincta sit, cum nihil æque opponatur consolationi animi mei hoc tempore, quam si in istam celebritatem post has iactationes venirem: hoc, quæso, pro me procures apud Sanctissimum Dominum Nostrum, ne mihi necesse sit isthuc accedere, ubi nemini prosum, mihi, ut nunc rerum mearum status est, maxime obsum. Non agam pluribus, hæc enim nimis multa sunt, in quibus sentio me longius quam par est oratione provehi. Quidui opus est tot verbis, præsertim apud te, quem non minus meis commodis favere scio, quam me ipsum mihi, & cum non ab alio hoc sit impetrandum, quod ego pro doloris remedio maxime flagito, quam ab eo, cui secundum Deum serviens, me in hos dolores immisi, an vereri debeo, ne multis ei persuadendum sit, ut tantulum doloris solatium ex secessu, & vacatione ab urbanis rebus mihi concedat, ne indignum me iudicet post nonnullos ad ejus imperium exhaustos labores, qui brevissimi temporis quietem impetrem? Et quis me magis accuset hujus dissidentia, quam tu qui mihi auctor extitisti, ut me & omnia mea ac fortunam domus meæ illi non tam ut publicæ personæ, & nostro capiti, sed ut pri-

privatæ, propter animi generositatem & virtutem sine ulla exceptione committerem, cuius rei me nunquam poenituit, neque, ut spero, unquam poenitebit. Itaque errasse videri possum, qui de huiusmodi re quasi diffidenter scripserim; sed certe nullo modo diffidenter, verum propterea ita scripsi, quia litteras Ejus Sanctitatis verbis a Reverendissimo Farnesio in hanc sententiam scriptas acceperam, quibus me Romam revocat, etsi non valde tempus discessus urget. Ob id paulo fui vehementior in animo meo & delirio declarando, sed omnia tuæ prudentiæ & in me amori committo; neque vero hic quicquam alienum a dignitate aut extraordinarium peto. Quod si hoc concedi solet, tum in nostro Ordine, tum in aliis, ut, qui propinquos, aut caros amiserint, qui uxorem, qui parentes, qui liberos aliquot dies ad lugendum sibi sumant, quibus vacant a publicis muneribus, idque in singulis qui faciunt, rite & ordine facere videntur; ego qui non singulos, sed prope universos uno momento amiserim, partim nece, partim captivitate, & quod omnem causam doloris superat, patriæ meæ interitum pene viderim (nec enim aliter dicere possum de ea, ex qua fides & religio sunt expulsi, quæ florere in ipsa maxime solebant, sine spe quantum ego quidem de humano auxilio cogitare possum, fore ut illæ nunquam revocentur) an aliquid indecore facere videor, si, ut hæc lugeam, mihi licere postulem ab Urbe abesse, & vacationem ab urbanis rebus petam? Immo indecore facere viderer, nisi hæc flagitare; qui si in tantis calamitatibus, & meorum & patriæ vacationem per omnem vitam peterem, ut orationi & lacrymis totus incumberem, meo fortasse & decori & officio maxime servirem. Sed utcumque de reliqua vita Deo placuerit statuere, cui illam addixi in obedientiam ejus Vicarii; tamen in tam recentibus & gravibus dolorum stimulis, quin aliquam quietem & cessationem præsertim

A a

a re-

a rebus urbanis, & absentiam ab ista celebritate flagitem, facere non possum, quod hæc maxime ad alleviationem doloris pertinere scio, quia sum expertus. Atqui iterum videor longius provehi oratione, quam sit necesse, cum ad eum scribam, cui scio meam salutem non minus curæ esse, quam mihi, nec minus ab eo meum casum deplorari, quam a me ipso. Quod si ad illum scriberem, a quo sunt impetranda, minus etiam necesse video, cujus benignitatem hac in causâ scio esse talem, ut vel gemitus soli, si absque verbis intelligi possent, satis essent ad hæc impetranda, ne dum tam longa oratio meos gemitus referens. Quare finem ad te scribendi facio, quem Deus Pater cum Filio suo, & Sancto Paraceto quandiutissime ad serviendum honori suo conservet. Dat. Carpentor. die xv. Aug. MDXXXIX.

Post scripta. Scriptis alteris literis, quibus has adjungo, tuas accepi triduo serius quam eas. Reverendissimi Farnesii. De mea hic commoratione quod quaeris quid sentiam, satis superque ex alteris literis, & si quid desideretur ex tabellario charissimo nostro Abbate cognoscas, quem hac de causâ isthuc ad S. D. N. pedes mitto, ut procuret, ne mihi sit necesse hoc tempore Romam redire, quo me revocat in suis Reverendissimus Farnesius. De morte Reverendissimi Campegii valde doleo. Christus ejus animam recipiat, idque precabor. Te susceptum esse in locum ejus Protectorem Monachorum Ordinis S. Benedicti Congreg. S. Justinae multis de causis libenter audiui. De Episcopatu Sarisberienfi quod scribis, doleo equidem non prevaluisse sententiam ne in ullius personam ad meam instantiam conferretur, quamquam non possum non agnoscere S. D. N. in me studium, & promptam ex tali occasione voluntatem de me benemerendi. Sed ita sentio, si res Ecclesiae in Angliâ restaurentur, non posse mihi deesse illic Episcopatus, si modo illis ipse deesse nolim. Sin eodem statu maneant,

neant, quid mihi conferet plus Episcopatus Sarisberien-
sis, plusquam Antiochenus, aut Alexandrinus, si eodem
modo nominarer, non video, adeo ut si commodum spe-
ctetur, hic nihil prorsus accedit, sin honor, vides qua-
lem. Imo hoc sentio, si tantum ab adversariis intelliga-
tur, Pontificem in eo Episcopatu me nominasse, mate-
riam se putabunt satis uberem nactus ad calumniam, &
ad risum: novi ingenium, & malitiam, & quid eos ma-
xime tali in re movebit. Quare ne divulgetur exopto
id quod scribis, quantum fieri potest, te curasse. In-
summa mea sententia talis est, ut, quod ad me attinet,
omnino nolim, ut in tam candido pectore os istud sine
succo diutius teneas; quod si integrum, & succulen-
tum esset, mea causa nunquam vellem teneres, nec enim
puto te ignorare sententiam meam de huiusmodi re.
Dico vero, neque bonis in Anglia hoc satisfacturum,
qui sciunt, & quod amiserim, & quod reliquerim, om-
nia autem istius Sedis Apostolicæ causa, si tandem intel-
lexerint sic mihi prospectum esse (quanquam scio hoc no-
tum fuisse Pontificis animum, cum me nominaret) quasi
hoc modo provisum esset de eo, cuius fructus alii co-
medent, inde occasionem sic interpretandi dabit; mali ve-
ro statim materiam ridendi habent, postquam eorum pin-
guia, quasi carnes Ægypti, recusarim, si quasi ad extremam
vitæ subsidii spem (sic enim interpretabuntur) audiant
me coactum tandem esse confugere ad illa ossa, quorum
carnem, & succum ipsi comedent, qui nullo argumento
magis nitebantur, cum me volebant ad se trahere, quam
hoc, quod si illos relinquerem, omnia subsidia vitæ re-
linquerem, qui sic vates videri volebant, quod Curie
Romanæ experientiam habuere; de qua re Tunstallus
ille omnium nostrorum hominum doctissimus, & mihi
tum amicissimus, existimatione hominum tum optimus,
antequam se ostendisset, partes deferendo; qui Regis
jussu scripsit his pene verbis, cum me Romanas partes

cogitare vidit : Tu certam spem relinquis pro incertissima, crede mihi experto, simplicitatem tuam fallent. Cui ego rescripsi : Si simpliciter ambulo, fallere non possunt, sin dupliciter, & fallunt, dignam poenam duplicitatis porto, quod puto me alias tibi dixisse. Sed certe, si hæc nunc audient, ad materiam risus trahent, & confirmationem iudicii sui, de quo aliquod brevi typis excusum expecto, qui multo ineptiora impressere. Sed ut contemnantur omnia istorum dicta, si illud demum sit beneficium, quod sit gratum animo accipientis, quis te melius norit animum meum hac in re ? Sed tamen, ut supra scripsi, non possum non amplecti animum Sæ Sinitatis, quem ego interpretor talem fuisse, ut quum hic Episcopatus, qui est in patria mea, vacaret in Curia, voluisse primam optionem esse penes me, vel accipiendi, vel recusandi, & hoc sæ erga me benevolentia dedisse, quam prorsus libenter agnosco. Sed supra omnes Episcopatus hoc tempore mihi erit, ut tanquam militi vulnerato redeunti a bello locus, & spatium ad curanda vulnera dentur, de quibus scripsi in alteris literis. Si hoc impetrabis, omnia impetrabis quæ hoc tempore possum desiderare, reliqua Deo permittemus, qui te assidue dextera protegat, & spiritu confoletur. Vale

Reverendissime Domine. Carpentor. xvi. Aug. MDCXXXIX.

LXXXI.

Il Card. Reg. Polo

Al Card. Gasp. Contarini.

Hieri ricevè le lettere di V. S. Riverendissima di xxij. del passato, e tre giorni prima hebbi lettere dal Riverendissimo Farneſe di xxv. per le quali in somma m'avviſa, che io torni in Italia aspettando miglior occasione per le cose d'Inghilterra. Io prima di partir di

di qui ho voluto mandar il nostro Abbate a S. S. per supplicarla, come V. S. Riverendissima vedrà, che per questo verno mi lasci soprastar qui, il che sommamente desidero, e precipue per poter quietamente suspirare, e lugere casum patriæ, & parentum. Oltre che scrivo per compimento delle cose altre volte da me scritte nella causa d'Inghilterra, & totus sum in eo, e in questo ozio, ed in questa sorte di vita, che io tengo, non sento le miserie del mondo, quæ me circumstari; onde se fosse possibile non vorrei mutarla, che so bene, che passerò da male in peggio, e desperarò quelli huomini da bene d'Inghilterra, quando mi vedranno ritornar senza frutto, e poi quella carestia, e penuria d'Italia mi spaventa, che essendo come io sono senza provisione, e senza denari, havrò oltre gli altri affanni ancho a combatter con la fame. E qui in questo paese, anchora che ci sia mala raccolta, e carestia più dell'ordinario, pure non è tanta estrema, e ci si trova da vivere ancho a prezzo conveniente, talchè con la provisione ordinaria, che mi suol dare S. S. stando in Roma, io mi potrei intrattener di quà, il che non so come sia possibile se io torno in Italia, che oltre il caro vivere ho bisogno di mille altre spese e in comprar Cavalli, ed altro. E pare che M^{ss}er Domenedio m'abbia provisto per consolarmi, che sono alloggiato in un Convento di Frati Minori Osservanti, de' quali io mi trovo tanto contento, che non saprei desiderar meglio, oltre poi la dolcissima, e ancorevolissima conversazione del Riverendissimo Sadoieto, e delli suoi, e per tanto per godermi s'io posso questo ozio onestissimo, mando il prefato Signor Abbate alli piedi di N. S. per supplicarlo di questa grazia, alla quale per ottenerla sono certo, che V. S. Riverendissima n^{on} farà bonissimo fautor, di che io la prego grandemente. E quando pur a S. S. pareffe, che io mi dovessi partir di qui almeno, come ho detto,

al

al nostro Abbate, sia contenta donarmi licenza ch'io mi fermi in qualche luogo di Lombardia, ove parerà alli miei, che io tanto non mi discosti da loro, & fruar otio liberiore, & quietiore, quo maxime indigeo. N. S. Dio confervi lungamente V. S. Riverendissima, ed habbia misericordia al suo popolo afflitto. Da Carpent. alli xvi. d'Agosto MDXXXIX.

LXXXII.

Il medesimo al medesimo.

HO ricevuto insieme le lettere di V. S. Riverendissima dell'ultimo di Luglio, e de' viij. d'Agosto, ed ancho per lettera di Monsig. Riverendissimo Farnese, ho inteso la volontà di N. S. del mio soprastar qui fino, che io non abbia altra commissione in contrario, la qual cosa mi è stata molto grata, perche, come V. S. Riverendissima spero havrà inteso al ricever di questa, ho havuta la lettera, che mi revocava a Roma. Per non mettermi a tal camino mandai il nostro Abbate a Roma, dal quale e per le lettere ch'io scrissi a V. S. Riverendissima saprà tutte le cause, che mi movono a non tornar a Roma, dal qual parere veggio, che quella non si discosta, anzi tengo per certo, che questa conferma, che m'ha fatto ora S. S. tutta sia proceduta da quello che li disse V. S. Riverendissima, di che infinitamente la ringrazio, e così la prego a continuar di far simili officj con Sua Beatitudine, ogni volta, che gli se ne dia occasione, che in verità troppo ho bisogno di riposo, nec afflicto addenda est afflicto. Io non penso, che S. S. sopra questo sia per far difficoltà, tanto più che non la graverò più, che della provisione ordinaria, siccome V. S. Riverendissima havrà inteso dall'Abbate, e da Messer Bartolomeo. Oltre che in questo mezzo, che

starò

starò lontano da Roma, potria nascer qualche occasione buona per la causa nostra, che mi par' impossibile, che tanta tirannia, e ferità ch'ogni di s'ode maggiore, possa molto durare, e spero che il Signor Iddio vi porrà la mano, poichè gli homini par che non se ne curino. Io ho avuto ultimamente lettere del Nunzio di Francia de' x. d'Agosto, che mi scrive, che il Re di bocca gl'ha detto, che per niente li piace, che io vada in Francia, ma che havendo negozio, e commissione alcuna io scriva prima, e faccia intender il tutto, perche dice che la mia andata non giovaria ad altro, che metter sospetto al Re d'Inghilterra, e farlo stare più provisto, il che farei, non facendo questi Principi esecuzione alcuna in fatti contro di lui, come non fanno. Io non so quello, che mi dir. Molte cose mi vanno per la mente, e ne sento anche di fuori via, e dicono, che si tratta di dar la Principessa all'Imperatore. Faccia Dio quello è per lo meglio. Dubito, che il Re d'Inghilterra darà parole a tutti, & interim queret subterfugia, ed al giudizio mio non farei questa impresa se non facilissima, purchè li Principi consentano insieme, a' quali tutti porteria utile, ed onore. Noi tutti per la Dio grazia stiamo bene, e pregamo Dio per la Signoria V. Reverendissima, e per tutti, così S. M. si degni conservarla in sua grazia sempre. E a quella con li felici communi amici mi raccomando, e molto la saluto per nome di Monsignor Riverendissimo Sadoletto. Da Carpentras alli xxix. d'Agosto MDXXXIX.

LXXXIII.

*Regin. Cardin. Polus**Gasp. Cardin. Contareno.*

NOs in horas expectamus Montepulcianum, a quo simul ac intellexero, quid ex Cæsare afferet, quod ad

ad meum hic discessum pertinet, quoniam ita jubet ejus Sanctitas statim exequemur. Quoniam vero ex quibusdam litteris Nuncii apud Cæsarem, quas in recenti adventu Montepulciani ad aulam Cæsaris ad me scripsit. Accepi illum ex Covo intellexisse, quod ad meum negotium pertinet. Cæsari non displicere, si Pontifex me revocaret, ut mea opera uteretur, sive in Germania, sive alibi. Sed Germaniam nominat. Jam videor maxima ex parte intellexisse, quid afferet Montepulcianus. Itaque me interim ad iter paro in Italiam. Nec tamen quia in foribus cum expecto; sic enim scribit Nuncius post quatuor ad summum quinque dies, quam ille (litteræ fuerunt scriptæ, expeditis negotiis eum discessurum) prius discedam quam veniat, ut plenius ex eo omnia intelligam; & quia litteræ Reverendissimæ D. V. Sanctissimi D. N. verbis scriptæ id jubent. Quamquam credo nihil plus allaturum, quam Nuncius scripsit, qui de profectione mea in Galliam Cæsarem jam cogitationem dimisisse in iisdem litteris adjungit. Quare, ut dixi, paratus ad iter eum expecto, & eo paratior, quam nunc, Deo adjuvante, convaluit Ludovicus tuus, vel potius noster a febre, qui fortasse ad aliquot dies me retinisset, quia sine eo discedere moleste tulissem. Sed nunc nihil opus est, propterea quod ante quatrimum febris eum reliquit, nec vero ita debilis est, ut non mediocria itinera nobiscum facere possit. Quare nullum tempus interponetur, ut simul ac ille venerit, nos in viam demus. Ut in omnibus pareamus illius voluntati, cui debemus. Quamquam, ut scripsi, in aliis litteris huic meo tempori & necessitati, nihil fuisset accommodatius, nihil salutarius. Si hoc impetrare potuissem, ne mihi necesse foret hoc tempore in istam celebritatem venire. Nec vero hoc proprium meum desiderium esse video, sed omnium, qui in graviori aliquo dolore sunt constituti, ut celebritatem etiam odio habeant. Ego certe
post-

postquam ea quotidie audio, quæ assidue dolorem augent, vix oppiduli hujus Carpentoracensis (sic enim dici potest, si cum civitatibus aliis compararetur) celebritatem fero, & jam tertium mensem intra Monasterii hujus muros me abdo; hac vero solitudine mirifice pascor, ut contra celebritate offendor. Sed si hanc his in locis, ubi maxima frequentia, si cum Roma comparatur, solitudo potius nominari possit, qualem mihi animum Romæ in Theatro Orbis futurum putas, quo pacto ferre posse? Sed omnia vincet mea erga illum obedientia, qui me eo vocat, cui si jampridem majora cessi, quam vita sit, etiam hanc libenter in ejus obedientia relinquam. Unum tamen dicam, ne in ullo mihi defecisse videar, qui secundum Deum animum meum judicem, maxime timeo, ut ergo me hac culpa liberem, ne videar me projecisse, si aliquid taceam, quod ad salutem meam videatur pertinere; hoc nunc dicam, ut omittam omnem consolationem, quæ mihi hoc tempore est maxime necessaria, quam in ista celebritate sperare nullo modo possum, & tantum de salute loquar, nullum esse locum, in quo nostri & Dei inimici facilius putarent, se perniciosas suas erga me cogitationes perficere posse, quam Romæ, vel in locis Romæ circumvicinis. Hoc vero non temere nunc, sed quia novi illum, qui hoc tempore emissarius est ad procurandam meam perniciem, quem plus omnibus suspectum habeo, Romam & loca Romæ vicina ad meam perniciem designasse. Quanquam ego eundem puto nullum locum excipere, quo malitia ejus possit penetrare. Sed ita res habet, ut apertius loquar. Cum in Hispania essem, hoc primum accepi ex Granvelli ore, tum etiam ex aliis, sed maxime ille summam impietatem & profundam malitiam illius, qui tum Orator Anglus apud Cæsarem, mihi expressit, id quod etiam nullo dicente, quia hominem ante noveram, cognovi. Sed hoc, quod ad

ne attinet, magis cognovi, quod ille Orator publice dicebat: Si Rex Anglus tantum hoc curaret, ut publice in civitatibus Angliæ per edicta hostis judicaret, & liberaret eum a legatione illa, ac illi negotium hoc committeret de mea cæde cum summa decem millium aureorum, se possessiones suas, quibus abundat in Anglia obligaturum, ante sex menses cum illa pecunia meam mortem procuraturum, Romamque & loca maxime vicina tanquam opportunissima ad facinus laudabat; hæc tamen quidem audiui, sed ut temere & impie dicta a furioso juvene. Sed vide, quæ sunt consecuta. Statim a meo discessu a legatione illa fuit revocatus. Ego quod nunquam ante per edictum, ut ille postulabat, publice hostis judicatus sum, ut ex litteris ex Hispania ad quendam meum familiarem scriptis intellexi, quæ simul cum litteris a Nuncio de Montepulciano scriptis, fuerunt allatæ. Nondum in Angliam applicuit, neque quemquam scire, ubinam locorum sit. Quare si huic negotio vacare eum suspicor, quam non tenere id facio vides. Quid ergo hic faciendum, quid suadeo, quid postulo? Hoc quidem faciendum primum, ut quam cautissime iter faciam usque in Italiam, dum intra amicorum præsidia veniam, quæ primum Veronæ, ubi in Hispaniam transiens, impedimenta reliqui, me inventurum confido. Deinde hoc postulo & flagito, si ita tamen ejus Sanctitati videatur, cujus semper obedientiæ vitam concesserim, ne mihi necesse sit tam cito (maxime cum adventus meus Romæ expectetur) ad locum prædæ ab inimico & insidiatore destinatum venire. Sed, si veniam, ut tum venire possim, quando nulla erit de meo adventu expectatio. Hoc commodissime fieri potest, si Sanctitas ejus mihi concedat, ut unum & alterum mensem in agro Veronensi cum præsidio Episcopi commorari possim; deinde, si ita necesse sit, appropinquante Natale Domini, venire. Nec enim si usque ad illud tem-

tempus adventum differo, quisquam me tum expectabit, & tanto securius possum venire. Habes quæ ipse ad meam salutem, non tantum consolationem, maxime conferre existimo. Nosti vero in hujusmodi perturbationibus quantum intersit, ut illius animo satisfaciat, quem simul periculi timor & dolor urgent, adeo ut si omnia Romæ tutissima essent, tamen animo refugienti illum locum, de quo inimici fidunt, cum hac suspicione, etsi tutum sit ibi esse, nunquam tamen potest esse securum. Adde quod multum refert quicquid acciderit ad consolationem meorum, (si modo sunt reliqui aliqui qui mei dici possunt) ut si accidat quod nolint, tamen intelligant, ne omnia impetrasse, quæ animus ad salutem vitæ possit desiderare. Ego vero nihil magis desidero hoc tempore, quam quod nunc scripsi, quod neque magnum est. Et quia negotium Germanicum ex his quæ audio in longum trahetur, si de me cogitat ejus Sanctitas in eo negotio, & propterea, ut scribis, vellet ne Romæ adesse, ut ab ejus latere discederem; nihil hic peto quod voluntati ejus Sanctitatis non in omnibus consonet, ideo etiam confidentius scribo ad Reverendiss. Dominationem Vestram, cui meam salutem commendo, & per eandem rogo, ut, quæ scripsi, cum ejus Sanctitate communicet, ut saltem fidem meam de mea salute apud me ipsum liberem: quod erit, si omnia proposuero, quæ ad hanc facere in mentem mihi venire possint. De reliquo ita me per gratiam Christi paro, ut si necesse sit hinc migrare, nusquam me inimicus imparatum inveniat. Quod facilius impetrare possum, si Rev.D.V. me oratione adjuvabit, pro quo mea est assidua, & imprimis pro incolumitate Sanctissimi Domini Nostri, magisque, ut spero, assidua erit, cum, quod sæpe interrumpit, hoc corpore exuar, quod si ad gloriam Dei fieri possit, ut quam primum fiat maxime opto; iterum te Christo commendo. Dat. Ex Agro Carpentoraten. Ex Monasterio Montilii xxij. Septembris MDXXXIX.

Si Reverendiss. D. V. impetret quod cupimus, dignetur alicui suorum negotium dare, ut expediatur tabellarius cum litteris, quæ mihi Veronæ occurrant, quas si illic non inveniam, utcumque meo desiderio repugnet, recta Romam iter persequi habeo statutum.

His scriptis, Reverendissime Domine, accepi tuas xvij. datas, quæ me prorsus magno dolore affecerunt, quod oppugnationem narrant illius arcis & oppidi Castelnovi, tum vero eadem illius præsidii militum, in quo prorsus robur Christianæ militiæ fuisse omnes volunt. Ingenui maxime, cum ob ea quæ præterierunt, tum ob ea quæ sunt in expectatione de tam potente inimico, quo tandem se vertet, & quocumque se vertet, cum ad nostrum damnum, & ruinam omnes ejus conatus pertinent, cum ubique simus imparati, nusquam se vertere potest, ut ibi non ruinam aliquam Christiano nomini inferat. Hæc quidem, etsi maxime dolenda sunt, nihil tamen tam dolendum, quam quod illa vera auxilia, quibus superiores contra omnes inimicos nostros esse possemus, non modo dimittimus, sed Dominum illum a quo illa sunt expectanda, in cujus manu est omnis victoria, quotidie magis magisque provocamus, & quid mirum, si per suos inimicos ille de nobis vindicat. Ego certe nihilo meliora in futurum expecto, nisi ad melius nos convertamus, quod per suam gratiam Christus faxit, qui pro nostra salute est mortuus, qui est benedictus in sæcula. Amen.

Ex Reverendissimo Farnesio literas accepi eodem die, quo illæ Vestræ Reverendissimæ Dominationis fuerunt datæ, in quibus præscribit fere tempus meæ hic commorationis usque ad reditum Cubicularii suæ Sanctitatis, qui per Avenionem transiens in Hispaniam eas literas illic mihi tradendas reliquit, qui inter cætera ea mandata habet, ut excuset meam tergiversationem apud eos, quod in Galliam non sum profectus; qua in re adeo non sum

sum tergiverfatus, ut certe, si vel minima spes adfuisset me, vel utilitati causæ, vel honori ejus, qui me misersurus esset, servire potuisssem, proprii certe periculi timore, quod non parvum, neque incertum se ostendebat, nunquam me retinuisset. Sed cum meo periculo damnum causæ, damnumque honoris ejus cui servio conjuncta essent, ne tum quidem tergiverfabar, sed novum mandatum ejus, cujus auspiciis milito, expectabam, qui si præcise jussisset, nunquam prorsus tardassem. At nunc Rex quid responderit ex alteris vides, adeo ut nunc si maxime vellem, per eum quidem non licebit. Quare cum omnes viæ ad serviendum causæ sunt, ut video, interclusæ, hoc quidem opto, quod sola ejus Sanctitas mihi concedere potest, ut secedere ad tempus a negotiis liceat, ut orare liceat, ut lugere. Hoc sive mihi concedat in his locis, sive in Italia, ubi procul ab urbanis negotiis vivere possim, quia celebritatem illam animus reformidat, me in voluntate quidem illius Sanctitatis pono, sed, ut secedere liceat, hoc in meis precibus, in quibus eo plus juris habere videor, quo magis in dies audio quæ me, ut sub petra me abscondam, & ut in absconditum tabernaculum ejus fugiam, cujus causa affligor, impellunt. Nec enim ullam aliquam consolationem reliquam nunc habeo. Audiisti credo de mea matre ad mortem consilio publico damnatam, idest ad vitam, & eam æternam, nisi enim ego ita vere interpretarer, ne vivere quidem possem, & ne cum illa quidem firmissima animi persuasione solem intueri possem, nisi sub petra latitarem, & in foramine illo me absconderem, ubi gloriam Domini transeuntem expecto. Nec vero solam damnatam mulierem septuagenariam, qua nulla, excepta filia, propinquiorem habet, & ut ille ipse, qui eam damnavit, sæpe dicere solebat, nec regnum illud sanctiorem habuit feminam, sed cum nepote suo filio fratris mei puero, spe reliqua stirpis nostræ. Vide quo est progressa

gressa hæc tyrannis, quæ incepit a Sacerdotibus in quorum ordine nonnisi optimos consumplit, deinde ad Nobiles, & illic omnium optimos similiter perdidit, tandem ad mulieres est perventum, & ad pueros innocentes, nec enim mea mater sola condemnatur; sed conjux etiam, illius Marchionis, qui cum meo fratre est interfectus, quæ ipsa bonitatis famæ apud nostros fuit maxime insignis, quam filius parvus ejus est sequuturus. Hæc cum considero & confero ad ea, quæ Turca fecit in Oriente, ne dubitare quidem possum multo graviora pati posse, sub hoc Occidentali Turca Christianos, quam sub Orientali, quanquam sub utroque gravia, sed hic gravior Christiani hostis, qui nomen Christiani tenens, in servos Christi ita sævit. Ac si dicere debeo, quod sentio, quanquam fortassis parum autoritatis habitura sit hæc præsertim in re mea oratio, sed tamen ita judico: si quis Turcam illum in Oriente maxime infestum regnis suis habet, hunc alterum magis infestum regno Christi a sua saltem amicitia rejecisset, magis quidem propitium Deum ad defensionem sui Imperii habuisset. Hoc vero non temere dico, qui video, quam graviter in Scripturis Deus castigat suos, qui cum impiis societatem habuerunt. Vides Josiam illum, etsi maxime charum Deo, quod in multis ejus contra hostes victoriis Dominus ostendit, cum classem præparasset magnam, & eam perdidisset, quod Prophetæ missus ad eum dixit: *Quia cum homine amicitiam habuisti, cujus multa impie sunt facta, ideo Deus classem tuam destruxit*. Sed in hoc Principe non minus charo Deo eo graviorem Dei iram timeo, quo magis Deum hunc præparasse tanquam instrumentum aptissimum judicavi. Excitare enim, ut nosti, in Scriptura Deus solet adversarios, & hostes contra eos quos Deus vult castigare. Cum vero illum inimicum Dei in impietatem declinantem videbam, primum in honorem Cæsaris, & domus ejus impingentem, quid aliud existimare possem,

cum

cum Cæsaris pietas, omnibus esset nota, quin Deus hoc modo cum excitasset, ut per eum de adversario suo se vindicaret, ut nihil dicam de reliquis vinculis, quæ cum regno nostro habet, amicitia antiquæ, quæ merito, ut rebus ejus maxime afflictis succurreret, cum invitare debuerunt; quod donec faciam nunquam certe desinere possum rebus ipsius Cæsaris timere. Sic vero palam dixi cum discederem ab aula Cæsaris cum illa tenui spe, me non potuisse non maxime dolere, non majorem spem mihi dari de ope Cæsaris in nostræ provinciæ rebus sic afflictis, sed non minus certe timere rebus Cæsaris propter causam, quam jam dixi, quam de rebus nostris doleo. Quid vero hoc est, ut reliqui Principes vicini se paratissimos offerunt ad vindicandam causam Dei, Cæsar vero in quo maximas spes fuit &c. Ego hoc unum habeo quo me consolet, de quo & aliis literis ad te scripsi, de providentia Dei, & Christi de regno suo. Sæpe loquutus est Deus, sæpius hoc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia qui reddes unicuique juxta opera sua. Ad eum ergo, qui solus potest, preces fundamus, ejusque voluntatem cum patientia expectamus, quam tribuat Deus per Christum Dominum nostrum, qui te incolumem ad Ecclesiæ suæ utilitatem quam diutissime servet. Vale Reverendissime Domine. Carpentoracti.

De morte Reverendissimi Tridentini valde dolui, cum esset magna Ecclesiæ columna in illis locis. Mihi in memoriam reduxit, quos præterea Ecclesiæ Romana, qui inter maximas columnas merito nominabantur, paucis annis amisit, Card. Leodiensem & Ducein Georgium; ingemisco prorsus, quoties recordor, quos amisimus, vim adversariorum, & quam parum operæ in aliis refartendis facimus. Sed Christi Ecclesiæ est, ipse fundavit. Iterum in Christo vale, ignosce lituris.

LXXXIV.

*Il Card. Regin. Polo
Al Card. Gasp. Contarini.*

Alli xv. di questo giunsi in Verona sano e salvo con la compagnia, ove trovai le lettere di V. S. Riverendissima del primo d'Ottobre, le quali mi hanno portato quella gratissima nova della licenza mi da N. S. che io possa soprastar qui fino a Natale, la quale quanto mi sia stata cara lascio pensar a V. S. Riverendissima, la qual conosce tutto il senso, ed il cor mio, onde di tanto beneficio, il qual reputo grandissimo io la ringrazio infinitamente, siccome quella ch'è stata causa, e mezzo del tutto. Ho scritto a Monsig. Riverendissimo Farneſe pregandolo, che in mio nome ringrazj N. S. e così prego V. S. Riverendissima, che ſi degni a luogo, e tempo fare il medesimo officio con Sua Beatitudine. Io mi starò qui questo verno a Dio piacendo godendo la solitudine accompagnata dall'amorevolezza, e bontà infinita di questo dabeniſſimo Vescovo. La mia stanza sarà per quanto havemo pensato con li Monachi bianchi luogo molto bello, ed al proposito mio. Scrivèrò spesso a V. S. Riverendissima avvisandola di Noi, così la prego, che quando potrà con commodità sua ſi ſdegni di ſcrivermi, e ſalutar in mio nome li amici comuni, ed a lei molto mi raccomando, che N. S. Iddio ſlungamente la conſervi. Da Verona alli xvij. d'Ottobre MDXXXIX.

LXXXV.

LXXXV.

Regin. Card. Polus
Gasp. Card. Contareno.

Quantum me exhilararunt literæ tuæ, Deus novit; apud quem statim illis lectis gratias egi, & absentem te animo sum exosculatus; tale enim certe beneficium hoc de meo ad tempus recessu agnosco, quale nullum mihi salutaris, aut gratius, ut nunc sunt tempora, ab ejus Sanctitate potuissem expectare. Reliquum est, ut, quod unum deest ad cumulum hujus gaudii, quod in eo positum est, si una cum me ipso in Christo tua exoptatissima consuetudine frui potuissem. Quod hæc tempora excludunt, crebrioribus literis resarciam, quod de me polliceri, de tua religione sperare possum. De nostra mansione, quod supra scripsimus nos cogitare in Monasterium nos abdere, hoc quidem tunc cogitavi, cum in recenti huc meo adventu magnam partem ædium Episcopi a Principe Urbinatæ occupatam repertiens, exiguam spem habebam ea solitudine hic fruendi, cujus nunc animus est maxime appetens, præsertim cum de ejus discessu nihil habebam compertum. Nunc vero postquam eundem biduo discessurum intelligo, si illa sit solitudo, quam animus æger maxime desiderat, ut certe est, si me ipsum recte novi, recessus ab his negotiis, & hominibus, quæ animum a Deo avocant, aptiorem meo desiderio, & ægritudini solitudinem, quam sit Episcopi domus, ipse quidem me invenire posse haud spero, nec Monasterium, quod cum hac domo conferam, in qua ipse dux totus in Deum incumbens, & pietatis studio ardens, idque non verbis tantum, quantum operibus declarans, reliquos omnes suos tanquam adolescentulas sponsum sequentes eodem trahere videtur. Quare, quod tempus Nativitatis Christi ad fruendum hoc otio ejus Sanctitas

Cc

Ætias

etitas præscribit, ita prorsus judico, si stellam ducem habuissim, ut domum ejus natalem invenirem, quam maxime quero, non alio me hoc tempore, quam in hanc domum me conducturam, ubi magna cum spe vivam videndi, & fruendi hoc Rego Israel, non tantum in Nativitate, sed in Resurrectione, & Ascensione. Sed hujus rei deliberatio tota penes Regem esto. Ludovicum tuum, unum ex pignoribus tui in me amoris, si tardius reddo meo in illum amoris ascribito, qui cum a me divelli ægrius patitur, nec de separatione audire vult antequam ipse ad te veniam, ac nescio quidem, an tunc æquo animo ferat, sed interim cum retinendi facultatem me habere sibi persuadet, confusus tuo in me amore. Vale.
 Reverendissime Domine in visceribus Christi, in quo te quotidie ante oculos habeo, & ut eodem communi Domino tu me commendes, per ejus amorem te obsecro.
 Dat. Veronæ in Ædibus Episc. xix. Octob. MDXXXIX.

LXXXVI.

*Il Card. Regin. Polo
 Al Card. Gasp. Contareni.*

Scrissi l'altro giorno a V. S. Riverendissima, avvisandola della mia giunta in Verona, ove trovai le gratissime lettere di V. S. Riverendissima con quella bona nova di soprastar qui fino a Natale, della quale parecchi mesi sono ch'io non hebbi la migliore. Ma Messer Bartolomeo nostro importunamente con lettere di xvij. mi turbò ogni cosa, scrivendomi come Monsig. Durante li ha detto, che faria meglio a venir a Roma di lungo, e cosa più grata a S. S. Io sono restato attonito da questa cosa, la qual tanto mi molesta, quanto mi consolò la nova di restare, ne mi fo imaginare donde sia, che N. S. habbia così tosto mutato parere, e non lo posso

posso credere, che quando pur così fusse, mi par che da Monfig. Durante, e da Monfig. Marcello almeno do-
vria haver qualche avviso, e perciò faccio scriver a Messer Bartolomeo, che meglio intenda da Monfig. Durante la volontà di N. S. la qual sempre sarà la mia, e scrivo anche a Monsignor Riverendissimo Farnese, pure sopra ciò pregando Sua Signoria Riverendissima, che non havendo sua Santità statuito di volermi al tutto a Roma, sia contenta d'intercedermi, e d'ottenermi questa licenza già impetrata da V. S. Riverendissima per queste poche settimane, che in verità n'ho gran bisogno, oltre che sono quasi costretto a farlo dalla carestia di Roma, e dalla provision, che ho fatto qui. Quando V. S. Riverendissima veda ordine alcuno di potermi con bona grazia di N. S. ottenere questa licenza già concessa, la prego a far ogni opera per continuar il beneficio ch'ha cominciato a farmi, lo quale quanto mi sia caro, V. S. Riverendissima lo fa senza che altramente lo scriva. Quando ancho paresse a quella, che questo fosse importunar Sua Santità senza frutto alcuno, io mi rimetto in tutto al suo prudentissimo giudizio. Quella, fa tutto il desiderio mio per il quale ancho faccio scriver a Monfig. Marcello, col quale V. S. Riverendissima potrà parlare, parendoli che sia per esser a proposito. Noi tutti per la Dio grazia stiamo bene. Messer Alvise è a Venezia, e Monfig. il Vescovo bacia la mano a V. S. Riverendissima, ed io similmente, che Dio sempre la conservi in sua grazia. Da Verona alli xxv. d'Ottobre MDXXXIX.

LXXXVII.

*Regin. Card. Polus
Petro Card. Bembo.*

GAudeo equidem vehementer mihi oblatam occasionem tecum eodem officio fungendi in ista tua dignitate, quam nuper intellexi a Summo Pontifice ex amplissimi Collegii assensu tibi datam, quo tu mecum, cum ad eandem vocarer, ante paucos annos es functus. Quamquam tu quidem, cum mihi anantissime per litteras fuisses gratulatus, tum etiam, quod maximi faciebam, adhortationem adhibebas, ut dignum tali munere, quod non parva virtute indiget, me gererem, paucis illam quidem verbis scriptam, sed qua animum valde accensum sentiebam. Ego vero, qui non minorem de ista tua dignitate voluptatem capio, hoc solum scribere possum, me tibi vere & ex animo gratulari, adhortari non audeo, quia ætas prohibet. Nec enim decorum esse iudico, ut ipse qui puer sum, si ætate tecum conferar, & multo magis si reliqua comparentur, gravissimum senectutis de suo officio admoneam, quod te quidem maxime erga me decebat, & mihi fuit gratissimum. Hoc tamen quia ad fructum hujus gaudii maxime pertinet, adscribere, ut spero, non dedecabit, me maxime abs te expectare, ut exemplar ante oculos ejus virtutis habeam, qua maxime conservatur hæc dignitas, ad quam tu me verbis paulo ante incitasti. Quod cum de te sperem fretus tua pietate, & divina erga te benevolentia, atque ad cumulum gaudii pertineat, quod ista tua dignitas mihi attulit, prætermittere non potui quin scriberem. Vale. Dat. Carpentoracti, ubi ut in difficillimis negotiis, quibus hætenus implicitus fui, & quæ impendere, & instare videntur, jucundissimo ad tempus otio fruebar cum tuo olim, & nunc iterum non minus amore, quam Ordine

dine conjunctissimo Collega Reverendissimo Sadoletto ,
qui nullum erga me humanitatis genus prætermittit. Ite-
rum valebis .

LXXXVIII.

Petrus Card. Bembus
Regin. Cardinali Polo .

QUam jucundæ mihi fuerint litteræ tuæ , humanissi-
me , amanissimeque scriptæ , quibus mihi de mea
dignitate gratularis , puto te intelligere , etiam ta-
cente me . Qui quantopere te amaverim propter tuam
quidem primum nobilitatem , moresque sane regios ,
deinde propter studiorum utriusque nostrum similitudi-
nem , cum te optimis deditum pulcherrimisque artibus ,
atque in iis magnos progressus facientem quotidie vide-
rem , facile profecto cognovisti . Accessit ad hæc usus in-
ter nos non sane infrequens , & necessitudo persamilia-
ris , quæ nos jam conjunctos , atque amantes inter nos
magnopere devinxit . Mitto voluptatem illam meam ,
quam quidem cepi maximam , atque optatissimam , cum
te Cardinalem esse factum cognovi , quemadmodum ex
meis ad te datis literis scire non obscure potuisti . Sed
omnino , ut & ipse quod sentio etiam profitear , ni-
hil mihi gratius potuit asferri tua gratulatione , tuisque
litteris . Ego vero , Pole , te magnopere letatum esse
isto de Cardinalatu meo nuncio , ut scribis , sane puto .
Habebis enim posthac tu quidem me , non laudatorem ,
modo tuarum virtutum longisque in locis , ut adhuc
post tuam ad Urbem professionem habuisti , sed in Col-
legio & factorum pulcherrimorum testem , & optimo-
rum consiliorum socium ; a quo ea omnia erga te officia
& studia expectanda tibi sint , quæ a germano fratre tuo ,
si is collega tibi esset , consideres profectura . Neque enim
com-

committam, ut a quoquam in te amando vincar. Reliquis in rebus fortasse vinci poterō ab iis, in quibus plus inerit ad eas res conficiendas facultatis. Voluntas erga te quidem mea erit ejusmodi, ut ab uno Sadoletto se æquari patiat, superari, ne ab illo quidem sit passura, qui cum te Carpentoracē nunc esse, valde gaudeo; neque vereor, quin & itinerum suspectissimorum, & curarum maximarum recentes labores tui, isto in otio doctissimi, amantiſſimique hominis conviſtus compensatione ſuaviſſime leniantur. Quod ſcribis, non aude te adhortari me ſenem ad ea, ad quæ ego te juvenem ſum hortatus, ut ſcilicet ita te gereres, ut dignus eo munere, quod tibi nunc deſerebatur, viderere: tu vero & hortari me, & monere, & objurgare etiam liberrime ſemper poteris, cum præſertim hominem, quem jam etas in plerisque ſegniorem, & obliſoſiorem fortæſe fecerit. Sed miratus ſum me tibi ejusmodi quicquam ſcripſiſſe. Itaque, ut verum fatear, concidi animo tuas literas legens. Quid enim ineptius facere, aut etiam impudentius potuiſſem, quam ſi te virum maximum, atque ampliſſimum, omnibus bonis artibus excultum, omnibus virtutibus perornatum, magna prudentia, magna rerum experientia præditum monuiſſem? Quare ſumpſi mearum literarum exemplum, quod cum legiſſem, recreatus ſum. Nihil enim in eo erat ejusmodi, ut monitoris perſonam egiſſe videri tibi debuerim. Afferam verba ipſa, quæ ſuſpecta tibi eſſe potuerunt. Sunt autem in extrema pagella hæc: Tu vero longe ornatior atque illuſtrior factus, non Italiam modo, ſed Britanniam etiam tuam, atque ipſum coeli verticem tuarum laudum ſplendore fac impleas. Hic profeſſo eſt, non tam hortandi, aut monendi, quam laudandi, orationis quidam color luſuſque, magna atque præclara de eo, ad quem ſcribimus, ſperantis atque pollicentis. Itaque laudavi te verius, non monui, ut mihi ſane videor: volui quidem certe.

Idem

Idem si tibi quoque deinceps videbitur, erit mihi gratum. Sed de his hactenus. Ego hic æstatem conficiam: jam enim mihi Pontifex uti facerem permisit. Autumni primis mensibus Romam, si valebo, proficiscar, eoque libentius, quod te, & Sadoletum idem facturos puto, quos videre atque complecti, & cogitationes meas conferre discupio. Valet bina mee animæ, optima omnium & suavissima. Priolo tuo, vel nostro potius, Paulo Sadoleso certe nostro, Ludovico Bononiensi, multam salutem. Undecimo Calen. Junias MDXXXIX. Patavio.

FINIS EPISTOLARUM.

Ad calcem Epist. XXXIX.

Sed Sanctitas Ejus optimam spem etiam concepit de pace, quam non cessat sollicitare, & per novos Nuncios suos quos, post meum huc adventum misit ad utrumque Principem, & per Venetos, qui etiam ex suis (quod alias non fecerunt) duos Nobiles per equos dispositos ad utrumque eum Principem miserunt, ac S. D. N. Civitatem Vicentinam Concilio celebrando maxime idoneum locum concesserunt. Hoc volui Illustriss. & Reverendiss. D. V. scribere de rebus, quas hic habemus, hoc autem concludens de me ipso, ut, si velit quæ erga me contulit beneficia gratiora reddere, in omnibus in quibus possum & valeo, sine ulla hesitatione sic opera mea utatur, ut nihil tam grave esse putet, quod pro Illustriss. D. V. susceptum mihi non sit futurum jucundissimum, & quo graviora, eo jucundiora, sed apud talem Principem pro Illustriss. D. V. ut supra scripsi, nihil grave esse potest, quare admonere Sanctitatem Ejus tantum opus erit. Reliqua Ejus Sanctitatis amor in Illustrissimam D. V. sua sponte faciet. Diutissime & felicissime valeat Illustriss. & Reverendiss. D. V. cui me iterum quam humillime commendo. Dat. Rom. iij. Nov.

SYNOPSIS.

SYNOPSIS EPISTOLARUM

QUÆ HOC VOLUMINE COMPREHENDUNTUR.

OMNES NUNC PRIMUM LUCEM ASPICIUNT,
TRIBUS TANTUM EXCEPTIS,*Nimirum binis P. Bembi, & unis Jac. Sadoleti.*I. *Andreas Gritti Dux Venetiar. &c. Reg. Card. Polo.*

Gratulatur Polo ex delata ei Cardinalatus dignitate, collaudatque Pontificis Max. consilium, sapientiamque in collocandis in excelsa dignitatis gradu Viris doctrina, & morum sanctitate excellentibus. Addit, se mandasse Laurentio Bragadeno, Lega to Veneto, ut harum literarum gratulationem suo sermone subsequatur. *Venetii die quinto januar. Indiſt. undecima MDXXXVI. M.V.*

II. *Regin. Card. Polus Andreæ Gritti Duci Venetiar.*

Narrat quam valde exhilaratus fuerit officia primum Laurentii Bragadeni, deinde Serenitatis Suae literas accipiens, in quibus scilicet sibi visus fuerit Patriam gratulantem agnoscere, quod majorem prope ac meliorem ætatis suæ partem apud Venetos tranſegerit. Poſcit, ut amplissimus Senatus omnia a se expectet, quæ de suo Cive expectare posset. *Roma MDXXXVII.*

III. *G. Aſcan. Sfortia Legat. Bonon. Reg. Card. Polo.*

Gratulatur delatum ei Cardinalatum. Dolet, se Roma eo tempore abſuiſſe, nam optaſet, ut ille sui præſentis obſervantiam, potius quam abſentis lætitiâ intelligere posset. *Bononia III. Cal. Januarii MDXXXVI.*

IV. *Reg. Card. Polus Card. S. Floræ Leg. Bonon.*

Fatur se in hujus literis facile agnoviſſe quam alte in ipſo virtutis amor radices egerit, quem ſcilicet de alieno & ignoto concepta probitatis opinio ad tantas verborum in gratulando faces accenderit. Extollit Pontificis Max. & Card. Alexandri Farnesii erga se benignitatem, quæ effecerat, ut vel ipſum Sfortiam abſentem tanquam præſentem in se agnoverit. Hortatur eundem, ut Bononienſem Legationem ſanctè gerat, ſpondetque ſe ob eam cauſam perpetuo ſupplicem futurum apud Deum.

V. *Petrus Bembus Regin. Card. Polo.*

Lætatur Poli virtutem magna a Pont. Max. auſtam fuiſſe dignitate, hortaturque ipſum, ut laudum ſuarum ſplendore jam non Patavium modo, unde diſceſſerat, Romam petens, ſed

Dd

Bri:

Britanniam etiam suam, atque ipsum Coeli verticem impleret.
Patevio III. Calend. Januar. MDXXXVI.

VI. Reg. Card. Polus Cosmo Gerio, Fanensi Episcopo.
 Caulam reddit, quod sero respondeat ejus officio ob susceptum Cardinalatus munus, affirmans eam unice tribuendam Aloysio Priolo, qui Gerii Epistolam a se vix lectam ad communes amicos legendam miserit, e quorum manibus nonnisi post multos dies ad suas reversa fuerit. Eam collaudat ex singulari elegantia, summaque erga se humanitate, & multo magis ex pietate, quam eximiam in Christum, & Ecclesiam præferebat; & Gerio ob ista, magis quam sibi ob Cardinalatum, proficitur gratulandum.

VII. Georgius Selva Vauven. Episc. Reg. Card. Polo.

Respondet ejus literis, quæ non extant, ac persuasum omnino sibi esse profiteretur, illum ad novum genus vitæ, scilicet ad Cardinalatum, non suo consilio, sed Dei voluntate traductum esse. Addit, gratissimum sibi fuisse cognoscere quomodo id acciderit ex ejusdem ad Marchionissam Piscariam literis.
Venetius III. Non. Januar. MDXXXVI. M. Ven.

VIII. Lazarus Bonamicus Reg. Card. Polo.

Gratulatur ipsi ad Cardinalatum evehto, indeque religioni Christianæ, illius ope in priscam dignitatem vindicandæ, tandem Paulo Pontifici, qui omnia ad rem Christianam constituendam referret. Salutem impertitur Priolo, & Ruilo. *Patavii III. Cal. Januar. MDXXXVI.*

IX. Reg. Card. Polus Laz. Bonamico.

Respondet Lazari literis, & quoniam iste declaraverat, se potius quam verba, res a Polo expectare, spatium sibi iste concedi postulat, ut de suo debito Lazaro satisfaciatur, huncque præterea exorat, ut suis ad Deum precibus advocatum se præbeat cgestati suæ. *Roma IV. Cal. Februar. MDXXXVI.*

X. Lampridius Reg. Card. Polo.

Occasionem capit & ipse illi gratulandi, quod a Calandra, qui suo Principi a secretis erat, intellexisset, Polum ipsum ad eundem Calandram carmen cum voluptate legisse. Salutem dicit Flaminio suo. *Mantua tertio Cal. Jan. MDXXXVI.*

XI. Reg. Card. Polus Benedicto Mon. Ferrar.

Respondet gratulatoris ejus literis, quæ non extant. Narrat, quam ægre Cardinalatum acceperit hortante Contareno. Se ejus-

ejusdem, fratrumque ipsius, qui sui etiam fratres forent, precibus commendat, ut quæ in spe erant, ad Dei honorem, & patriæ salutem re ipsa implere valerent. *Roma.*

XII. Stanislaus Hofius Polonus Reg. Card. Polo.

Subrubicum pudorem causator, quo deterritus, illi adeptam dignitatem gratulari distulerat. Maximam gratulationi suæ causam fuisse declarat, quod dignitatem illam obtinuerit a Pontifice, ut Summo, ita summa prudentia, sapientiaque prædito, quodque cooptatus fuerit cum Sadoletis, & Contarenis, Rossensis quoque, & Erasmos collegas habiturus, nisi mors hunc illis honorem invidisset. *Cracoviae VII. Id. Apr. an. Dom. MDXXXVII.*

XII. * Reg. Card. Polus Stanisl. Hofio Polono.

Post triennium dumtaxat glatulatoris ejus literis respondet, causam afferens, quod, quo tempore illi sibi reddiæ fuerant, difficillimis quibusdam negotiis foret implicatus, iisdem quæ postea se in eas provincias longe abduxerant ab Urbe, ut nullæ literas ad eum dandi sibi esset opportunitas. Fatetur, se ejus indolem ad omnem pietatem, virtutem, atque doctrinam agnovisse florentem, quam Patavii simul literis operam darent. *Rom. XIX. Nov. MDXL.*

* Numerus
ex incursis
Typothetis
repositus.

XIII. Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.

Dolet Polum initio itineris, quod ultra montes ob Reip. Christianæ bonum, ac præsertim suæ Nationis susceperat, aliquid incommodi sensisse, ut sibi narraverat Ludovicus Beccatellus Romam redux. Monet, ut valetudini suæ consulat, ac proinde in victu adhibendo, esuque piscium pareat consiliis Martii Giberti, qui ipsi datus fuerat a Spiritu Dei ejus itineris comes, itemque Aloysii Prioli. *Rom. XP. Februar. MDXXXVII.*

XIV. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Hujus literis respondens, spondet se Giberti consiliis paritutum in valetudinis suæ negotio, imo & Prioli, erga quem liberaliter jocatur. Causas asserit, ob quas primis itineris sui diebus valetudinis detrimentum senserit, quin tamen ullum diem intermiserit, in quo non aliquantum viæ, & quantum per equos licebat, confecerit; subdit, se robustiorem ad labores omnes jam factum, cum omni diligentia properaturum, quo Christi causa vocabat. Salutem impertitur Cardinalibus Decano, Sanctæ Crucis, Theatino, & Carpentoracensi, insuper Ma-

gistro S. Palatii, & Lactantio. *Bononia ultimo Februarii.*

XV. Idem Eidem.

Novis Contareni literis de valetudinis negotio acceptis, magis magisque spondet, se in eodem, quemadmodum in reliquis rebus, Veronensi Episcopo omnino pariturum, factus, vires suas, postquam ex eorum consilio victum mutaverat, confirmatas fuisse. Sperat Pontificis orationum subsidium, quod ab eo discedens unice postulaverat, consiliis suis maxime profuturum, & plura habet de orationis vi, & dignitate. Se gratum proficitur Cardinali Hipporegensi, scilicet Bonifacio Ferrerio, Eporediensi in Valle Augustana olim Episcopo, quod ab ejus Nepote, Placentiae Vicelegato, omnia humanitatis officia accepisset. *Placentia.*

* Epistola
huic deest
numerus
ex incuria
Typo-
thetæ.

* Idem Eidem

Queritur de angustia rei pecuniariae, quam significari postulat Sanctitati Suæ, & de qua Priolo negotium dederat, ut distinctius scriberet. *Lugduni XXIV. Martii MDXXXVII.*

XVI. Gaspar Card. Contarenius Reg. Card. Polo

Respondet superioribus literis, Polumque certiore facit, Pontificem recepisse se provisorum, ut quamvis ei nihil defuturum speraret a Cardinale Leodienfi, pecunia tamen, qua indigebat, per alios trapezitas ei redderetur, subventionis tamen nomine, quod nollet quingentorum aureorum summam, quæ stipendii, seu impensarum nomine Legatis ultramontanis dari, consuevit, augere, ne res traheretur in exemplum ab aliis. Dolet Henrici Angliæ Regis casum, quin tamen desperet, reductum iri ad ovile ovem pulcherrimam, quæ deeraverat. Refert Pontificem aggressum esse Reformationis negotium, coepisse a se ipso, elegisseque quatuor Cardinales Simonetam, Ginnucium, Theatinum, & se, ut corrigerent ea quæ expediri consueverunt per Dateriam, addens, omnes fere Cardinales favere Reformationi. Causam affert, cur Concilium Mantuæ indictum, fuerit dilatum ad Calendas Novembris. Subdit, se, quum literas illas jam ante quindecim dies scripisset, interim intellexisse quæ Polus scripserat Lutetia, & quod profecturus foret Cameracum, & quam gravis difficultas ei immineret in rebus provinciae Christianæ sibi commendatæ. Tandem ad Bini literas suspires se remittit. *Rome die XII. Maii MDXXXVII.*

XVII. Reg. Card. Polus Rod. Pio Card. Carpenfi.

Dolet præcisam sibi spem eum in Galliis conveniendi, ac proinde

de opus habere, ut ejus consilia exquirat ope Veronenſis Episcopi, qui se ultro obtulerat ad iter accipiendum; multoque acerbius queritur de temporum iniquitate, qua fieret, ut ad eundi Regis Galliarum facultas sibi denegaretur. Explicat quænam foret summa rerum a se cum eo Rege agendarum, scilicet de Pace, de Concilio, de Angliæ religione. Pluribus ostendit, qualis ipse sit Regis Angliæ proditor, & quales ejusdem proditores sint, qui ipsius mentem depravarunt. Se excusat, quod verbosius scripserit, ut resarciret quæ videbatur perdidisse cum Cardinale Rodolpho colloquia. Tandem affirmat omnem suam spem in divinam providentiam conjecisse, ac proinde suum animum eundem esse, qui antea fuit, scilicet tranquillissimum, ac semper paratum pro Dei causâ sanguinem effundere.

XVIII. Reg. Card. Polus Erardo Card. Leodiensi.

Narrat qui sit, a quo missus, quibus de causis, & quibus instigantibus, immo compellentibus, affirmatque, nihil magis novum accidere sibi potuisse, quam quod post constituta legationis suæ consilia ex Oratorum Cæsaris sententiâ, & voluntate, sibi, ut primum Cæsaris ditionis fines attigisset, facultas præcluderetur vel unum ex suis Bruxellam mittendi, qui literas ipsi Card. Erardo deferret. Omnibus narratis ejusdem Cardinalis consilium, & operam implorat. *Cameraci XXVII. April. MDXXXVII.*

XIX. Reg. Card. Polus Paulo PP. III.

Jussu a Pontifice (quippe qui vidisset res in Anglia nec spem nec occasionem ullam asserre) ut reditum in Italiam maturet, Concilio Mantuæ celebrando adfuturus, fuscè exponit quæ faciunt tam ad ejus reditus celeritatem, quam ad eundem remorandum, nihil ipse præscribens, sed omnia integra Sanctitatis suæ judicio relinquens. In eam tamen sententiam, quæ Veronenſis Episcopi etiam foret, propendet, ut expediat ad aliquod tempus in mediis periculis subsistere ad capiendas omnes occasiones rei bene gerendæ, quas defuturas non sperat. Subdit, nullum se majus donum a Christo seu optare, seu petere, quam ut Ecclesiæ aut vivus, aut mortuus prodesset. *Cameraci XVIIII. Maii MDXXXVII.*

XX. Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.

Dolet Regem Angliæ quotidie longius recedere ab Ecclesiæ unita-

ta-

tate. Quoad Poli reditum in Italiam, censet moderationem esse adhibendam, ne scilicet vel cum ignominia properarent, vel cum indignitate diutius delitescerent. Subdit, ingentem classem a Turcis parari, de qua valde timendum foret, quod Principes Christiani mutuo se conficerent. *Roma die XXII. Maii MDXXXVII.*

XXI. Reg. Card. Polus Paulo PP. III.

Cerciores facit Sanctitatem Suam, se Leodii jam subsistere, ibique ex benigritate, & studio Cardinalis Erardi ea sibi beneficia impendi, ut a nemine majora expectare potuisset; extollit præterea ejusdem singularem obedientiam erga Sanctam Sedem. Subdit, reliqua quæ ad negotium pertinerent, proximis diebus diligenter perscripta fuisse ab Episcopo Veronensi ad Protototarium Ambrosium. *Leodii X. Jun. MDXXXVII.*

XXII. Reg. Card. Polus Sacro Collegio.

Significat se tandem locum tutum inveniisse, quo se reciperet, Leodium nimirum, in quo nihil ipsi desit neque ad salutem, neque ad dignitatem tuendam, idque ex benigritate, & auctoritate Cardinalis Erardi, quorum beneficiorum memoriam gratam in Cardinalium omnium animis servari deposcit. Subdit, de exitu causæ, propter quam in eas regiones ablegatus fuerat, Deum assidue orandum, ut Sanctitatis Suæ, Sacri Collegii, & omnium bonorum votis respondeat. *Leodii X. Jun. MDXXXVII.*

XXIII. S. R. E. Cardinales &c. Reg. Card. Polo.

Lætantur quod in eas partes salvus pervenerit, laudant ejus prudentiam, sagacitatem, & reliquas virtutes, hisque freti sperant divinam bonitatem optatum exitum daturam ei causæ, quam fatentur asperam admodum, & duræ tractationis. Tandem cum monent, se literas mittere Cardinali Leodiensi, quæ hujus benignitati, & hospitalitati gratum Sacri Collegii animum testentur. *Roma die ultimo Junii MDXXXVII.*

XXIV. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Significat, se ejus literas accepisse datas die XII. Maii, atque ex iis intellexisse quæ amantissimo monuerat de impensis contrahendis, circa quas eum rogat ne pigeret ex Prioli literis percipere quanta foret sua, & Veronensis Episcopi sollicitudo. Mittit exemplum literarum, quas ad Pontificem scripserat de rerum Angliæ statu, subditque, de hisce distinctius ipsum edoc-

cen-

cendum ex Prioli literis. Addit, se Regis Angliæ insidias non vereri, quod Deum ducem haberet. Latatur tandem de optimo Pontificis animo quoad Reformationem. *Romæ die ultimo Junii MDXXXVII.*

XXV. Idem Eidem.

Scribit, se ejus literas datas XXII. Maii accepisse, & insuper exemplum literarum, quas XII. ejusdem mensis dederat. Quod spectat ad rem nummariam, se refert ad ea, quæ ex Prioli literis intelligeret. Quod vero spectat ad suum reditum, se refert ad ea, quæ scripturus ei foret per proximum forte iabellarium. Innuvit tamen, in ea se sententia persistere, suam diuturniorem commorationem nulla ex parte dignitati posse obesse, causæ autem Christi conducere posse. *Leodii XXIX. Junii MDXXXVII.*

XXVI. Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.

Affermat, sibi traditas fuisse literas Leodii X. Jun. datas, insuper quas Sanctitati Sux scripserat, & quas miserat Collegio Cardinalium. Aggerime fert, quod videt eum constitutum in maximis difficultatibus, ac periculis. Subdit, Pontificem nihil de rebus Angliæ sperare, prudenter expendentem Christianæ Reip. statum, & Principum consilia, ac præterea Turtarum motus. Urget ejus in Italiam reditum, præsertim ut Concilio Mantuæ celebrando interesset. *Ex Roma pridie Calend. Jul. MDXXXVII.*

XXVII. Jac. Card. Sadoletus Reg. Card. Polo.

Causas affert, cur nullas ad ipsum literas dedisset post ejus discessum. Laudat Pontificis consilia, & sapientiam in comparandis prædiis adversus Turcas. Dolet Policonatus non cum habuisse exitum, qui optabatur. Sperat occasiones alias non defuturas, quod eundem statum tenere diu non possint, quæ maxime sint commota. *Romæ IV. Non. Julii MDXXXVII.*

XXVII. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contarenus.

Lectis ejus literis X. Jun. ad Priolum datis agit de difficultate itineris Italici arripiendi, cui tamen paratus foret se dare, quippe Sanctitatis Sux imperio in omnibus subesset, etsi certe religionis negotium, quod sua salute antiquius esse debet, ad manendum potius hortaretur. Mittit ei exemplum literarum, quas a quodam Anglo, qui Lovanii studiis operam dabat, acceperat. Reliqua subdit ex Prioli literis ipsum intellegendum. Hactenus quum scripisset, refert, novas Pontificis literas

litteras sibi tradi, quibus jubetur primo quoque tempore reditum in Italiam parare, eisque se promptissimo animo paritum, & quod spectat ad securitatem itineris, Leodientis Cardinalis consilia, operamque petitum. Tandem poscit, ut Veronenſis Episcopus Romam usque iter prosequi non cogatur, sed Veronæ subsistere valeat. *Leodii XXI. Julii MDXXXVII.*

XXIX. *Excerpta ex literis Angli, de quibus supra.*

Optat non ita cito Polum in Italiam remeare, quod contra longiorem in iis regionibus commorationem Britannicæ Ecclesiæ salus postulare. Plura proponit, sejunia, Supplicationes, Scripta, quibus prospici posset religionis utilitati adversus Læi, & Tomſalli Antistitum, itemque Cromuelli de ea evertenda cohatus.

XXX. *Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.*

Monitus a Bino tabellarium post horam in Belgium profecturum, paucis lineis ei significat, Bloſio datum fuisse a Pontifice negotium, ut pro tuto Poli reditu scribatur ad Regem Romanorum, Regem Galliarum, & Archiepiscopum Colonienſem. *Romæ die XXI. Jul. MDXXXVII.*

XXXI. *Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.*

Extollit studia erga se Cardinalis Leodientis, quæ quum in commodum, & honorem cedant Sanctitatis suæ, & Sacri Collegii, omnino promerentur, ut ejus precibus, de quibus Antistes Veronenſis Carolo de Fano scribebat, facilis ab Apostolica Sede præberetur assensus, præsertim quod spectarent ad provinciam, cui ille summa vigilantia præest, in fide, atque obedientia ejusdem Sedis retinendam. Subdit, se expectare reditum ipsius Cardinalis Leodientis ab Aula Reginæ, statimque eo salutato iter arripiturum. *Leodii X. Aug. MDXXXVII.*

XXXII. *Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.*

Scribit, se ejus litteras die XXII. Jul. datas, una cum iis quas destinaverat ad Pontificem, nec non cum exemplo Epistolæ ab Anglo, Lovanii literarum studiis operam dante, conscriptæ accepisse, & curasse, ut omnium copiam faceret Pontifici, qui in Vaticanum diverſerat, Ambrosius Protonotarius, & ab hoc sibi postea significatum fuisse, tabellarium in Flandriam statim profecturum, qui ad eum delaturus foret litteras nomine Pontificis scriptas, quarum summa foret, Pontificem, quoniam intellexerat, non inutilem Dei Ecclesiæ, & conservandæ pietati

tati Anglorum diuturniorem in iis regionibus commorationem ipsius futuram, ejusdem judicio permittere vel reditus, vel mansionis consilium. Plura postea habet de Turcarum motibus. *Roma die XII. Aug. MDXXXVII.*

XXXIII. Reg. Card. Polus Domino de Prat.

Gratias agit ob propensam ipsius erga se benevolentiam, quam sibi testatus fuerat Antistes Veronenfis primum, deinde Leodienfis Cardinalis. Hujus mirabilem erga se deprædicat liberalitatem, quæ tanta fuerit, ut omnes fere thesauros, arca squæ suas secum voluerit esse communes. *Leodii XII. Aug. MDXXXVII.*

XXXIV. Reg. Card. Polus Corn. Scerperio Cæs. Conf.

Cum eo iis ipsis officiis fungitur, quibus functus fuerat in literis ad Dominum de Prat. *Leodii XII. Aug. MDXXXVII.*

XXXV. Reg. Card. Polus Archiepiscopo Panormit.

Paria prorsus officia hæ quoque literæ complectuntur. *Leodii XII. Aug. MDXXXVII.*

XXXVI. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Faretur se ægre divelli ex iis regionibus, in quibus paratus esse potuisset ad omnes occasiones pro utilitate Ecclesiæ; subjungit, se crastina tamen die iter suscepturum, cujus securitati prospexisset Cardinalis Leodienfis. Hujus munificentiam, & vere Regiam erga se liberalitatem debitis encomiis exornat. *Leodii XXI. Aug. MDXXXVII.*

XXXVII. Idem Eidem.

Scribit, se jam Tridentum pervenisse, antequam sibi redderentur literæ Ambrosii Protonotarii, in quibus, verbis Sanctitatis Sux, significabat, integrum suo judicio relinqui, siue hybernare vellet in provincia Leodiensi, siue ad Urbem proficisci; jamque ex Tridento Bovolonam, Veronenfis Episcopi villam, adventasse, quæ non longe ab Hostilia, oppido agri Mantuani in ripa Padi posito, distaret, unde Ferrariam secundo Pado navigaturus foret, & post eodem flumine usque Ravennam, ea ratione Lauretum via maxime compendiosa petiturus. Narrat, nullum fuisse officii genus, quod a Veronenfi Episcopo non acceperit; ab eo Ferrariæ se relinquendum; tandem Veronam ad se salutandum accessisse Thomam Contarenum, & Matthæum Dandulum, quos dum amplexaretur, eo genere gaudii animum sibi perfundi sensisse, quo solebat perfundi parentes, & propinquos ex longo intervallo videns. *Prid. Cal. Octobr. MDXXXVII.*

XXXVIII. *Isidorus Monachus Reg. Card. Polo.*

Gratulatur ei reditum e Legatione, sed dolet se frustratum tot mensium spe, eundem scilicet in Cœnobio suo Mutinensi recipiendi, & fruendi ejus colloquiis, unde ingens sibi suppeditaretur materia ad omnium virtutum progressus. Subdit, se non dubitare, quin ejus Romam accessus prodesse debeat ad rem Christianam instaurandam. *Mutina ex Cœnobio nostro Divi Petri Non. Off. MDXXXVII.*

XXXIX. *Reg. Card. Polus Erardo Card. Leodien.*

Romam delatus, gaudet statim sibi occasionem dari ei inservienti in impetrando Brevi ad majorem declarationem facultatum Legati de Latere, de qua re secum egerat Dominus Benedictus, ejus Agens. Omnia ei pollicetur de animo Sanctitatis Suæ, quemadmodum de officiis Cardinalium Campegii, Ginucci, & Contareni, & præterea Domini Alcaui, Ariminenfis Episcopi, & Domini Durantes, Cubicularii Sanctitatis Suæ. Affirmat tamen, hos concorditer censere novam eam declarationem non esse necessariam, quod omnis potestas super Exemptos collata ei intelligatur per primum Breve, quodque extaret exemplum in pari facultate Cardinali de Mantua concessa. Laudat ejus animum pro urgenda Reformatione, testaturque maxime commendari a Pontifice, cujus pariter egregia foret cura in obtinenda universalis Ecclesiæ Reformatione, quæ tamen multo plures hostes haberet, quam peculiaris Ecclesiæ Reformatio. Aliqua addit de sacro fœdere adversus Turcas, de Concilio Generali, de Pace inter Principes Christianos. *Roma III. Novembr. MDXXXVII.**

* Perperam
impressum
pagina 96.
MDXXXVIII.

XL. *Idem Eidem.*

Agit iterum de facultatibus Legati de Latere, atque iterum inculcat in iis comprehendi potestatem super Exemptos. Refert, se de ejus cura in reformando Clero egisse cum Cardinale Farnesio, huncque valde gavisum esse de tam sancto proposito; cui præterea narraverit, quænam forent instrumenta, quæ sibi ad opus illud selegisset, scilicet Dominum Tungrensem, & Dominum Theodoricum, & insuper optimum juvenem Dominum Joannem Vitten. Tandem aliqua subdit de Concilio Vicentiæ convocando, de Pace Principum, de iis quæ Veronensis Antistes utiliter insinuaverat pro removendis impedimentis, Leodientem Reformationem rûmorantibus, ac tandem de factocujus-

jusdam incarcerati, quem ejus honori inimicum esse audierat, circa quod Sanctitas Sua aperte declaraverat, se nullam compositionem admittere velle, quæ non fieret cum Dominationis ejus voluntate. *Roma die festo S. Catharina MDXXXVII.*

XL. Idem Eidem.

Gaudet, cum non amplius novam declarationem quærere, sed contentum esse iis facultatibus, quæ in corpore juris habentur, quæ fuerat communis omnium amicorum ejus sententia. Spondet, se omni industria vigilaturum, ut qui Leodienſis Cleri Reformationem oppugnant, compellantur. *Roma XXVII. Decembr. MDXXXVII.*

XLII. Idem Eidem.

Post octo fere horas in Consistorio consumptas, scribit, breves se ad ipsum literas dare ex subito tabellarii discessu, atque in iis eum monet, se una cum Cardinalibus Campegio, & Simoneta cum Sanctitate Sua egisse de reprimendis conatibus eorum, qui Reformationi Leodienſi resistunt, Pontificem vero spondidisse, nulla in re se defuturum, quæ pertineret ad commissam ei Legationem tuendam, ac confirmandam, indeque jussisse, ut Breve in ampliori forma conficeretur. *Roma VII. Januar. MDXXXVIII.*

XLIII. Idem Eidem.

Gratulatur ei magis magisque pium desiderium Cleri reformandi, quod certe vicinis provinciis optimum exemplum præberet. Commendat ei negotium viri docti Alberti Pighii, Trajectensis Præpositi, idque se facere affirmat etiam ex jussu Sanctitatis Sux. *Roma XXV. Januar. MDXXXVIII.*

XLIV. Idem Eidem.

Scribit, postquam transmissa ampliori declaratione satisfactum fuerat ejus desiderio, id superesse, ut certiores se faciat, sublata animi anxietate liberum ipsum tam a morbo, cujus rumor invaserat, quam a convalescentia jam reperiri. Extollit industriam, & diligentiam Domini Benedicti Gentilis. *Roma XXVIII. Februar. MDXXXVIII.*

XLV. Reg. Card. Polus DD. Theodorico & Tongren.

Gratulatur eorum pietati sibi satis ante perspectæ, & quam recens in eorum literis recognoverat, quamque sollicitè laborare conspiceret in negotio Reformationis in Cardinalis Leodienſis Diœcesi. Spondet, in eo negotio se quoque diligentem operam navaturum, jamque confecta fuisse diplomata ad eam formam,

quam ipsi proposuerant. Excusat naturæ suæ sive lenitatem, sive ignaviam in malis castigandis, exemplo Pauli Apostoli, qui in gravissimis etiam delictis filiorum virgam quatiebat, antequam castigatio per illum exerceretur. *Roma XXVIII. Januar. MDXXXVIII.*

XLVI. Idem Eisdem.

Scribit maxime sibi cordi esse causam, quam commendaverant, Alberti Pighii, additque, quaternas hujus literas Romam se absente fuisse perlatas, & in recenti suo reditu sibi redditas. *Roma in Fests SS. Simonis & Jude MDXXXVIII.*

XLVII. Reg. Card. Polus Alberto Pighio.

Scribit, se accepisse duos ejus libros, unum adversus Lutheranos calumniantes indictionem Concilii Mantuæ celebrandi, ab ipso compositum, alterum in eandem sententiam a Rege Angliæ editum, & Pighii manu descriptum. Hortatur eundem, ut in tuenda Christi Ecclesia perseveret, etsi fraudatus his præmiis, quæ debita videri possint, & quæ cæteri minori negotio consequi solent. Spondet, mortuo Cardinale Capuano, ejus patrono, hujus voluntatis heredes habiturum alios Cardinales, & præ cæteris Cardinalem Sanctæ Crucis. De negotio Federici Skenchii, quod sibi commendaverat, petit a principio rem sibi narrari. Gratulatur ejus contubernium eum Tongrensi, & Theodorico. *Roma XX. Novembr. MDXXXVII.*

XLVIII. Idem Eidem.

Plura habet de negotio Skenchii, qui scilicet contendebat liberatum se fuisse a solvenda pensione Card. Simonetæ ob recompensationem huic traditam a Papa Clemente. Dolet, ejus quietem turbari, ut ex proximis literis intellexerat, polliceturque se cum Cardin. S. Crucis diligenter inspecturum, quantum remedium afferri posset. Hortatur, ne per cujusquam injuriam tepe scat ejus ardor in causa Ecclesiæ tuenda. *Roma XVII. Decembr. MDXXXVII.*

XLIX. Idem Eidem.

Scribit, ejus negotium, quod pendebat coram secreto Cæsaris Consilio, ex Pontificis jussu commendatum fuisse Cardin. Leonensi, ad quem propterea confidenter confugere ipsum oporteret; negotium autem Skenchii non ita se habere, ac sibi narratum fuerat, contendente Card. Simoneta, nullam unquam se pensionis recompensationem accepisse. Suadet, ut res ista arbitrio

trio Card. Leodienſis committatur. Gaudet eundem ab ea cauſa liberatum, unde ignominia nota ei ſere inſeruiatur. *Roma XXVIII. Januar. MDXXXVIII.*

L. Idem Eidem.

Romam reverſus, ſcilicet ex itinere Nicienſi, ſcribit, ſe ibi repperiſſe quaternas ejus literas, quibus omnibus ſatiſfacere videretur, ſi poſtremis V. Octobr. datis reſponderet, in quibus petebat, ut impetraret a Pontifice literas commendatitias ad Reginam Hungariae Mariam. Subdit, eas literas, jubente Pontifice ſtatim conſectas fuiſſe, ut poſt alterum diem diſcedenti publico tabellario dari poſſent. Certiorem eum facit, ipſius pietatem, ingenium, & doctrinam magni fieri a Pontifice, cui quae nondum data fuerat occaſio ejus libros offerendi, cito tamen adſutura eſſet tam ſibi, quam Cardinali Sanctae Crucis. Gaudet, Decanum Antuerpienſem, qui Romae negotia Reginae procurabat, ei valde amicum eſſe, & multo maxime Tongrium, & Theodoricum, quorum communes literas acceperat, eam benevolentiam teſtantes. *Roma XXVIII. Octobr. MDXXXVIII.*

LI. Reg. Card. Polus Card. Scotiae.

Aſſumat, neminem ſe libentius ejus honori ſaviſſe, quum ſcilicet aſſum fuit de ipſo in Cardinalium Collegium cooptando. Gratulatur ob eam cooptationem univerſo Scotiae Regno, cui, ut in fidei puritate maneret, data eſſet Romanae Eccleſiae columna. Subdit, exemplo Chriſti, qui Eccleſiam ſibi deſonſam pretioſiſſimo ſuo ſanguine lavit, paratos eſſe debere Cardinales omnes ſanguinem effundere ad ejusdem Eccleſiae honorem, ac utilitatem. *Roma Calend. Januar. MDXXXVIII.*

LII. Geor. Selva Vaurten. Epiſc. Reg. Card. Polo.

Per Galliam iter facturo offert domum, & res omnes ſuas; ſuorumque fortunas. Subdit, ſe de eodem ſcripſiſſe ad Magnum Francia Magiſtrum, quae tempori convenire judicaſſet. *Pentec. II. Cal. Mart. MDXXXVIII.*

LIII. Idem Eidem.

Commendat ei Petrum de Nuptiis, Franciſcanum, virum non ſolum doctrina, ſed etiam moribus Chriſtianum, de cujus negotio ad Card. Sanctae Crucis copioſiſſime ſcripſerat, quod cujuſmodi foret intelligere poſſet de Danefio. *Pauri Calend. Januar. MDXXXVIII.*

LIV.

LIV. Reg. Card. Polus Domino de Granvella.

Commendat res Anglicas, de quibus horrenda erant quæ ferebantur, fidei, & pietati Cæsaris, apud quem noſſet quanta foret ejus authoritas. *Roma ult. Novembr. MDXXXVIII.*

LV. Reg. Card. Polus Confessario S. C. M.

Causam eandem & ipsi commendat. *Roma ultimo Novembr. MDXXXVIII.*

LVI. Reg. Card. Polus Camillo Ursino.

Significat ei animi benignitatem, qua exceperat Sanctitas Sua consilia in ejus literis exposita, & a se, ut ipse optaverat, cum Cardinalibus Contareno, & Theatino communicata, tam circa pacem Ecclesiæ, quam circa bellum contra Infideles, præsertim autem de succurrendo rebus Dalmatis, quod maxime flagitare ejusdem literæ videbantur. Addit, præter omnium spem ita utas fuisse inducias, quæ tamen verius pacis, quam induciarum nomen habere possent inter Carolum Cæsarem, & Franciscum Regem. Tandem multis explicat, quam valde animus suus recreatus fuerit acceptis ejus literis tanto fidei lumine, & charitatis fervore redundantibus, ut eandem tantum scribam Camillum fuisse, authorem vero illum, qui mutos loqui facit, & ora disertorum obstruit, facile intellexisset; queriturque, ejus colloquiorum fructu fraudari sibi contigisse, dum ex Legatione in Italiam reversus, eundem Veronæ minime repererat. *Rom. XIV. Januar. MDXXXVIII.*

LVII. Idem Eidem.

Facetur, se ex ejus literis, in quibus scilicet Christus splenderet, tantam consolationem accepisse, ut majorem non meminerit sibi unquam ex homine, vel hominis potius ministerio contigisse. Æque laudat literas, quas ad Regem Christianissimum scripserat; monet tamen opus esse, ut consideret, sibi sermonem esse cum iis, qui in tenebrosa valle habitant, scilicet cum Principibus hujus mundi. Addit, se hujuscemodi literarum cupere esse tabellarium, dum paratus jam foret Vicarium Christi comitari, qui ut illis Principibus pacem evangelizaret, proficisceretur. *Romæ XXI. Mart. MDXXXVIII.*

LVIII. Reg. Card. Polus Marco Monacho S. Just.

Scribit, se plures ejus literas, postquam ab ipso discesserat, accepisse, quibus suaviore, & Christiana eloquentia copiosiores nullus

nullus amor exprimere possit. Petit, ut perleveret eo se pabulo reficere, ostendarque sibi qua in re, & quo pacto Domini voluntati servire possit. Salutat Lombardum, cujus quoque literis, ceu cibo e mensi Domini, saepe pascabatur. *Rome XXVI. Februar. MDXXXVIII.*

LIX. Idem Eidem.

Fatur, sibi facile compertas fuisse querelas amantis in iis verbis, quibus usus fuerat suam orbiatatem, & suam indigentiam deplorans, quippe quæ designarent, cum ita appellare absentiam illius, in quem effundere dona gratiarum solebat. Petit, ut eandem abundantius quam antea effundere dignaretur, quod perspiceret, se in eo loco esse constitutum, unde ipse olim fugerat, cum mundi omnia invitamenta suspecta haberet. Id ipsum rogat per amorem, & lacrymas filiorum ejus, qui secum erant, videlicet Aloyfii, Fiderici, Lombardi, & Bernardini, quibuscum quando quotidie versabatur, cum ipso Marco versari sibi videretur. Salutat Bernardinum Presbyterum, & Benedicium Ferrariensem. *Rome IX. Nov. MDXXXVIII.*

LX. Reg. Card. Polo al Card. Gasp. Contarini.

Gode d'aver' inteso dalla di lui lettera, che si trovi in buona salute, quantunque fiacco l'avesse reso il fastidioso cammino. Lo ringrazia del cortese invito di essere a passare con lui qualche giorno, il che dice che farà volentieri subito ritornato da Venezia il Signor Luigi, e ciò anche per vedere il diletto di lui gregge. Si rallegra delle buone nuove della Pace. Gli partecipa di godere la compagoia d'un buon Padre con tanta avidita con quanta mai agnello da latte *fugens ubera matris sue*. Saluta la di lui dolcissima compagna, cioè il fratello, ed il cognato. *Data a Treville IV. Agosto MDXXXVIII.*

LXI. Gasp. Card. Contarenus Reg. Card. Polo.

Certiozem eum facit colloqui, quod sola cum solo secum instituit de Reformatione Compositionum Sanctitas Sua interambulandum prope Villam, quæ dicitur fuisse diversorium quoddam Luculi, pariterque libelli, quem de eo argumento ipse concipserat, quemque Pontifex secum detulerat, atque legerat antelucanis horis. Optimam inde spem concipit esse aliquid boni Deum acturum. Cupit de his omnibus certiores fieri Card. Theatinum, & Magistrum S. Palatii. *Ex Ostia Tiberinis die XI. Novemb. post prandium MDXXXVIII.*

LXII.

LXII. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Ei significat, Bononiam se incolumem pervenisse, etsi nullo unquam tempore passus fuerit tantam vim frigoris, quanta sibi toleranda fuit in transitu Apennini, nec propterea invalidum factum ad labores itineris, quos omnes sperabat pietatem superaturam. Mentionem facit jucundi hospitii quod ceperat in ea Urbe apud Beccatellum. *Bononia in Fests Epiphania MDXXXIX.*

LXIII. Idem Eidem.

Scribit, statim ac Placentiam accesserat, a Cardinale Legato redditas sibi fuisse ejus literas conjunctas cum iis, quas Sanctitas Sua scripserat ad utrumque Principem, hasque de meliori nota. Narrat, se in eadem Urbe reperisse Veronensem Episcopum, qui se ibi ad aliquot dies expectabat, ut secum condoleret de gravi casu suorum; hocque tam cari amici officium opportunissimum sibi fuisse, quod recentes literæ sibi nunciassent fratris natu majoris ad mortem damnationem. Addit, eundem Antistitem in multis liberaliter prospexisse quæ ad itineris sui commoditatem pertinerent. Æque commendat Cardinalis Legati erga se liberalitatem, & de hac petit certior fieri Card. Farnesium, & Sanctitatem Suam minime celari. Se commendat tam ejus, quam Magistri S. Palatii Orationibus. *Placentia X. Januar. MDXXXIX.*

LXIV. Gasp. Card. Contareno Reg. Card. Polo.

Deo gratias agit, quod ex ejus literis Placentiæ datis intellexisset & incolumem ipsius ad eam Urbem adventum, & imperturbatum animum in his procellis, quibus a fortuna exercebatur. Laudat pietatem Episcopi Veronensis, & multa se debere proficitur Cardinali de Monte pro officiis quæ erga ipsum præstiterat. Narrat Camerini restitutionem jam factam fuisse, & Principem Auriam pervenisse ad Urbem. Ait, nihil gratius sibi futurum, quam si vineam nostram repurgaremus. *Roma XXIII. Januar. MDXXXVIII.*

LXV. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Scribit, se desiderio affici aliquid de ipso audiendi, cui tamen aliqua ex parte satisfactum sit ex iis literis, quas Sadoletus sibi legendas dederat, & in quibus ille quid de libro de Substructione Ecclesiæ conscripto ab eodem Sadoleta sentiret, expulerat. Laudat mirificum ejus animi candorem in sen-

sententia illa ferenda, eamque amantissime, & maxima cum animi æquitate a Sadoletto exceptam fuisse testatur. Subdit, sibi, haud minus quam Sadoletto, molestum esse, quædam ex eo libro præpropere in vulgus jam sparsa fuisse, quæ apud ignaros rei veritatis inurere Sadoletto possent infamiam proditiæ Doctrinæ Catholicæ. Petit a Contareno, ut illum ubique, & apud omnes, atque apud ipsum Pontificem, si opus sit, defendat. Transit ad res suas, de quibus id unum significat, se incolumem pervenisse ad ædes Sadoletti post varios labores, quos cognosceret ex Beccatelli literis. Addit, causæ successum non alio modo juvari posse, quam Orationibus. *Carpentrasli XXV. Mart. MDXXXIX.*

LXVI. Il medesimo al medesimo.

Scrivo di mandar a Roma il suo Abate di S. Saluto, il quale era stato in Spagna, e di poi andato alla Corte di Francia, affinchè potesse Egli chiaramente esporre lo stato de' suoi affari, per i quali non aveva trovato l'Imperatore così ben disposto, come scritto si era da quel Nunzio. Soggiunge far di bisogno operare con l'Imperatore, che voglia unirsi col Re Cristianissimo, al qual fine giudica che sarebbe buono l'istesso Abate, e si dice pronto di passar poi esso in persona a far la Capitolazione con le loro Maestà riguardo le cose d'Inghilterra. Parla della gravezza delle spese per tali cose necessarie farsi a Toledo, in Francia, ed a Roma. Gli raccomanda un affare del Vescovo di Girona vestato nella Curia di Roma da alcuni Preti disubbidienti, che avevano fatto ricorso all'Auditor della Camera, del qual affare dice esser ben informato il Signor Carlo da Fano. *Carpentras VIII. d'Apr. MDXXXIX.*

LXVII. Il medesimo al medesimo.

Gli raccomanda una facenda d'un Religioso di S. Domenico che se ne veniva a Roma per conto del suo Capitolo generale. *Carpentras XXIV. Apr. MDXXXIX.*

LXVIII. Il medesimo al medesimo.

Sentendo dalle di lui lettere come s'era risoluto di non partire da Roma per non abbandonare la causa di Dio da lui protetta, lo ringrazia grandemente e ne ringrazia Dio, che prega voler assistere la medesima causa contro tanti impedimenti e vecchie e nuovi. Si riserba a parlar in altra lettera di

ciò che riguardava l'Epistola di Sadoletto *ad Gebennenses*, e l'altra *ad Sturmium*, godendo di veder da esso fatto per tutte due le dette lettere l'ufficio di dotto, e caro amico di Sadoletto. *Carpentras XII. Maggio MDXXXIX.*

LXIX. Gasp. Card. Contar. Reg. Card. Polo.

Ejus literis una cum literis Sadoleti acceptis pauca respondet ob improvium discessum illius, cui suas traderet. Gaudet, in columeum pervenisse ad Sadoletum, & Paschales apud eundem dies transigisse. Testatur, Pontificem non tantum probare, verum etiam admirari prudentiam ejus, ac animi presentiam. Refert, se novies ad eum scripsisse, & unam tantum ejusdem acceptis Epistolam. Salutat Sadoletum, atque, nullum suum huic defuisse officium, quod faceret ad ejus dignitatem tuendam, sive apud Pontificem, sive apud Cardinales, nec dubitare de recto ejusdem sensu in iis quæ scriperat. *Roma XII. Apr. MDXXXIX.*

LXX. Reg. Card. Polo al Card. Gasp. Contarini.

Lo avvisa d'avergli scritto da Avignone, ove era andato per ritrovarsi con il Card. Farnese, e per parlargli delle cose d'Inghilterra, che restavano senza risoluzione, nè sapere cosa più prometterli d'esse, quando non si conchiudano per l'andata di esso Cardinale. Si dichiara pronto a passare in Germania secondo il suggerimento che da lui era stato dato al Pontefice. Desidera che se ne ritorni da Roma il Signor Abate di S. Saluto. Saluta il Padre Maestro, M. Galeazzo, e M. Daniele. *Postscripta.* Aliqua addit de rebus Germaniæ, & de rebus Conventus Norimbergensis, unde timenda foret scissura maxima in Ecclesia. Tandem optat, Contarenum ex otio Romano ad grave aliquod negotium extrudi. *Carpentras, VIII. Junii MDXXXIX.*

LXXI. Gasp. Card. Contarini al Card. Reg. Polo.

Gode d'aver inteso dalle lettere di lui che se la passi bene con la sua dabbene compagnia, e lo avvisa ch'Egli pure stava bene con i suoi, godendosi il bel palazzo del Card. di Carpi. Addit, se adscribere ejus humanitati, quæ sibi attribuerat, nec quidquam fore recusaturum, nulla habita vite ratione. Salutem imperitur Sadoletto, & duobus Paullis. *Rom. XII. Jun. MDXXXIX.*

LXXII. Reg. Card. Polo al Card. Gasp. Contarini.

Si rallegra d'aver ricevute due mani di lettere, e del ritor-

no da Roma del Signor Abate di S. Saluto, e che finalmente sia svanito il peniere della sua andata in Francia. Soggiunge d'attendere il ritorno da Spagna del Card. Farnese, da cui rileverà se vi sia risoluzione sopra il negozio. Descrive il suo soggiorno in un luogo divoto, e solitario di Frati, non lontano dal giardino del Card. Sadoletto, ove andava a pascere un giorno almen per settimana, oltre il visitarsi tratto tratto con il Card. Sadoletto, e veder spesso i due suoi Nipoti da bene. Saluta il P. Maestro, ed i dotti ed amati Commensali. Lo avvisa con Poscritta, che il Card. Farnese avea trovato l'Imperadore fisso in opinione della sua andata in Francia, e che resistendo a ciò detto Cardinale, era rimessa la cosa al Consiglio Cetareo. *Carpentr. il 1. di Luglio MDXXXIX.*

LXXIII. Il medesimo al medesimo.

Dice d'aver scritto tre giorni prima una lunga e fastidiosa lettera spiegandogli tutti i suoi pensieri, e chiedendogli consiglio ed assistenza appresso Sua Santità. Soggiunge d'aver ricevuto una lettera dal Nunzio di Francia con la solita risposta, che l'andata sua in Francia farà gratissima a quel Re, quando l'affare sia ben risoluto, e che altrimenti partorirebbe quella più male che bene. Rende conto del piacere che godeva nel suo ritiro, e delle frequenti visite che correivano con il Card. Sadoletto, e finalmente dei fruttuosi studj che si facevano da M. Alviè, e dal Signor Abate, che tutti salutavano Sua Signoria Reverendissima, com'Egli salutava il buon P. Maestro, M. Galeazzo, e M. Danesio. Gli trasmette la copia della lettera del Nunzio di Francia, e lo avvisa che i rumori d'Irlanda non erano per aver buon esito, attesa l'incertezza de' Principi in far l'impresa meditata. Approva, che mandi il libro al Pighio, ma non così crede di dover Egli mandare al Ramberti quello, che non avea per anche finito, qual istessa scusa avea adoperato con altri, che glielo aveano richiesto, a quali farebbe torto, se lo comunicasse al Ramberti. *Carpentr. XVI. Luglio MDXXXIX.*

LXXIV. Il Nunzio di Francia al Card. Reg. Polo.

Lo avvisa d'aver parlato dell'affare con Monsignor Contestabile, e d'aver ricavato per risposta, che quando l'Imperadore sia ben disposto, il Re non mancherà a cosa alcuna in beneficio della causa, ma che senza detta fissa disposizione la venuta sua non servirebbe, che a far nascere dei sospetti. *Parigi VIII. Luglio MDXXXIX.*

LXXV. Reg. Card. Polo al Card. Gasp. Contarini.

Gli raccomanda la povera gente del Contado d'Avignone angariata, e straziata dai Giudei, sopra il qual' affare scriveva Egli unitamente con il Card. Sadoletto al Card. Farnese, pregandolo d'interessarsi appresso Sua Santità in quest' opera santissima. *Carpentr. XVIIII. Lug. MDXXXIX.*

LXXVI. Reg. Card. Polus En. Card. Filonardo.

Fuse tractat de pecuniario dissidio inter Bartholomæum Stellam familiarem suum, & inter nepotem Dominationis suæ Rixæ, tueturque sinceram veritatem, & ad eam testandam nominat Dom. Durantes, Episcopum Algerensem, judicandam vero libenter remittit Dom. Vorfio, Epikopo Aqueusi. *Carpentr. XVIIII. Jul. MDXXXIX.*

LXXVII. Reg. Card. Polus Rev. Vorfio Ep. Aquei.

Agit de eodem pecuniario dissidio, & instat, ut res componatur, quemadmodum conventum fuerat ante suum ex Urbe discessum, subdens de eadem re se scripsisse sulsus ad Cardin. Vexulanum. *Carpentr. XVIIII. Jul. MDXXXIX.*

LXXVIII. Reg. Card. Polus Gasp. Card. Contareno.

Gratias agit de literis quas ab eo acceperat, asperfas pietatis, prudentiæ, & suavitatis notis. Fuse diserit de sua ad Regem Franciæ additione, pro qua omnino necesse fore dicit, ut antea Caesar mentem suam de toto negotio indubio aliquo documento, quod ipse secum in Galliam deferret, Regi Christianissimo compertam faceret. Addit documentum illud parvam rem esse, quæ tamen addita efficere possit, ut omnia recte, & ordine agantur. Omnem spem suam collocat in Servorum Dei Orationibus. *Carpentr. XIII. Jun. MDXXXIX. (Cubat error in*

¹ Cubat error in nota, & forte reponendum aut XXXII aut XIII Julii.

LXXIX. * Il medesimo al medesimo.

Lo prega sempre più del suo consiglio, ed ajuto, giacchè si trova grandemente perplesso, ed affatto desideroso di quiete, conoscendo di non poter far giovamento alcuno con le azioni. Spera d'aver quanto prima lettere del Card. Farnese, che in passando per Avignone gli promise di fargli sapere le risoluzioni di Sua Santità subito che fosse restituito in Roma. Gli dichiara il suo pensiero circa la persona del Card. Sadoletto, con dire che potrebbe render gran servizio alla causà di Dio, quando dal Pontefice fosse impiegato, o in Germania, o in Italia, o dove meglio

glio gli piacerà. Parla del suo buono stare alli Frati ; de studi tanto suoi che di Meiser Aloise, e del Signor Abate , e finalmente saluta al solito il Padre Maestro , Meiser Galeazzo , e Meiser Danefio. *Carpentr. alli VIII. d' Agosto MDXXXIX.*

LXXX. Idem Eidem.

Fuse explicat quietis , & solitudinis desiderium , quo tenebatur , ac proinde eum rogat , ut a Sanct. Sua impetret , ne in Italiam reversus , in Urbis celebritate subsistere cogatur , sed potius ut doloris solatium ex secessu , & vacatione quærat , præsertim quod , præter patriæ suæ interitum , lugendus sibi foret universæ familiæ suæ casus. *Carpentr. XV. Aug. MDXXXIX.*

Post Scripta. Acceptis ejus literis , & literis Card. Farnesii , addit , opportunum sibi videri Romam mittere Abbatem suum ad pedes Pontificis , ut procuret , ne sibi necesse sit eo tempore Romam redire . Dolet de morte Card. Campegii , in cujus locum gratulatur eundem electum fuisse Protectorem Monachorum Ordinis S. Benedicti Congregationis Casinensis. Plura habet de Episcopatu Sarisberienfi , ad quem nominatus fuerat a Pontifice , probatque , eam nominationem bonis Anglis minime satisfacturam , malis vero materiam ridendi præbituram . Tandem concludit , supra omnes Episcopatus eo tempore sibi futurum , ut tanquam militi vulnerato redeunti a bello locus , & spatium ad curanda vulnera detur. *Carpentr. XVI. Aug. MDXXXIX.*

LXXXI. Il medesimo al medesimo.

Avvisato dalle lettere del Pontefice , e del Card. Farnese di doverse ne ritornare in Italia , aspettando miglior occasione per le cose d'Inghilterra , insiste sempre più per la grazia di poter continuare nell'onestissimo ozio che godeva , o almeno di trattenersi in qualche luogo di Lombardia. *Carpentr. VI. Ag. MDXXXIX.*

LXXXII. Il medesimo al medesimo.

Lo ringrazia della licenza impetrata da Sua Santità di poter continuare la sua dimora , ove attualmente si trovava . Lo avvisa d'essergli stato scritto nuovamente dal Nunzio di Francia che quel Re s'era dichiarato che niente gli sarebbe piaciuta la sua andata in Francia , mentre da essa sarebbe unicamente provenuto che il Re d'Inghilterra si sarebbe meglio provisto . Accenna la nuova , che correva delle nozze della Principessa di Francia con l'Imperadore , e dice che il Re d'Inghilterra darà parole a tutti , cercando sutterfugi. *Carpentr. XXIX. Agosto MDXXXIX.*

LXXXIII

LXXXIII. Idem Eidem.

Scribit, se expectare adventum Montepulciano ex Hispania, a quo statim ac intelligeret quid ex Cæsare afferret, quod ad suum discessum pertineret, paratus foret Sanctitatis Suae imperio parere; nihil autem dubitare de eo quod allaturus ille foret, quippe qui ab Hispaniæ Nuncio jam monitus fuisset, Cæsari non displicere, si a Pontifice revocatus, ad Germaniæ res adhiberetur. Addit, cautissime sibi iter Italicum faciendum, quod certis nunciis edoctus fuisset de insidiis quæ suæ vitæ parabantur, ac proinde cavendum ne Italiam ingressus, Romam, seu loca Romæ circumvicina adeat, in quibus, facilius quam alibi, insidiatores cogitationes suas perficere possent. Petit ergo, ut sibi liceat Veronæ subsistere, Romamque accedere dumtaxat appropinquante Natali Domini. Quoad negotium Germanicum, affirmat Pontificis voluntatem sibi prolege futuram. *Ex agro Carpentorati. ex Monasterio Montilii XXX. Sept. MDXXXIX.*

Post Scripta. Dolet de oppugnatione arcis, & oppidi Castell-novi. Secessum in Italia, & vacationem a publicis negotiis se magis optare proficitur, postquam accepisset matrem suam ad mortem consilio publico damnatam fuisse. Deplorat Henrici Regis tyrannidem, queriturque de ea reprimenda parum aut nihil Cæsarem cogitasse, quamvis Principes vicini paratissimi se offerrent ad vindicandam causam Dei. Dolet ex morte Cardinalis Tridentini, magnam columnam amisisse Ecclesiam, quæ brevi alias pariter columnas amiserat, nempe Cardinalem Leodiensem, & Ducem Georgium. *Carpentorati.*

LXXXIV. Il medesimo al medesimo.

Lo avvifa d'esser giunto in Verona, ove si sarebbe fermato fino a Natale secondo la permissione ottenuta da S. S. e che pensava di starsene con i Monaci bianchi. *Verona XVII. Ottobre MDXXXIX.*

LXXXV. Idem Eidem.

Scribit, hospitium suum jam esse, non quidem apud Monachos albos, sed in ædibus Episcopi, quas vacuas reliquerat Princeps Urbinas. Petit, ut æquo animo ferat, si Ludovicum Beccatellum apud se retineat, donec secum ad Urbem accedendi tempus adveniat. *Veronæ in Aedibus Episc. XIX. Octobr. MDXXXIX.*

LXXXVI. Il medesimo al medesimo.

Si mostra turbato per aver avuto lettere, che lo chiamano a Roma

Roma di lungo, per far cosa grata a S. Sant. dicendo essergli così stato scritto da Bartolomeo Stella per avviso avuto da Monsignor Durante. Si raccomanda al Cardinale Contarini, e dice di far l'istesso con il Card. Farnese, affinchè possa godere della licenza già impetrata. *Verona XXV. Ottobre MDXXXIX.*

LXXXVII. Reg. Card. Polus Petro Card. Bembo.

Ei ad Cardinalatum eveſto officium gratulationis rependit, quo honestatus ab illo fuerat ante paucos annos ex eadem causa; abſtinet tamen ab iis verbis hortatoriis, quæ ab illo secum adhiberi maxime decuisse dicit, nulla vero ratione decere se posse, qui puer eſſet, ſi ætate cum illo conſeratur. *Car-pentoracſi.*

LXXXVIII. Petrus Card. Bembus Reg. Card. Polo.

Gratias agit ob officium gratulationis, excuſatque orationem a ſe adhibitam, dum par illi impenderet, non hortantis certe, ſed laudantis, & magna, ac præclara de eodem ſperantis, atque pollicentis. Salutat Card. Sadoletum, item Paulum ejus Nepotem, Priolum, & Lodovicum Bononiensem. *Patavio XI. Cal. Junias MDXXXIX.*

*Finis Synopſis Epistolarum
huiusce Voluminis.*

M O N I T U M.

Quemadmodum Tomus, qui præceſſit, ita quoque præſens iſte Appendicula concluditur. Binas ea Epistolæ complectetur ipſius Poli, primam ex Codicibus MSS. non tamen Vaticanis, alteram ex Gallicis monumentis Editis a Guillelmo Ribier, ſcilicet ex eorundem Tomo I. pag. 409. depromptas.

Re-

QUOD hanc meam honoris accessionem tanta mihi lætitia gratularis, eas tibi ago gratias, quas debeo; quod vero ea de re literas adeo & graves miseris, & elegantes, gratulor tibi yicissim, quantoque te amore idcirco prosequi debeam, plane non ignoro. Quod autem ad reliqua pertinet, quæ scribis, (quæ tua est voluntas erga me) a Deo sperare videris, & expectare, cum ex Dei voluntate ea pendean omnia, inque unius illius potestate sint posita, nihil est, quod magnopere respondeam. Siquid tamen in me fuerit, fidei saltem ac pietati spero me non defuturum: quod non modo a me præstari ut possit, sed a cæteris etiam, quibus id vere junctum, communisque omnium salus, & christiana religio cordi est, Deum Opt. Max. omnes deprecari supplices debemus. Vale, ac siquid acciderit, in quo mea hæc vel auctoritas, vel dignitas tibi aut honori, aut commo esse unquam possit, tantum tibi de ea pollicere, quantum tra primum virtus, istaque in me postulat animi propensio. Ex Urbe Idibus Januar. 1537.

Le Cardinal Pole au Connestable

Illmo Sig.

POICHE mi è stato necessario tardar la venuta mia alla Maestà Christianissima, poiche io non pensava & desiderava di far quando mi parti di Roma, & che per avventura non aspettava sua Maestà per le lettere, che io scrissi a quella nel partir mio, per non mancar al debito in quel che io posso, ho mandato questo mio Gentilhuomo il Reverendo Abbate di Turnio con ogni diligenza con lettere a Sua Maestà per renderli conto di questo mio tardare, & a l'istesso fine scrivo hora a V. S. Illustrissima. Son certo quella averà inteso prima sì come la Santità del Papa vedendo crescer ogni dì più la enorme vexation della Chiesa di Dio in Inghilterra incominciata, prima contra li Sacerdoti, poi contro il popolo, & tandem pervenuta alla nobiltà, in tal modo,

do, che tutto quello, che con estrema crudeltà & avaritia con le arme in mano contro disarmati si può fare hora si vede esser stato fatto in quel Regno; ne di questi termini contenti li inimici de Dio hanno havuto ardir di incrudelire fino nelli Santi suoi, i quali la Maestà divina per tanti testimonj de miracoli ha significato regnare seco in cielo già trecento anni; li santissimi Corpi de quali hora sono stati con ogni opprobrio tratti del Sepulcro, bruscianti, & alvento sparfe le cenere con nominarli scelerati & traditori in dispregio de Dio, & della sua religione. Le quali cose vedendo sua Santità & riguardando a l'officio & debito suo verso Dio, & la Chiesa non parendoli più tempo di diffimular o differir, vedendosi chiaramente l'intention del principal autor di tante enormità non esser altra che di totalmente extinguere & anichilar in quella Isola insieme con la Nobilità ogni lume di vera pietà e religione, si come ha fin qui in gran parte fatto con extremo danno della Chiesa & poco rispetto delli Principi Christiani figlioli, & defensori di quella; delibera sua Santità di publicar le debite censure contra di quello manifestando maggiormente ad ognuno la extrema impietà & malitia che usa con pretesto di religione & di chiamarsi defensor di quella, essendo veramente un lupo crudelissimo, che ad altro non attende che a devorar il gregge di Dio. Et per tal causa, Sua Santità minviò alle due Maestà Cesarea & Christianissima come alli principali nella Chiesa di Dio, alli quali si appartiene & che possino facilmente, stando maxime la presente loro unione, liberar la Chiesa da così pernicioso intestino inimico, non avendo alcun dubbio che li loro religiosissimi animi non abborrischino così impij & enormi fatti & debbino esser pronti con ogni loro forza & industria a rimediarli. Et vedendo la Cesarea Maestà occupata al presente nella preparation della guerra contra il Turco, con ogni diligentia volse prima che io mi conferissi a quella invitandola & exhortandola a voler convertirsi prima a rimediar unitamente con la Maestà Christianissima alli molti mali inte-

fini della Chiesa, & a questi d'Inghilterra principalmente, che attender a quelli di fora possendo in questo mezzo far qualche tregua col Turco. Questa è stata la summa della commission mi diede Sua Santità alla Cesarea Majestà, aggiungendomi, che ritrovandola risoluta a far quello a che Sua Santità l'invitava dovessi poi per concluder la cosa conferirmi alla Majestà Christianissima, la quale Sua Santità è persuasa dover esser prontissima a questa così santa impresa, desiderando Sua Santità chel tutto si facesse con summo consenso & union di loro due Majestà. Con questa commission con quella maggior diligentia c'ho possuto, son venuto alla Majestà Cesarea, la quale ho ritrovata prontissima di animo, ma quanto alla execution non così, allegando sua Majestà da un canto la guerra del Turcho, che li stà sopra le spalle, alla qual e necessitate attender al presente, & da l'altro il rispetto de Lutherani, dubitando non si movessero a far più moto a disturbo della Christianità, quando vedessero le cose d'Inghilterra trattare con quella severità che meritano; onde li risolsè non veder modo dal canto suo stando le cose ne i termini che sono di poter attendere hora a questa impresa, non dimeno sapendo la commission mia essere di far l'istesso officio con la Majestà & il suo Consiglio, in conclusione, che quantunque per li rispetti detti dal canto suo non vedessero se non impossibilità per adesso, pure quando dalla Majestà Christianissima, la qual non si ritrovava così impedita, fusse excogitato & ritrovato qualch'bon mezzo si potria deliberar più maturamente di quanto havebbe a fare. V. S. Illustrissima vede intendendo questa risposta della Majestà Cesarea ogni speranza di remediar alli extremi mali del' Inghilterra, e liberar la Chiesa da tanta oppressione esser riposta nella summa pietà & prudentia della Majestà Christianissima, tal che ogni bon principio di questa santa impresa bisogna procieda da sua Majestà, la quale ha ad esser quella, che habbia a mostrar la via & aprir la porta, per la quale sua Majestà insieme con la Majestà Cesarea habbiano ad entrare per far questo
fi

fi gran bene al honor de Dio & utile della sua Chiesa, il che è molto conforme alli preclari fatti delli suoi gloriosissimi antecessori, li quali per special gratia di Dio hanno meritato in ogni grande impresa a beneficio della Christianità & defension della Chiesa, & della Sede Apostolica di esser sempre principalissimi autori, li come hora li aspetta da sua Majestà Christianissima dala quale io spero ogni gran cosa ad honor de Dio & liberatione di quella parte, e dal' autorità di V. Signoria Illustrissima, la quale come è notissimo a tutto il mondo ha sempre nelli soi Consigli exhortato & animato sua Majestà Christianissima a far quello che sia ad honor de Dio & beneficio della sua Chiesa, il che son certissimo farà ancho al presente. La causa perch' io non sia hora venuto in persona a trattar questa istesso negotio con sua Majestà è questa, che essendo la ferma speranza & opinion di sua Santità, che avanti l'arrivar mio alla Cesarea Majestà, over non molto da poi, le censure di sua Santità dovessero esser publicate in Spagna & il medesimo aspettando intender fusse fatto in Francia, & su questo commettendomi ch' io andassi in Spagna, & ritrovando la causa matura per concludere il tutto col consenso de loro due Majestà mi dovessi trasferir alla Majestà Christianissima; essendo al presente la causa in altri termini di quello pensava & sperava Sua Santità, quando io mi parti da lei, come V. S. Illustrissima vede, per questo mi è parso necessario aspettar novo ordine & nova commission da Sua Santità, non essendo conveniente in una causa di tanta importantia far cosa alcuna senza suo expresso commandamento; oltre che se io venissi di longo al presente non havendo la cosa altra maturità dubitaria facilmente di far poco servizio alla Santa Sede Apostolica, & li tempi potriano per aventura esser tali che ne anche la venuta mia faria al proposito di Sua Majestà Christianissima. Per queste cause ho deliberato firmarmi in camino dando del tutto notizia a Sua Santità per aspettar d'intender la volontà sua & secondo quella governarmi, & in questo mezzo per satisfar al debito mio verso la Majestà

G g 2

Chri-

Christianissima ho comandato questo mio Gentilhuomo a Sua
 Majestà per rendergli conto del tutto, al qual ho dato com-
 missione habbia principal ricorso a V. S. Illustrissima, sì co-
 me haveria fatto io medesimo, per la confidentia c'ha Sua
 Santità nella experta bontà & pietà di quella, propensa
 sempre a tutte le cose pertinenti al honor di Dio & bene-
 ficio della religione. Prego dunque quella, che si degni
 impetrarli quella oportuna audientia li parerà, ne altramen-
 te mi estenderò a raccomandarli questa causa, la quale son
 persuasissimo li habbia ad esser da se raccomandatissima,
 essendo tutta pertinente al honor di Dio & beneficio della
 religione, & havendo per essa sua Majestà Christianissima
 così pronta & bella occasione di obligarsi in perpetuo que-
 lla Isola, di maniera che tutte le antiche dissensioni si con-
 vertiscino in una indissolubile conjunctione di amicitia &
 amor perpetuo con sua Majestà & con il regno di Franza,
 ricevendo da quella un tal beneficio, di esser per mezz so-
 suo liberata da sì grave oppressione: Oltra che l'impresa da
 se considerando tutte le circostanze e tanto onorevole &
 gloriosa, quanto alcuna altra fatta dalli suoi Antecessori
 preclarissimi & religiosissimi, & sarà un ottimo & gran prin-
 cipio a rimediar alli molti mali intestini & esterni della
 Chiesa, la qual al presente si ritrova essere più afflitta &
 travagliata, che in molti secoli non è stata. Et da questo
 meritamente si può aspettar risulti maggior honor appres-
 so Dio, & li homini al Rè Christianissimo & al Regno di
 Franza che alcun altro mai habbia hauuto, del che il Signor
 Dio ne faccia gratia a Sua Majestà Christianissima & a tut-
 ta la Christianità. Prego il Signor Dio che ispiri V. S. Il-
 lustrissima & li apra la via in questa & in ogni altra causa
 a far sempre quello, che più sia ad honor suo & beneficio
 della religione conservando & augmentando V. S. Illustris-
 sima nella sua gratia, alla qual con tutto il core mi raccom-
 mando. Da Girona alli XVI. di Marzo MDXXXIX
 Di V. Signoria Illustrissima

Deditissimo.

Ranoldo Cardin. Polo.
IN.

INDEX EORUM

a quibus scriptæ Epistolæ hoc Volumine
comprehensæ.

B Embus (Petrus) Reginaldo Card. Polo Epist. V. pag.	7
Idem Eidem. LXXXVIII.	205
Bonamicus (Lazarus) Reginaldo Card. Polo. VIII.	10
Cardinales S. R. E. Reginaldo Card. Polo. XXIII.	63
Contavenus (Gasp. Card.) Regin. Card. Polo. XIII.	19
Idem Eidem. XVI.	38
Idem Eidem. XX.	50
Idem Eidem. XXVI.	70
Idem Eidem. XXX.	79
Idem Eidem. XXXII.	82
Idem Eidem. LXIV.	141
Idem Eidem. LXIX.	149
Il medesimo al medesimo. LXI.	156
Il medesimo al medesimo. LXXI.	159
Gritti (Andreas Dux Venet.) Reg. Card. Polo. L.	1
Hofius (Stanislaus) Reg. Card. Polo. XII.	16
Ipsidorus Monachus Regin. Card. Polo. XXXVIII.	21
Juvenis Angli litera. XXIX.	77
Lampridius (Benedictus) Regin. Card. Polo. X.	13
Nanceso di Francia al Card. Regin. Polo. LXXIV.	164
Polus (Reginaldus Card.) Petro Card. Bembo. LXXXVII.	204
Idem Benedicto Monacho Ferrarien. XI.	14
Idem Lazaro Bonamico. IX.	11
Idem Sacro Collegio. XXII.	61
Idem Confessario S. C. M. LV.	121
Idem Gaspari Card. Contareno. XIV.	20
Idem Eidem. XV.	23
Idem Eidem.	28
Idem Eidem. XXIV.	64
Idem Eidem. XXV.	65
Idem Eidem. XXVIII.	73

Idem

Idem Eidem. XXXI.	80
Idem Eidem. XXXVI.	88
Idem Eidem. XXXVII.	89
Idem Eidem. LXII.	142
Idem Eidem. LXIII.	143
Idem Eidem. LXV.	146
Idem Eidem. LXXVIII.	175
Idem Eidem. LXXX.	181
Idem Eidem. LXXXV.	201
Il medesimo al medesimo. LX.	132
Il medesimo al medesimo. LXVI.	150
Il medesimo al medesimo. LXVII.	153
Il medesimo al medesimo. LXXIII.	153
Il medesimo al medesimo. LXX.	157
Il medesimo al medesimo. LXXII.	160
Il medesimo al medesimo. LXXIII.	162
Il medesimo al medesimo. LXXV.	165
Il medesimo al medesimo. LXXIX.	179
Il medesimo al medesimo. LXXXI.	188
Il medesimo al medesimo. LXXXII.	190
Il medesimo al medesimo. LXXXIII.	191
Il medesimo al medesimo. LXXXIV.	200
Il medesimo al medesimo. LXXXVI.	202
Idem Erardo Card. Leodiensi. XVIII.	41
Idem Eidem. XXXIX.	92
Idem Eidem. XL.	96
Idem Eidem. XLI.	99
Idem Eidem. XLII.	101
Idem Eidem. XLIII.	102
Idem Eidem. XLIV.	103
Idem Ennio Card. Filonardo. LXXVI.	166
Idem Cosmo Gerio, Fanensi Episcopo. VI.	8
Idem Domi no de Granuelle. LIV.	120
Idem Andreæ Griti, Duci Venet. II.	2
Idem Stanislao Hosio. XII.	18
Idem Marco Monacho S. Just. LVIII.	135

Idem

I N D E X.

239

Idem Eidem. LIX.	136
Idem Paulo PP. III. XIX.	46
Idem Eidem. XXI.	59
Idem Archiepiscopo Panormitano. XXXV.	87
Idem Domino de Prat. XXXIII.	84
Idem Alberto Pighio. XLVII.	110
Idem Eidem. XLVIII.	112
Idem Eidem. XLIX.	113
Idem Eidem. L.	115
Idem Redulpho Pio Card. Carpen. XVII.	33
Idem Cornellio Scerperio Concil. Cæf. XXXIV.	86
Idem Card. Scotiæ. LI.	117
Idem Guid. Aſcan. Card. Sfortiæ. IV.	5
Idem Theodorico, & Tongren. XLV.	105
Idem Eisdem. XLVI.	108
Idem Camillo Urſino. LVI.	122
Idem Eidem. LVII.	123
Idem Vorſtio, Episcopo Aquen. LXXVII.	174
<i>Sadoletus (Card. Jacobus) Regin. Card. Polo. XXVII.</i>	72
<i>Selva (Georgius) Regin. Card. Polo. VII.</i>	2
Idem Eidem. LII.	119
Idem Eidem. LIII.	120
<i>Sfortia (Guid. Aſcan. Card.) Reg. Card. Polo. III.</i>	4

In Append.

Polus (Regin. Card.) Benedicto Ramberto.	232
Il medesimo al Conteſtabile di Francia.	232

Finis Secundi Voluminis.

NOI

NOI RIFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA.

A Vendo veduto per la fede di revisione, ed approvazione del P. F. Girolamo Giacinto Maria Medolago, Inquisitore del S. Offizio di Brescia, nel Libro intitolato: *Epistolarum Reginaldi Poli S. R. E. Cardinalis &c.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, & buoni costumi, concedemo licenza a Gian-Maria Rizzardi Stampatore di Brescia, che possi esser stampato: osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 18. Agosto 1744.

[*Gio: Emo Proc. Rif.*

[*Marco Foscarini Cav. Proc. Rif.*

Registrato in libro a c. 41. n. 272.

Michiel Angelo Marino Segret.

